T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

720632

ALİ ŞÎR NEVÂÎ'NİN BATI TÜRKÇESİ DİVAN EDEBİYATINA TESİRİ (XVI.YÜZYIL SONUNA KADAR)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Yusuf ÇETİNDAĞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa İSEN

Ankara- 2002

SÖZBAŞI

XV ve XVI. Yüzyılda Anadolu'da gelişen Klasik Türk Edebiyatının veyahut Divan Edebiyatının Horasan ve Orta Asya'da bu yüzyıllardan önce ve bu yüzyıllarda gelişen Fars Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı ile etkileşim halinde bulunduğu öteden beri söylenile gelen bir gerçektir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre bu etkileşim sadece edebiyat alanı ile sınırlı olmayıp siyasî, içtimaî ve kültürel alanlarda da kendisini hissettirmiştir. Biz bu tezimizde; Orta Asya'da Timurlular zamanında gelişen edebiyatla, Anadolu'da Osmanlılar döneminde gelişen edebiyat arasında bir mukayese yapmaya çalıştık.

Bu yüzyıllarda Orta Asya'da Timurluların, Anadolu'da ise Osmanlıların hâkimiyet kurduğu görülmektedir. İki devlet arasında Timur zamanında bazı olumsuz gelişmeler olmakla beraber, Timur'dan sonra ilişkiler düzelmiş ve zamanla bu iki devlet birbirinin müttefiki olmuştur. Bu iki devlet arasında münasebetlerin ve etkileşimin en fazla olduğu dönem ise Sultan Hüseyin Baykara dönemidir. Bu dönemde Orta Asya Türk edebiyatı denince akla gelen yegâne isim ise Ali Şîr Nevâî'dir.

Ali Şîr Nevâî, sadece Orta Asya Türk Edebiyatının değil, tüm Türk edebiyatının yetiştirmiş olduğu ender şahsiyetlerdendir. Hem bir devlet adamı, hem bir sanatçı(klasik sanatlar açısından) ve hem de büyük bir şâir olarak Nevâî, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Nevâî ilim ve edebiyatın her sahasında eserler vermiş, Çağatay Türkçesi'ni işlemiş ve belli bir kıvama getirmiştir. Ali Şîr Nevâî ile Çağatay Türkçesi'nin bu denli özdeşleşmesi Çağatayca'nın "Nevâî Dili" olarak da anılmasına sebep olmuştur.

Nevâî'yi en fazla tanıtan ve meşhur eden eserleri -biri Farsça olmak üzere- beş divanı ve tezkiresidir. Onun divanları ve tezkiresi yazıldığı yıllardan itibaren hem Orta Asya'da ve hem de Osmanlı coğrafyasında çok ilgi görür. Bilindiği gibi Mecâlisü'n-Nefâis adlı tezkiresi Türk dilinde yazılan ilk tezkiredir. Bu tezkire 16. Yüzyılda Osmanlı sahasında yazılmaya başlanan tezkirelerin de modeli konumundadır. Nevâî'nin şiirleri de -daha şâir hayattayken- Osmanlı şâirlerinin ilgisini çeker ve ona nazire yazmak gelenek haline gelir. Bu yüzden XVI. Yüzyılın tezkirecileri her fırsatta Nevâî'nin şiirlerinden ve ondan etkilenen Osmanlı şâirlerinden bahsederler. Günümüz Divan Şiiri araştırmacıları da bu konu üzerine eğilmiş ve bazı tespitlerde bulunmuşlardır. Başta Fuad Köprülü, Ali Nihad Tarlan, Mehmet Çavuşoğlu, Osman F. Sertkaya, Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz olmak üzere birçok araştırmacı, Ali Şîr Nevâî'nin Osmanlı Şiiri üzerine etkisinden bahsetmiş ve bu konunun bir an önce teferruatlı bir şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Bu sebeplerden dolayı Ali Şîr Nevâî'nin tezkireciliğinin ve şiirinin Osmanlı tezkireciliği ve şiiri üzerine etkilerinin araştırılması ve araştırmacıların hizmetine sunulması önemli bir görevdir. Bilindiği gibi Ali Şîr Nevâî'nin mesnevileri de Anadolu Türk edebiyatını etkilemiş ve birçok nazireler yazılmasına sebep olmuştur. Biz bu çalışmamızda başlı başına bir tez konusu olması hasebiyle mesneviler konusuna eğilemedik ve Ali Şîr Nevâî tesirini divanlar ve tezkire ile sınırlandırmak zorunda kaldık.

Hazırlamış olduğumuz bu tez; bir **Giriş** ve **İki Ana Bölüm**den oluşmaktadır. **Giriş Bölümünde** XV. Yüzyıl Orta Asya kültür hayatı, Çağatay Türkçesi, Ali Şîr Nevâî'nin Türk Edebiyatındaki yeri ve

Osmanlılarla Timurlularr arasındaki siyasî ve kültürel ilişkiler hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Birinci Bölümde Nevâî'nin divanlarındaki şiirler ile XV. ve XVI. Yüzyıl Divan şâirlerinin şiirleri -Şuara Tezkirelerinin Nevâî muakibi olarak tanımladığı şâirlerden yola çıkarak- arasındaki benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci Bölümde ise başta Nevâî'nin Mecâlisü'n-Nefâis adlı tezkiresi olmak üzere, Herat Ekolü tezkireleri, tezkirecilik açısından incelenmiş ve temel özellikleri tespit edilmiştir. Bu amaçla üç tezkirenin de tertip tarzı, biyografik muhtevası, üslûbu, örnek seçimi, şiir ve şâire yönelik değerlendirmeleri fişlenmiştir. Ardından yukarıda zikredilen özellikler açısından XVI. Yüzyılda Anadolu'da kaleme alınan Şu'arâ Tezkireleri sıkı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Daha sonra da Herat Ekolü ile Anadolu'da kaleme alınan XVI. Yüzyıl Tezkireleri karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Ali Şîr Nevâî'nin özellikle XVI. Yüzyıl Divan edebiyatına tesiri konusunda hazırlamış olduğumuz bu çalışmada eksik ve kusurlarımız olmuştur. Ancak böylesine hacimli ve zor olan bir konu üzerinde çalışmanın meşakkatini, işin erbabı bilecektir. Bu çalışmamızdaki kusurların affedilmesi ve gözden kaçan eksikliklerimizin erbabı tarafından tamamlanmasını temenni ediyorum.

Bu çalışmayı yapmam için vesile olan, beni teşvik eden, çalışmamın her aşamasında bilgi ve tecrübesiyle büyük yardımlarını gördüğüm sayın

hocam Prof. Dr. Mustafa İsen Beyefendiye içtenlikle teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca birçok alanda destek ve yardımlarını gördüğüm hocam Doç. Dr. Ali Fuat Bilkan'a da özellikle teşekkür etmek istiyorum. Yine tezi hazırlarken karşılaştığım problemleri halletmemde bana yardımcı olan Prof. Dr. Cemal Kurnaz, Prof. Dr. Cihan Okuyucu, Doç Dr. Ahmet Mermer ve Doç. Dr. Filiz Kılıç'a da teşekkürü borç bilirim.

Yusuf Çetindağ

İstanbul-2001

İÇİNDEKİLER

SÖZBAŞI	I
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	XI

GİRİŞ

ALİ ŞÎR NEVÂÎ VE HERAT-İSTANBUL ETKİLEŞİMİ

I.ALİ ŞÎR NEVÂÎ

A.HAYATI	1
B.ESERLERİ VE NÜSHALARI	12
1.Eserleri	12
2.Belli Başlı Nüshaları	13
C.EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRİ	22
1.Nevâî ve Türk Şiir Dili	22
2.Şiire Başlaması ve Etkilendiği Şâirler	26
3.Edebî Kişiliği	30
4.Hamseciliği	38

II.TİMURLU-OSMANLI İLİŞKİLERİ

A.SİYASİ İLİŞKİLERİ	42
1.XV.Yüzyıldaki İlişkiler	42
2.XVI. Yüzyılda Osmanlı-Özbek İlişkileri	53
B.KÜLTÜREL İLİŞKİLERİ	61
1.İslam Sanatları Açısından Etkileşim	67
2.İlim Açısından Etkileşim	76
3.Edebiyat Açısından Etkileşim	79

BİRİNCİ BÖLÜM
ALİ ŞÎR NEVÂÎ'NİN ŞİİRİNİN TESİRİ

I.NEVÂÎ TESİRİNİN TESPİTİ 104
A.TEZKİRELERDE NEVÂÎ VE TARZ'I 105
B.NAZÎRE MECMUALARINDA NEVÂÎ 109
C.XV. VE XVI. YÜZYIL DİVANLARININ VE ŞİİRLERİNİN TARANMASI 114
1.Nevâî'nin Şiirleri Anadolu'ya Ulaşması ve Erken Dönem İlgisi 121
2.Birinci Derecede Nevâî Tesirinde Kalanlar 137
3.İkinci Derecede Nevâî Tesirinde Kalanlar 164

II.XV. VE XVI. YÜZYILDA ANADOLU'DA YAŞAMIŞ ŞÂİRLERİN NEVÂÎ'YE YAZDIKLARI NAZİRELER 179

İKİNCİ BÖLÜM
HERAT EKOLÜ TEZKİRECİLİĞİNİN TESİRİ

I.BİYOGRAFİ GELENEĞİNİN GELİŞİMİ

A.HERAT EKOLÜ ÖNCESİ ARAP VE İRAN EDEBİYATINDA TEZKİRECİLİĞİN GELİŞİMİ
1.Arap Edebiyatında 526
2.İran Edebiyatında 530
B.HERAT MEKTEBİ TEZKİRELERİ 531
1.Baharistan 531
2.Devletşah Tezkiresi 537
3. Mecalisü'n-Nefais 547

II.HERAT EKOLÜ TEZKİRECİLİĞİ İLE XVI. YÜZYIL ANADOLU TEZKİRECİLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI 573

A.HERAT VE ANADOLU TEZKİRELERİNİN ELEŞTİRİ TABİRLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ 583

1.Camî'nin Şiir ve Şâir Eleştiri Terminolojisine Kazandırdığı Tâbirler 593

2.Devletşâh'ın Şiir ve Şâir Eleştiri Terminolojisine Kazandırdığı Tâbirler 597

3.Nevâî'nin Şiir ve Şâir Eleştiri Terminolojisine Kazandırdığı Tâbirler 600

4.Anadolu Tezkirecilerinin Şiir ve Şâir Eleştiri Terminolojisine Kazandırdığı Tâbirler 604

B.TEZKİRELERİN "TEZKİRECİLİK GELENEĞİ" AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.BİYOGRAFİK BİLGİ AÇISINDAN

a.Şâirin Kimliği

İsim, Unvan, Lakap 606

Mekân 611

Zaman 617

Aile, Soy ve Akrabalık 623

Evlilik Ve Çocuk Durumu 629

Şâirin Son Durumu Ve Ölümü 630

b.Sosyal, Kültürel, Ekonomik Durum Ve İlişkiler 634

Öğrenim Ve Yetişme 634

İlmi Durum Ve Seviye 644

Meslek, Mevkî Ve Geçim Durumu 650

c.Kişilik Yapısı Ve Özellikleri 663

Zihin, Zeka, Düşünce Gücü Ve Özellikleri 663
Mizac Ve Ahlâk 667
d.Dini-Tasavvufi Düşünce Ve Yaşayışları 688
e.Hüner Ve Kabiliyetler 691
f.Fiziksel Özellikler 697

2.ŞİİR VE ŞÂİR ELEŞTİRİSİ AÇISINDAN

a.Yaratılış Bakımından Şâir 699
Genel Olarak Yaratılış Hali ve Özellikleri 699
Yaratılışla İlgili Bazı Kelime ve Tabirler: 700
Doğal Sanat Gücü Üzerine Genel Tavsif ve Değerlendirmeler 701
b.Şiir İle İlgili Bilgi Ve Değerlendirmeler 711
Abâdân, Abdâr 711
Aşıkâne, Müştâkâne, Derdmendâne 712
Çâlâk 715
Garîb 716
Hemvâr, Yek-Dest, Rast 719
Hoş 721
Hoş-gûy, Hoş-âyende 723
Hûb, Zîbâ 723
Garrâ 730
Pesendîde, Dil-pesend, Dil-pezîr, Güzîde 732
A'lâ, Bülend 821
Yaman, Bed, Kem 735
Latîf(lutf, letafet) 737
Selîm, Selâmet 741
İstikâmet 743
Muhkem, Rasîn, Metîn, Üstüvâr, Kavî 744
Müsellem 746

Mesel, Mesel-âmîz, Mesel-gûy 747
Melîh, Melâhat 750
Mülâyim 751
Nâzik 753
Nedîmveş, Nedîm-şîve 757
Rengîn 758
Şîrîn, Şîrîn-gûy 760
Revân 762
Puhte, Kemâle Erdirmiş 764
Selâset 766
Sûznâk, Otluk, Ateşîn 768
Muhakkıkâne, Tasavvufâne, Dervîşâne 771
Şûh 773
Şukûfte 773
Pâk, Pâkîze, Sâf, Sâfî 774
Rûşen 776
Çâşnî 777
Hâs 780
Sâde 782
Müessir 784
Mezesi Yok, Bî-Meze 785
Tumturak 785
Bî-nazîr, Bî-bedel, Bî-şebîh, Bî-hemtâ 786
Meşhûr, Ma'rûf, Mergûb, Makbûl, Matbû', Şöhret 787
"Hâlî ez-Rengî İmes", "Hâlî Degül" 793
Mahâret 795
Mâyil 796
Türkâne 797
Turfa 798
c:Faaliyet ve Fonksiyonlarına Göre Yaratılış Hali

ve Özellikleri 798
Îcâd, İhtirâ' 798
Tasarruf 800
Bedîhe 802
Cevdet(i- Tab') 803
Dikkat ve Müdekkik 805
Tîzlik 807
Pür-gûluk 807
Cevelân 808
Nekkâd, Güher-senc, Vezn-i Tab', Sühan-ârâ 809
Üslûb 810
Meviza, Nasihat 814
Sanat 816
Hayâl 819
Mana 822
Edâ 826
Olağanüstü ve Bilinmeyene Dayandırılan Tanıtma
ve Değerlendirmeler 829
ç.Edebi Kültür Ve Gelenek Bakımından Şâir 831
Mahlas 831
Fesahat ve Belagat 837
Yabancı Dil ve Edebiyatlar 840
Üstadlık ve Yetiştiricilik 843
Şâir ve Çevresi 846
Şiir Şekil ve Türleri 851
Mesnevî 851
Kaside 854
Muammâ 856
Hezl ve Hicv 860

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SONUÇ 863
KAYNAKÇA 865
ÖZET 887
SUMMARY 889

KISALTMALAR

AÇ :Aşık Çelebi Divanı
a.g.e. :Adı geçen makale
a.g.m. :Adı geçen makale
Ank. :Ankara
Ans. :Ansiklopedi
AP :Ahmed Paşa Divanı
Ark. :Arkeoloji
Aynı e.:Aynı eser
Bkz. :Bakınız
BTK :Büyük Türk Klasikleri
C. :Cilt
CÇ :Cafer Çelebi Divanı
Çev. :Çeviri
DTCF :Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Edb. :Edebiyat
Ens. :Enstitü
Fak. :Fakültesi
FD :Fuzûlî Divanı
FM :Fenarî-zâde Muhyiddîn Divanı
H :Hicri
Haz. :Hazırlayan
HB :Hayalî Bey Divanı
İA :İslam Ansiklopedisi
İÇ :İshak Çelebi Divanı
İst. :İstanbul
KN :Karamanlı Nizâmî Divanı
KP :Kemalpaşa-zâde Divanı
Ktp. :Kütüphanesi

M :Miladi
mad. :Maddesi
MD :Mesîhî Divanı
MEB :Milli Eğitim Bakanlığı
s. :Sayfa
S. :Sayı
t. :Tezi
TDAY :Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDED :Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TM :Türkiyat Mecmuası
TTK :Türk Tarih Kurumu
Ty. :Türkçe Yazmalar
UD :Usûlî Divanı
Ünv. :Üniversite
Y. :Yazma
YB :Yahyâ Bey Divanı
yk. :Yaprak
yy. :Yüzyıl

GİRİŞ

ALİ ŞÎR NEVÂÎ VE HERAT-İSTANBUL ETKİLEŞİMİ

I.ALİ ŞÎR NEVÂÎ(Ö.906/1501)

A.Hayatı:

Soyca bir Uygur ailesinden gelen Ali Şîr Nevâî, 17 Ramazan 844(9 Şubat 1441) tarihinde Herat'ta doğdu.[1] Ali Şîr, genç muasırı Haydar Mirzâ Doğlat'ın sarih ifadesine göre, Uygur kabilelerinden birisine mensuptur.[2] Ali Şîr'in dediğine göre ecdâdı yedi batından beri, Timur'un torunlarının hizmetinde bulunmuş, son olarak da Babası Gıyâseddin Kiçkine Bahâdır(Kiçkine Bahşı), Ebu'l-kasım Bâbûr Şâh'ın sarayında önemli bir mevki sahibi olmuştu. Annesinin dedesi Bû Sâid Çiçek ise Hüseyin Baykara'nın dedesi Baykara Mirzâ'nın Uluğ Beyi(beylerbeyi) idi. Nevâî ile Hüseyin Baykara, Baykara Mirzâ'nın sarayında birlikte büyümüş ve okumuşlardır.[3] Şâhrûh'un ölümüyle çıkan karışıklıklar üzerine Kiçkine Bahâdır o sırada altı yaşlarında olan Ali Şîr'i yanına alarak Yezd üzerinden Irak'a gitti. Bu yolculuk sırasında Zafer-nâme müellifi Şerefeddîn Ali Yezdî ile karşılaşan Ali Şîr aralarında geçen konuşmayı daha sonra Mecâlisü'n-Nefâis adlı eserinde anlatmıştır.[4]

---

[1] A.SEMENOV, Literatura i iskusstvo Uzbekistana, II, (Taşkend, 1938), 124; Z. Velidi TOGAN, "Ali Şîr Nevâî", İA, I. (İstanbul, 1941). 349.

[2] TOGAN, a.g.m., 349.

[3] Agah Sırrı LEVEND, Ali Şîr Nevâyî. Hayatı Sanatı Kişiliği, I, (Ankara, 1965), 29.

[4] "Şâhrûh Mirzâ bozuklıgıda Fakîrning vâlîdi cemâ'at-ı kesîr bile rûzgâr havâdisi fitnesidin Horasandın kaçıp Irâkka barurda Teftga kim Mevlanânıng mevlididür yarım kiçe yitüp tüştiler. İtifâka menzîl alarnıng hânkâhı işigide vâki' irdi. Tang atkanda andak kim oyun etfâl de'bi bolur. Ol cemâ'atning etfâlî ol hânkâhga oynagalı kirdiler. Fakîr hem bile idim. Tahmînen altı yaşımda bolgay irdim. Ve Mevlanâ bir rahbede olturup irmişler. Tüşken cemâ'atnıng keyfiyyetin ma'lûm kılmak üçün etfâldin birini tilediler. Fakîr alar sarı barurga muvaffak boldum. Her ne kim sordılar cevâb ayıttım. Tebessüm kılıp tahsîn kıldılar. Dagı sordılar kim mektebga barıp musın? Didim kim: Barıp min. Didiler kim: Ne yirgeçe okup sın? Didim ki: Tebâreke .sûresigaça Didiler kim: Bu cemâ'at etfâlîdin biz tilegende sin kilip biz bile âşinâ boldung. Sening üçün Fâtiha okulı diyip öz Fatihalarıga müşerref kıldılar. Hem ol zamân Fakîrning vâlîdi ve ol hayl ulugları kilip Mevlanâ hıdmetide envâ'î niyâzmendlıglar kılgandın

Horasan'da karışıklığın sona ermesiyle Kiçkine Bahâdır, tekrar Horasan'a döndü(1452). Aradan geçen süre zarfında kendisi Bâbûr'un hizmetine girdiği gibi, oğlunu da onun himâyesine verdi. Nevâî'nin Mîr Şâhî maddesinde anlattığına göre Kiçkine Bahâdır, bu aralık Sebzvâr Emîri de olmuştur.[5] Nevâî, babasının bu emîrliği esnasında Bâbûr'ün yanında kalmıştır. Hüseyin Baykara'yı da himâye eden Bâbûr, Ali Şîr ile olan münasebetini babasının ölümünden sonra da kesmemiş, Meşhed'e giderken hem Hüseyin'i hem de Ali Şîr'i beraberinde götürmüştü(1456). Bâbûr, Ali Şîr ile Hüseyin Baykara'nın öğrenimlerine çok yakın bir ilgi göstermiş, onlar da gördükleri teşvikle, küçük yaşta şiirler yazmaya başlamışlardı.[6] Bâbûr 1457'de Meşhed'de ölünce Hüseyin Baykara Merv'e döndü. Ali Şîr ise Meşhed'de kalarak tahsiline devam etti. Ali Şîr Meşhed'de İmam Rıza Medresesi'nde okurken pek çok İranlı âlim ve şâirle tanışmış, birçoğundan da ders almıştır. Bunlar arasında Kemal Türbetî[7] ve Arap aruzunun üstadı sayılan Derviş Mansûr[8] da vardı. Bâbûr'ün ölümü ile hâmisiz kalan Ali Şîr, Timurlular'ın kuşcu emîrlerinden Seyyid Hasan Erdeşir'den yardım ve ilgi gördü.[9] Bu yüzden Nevâî Mecâlisü'n-Nefâisi'nde, Hasan Erdeşir'den baba şefkati gördüğünü söyler.

Nevâî babasının ölümünden bir süre sonra 1464'de Meşhed'den Herat'a dönerek Ebû Sâid Mirzâ'nın hizmetine girer. Bu sıralarda Sultanın tarihini yazmaya memûr edilmiş olan Abdüssamed Bedahşî'nin bir beytinde hata bulan Nevâî, durumu şâire arz eder ve şâirin memnuniyetini kazanır.

---

songra Fakîrga ednâ şu'ûr hâsıl boldı anga kim ni kişi irkendürler." (Ali Şîr NEVÂÎ, Mecâlisü'n-Nefâis, haz: Hüseyin Ayan ve başk., (Erzurum, 1995), 25.

[5] "Mülk pâdişâhı atamnı hükûmet resmi bile Sebzvârga yiberip irdi. Ve Mîr Şâhîni Esterâbâd hâkimi tilep Cürcân memâlîkiga iltip irdi. Esterâbâdda anga kazâ yitip na'şın Sebzvârga kiltürdiler. Ve âbâ ve ecdâdı dahmeside halâyıknı ötrü çıkarıp anı âhir yerige defn kıldılar."(MECALİS, a.g.e., 22.)

[6] LEVEND, a.g.e., I, 30.

[7] "Ol ulugrak kişi hod Şeyh Kemal irmiş kim ziyaretka kilgen irmiş. Başım üstige kilip mebhasni araga saldı. Fakîr cevâb birgeç öz sözidin kaytıp tahsînler kılıp hâlîmni tefahhus kıldı irse ol Fakîrni işitgen ikendür. Ve körer hevesi bar ikendür. Hoş-vakt bolup dil-cüyluglar kılıp kaşımga olturdı."(MECALİS, a.g.e., 34.)

[8] "Fakîr arûznı Dervîş kaşıda okup mın."(MECALİS, a.g.e., 34.)

[9] "Bu fakîrğa ata mesâbeside irdi. Andak ki Mirzâ Big ferzend mesâbeside irdi. Hem anga ve hem bu fakîrğa."(MECALİS, a.g.e., 65.)

Nevâî bu hadiseden Mecâlisü'n-Nefâisi'nde bahsetmektedir.[10] Bu yıllarda şâir Ebû Sâid'den ilgi görmeyince Semerkant'a gider ve öğrenimine orada devam eder. "Ebû Sâid'in Ali Şîr'e güvenmemesinin asıl sebebi kendisine karşı ayaklanmış olan Hüseyin Baykara'nın yakın arkadaşı olmasıdır. Hatta Ebû Sâid, Ali Şîr'in dayıları olan şâir Kâbilî ve Garibî'yi de aynı kuşku ile öldürtmüştür."[11] Bâbûr Hâtırâtı'nda, Nevâî'nin herhangi bir suçundan dolayı Ebû Sâid tarafından Herat'tan çıkarıldığını söyler, elde başka kanıt yoktur.[12] Barthold, Bâbûr'ün bu sözlerine dayandığı gibi, Berthels de Nevâî adlı eserinde, Semerkant Ulug Beg'den sonra bilim merkezi olmaktan çıktığı için, Nevâî'nin okumak üzere Semerkant'a gitmiş olamayacağını yazar. Ayrıca Ebû Sâid'in Nevâî'yi Meşhed'e sürdüğünü ve Hasan Erdeşir'e gönderdiği manzum mektubu burada yazdığını kaydeder.[13]

"Bilinen şudur ki Nevâî bu tarihlerde Herat'da kalamayacağını anlayarak Semerkant'a gitmiş ve orada Hâce Fazlullâh Ebu'l-Leysî'nin hânkâhında iki sene kalarak ondan ders almıştı.[14] Nevâî, burada Semerkant vâlisi olan ve daha önce Herat'da on yıla yakın vâlilik yapan Ahmed Hacı Big ile Ebû Sâid'in kayınbiraderi Derviş Mehmed Tarhan'dan yardım görmüştür."[15]

"Ali Şîr'in Semerkant'ta ne kadar kaldığını bilmiyoruz. Ancak 1466'da onun Herat'ta olduğu anlaşılıyor. Bu tarihte La'lî sülalesinin Bedahşan ayaklanması olmuştu. Ali Şîr onun üzerine Herat'ta kalmak istemeyerek ikinci kez Semerkant'a gitmiştir. Onun Hasan Erdeşir'e yazmış olduğu manzum mektup bu zamanda kaleme alınmış olsa gerektir."[16]

---

[10] "Bir beyitide tecnis hayâl kılıp kâfiyeni galat kılıp irdi. Fakir anı vâkıf kılgaç fi'-hâl mütenebbih boldı. Ve izhâr-ı minnet-dârlıg hem kıldı ve bu iş anıng bile Fakir arasıda âşinâlıkka sebeb boldı."(MECALİS, a.g.e., 38.)
[11] Agah Sırrı LEVEND, "Ali Şîr Nevâî", Türk Dili, XV, 173, (İstanbul,1966), 287.
[12] LEVAND, a.g.e., I, 30.
[13] LEVEND, a.g.e., I, 32.
[14] "Fakîr iki yıl anıng kaşıda sebak okudum. Ança iltifâtı bar irdi kim "Ferzend" dir irdi. Bâ-vucûd kim Semerkandnıng a'lem-i ulemâsı irdi."(MECALİS, a.g.e., 27.)
[15] LEVEND, a.g.e., I, 32.
[16] LEVEND, a.g.e., I, 286.

"Nevâyî Semerkant'ta birçok şâirle tanışmıştır. Riyâzî, Ulâ-i Şâşî ve Yûsuf Bedîî-i Endicânî bunlardan birkaçıdır."[17]

Ebû Said Mirzâ'nın 1469'da Irak Seferi'ne çıkışını fırsat bilen Sultan Hüseyin Baykara Horasan'a yürür; babasının yokluğu sırasında Semerkant'ı idare eden Ahmed Mirzâ da bu haber üzerine ordusu ile Horasan'a gitmek zorunda kalır. Ahmed Mirzâ'nın ordusunda Ali Şîr de bulunuyordu. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Ebû Said'i öldürdüğü haberinin gelmesi üzerine Sultan Hüseyin Herat'ı alarak tahta çıktı(Ramazan 873/Mart 1469). Ahmed Mirzâ bu emr-i vâki karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Hüseyin Baykara, tahta oturur oturmaz, Ahmed Mirzâ'dan arkadaşı Ali Şîr'i Herat'a göndermesini rica etti ve kabul gördü. Ali Şîr, Baykara'nın tahta çıkışından 29 gün sonra yani Ramazan Bayramından iki gün evvel Herat'a ulaştı. Ali Şîr ulaşır ulaşmaz, Sultan'a tebrik amacıyla ünlü "Hilaliyye" kasidesini sundu.[18] Ali Şîr'in gelişi Sultan tarafından Herat'ın dışındaki Bağ-ı Zâgân sarayında ziyafet verilerek kutlandı. Bu tarihten sonra Nevâî, devlet işleriyle de ilgilenmeye başladı ve ölünceye kadar sadâkatle Baykara'ya hizmet etti. Bağlılığının bir belirtisi olarak Mecâlisü'n-Nefâis adlı tezkiresinin sekizinci bölümünü tamamıyla ona ayırdı. Diğer eserlerinde de Hüseyin Baykara'dan bahseden Ali Şîr, eserlerinin bir kısmını onun adına yazmıştır. Hüseyin Baykara da Ali Şîr'i çok sevdiğini her fırsatta dile getirmiştir. Hatta Baykara, Ali Şîr ile süt kardeşi(kökeltaş) olduğunu neşrettiği bir fermanda da zikretmektedir.[19]

"Nevâî'nin Sultan Hüseyin'in hizmetinde kabul ettiği ilk görev mühürdarlıktır. Fakat bu resmî görev dışında o, Baykara'nın en güvendiği ve yanından ayırmadığı dostu ve arkadaşı idi.[20]

---

[17] MECALİS, a.g.e., 27.
[18] TOGAN, a.g.m., 350.
[19] Münşeat-i Marvârid, Süleymaniye Ktb.,Veliyüddin Ef. Bölümü, nr.2732, vr.11a.
[20] LEVEND, a.g.e., I, 34.

Nevâî'nin Baykara'ya ilk hizmeti, Herat'ta vergiler yüzünden çıkan halk hareketini, genişlemeye meydan vermeden aldığı tedbirlerle önlemesidir (1469).

Nevâî, asıl büyük fedakârlığı Yâdigâr Mehmed ayaklanmasında göstermiştir. Ali Şîr, Hüseyin Baykara tarafından Muhammed Yâdigâr Mirzâ'ya karşı açılan sefere katıldı (1470) ve taht üzerinde hak iddia eden bu şehzadeyi bizzat yakalayarak hükümdara teslim etti. Nevâî 1472'de Seyyid Hasan Erdeşir ile birlikte emîr (divan beyi) olmuş, mühürdarlığı şâir Emîr Şeyhim Süheylî'ye bırakmıştır. Töre gereğince, divanlarda ve toplantılarda kabile beyleri kendi sıralarına göre yer alırlar, fermanlarda yine o sıraya göre mühür basarlardı. Uygur kabilesinin sırası öteki kabilelerden sonra olduğu için, Nevâî'nin divanda alt sırada oturması, mührünü öteki beylerin mühründen sonra basması gerekiyordu. Nevâî'nin Sultana olan yakınlığı bilindiği için, yeni görevine başlayınca, mühürlenecek ilk fermanı önce Nevâî'ye getirmişler; o da Seyyid Erdeşir'e götürülmesini söylemiş. Seyyid Erdeşir mühürlemekten çekinmiş, bunun üzerine Nevâî mührünü fermanın en altına basmıştır. Nevâî bu davranışıyla yüksek bir anlayış, beklenmedik bir alçak gönüllülük göstermiştir.[21] Bu usül daha sonra resmî âdet haline gelmiştir. Nevâî, devlet idaresinde Hüseyin Baykara'nın yanında sahip olduğu mevki ve nüfûza rağmen idarî işlerden uzak kalmak istiyordu. Kendisini çekemeyen bazı kimselerin aleyhinde çalışmalarına bakmayıp yine de çeşitli görevlerde bulundu. Aleyhine çalışanlardan birisi naiblik yapan Mecdeddîn idi. Bu çalışmalarından dolayı Mecdeddîn hakkında yapılan tahkîkatta görevini kötüye kullandığı ortaya çıkmış ve divandaki görevinden alınarak pervâneci yapılmıştır.

Nevâî, 1476'da Molla Câmî'nin irşadıyla Nakşibendî tarikatına girmiştir. Nevâî'nin asıl edebî çalışmaları bu tarihten sonra başlamıştır. 1479'da Ebû Sâid'in oğlu Mirzâ Ebûbekir'in ayaklanması üzerine Esterabâd'a

[21] LEVEND, a.g.e., I, 35.

yürüyen Sultan Hüseyin, Herat'tan ayrılırken Nevâî'yi nâib olarak bırakmıştır. 1481'de büyük kardeşi Derviş Ali de emîr olarak divana katılmıştır.[22]

Nevâî, 1483-1485 yılları arasında en büyük eseri olan Hamsesini meydana getirmiştir. Nevâî, Nizamî ile Emîr Hüsrev'in hamseleri üzerine Câmî ile yaptığı konuşmadan sonra bu hevese kapılmış ve Câmî'nin Tuhfetü'l-Ahrar'ı hazırladığını görünce Hayretü'l-Ebrâr mesnevisine başlamış, iki yıl gibi çok kısa bir süre içinde beş mesneviyi kaleme alarak hamsesini tamamlamıştır. Câmî, Hıred-nâme-i İskenderî isimli mesnevisinde bu hamseyi övmektedir.[23]

Bu yıllarda devlet yönetimindeki yolsuzluklar gün geçtikçe artarak devam ediyordu. Nevâî durumdan rahatsız oluyor, her fırsatta Sultan'ı ikaz etmesine rağmen Sultan bu meseleler karşısında kayıtsız kalmayı tercih ediyordu. Bu olaylar Sultan'la Nevâî arasındaki dostluğu çekemeyenleri harekete geçirdi. Buna bir de Sultan'ın para ihtiyacı eklenince aralarının bozulması daha da kolaylaştı. Bir divan toplantısında Hüseyin Baykara'nın paraya ihtiyacı olmuş, divandakilerden istemiş, kendisine para olmadığı cevabı verilince, orada hazır bulunan Mecdeddîn gülümsemiş, Sultan sebebini sorunca Mecdeddîn: "Eğer bana yetki verir, memûrların sözümden çıkmamasını emrederseniz, kısa bir süre içinde, ilin bayındır, halkın memnun, hazinenin zengin, ordunun çok olmasını sağlarım" demiş. Sultan da onun isteğini yerine getirmiş.[24]

Mecdettin'in serbest kalması için Nevâî'nin uzaklaştırılması gerekiyordu. Sultan Hüseyin işte bu maksatla Nevâî'yi 1487'de Esterâbat'a vâli olarak gönderdi. Bu, Nevâî'nin gözden düşmesi anlamına geliyordu. Nevâî, Esterâbat'ta da edebiyatçıları ve sanatçıları etrafına toplamış, özel sohbetlerini orada da sürdürmüştür. Fakat Herat'tan uzaklaşmak ona ağır gelmiş ve çok kırılmıştı.

---

[22] LEVEND, a.g.e., I, 36
[23] LEVEND, a.g.e., I, 37.

Nevâî Herat'ta Mecdeddîn'in yetkileri eline almasına ve yolsuzluklarını istediği gibi yapmasına çok üzülüyor ve bir an evvel Herat'a dönmek istiyordu. Nevâî düşüncelerini Baykara'ya bir mektupla bildirir, fakat ondan cevap alamaz. Bunun üzerine yerine bir vekil bırakarak Herat'a gider, görevinden affını ve Herat'ta kalmasına izin verilmesini Sultan'dan rica eder. Fakat umduğu cevabı alamaz ve tekrar Esrerâbat'a döner. Bir yıl sonra Nevâî, dayısı oğlu Haydar'ı Herat'a göndererek ricasını yineler. Haydar, Nevâî'nin bilgisi dışında, Sultanın yakınlarından bazılarının, Nevâî'nin çeşnicibaşını elde ettiklerini, yemeğine zehir koyarak onu öldürmek istediklerini, bundan şüphelenen Nevâî'nin güç durumda olduğunu söyler.

Bu durumdan üzülen Sultan, Nevâî'ye bir mektup gönderip, eski arkadaşını öldürtmeyi aklının ucundan bile geçirmediğini, onu eskisi gibi sevdiğini söyler. Mektubu alan Nevâî, hemen Herat'a döner, Haydar'ın söylediklerini Sultan'dan işidince, böyle bir suikasttan habersiz olduğunu söyler. Bu tezgahı tasarlayan Haydar hapsedilir. Nevâî, burada bir kez daha affını ister ve Sultan kabul eder. Bu dönüş 1488'de gerçekleşir, Esterebâd vâliliği ise 15 ay sürmüştür. Sultan Hüseyin'in, Nevâî'ye ne kadar kıymet verdiğini gösteren diğer bir delil ise 890/1485'te kaleme aldığı Risale'dir. Baykara bu Risale'de Farsça şiir yazanlardan özellikle Câmî ve Süheylî'yi övdükten sonra Türkçe şiir yazan Nevâî'yi şu cümlelerle övmüştür:

"Bu ismi mezkûr bolğanlar ve evsâfı mastûr bolğanlar, Fârsî nazm encümenide bezm tüzgen ve Fârsî-gûyluk bahrığa âşnâlık körgüzgenler durur. Ve lîkîn ma'ânî ebkârığa bu künge diginçe hîç kişi Türkâne libâs kiydürmegen ve ol nâzenînlerni bu zîbâ hil'at bile cilve-i zuhûrğa kitürmegen turur ve bu müşk-bû ra'nâlar tab' nihân-hâneside 'uryânlıkdın mahcûb kalğan durur. Ve bu hûrveş zîbâlar hullesizlikdin cilve-i nâz kıla almağan durur. Tâ bu ferhunde zamân ve bu huceste devrân kim bu nâtüvânıng bayrı ilkünümdin ve ..... kişikaramdın kulluk silkidin kökeltaşlık pâyesiğa yitken ve mülâzemet tarîkidin musâhebet sermâyesin itken harem kebûteri dik perde-

[24] BABUR, Vekâyî, Babur'un Hatıratı, Çev. Reşit Rahmeti Arat, (Ankara, 1943-46), 193.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

serây-ı halvetide mahrem ve surâhî batı dik şebistân-ı sohbetide hem-dem hak söz edâsıda dilîr ya'nî Mîr 'Âlî Şîr aslaha'allahü şânehü kim tehallusı Nevâ'îğa meşhûr durur; ve eş'ârıda bu tahallüs mastûr."[25]

Nevâî'nin kardeşi Derviş Ali'nin Baykara'ya karşı ayaklanması, Nevâî aleyhine birtakım dedikoduların yayılmasına sebep olmuş ve Nevâî bu durum karşısında çok üzülmüştür. Nevâî'nin üzüntüsünü gören Baykara, 898/1492'de bir ferman çıkartmıştır:

"Şehzadeler, emîrler, sudûr, vüzerâ ve âyan ve bi'l-umûm teba'am bilsinler ki Rüknü's-saltana, Umdetü'l-memleke, Abdü'd-devleti'l-Hakanî, Mukarrabü'l-Hazreti's-Sultanî, Nizâmüddîn Emîr Ali Şîr Nevâî şefkatli kalbi ile bu yüksek devlet güneşinin tulû'u zamanından beri temiz niyetli fikrini ve büyük kudret ve dirayetli niyetini bu devletin yükselmesi uğrunda sarf etmiş, azamet ve rütbesini benim kardeşliğim derecesine yükseltmiştir. Ve bu yakınlık günden güne belki saatten saate ziyadeleşmektedir. Hatırıma geldi ki bu sırada müşarün ileyhin kardeşi tarafından vaki olan ve affına karar verilen yolsuz hareketleri bazı yanılanlar ve gaflete düşenler Umdetü'l-memleke olan müşarün ileyhin üzerinde müessir zannederler. Memleketin dahilinde herkese emrediyorum ki ve herkes bilmelidir ki onun bizim nezdimizdeki mahremiyet ve hususiyeti tasavvur ettiklerinden çok daha ziyadedir. Ve bilâ istisna herkes ona azamî hürmetle mükelleftir.[26]

Nevâî, kardeşi Derviş Ali'nin isyanı yanında, çok sevdiği Seyyid Hasan Erdeşîr'in ölümüne (1489) de üzüldü; bunun üzerine 1490 yılında divan beyliğini adamlarından Baba Işık Ağa'ya bırakarak görevinden ayrıldı, ondan sonra "Mukarreb-i Hazret-i Sultan" sanıyla Baykara'nın nedimi olarak kaldı.

Nevâî, Nevâdirü'ş-Şebâb'da görevden ayrılışını şu latife kıtasıyla anlatmaktadır:

---

[25]Hüseyin BAYKARA, Risale, Amasya Bayezıd Ktp., No: 550/1; İsmail Hikmet ERTAYLAN, Türk Edebiyatı Örnekleri II, Risale-i Hüseyin Baykara, (İstanbul, 1945), 56.

Çün manga itti Şeh dîvânda mühr
Bu idi ildin koyı mühr urmağım

Kim gurûr-ı nefs-i ser-keş men'ığa
Barçadın bolğay koyı olturmağım

Çün şikest-i nefs hâsıl bolmadı
Mundın oldı mührümi sındurmağım

Aynı yıl içinde Nevâî'ye düşmanlık yapan Mecdettin, tekrar gözden düşer ve dedikodular artınca Sultan'ın emriyle hapsedilir, yerine ise rakibi Nizamülmülk geçer.[27]

8 Kasım 1492(889)'de Nevâî, yakın dostu mutasavvıf-şâir Câmî'yi kaybemiş ve çok üzülmüştür. Hamsetü'l-Mütehayyirîn adlı eseri bu yıllardaki duyguların mahsulüdür.

1497 yılında bazı saray entrikaları sonucu Hüseyin Baykara'nın, oğlu Bediüzzamân ile arasının açılması ve bundan olma torunu Mirzâ Mehmed Mü'mîn'in yanlış bir fermanla öldürülmesi, daha sonra bu olayı hazırlayan vezir Nizamülmülk'ün idam edilmesi, hem Hükümdârı, hem de Nevâî'yi çok sarstı. Bu hâdiselerde meselelerin halli daima ona düşer. Nevâî, 1498 yılında Herat'taki bu sıkıntılardan dolayı Meşhed'e gider ve oradan Sultan'a gönderdiği mektupta Hacca gitmesine izin verilmesini ricâ eder. Sultan bu mektubun cevabında, yolların tehlikeli olduğunu, şimdilik niyetinden vazgeçmesini tavsiye eder. Bunun üzerine Nevâî, 1499'da Herat'a döner.

Nevâî, bu saltanat mücadeleleri arasında bile edebî çalışmalarına ara vermez, Lisânü't-tayr(903/1498), Muhakemetü'l-Lugateyn(904/1499),

---

[26] Ali Nihat TARLAN, Ali Şîr Nevâî, (İstanbul, 1942), 2.
[27] LEVEND, a.g.e., I, 43.

Siracü'l-Müslimîn(904/1499) ve Mahbûbü'l-Kulûb(905/1500) adlı eserlerini hazırlar. Nevâî bu sıkıntılı yıllarını Mahbûbü'l-Kulûb adlı eserinde uzun uzun anlatmaktadır. Son yıllarda Nevâî'nin sağlığı da bozulur. 31 Aralık 1500'de Hüseyin Baykara'nın Esterâbâd dönüşünde, kendisini karşılamaya çıkan Nevâî, kalp krizi geçirerek birden fenalaşır ve Sultan'ın elini öptüğü sırada yere yıkılır. Eski arkadaşının bu haline üzülen Baykara, onu kendi tahtıravanıyla Herat'a götürür, kurtarılması için her yola başvurur. Yapılan bütün çalışmalar faydasız kalır ve Nevâî Herat'a getirildikten üç gün sonra 13 Cemâziye'l-âhir 906'da (3 Ocak 1501) vefat eder. Naşı Kutsiye Câmiî yanında hayatta iken yaptırdığı yere gömülür. Ali Şîr'in gömüldüğü yerin bulunduğu mevki bugün bile "Kûçe-i Ali Şîr" ismini taşımaktadır. Mezarı da "Mezar-ı Şâh-ı Garibân Ali Şîr" ismini taşımakta ve ziyaretgâh olarak halen gezilmektedir. Baykara, cenaze töreninden sonra üç gün Nevâî'nin evinde kalarak yas tutar, yedinci gün, şehrin kuzeyindeki Havz-ı Mahiyan'da Türk töresi gereğince verilen **"yuğ yemeği"** törenine başkanlık eder.[28]

Nevâî, ömrü boyunca maddi yönden -Semerkant'ı saymazsak- sıkıntı çekmemiştir. Bilindiği kadarıyla Nevâî'nin büyük bir serveti vardı ve memûriyeti zamanında devletten maaş almamış, bilakis devlete yardımlarda bulunmuştu. Sadece Nevâî, Mirzâ Ebû Sâid zamanında kendisine maaş tayin edilmediğinden şikayet ediyor ve Semerkant'ta zaruret içinde kaldığını söylüyordu. Bu şikayetin asıl sebebi şâirin servetinden uzak kalması ve istediği gibi tasarrufta bulunamayışıdır. Herat'a dönüşünden kısa bir süre sonra mâlik olduğu servetin, Barthold'un zannettiği gibi, memûriyeti zamanında toplamış olduğu mallardan ibaret olmayıp kendisine ecdadından kalma servet olduğu anlaşılmaktadır.[29]

Nevâî, Timurlular devri emîrleri içinde hayatı teferruatlı bir şekilde tespit edilmiş yegane şâhsiyettir. Hayatının sonlarına doğru kendisine mülâzemet eden Hândemîr, Nevâî hakkında Mekârim-i Ahlak ismi ile bir eser

[28] Günay KUT, "Ali Şîr Nevâî", DİA, II, (İstanbul, 1989), 449-450.
[29] TOGAN, a.g.m., 352.

tertip etmiştir.[30] Yine Zeynüddin Muhammed Vasifî de Nevâî ve Nevâî dönemindeki Herat'ta yaşanan hayat hakkında hatıraları ihtiva eden bir eser kaleme almıştır.[31] Nevâî'nin bir âsâya dayanmış haldeyken, Çüçük Mirzâ tarafından, bir çiçek takdim edildiğini gösteren resmi, 'Âli isminde birinin imzasını taşımaktadır.[32] Aynı resmin biraz değişik kopyası olan ve ihtiyarlık halini gösteren bir başka nüshası da Mahmud Muzahhib tarafından resmedilmiştir.[33]

Şeybanî Hânı Keldî Muhammed'in yanında saray şâiri olan Vâsifî'nin 1530 yıllarında kaleme aldığı Hâtırat'ta Nevâî ile ilgili çok değerli bilgilere rastlanmaktadır. Bu eser, Nevâî'nin bilinmeyen yönlerini, karakterini ve insanlarla olan ilişkilerini anlatmakta ve genellikle ondan övgüyle bahsetmektedir. Vâsıfî'nin yazdığı bu Hâtırat'ta Vâsıfî'nin Herat devresi hakkında verdiği bilgiler 1532'de ölen Keldî Muhammed'e anlattığı hikayelerdir. Hâtırat, Herat kültür çevresine ait her şeyin, Herat edebiyatının, sanatının, mimarisinin ve ilminin Şeybanî devrinin başında Orta Asya'da en canlı alaka ile karşılandığını açıkça göstermektedir.[34]

---

[30] Hândemîr, Mekârim-i Ahlak, British Museum, nr.7669.
[31] Bedâ'i'l-vakâ'î, Leningrad, Asya Müzesi, nr.Nalidov, 20; TOGAN, a.g.m., 352.
[32] Topkapı Sarayı, Albüm, nr.2155.
[33] TOGAN, a.g.m.; 352; BINYON, Persian Miniature Painting, (London, 1933), 107, levha LXXVI.
[34] A.N. BOLDIREV, "A Sketch of the Life of Herat Society in the XV-XVI Centuries", 1947, IV 197.

B.ESERLERİ VE NÜSHALARI:

1.Eserleri:

a.Divanları:Hazâyinü'l-Me'ânî

1.Garâ'ibü's-Sıgâr

2.Nevâdirü'ş-Şebâb

3. Bedâyi'ü'l-Vasat

4.Fevâyidü'l-Kiber

5.Farsça Divanı

b.Hamsesi

6.Hayretü'l-Ebrâr

7.Ferhâd u Şirîn

8.Leylî vü Mecnûn

9.Seb'a-i Seyyâre

10.Sedd-i İskenderî

c.Tezkireleri

11.Mecâlisü'n-Nefâis

12.Nesâ'imü'l-Mahabbe

ç.Dil ve Edebiyat Eserleri

13.Risâle-i Mu'ammâ

14.Mîzânu'l-Evzân

15.Muhâkemetü'l-Lugateyn

d.Dînî-Ahlakî Eserleri

16.Münâcât

17.Çihil Hadîs

18.Nazmu'l-Cevâhir

19.Lisânu't-Tayr

20.Sirâcü'l-Müslimîn

21.Mahbûbu'l-Kulûb

e.Tarih Eserleri

22.Tarih-i Enbiyâ vü Hükemâ

23.Tarih-i Mulûk-ı Acem

24.Zübdetü't-Tevârih

f.Biyografik Eserleri

25.Hâlât-ı Seyyid Hasan Erdeşîr

26.Hamsetü'l-Mütehayyirîn

27.Hâlât-ı Pehlevân Muhammed

g.Belgeler

28.Vakfiyye

29.Münşeât

2.Belli Başlı Nüshaları:

a.Divan Nüshaları

İlk Divan:

25 yaşına kadar yazdığı şirleri kapsar, meraklılarca tertip edilmiştir.

Nüsha Adedi ve Yeri:Tek nüsha, Leningrad Saltıkov-Şçedrin Devlet Halk Kitaplığı 546

İstinsah Tarihi:870/1465

Müstensih:Sultan Ali Meşhedî

İçeriği:391 gazel, 1 terkib-i bend, 1 muhammes, 41 rubai

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İkinci Divan:

Bedayiu'l-Bidaye

1569-1476 yılları arasındaki şirlerin kapsar, Nevâî, Sultan Baykara'ya sunmak için derlemiştir.

Nüsha Adedi ve Yeri

1.Paris Nüshası: Bibliotheque National, Suppl, No: 746, Blochet, Catalogue des Manuscrits Turcs, c.II, s.51

İstinsah Tarihi ve Yeri:885/1480, Herat

2.Londra Nüshası: British Museum, No. Or. 401, Rieu, Catalogue of the Turkish Manuscripts, s.294-295

İstinsah Tarihi ve Yeri: 887/1482

3.Bakû Nüshası:Azerbaycan Bilimler Akademisinin Cumhuriyet El Yazmaları Fonu, No.3010,

İstinsah Tarihi ve Yeri: 889/1484

4.Taşkent Nüshası: Özbekistan Bilimler Akademisinin Edebiyat Müzesi, No.84

İstinsah Tarihi ve Yeri: 891/1486, Herat

İçeriği: 585 gazel, 3 müstezat, 4 muhammes, 2 müseddes, 3 terci'-i bend, 49 kıt'a, 78 rubai, 10 lugaz, 52 muamma, 10 tuyug, 46 ferd

b.Külliyatlar

1.Revan Nüshası

Topkapı Sarayı Ktb. Revan No.808; abadi kâğıda çok güzel talik yazıyla yazılmıştır, dört sütun üzerinedir. En güzel Nüshadır. 802 vr.

İçindeki Eserler:

Münacat 1b-2b

Çihil Hadis 3b-4a

Nazmu'l-Cevâhir 5b-16b
Sirâcü'l-Müslimîn 6b-8b
Lisânü't-Tayr 17b-51a
Nesâyimü'l-Muhabbe 52b-163a
Hayretü'l-Ebrâr 164b-203a
Ferhad ü Şirin 203b-260a
Leylî vü Mecnûn 261b-293a
Seb'a-i Seyyâre 306b-353b
Sedd-i İskenderî 354b-422a
Ğaraibü's-Sığar 423b-481b
Nevadirü'ş-Şebab 482b-539a
Bedayiü'l-Vasat 5540b-596b
Fevayidü'l-Kiber 597b-658b
Mecalisü'n-Nefais 659b-693a
Tarih-i Enbiya 694b-718a
Tarih-i Mülûk-i Acem 718b-733b
Halat-ı Mir Seyyid Hasan 734b-737b
Halat-ı Pehlevan Muhammed 7738a-741ba
Vakfiyye 742b-749b
Mizanü'l-Evzan 750b-757b
Hamsetü'l-Mütehayyirin 758b-733a
Muhakemetü'l-Luğateyn 7774b-781b
Münşeat 782b-802b

2.Fatih Nüshası

Süleymaniye Ktb., Fatih No. 4056. nesih kırması, yazarın adı ve yazıldığı tarih belli değil. 784vr.

İçindeki Eserler:

Münacat 1b-2b
Çihil Hadis 3b-4a
Nazmu'l-Cevâhir 5b-16b
Sirâcü'l-Müslimîn 6b-8b

Lisânü't-Tayr 17b-51a
Nesâyimü'l-Muhabbe 52b-163a
Hayretü'l-Ebrâr 164b-203a
Ferhad ü Şirin 203b-260a
Leylî vü Mecnûn 261b-293a
Seb'a-i Seyyâre 293b-338b
Sedd-i İskenderî 339b-405b
Hutbe-i Devavin 406b-409b
Ğaraibü's-Sığar 411b-470b
Nevadirü'ş-Şebab 471b-528b
Bedayiü'l-Vasat 529b-583b
Fevayidü'l-Kiber 584b-646a
Mizanü'l-Evzan 647b-657b
Mecalisü'n-Nefais 659b-691a
Hamsetü'l-Mütehayyirin 692b-706b
Tarih-i Enbiya 707b-731a
Tarih-i Mülûk 731b-745b
Halat-ı Mir Seyyid Hasan 746b-749b
Halat-ı Pehlevan Muhammed 749b-753a
Vakfiyye 754b758b
Münşeat 759b-775b
Muhakemetü'l-Luğateyn 776b-784a

3.Paris Nüshası

Bibliotheque National, Suppl, No.306 ve 307, 2c. dört sütun üzerine, nestalik, müstensih: Ali Hicranî, Herat, H.933, 8 minyatür

İçindeki Eserler:

Önsöz 1b
Erbain Hadis 5b
Nazmu'l-Cevâhir 8b
Sirâcü'l-Müslimîn 19b
Nesâyimü'l-Muhabbe 22b

Lisânü't-Tayr 155b
Hayretü'l-Ebrâr 194b
Ferhad ü Şirin 237b
Leylî vü Mecnûn 299b
Seb'a-i Seyyâre 339b
Sedd-i İskenderî 395b
İkinci Ciltteki Eserler
Hutbe-i Devavin 2b
Ğaraibü's-Sığar 7b
Nevadirü'ş-Şebab 75b
Bedayiü'l-Vasat 138b
Fevayidü'l-Kiber 202b
Mizanü'l-Evzan 269b
Muhakemetü'l-Luğateyn 277b
Hamsetü'l-Mütehayyirin 286b
Mecalisü'n-Nefais 302b
Tarih-i Enbiya 330b
Tarih-i Mülûk-ı Acem 355b
Vakfiyye 371b
Halat-ı Seyyid Hasan Erdeşir 379b
Halat-ı Pehlevan Şemsettin Muhammed 382b
Münşeat 387b

4.Londra Nüshası

Royal Asiatic Society Ktb. G.S. Mundy, 'Notes on Three Turkish Manuscripts', Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, 1948 s.XII, Bölüm 3 v3 4, s.536-537. Yazı nestalik, tezhibli, 5 minyatür, yazan ve yazıldığı yer belli değil, XVI. yüzyılda tazıldığı tahmin edilmektedir.

İçindeki Eserler:

Hamd ü Sena 3sayfa
Nesâyimü'l-Muhabbe 1b-112a

Mecalisü'n-Nefais 554b-583a
Vakfiyye 583b-589a
Kısas-i Enbiya 590b-614a
Acem Mülukının Tevarihi 614b-623b
Sedd-i İskenderî 210b-277b
Hutbe-i Devavin 278b-281b
Leylî vü Mecnûn 282b-315a
Seb'a-i Seyyâre 316b-360a
Şeyh San'anıng Hikâyesi 361b-365b
Hayretü'l-Ebrâr 113b-154a
Ferhad ü Şirin 155b-209b
Nevadirü'ş-Şebab 336b-423a
Bedayiü'l-Vasat 424b-482a
Fevayidü'l-Kiber 483b-537b
Hamsetü'l-Mütehayyirin 539b-553a
Mizanü'l-Evzan 624b-632a

5.Leningrad Nüshası:

B. Dorn, Cataloque des Manuscrits et xylographes orientaux de la Bibliotheque Impreriale Publique de St. Petersburg, 1852, No. 558

6. Mısır Nüshası:

Bk. Journal Asiatique, %.seri, c.XVII, Şubat-Mart 1861, s.175; M. Belin, bu nüsHânın 1059'da Meşhet'te yazıldığını söyler.

c.Külliyat-ı Devavin(Hazainü'l-Maani)

1.Topkapı Nüshası:

Revan Ktb., No.807; 4 divan bir arada, fakat karışık, başta 2 minyatür, talik yazı, Müstensih: Neşati, istinsah tarihi ve yeri belli değildir.

2.Üniversite Nüshası I:

İst. Ünv. Ktb., No. 5452(müzede); 4 divan ayrı ayrı bir birini izliyor, iri talik yazı, müstensih belli değil, istinsah tarihi:1232

3.Üniversite Nüshası II:

İst. Ünv. Ktb., TY, No.2001; 4 divan bir arada, her harfe ait gazelleri birbirini izliyor, kalın talik yazı, müstehsih Niyazi Mehmet Meled Ivaz Mehmet, istinsah Tarihi:1252

3.Fatih Nüshası:

Süleymaniye Ktb., Fatih No. 3886; 4 divan bir arada, her harfe ait gazelleri birbirini izliyor, talik yazı, istinsah tarihi ve müstensih belli değildir.

4.Konya Nüshası:

Konya Genel Ktb., No.6623; 4 divan birbirin izliyor, her harfe ait gazelleri birbirini izliyor, talik yazı, istinsah tarihi ve müstensih belli değil, eksik bir divandır.

ç.Ayrı Divanlar

1.Ğarâibü's-Sığar

Müze Nüshası I:

Türk-İslam MüzesiKtb., No.1946; 8 minyatür, ince talik, Mir Aliyyü'l-Buhariyî, H.943

Müze Nüshası II:

Türk-İslam Müzesi Ktb., No.2065; talik,

Topkapı Nüshası I:

Revan Ktb., No.802; 6 minyatür.

Topkapı Nüshası II:
Revan Ktb., No.803; 12 minyatür, talik, Çelebiyyü'l-Kayinî, H939, Tebriz

Topkapı Nüshası III:
Revan Ktb., No.804; 8 minyatür.

Topkapı Nüshası IV:
Revan Ktb., No.806; 3 minyatür, talik, Şeyh Mehmet İbn-i Dost Mehmet Semerkandî, H.940

Topkapı Nüshası V:
Hazine Ktb., No.895; 8 minyatür, talik, H919

Topkapı Nüshası VI:
Hazine Ktb., No.983; 8 minyatür, talik.
Üniversite Nüshası:
İst. Ünv. Ktb., Ty, No. 5479(müzede); 7 minyatür, talik, Sultan Aliyyü'l-Kayinî,

Fatih Nüshası:
Süleymaniye Ktb., Fatih No. 3887; talik

Lala İsmail Nüshası:
Süleymaniye Ktb., Lala İsmail No. 496; talik, H972

Nuruosmaniye Nüshası I:
Nuruosmaniye Ktb., No. 3880; 1 minyatür, talik, H956

Nuruosmaniye Nüshası II:
Nuruosmaniye Ktb., No. 3881; iri talik

Ankara Nüshası:

Ankara Genel Ktb., No.1078; nestalik, Mehmet Kâtip, H928, Herat

Nevâdirü'ş-Şebâb Nüshaları(Türkiye Kitaplıklarında sadece bir nüsha bulunmaktadır.)

1.Topkapı, Revan Ktb., No.805; 12 minyatür, talik, H910

Bedâiyü'l-Vasat Nüshaları(Türkiye Kitaplıklarında sadece bir nüsha bulunmaktadır)

Ayasofya Ktb., No.3980; talik, Mahmut Kâtip, H.957,Herat

Fevâyidü'l-Kiber Nüshaları

Üniversite Nüshası I:

İst. Ünv. Ktb., Ty, No.1565; ince talik, Cemşit, H947

Üniversite Nüshası II:

İst. Ünv. Ktb., Ty, No.2794; talik, sayfa kenarlarında da yazı var. Hüseyin b. haydarü'l-Hüseynî-i Cürcanî, H1043

TDK Nüshası:

Ankara, TDK Ktb., B/33; talik, baş tarafı eksik.

Bunların Dışında Yazarın Şirlerinden Seçilmiş Şiirlerin Bulunduğu Yazmalar Şunlardır:

Üniversite Nüshası I:

İst. Ünv. Ktb., Ty, No.5468(müzede); 3 minyatür, talik

Üniversite Nüshası II:

İst. Ünv. Ktb., Ty, No.5669(müzede); 8 minyatür, talik, Alaettin Mehmet, H930, Herat

Bu yazmalar genel itibariyle Garâibü's-Sıgâr'ı andırırlar.

C.EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRİ

1.Nevâî ve Türk Şiir Dili:

Nevâî'nin edebî kişiliği ve şâirliği ile ilgili yorumlara geçmeden evvel üzerinde durulması gereken asıl mesele, Nevâî'nin eserlerini kaleme aldığı dönemde, Türk Dili ve Türk Şiir Dili'nin genel görüntüsüdür. Nevâî'nin edebî kişiliği ile Türk Dili ve Türk Şiir Dili'ne yaptığı hizmetleri, tam anlamıyla, idrak edebilmenin ön şartı budur. Türkçe'nin ve Çağatay Türkçesi'nin yeni bir **"şiir dili"** oluşturmak için doğum sancıları çektiği bir dönemde Nevâî; kaleme aldığı manzum ve mensur eserleriyle edebî dile büyük katkılar sağlar. Zira Nevâî'ye kadar ne Orta Asya'da ve ne de Anadolu'da henüz tam anlamıyla bir şiir dili teşekkül etmemiş ve büyük denecek çapta şâir yetişmemişti. Nevâî'nin şiirleri bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu haliyle Nevâî, hem Çağatay Türkçesinin, hem de Çağatay Türkçesi Şiir Dilinin kurucu şâiri konumundadır.

Tabî ki Nevâî, zamanın İran şâirlerine göre yeni şeyler keşfedip, çok orijinal buluşlar yapmamıştır, ancak Nevâî'nin İslam ve İran tesirinde gelişen Klasik şiir geleneğini, Türkçe ile ifade etmesi; Türk Dili ve Türk Şiir Dili için en büyük buluştan daha büyük önem arz etmektedir. Nevâî gibi her yönden takdir toplayan, toplumda saygın bir kişiliği olan ve aynı zamanda büyük bir şâir olan birinin, henüz işlenmemiş bir dili kullanarak İran şâirleriyle boy ölçüşecek derecede mükemmel şiirler söylemesi, Çağatay Türkçesinin aniden gündeme oturmasına vesile olmuş ve Farsça şiir söyleyen Türk gençlerinin kendi dillerini fark etmesine sebep olmuştur.

Ali Nihat Tarlan, Nevâî'nin Çağatay Türkçesini tercih etmesinin büyük bir cesaret işi olduğunu ve bu tercihle neler başardığını şu ifadelerle anlatır: "Nevâî Türkçe şiir yazmayı Farsça'dan daha güç addediyor. Çünkü Türkçe'nin incelikleri daha çok, çünkü İran edebiyatı büyük tekâmülünü

geçirip, klasik devrini Nevâî'nin dostu ve mürşidi Câmî ile kapamak üzere. Yani İran dili işlenmiş. Devir, edebiyatın pek büyük bir rağbete mazhar olduğu devir. Her mecliste şiirler okunuyor, nükteler sarfediliyor, muammâlar söyleniyor. Rağbette olan şekil de gazel ve mesnevi şekilleri. Türkçe şiir işlenmemiş. O zamana kadar Türkçe yazan şâirler az. Binaenaleyh bu saha bâkir. Nevâî'nin tabiatı ise orijinaliteye düşkün ve kendi kuvvetine emin. Türk dilinde vucûda gelecek şiiri düşündükçe heyecan içinde kalıyor. Bu vecd, onun gözünün önünde on sekiz bin âlemden daha geniş bir âlem açıyor. Lâkin o âleme kimse ayak basmamış. Çünkü bu hazinenin ejderleri pek yırtıcı, gülleri sayısız dikenle örtülü. Başkalarını korkutup kaçıran bu vahşet onu ürkütmüyor. Uğraşıyor, çalışıyor ve dört büyük divanını vücûda getiriyor. Nevâî'nin eserlerinde İran edebiyatından gelme mazmunlar, ekseriyetle bulunduğu gibi Türk dilinin hususiyetleri ve kendi ruhunun orijinalitesi yer yer göze çarpar."[35] Nevâî'nin bir şâir olarak en büyük hedefi, o zamanki Türk şâirlerinin de hayran olduğu İran edebiyatını benimseyip, Türk ruhuna uygun bir şekle sokarak, Türkçe'yi yüksek bir sanat dili haline getirmek ve bu dilde seviyeli sanat eserlerini kaleme almaktır.

Bu hareket zamanın Türk şâirlerini de cesaretlendirmiş ve yavaş yavaş Türkler arasında Farsça yerine Türkçe kullanılmaya başlanmıştır. Kendisinin de birçok yerde yakındığı gibi, zamanın gençleri şiir dili olarak Türkçe yerine Farsça'yı tercih ediyorlardı. Nevâî, Türk gençlerinin bu tutumundan rahatsızlığını ifade etmekle yetinmemiş, aynı zamanda, çok iyi Farsça şiir yazabilmesine ve bir de divan oluşturmasına rağmen; Türkçe ile dört cilt dolusu şiir yazarak gençleri cesaretlendirmişti. Başta Câmî ve Devletşâh olmak üzere, bir çok eleştirmen onun bu yönünü özellikle vurgulamış ve her fırsatta Türkçe şiirlerinin mükemmelliğine dikkat çekmişlerdir.

Ali Şîr Nevâî, gerçekleştirdiği bu büyük atılımla, sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının önde gelen şâiri haline geldi. "Onun eserleri Türk dünyasının her tarafında, Anadolu ve Rumeli'de İran'da,

[35] TARLAN, a.g.e, 12.

Irak'da, Kırım'da, Volga Boylarında, Türkmenler arasında, hatta Hindistan'daki Türk saraylarında okunmaya başlandı."[36] Nevâî bütün bu ülkelerde okunup beğenildiğini hayattayken görme mutluluğuna eren ender şahsiyetlerdendir.

Fuad Köprülü, Nevâî'nin Türkçe'ye yaptığı katkıyı: "O, galiba Türk ruhunun ve Türk dilinin Fars ruhuna ve Fars diline karşı âdeta bir inkılap yapmak istediği bir devirde yetiştiği için bu müphem temayülü şuurlaştırarak, Türk dilinin Farsça'ya fâik olduğunu iddia etmek cesaretinde bulundu."[37] ifadeleriyle dile getirir.

Nevâî, Çağatay Türkçesi ile böylesine geniş bir yelpazede eserler vermek suretiyle; Orta Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesini sağlamıştır. Bundan dolayı Çağatayca'ya "Nevâî dili" denmiştir. Eserleri Türkistan'dan başka Âzerî ve Anadolu sahasında da okunan Ali Şîr Nevâî'yi Osmanlı şâirleri üstat tanımışlar, şiirlerine XV. Yüzyıldan bu yana çeşitli nazireler yazmışlardır. Ali Şîr, divan şiirine Türk hayatından gelen millî ve mahallî unsurlar kazandırmıştır."[38]

Çok iyi bilineceği üzere bir edebiyat dili yaratmak için büyük bir sanatkâr olmak gerekir. Ali Şîr Nevâî, işte böyle yaratılışta bir kişiydi. Çok iyi ve muntazam bir tahsil gören, Fars edebiyatını mükemmel bilen şâirin en büyük gayesi, Farsça ile ve Fars edebiyatı ile boy ölçüşebilecek bir yazı dili ve edebiyat meydana getirmekti. Bütün hayatını bu güzel maksada hasretmiş ve başarıya ulaşmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Nevâî'ye gelinceye kadar Doğu Türkçesi'nin büyük bir edebiyatı yoktu. Bu yokluğun sebebi, kudretli sanatkârların bulunmayışından ziyade, Türklerin kendi dillerine

---

[36] KÖPRÜLÜ, Ali Şîr Nevâî, a.g.m., 5.
[37] KÖPRÜLÜ, Ali Şîr Nevâî, a.g.m., 6.
[38] KUT, a.g.m., 450.

ehemmiyet vermeyişleri, Türkçe ile gerçek bir edebiyat yaratmak hevesinin ve cesaretinin doğmamış olmasıdır."[39]

Nevâî'nin bu noktada başarısını daha iyi anlayabilmek için İran Dili ve Edebiyatının geldiği seviyeyi iyi tetkik etmek gerekecektir. "Yüzyıllar boyunca gelişmiş ve söz sanatında şöhretli adlar yaratmış bulunan, münakaşa götürmez bir otoriteye sahip ve taklit bakımından erişilmez bir numûne teşkil eden İran edebiyatının hâkim olduğu devirde büyük şâir ve hakîm üstat Nevâî, kendi millî edebiyatının temelini esaslı bir şekilde kurmayı ömrünün başlıca hizmeti telakkî etmiş; bu muvaffakiyeti çağdaşları tarafından da tasdik edilmiştir."[40]

Nevâî'nin belki de en büyük hususiyeti, bilhassa dil bakımından, milliyetçiliğidir. İslam ve İran fikriyatı Nevâî'nin ruhunda büyük bir yer tutmuş olmakla beraber o, kendi milletini ve dilini aşk mesabesinde sevmiş, bütün varlığıyla kendini Türk şiirine vermiş ve bu itibarla tarihte oynadığı müstesna rolün şuuruna ermiştir. O, Lisanu't-Tayr'da: "Cihânda Türk edebiyatı bayrağını kaldırmakla Türkleri tek bir millet, tek bir câmia haline sokmuş olduğunu" söyleyerek iftihar eder. Ferhad u Şirin'de ise "Hiçbir ordusu olmadığı halde ve her tarafa yalnız divanının nüshalarını göndermek ile Çin hududundan Tebriz'e kadar, bütün Türk, hatta Türkmen illerini fethedebildiğini" kaydeder. Sedd-i İskender'de gaybdan bir sesin ona "Sen kılıçsız, yalnız kalemin ile Türk ülkelerini, Türk milletinin kalbini fethedeceksin; onları bir tek millet yapacaksın, Türk iklimleri sana aittir, sen bu milletin sâhib-kıranısın" dediğini hatırlatır.

"Nevâî'nin bu gayretleri sonunda Doğu Türkçesi, mükemmel bir edebiyat dili haline gelmiştir. Klasik Çağatay edebî Türkçesini tesis etmek şerefi Nevâî'ye aittir. Nevâî bu edebî dili meydana getirirken yaşayan halk lehçelerini işlemiş, bilhassa Endican ağzından faydalanmıştır. Daha önceki

[39] Faruk K. TİMURTAŞ, "Ali Şîr Nevâî'nin Türk Diline Hizmetleri", Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, (İstanbul, 1962), 8.

yazı dilini, Harezm ve Karahânlı Türkçesi ile Uygurca'yı da göz önünde tuttuğu muhakkaktır. Çağatayca böylece Nevâî'den önceki an'anevi yazı dili ile yaşayan halk dilinin birleşmesinden doğmuştur."[41]

"Türk dilini, Orta Asya fikir yaşantısı ilkesine kadar yükselten Mir Ali Şîr Nevâî'nin Nizamî, Hüsrev-i Dehlevî ve Câmî'nin Fars dilli saç ayağına, öz Türk dilli Hamsesini oturtuşu, şüphesiz, Nevâî için büyük bir millî edebiyat yatırımı olmuştur. İki yılı aşkın kısa bir zaman diliminde "cevap" olarak Nevâî tarafından ele alınmış, işlenmiş olan Türk dili için yeni bir dönem başlamıştır."[42]

2.Şiire Başlaması ve Etkilendiği Şâirler:

Ali Şîr Nevâî, henüz çocuk denilecek yaşta iken şiir ve edebiyata merak salmış ve gazeller yazmaya başlamıştır. Nevâî'de uyanan bu hevesin nedenlerini önce aile çevresinde, sonra da toplumdaki eğilimde aramak gerekir. Şüphesiz doğuştan gelen yeteneğin de payı çok önemlidir.

Nevâî'nin babası Kiçkine Bahâdır'ın Herat'taki evinde şâirleri, ressamları ve musikî üstatlarını topladığı ve hece vezniyle şiirler yazdığı bazı kaynaklarda bildirilmektedir.[43] Nevâî'nin dayısı Mîr Sâit, Kâbilî mahlasıyla şiir yazdığı gibi, Mîr Sâit'in oğlu Mîr Haydar da Sabûhî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Diğer dayısı Mehmet Ali ise Garîbî mahlasıyla şiirler yazmış, musikî ve hatta ün kazanmıştır. Nevâî, iki dayısını da Mecâlisü'n-Nefâis'te anlatır.[44] Şiire olan merakının çok küçük yaşlarda başladığını, Mecâlis'deki Kasım-ı Envar maddesinde şöyle anlatır:

---

[40] BOROVKOV, a.g.m., 59.
[41] TİMURTAŞ, a.g.m., 11.
[42] Ahmet CAFEROĞLU, "Nevâî'nin Türk Dilli Hamsesi", TD, XV, 173, (1966), 298.
[43] TOGAN, a.g.m., 56.
[44] MECALİS, a.g.e., 63.

"Bu fakîr evvel nazm kim örgenipmin, bu songğı matla'dur. Hemânâ üç yaş bile tört yaşının arasıda irdim. 'Azîzler okumak teklîfi kılıp hayret ızhâr kılurlar irdi."[45]

Görüldüğü gibi Nevâî çok erken yaşlarda şiir, edebiyat ve sanata merak salar, bulunduğu ortamın da etkisiyle şiire olan kabiliyetini, devrin büyüklerinden aldığı derslerle destekler. Mevlanâ Yahya Sîbek[46] ve Derviş Mansûr[47]'dan aruz dersi, Hafız Ali Câmî[48]'den kıraat dersi, Hâce Yûsuf Burhan[49]'dan mûsikî dersi, vb. üstatlardan dersler alır ve kendini yetiştirir.

Nevâî'nin küçükken okumaktan çok hoşlandığı ve elinden hiç düşürmediği eser, **Attar'ın Mantıku't-Tayr**'ı olmuştur. Şâir bunu Lisanu't-Tayr adlı eserinde tafsilatlı olarak anlatmaktadır.[50]

Nevâî, babası vâli olarak Sebzvar'a gittiğinde orada bulunan ve şiirleriyle ün kazanan Mîr Şâhî ile de mektuplaşmıştır.[51] Bu mektuplaşma esnasında Nevâî, henüz 12 yaşlarında idi. Nevâî'nin bu yaşlarda devrin ünlü bir şâiriyle mektuplaşması, şiire olan merakını göstermektedir. Nevâî'nin bu yaşlarda şiire başladığı bilinmektedir. Nitekim 14 yaşlarında kendini genç bir şâir olarak çevresine tanıtmıştır:

"Pek küçük yaşta iken zekâsının, etrafındakilerin hayret ve takdirini celbedecek derecede inkişafı, başka şâirlerin eserlerinden elli bin beyitlik ezberlemesi, edebî sanatların çok güçlerinden biri olan muamma sanatında büyük bir iktidar göstermesi ve nihayet zamanının ilim ve edebiyatını otuz

---

[45] MECALİS, a.g.e., 38.
[46] "Bu fakîr arûz fennide vâsıta bile Mevlanânıng şâgirdi min. İnşallâh öz yerige kilgey!"(MECALİS, a.g.e., 10.)
[47] "Fakîr arûznı Dervîş kaşıda okup min."(MECALİS, a.g.e., 117.)
[48] "Be-tahsîs tasavvuf ilmide ve Mahdumî Nuran, Nefehatü'l-Ünsde anıng Şeyh Feridüddin Attar k.s.nıng bu kasîdesiga kim:... şerh bitilgening zikr kılıpdurlar. Ve kıraat ilmide cemî-i kurrâ anıng şâgirdligige mübâhat kılurlar irdi. Ve Fakîr hem niçe sebak okup min."(MECALİS, a.g.e., 35.)
[49] "Ve musikî ilmin hem yahşı bilür irdi. Ve Fakîr mûsikî fennide anıng şâgirdi min. Köprek öz şi'riga mûsikî baglar irdi. İsfehan amelini bu beytiga baglaptur."(MECALİS, a.g.e., 46.)
[50] Ali Şîr NEVÂÎ, Lisânu't-Tayr, haz: Mustafa Canpolat, (Ankara, 1995), 35.
[51] "Fakîr egerçi anı körmedim ammâ anıng bile Fakîrni arasıda i'lâm ve irsâl vâkı' boldı. Mülk pâdişâhı atamnı hükûmet resmi bile Sebzvârga yiberip irdi."(MECALİS, a.g.e., 22.)

seneden fazla bir zaman aksamadan sevk ve idare etmesi zeka nokta-i nazarından müstesna bir hüviyette bulunduğunu bize gösterir.[52]

Nevâî'nin kaside ve gazelde üstat olarak tanıdığı Türk şâirleri Lütfî[53] ve Sekkâkî[54]'dir. Şiirlerini beğendiği şâir de Emîr Şeyhim Süheylî'dir. İlk divanının Dîbâce'sinde bu şâirlerden şöyle bahseder:

Ve Uygur 'ibârâtining fusahâsıdın ve Türk elfâzının büleğâsıdın Mevlânâ Sekkâkî ve Mevlânâ Lutfî kim birinin şîrîn ebyâtı iştihârı Türkistânda bîgâyet ve birining latîf gazeliyyâtı intişârı 'Irâk ve Horâsânda bînihâyet durur. ...Süheylî dâme tevfîkahu kim Farsî eş'âr bahârıda feyz sehâbıdın yağğan ma'ânî yamğurının her katresi riştesiğa şûh-tâb' ebkârı barmağları ucı bile yüz girih tüger." Mecâlisü'n-Nefâis'ten anlaşıldığı kadarıyla, Nevâî bu şâirlerden Sekkâkî hakkındaki düşüncelerini biraz değiştirmiştir: "Mevlânâ Lutfîning barça yahşi şi'rleri anıngdur kim oğurlap öz atığa kıluptur."[55]

Dîbâce'de üstat olarak ismini zikrettiği Fars şâirleri ise Emîr Hüsrev, Hafız Şirâzî ve Molla Câmî'dir:

"Ammâ eş'âr tedvîn kılğanlardın ba'zı kim bekâ mülkide fânî ve ba'zı kim hâlâ fenâ deyride bâkîdurlar. Evvelğı zümredin bâvucûd derd bîşesining gazanferi ve 'ışk âteşgâhının semenderi ma'den-i cevâhir-i ma'nevî Emîr Hüsrev-i Dehrevî kaddesellâhu ta'âla rûhahu ve fenâ meyhânesining hırka-çâki ve belâ peymânesining mest-i bî-bâkî 'ışk u muhabbet esrârı emînlerining hem-râzı Hâce Hâfız-ı Şîrâzî sekallâhu serah ve songğı fırkadın kuds şebistânının şem'-i enveri ve üns gülistânının 'andelîb-i sühenveri belâğat şekkeristânının tûtî-i kelâmı Cenâb-ı Mahdûmî Mevlânâ 'Abdurrahmân Câmî meddellâhu ta'âlâ zalâlehu..."[56]

---

[52] TARLAN, a.g.m., 10.
[53] MECALİS, a.g.e., 58.
[54] MECALİS, a.g.e., 61.
[55] MECALİS, a.g.e., 2.
[56] MECALİS, a.g.e., 2.

Muhakemetü'l-Lugateyn'de genç yaşta gazel hevesine kapıldığını, bu sırada okumadığı divanın hemen kalmadığını anlatarak Hüsrev-i Dihlevî'yi, Hâfız-ı Şîrâzî'yi ve Mollâ Câmî'yi bir kez daha zikreder ve onların şâirliklerini över.[57]

Nevâî, aynı şâirlerden Fevâyidü'l-Kiber'de bir mukattaatta şöyle bahseder:

"Gazelde üç kişi tavrıdur ol nev'
Kim andın yahşi yok nazm ihtimâli

Biri mu'ciz-beyânlığ sâhir-i Hind
Ki 'ışk ehlini örter sûz u hâli

Biri 'Îsî-nefeslik rind-i Şîrâz
Fenâ deyride mest ü lâübâlî

Biri kudsî-eserlik 'ârif-i Câm
Ki câm-ı Cem durur sınğan sifâli

Nevâi nazmığa baksang imestür
Bu üçning hâlidin her beyti hâlî

Hemânâ közgüdür kim 'aks salmış
Anga üç şûh mehveşning cemâlî"[58]

Şâir Kelimüddin Selman'ın murassa kasidesinin matlaına birçok şâirler nazire söylediği halde beceremeyişlerdir. Selman'ın matlaında küçük bir lafz uygunsuzluğu bulunduğu halde, Nevâî'nin söylediği naziredeki "tarsî" sanatı

[57] Ali Şîr NEVÂÎ, Muhâkemetü'l-Lugateyn, Haz:F.Sema Barutçu Özönder, (Ankara,1996), 21
[58] Ali Şîr NEVÂÎ, Fevâyidü'l-Kiber, Haz: Önal Kaya, (Ankara, 1996), 704.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

kusursuzdur ve şâir bununla övünmektedir. Farsça divanında çoğu Hafız'a, bazısı da Sadi'ye, Emîr Hüsrev'e, Câmî'ye nazireler vardır.[59]

"Nevâî, ilk şiirlerini Farsça yazmıştır. Farsça şiir yazmanın çok yaygın olduğu, gençlerin Fars diliyle gazel söylemeyi hüner saydıkları bir devirde, bu çok tabiîdir. Nevâî Muhakemetü'l-Lugateyn'de bunu açıkça belirtmekte ve "şuur sinnine kadem" koyduğunda, Türkçe yazmaya başladığını açıklamaktadır. Türkçe şiire dönmesinde çevresinin de etkisi olduğuna şüphe yoktur. Nevâî'nin babasının, dayılarının Türkçe şiirleri olduğu gibi, koruyucusu Sultan Ebulkasım'ın da Türkçe şiirleri vardır. Ayrıca çok sevdiği Seyyid Hasan Erdeşir de ona şâir Lutfi'yi okumasını ve örnek almasını salık vermiştir. Böylece hem Farsça, hem Türkçe şiirler yazan Nevâî, çok geçmeden "zü'l-lisâneyn" sanını almıştır."[60]

3.Edebî Kişiliği:

Ali Şîr Nevâî, yaşadığı yüzyılda kendine has üslup ve tarz oluşturma hususunda tüm Türk Edebiyatının yegane şahsiyetidir. Nevâî, sadece kendine has üslup oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda üslubuyla, hem döneminin, hem de sonraki yüzyılın şâirleri üzerinde büyük tesir oluşturur. Bilindiği gibi Nevâî, edebiyatın ve şiirin birçok alanlarında eserler vermiştir. Ancak ona, ün kazandıran asıl unsur, hiç şüphesiz kaleme aldığı şiirleridir. Nevâî'nin şiirlerinin en belirgin özelliklerin şöylece sıralamak mümkündür:

Nevâî'nin eserlerinde **hâkim olan ruh**; samimiyet, sadelik, azim ve irade, halis niyetlilik, tam ciddiyet ve vakar gibi ahlak prensipleri ile ifade edilir. Ona göre insan bizzat hayattan neşe almalı; onun güzelliklerini sevmeyi ve onlar için yanıp tutuşmayı bilmelidir. Nevâî'nin dinî, tasavvufî ve felsefî meselerde derinleşmek için yazdığı parçalarda, tasannu görülür;

---

[59] LEVEND, a.g.e., I, 72.
[60] KUT, a.g.m., 450.

bilakis o, bu dini fikirleri sadeleştirerek anlattığı yerlerde kudretlidir. Bütün derûnî sempatisi Türk şeyhlerine müteveccih olduğu halde, o kendisini Nakşibendilerden sayar; fakat Nevâî sûfî değil, ancak mutasavvıf kalmıştır. Eserlerin dinî cephesinde çok kuvvetli tevhitleri ve gazel şeklinde samimi natları ve İslâmî esaslara istinad eden didaktik manzumeleri görülür. Tevhidler ekseriya tasavvufîdir.

"Nevâî, ince ruhlu bir sanatkardır. Bu ince ruh ve hassasiyete mukarin kuvvetli bir zekâ onu siyasî cephede olduğu kadar ilim ve sanat yolunda da muvaffakiyetten muvaffakiyete uçurmuştur." Uykuda dişlerini gıcırdatan, gülerken ağlayan ve bunu ifade eden sanatkar bize mizacının fazla hassasiyet ve asabiyetini anlatmış olur. Kuvvetli irade ve akl-ı selîminin idaresi altında o akl-ı selîmi büyük ihtirasların meşhur hamlelerine sürükleyen bu hassasiyet; bi'z-zarur tatmin edilmeyip hazin ve platonik bir aşka tahavvül etmiştir. Nevâî evlenmemiş ve bütün hayatını büyük bir titizlikle ilim ve sanata hasretmiştir. Bu ihtibas onu şiir sahasında yükseltmiştir. Hayatı muhtelif menbalardan takip edilirse bu aşkın hakikaten platonik olduğu anlaşılır. Eserleri arasında çok zevk-perestâne sahifelere rastlamak kabildir. Fakat bunlar hep "keşke olsaydı" temennisiyle nihayetlenir. Mesela:

Ne hoş bolğay ikülen mest bolsak vasl bağıda
Kolum bolsa anıng boyunuda vü ağzım kulağıda

Visalin sarhoş edici zevklerini vecd içinde andıktan sonra gazelini şöyle bitirir:

Nevâî sen kim ü işret demi bilmes misîn kim it
Eğer kan içse hem başı görünür öz yalağıda

Onun hassasiyetinden mütevellit derin izzet-i nefsini Sultan Hüseyin'in kendisine yazdığı mektuplarda çok ihtiyatlı bir lisan kullanmasından da istidlâl kabildir. Muhakemetü'l-Lugateyn'den anlaşılıyor ki Nevâî 15 yaş ile 40 yaş

arasında bir çok aşklar geçirmiş kendi aşk ve macerasını şerh için gazeller yazmış ve İran şâirlerinden birçoğunun âsârını okumuştur. Yine o eserdeki bir kayıttan bu âsabî ve hassas mizacın garabet-perest ve düşvâr-pesent yani "orijinalite meraklısı ve güç beğenir" olduğunu anlıyoruz.[61]

Nevâî'nin şiirlerine muhteva açısından bakılınca; tüm klasik şâirler gibi onun da şiirlerinin genel anlamda "aşk" ve "sevgili" üzerine olduğu görülecektir. Ancak bu aşk ve sevgili, aşığı devamlı surette üzen, ona onulmaz acılar yaşatan, sadece acı ve ıztırap veren bir aşk değildir. Onun aşkı ve sevgili'si ulaşılmaz bir yerde değildir. Şâirin aşkının çok daha gerçekçi olduğu ve sanki her an ulaşılabilecek, yaşayan biri olduğu hissedilebilmektedir. Bu açıdan bakılınca Fuzulî'nin Nevâî'den ayrıldığı görülmektedir.

Nevâî aşk konusunda olduğu gibi görünmeye çalışmıştır. Tasavvufî aşktan bahsettiği zaman ne kadar samimi ise, kendi aşkını anlattığı zaman da o derece açıktır. Bununla beraber divanlardaki her lirik gazeli yaşanmış bir aşkın, olaylarla ilgili bir duygunun belirtisi saymak, hepsinde sevilen, âh edilen, yanıp tutuşulan bir vefasız dilberin varlığını aramak da doğru değildir. Şâir devrin modasına ve geleneğe uyarak dilberden, gamzeden, gönül yarasından dem vurur; yanar, yakılır, sızlanır. Bunlar gazelde kapsam özelliğidir. Şâirler aşık olsalar da, olmasalar da sevgiden, sevgiliden bahsedecekler, ara sıra bunlara tasavvuf çeşnisi de verecekler, bu yoldan geçeceklerdir. Nevâî de bu yoldan geçmiş, yığınlarla lirik şiir söylemiştir. Ancak bunların çoğu gazel söylemiş olmak için, çok tekrarlanan mazmunlarla meydana getirilmiş manzumelerdir. Fakat Nevâî, samimi duygularını tasvir etmek istediği zaman, bunları gizlemeği gerekli bulmamış, açıkça belirtmekten çekinmemiştir. Nevâî'nin kalbi yaralı ve bağrı yanıktır, aşkı büyüktür, fakat bu aşkta da yine akıl ve mantık hâkimdir. O "fenâ fi'l-aşk"

[61] TARLAN; *a.g.m.*, 9.

olmamıştır. Nevâî hamsesindeki mesnevilerin hemen hepsinde aşka ayrı bölümler ayırmış, onun yüceliğini belirtmeye çalışmıştır.[62]

Nevâî, tasavvufdaki gerçek ve mecazî aşk hakkında Leylî vü Mecnûn'da şunları söyler:

Hurşîd-i cihân-güşâysın sin
Mir'at-ı cihân-nümâysın sin

Kim kıldı sanga nazarnı rûşen
Kördi yir ü kökdekin mu'ayyen

Çün bakkalı ihtiyâr taptı
Her sarı ki baktı yâr taptı

Hem nakş-ı vücûdın itti fânî
Hem taptı bekâ-yı câvidânî

Bu 'ışk ki baht-ı kâmrândın
Hâlî bolmay zamânî andın

Gerçi iki nev' ötti râzî
Evvelğını anglağıl mecâzî

Kim derd ü güdâz u sûz birle
Yüz şu'le-i cân-fürûz birle

Çün eyledi pâklikke mevsûf
Ol nev' kılur birevge meşğûf

Kim 'ışkı ara firâk ile derd
Özlükdin iter tamâm anı ferd

[62] LEVEND, a.g.e., I, 217.

Bil songrağı 'ışknı hakîkî
Kim devlet irür anıng refîki

Evvelği vucûdın itse zâyil
Çün bolsa ikinçisige mâyil

Yok yok ki ikinçi anı çikse
Könglige visâl tohmın ikse

Ol nev' kitürse türktâzî
Kim kalmasa sûret-i mecâzî

Mazhardın körünmeyin nişânî
Mazharda özini tapsa fânî

Maksûd budur hayâtdın bu
Bil hılkat-ı kâyinâtdın bu

Nevâî'de soyut kavramlar pek yoktur. Aşktan, yalnızlıktan bekârlıktan, zühd ü riyâ'dan, haksızlıktan, devrin vefâsızlığından bahsediyorsa, bunları bir mazmuna bağlamak için yapmamıştır. Kendi düşüncelerini ve duygularını ortaya koymuş, her halde belirli bir amaç gütmüştür.

Nevâî'nin içliliği asıl gazellerinde görülür. Onlarda lirizmin rolü çok büyüktür. Bütün gazellerinin aynı değerde olduğu elbette söylenemez. Divan edebiyatının belli kalıpları içinde, dar kafiyelerin esareti altında söylemek zorunda kaldığı gazellerinde "tasannu" dediğimiz yapmacıklara o da düşmüştür. Fakat tabiatını zorlamadan söylediği şiirlerde neşe, heyecan, umut, umutsuzluk, iç üzüntüsü bütün samimiliğiyle görünür. Ondaki ince

duyarlık, didaktik manzumelerini de basma kalıp kuru birer "mev'ıza" olmaktan kurtarmıştır."[63]

Nevâî, Türk edebiyatında görülen bütün vezinleri şiirlerinde kullanmıştır. Onda vezin çeşitliliği göze çarpar. Nevâî, kaside ve gazelden tuyuga kadar bütün nazım şekillerini kullanmıştır. Denemediği hiçbir şekil yoktur. Şekle o kadar meraklı ve bu konuda o kadar dikkatlidir ki divanlarının tertibinde geometrik bir düzen göze çarpar. Bütün divanlarında nazım şekillerinin diziliş sırası aşağı yukarı birbirinin aynıdır.

Nevâî'nin kullandığı Türkçe muhatabına göre değişir. Büyük İran şâirlerinin eserlerini okuyan ve bizzat Farsça şiir söyleyen Türk aristokrasisinin zevkine uygun olarak yazdığı nesir ve söylediği şiirler, İran klasik edebiyatının bütün inceliklerini aksettirdiği için ağırdır. Bu gibi eserlerde Nevâî, sentaks bakımından bile Türkçe'yi zorlamıştır. Sadeliği seven Türklere hitap ettiği zaman, mesela Bahâdır Sultan'ın kurultayı için yazdığı Sakiname'de, sade ve tekellüfsüz bir Türkçe kullanır.

Kendisi de aynı zamanda bir Belagatçi olan Nevâî, her açıdan tam bir mükemmeliyetçidir. Kaleme aldığı tüm eserlerde ve eleştirilerinde bunu görmek mümkündür. Bu yüzden şiirlerinin herşeyden önce belagat açısından mükemmel olmasına dikkat etmiştir. Şiirde Nevâî, teknik bakımından tamamen kusursuzdur. Kendi Şâhsi otoritesine güvenerek bazen hususî tasarruf ve tahakkümler yapar. "Evvelâ bütün eserlerine şâmil olarak şu hükmü vermemiz lazımdır: Eserleri şeklen hemen daima pürüzsüzdür ve belâğatın hakkı verilmiştir. Çünkü o, mühim bir nazariyetçi ve münekkit idi." [64]

Her şâir gibi Nevâî'de devrinin şiir anlayışına göre şiirler söylemiş, klasik şiir anlayışının kabul ettiği esaslar, şekiller ve mazmunlar çerçevesinde eserlerini yazmıştır. Bilindiği gibi Klasik şiirde şâirler eserlerini isim yapmak,

[63] LEVEND, a.g.e., I, 213.
[64] TARLAN, a.g.m., 5.

bilgi ve sanatta üstünlüğünü göstermek, tasavvufi düşünceleri yaymak, eser sahibi olmak gibi amaçlar gütmüşlerdir. Nevâî'yi diğer şâirlerden ayıran en önemli özelliği ise eserlerini farklı bir amaç için kaleme almış olmasıdır. Bu amaç Türk edebiyatını dağınıklıktan kurtarmak ve onun önünü açmaktır. Lisanü't-Tayr'da bu amacını şöyle dile getirir:

Türk nazmıda çü tartıpmın 'âlem
Eyledim ol memleketni bir kalem

Nevâî'nin eserlerinde daha çok bir bütün güzelliği göze çarpar. O, gazellerindeki beyitleri, her biri üzerinde saatlerce çalışarak bir kuyumcu gibi işleyecek yerde, tasarladığı bir düşünceyi, ya da bir duyguyu toplu bir halde vermiştir. Nevâî'de fikir her zaman esas, üslûp ise bir araçtır.

Divanlararında yer alan türlü şekillerdeki manzumelerde günlük hayatın yankılarına, çağının yaşayan tiplerine, tarihî olaylara sık sık rastlanır.

Nevâî'nin tarzının ve şiir geleneğinin oluşmasında çok önemli sayılabilecek unsurlardan birisi de Klasik İran şiirinin son ve en büyük şâiri ile aralarında hem büyük bir dostluğun, hem şeyh-mürid ilişkisinin bulunmasıdır. Bilindiği gibi Molla Câmî, İran Şiirinin en büyük şâirlerinden birisidir ve Herat'ta Baykara-Nevâî meclislerinin daimî üyeleri arasındadır. Tezkirelerden ve kayıtlardan anlaşıldığına göre her iki şâir de yazdıkları yeni eserleri ve şiirleri birbirlerine okumakta ve birbirlerinin görüşlerini almaktadır. Yine Nevâî'nin Molla Câmî'ye saygı duyduğu ve onun mesnevilerine ve şiirlerine nazireler yazdığı bilinmektedir.

Nevâî'nin şiirlerinin "ses" açısından da mükemmel olduğu görülecektir. Nevâî, özellikle şiirlerinde kullandığı aruz, kafiye, redif ve ses tekrarlarıyla; şiirlerine güfteden ziyade beste havası vermeyi başarmıştır. Nevâî'nin gazellerinde özellikle kafiye ve redife çok önem verdiği görülmektedir. Şâirin bu yönü dolayısıyla şiirleri; hem anlam açısından, hem

de ses açısından kuvvetli olmuş ve kolaylıkla tanzir edilmiştir. Belki de Nevâî'nin Türk Şiiri açısından en önemli yönlerinden birisi ve onu bu anlamda mucit yapan özelliği çok değişik ve orijinal redifler bulabilmesidir. Nevâî, Türkçenin sesine uygun ve kulağa hoş gelen redifleriyle, çok kısa zamanda tüm Türk dünyasına sesini duyurmayı başarmıştır.

Klasik şiirin bütün özelliklerini yansıtan Nevâî, şiirlerinde anlam ve hayale önem vermiş; ancak şiirlerini derin bir mazmûn anlayışıyla örgülememiştir. Onun şiirleri ilk okunduğunda anlamını hemen vermekte ve derinlerde başka manalar içermemektedir. Belki Fuzulî'yi Nevâî'den ayıran en önemli fark budur.

Nevâî'nin önemli yönlerinden birisi de, gazellerinde az da olsa, tekrara düşmüş olmasıdır. Aşağı yukarı 2500 civarında gazel kaleme alan şâir, pek tabiidir ki bazı tekrarlara düşmüştür. Divanlarında bazen aynı gazelin iki ayrı divanda yer aldığı; bazen sadece matla beyitlerinin birbiriyle aynı olduğu; bazen de mazmun açısından aynı şeylerin tekrar edildiği görülmektedir.

Nevâî'nin önemli başarılarından birisi de şiirlerine Türkçe'nin zenginliklerini taşımasıdır. Zaten kendisi de Türkçe ile Farsça'yı mukayese eden ve Türkçe'ye dikkatleri çeken Muhakemetü'l-Lugateyn adlı eserinde, Türkçe'nin birçok açıdan zengin olduğunu vurgulamış ve gençlerin bu zenginlikten istifade etmesini söylemiştir.

4.Hamseciliği:

Onun büyük bir şâir olarak tanınmasında hamsesinin ve divanlarının payı diğer eserlerine göre daha fazladır. İran şâirlerinden Nizamî ve Hüsrev-i Dihlevî tarzından beş manzum eserden mürekkep olmak üzere tertip ettiği ve 1484'te tamamladığı 64 bin mısradan oluşan Hamsesi ve 57 bin mısradan oluşan beş divanı hem Çağatay Türkçesi, hem de tüm Türk edebiyatı için çok büyük öneme sahiptirler.

Nevâî, kendine model olarak aldığı İran klasik edebiyatının yüksek fikirlerini, Türkçe olarak yeniden yaratırken, bunları İran edebiyatındaki ifade tarzları, istiare ve mecazlar ile anlatmış ve aynı zamanda eserlerine Türk hayatından levhalar sokmuş, Timurlular zamanındaki Türk ve Moğol çadır, ev, şehir, aristokrasi ve saray hayatından alınma misal, ıstılah ve tabirlerden de çok geniş mikyasta istifade etmiş olduğundan, onun eserlerini tahlil ve tetkik edebilmek için evvela İran klasik edebiyatının bütün inceliklerine vakıf olmak, aynı zamanda Türk, bilhassa şark Türk dilini, etnografisini, ve tarihini de çok iyi bilmek lazımdır.

Bütün bu gerçekler dikkate alındıktan sonra isabetli mukayeselere gitmek mümkün olacaktır. Şimdilik Nevâî'nin eserleri hakkında yapılmış bir tetkik olarak İraniyatçı Bertels'in Lisanu't-Tayr'ı Attâr'ın Mantıku't-Tayr'ı ile mukayese eden bir makalesi gösterilebilir. Bazı müsteşrikler de Nevâî'nin eserlerini basit birer Acem taklidi şeklinde telakki etmişler ve onun büyüklüğünü, sanatçıları korumasına bağlamışlardır.[65] Bunun çok yersiz bir iddia olduğunu anlamak için onun sadece bir eserini bile tetkik etmek yetecektir. Barthold'un böyle bir yanılgıya düşmesi, Klasik şiirdeki nazirecelik geleneğine hakkıyla vakıf olmamasından da kaynaklanmış olabilir. Ayrıca

[65] W. BARTHOLD, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, , (İstanbul, 1927), 205.

Nevâî'nin kendinden önceki hamse şâirlerini geride bıraktığını Fars edebiyatının önemli şâirlerinden Molla Câmî de vurgulamıştır.[66]

Ayrıca Nevâî'nin eserlerini değerlendirirken dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi de onun mesneviye yaklaşımıdır. Nevâî mesnevilerinde olaylara ve onların cereyanlarına ait teferruata fazla kıymet vermemiştir. Bazen malum rivayetleri kısaltmak, bazen de daha fazla tafsilat vermek suretiyle anlattığı mevzularda asıl önemli olan husus sanat ve estetiktir. Nevâî, ince zevk ve duygularını bedîî bir şekilde ifade etmiş, Türk sultan, bey ve münevverlerine bu ulvi fikirleri Türkçe olarak ve Türk ruhuna uygun bir şekilde aşılamıştır. Nevâî, bu mesneviler aracılığıyla anlattığı kahramanları ve hadiseleri benimseyerek anlatır ve onların güzel yönlerini kendi ruhunda yaşar. Mesela bunlardan Ferhad tipini o kadar sever ki, öldükten sonra mezar taşının Ferhad gibi bir sanatkâr tarafından yontulmasını tahayyül eder. Nevâî'nin mesnevilerinde gerçekleştirdiği diğer bir husus da anlattığı kahramanlara Türk genci havası vermesidir. Aynı şekilde mesnevilerde geçen birçok mevzuyu da **Türkleştirmiştir**. Bu devirde Herat'ta minyatür sanatı da gelişmiş olduğundan, Nevâî'nin eserlerine de konuya uygun olarak minyatürler yerleştirilmiştir. Türk ressamların yaptığı bu minyatürlerle, mesnevide anlatılan kahramanlar tamamen örtüşüyordu. Halbuki Nizami ve Hüsrev gibi şâirlerin yazdığı mesnevilerle minyatürler arasında bir uygunsuzluk olduğu hemen göze çarpıyordu. Çünkü mesnevi Acem tarzını temsil ediyor, minyatür ise Türk tarzını temsil ediyordu. İşte Nevâî'nin eserlerine yapılan minyatürlerde böyle bir tezada rastlamak mümkün değildi.[67]

Nevâî'nin mesnevilerinde ortaya koyduğu edebî başarıyı daha somut bir şekilde anlayabilmek için, Nevâî dönemine kadar yazılan diğer bazı mesnevilerle karşılaştırmak gerekmektedir. Nevâî'nin mevcut altı mesnevisi içinde en önemlilerinden birisi Leylî vü Mecnun mesnevisidir. Nevâî

[66] Ömer OKUMUŞ, "Mollâ Câmî", DİA., (İstanbul, 1993), C.VII, 95.
[67] Ali Şir NEVÂÎ, Ferhâd ü Şirin, Haz.Gönül Alpay, (Ankara, 1975), 15.

mesnevisinin mukaddimesinde kendisinden önce kaleme alınmış olan Nizamî ve Hüsrev-i Dihlevî mesnevilerinden bahseder ve çok isabetli bazı yorumlarda bulunur. Nevâî'ye göre Nizamî'nin mesnevisi Hüsrevinkinden daha üstündür, çünkü Hüsrevin mesnevisi gösterişli ve süslü olmasına karşın felsefî derinlik, anlayış bütünlüğü, ahlakî ve sosyal kaygılar açısından Nizamîyi yakalayamamıştır.

Bilindiği gibi Nizamî, Leyla ve Mecnun hikayesini Arap kaynaklarından alarak genişletmiş, birbirine bağlı olmayan hikayelere insicam vermek suretiyle bir bütünlük kazandırmıştır. Nizami Arap rivayetlerine tamamıyla sadık kalmaya çalışmış, hikayeler arası büytünlüğü temin ettikten sonra, hikayeye tasavvufî bir yön kazandırmıştır. Nizamî'nin özellikle vurgulamaya çalıştığı noktalardan birisi de hikayede eğiticiliktir. O, mesnevilerine "eğlendirici bir kitap" nazarıyla bakmatan ziyade, "eğitici bir kitap" nazarıyla bakardı.

Nizamî'den sonra Leyla ve Mecnun yazan şâirlerden birisi de Emîr Hüsrev'dir. Hüsrev konu itibariyle Nizamî'ye sadık kalmış, eserin konusuna fazlaca müdahele etmemiştir. Ayrıca o, Nizamî'nin felsefî düşüncesinin derinliğini de anlayamamış, tekerrürden kaçmak maksadıyla yaptığı değişikler sonucu insicamı bozmuştur. Nizamî'nin özellikle vurgulamak istediği ahlak ve eğiticilik yönünü ihmal etmiştir. Hüsrev'in mesnevisi, her şeyden önce ihtimamlı ifadesinin canlılığı ve kolaylığı sayesinde, bedîî bir zevk verdiğine şüphe olmayan, fakat aynı zamanda derin bir iz bırakmayan hafif ve hoş bir okuma kitabıdır. Bunun sebebi âşikârdır: Nizamî bir şehir adamıdır ve saraya yalnız muallim olarak hitap eder; Hüsrev ise ömrünü saray muhitinde geçirmiş olduğundan, saray mensuplarının zevk ve arzularını anlayan ve bunları mükemmel şekilde tatmin edebilen bir saray şâiridir.

Nevâî'nin mesnevisinde ise iki önemli nokta dikkatleri çekmektedir. Bunlar; Orta Asya Türkleri için bu tür mesnevilerin artık ihtiyaç haline gelmesi

ve Nevâî'nin hikayeyi yaşadığı devrin anlayışına göre geliştirmesi. Nevâî konu itbariyle kendinden önceki şâirleri, özellikle de Nizamî'yi, takip eder, fazla bir değişikliğe gitmez, ancak yaptığı bazı teknik değişikliklerle hikayeye çoğu kez tablo hüviyeti kazandırır, usta bir ressam edasıyla yaklaşır. Nevâî de Hüsrev gibi, hikayede bazı değişikliklere gider ve hikayenin planını bozar, fakat bu, Hüsrev'de olduğu gibi, her ne pahasına olursa olsun, hikayenin seyrine başka bir istikamet vermek isteğinden doğan bir değişiklik değildir ve kendine mahsus tam bir plan üzerine yapılmıştır. Bertels'e göre Nevâî'nin orijinalliği yaşadığı devirle ilgili bazı sosyal hadiseleri mesneviye yansıtmasıdır. Mesela Nevâînin kaleminde Mecnûn efsânesi, tam mânası ile, bir romana tahavvül eder; öyle ki, yakın şark için, son derece mühim bir mesele olan evlenmeyi ortaya atmıştır.

Nevâî bu eski hikâyeyi pek bedihî bir maksat için kullanılmış ve alâkalıların istekleri asla hesaba katılmayarak, nikâh kıyılma âdetinin yaşamak ümidi ile dolu gençleri nasıl bir felâkete sürüklediğini göstermek istemiştir. Bize öyle geliyor ki, mesnevîsinin ana fikri budur. Asıl fikir bu şekilde ictimaî meseleler sâhasına intikal ettiğine göre, eserin vucûda getirilmesinde de âzamî derecede müŞâhhas hareket edilmesi gerekeceği tabii'dir. Yukarıda tebâruz ettirmeğe çalıştığımız hakiki hayat ile alâkalı olan teferruat işte bundan çıkmaktadır. Mesnevînin bu gâyeye erişmesi, ancak kâfi miktarda inandırıcı şartların mevcûdiyeti ile, mümkün olabilirdi. Burada gösterilen neticenin ictinap edilmez olduğuna okuyucu inanmalı idi. Bunu ise, ancak hakikate uygun ve yeter nispette hakiki örnekler göstermek ile te'min etmek mümkündür.

Bu sebeplerdir ki, eski an'aneye tamâmiyle vâkıf ve onu başarı ile kullanılmasını bilen Nevâî, bir çok hâllerde ondan uzaklaşarak, yeni bir yol tutar.[68]

---

[68] Ali Şîr NEVÂÎ, Leylî vü Mecnûn, Haz:Ülkü Çelik, (Ankara, 1996), 22; LEVEND, a.g.e., I, 21.

II. TİMURLU-OSMANLI İLİŞKİLERİ

A.SİYASÎ İLİŞKİLERİ

1.XV.Yüzyıldaki İlişkiler

Timurlularla Osmanlılar arasındaki siyasî münasebetler, Timur zamanında başlar. Timur'un çok ihtişamlı olup da etrafa gözdağı verdiği dönemlerde Anadolu'da Osmanlı Devleti de güçlüydü ve tahtta Yıldırım Bayezid oturmakta idi. Yıldırım da en az Timur kadar cengâverdi ve o da gözünü budaktan esirgemeyen bir hükümdardı.

Timur Orta-Asya'da muhaliflerini yenip de hükümdarlığını sağlamlaştırdıktan sonra dört bir yana seferler düzenlemeye başlar. Bu seferlerden birisinde(Beş yıllık:1392-1397), hasımlarından Toktamış üzerine yürümüş ve bu meseleyi de halletmiştir. Bu sefer esnasında Yıldırım Bayezıd'a göndermiş olduğu mektupta; Allah'ın yardımı ile Toktamış'a karşı galip geldiğini belirttikten sonra, tehditlere başlar ve Deşt-i Kıpçak taraflarındaki işlerini bitirdiği için, Şam ülkeleri tarafına hareket edeceğini, ayrıca Sivas kadıcığına da haddini bildireceğini ekler. Timur'un Anadolu ve Suriye'yi istila hevesinin açık bir delili olan bu mektupta ayrıca zımnen Bayezid Hân'a da gözdağı veriyordu."[69] Bu tarihten itibaren Ankara savaşına kadar iki hükümdar arasında mektup trafiği devam etti, bu mektuplar karşılıklı tehditler ve kışkırtmalarla doludur.

Ankara Savaşı'nda Bayezid yenilip de Osmanlı Devleti büyük bir hezimete uğradıktan sonra, Timur daha Anadolu'da iken Amasya'dan gelen Mehmet Çelebi, ufak bir iki çatışmadan sonra bu havâliye hâkim olmuş ve onun buradaki hukuku Timur tarafından da tanınmıştı. Timur kendisine al

[69] Yaşar YÜCEL, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar II", Belleten, XXXVII, 146, (1973), 182; AKA, a.g.e., 21.

tamgalı nişan ile hâkimiyet alameti olarak **kemer ve külah** göndermiş, Osmanlı şehzadesi de ilk paraları üzerine Timur'un adını koymuştu. Ayrıca Timur, Edirne'ye yerleşen Süleyman Çelebi'nin Balkanlardaki hukukunu da tasdik etmişti.[70]

Bu ağır mağlubiyetin ardından Sultan Bayezid ve iki oğlu, Musa ve Mustafa Çelebiler, Timur'a esir düşmüştü. Yıldırım'ın vefatından sonra Timur, Yıldırım'ın oğullarından Musa Çelebi'yi Anadolu'da bırakmış, Mustafa Çelebi'yi de beraberinde Semerkant'a götürmüştü. Timur, Mustafa Çelebi'yi tam 16 yıl Semerkant'ta tutmuştur; bu süre zarfında Mustafa Çelebi'nin Semerkant'ta ne yaptığı, nasıl yaşadığı bilinmemektedir. Timur'un ölümünden sonra serbest bırakılan Mustafa Çelebi, Anadolu'ya gelmiş ve önce kardeşi Mehmet Çelebi'yi, sonra da yeğeni II.Murad'ı bir süre uğraştırmıştır. Osmanlı tarihçileri Mustafa Çelebi'nin Yıldırım'ın gerçek oğlu olduğunu inkar ederler. Bu yüzden hadise, tarih kitaplarında **"Düzmece Mustafa Olayı"** olarak anılmaktadır.[71] Fakat bugün Mustafa Çelebi'nin Yıldırım'ın oğlu olduğu kesinlik kazanmıştır.[72]

Ancak Timur'un ölümünden sonra, oğlu Şâhrûh başlangıçta iç mücadelelerle meşgul olmuş, bir süreliğine Batı'yı ihmal etmişti. Bu süre zarfında Kara Koyunlu hükümdarı Yusuf Bey ile Osmanlı Devletinin başında bulunan Çelebi Mehmet, devletlerini yeniden toparlamayı başarmışlardı. Şâhrûh, Batıda babasının vaktiyle kurduğu düzeni yeniden kurmayı arzulamaktaydı. Bundan dolayı Timur'un yüksek hakimiyetini tanımış olan Çelebi Mehmed'in Anadolu'da yeniden birliği sağlamasını, kendi çıkarları açısından hoş karşılamadı. Nitekim 1416'da emîrlerinden Burunduk Bahâdır ile gönderdiği bir mektupta Osmanlıların kardeşlerini öldürmelerini kınadı.[73] Osmanlı hükümdarı gönderdiği cevabî mektupta ise söylediklerinin doğru,

---

[70] Halil EL:DEM, Meskukat-ı Osmaniye (1334), nr. 88-91.
[71] M.NEŞRİ, Neşri Tarihi II, haz. M.Altay Köymen, (Ankara,1984), 54.
[72] Yılmaz ÖZTUNA, Büyük Türkiye Tarihi, II, (İstanbul,1977), 380.
[73] FERİDUN BEG, Münşeat-ı Selatin, I, İstanbul, 1950), 150.

fakat hâkimiyetin ortaklık kabul etmeyeceğini, ortaklığın düşmanlara daima fırsat ve cesaret vereceğini söyledi.[74]

Bu yıllarda Kara Yülük tarafından Şâhrûh'a gönderilen ve ona ulaşmadan Kara Yusuf'un eline geçen bir mektupta; başta Akkoyunlular olmak üzere Anadolu beğlerinin, Bizans ve Trabzon Tekfurlarının, Gürcü meliklerinin, Şirvan, Gilan ve Luristan beglerinin Şâhrûh'u bekledikleri ifade edilmekteydi.[75] Bu mektup üzerine telaşlanan Yusuf Beg, Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed'e yazdığı mektubunda, Şâhrûh'un Boğazlara kadar olan yerleri istila edip, Balkanlardan Deşt-i Kıpçak'a, Derbend'den Azerbaycan'a dönmek niyetinde olduğunu söyledi.[76] Çelebi Mehmed ise Şâhrûh'a daima itaatini tekrarladı, Karaman Oğlu üzerine yaptığı seferin bir nefis müdafaası şeklinde kabul edilmesi gerektiğini söyledi.[77] Çelebi Mehmed'in oğlu Murad da ölünceye kadar Şâhrûh'a bağlılıktan ayrılmamıştı. Osmanlı padişâhı ne şekilde olursa olsun, ikinci bir Timur hezimetini yaşamak istemiyordu.

Nihayet 25 Ağustos 1420'de Şâhrûh, Kara Koyunlu hükümdarı Yûsuf Beg'in Timurlular'a karşı çıkması, onların isteklerine boyun eğmemesi ve yukarıda bahsi geçen davetlerin gelmesi üzerine harekete geçti. Şâhrûh'un ordusu Doğu Anadolu'ya kadar geldi, Kara Koyunlularla Timurlular arasında çok büyük bir şavaş olması beklenirken Kara Koyunlu hükümdarı Yûsuf Beg'in ölüm haberi geldi ve Kara Koyunlular dağıldı.[78] Timurlular bu habere çok sevindiler ve rahat bir şekilde fetihlerini gerçekleştirdiler, bazı galibiyetler elde ettiler. Şâhrûh çok sevindiği bu zafer üzerine, zamanın birçok hükümdarlarına fetihnâmeler göndermişti. Bu fetihnamelerden birisi de Osmanlı hükümdarına gönderildi. Şâhrûh bu fetihnâmede Kara Koyunlular'ı yendiğini ve Azerbaycan ile Tebriz'i hakimiyeti altına aldığını söyledi.[79] Fakat problemi tam olarak çözemeden geri dönmek zorunda kaldı. Dönerken

[74] FERİDUN BEG, a.g.e., 151.
[75] FERİDUN BEG, a.g.e., 154.
[76] FERİDUN BEG, a.g.e., 152.
[77] FERİDUN BEG, a.g.e., 156.
[78] İsmail AKA, Mirzâ Şâhrûh ve Zamanı, (Ankara,1994), 144.
[79] FERİDUN BEG, a.g.e., 160-161.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Azerbaycan'ı İskender'den alıp Kara Yülük'ün oğullarından Ali Beg'e vermişti. Bu sefer esnasında Osmanlılarla Timurlular arasında herhangi bir savaş gerçekleşmedi.[80]

Şâhrûh'un Horasan'a dönmesinden sonra İskender, Azerbaycan'ı yeniden ele geçirdi. Ayrıca Memluklular da Şâhrûh'un müttefiklerinden Ak Koyunlulara saldırdı. Bunun üzerine 1429'da Şâhrûh ikinci bir sefer düzenlemeye karar verdi. Seferin yapılacağını öğrenen tüm Osmanlı düşmanları çok sevinmişti. Çünkü bu iki devlet her an karşı karşıya gelebilirdi. Şâhrûh seferi gerçekleştirdi, bu sefer öncekine nazaran daha başarılı geçti. İskender yapılan savaşta yenildi.[81] Şâhrûh bu zaferi için de fetihnâmeler yazdırdı ve Osmanlı hükümdarı da dahil olmak üzere birçok hükümdarlara gönderdi.[82] İskender'in yenilmesi üzerine Şâhrûh ile Osmanlılar arasında hiçbir engel kalmamıştı. Herkes Şâhrûh'un Osmanlı ülkesine de saldırmasını beklerken; onun ani bir kararla Karabağ'dan Horasan'a dönmesi, herkese derin bir nefes alma imkânı vermişti.[83]

Ertesi yıl Azerbaycan yeniden karıştı, Şâhrûh Batı'ya yeni bir sefer daha düzenledi. Kara Koyunlularla yapılan savaşların sonunda, hükümdarları İskender, Anadolu'ya kaçmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Şâhrûh, Anadolu'daki beğlere yazı göndererek İskender'i yurtlarına almamalarını tenbih etti; II.Murad'a gönderdiği bir elçi ile de İskender'in yakalanarak teslim edilmesini istedi.[84] 1436'da İskender'i yakalayamayan Şâhrûh, Harezm'den gelen bazı olumsuz haberler üzerine geri dönmek zorunda kaldı.

II.Murad Anadolu'da ikinci bir hezimeti daha yaşamak istemediği için Şâhrûh'u rahatsız edecek herhangi bir harekette bulunmamaya dikkat ediyordu. Hatta Anadolu'daki Karamanoğlu Beyliği, Dulkadiroğlu Beyliği ve

---

[80] AKA, Mirzâ Şâhrûh ve Zamanı, a.g.e., 118.
[81] ÖZTUNA, a.g.e., 402.
[82] Feraid-i Gıyasi, Fatih Ktb., nr.4012, 462b-465b.
[83] AKA, Mirzâ Şâhrûh ve Zamanı, a.g.e., 145.
[84] Şevkiye İNALCIK, "İbn Hâcer'da Osmanlılara Dair Haberler III", DTCF Dergisi, VI, 5, (1948), 522; ÖZTUNA, a.g.e., 403.

II.Murad, Şâhrûh'un kendilerine gönderdiği hil'atları giymekle, ona tabi olduklarını gösterdiler.[85] Çünkü bir hükümdarın gönderdiği hil'atı giymek, o hükümdara tabi olma anlamına gelmektedir.

Böylece Şâhrûh, büyük ümitlerle çıktığı bu seferlerden hiçbir şey elde edemeden döndü. Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak bölgelerinde hüküm süren Kara Koyunlu devletinden dolayı Osmanlılar ve Memluklular üzerine de yürüyemedi. Ankara Savaşı'nın üstünden çok geçmeden Osmanlılar toparlanmayı başardılar. Böylece, Kara Koyunlu hükümdarının da söylediği gibi, Şâhrûh, "Boğazlara kadar olan bölgeleri fethetme" idealini de gerçekleştirememiş oldu.[86]

Bilindiği gibi Doğu'da asıl büyük güç, Şâhrûh'un ölümüne kadar, Timurlular'dı. Şâhrûh, Timur'dan sonra Batıya, üç büyük sefer düzenledi. Bu seferler daha çok Kara Koyunlu hükümdarlarının itaatsizliğinden dolayı yapıldı. Şâhrûh ilk iki seferde hedefine tam olarak ulaşamadı ve birazcık eli boş döndü. Son seferde ise Kara Koyunlu hükümdarı İskender ve daha sonra da Cihangir, Şâhrûh'un üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı. Şâhrûh bu seferler esnasında ne Ak Koyunlular, ne de Osmanlılarla herhangi bir savaşa tutuşmadı. Çünkü her iki devlet de, Şâhrûh'un birer nâibi olmayı kabul etmişlerdi. Dolayısıyla bu yüzyılın ilk yarısında Doğu'nun tartışılmaz lideri Timurlu hükümdarı Şâhrûh'tu.

Esasen Osmanlıların Doğu'daki bu Timurlu hükümdarlığına düşman olduğunu ifade etmek güçtür. Her ne kadar Timur'la Yıldırım arasındaki büyük savaştan sonra arada bazı küçük sürtüşmeler olsa da, Osmanlılar'ın Doğu'yu fethetme gibi bir ideali olmadığı için, Timurlulara düşman gözüyle bakmadıkları bilinmektedir. Osmanlılar kendilerine çok açık bir tehdit gelmedikçe, Doğu'daki müslüman Türk devletleriyle sürtüşmekten kaçınmışlardır. Osmanlı Hükümdarlığının Doğu'daki bu devletlere sempati ile

[85] Halil İNALCIK, "Murad II", İA., VIII.(İstanbul), 1977, 606.

baktığını gösteren örneklerden birisi, Meâlî tarafından hazırlanan ve1474'de Fatih'e sunulan "Hünkârnâme" isimli eserdir. Bu eserde Şâhrûh ve oğlu Baysungur çok derinden gelen bir sevgi ile anılmakta ve II.Murad'ın Şâhrûh'un hizmetinde bulunmak üzere kırk güzide askerini elçisi ile ve birçok hediyelerle birlikte Herat'a gönderdiği söylenmektedir. Hünkârname'ye göre Şâhrûh gelen heyeti çok iyi karşılamış, onlar için Herat'ta şenlikler hazırlatmıştır. Ayrıca eserde Baysungur'un ölümü dolayısıyla yazılan bir şiirde duyulan üzüntü anlatılmış ve onun hattalık ve nakkaşlık gibi hünerlerinden övgüyle bahsedilmiştir.[87]

1447'de Şâhrûh'un ölümü Doğu ülkelerinde dengelerin değişmesinin ilk habercisi oldu. Bu tarihten itibaren Timurluların, Osmanlılara ve Kara Koyunlulara karşı, müttefiki olan Ak Koyunlular toparlanmaya ve güç kazanmaya başladılar. Bu yüzyılın ikinci yarısında Ak Koyunlu hükümdarı olan Uzun Hasan kısa sürede devleti toparlamayı başardı. Ardından çevresindeki bazı küçük beyliklere son verdi. Aslında Uzun Hasan'ın asıl hedefi, Doğunun en büyük hükümdarı(cihangîr) olmaktı. Bu amaçla önce Venedikliler ve Avrupalılarla gizli antlaşmalar imzaladı, daha sonra Memlukluları yanına almak istedi, fakat başaramadı. Ancak Uzun Hasan 1467'te çok önemli bir iş daha başardı ve uzun süredir savaş halinde olduğu, Kara Koyunlu hükümdarı Cihanşâh'ı yendi ve öldürdü. Kara Koyunlular bu savaştan sonra bir daha toparlanamadı. İki yıl sonra Uzun Hasan hedefine ulaşmak için çok önemli bir engeli daha bertaraf etmişti. Bu engel, Timurlu hükümdarı Ebû Sâid Mirzâ idi. 1469'da Uzun Hasan'la Ebû Sâid Mirzâ arasında Azerbaycan'da bir meydan muharebesi yapıldı, bu muharebe sonucunda Uzun Hasan üstün geldi ve Ebû Sâid Mirzâ'yı öldürdü. Daha sonra Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara'yı yenerek topraklarından bir

---

[86] İsmail AKA, "Şâhrûh'un Azerbaycan ve Doğu Anadolu Üzerine Seferleri", X.Türk Tarih Kongresi, III, (Ankara, 1991), 1081-1086.
[87] TOGAN, a.g.m., 536.

kısmını almış olan Uzun Hasan, Fırat havâlisinden Mâveraünnehr'e kadar uzanan büyük bir devlet kurmaya muvaffak olmuştu.[88]

Bu savaş Doğu İmparatorlukları için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bu savaşa kadar Timurlular kendilerini, Doğu'nun en büyük devleti ve diğer Türk devletlerinin hamisi yerine koyuyorlardı. Çünkü Sultan Şâhrûh zamanında bu Türk devletleri Timurluların nâibleri idi. Bu savaştan sonra Timurlular kendi kabuklarına çekilmek zorunda kaldılar, Timur ve Şâhrûh'un "Suriye ve Boğazlara kadar inme" ideali son buldu. Bu yenilginin belki de tek olumlu tarafı, Timurluların başına Hüseyin Baykara gibi bir hükümdarın geçmesidir. Çünkü Baykara ile beraber Herat'ta yepyeni bir dönem başladı.

Fakat Ebu Sâid Mirzâ'nın ölümünden sonra da bu iki Türk devleti arasındaki mücadele bitmedi. Uzun Hasan kendisini Timur'un varisi olarak görüyordu. Bu sebeple hem Hüseyin Baykara'ya, hem de Fatih Sultan Mehmed'e karşı düşmanca tutum sergiledi. Uzun Hasan, Hüseyin Baykara'nın rakibi olan Yâdigâr Muhammed Mirzâ'nın üç oğlunu kendi yanında tuttu ve onları Baykara aleyhine kullanmak için fırsat kollamaya başladı.

1459'da Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmed'e yeğeni Murad Mirzâ'yı elçi olarak gönderdi. Murad Mirzâ, Timur'un varisinin Uzun Hasan olduğunu, büyükbabası ve babasının Timur ve Şâhrûh'a verdiği vergi ve hediyelerin Uzun Hasan'a gönderilmesi gerektiğini söyledi. Uzun Hasan, Kara Koyunluları ve Timurluları yendikten sonra sıranın Osmanlı'ya geldiğini düşünüyordu. Nihayet 1473'te Otlukbeli'de yapılan savaşta Uzun Hasan yenildi ve kaçmak zorunda kaldı. Bu savaş sonunda Yâdigâr Mirzâ'nın üç oğlu esir düştü ve İstanbul'a getirildi. Daha sonra bu üç şehzâde İstanbul'da vefat etti.

---

[88] Selahattin TANSEL, Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Doğu Siyaseti, (İstanbul, 1971), 299.

Uzun Hasan'ın yenilmesi dünya devletleri arasında büyük yankı yaptı. Avrupalıların ve Venediklilerin umutları suya düştü. Bu zafere Osmanlılar kadar çok sevinen bir diğer devlet de hiç kuşkusuz, Osmanlıların yeni müttefiki Timurlulardır. Fatih Sultan Mehmed zaferden sonra bazı devletlere fetihnâmeler gönderdi. Bilhassa Ak Koyunlu düşmanı olan Hüseyin Baykara'ya gönderilen fetihnâme pek mutantandı.[89]

Bütün bu anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı-Çağatay ilişkilerini iki ayrı dönemde ele almak gerekmektedir.

Birinci dönem Timur'dan Ebû Sâid Mirzâ'ya kadar olan zamanı kapsar. Bu dönemin en önemli hadisesi I.Bayezid'in Timur'a yenilmesidir. Osmanlılar, Timur yenilgisinden II.Mehmed'e kadar olan dönemde, Timurlular'a vergi vermek zorunda kalmışlardı. Bu dönemin iki önemli sultanı Timur ve Şâhrûh'un Osmanlı topraklarında gözü vardı. Bu iki padişâh Suriye ve Boğazlara hâkim olmak istiyordu. Fakat siyasî sebeplerden dolayı bu emellerine bir türlü ulaşamadılar. Bilhassa Şâhrûh tam üç kere Batı seferine çıkmış, fakat üçünde de Osmanlı Devleti ile savaşamadan geri dönmek zorunda kalmıştı. Dönemin Osmanlı hükümdarları olan Çelebi Mehmed ve II.Murad, bu tehlikenin farkında oldukları için Şâhrûh'la iyi geçinme yolunu seçmişler ve ikinci bir hezimetin yaşanmasına müsaade etmemişlerdir. Hatta II.Murad, Şâhrûh'un gönderdiği hil'atı giyerek onun nâibi olmayı bile kabul etmiştir.

İkinci dönem ise Hüseyin Baykara ile başlayan dönemdir. Bu dönemde Osmanlı-Çağatay ilişkileri çok farklı bir mecraya kaydı. Ebû Sâid Mirzâ'nın Uzun Hasan'a yenilmesiyle, Doğu'da Timurluların hâkimiyeti son buldu ve Timurlular bu tarihten sonra eski ihtişamlı günlerini bir daha yakalayamadılar. Timurlular güçlerini kaybederken; bir tarafta İstanbul'u alan Osmanlılar, diğer tarafta ise, Kara Koyunluları ve Timurluları yenen, Ak Koyunlular hakim güç

[89] ÖZTUNA, a.g.e., III, 75.

olmaya başladılar. Timurlular, Ak Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kendi topraklarında gözü olduğunu biliyor ve ondan çekiniyorlardı. Fatih'in Uzun Hasan'ı mağlup etmesinden sonra, hem Osmanlılar, hem de Timurlular rahat bir nefes aldılar.

Fakat bu rahatlık uzun sürmedi ve çok geçmeden her iki devleti de tehdit eden yeni bir güç doğdu: Safevîler ve onların Şiî hükümdarı Şâh İsmail. Hem Osmanlılar, hem Timurlular ve hem de Memluklular Sünnî olduğundan, Şâh İsmail'i istemiyorlardı. Şâh İsmail ise Uzun Hasan gibi kendisini Timur'un varisi olarak görüyor, Osmanlı İmparatorluğunu yıkıp Doğu'nun tek hakimi olmak istiyordu.

Şâh İsmail'in güç kazanması, tabiatıyla Doğu'nun Sünnî devletlerini - Osmanlılar, Memluklular, Ak Koyunlular ve Timurlular- birbirlerine yaklaştırdı. Bu yakınlaşma sonucu zamanın Osmanlı hükümdarı II.Bayezid, kendi kızını Ak Koyunlu Beyi Ahmed Göde Bey'e, Cem Sultan'ın kızını da Memluk sultanına verdi. II.Bayezid, bununla da yetinmeyip Memluklulara top, tüfek, barut gibi ateşli silahlar da gönderiyordu.

Fakat çok geçmeden güçlenen Şâh İsmail, Ak Koyunluları yenerek tarih sahnesinden silmeyi başardı.

Düşmanın ortak olması, II.Bayezid ile Hüseyin Baykara arasındaki ilişkilerin çok daha sıcak bir havada gelişmesini sağladı. Her iki devlet de en rahat ve en parlak dönemini yaşıyordu. Timurlular, Osmanlılara karşı büyük bir sempati duyuyorlar; Osmanlıların Doğu'da ve Batı'da kazandıkları zaferler Timurlular tarafından da hoşnutlukla karşılananıyordu. Bu dönemde Osmanlı-Timurlu ilişkileri hem siyasal alanda, hem de kültürel alanda gelişerek devam etmiştir. Sanat ve edebiyat açısından tarihinin en parlak dönemini yaşayan İstanbul ve Herat, bütün İslam ve Türk aleminin göz bebeği konumundaydı. İslam ve Fars edebiyatının en parlak siması olan Molla Câmî ile sanatın ve edebiyatın hamisi olan Ali Şîr Nevâî, Herat'ı tam anlamıyla bir sanat ve

edebiyat şehri haline getirmeyi başarmışlardır. II.Bayezid'in şahsında Osmanlılara duyulan sempatinin en açık örneği, Molla Câmî'nin II.Bayezid için hem kaside yazması, hem de Silsiletü'z-Zeheb adlı eserini onun adına keleme almasıdır. Buna karşılık II.Bayezid da her yıl beş bin akçe Molla Câmî'ye ve beş bin akçe de Buhara'daki Nakşibendi tarikatının başı olan şeyhe gönderiyordu.

1506'da Hüseyin Baykara'nın vefatı Timuroğulları arasında büyük bir krize sebep oldu. Uzun süren iç karışıklıklardan ve taht kavgalarından sonra Baykara'nın büyük oğlu Bediuzzaman Mirzâ hükümdar olabilmişti. Fakat bir yıl sonra Özbekler'in hükümdarlığı ele geçirmesiyle, Bediüzzaman kovuldu. Bediüzzaman'dan sonra Bâbûr Şâh, tahtı Özbekler'in elinden alabilmek için mücadele etti, fakat Şâh İsmail'in desteklerine rağmen başarılı olamadı. Şâh İsmail kendi çıkarları için Özbeklere karşı Timuroğullarını destekliyordu. Bu yenilgiden sonra Bediuzzaman, Şâh İsmail'e sığındı, Babur Şâh da Hindistan'a gitti. Şâh İsmail'in hedeflerinden birisi de Türkistan'ı ele geçirmekti. Bu amaçla 1510 yılında Özbek Hükümdarı Şeybek Hân'la Şâh İsmail arasında yapılan savaşta, Şeybek Hân bozguna uğradı ve öldü. Buna rağmen Şâh İsmail Türkistan'ı ele geçiremedi. Türkistan'da Özbek Hânlığı devam etti.[90]

II.Bayezid'den sonra tahta geçen Yavuz Sultan Selim'in ilk işi Şâh İsmail'i yenmek oldu. Yavuz, bu zafer sonrası bin kadar şâir, sanatkâr ve bilgini Tebriz'den İstanbul'a getirdi. Tebriz'den İstanbul'a gelen bu insanlar arasında çok ilginç bir sima daha vardı: Hüseyin Baykara'nın büyük oğlu ve halefi **Bediuzzaman Mirzâ Hân**.

Bediuzzaman, Timuroğullarının son Türkistan imparatoru, yani son Doğu Türk hakanıdır. Bediuzzaman, Cengiz soyundan Muhammed Şeybek Hân tarafından, Herat İmparatorluk tahtından kovuldu ve Şâh İsmail'e sığınmak zorunda kaldı. Şâh İsmail ona çok iyi muamelede bulundu. Şâh

[90] ÖZTUNA, a.g.e., III, 220.

İsmail'i hezimete uğratan Yavuz, Bediuzzaman'ı da yanına aldı, o da Şâh İsmail gibi, Bediuzzaman'a çok iyi davrandı, onu tıpkı bir imparator gibi karşıladı ve yanına kurduğu tahta oturttu. Bunun yanında Yavuz, Bediuzzaman Mirzâ'ya maaş da bağlattı.[91] Bediüzzaman Mirzâ, 6 yıl Şâh İsmail'in, 11 ay da Yavuz'un misafiri olmuş ve 12 Ağustos 1515'te 46 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir. Bediüzzaman Mirzâ'nın Türkçe şiirleri de vardır. Bediuzzaman'ın oğullarından Zaman Mirzâ(1490-1539), daha sonra Bâbûr Şâh'a damat oldu ve Hindistan Timuroğullarının Gücerat Vâliliğini yaptı.[92]

Görüldüğü gibi Timur'un devletini kurmasından Hüseyin Baykara'nın ölümüne kadar; Osmanlı Devleti ile Timurlular arasında bazen olumlu, bazen olumsuz birçok hadise gerçekleşti. Bu süre zarfında iki devlet arasında çeşitli vesilelerle elçilerin gidip geldiği de bilinmektedir. Elçi trafiğinin çizelgesi şöyledir:

a.Timuroğulları tarafından Osmanlı devletine gönderilen elçilerin toplu çizelgesi:

1.Kara Yusuf'un(823/1420) ölümünde sonra Şâhrûh'un I.Mehmed'e gönderdiği elçilik heyeti(Feridun Bey, No:159)

2.Şâhrûh'un I.Mehmed'e gönderdiği elçilik heyeti(828/1424) (Feridun Bey, No:145)

3.Şâhrûh'un II.Murad'a gönderdiği elçilik heyeti (Feridun Bey, No:73); elçilik görevini Abdulhalil Bahşi üstlendi.

4.Şâhrûh'un II.Murad'a gönderdiği elçilik heyeti(841/1437)

---

[91] Joseph Pustgall HAMMER, Büyük Osmanlı Tarihi, VI, Çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1330), 202.

5.Şâhrûh'un oğlu Baysungur Mirzâ'nın II.Mehmed'e gönderdiği elçilik heyeti(Feridun Bey, No:198)

6.Uluğ Bey'in oğlu Abdullatif'in gönderdiği elçilik heyeti(Feridun Bey, No:196) (Hammer, C.X, s.160)

b.Osmanlıların Timuroğullarına gönderdiği elçilik heyetlerinin toplu çizelgesi:

1.II.Murad tarafından Şâhrûh'a gönderilen Abdulhalil Bahşi elçiliği(833/1429), (Feridun Bey, No:76)

2.II.Mehmed'in Uzun Hasan'ın mağlubiyetini bildirmek için Hüseyin Baykara'ya gönderdiği elçilik heyeti(Feridun Bey, No:231).(Hammer, CX, s.172)

2.XVI. Yüzyılda Osmanlı-Özbek Münasebetleri:

XVI. yüzyıl boyunca, Türkistan'ın büyük bir kısmını Özbek Hânları idare ve temsil ettiler. Ancak bu dönem, Türkistan'ın ekonomik ve kültürel yönden zayıf olduğu dönemdir. Bunun sebebi ise, XVI. Yüzyılın başlarından itibaren "Yedi İklim"de hâkim olan ve Doğu'dan Batı'ya Türkistan üzerinden geçen "Kara Ticaret Yolları"nın gittikçe ehemmiyetlerini kaybederek kendi mevkilerini, Hindistan ve Çin hududundan açılan Güney Asya-Afrika, Avrupa deniz yoluna ve Sibirya Arhagelsk tarafından, Kuzey Akdeniz Ticaret yoluna, Amerikan Kıtasının Avrupalılar tarafından keşfinden sonra gelişen, Okyanus Deniz ticaret yollarına terk etmeleri gibi umumî gelişmelerdir. Bu durum, Çin ve Hindistan mallarının Karadeniz ve Akdeniz Limanlarına ulaştırılmasından büyük ticarî kazançlar temin etmiş olan Türkistan halkının gittikçe

[92] ÖZTUNA, a.g.e., III, 219.

fakirleşmesine ve neticede kültür ve medeniyet sahasında geri kalmasına sebep olmuştur.[93]

Özbek Hânları XVI. Yüzyıl boyunca özellikle İran'da hüküm süren Şiî-Safevîlere karşı, Osmanlı Padişâhlarıyla birlikte hareket etmeye devam ettiler. Bu karşılıklı dayanışma; Yavuz Sultan Selim(1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman(1520-1566), II.Selim(1566-1574) ve III.Murad(1574-1595) dönemleri boyunca da sürüp gitti. Bilhassa Osmanlı Padişâhı III.Murad ve Özbek Hânı II.Abdullah(1560-1598) devirleri, bu iki Türk devleti arasında kalan Şiî-Safevî Hânedanlığına karşı istikrarlı bir dayanışma içerisinde geçti.[94]

Özbek-Şeybani Hânlığının Osmanlı Devleti ile Safevîlere karşı ittifakının Yavuz Sultan Selim'den itibaren başladığını söyleyebiliriz. Kanuni'nin İran üzerine yaptığı üç büyük seferde Özbekler hep Osmanlı Ordusu'nun Safevîler'e galip gelmesi için hem destek sağlamışlar, hem de mektuplar yazarak İran'ın durumu hakkında bilgi vermişlerdir. 1554'te Kanuni, Türkistan'daki Özbek-Şeybani İmparatorluğuna, Safevî tehlikesi münasebetiyle, 300 topçu mütehassıs ile birçok top göndermişti.[95] 1559'da ise Pir-Muhammed Hân'ın elçisi Hacı Derviş Muhammed Bedahşani, İstanbul'a gelmiş ve Kanuni tarafından kabul edilmişti.[96]

Bu yüzyılda uzun süren Osmanlı-İran savaşları barışla sonuçlanmıştı. Bu barışta Türkistan Hânlarının büyük payı olmakla beraber; barış daha çok İran Şâhı Tahmasb(1524-1576)'ın yararına olmuştur. Nitekim Kanuni Amasya'da iken Özbek hükümdarı Burak Hân'a gönderdiği mektupla "İstenilen yardımı gönderemeyeceğini, çünkü Şâh'la barış yaptıklarını, ancak

---

[93] Zeki Velidi TOGAN, Bugünkü Türk İli ve Türkistan'ın Yakın Tarihi, (İstanbul, 1981), 225.
[94] Remzi KILIÇ, "Osmanlı Padişâhı III.Murad ve Özbek Hükümdarı II.Abdullah Hân Dönemi Osmanlı-Türkistan Dayanışması", Bilig 10, (Yaz 1999), 50.
[95] HAMMER, a.g.e., III, 103.
[96] HAMMER, a.g.e., VI, 133; ÖZTUNA, a.g.e., III, 216.

Şâh'ın Özbek ülkesine saldırmasına da asla razı olamayacaklarını" belirtmiştir.[97]

1578'de yeniden başlayan ve on iki yıl süren Osmanlı-İran savaşlarında Osmanlı-Özbek ittifakının yeniden canlandığını görmekteyiz. III.Murad, savaş esnasında Özbeklerle beraber hareket edileceğini Vezir Mustafa Paşa'ya bir hükümle bildirmiştir.

Osmanlılar, Özbeklere gönderdikleri bir mektupta ise Safevîleri "fırka-i dâllîn" olarak görüyor ve onların "vucûd-ı mazarrat nümûdların sahîfe-i rûzgârdan tîğ-ı ser-tîz ile mahv tathîr itmekle" demek suretiyle, onların yok edilmesi gerektiğini vurguluyor ve birlikte hareket edilmesini istiyordu.[98]

Özbek Hükümdarı II.Abdullah ise III.Murad'a bağlı olarak hareket edeceğini "Her husus ve her emîr Cenâb-ı âlilerinin rızâ-yı hümâyûnları üzre olup aslâ muaraza ve münakaşa olmamak mukarrerdir." diyerek bildiriyordu.[99]

1591 yılı yaz mevsiminde Bestam ve Damgan'ı Safevîlerden alan II.Abdullah'ın İstanbul'a gelen elçisi ile gönderilen mektupta, Vezir Ferhad Paşa bundan böyle İran'a dokunulmamasını, çünkü İran'la barış yaptıklarını söylüyordu: "Cenab-i saadet-meabınuz savbına dahi bir nâşayeste vaz'ü hareket zahir olmayup kuvvet-i kâhire ve savlet-i bahire ile feth itdiğünüz vilayetler kemakan elinüzde durmak üzre cenab-ı saadet nisabunuzdan sayir yerlere tecavüz olunmayup kanaat oluna."[100]

---

[97] Ahmed FERİDUN BEY, Münşeatü's-Selatin, (İstanbul, 1274-1275 h.), I-II, 151; Remzi KILIÇ, Kanuni Sultan Süleyman Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566), Basılmamış Doktora Tezi, (Kayseri, 1994), 125.
[98] Münşeat Mecmuası(996 h.), Süleymaniye Ktb, Esat Ef. Böl., Nr.3345.
[99] Münşeat Mecmuası, a.g.e., 996.
[100] Münşeat Mecmuası, a.g.e., 996; Feridun Bey, a.g.e., 1274.

Bu arada Özbeklerin İran'ı alıp güçlendiğini gören Osmanlılar siyasî menfaatin dinî menfaatten üstün olmaya başladığını düşünüp, bu seferde İran'a yardım etmeye başlamıştır.[101]

1596'da III.Mehmed'in cülusunu tebrik etmeye gelen İran elçisi Özbeklerin elinden Horaşan'ı tamamen aldıklarını ve Özbeklerin zayıf düştüğünü söylemiştir. Bu arada İran'la barış hali vardı. Özbekler zor durumda olduğu için Osmanlılardan yardım istediler. Padişâh, İran'la sulhe rağmen Özbeklere yardımı kabul etti, onlara top ve tüfek gönderdi ve malzemeyle beraber gönderdiği mektupta da şu tavsiyelerde bulundu: "Şimdi bundan müşarun ileyhin elçisine yirmi kıt'a tüfenk virelüm ve darb-zen virmeyelüm, zirâ bunlar tüfenk ve darb-zeni Kızılbaşlarla cenk eylemek için isterler. Buhara Hânı sünnî müslümandur. Bunların hatırlarına riayet olunmak lazımdur. Zaman ile gerek olurlar. Hatta Kızılbaşlar ile mabeynimizde mukaddima cenk ve cidal üzre iken Asitane-i Saadetten bunlara nâme-i hümâyun gönderilip Kızılbaşın üzerine yürümek teklif olundukta mübalağa asker ile ol cânibden Kızılbaş üzerine yürüyüp nice memleketlerin almağla Kızılbaş bunlardan ziyade zebûn olup bu cânibe çok faideleri olmuş idi. Eğerçi Kızılbaşla şimdi mabeyn sulh ve salâh olmuşdur. Bunlar Şâh ile cenk üzre olmağın Şâh harekete kadir olmaz. Belki Şâh ile cenk üzre olmaya idi bir nühemvâ vaz ede idi. Hasılu'l-Kelam evlası budur ki hem Buhara Hânının ve hem Şâh-ı Acemun hatırı riayet oluna. Din u devlet-i maslahat bu usul mahallerde fikr ü mulahaza idüp layık olanı eylemekle ileri varur."[102]

Görüldüğü gibi XV. ve XVI. Yüzyılda, bilhassa Hüseyin Baykara'dan sonra, Osmanlı-Türkistan ilişkileri iki devletin karşılıklı yardımlaşmaları ile geçmiştir. Özellikle bu yüzyıllarda yaşayan Osmanlı sultanları, Timurlulara ve Özbeklere çok iyi davranmış, başta barutlu silahlar olmak ,üzere onlara çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti bu tür yardımları, kendisi için tehdit unsuru oluşturmayan tüm İslam-Türk devletlerine de yapmıştır. Bu

[101] HAMMER, a.g.e., X, 45.

yardımlar Timurlu ve Özbek Türklerinin yanında, Kırım, Gücerat, Açe, Habeşistan ve bazen de İran'a yapılmıştır.

Halil İnalcık, The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East" adlı makalesinde Osmanlıların ateşli silahları erken dönemde tanıyıp geliştirdiklerini söyler. Osmanlılar, ateşli silahları kendileri kullanmakla kalmamış, aynı zamanda müttefiklerine göndermişlerdir. Özellikle Türkistan, Kırım, İran, Gücerat, Açe Hindistan ve Habeşistan'a değişik vesilelerle ya bizzat kendileri götürmüş, veyahut müttefiklerine göndermişlerdir. "Barutu ve ateşli silahları Balkanlarda görüp geliştiren, top ve tüfeklerini Mısır'a getiren Osmanlıların Hind Okyanusu dünyasında ve İslam âleminde haklı bir üne sahip olmalarını sağlamıştı."[103]

Gücerat sultanı Bahadur Hân çok mükemmel toplara sahipti, bu toplar arasında 110 libre (50 kğ.) atabilen 1533 yılında dökülmüş müthiş bronz basilisco bulunuyordu. Osmanlı topçuları Hindistan'da bir hayli üne sahipti. Bahadur Şâh'ın emrinde çalışan Selman Bey'in yeğeni Mustafa Bayram, Rûmî Hân ve kölesi Hoca Sefer Selman da Hüdavend Hân ünvanlarını almışlardı.[104]

Bu arada, topları ve tüfekleri ile Sultan Bâbûr emrinde çalışan Ali Kulu ve Mustafa Rûmî'nin muharebelerde Rûmî usulleri nasıl uyguladıklarını, H.İnalcık, Bâbûr'ün Vekayî'ine dayanarak vermiştir. Hind seferine çıkanlardan birisi de Seydi Ali Reis'tir. Ali Reis Hindistan'a geldiğinde Baburlü hükümdarı Hümayun Şâh tarafından çok iyi karşılanmıştır. Hümayün Şâh bu Türk amiraline vezirlik teklif etti, bilgi ve edebi zevkine hayran kalmıştı. Hümayun

---

[102] Cengiz ORHONLU, Osmanlı Tarihine Ait Belgeler, Telhisler (1597-1607), (İstanbul, 1970), 145.
[103] İNALCIK, a.g.m., 203.
[104] Salih ÖZBARAN, "16. Yy.da Asya'da ve Afrika'da Ateşli Silahların ve Askeri Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü", X.Türk Tarih Kongresi, (Ankara,1993), 1478; M.Yakub MUHGUL, Kanuni Devri, Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasetleri, (1517-1538), (İstanbul 1974), 104-105, 106-131; K.A.NİZAMİ, "Gucerat", DİA, XIV, (İstanbul 1996), 172.

Şâh da Babur Şâh gibi divan sahibi idi. Hümayun Şâh, Seydi Ali Reis'e iltifat olmak üzere "**Ali Şîr-i Sânî**" derdi.[105]

Yine Hindistan'da bulunan Açe Devletiyle Osmanlılar arasında benzeri ilişkiler olmuştur. 1538'de Açe sultanı Portekizlilere karşı Osmanlılardan yardım istemek amacıyla bir elçi göndermiş ve Osmanlılarda 1567 yılında 15 kadırga ve iki parçayı bir topçu başı, yedi topçu, bir bölük asker, top ve tüfeklerle birlikte Kurtoğlu Hızır Reis kumandasında göndermiştir.[106]

Bilindiği gibi 14. Yy.ın sonunda hem Altınordu, hem de Osmanlı devleti Timur'dan ağır bir darbe yemiş ve Osmanlı devleti XV. Yüzyılın başını yeniden toparlanmakla geçirmiştir. Osmanlı Altınordu devletleri arasındaki ilişkileri belgeleyen en eski belge, Altınordu hükümdarı Uluğ Muhammed'in Osmanlı Sultanı II.Murad'a 27 Cumad 831(14 Mart 1428)'de gönderdiği bitiktir. Bu belgeden anlaşıldığına göre iki devlet arasındaki ilk müsbet ilişkiler I.Beyazıd ile Hân Toktamış zamanında başlamıştır. Timur'un Volga boyuna ve Küçük Asya'ya seferleri arefesindeki o zaman, gerek Altınordu, gerekse Osmanlı devleti Timur'a karşı bir ittifakın kurulmasına ilgi duyuyorlardı.[107]

Ardından Altınordu Hânı Ahmed 1477'de II.Mehmed'e benzeri bir mektup daha gönderiyor.[108]

Osmanlı Orta Asya ve Altınordu Hânlarına gönderdikleri yarlıklarda bazen Uygur alfabesini ve Orta Asya yarlık kurallarını kullanıyorlardı.

---

[105] Seydî Ali Reis, Mir'atü'l-Memâlik, Haz: Mehmet Kiremit, (Ankara, 1999), 24; Ali Nihad TARLAN, "XVI. Ve XVII. Asır Divan Şiiri", TDED, III, (İstanbul,1948), 81-93; Kemal ERASLAN, "Seydi Ali Reis'in Çağatayca Şiirleri", TDED, XVIII, (İstanbul, 1968), 41;Enver KONUKÇU, "Bâbürlüler", DİA, IV, (İstanbul,1991), 400-404.

[106] Safvet BİLHÂN, "Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi", TOEM, I, (1329), 604-614, 678-683; Razaulhak ŞÂH, "Açi Padişâhı Sultan Alaeddin'in Kanuni Sultan Süleyman'a Mektubu", V,8-9, TAD, (1967), 373-409; Numan KURTULMUŞ, "Açe", DİA, I, (İstanbul, 1988), 332.

[107] Akdes Nimet KURAT, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hânlarına Ait Yarlık ve Bitikler, (İstanbul,1940), 6-36.

[108] KURAT, a.g.e., 46-53.

II.Mehmet'in 30 Ağustos 1473 tarihli bir yarlığında hem Uygur alfabesi kullanılmış, hem de hem de Cengizlilerin yazı kuralları kullanılmıştı.[109]

Osmanlı menşeli ve Uygur alfabesiyle yazılan bitikler oldukça azdır, II.Mehmed'in söz konusu yarlığı gibi başka ülkelerin halkları için hazırlanmıştı. Demek Uygur alfabesi, Osmanlı devletinde yazı işleri alanında başka ülkelerle ve her şeyden önce Altınordu ulusuyla temaslar sonucunda kullanılıyordu.[110]

Görüldüğü gibi Osmanlılar, Orta Asya'daki tüm Türk-İslam devletleriyle başlangıçtan itibaren değişik vesilelerle irtibata geçmiş, kimi zaman onlarla savaşmış, kimi zaman ittifak kurmuştur. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra güçlü bir imparatorluk haline gelen Osmanlılar, buradaki Türk devlet ve beğliklerine her fırsatta hâmilik yapmaktan geri durmamıştır. Osmanlılar, ta Hindistan'a kadar uzanan Türk varlığını bazen silah ve mühimmat, bazen de askeri yardımlarla kollamıştır.

Osmanlı Devleti, İran'daki Safevî tehlikesinden Doğu sınırlarını koruyabilmek için Türkistan'da güçlü bir müttefikinin olmasını istemekteydi. Bu yüzden özellikle Fatih Sultan Mehmed'den sonra, XVI. Yüzyıl boyunca Timurlulara destek vermeye özen göstermiştir. Zamanın Timurlu hükümdarları da Safevîleri önemli bir tehdit unsuru olarak görüyor ve Osmanlılarla iyi münasebet kurmak istiyorlardı.

Ancak burada özellikle üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de Osmanlıların başından beri geliştirdikleri Doğu siyasetidir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Osmanlılar'ın Orta Asya'yı fethetmek gibi bir idealleri yoktu. Osmanlıların istediği şey, Türkistan'da Safevîlere karşı yanlarında yer

---

[109] Reşit Rahmeti ARAT, "Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı", Türkiyat Mec., VI, (İstanbul, 1939), 285-322.

[110] M.A.USMANOV, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Çoçı Ulusu'nun Osmanlı Devletiyle Kançılarya İşlerindeki Temaslarının İncelenmesi Üzerine", X.Türk Tarih Kongresi, III, (Ankara,1991), 904.

alacak güçlü bir müttefikin olmasıydı. Tabi böylesi bir müttefikin kendileri için tehdit unsuru olacak güçte olmasını da istemiyorlardı.

Bu düşünceyle hareket eden Osmanlılar; XVI. Yüzyıl boyunca özellikle de Sultan Hüseyin Baykara döneminde Timurlularla çok iyi münasebetler kurdular. Hüseyin Baykara'nın da memnun olduğu bu dostluk sayesinde iki ülke arasında hem askerî, hem de kültürel alanda sıkı münasebetlerin kurulması sağlanmıştır.

B.KÜLTÜREL İLİŞKİLER:

Anadolu'da yaşayan Türkler ile Türkistan'da yaşayan Türkler arasında kimi zaman kuvvetli, kimi zaman da zayıf olmak üzere birtakım münasetler kurulmuş, aradaki bağ uzun yüzyıllar devam etmiştir. Bilindiği gibi Türk toplumu XIII. Yüzyıla kadar tek bir yazı dili, yani tek bir edebî dil kullandı. Bu yazı dilinin merkezi başlangıçtan itibaren IX. Yüzyıla kadar Ötüken idi. Daha sonra tarım havzasındaki Hoço ve Turfan şehirleri merkez oldu. X. Ve XI. Yüzyılda Kaşgar ve Balasagun yeni merkezler olarak ortaya çıktılar. Ama bu farklı merkezlere rağmen yazı dili tekti. XI. Yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplerle Oğuzlar Horasan ve İran'a doğru göç ettiler. Daha sonra Anadolu'ya kadar uzandılar. Tanıştıkları yeni kültürün etkisiyle uzun bir süre eserlerini Farsça ve Arapça verdiler. XIII. Yüzyılda beyliklerin de etkisiyle Arapça ve Farsça eserler, Türkçe'ye çevrilmeye başlandı. Anadolu'da Oğuz ağzı yazı dili halini aldı. Bu yüzyılda gelişmeye başlayan bu yazı dili XIV ve XV. Yüzyıllarda standart bir görünüm sergilemeye başladı. Bu dile daha sonraları Batı Türkçesi de denildi. Asya'da daha önceleri mevcut olan Doğu Türkçesi veya Çağatayca gibi adlarla anılan yazı dilinin yanında ikinci bir yazı dili, Batı Türkçesi veya Osmanlıca ortaya çıktı.[111]

Bu anlamda Orta Asya-Anadolu ilişkisine dikkat çeken araştırmacılardan birisi de Prof. Dr. Mustafa İsen'dir. Mustafa İsen'e göre Orta Asya-Anadolu etkileşimi önceleri tasavvufla başladı, XV ve XVI. Yüzyılda sanat ve edebiyatla devam etti: "Birbirinden farklı coğrafyada gelişen bu iki lehçe birbirinden tamamen kopmadı. Aralarındaki etkileşim uzun süre devam etti. Bu etkileşim uzun süre Orta Asya'nın Anadolu'yu beslemesi şeklinde cereyan etti. Önceleri tasavvuf kanalıyla Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında **"Horasan Erenleri"** diye anılan kolonizator Türk dervişleri XIII ve XIV. Yüzyıllarda Anadolu'ya akın ettiler. Tasavvuf

[111]Ahmet Bican ERCİLASUN, Türk Dünyası Üzerine Makaleler-İncelemeler, (Ankara,1993), 27.

konusundaki etkileşime en güzel örnek Ahmet Yesevî ekolünün Anadolu'da örgütlenmesidir. Yesevî'nin hem şiirleri, hem de dervişleri Anadolu'da önemli birer misyon yüklenmişlerdi."[112]

Aynı konuya dikkat çeken araştırmacılardan Prof. Dr. Cemal Kurnaz ise Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan seyahatlerin önceleri tasavvuf amaçlı olduğunu dile getirir. Cemal Kurnaz bu dönemde Orta Asya'dan Anadolu'ya 37 mutasavvıf şairin geldiğini ve bunlardan 11'nin Nakşîbendî, 7'sinin Mevlevî, birinin Bayrâmî ve birinin de Yesevî olduğunu söyler.[113]

Nevâî öncesi Orta Asya-Osmanlı etkileşiminde dikkat çeken hususlardan birisi de -Eleazar Birnbaum ve Sigrid Kleinmichel'in de üzerinde ısrarla durdukları gibi- Osmanlıların kendi tarihsel kökenlerine duyduğu ilgidir.

Birnbaum'a göre "XV. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunun iyi yetişmiş aydınları arasında; Türk milletinin tarihsel kökenlerine artan bir ilginin ve kendi dillerinin çeşitli lehçelerini kullanan Orta Asya'daki akrabalarının kültürel ürünlerine kesin tecessüsün başlangıcıydı. Birnbaum bu fikrini destelemek için bazı deliller sunmaktadır: "Osmanlı İmparatorlarının çocuklarına, Fatih Sultân Mehmed'den itibaren, Türkçe isimler -Oğuzhan ve Korkud gibi- vermeye başlamaları; II.Murad'ın zamanındaki sikkelere ve silahlara eski Türk oymaklarının damgalarını çizdirmesi; bazı devlet fermanlarında Uygur yazısının kullanılması, vb."[114] Sigrid Kleinmichel de makalesinde aynı görüşe yer verir.[115]

Bu dönemde Orta Asya ilgisini gösteren önemli delillerden birisi de Ahmed-i Dâî'nin Çağatay Lehçesi ile kaleme almış olduğu gazelidir. Gazel

---

[112] Mustafa İSEN, "Orta Asya Türk Dilinin Anadolu Türk Diline Etkisi ve Ahmet Yesevî", Bilig Bilim ve Kültür Dergisi, I, (Bahar 1996), 15.
[113] Cemal KURNAZ, Anadolu'da Orta Asyalı Şâirler, (Ankara, 1997), 22.
[114] Eleazar BIRNBAUM, The Ottomans And Chagatay Literature, Central Asiatic Journal, C.XX (1976), 3.
[115] Sigrid KLEINMICHEL, "Mîr 'Alîşer Navâ'î und Ahmed Pasa", Archivum Ottomanicum, XVII, (1999), 79.

Prof. Dr. Osman F. Sertkaya tarafından yayınlanmıştır.[116] Ahmed-i Dâî, Nevâî doğmazdan yaklaşık yirmi yıl önce vefat ettiği için bu gazelin Nevâî ile ilgisi yoktur. Bu ve buna benzer örnekler, XV. yüzyılın başında da Osmanlı şâirlerinin Türkistan'a ilgisi olduğunu göstermektedir. Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu konuyla ilgili şunları söyler: "Hakikatte Ahmed-i Dâî'nin divanında Çağatay şivesiyle yazılmış bir gazeli varsa da bu husûsu Anadolu edebiyatının fethe kadarki devresinde Orta Asya kültürünün devamı meselesi olarak ayrı bir düzeyde ele almak gerekir sanıyorum."[117]

XIII ve XIV. Yüzyılda Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması için yapılan faaliliyetler iki yönlüdür. Bunlardan birisi yukarıda da anlatıldığı gibi Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan seyahatlerdir ki bunların merkezinde tasavvufun olduğu araştırmacıların hemfikir olduğu bir konudur. Aynı yüzyılda gerçekleştirilen ikinci faaliyet ise Anadolu'dan Orta Asya'ya yapılanıdır. Bunun merkezinde ise dinî, ilmî ve edebî eğitim söz konusudur.

Zira daha XV. yüzyılın başlarında bile Anadolu'da tam anlamıyla güçlü ilim ve sanat merkezleri tesis edilememişti. Gelibolulu Âlî, Süleyman Çelebi'yi anlatırken XV.yüzyıl öncesi Anadolu'nun sanat ve edebiyat açısından seviyesine çok çarpıcı bir üslupla dile getirir. Âlî biraz da abartılı bir şekilde, I.Bayezid devrinde Timur'la beraberindeki bazı Acem ve Çağatay şâirinin gelişine kadar Anadolu'da mahlas sahibi şâirin yetişmediğini söyler: "Hafî olmaya ki 'Osmân Hân ve Orhan Hân ve Sultân Murâd Hân zamânlarında şu'arâdan kimse zuhûr itdügi ma'lûm degüldür. Mücerred sâde nazma kâdir ba'zı varsağı-gûylar zuhûrı bile igen şöhret bulmamışdur. Zîrâ ol zamânda sükkân-ı mülk-i Rûm ekseriyâ ğuzât-ı Etrâk ü Tatar idügi ma'lûm ve sâ'ir ehâlî-i merzbûm ise evlâd-ı kefereden zuhûr eylemiş bir bölük sâde-levh idükleri mefhûm olmağın içlerinden şi'r-şinâsları bile ma'dûm idi. Nazma râğıbları hod safâhat-ı rûzgârdan bi'l-külliyye mektûm idi. Ana binâ'en şâ'ir

[116] Osman F. SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri II", TDED, C.XIX, (1971), 4.

[117] Mehmet Çavuşoğlu, "Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar", Atsız Armağanı, (İstanbul,1976), 75.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

nâmına bir ferd yoğ idi. Tâ Beyâzîd Hân zamânına gelince ve Timur Hânla ba'z-ı şu'arâ-yı 'Acem ve **Nevâî** lisânınun zurefâsı mülk-i Rûma dâhil olınca sâhib-mahlas kimse var idügi ma'lûm degüldi. Ammâ bunlar zamânında ba'zı kimesne peydâ oldı."[118]

Fatih Sultân Mehmed'in saltanat yıllarında da durum değişmez ve yine birçok insan eğitimini tamamlamak için Acem diyarına gider, fakat tezkireciler açıklamalarında biraz daha ayrıntılı bilgiler vermeye başlarlar. Bundan sonraki Acem seyahati rivayetlerinde Mollâ Câmî(1414-1492)'nin isminin çok sık zikredildiğini görüyoruz. Mollâ Câmî de Herat'ta yaşadığına göre, artık şâirlerimizin en önemli uğrak yerlerinden birisi Herat'tır. Fatih'in kendisi de Herat Okulu ile yakından ilgileniyor ve oradaki şâir ve sanatçıları İstanbul'a çekmeye çalışıyordu. Fatih'in bu konudaki çabalarını ve Molla Câmî ile mektuplaşmasını hem tezkireler, hem de Feridun Bey Münşeatında dile getirmektedir. Onun Herat'taki şâir ve sanatçılarla münasebete geçmesi ve onlarla mektuplaşması 1453'te İstanbul'un fethinden sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemde başta Ali Kuşçu olmak üzere birçok bilginler, hattatlar, sanatkârlar ilme ve sanata büyük değer veren ve İstanbul'u bir ilim ve sanat merkezi yapan bu büyük Sultânın yanına gelmekteydiler. Bu bakımdan Anadolu kültür çevresinin Türkistan kültürüne yabancı olmaması gerekir.

XV. yüzyıla gelindiğinde etkileşimin çehresinde bazı köklü değişiklikler görüldü. Bilindiği gibi Timurlulardan önce Şarkta -biraz da hükümdarların kabiliyet ve teşvikiyle- bazı okullar ve ekoller kurulmuştur. Timurlulara gelinceye kadar Bağdat, Tebriz ve Şiraz okulları önemini korumaktaydı. Bu dönemde Bağdat ve Tebrizde **"Celayirli Okulu"** ile Güney İran'da Muzafferîlerin **"Şiraz Okulu"** hüküm sürmekteydi. Timur buraları ele geçirdikten sonra sanatkârların bir kısmını Semerkant'a sevk etmiş, ölümünden sonra ise Baysungur bu sanatkârları Herat'a toplamıştır.

[118] Gelibolulu ÂLÎ, Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı, haz. Mustafa İsen, (Ankara, 1994), 101.

Yüzyılın başında Orta Asya'da Timur hükümdarlığında, Anadolu'da ise I.Bayezid hükümdarlığında, birbirinin rakibi olan güçlü iki devlet vardı. Bu iki devletin birbirine düşmesi sonucu yapılan savaşta Timur kârlı çıktı. Bu savaştan sonra Osmanlı devleti hem sosyal ve iktisadî, hem de kültürel açıdan gelişimine ara vermek zorunda kaldı ve uzun bir toparlanma evresi geçirdi. Diğer taraftan Timurlular komutasında Orta Asya Türkleri yeni bir yapılanmaya gittiler. Timur ülkeleri fethetmekle kalmıyor, fethettiği yerdeki âlim, sanatkâr ve şâirleri de Semerkant'a toplamak suretiyle; yeni bir ilim ve sanat merkezi oluşturuyordu.

Timur zamanında oluşturulan bu merkez, oğlu Şâhrûh zamanında daha da geliştirildi. Şâhrûh hükümdarlığın merkezini Semerkant'tan Herat'a taşıdı, Semerkant'ı oğlu Uluğ Bey'e teslim etti. Şâhrûh zamanında Herat, hanımı Gevherşâd ve oğlu Baysungur sayesinde en mükemmel çağını yaşadı. Büyük bir hızla imar faaliyetleri tamamlanırken, Baysungur'un kurduğu **Sanat Akademisi** sayesinde, İslam sanatları açısından yeni bir devreye girildi ve yeni bir ekolün temelleri atıldı: **"Herat Ekolü"**. XV. Yüzyılın ilk yarısında gelişimini sağlayan bu ekol, yüzyılın ikinci yarısında meyvelerini vermeye başladı. Baykara-Nevâî himâyesinde çok yoğun bir döneme giren Herat, hem Fars edebiyatı, hem Türk edebiyatı ve hem de Türk-İslam sanatları açısından altın devrini yaşıyordu. Diğer bir deyişle Türk edebiyatında ilklerin temsilcisi Ali Şîr Nevâî, Fars edebiyatının son büyük şâiri Molla Câmî ve Türk-İslam sanat tarihinin en büyük ressam ve minyatürcüsü Bihzad gibi, gelecek yüzyılları etkileyecek büyük şahsiyetler yetişmekteydi.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Şark-İslam coğrafyasında kurulan bu okul ve ekollerde, şüphesiz en büyük katkı devrin hükümdarlarına aittir. **Bağdat-Tebriz-Şiraz-Herat-İstanbul** okullarına bakacak olursak, bu okulların kurulmasında en büyük payın, hükümdar ve diğer bazı devlet adamlarına ait olduğu görülecektir. Mesela Herat'ın alt yapısını oluşturan ve besleyen Celayirlilerin Tebriz Okulu, Celayirli hükümdarlarının ve özellikle de Sultan Ahmed Han'ın sanatçı kişiliği sayesinde kurulmuştur. Yine Herat

Okulunun kurulmasında Baysungur ile Baykara-Nevâî ikilisinin katkıları çok büyüktür.

Bu okulların diğer bir önemli tarafı ise belli bir devamlılık arz etmesiydi. Bilindiği gibi Şark-İslam dünyasında, dinin de tesiriyle, hem düşünce hayatında, hem de sosyal hayatta çok büyük değişiklikler, inkilaplar ve çalkantılar yaşanmamaktaydı. Hayatın birçok alanında yaşanan bu devamlılık, sanat ve edebiyata da yansıdı; Türk-İslam coğrafyasında hükümdarlar ve devletler değişse de, düşünce, sanat ve edebiyat dünyasında çok büyük bir değişiklik gerçekleşmedi, sonra gelen öncekinin mirasını alarak aynı çizgi üzerinde gelişimini sürdürdü. Başa geçen veya başa oynayan her yeni hükümdar, devrin büyük sanatçı, bilgin ve şâirlerini kendi başkentine götürmek istiyor, onları çekebilmek için de değişik metotlar kullanıyordu. Bu hükümdarlar, sanatçıları kendi memleketlerine çekmek için; kimi zaman zor kullanırken[119], kimi zaman savaş esnasında onları saklıyor[120], kimi zaman da onlara büyük para ve imkân teklif ediyordu.[121] Dolayısıyla kurulan her yeni ekol veya okulda, İslam sanat ve edebiyatları gelişerek, devamlılığını sürdürüyordu.

Bu okulların, özellikle de Herat Okulu'nun, en önemli tarafları hiç şüphesiz bir nevi İslam Sanatları Akademisi olmalarıdır. Ancak bu akademilerde, İslam Sanatları yanında edebiyat da çok önemli bir yere sahiptir. Hatta Herat ve İstanbul Okullarında sanatla edebiyatın at başı gittiğini söylemek mümkündür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, değişik dönemlerde kurulan okul ve ekoller birbirlerinden devr aldıkları mirasla gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Nasıl ki Celayirlilerin "Tebriz Okulu" ile Muzafferîlerin "Şiraz Okulu"na,

---

[119] Mesela Timur, Tebriz ve Şiraz'daki bazı sanatçı ve edebiyatçıları Semerkant'a zorla götürmüştü.

[120] Şâh İsmail, Yavuz'la giriştiği Çaldıran savaşı öncesi düşmanın eline geçmesini istemediği, çok değer verdiği birkaç emaneti, güvenli bir mağaraya sakladı, bunlar arasında Herat'tan getirdiği büyük minyatürcü Bihzad da vardı.

"Bağdat Okulu"nun büyük etki ve katkısı olmuşsa, aynı şekilde Timurluların "Herat Okulu"na Şiraz ve Tebriz Okulları"nın, Osmanlıların "İstanbul Okulu"na da "Herat Okulu"nun etki ve katkısı olmaması düşünülemez.

Orta Asya-İstanbul sirkülasyonuna dikkat çeken araştırmacılardan birisi de Prof. Dr. Cemal Kurnaz'dır. Cemal Kurnaz meselenin edebiyat ve şiir yönünü ortaya çıkarmak için hazırladığı **Anadolu'da Orta Asyalı Şâirler** isimli eserde çeşitli yüzyılarda Anadolu'ya gelen şâirler üzerinde durur. Eserde hem şâirler hakkında geniş bilgi verilmiş; hem de Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen şâirler hakkında çizelge ve tablolarla bazı teknik bilgiler ortaya konmuştur. Bu tablolardan anlaşıldığına göre Anadolu'ya gelen toplam 87 şâirden 34'ü, yani yüzde kırkı XVI. Yüzyılda gelmiştir. Eserde bu şâirlerin geliş sebebi ile de ilgili bazı saptamalara rastlanmaktadır.[122] Cemal Kurnaz da Orta Asya-Anadolu etkileşiminde önceleri tasavvufun, daha sonra ise sanat ve edebiyatın tesiri olduğunu; göç eden şâirlerin eserlerinden ve kişiliklerinden yola çıkarak dile getirmiştir.

XV. yüzyılın ikinci yarısında Herat'ta oluşan ve meyvelerini vermeye başlayan bu mektebin, başta Şâh İsmail dönemi İran'ı ve Osmanlı Devleti olmak üzere, bütün İslam coğrafyasını etkisi altına aldığı bilinmektedir. Bu etkiyi hem İslam sanatları, hem bilim, hem de edebiyat açısından ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

1.İslam Sanatları Açısından Etkileşim:

İslam Sanatları deyince akla ilk önce Yazı veya Hat Sanatı gelmektedir. Kaynaklar bu dönemde Herat'ta yetişip de ünü ve etkisi İstanbul'a kadar uzanan kalem üstatlarından sık sık bahsetmektedir. Gelibolulu Âli Menâkıb-ı Hünerverân adlı eserinde Herat-İstanbul arası kültür etkileşimi hakkında değerli bilgiler ve ip uçları vermektedir. Âlî'nin verdiği ilginç bir örnek Herat kalem üstatlarının ve eserlerinin Anadolu'daki değerini

---

[121] Fatih, Semerkant'ta Uluğ Bey zamanında yetişen, büyük matematikçi Ali Kuşçu'yu İstanbul'da tutabilmek için çok büyük bir servet teklif etmişti.

ve önemini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Âlî, III.Murad döneminde ilim, sanat ve edebiyata verilen önemi anlatırken, Herat mektebi yazı üstatları olan Mîr Ali ve Meşhedî'nin yazdığı iki kıtalık şiirlerin en az yüz filoriye satılmasına rağmen kimsenin satmak istemediğini anlatmaktadır.[123]

Âlî, ayrıca eserinde Heratlı büyük kalem üstatlarının hayatlarına kısaca yer verir. Bunlardan birisi de ünü Anadolu'ya kadar uzanan Abdullâh Aşpuz'dur: "Yedi büyük kalem üstadından başka İran, Türk ve Deylem ülkelerinde ün salmış hattatlardan birisi de Heratlı Mevlana Abdullah Aşpuz'dur. Acem diyarında Yakut'a karşılık tutulmuştur"[124]

Bu arada İslam coğrafyasının değişik yörelerinde yetişip de sırf ilim ve sanat için İran ve Orta Asya'ya göç eden kalem üstatlarından da bahsedilir. Büyük kalem üstatlarından birisi de Anadolu'da yetişmişken Acem iline yerleşmiş ve Şehzade Baysungur Mirzâ'nın hattatlığı rütbesiyle ün yapmış Mevlana Ahmed Rûmî'dir.

Bununla beraber Herat Okulu'nun İslam Hat sanatına çok mühim bir katkıları da olmuştur. Herat Okulu bilinen yazı çeşitlerinin dışında yepyeni bir yazı çeşidi icat etmiştir: **Nestalik**. Yazı çeşitlerinden birisi olan nestalik nesih ile talikin birleşmesinden ortaya çıkmış bir yazıdır. Nestalik, Herat mektebinde gelişip bütün İslam âlemine yayılan yazı türlerinden birisidir. Âlî'ye göre nestalik yazısının ilk üstatları olan Mevlana Ca'fer Tebrîzî, Mîr Ali, Tebrîzî'nin oğlu Molla Abdullah ve Meşhedli Mîr Ali, Mirzâ Baysungur'un akademisinde yetişmişlerdir. Bunların yanında Sebzvârlı Emîr Şâhî, Seyyid Celal Molla, Sebzvârlı Hoca Mahmud[125] ve Nişaburlu Yahya Sîbek gibi üstatlar da bu okulun diğer talebeleridir.[126]

---

[122] KURNAZ, a.g.e., 16.
[123] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, Haz.Müjgan Cumbur, (Ankara,1982)., 20.
[124] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, a.g.e., 52.
[125] MECALİS, a.g.e., 147.
[126] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, a.g.e., 59.

Bu üstatlardan Meşhedli Mîr Ali, Hüseyin Baykara dönemi Herat mektebinin en büyük üstadıdır. Yetiştirdiği talebeler nestalikin değişik İslam ülkelerinde gelişmesine sebep olmuştur. Bu talebelerden birisi olan Mevlana Meşhedli Abdülvâhid, Kanûnî devrinde İstanbul'a gelmiş, sarayda katiplik yapmıştır. Meşhedli Ali'nin diğer bir talebesi de Mîr Hûbî-i Hüseynî'dir. O da Kanunî devrinde İstanbul'a gelmiş ve Şehnâme-i Hakanî yazıcılığına getirilmiştir.[127]

Meşhedli Ali'nin Anadolu'daki tesirini gösteren örneklerden birini de Ahdî, Gülşen-i Şuarâ'da anlatır. Ahdî, Molla Hüseyn Ferahşâd'ın; "tarz-ı nesh-i ta'lîkde peyrev-i kutb-ı Yezdî ve gâyibâne **şâkird-i Sultân 'Alî Meşhedî**" olduğunu söyler.[128]

Mirzâ Baysungur'un kurduğu akademide çalışıp da hat sanatında büyük başarıya ulaşan sanatçılardan birisi de Hacı Maksud'tur. Bu hattat, Baysungur zamanında Anadolu'dan Orta Asya'ya gitmiş ve Baysungur Akademisinde faaliyet göstermiştir.

Ayrıca Bitlisli İdris, Torisli Şâh Kasım, Erdebilli Zahireddîn Kadı-zâde gibi birçok yazı üstadı da Timurlular ülkesinden Osmanlı ülkesine gelmiş ve yazının Anadolu'da gelişmesinde etkili olmuşlardır.[129]

Herat mektebinde gelişen yazı çeşitlerinden bir diğeri de **Divanî** yazıdır. Gelibolulu Âlî'ye göre "Bu zümrenin(divanî) ilki ve güzel yazı yönünden en olgunu merhum Sultan Hüseyin Baykara'nın münşisi Mevlana Hoca Şihabeddin Abdullah Mürvarid'dir. Onun talebelerinden olan Mevlana İdris, II.Bayezid döneminde Anadolu'ya gelmiş ve çok itibar görmüştür.[130]

---

[127] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, a.g.e., 76.
[128] Süleyman SOLMAZ, Ahdî ve Gülşen-i Şuarası, Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi, (Ankara, 1996), 488.
[129] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, a.g.e., 106.
[130] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, a.g.e., 108.

Herat mektebinin önem verdiği sanat dallarından birisi de **Bezeme Sanatlarıdır**. Başta ciltçilik olmak üzere, katı'cılık, nakışçılık ve tezhipçilik gibi önemli dalları olan bu sanatta; Herat Okulu çok önemli atılımlar gerçekleştirmiş ve tüm İslam dünyasını etkileyen çok büyük sanatçılar yetiştirmiştir. Hatta katı'cılık sanatı ve Hatâyî motifi gibi yeni tarzlar da geliştirmiştir. Bunlara kısaca değinelim:

İslam sanatları arasında çok beğenilen sanatlardan birisi **katı'cılıktır**. XIV.'da başlayan deri oymacılığının (Katı' sanatının) merkezi ve geliştiği yer Herat'tır. Bu zümrenin en büyük temsilcileri Abdullah-ı Katı', oğlu Şeyh Muhammed Dost Katı', onun öğrencisi Sengî Ali-i Bedahşî ve Mevlana Muhammed Bakır Herat mektebinde yetişmişlerdir. Bu sanat daha sonra İran ve Anadolu'ya gelmiştir.[131] Herat'ta gelişen bu sanat dalı Osmanlı'ya XVI. Yüzyılın başında gelmiştir. Bilhassa Kanûnî devrinde gelişen katı' sanatı, Anadolu'da Efşancı Mehmed, Ali Çelebi, Addülkerim Çelebi ve Gazanfer Çelebi gibi önemli üstatlar tarafından temsil edilmiştir.[132]

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi "Herat Mektebi"nin en büyük talebelerinden birisi ve belki de Molla Câmî ve Nevâî ile beraber en büyüğü, **Heratlı Bihzâd**'dır. Bihzad İslam resim ve minyatür sanatının gelmiş geçmiş en büyük temsilcisidir. Onun minyatür ve resme getirdiği yenilik, kendisinden sonra İran ve Osmanlı sahasında taklit edilmiş, resim deyince Mânî ile beraber onun ismi zikredilmiş ve resmi şiirlere konu olmuştur.

Bihzâd sonrası İran'da yetişmiş ve daha sonra Anadolu'ya gelmiş nakış ustalarının başında Şâh Kulu gelir. Şâh Kulu'nun yetiştirdiği Kara Memî isimli müzehhip, Osmanlı tezhip tarihinde çok önemli başarılara imza atmış ve bitkisel motiflerin en güzel örnekleri onun zamanında çizilmiştir.[133]

---

[131] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, a.g.e., 112.
[132] Filiz ÇAĞMAN, "XV. Yüzyıl Kağıt Oymacılık (Katı') Eserleri", Sanat Dünyamız, VIII; (Eylül 1976), 22-27; Gülbün MESARA, Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı (Katı'), Ankara1998), 15.

Benzer örneklerden birisi de Mîr Nakkaş adı ile tanınan ve Ali Şîr Nevâî'nin kütüphâne müdürü olan İsfafanlı Hoca Muhammed Nakkâşdır.[134] Ali Şîr için sanat eseri olan bir duvar saatı ve ayrıca porselenler üzerinde resimler yapmıştır. Nevâî'den sonra Şâh Tahmasb'ın da resim müzesinin müdürlüğünü yapan Mîr Nakkâş, sonradan Osmanlı ülkesine gelerek Kanûnî Sultan Süleyman'a sığınmış ve sarayda çalışmıştır.[135]

Türk-İslam süsleme sanatlarından olan Rûmî ve Hatâyî XV. Yüzyılda bütün Türk coğrafyasında gelişimini sürdürmüştür. XV. Yüzyıla kadar Anadolu'da daha ziyade Rûmî motif kullanılmaktaydı. Rûmî motifin Orta Asya menşeli olduğu, hayvan figürlerinden kaynaklandığı ve Selçuklular devrinde Anadolu'da gelişmesini sağladığı bilinmektedir. Bilinen diğer bir gerçek ise XV. Yüzyıldan itibaren İstanbul'da Rûmî motifin yerini, Hatâyî motife terk etmeye başladığıdır.

Hatâyî motifte Rûmî'nin aksine ağırlıklı olarak bitkisel figürler kullanılmaktadır. Hatâyî motifin menşei hakkında net bilgiler olmamakla beraber, Orta Asya ve Çin kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir. Bilindiği gibi Hatâyî, İslam dünyasında geniş anlamda Çin ülkesini, dar anlamda ise Doğu Türkistan'da Hitay Hânedanını ifade eder. İlhanlılar ve Timurlular devrinde Hatâyî motifte en çok tercih edilen çiçekler nilüfer, gülhatmi ve şakayıktır. Sung devrinde Chang-yi tarafından yazılmış "Hua jing" adlı şukufenâmede ise Çin sanatında en çok kullanılan çiçekler; şakayık, nilüferdir. Aynı zamanda İlhanlı devrinden sonra Çin'den bazı eşyalar geldiği ve bu eşyalardaki süslemelerin müslüman sanatçılar tarafından taklit edildiği de bilinmektedir.

Ayrıca Baysungur devri eserlerinde Timurluların Çin kıyafetinde gösterilmesi ve o zamandan kalan bazı Türkçe eserlerin Uygur harfleriyle yazılması dikkate değerdir. Moğol devrinde İslam-Türk sanatının Çin-Uygur

---

[133] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, a.g.e., 117.
[134] MECALİS, a.g.e., 134.

ve İran kültürleri ile güzel bir imtizacı neticesinde eriştiği inkişaflar Baysungur'dan sonra Baykara-Nevâî devrinde de devam etmiştir.[136]

Hatâyî motifinin Türk-İslam âleminde tam anlamıyla geliştiği ve kendini hissettirdiği devir Timurlular devridir. Bilindiği gibi Timurlular dönemi resim sanatının diğer iki kaynağı ise Bağdat ve Tebrizdaki "Celayirli Okulu" ile Güney İrandaki Muzafferîlerin "Şiraz Okulu"dur. Timur buraları ele geçirdikten sonra sanatkarların bir kısmını Semerkant'a sevk etmiş, ölümünden sonra ise Baysungur bu sanatkarları Herat'a toplamıştır.

Baysungur on yılı aşkın bir süre Herat'taki sarayında kurduğu sanat atölyesinde eşsiz eserler hazırlatarak Batı Türkistan kültürünü süsleme sanatlarında yüksek bir olgunluğa eriştirmiştir. Baysungur, nakkaş Gıyaseddin'i yeni motifler bulması için Çin'e gönderir. Oradan getirilen yeni motiflerle beraber Herat'ta geliştirilen bu yeni üsluba Hatâyî ismi verilir.[137] Celal Arseven'e göre ise Hatâyî, Uygur-Çin resim tarzını içerir.[138]

Hatâyî'nin doğuşu ve gelişimi hakkında değişik görüşler olmakla beraber, bu tarzın XV. Yüzyılda Herat'ta olgunlaştığı ve daha sonra da İran ve Osmanlı ülkelerinde geliştirilerek uygulandığı gözlenmektedir. Hatâyî'nin ilk defa Fatih devrinde Osmanlı sanatkârları tarafından kullanılmaya başlandığı yapılan eserlerden anlaşılmaktadır.

Topkapı Sarayında bulunan ve Temürlü Albümü olarak bilinen bir albümde Baysungur, Cafer ve Muhammed Mahmudşâh gibi hattatların yanında, Mevlana Ahmed el-Rûmî'ye ait bir yazı daha bulunmaktadır ki köşesinde "Bunu Baysungur Sultanın kemîne bendesi Ahmed meşk itti." ibaresi göze çarpmaktadır. Tezkireler Ahmed el-Rûmî ve oğlu Mevlana Cemşid'in, daha Çelebi Mehmed zamanında Herat'a giden Anadolulu

---

[135] Gelibolulu ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, a.g.e., 103.
[136] TOGAN, a.g.e., 430.
[137] İnci BİROL ve Çiçek DERMAN, Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, (İstanbul, 1991), 65.
[138] ARSEVEN, a.g.e., 63.

sanatçılar olduğunu söylemektedirler. Bu dönemde Anadolu'dan giden diğer sanatkârlar da Hacı Mahsûd Rûmî ile Nakkâş Ali'dir.[139]

Osmanlı-Orta Asya arasındaki kültürel etkileşim alanlarından birisi de **mûsikî**dir ve bu etkileşim **Meragalı Abdülkadir** sayesinde gerçekleştirilmiştir. Türk-İslam medeniyetinin yetiştirdiği en büyük mûsikî üstatlarından birisi olan ve hem yerli, hem de yabancı kaynaklarda, Farabî ve İbni Sina'nın ardından, Üstad-ı Salis olarak anılan Merâgalı Abdülkâdir, Azerbeycan'ın Merâga şehrinde doğdu.

Abdülkadir, XIV. Yüzyılın en büyük sanat ve kültür merkezi olan Bağdat'ta Ahmed Celâyerî'ye nedimlik yapar. Döneminin tanınmış mûsikîşinâsı Rızaeddin Rıdvan Şâh'ın düzenlediği bir mûsikî yarışmasını kazanmış olması; bu yıllarda ünü yaygınlaşmış bir mûsikîşinâs olduğunu ispatlar.

1386 yılında Timur'un Azerbeycan'ı istilâ etmesi sonucu Celayir Hânı Ahmed Bağdat'a kaçmış; Sultan'ın "yâr-ı aziz" dediği Abdülkadir de birlikte gitmişti. Bağdat'ın Timur'un eline geçmesiyle Sultan Ahmed, Yıldırım Beyazıd'a sığındı; Merâgalı da Timur'un eline düştü. Timur, bir çok ilim ve sanat adamı gibi onu da Semerkant'a gönderdi; 1397 yıllarında bu sarayda hizmet gördüğü biliniyor. 1399'da Meragalı Abdülkadir, Timur'un akıl hastası oğlu Miranşâh'ın(ölümü:1400) nedimleri arasındaydı. Bunlar arasında Merâgalı'dan başka Kudbeddin-i Nâyî, Habib-i Udî, Ardeşîr-i Çengî gibi ünlü mûsikîşinâslar da bulunuyordu.

Abdülkadir'in Osmanlı sarayı ile de münasebetinin olduğu bilinmektedir. Devrin Osmanlı hükümdarı olan II.Murad, sanat ve özellikle de mûsikîye çok düşkündü. Bu sebeple Abdülkadir'i her zaman Anadolu'ya davet ediyordu. Kesin bir kanıt olmamakla birlikte Abdülkadir'in, 1421 tarihinde Bursa'ya gelerek Sultan II. Murad'a eserini sunduğu, ardından da

[139] TOGAN, a.g.e., 538.

Semerkant'a geri döndüğü ileri sürülür. Abdülkadir'in, eserlerinden Makasidü'l-Elhân(Nağmelerin amacı)'ı 1422 yılında Sultan II. Murad'a sunması, Osmanlılarla münasetinin olduğunu gösteren diğer bir delildir. Eserin bir nüshası Raûf Yektâ Bey'in kütüphânesinde, II. Murad'a sunuş yazısı bulunan diğer nüshası da Leyden Üniversitesi kitaplığında bulunmaktadır. Abdülkâdir bu eserinde kendi icadı olan sazlar hakkında bilgi verir; meselâ, değişik büyüklükteki çînî kâselerden oluşan bir sazın nasıl çalınacağını anlatır. Yine bu eserde mûsikî sanatını yücelten önemli olaylardan söz eder.[140]

Görüldüğü gibi İstanbul'da Osmanlı sanat ekolünün oluşmasında Herat Sanat mektebinin katkıları çok açıktır. XV. Yüzyılda Şarkın en görkemli sanat mektebi Herat'ta kurulmuştu ve devrin hükümdarları Timur'dan başlayarak bütün sanatçıları oraya sevk etmişlerdi. Hatta bu hareketin sonucunda Anadolu'dan bile bazı âlim ve sanatçıların -Uluğ Bey'in hocalarından olan Bursalı Kadı-zâde Rûmî gibi- Semerkant ve Herat'a gittiği bilinmektedir. Yüzyılın sonunda Herat merkezli Timurîler devleti zayıflamış ve XVI. Yüzyılda Şâh İsmail'in yoğun teşvikleriyle, bu âlim ve sanatkarların büyük bir kısmı Tebriz'e getirilmiştir. Fakat bunların bir kısmı yeni cazibe merkezi olan İstanbul'u tercih ettiler. Bu yüzden İstanbul, Tebriz'e hem sanat açısından ve hem de siyasî açıdan rakip konumunda idi.

XV. asrın sonu Osmanlı Devletinin her açıdan en fazla geliştiği zaman dilimine rastladığı için sanat üsluplarının belirlenmesi de bu zamana rastlar. II. Beyazıd dönemine rastlayan bu dönemde Osmanlılar Topkapı Sarayı'nda bilhassa Herat ve İran'dan gelen sanatçıların da katkılarıyla kendi sanat mekteplerini, yani **"Ehl-i Hıref"** örgütünü kurdular. Belgelerden anlaşıldığına göre Fatih zamanında Edirne sarayında da benzeri bir örgüt bulunmakta idi. XVI. Yüzyılda ise Ehl-i Hıref teşkilatı 45 bölük halinde örgütlenmiştir. Bu örgütün en önemli elemanları nakkaşlar, kuyumcular, çiniciler, kumaş dokuyucuları, maden ve ahşap ustaları idi. Mesela Ehl-i Hıref bölüğünde

[140] Nazmi ÖZALP, Türk Mûsikîsi Tarihi, İstanbul, (1985), 9.

1573 yılında 983 kişi vardı. Osmanlı sarayında vazifeli olan bu sanatçılarla ilgili ayrıntılı bilgiler, o dönemde tutulan "Ehl-i Hıref Defterleri"nde bulunmaktadır. Bu defterlerden en eskisi 1526 tarihli olup sanatçıların isimleri, maaşları, devşirme olup olmadığı ve hepsinden de önemlisi hangi memleketlerden getirildiği hakkında teferruatlı bilgiler sunmaktadır.

Bu defterlerden anlaşıldığına göre XV. Yüzyılda İstanbul'da oluşan yeni sanat mektebine özellikle Herat ve İran'dan sanatçı ve âlimler gelmekteydi. Ayrıca Şâh İsmail tarafından Tebriz'e getirilen sanatçıların büyük bir kısmı "Çaldıran Savaşı"ndan sonra Yavuz tarafından İstanbul'a getirilmiştir. İsmail Hami Danişmend İran'dan getirilen sanatkârların sayısının bin civarında olduğunu ve bunların büyük çoğunluğunun Şâh İsmail'in, Herat'tan Tebriz'e naklettiği Türk asıllı sanatçılardan oluştuğunu ifade etmektedir.[141]

Ayrıca Çaldıran Zaferinden sonra Yavuz, İran'dan, Herat'ın ve Timurluların son devrik hükümdarını da getirir. Özbeklere yenilen ve ardından Şâh İsmail'e sığınan bu hükümdar, Hüseyin Baykara'nın oğlu **Bediüzzaman Mirzâ**'dır. Yavuz, zaferden sonra Bediuzzaman'ı da beraberinde getirir, onu tıpkı bir hükümdar gibi karşılar ve yanına kurduğu tahta oturtur. Bunun yanında Yavuz, Bediuzzaman Mirzâ'ya günde bin akçeye yakın tahsisat da bağlatır.[142] Bediüzzaman Mirzâ, 6 yıl Şâh İsmail'in, 11 ay da Yavuz'un misafiri olmuş ve 12 Ağustos 1515'te 46 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir. Bediüzzaman Mirzâ'nın Türkçe şiirleri de vardır. Bediuzzaman'ın oğullarından Zaman Mirzâ(1490-1539), daha sonra Babur Şâh'a damat olmuş ve Hindistan Timuroğullarının Gücerat vâliliğini yapmıştır.[143]

Bediüzzaman ile beraber Herat'tan gelen ve onun himâyesinde bulunan sanatçılar da vardı. O da, diğer Timurlu şehzadeleri ve sultanları gibi hem bir sanatsever, hem de bizzat sanatçıydı. İstanbul'a geldikten sonra

[141] İsmail Hami DANİŞMEND, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, II, (İstanbul, 1948), 15
[142] HAMMER, a.g.e., VI, 202.

himâyesindeki sanatçılarla beraber Topkapı Sarayındaki sanat mektebine katılmış ve Herat Sanat Akademisi'nin deneyimlerinin taşınmasında etkin bir rol oynamıştır.

Ayrıca İstanbul'un cazibesini duyan birçok sanatçı da münferit olarak İstanbul'a akın ediyordu. Bunlardan Cemaat-i Nakkâşân arasında bulunan Hüseyin Rûmî, Herat'tan Tebriz'e gelmiş, oradan da Amasya ve İstanbul(H.921)'a gelerek çalışmalarını sürdürmüştür.[144]

2.İlim Açısından Etkileşim:

Timurlu mektebini, diğer mekteplerden ayıran hususlardan birisi de hiç şüphesiz ilme verdikleri önemdir. Timurlular devletinde, tarihte eşine az rastlanır bir hadise gerçekleşmiş ve bir hükümdar, hükümdarlığı yanında büyük bir ilim adamı olmuştur. Bu hükümdar bilim adamı Uluğ Beğdir. Onun zamanında Semerkant ilmin merkezi haline gelmiş, kurduğu medrese ve rasathâne sayesinde, felekiyat ilmi çok gelişmiş, Şarkın hem büyük ilim adamları oraya çekilmiş, birçok talebe yetiştirilmiş ve hem de önemli buluşlar gerçekleştirilmiştir. Uluğ Beyin ölümüyle, burada yetişen birçok bilim adamı İslam coğrafyasına dağılarak faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bunların başında ise Safevîler'in Tebriz'i ile Osmanlılar'ın İstanbul'u gelmektedir. Kaynaklar özellikle İstanbul'a, Semerkant menşeli birçok ilim adamının geldiğinden bahsetmektedir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed'in her meslekten sanat ve ilim erbabını İstanbul'a getirmek için gösterdiği çaba kayda değerdir. Latifî bu konuyu şöyle anlatır: "Ma'lûmdur ki ol 'ahd ü 'asrda olan cem'iyyet-i 'ulemâ kesret-i fukahâ ve fuzalâ bir pâdişâhun 'asrunda dahi vâki' olmış degüldür. ...Şol 'âlimler ki 'ulûm-ı 'âliyyede her biri tedvîne kâdir ve enva'-ı fünûnda mâhir her kande bir 'âlim-i mütebahhir ü müteferrid varsa eger diyâr-ı Hindde ve eger vilâyet-i Sindde envâ'-ı elkâb-ı şeref-nişân ile nâmî-nâmeler ve hezâr iltifât u ikrâm ile abkarî irsâl idüp ve yolında bezl-i mâl ü menâl idüp

[143] ÖZTUNA, a.g.e., III, 219.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ve menâsıb-ı 'âliyye ve merâtib-i ma'âliyye birle ahd-nâmelerle va'deler ve istimâletler idüp bi'z-zarûri her birinde vedâ'-ı vatan ve terk-i menzil ü mesken itdürürler imiş. Beyne'l-cumhûr ma'lûm u meşhûrdur ki 'Ali Kuşcı dimekle müte'ârif monlayı diyâr-ı 'Acemden vilâyet-i Rûma da'vet itdükde ta'zîmen ve tekrîmen ser-hadd-i 'Acemden hıtta-i Rûma gelince her menziline bin akçe ta'yîn ü takdîr idüp bu gûne hezâr ta'zîm u tevkîr ile tekrîm ü teşrîfin teksîr ü tevkîr itmişler."[145]

Uluğ Bey zamanında Anadolu'dan Semerkant'a giden birçok bilim adamına karşın, İstanbul'un sanat ve ilim merkezi haline gelmesiyle beraber, göçün yönünün değiştiği ve bu sefer de birçok bilim adamının İstanbul'a akın ettiği görülmüştür. Herat-İstanbul sirkülasyonunun en çarpıcı örneğini **"Kadızâde-Kuşçu"** ikilisi oluşturmaktadır. Kadı-zâde, Bursalı olup Uluğ Beyin medrese ve Rasathâne müdürlüğünü ve hocalığını yaparken; Kuşçu onun Semerkant'ta yetiştirdiği talebesidir ve daha sonra bilgi ve tecrübesini İstanbul'a taşımıştır.

Kaynaklar Uluğ Beyden ve kurduğu merkezden övgüyle bahseder. Barthold'un deyimiyle "Uluğ Bey'e kadar İslam dünyasından bir âlimin tahtı işgal ettiği görülmemişti, İslam müellifleri bu hususta Uluğ Bey'i yalnız Aristo'nun hükümdar şakirdi ile mukayese edebiliyorlardı."[146]

Daha önce de bahsettiğimiz gibi İstanbul öncesi Şarkın ilim merkezi olan Semerkant'a, Anadolu'dan da birçok âlim ve talebe akın etmiştir. Mesela Uluğ Beyin Semerkant'taki medrese ve rasathânesinde Bursa'dan gelen bir âlim hocalık yapıyordu. Uluğ Beyin hocası olan ve **"Devrin Eflatunu"** diye nitelendirilen bu zatın ismi **Selahaddin Musa ibn. Muhammed Kadı-zâde Rûmî**'dir.

---

[144] Ertan GÖKMEN, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", Türk Kültürü, 405, (Ocak 1997), 147.

[145] LATÎFÎ, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ, Haz: Rıdvan Canım, (Ankara, 2000), 140.

Gerçekte Kadızâde'nin bilgisini arttırmak amacıyla Bursa'dan kalkıp, önce Cürcan'a, daha sonraları da Semerkant'a gelmesi, Semerkant'ta ilmî bir atmosferin önceden var olduğunu göstermektedir.[147] Kadı-zâde'nin Semerkant ve çevresinde şöhreti öyle yayılmıştır ki Molla Câmî, Kadı-zâde'nin derslerini dinlemek ve takdirlerini toplamak için Semerkant'a geliyordu.[148]

Semerkant Medresesinde müderrislik yapan âlimlerden bir diğeri ise **Ali Kuşçu**'dur. Kuşçu; Kadı,zâde, Gıyaseddin Cemşid el-Kâşî ve Muinüddîn el-Kâşî'den sonra medresenin en yetkili hocalarından birisidir. 1430'da Kadı-zâde'nin ölümü üzerine genç yaşta rasathânenin müdürlüğüne getirilir. Uluğ Bey, "Uluğ Bey Ziyci" adlı eserin mukaddimesinde Ali Kuşçu için "Ferzend-i Ercümendimiz" diyerek ondan övgüyle bahsetmiştir. 1449'da Uluğ Bey'in vefatından sonra diğer büyük âlimler gibi o da Semerkant'tan ayrılır, ve Uzun Hasan'ın yanına gider, Tebriz'e yerleşir. Ardından Uzun Hasan, Kuşçu'yu İstanbul'a, Fatih'e elçi olarak gönderir. Fatih o devirde hiçbir bilim adamına karşı gösterilmeyen cömertlikle Semerkantlı bu bilginin İstanbul'da kalmasını sağlar.[149] Fatih, Ali Kuşçu'nun İstanbul'a gelmesini müteakip günde iki yüz akçe maaş ile Ayasofya Medresesine müderris olarak tayin eder ve kendi kütüphânesinin de müdürlüğünü verir. Ali Kuşçu İstanbul'da astronomi biliminin gelişmesini sağlar ve birçok talebe yetiştirir.

Uluğ Bey'in kurduğu Semerkant medresesinin yetiştirmiş olduğu âlimlerden birisi de **Azerbaycanlı Fethullah**(ö.1453)'dır. Bu zat, ilahiyat, gramer ve mantık alanlarında olduğu gibi, matematik konusunda da birçok eser bıraktı. Uluğ Beyden sonra Semerkant'tan ayrılan ve Osmanlı ülkesine giderek Kastamonu kentine yerleşen Fethullah, çalışmalarına burada devam etti.[150] Ölümünden sonra Osmanlı ülkesinde oğlu Fethullah-zâde babasının

---

[146] BARTHOLD, Uluğ Bey ve Zamanı, a.g.e., 110.
[147] Lütfi GÖKER, Uluğ Bey Rasathânesi ve Medresesi, (İstanbul, 1995), 39.
[148] Hasan Lutfi ŞUŞUD, İslam Tasavvufunda Menakıb-ı Evliya, (İstanbul, 1958), 111; GÖKER, a.g.e., s.83.
[149] Faik Reşit UNAT, Eski Bilginler, Düşünürler, Şâirler, Eslaf, (İst.1977), 65.
[150] Bağdatlı İSMAİL PAŞA, Hadiyet al-Arifîn, I, (İstanbul, 1951), 815.

kitaplarına açıklayıcı ilaveler yaparak matematiğin gelişmesine büyük katkılarda bulundu.[151]

Timurlular döneminin tanınmış âlimlerinden birisi de **Mahmud Dilşâd Şirvânî**'dir. Önce Orta Asya tıp okullarında dersler veren ve tıp konusunda birçok eserler yazan Dilşâd, daha sonra Anadolu'ya geçmiş ve Osmanlı ülkesinde bilimsel çalışmalarına devam etmiştir. Şirvanî, "Tıp Hulâsası" ve "Kemâl-nâme" isimli kitaplarını 841/1437 yılında Anadolu'da yazmıştır, eserler halen Manisa-Muradiye kütüphânesinde bulunmaktadır.

3.Edebiyat Açısından Etkileşim:

Daha önce de bahsettiğimiz gibi XV. Yüzyıl Herat'ı birçok açıdan olduğu gibi edebiyat açısından zirveye çıkmış ve hem İran, hem de Türk edebiyatının en büyük iki simasını yetiştirmiştir: **Molla Câmî** ve **Ali Şîr Nevâî**. Birisi Fars edebiyatının, diğeri de Türk edebiyatının en büyük şâirleri arasında sayılan bu iki sima, hem kendi dönemlerinde, hem de kendilerinden sonra tüm Türk-İslam coğrafyasında büyük bir yankı uyandırmışlardır. Bu iki şâirin verdikleri eserler de birbirine benzemektedir. Her iki şâir de, birçok alanlarda eser vermiştir. Bu eserlerden özellikle, divan, tezkire ve mesneviler, diğer şâir ve yazarlar üzerinde büyük tesirler uyandırmıştır.

Mirzâ Şâhrûh döneminde öğrenimini tamamlayan Molla Câmî'nin, sanat hayatının, ilmî ve manevî otoritesinin zirvede olduğu yıllar, Hüseyin Baykara dönemine rastlar. Câmî sadece Maveraünnehir ve Horasan'da tanınmakla kalmaz, Hindistan'dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir alanda, başta hükümdarlar olmak üzere, âlim ve şâirlerin saygısını da kazanır. Doç Dr. Muhsin Macit'e göre Câmî'nin Türk dünyasıyla ilişkilerinin oluşmasında üç önemli faktör vardır: "Bunlardan iliki ve en önemlisi Nevâî ile aynı muhitte yetişmiş olması. İkincisi Nakşibendîliğin Anadolu ve Rumeli'de yayılmasını

[151] BOUVAT, "Lucien, Essai sur la Civilisation Timouride", Journal Asiatique, (1925), 58.

sağlayan Şeyh İlâhî'nin Câmî'yle olan ilişkilerini ve onun mistik düşüncelerini Osmanlı şiirine aktarmış olması ve Lâmiî Çelebi'nin çeviri çalışmaları."[152]

1472'de hacca gitmek için Herat'tan ayrılan Molla Câmî'yi, hac dönüşünde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Tebriz'de kalması için iknaya çalışmış, fakat başaramamıştır. Osmanlı padişâhlarının da Mollâ Câmî'yi ve diğer şâirleri İstanbul'a çekmek için uğraş verdikleri bilinmektedir. Mesela Sehî Bey, Fatih'in bu yönüne dikkat çeker ve: "Onun devrinde toplanan şâirler başka hiçbir padişâh zamanında bir araya gelmemiştir. Arab'dan Acem'den marifetli kimseleri aratır, buldurur ve korur idi." der.[153] Latifî de aynı konuya dikkat çeker ve çok ilginç şeylerden bahseder. Latifî'ye göre Fatih'in sanat ve sanatçıya düşkünlüğü tüm dünyada duyulmuş ve özellikle de Herat ve Horasan'dan yüzlerce bilgin ve sanatçı İstanbul'a akın etmiştir. Fakat Fatih'in asıl hedefi Molla Câmî'ydi ve onun İstanbul'a gelmesi için çok uğraştı, ancak bir türlü muvaffak olamadı. Bunun üzerine Fatih, Hindde Hâce-i Cihâna ve vilâyet-i 'Acemde Mevlânâ Câmîye her sâl bin 'aded filori irsâl olınır imiş."[154]

Fatih, hac dönüşünde Molla Câmî'yi İstanbul'a davet etmiş, bu amaçla Hoca Ataullah Kirmanî'yi 5000 altın hediye ile Haleb'e göndermişse de Kirmanî varmadan az önce Câmî oradan ayrılmıştı. Fatih ikinci defa yine değerli hediyelerle Câmî'ye elçi gönderip ondan kelamcılar, felsefeciler ve mutasavvıfların görüşlerini mukayese eden bir eser yazmasını istemiş, bunun üzerine Câmî, "Ed-Dürretü'l-Fâhire" adlı eserini kaleme almış, ancak eser kendisine sunulmak üzere gönderildiğinde Fatih vefat etmişti. Ayrıca Câmî'nin divanında Fatih'in fetihlerini anlatan mesnevi tarzında bir şiiri yer almaktadır, mesnevi şu beyitlerle başlamaktadır:

Ey kuzey rüzgarı ne hoş kokuyorsun,
Kalk emeller kıblesi olan semte yürü!

---

[152] Muhsin MACİT, "Abdurrahman Cami ve Osm. Edebiyatı", Yedi İklim, s.1(Nisan 1992), 21.
[153] SEHİ BEY, Heşt Bihişt, haz.Mustafa İsen, (İstanbul, 1980), 44.

[154] CANIM, a.g.e., 141.

Rica ve niyaz yüklerini Horasan'dan bağla,
Yolunu Rum diyarına çevir!

Giderken yolda usûl ve kâide öğren,
Ululuk ve saltanat dergâhını sor!

Yüzünü kapıcılarının ayak tozlarına sür,
İzin isteyerek yeri öp ve huzura gir!

O savaş eri Gazi Padişâhın önünde
Nükteler saçarak söze başla, de ki:

Ey yüce mesnetlerin en yüce mertebesinde olan padişâh,
Sana cihân mülkü, atalarından kalma bir mirastır."[155]

Fatih'ten sonra oğlu II.Bayezid ile Molla Câmî arasında da karşılıklı yazılmış mektuplar[156], sultanın ona beslediği saygı ve sevgiyi açıkça göstermektedir. II.Bayezid babası gibi Molla Câmî'ye bin filori göndermeye devam etmiştir.[157] Ayrıca Bayezid mektuplarla beraber her defasında biner filori altın da göndermiştir. Câmî, II.Bayezid'in bir mektubuna bir kaside ile[158] cevap vermiş, başka bir kasidesinde de[159] onu övmüştür. Ayrıca Câmî, Silsiletü'z-Zeheb'in üçüncü kısmını II.Bayezid adına telif etmiştir.

II.Bayezid mektubunda, Allah'a hamd ettikten sonra, Câmî'nin gönderdiği mektubun kendisi için bir **Devlet Kuşu** olduğunu, aralarındaki sevginin Allah vergisi gerçek bir sevgi olduğunu ve ona karşı yüksek bir saygı duyduğunu söylemektedir. Aynı zamanda hükümdâr, Câmî'yi büyük bir

---

[155] Ali Asgar HİKMET, Câmî Hayatı ve Eserleri, Çev:M.Nuri Gençosman, (İstanbul,1991), 79.
[156] FERİDUN BEY, a.g.e., I, 361,365.
[157] CANIM, a.g.e., 142.
[158] Haşim RADİ, Divan-Kâmil-i Câmî, (Tahran 1341/1962), 36-38.

[159] RADİ, a.g.e., 32.

mürşid olarak görmekte, şiirlerinin vahyi andıran bir çeşit ilham olduğunu söylemekte ve onun irşadına muhtaç olduklarını ifade etmektedir. En büyük arzusunun ise "irşat sığınağı, feyz ocağı, ilahi nefesli, hak ve hakikatın nuru olan Abdurrahman Câmî" ile yüz yüze görüşmek olduğunu söylemektedir.

Molla Câmî, bu iltifatlara ve hediyelere karşı gönderdiği mektupta padişâha övgüler yağdırmaktadır:

"Din sığınağı, adil yürüyüşlü, gaziler ve savaşçılar sultanı, su ve toprak üzerinde tek kahraman, asiler ve azgınları kahreden, kafir ve müşriklerin kökünü kazıyan Tanrı'nın iki ciHânda gölgesi..." Bu ve buna benzer övgülerden sonra Câmî, gönderilen mektubu ve hediyeleri aldığını, kendisinin de Rum Sultanı ile tanışıp görüşemediği için çok üzgün olduğunu söyler.

Ayrıca II. Bayezid, Molla Câmî'nin külliyatını göndermesi üzerine bazı hediyelerle beraber bir mektup daha yazar. Mektubunda; Allah'a hamd u senâdan sonra, Molla Câmî'ye övgüler yağdırır. Ardından gönderdiği hakikatlerle dolu külliyatı okuduğunu ve çok feyz aldığını söyler ve Câmî'nin şâirliğini şu şekilde över: "Beytleri kuvvet ve belağatte en sağlam beytin temelleri gibi muhkem ve manzumelerinin parlak mücevher dizisi, kusursuz hûrîlerin gerdanlığı gibi muntazam, manalarının parlak incileri, saçılmış cevherler kadar nefis,...Câmî bu mektubu da cevapsız bırakmaz ve verdiği cevapta; Rum sultanından gelen hediyeleri, ilahi bir lütuf olarak görür. Ayrıca mektubu getiren Muhammed Bedahşî ve kafilesine Hicaz yolculuğunda yardımcı olmasını rica eder.[160]

[160] HİKMET, a.g.e., 75.

Eserlerinden, onun Karakoyunlu hükümdarı Cihânşâh ile Ak Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan ve Yakub Beyle de dostâne münasebetleri olduğu anlaşılmaktadır.[161]

Molla Câmî'ye olan büyük ilgi, sadece hükümdarlarla sınırlı değildir. XV. Yüzyıldan itibaren tüm İslam coğrafyasında olduğu gibi, Anadolu şâirleri de Câmî'yi çok yakından takip etmiş; başta divanı olmak üzere, mesnevilerini, tezkiresini ve bazı mensur eserlerini okumuş ve etkilenmişlerdir. Anadolu Tezkirelerinde, Molla Câmî tesiri hakkında onlarca değişik rivayete rastlamak mümkündür. Ayrıca birçok Osmanlı şâiri, kendi şiirlerinde onun ismini büyük bir saygıyla anmış, onun şiirlerinden büyük bir övgüyle bahsetmişlerdir. Bu konu, II.Bölümde daha detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Molla Câmî'nin tesir ettiği şâirlerin başında, yakın arkadaşı ve müridi Nevâî gelmektedir. Ali Şîr'in, Câmî'ye olan hayranlığı ve fikirlerine duyduğu hürmet, Nakşibendiyye tarikatına girmesine sebep oldu. Nevâî, özellikle Farsça divanı, mesnevileri ve tezkiresinde Câmî'den bahsetmekte, ondan etkilendiğini açık bir şekilde ifade etmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, XVI. Yüzyıl Anadolu Tezkireleri, Osmanlı şâirleri ile Câmî'nin münasebetinden bahseder ve onunla değişik şekillerde ilişki içinde olan Rum şâirlerini her fırsatta dile getirirler.

Bunların başında Fatih'in yakın dostu şâir **Melihî** gelmektedir. Alî, Melihî'nin Molla Câmî ile ders arkadaşı olduğunu büyük bir övgü vesilesi olarak dile getirir: "Egerçi Monlâ Latîfî ve Mevlânâ 'Âşık Çelebi mezbûrı monlâ-yı fâyık diyu vasf eylediler. Hattâ Monlâ Câmî ile hem-sebâk olup sanâyı'-ı bedi'iyyede nâdire-i âfâk idügini söylediler."[162]

---

[161] Ömer OKUMUŞ, "Câmî", DİA, VII, (İstanbul, 1993), 95; Z.Velidi TOGAN ve H.RİTTER, "Câmî", İA, III, 15-20.

[162] ÂLÎ, Künhü'l-Ahbar, a.g.e.,145.

Molla Câmî'yle görüşen şâirlerden birisi de **Tokatlı Leâlî**'dir. Lealî, Acem diyarından dönüşünde devrin padişâhına ve Rum erenlerine Câmî'nin selamını getirir: "Tokatlı iken vilâyet-i 'Aceme varup merd-i müte'accem olduğı hâlde Rûma geldi. Hattâ Rûm erenlerine Monlâ Câmînün ve sâ'ir 'Acem ululârınun selâmın getürdi."[163]

Tezkirelere göre **Bursalı Kandî** de Acem diyarına gider ve Molla Câmî ile görüşür. "Zamân-ı hadâsetında vilâyet-i Acem seyrânın itmiş, Mevlânâ Câmîye ve huzûr-ı Nevâî'ye irişmiştir."[164]

Latifi'nin **Behiştî** hakkında verdiği bilgi konumuz açısından çok ilgi çekicidir: "Sultan Bayezid devrinde beşeriyyet muktezasınca bir vaz'-ı nâ-şâyeste sâdır olup galebe-i bîm ü bâkden bîmnâk ve havfnâk olup vilâyet-i 'Aceme gitmişdi ve anda varup Mevlânâ Câmî ve Nevâî hıdmetin itmişdi. Ba'd-ı zamân anlar fart-ı şefkatden şefâat-nâme virüp bunun içün lâbe-i hezâr ve tazarrû' u i'tizâr idüp sehv ü hatâ ve nisyân hâssa-i nev'-i insana ve 'afv-i zünûb u isyân sıfat-ı Hazret-i Rahmân olduğın beyân ile *ve'l-kâzımîne'l-gayze ve'l-âffîne 'mine'n-nâs* mefhûmını îmâ ve înhâ idüp mûmâileyh içün sûk-ı kelâmda i'tizâr u me'âzîre müte'allik emsâl ve âsârdan vâfir nükât u kinâyât ve ehâdis ü âyât îrâd u ibrâz etmişlerdür."[165]

Görüldüğü gibi Molla Câmî ve Nevâî'nin mektubu suçlu bir insanın suçunun bağışlanmasında etkili olabilmektedir. Behişti de bu iki büyük insanın mektuplarının tesirine güvenip dönmekten çekinmemiştir.

Sehi Beyin rivayeti biraz farklıdır, ona göre Hüseyin Baykara da bu meseleyle ilgilenir. Sehî Bey'in anlattığına göre; Behiştî'nin affedilmesi için, Hüseyin Baykara II.Bayezıd'a bir elçi ve çeşitli hediyeler göndermiştir.[166]

---

[163] ÂLÎ, Künhü'l-Ahbar, a.g.e.,142.
[164] CANIM, a.g.e., 450.
[165] CANIM, a.g.e., 194.
[166] SEHİ BEY, a.g.e., 168.

Acem diyarına gidip, Câmî ile görüşen şâirlerden birisi de **Kastamonulu Câmî**'dir. "Seyyâh-ı rûzgâr sâlik-i bî-i'tibâr olup 'Acem diyârını geşt eylemiş hattâ **Monlâ Câmî** hazretlerini görüp intisâb idüp şeref-i hizmetleri ile müşerref olmış."[167]

Herat çevresi şâirlerine ilgi duyan şâirlerden birisi de **Hamdullah Hamdî**'dir, tezkireler, onun Molla Câmî'ye mektup gönderdiğinden bahsederler. "Kendi de hayli eser-i cezbe ve pâyesinde rıf'at-i rütbe var imiş. Mollâ Câmî ile mu'asır olmağın ekser ana taklîd ider imiş. Ve gâhî Rûmdan Horasana mektûb gönderip mebânî-i muhabbeti te'kîd edermiş."[168]

Tezkireler, Molla Câmî ile görüşen şâirlerin yanında, onun şiirlerine nazire yazan şâirlerden de bahsetmişlerdir. Bunlardan birisi **Muhyî**'dir. Sehî Bey, Muhyî'nin şiir, inşa ve muamma üslûbuna çalıştığını ifade ettikten sonra; Molla Câmî ve Selman'a yazdığı nazirelerin çok başarılı ve eşsiz olduğunu söyler. Fakat Nevâî'ye yazdığı nazirelerden bahsetmez.[169]

Molla Câmî'nin eserlerini çok iyi bilen ve onun birçok eserine nazire yazan şâirlerden birisi de **Lamiî**'dir. Aşık Çelebi, Lâmiî için "Câmî mü'ellâfâtın çok terceme itdüği eclden **Câmî-i Rûm** dirlerdi." [170] demekle yetinmiştir.

Ahdî'nin üslup açısından Molla Câmî'ye benzettiği şâirlerden birisi de İstanbullu **Câmî Çelebi**'dir: "El-hak keyfiyyet-i eş'âr ile ve çâşnî-i güftâr ile Rûmda **Câmî-i Sânî** olmağa erzânidür.[171]

---

[167] ÂLÎ, Künhü'l-Ahbar, a.g.e.,133.
[168] Aşık ÇELEBİ, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme Metin, Haz:Filiz Kılıç, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ünv. SBE, (Ankara, 1994), 314.
[169] SEHİ BEY, a.g.e., 72.
[170] KILIÇ, a.g.e., 382.
[171] AHDÎ, a.g.e.,355.

Ayrıca Tezkireler, **Kamî** isimli bir şâirin, Câmî'den "Yusuf u Züleyha" tercümesi yaptığı[172], **Medhî**'nin Câmî'den bazı çeviriler gerçekleştirdiği[173], **Riyazî**'nin Câmî'nin şiirlerine şerhler yazdığı[174], vb. birçok örneğe yer vermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Tezkireler, Osmanlı şâirleri üzerinde Molla Câmî'nin tesirini gösteren birçok rivayetten bahsederler. Bu rivayetlerin bazılarını yukarıda aktarmaya çalıştık, tezkirelerdeki tüm örnekleri buraya almak imkânsızdır.

Bilindiği gibi Molla Câmî kaleme aldığı eserleriyle de Anadolu'yu etkilemiş ve onun birçok eserine nazireler ve zeyller yazılmıştır. Bu eserlerden en önemli birisi **Baharistan'dır.** Bu eser sekiz ravzadan müteşekkil olup, Sadî'nin Gülistanı'na nazire olarak kaleme alınmıştır. Eserin Türk edebiyatını çok yakından ilgilendiren asıl önemli tarafı Yedindi Ravzası'dır. Çünkü bu ravza küçük bir tezkire niteliğindedir ve Herat ekolünün ilk tezkiresi olarak kabul edilmektedir. XVI. Yüzyıl Osmanlı sahasında yazılan ilk tezkireden itibaren, her tezkireci kendi tezkiresinin mukaddimesinde bu tezkireye dikkat çeker ve onu örnek aldığını özellikle vurgulama ihtiyacı hisseder.

Anadolu şairleri Mollâ Câmî'nin mesnevilerine de çok yoğun bir ilgi gösterir. "Bu mesnevilerden Sübhatü'l-Ebrâr'a Atâtî'nin Sohbetü'l-Ebkâr'ı nazire olarak kaleme alınmıştır. Salaman u Absal'ı Lâmiî Çelebi Türkçeye çevirmiştir. Tuhfetu'l-Ahrâr'a Bursalı Rahmî ve Prizrenli Şem'î nazire yazmıştır. Yûsuf u Züleyhâ'yı Hamdî Çelebi, Kâmî ve Gubarî tanzir etmiştir. Hıred-nâme-i İskenderî ve Nefahatü'l-Üns adlı eserler Lâmiî tarafından tercüme edilmiştir. Yine Hadis-i Erba'în adlı eseri Nevâî, Fuzûlî, Rıhletî, Nâbî ve Münif gibi Türk şairleri tarafından tercüme edilmiştir."[175]

---

[172] CANIM, a.g.e., 457.
[173] CANIM, a.g.e., 496.
[174] CANIM, a.g.e., 282.
[175] MACİT, a.g.m., 22.

XV ve XVI. Yüzyılda Anadolu sahasında yetişen Türk şâirlerini etkileyen şâirlerden birisi de hiç şüphesiz **Ali Şîr Nevâî**'dir. XVI. yüzyılda kaleme alınan tezkireler, bazı şâirlerin kendilerine has üslubu olduğunu sık sık dile getirirler. Bu şekilde üslubundan bahsedilen şâirlerin başında Nevâî gelmektedir. XVI. Yüzyıl Tezkireleri; Osmanlı şâirleri ile Nevâî arasındaki ilişkiden bahsederken; kimi zaman onunla yapılan görüşmelerden, kimi zaman mektuplaşmalardan, kimi zaman da ona yazılan nazirelerden bahsetmektedirler.

Tezkireler, Nevâî ile bizzat görüşen bazı şâirlerden bahsederler. Bunların başında **Basîrî**, **Kandî** ve **Behiştî** gelir. Hatta Nevâî'nin şiirlerini Anadolu'ya ilk defa getirenin Basîrî olduğunu Latifî ve Kınalı-zâde söylemektedirler. Latîfî hadiseyi şöyle anlatır: "Sultan Bâyezid devrinün evâyilinde Hazret-i Şeyh Câmî ve Mevlanâ Nevâî terbiye-nâmesiyle Rum'a gelmiş ve Nevâî divanın evvel diyâr-ı Rûm'a ol getirmiştir. Ekser-i evkâtın bu diyârda geçürmegin tarz-ı şiirde Türkî ibâret nâzımları şîvesin ve Rûm şâirleri 'işvesin edâ ider."[176] Görüldüğü gibi Latifî son cümlede Basirî'nin Anadolu'da uzun süre kaldığı için Anadolu şâirlerinin şivesiyle yazdığını, bir başka deyişle Çağatay şivesini bıraktığını söylüyor. Aşık Çelebi ise "Nevâî-i merhûmın Mecalisü'n-Nefâisi'nde mezkûr olan şu'arâdan ve pây-ı taht-ı mülk-i Horasan olan Heratda Sultan Hüseyn vü Nevâî vü Câmî vü Bennâyî ve ol asrun ekâbiri hıdmetine irişmiş zurefâdan idi.[177] demekle yetinip, Basirî'nin Nevâî'nin şiirlerini getirdiğini söylemiyor. Bununla beraber, şâirin adının Mecâlisü'n-Nefâis'de yer aldığını belirtiyor.[178] Kınalı-zâde Latifî'den ve Aşık Çelebi'den yararlanarak her iki rivayeti birleştirir.

XVI. yüzyıl Osmanlı tezkirecilerini uğraştıran meselelerden birisi de Nevâî'nin şiirlerinin ve eserlerinin ilk olarak Anadolu'ya nasıl geldiği meselesidir. Çünkü bu konuda değişik bazı rivayetler vardır. Kimi tezkireler,

[176] CANIM, a.g.e., 189.
[177] KILIÇ, a.g.e., 195

Nevâî'nin şiirleri ilk olarak Basirî tarafından getirildi derken; kimileri II.Bayezid'e gönderildi, demektedir. Bilindiği gibi Nevâî'nin ısmarlama gazelleri ile ilgili rivayetler Latifi'den sonraki tezkirelerde söz konusu edilmiştir. Bu konu I. Bölüm'de tartışıldığı için, burada tekrar ele alınmayacaktır. Sonuç itibariyle, bizim için asıl önemli olan nasıl geldiğinden ziyade gelmiş olmasıdır, Nevâî'nin gazelleri bir şekilde Anadolu'ya girer ve başta Ahmed Paşa olmak üzere, birçok şâir bu şiirleri okur ve nazireler yazar.

Tezkirecilerin bahsetmediği, ancak Şakayık tercümesinde üzerinde durulan ilişkilerden birisi de **Nevâî-Cafer Çelebi** ilişkisidir: "Tertîb ü terkîb ettiği dîvânının Mîr 'Alî Şîr ve Mîr Şâhî Kemâhî hayrânı ve eş'âr u ebyât hissânının sahbân u hissân-ı hissânîdir."[179]

Nevâî'nin Anadolu'daki bazı şâir ve devlet adamlarıyla da mektuplaştığı bilinmektedir. Kaynaklara göre Nevâî'nin mektup arkadaşlarından birisi hem bir devlet adamı, hem de şâir olan **Adnî** mahlaslı, Mahmud Paşa'dır. Aşık Çelebi Adnî'nin çok değişik bir yönünden; Nevâî ile mektuplaşmasından bahseder. Bu da bize Ali Şîr Nevâî'nin genç yaşlarında Anadoluda tanındığını, Osmanlı devletinin ileri gelen kişilerinden hiç değilse biriyle mektuplaştığını göstermektedir. Aşık Çelebi, Adnî(Veli Mahmud Paşa Ö.879/1474) maddesinde "Egerçi merhumun eş'ârı nefis ve edâsı selîsdür. Ammâ inşâsı şiirinden a'lâ ve kinâyât u istiârat ve letâif ü nikâtı, mebâdî vü mebânîsi, fahâvî ve ma'ânîsi puhte ve üstâdânedür. Husûsen Nevâî ile mükâtebâtı bî-bahânedür."[180] diyerek Mahmud Paşa'nın Nevâî ile mektuplaştığını ve Paşa'nın sözü geçen mektuplarının kusursuz olduğunu söylemektedir.

---

[178] Aşık Çelebi'nin bu rivayeti yanlıştır. Çünkü Basirî, Mecalisü'n-Nefais'te değil de Şâh Kazvinî'nin Mecalisü'n-Nefais'e yazdığı zeylde yer almaktadır.

[179] Mecdî Mehmed EFENDİ, Hadâiku'ş-Şakâik, Haz. Abdülkadir Özcan, (İstanbul, 1989c, 336.

[180] KILIÇ, a.g.e., 577

Anadolu'da Nevâî'yi tanıyan ve ona nazire yazan şâirlerden birisi de **Cemilî**'dir. Tezkirelere göre Cemilî nazire meselesinde biraz ileriye gider ve Nevâî'nin gazellerine "kafiye-be-kafiye" nazire yazar. Gerçekten de Cemilî'nin divanını Çağatay Türkçesi ile kaleme aldığı ve neredeyse bütün şiirlerinin Nevâî'ye nazire olduğu görülmektedir. Türkmen olan ve Anadolu'ya sonradan gelen Cemilî, hakkında Latifî şunları söyler: " Elfâz u edâsı terkîb-i Nevâîdür. Nevâînün üç cilt dîvânında olan eş'ârına külliyen kafiye-be-kafiye nazîre dimişdür. Ammâ didüği ecvibe ve nezâyir mücerred vezn u kafiyedür. Ne san'at u hayâlde ve ne letâfet-i makâlde degül." [181] Latifi'ye göre bu nazireler vezin ve kafiye benzerliğinden öteye gitmez, hayal ve letafet bakımından yetersiz kalır.

Nevâî'yi yakından tanıyan ve onun eserlerine nazire yazan şâirlerden birisi de **Şâh Medmed Kazvinî**'dir. Tezkireler, Şâh Mehmed'in Nevâî'nin "Mecâlisü'n-Nefâis" adlı tezkiresini tezyil ettiğini ve Yavuz Sultan Selime sunduğunu söylerler. Aşık Çelebi bu bilgiyi şu şekilde nakleder: "...Nevâî zemânından sonra gelen şu'arâyı ve Rûmda vü 'Acemde olan fusehâyı tezkire idüp inşâ-yı 'acîb ve üslûb-ı garîble cem' idüp Mecâlisü'n-Nefâis'e tezyîl eyledi.[182] Kazvini, Mecâlisü'n-Nefâis'i bazı şâirleri de ekleyerek Farsçaya çevirmiş ve Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur.

Nevâî'nin Anadolu'daki yakın takipçilerinden birisi de **Lamiî Çelebi**'dir. Latifi'ye göre Bursalı Lâmi'î Çelebi, Nevâî'nin Ferhad u Şirin adlı mesnevisinde; Tatar ibarelerini Türkçe terkiplerle ifade ederek Anadolu Türkçesine kazandırmıştır. Latifî konuyu şöyle nakleder: "Egerçi Husrev ü Şîrîn mukâbelesinde Ferhad-nâmesinde dahi hayli dikkat ve hayâlât ve san'atvâr derc itmişdür. Lâkin kendülerin hâssa-i karîhası ve zâde-i tab'ı gâyetde kalîl ve nâdir vâki' olmuşdur. Müellefât-ı Nevâî'den terceme gibi vâki'

[181] CANIM, a.g.e., 217
[182] KILIÇ, a.g.e., 795

olup ibârât-ı Tâtârîsin Türkî terkib ile edâ itmişlerdür. Miyânlarında çendan tefâvüt bulunmaz ve ekser-i ebyâtı elfâz ve edâda farz olunmaz.[183]

Nevâî'nin belki de Ahmed Paşa'dan sonra en büyük takipçisi **Fuzulî**'dir. Nevâî şivesi yani Çağatayca ile Azerî ağzı arasında büyük benzerlik gören Osmanlı tezkirecileri, bu yüzyılda Azerî ağzıyla yazan şâirlerin hem dillerini, hem şâirliklerini Nevâî ile karşılaştırmışlardır. Latifî, Fuzuli hakkında: "Nevâî tarzına karîb bir tarz-ı dil-firîb ve üslûb-ı acîbi vardır."[184] diyor.

Ahdî, Fuzûlî'nin üç dilde şiir yazabildiğini, mu'ammâ ve aruzda mâhir olduğunu ve Nevâî tarzına olan yakınlığından bahseder: "Lisân-ı Tâzîde olan ebyâtı fusahâ-yı 'Arabda meşhûr güftâr-ı Nevâî-âyîni Türkân-ı Moğol yanında mezkûr ve zebân-ı Fürsde olan divanı pesendîde-i şu'arâ-yı her merzbûm ve eş'âr-ı Türkîsi makbûl-ı zurafâ-yı Rûm olmışdur.[185]

Fuzulî Şarktaki Çağatay şâirlerini ve Garptaki Anadolu şâirlerini iyi tanıyordu. Divanının mukaddimesinde bundan bahseder. Ayrıca Leyla vü Mecnun'unda da:

Olmuştu Nevâî-i sühandan
Manzur-ı Şehenşeh-i Horasan

der. Bunlardan hiç bahsedilmese dahi Fuzulî, o kadar Nevâî'nin havası içinde yaşar ki dil hususiyetleri olmasa bunları birbirinden ayırt etmek güç olur.[186]

Nevâî'nin ilginç takipçilerinden birisi de **Katibî** mahlaslı denizci **Seydî Ali Reis**'tir. Seydî Ali Reis Hindistan'a bir sefer vesilesiyle gider ve orada Çağatayca'yı ve Nevâî'yi yakından tanıma fırsatı bulur. Daha sonra bu lehçe

[183] CANIM, a.g.e.,.475.
[184] CANIM, a.g.e., 435
[185] AHDÎ, a.g.e., 516.
[186] TARLAN, a.g.e., 18.

ile Nevâî'yi nazireler yazar. Bu yüzden Hindistan'da kendisine Nevâî-i Sanî lakabı takılır. Alî, bu seyahatı şöyle anlatır: "Deryâ seferinde bahr-ı 'ummân seyâhatında nâdir-i rûzgâr olan Seyyid 'Alidür ki diyâr-ı 'Acemi ve memâlik-i Hind ü Sind ü Deylemi gezüp Rûma gelmişdür. Üç buçuk yıl seyâhatdan sonra Hind ü Sind ve Horâsân ve Gücerât ve Şîrâz u Âzerbeycân selâmın getürmişdür.[187]

Nevâî'yi Anadolu'da yakından takip eden ve ona Çağatayca nazire yazacak kadar iyi tanıyan şâirlerden birisi de **Bahtî**'dir. Prof. Dr. Osman Sertkaya'nın bir arşiv belgesine dayanarak verdiği bilgiye göre Bahtî, Nevâî'ye Çağatay lehçesi ile iki nazire yazmıştır. Bahtî'nin kim olduğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Yalnız ikinci nazirenin sonunda verdiği bilgilerden Bahtî'nin II. Bâyezıd'dan mansıp dileyip, "Gurebâ-yı Yemîn"den olmak istediğini ve bir Osmanlı şâiri olduğunu biliyoruz.[188]

Daha önce de söylediğimiz gibi XVI. Yüzyıl tezkirecileri Nevâî'yi çok iyi tanımaktadırlar. Bu tezkirecilerden Aşık Çelebi, Sânî maddesinde, verilen bir örnek üzerine "bî-ihtiyâr" Nevâî'nin bir beytini hatırlayabilecek kadar onun şiirlerine âşinâdır. Aşık Çelebi Sânî'den bahsederken şöyle der: "Hakîr Bursada olurdum. Ol esnada İstanbula geldüm, gördüm. Kendi âdem cânı (Beyit):

Mî-şinîdem ki âfet-i cânı
Çün ki-dîdem hezâr çendânî

Ve mahlası Sânî ve bu beyit sahîfe-i hüsninün unvânı (beyit):

Şinîdem ân ki der âfâk nî türâ sânî
Çü dîdem-et be-hakîkat hezâr çendânî

---

[187] ÂLÎ, Künhü'l-Ahbar, a.g.e.,263.

[188] Osman SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri III Uygur Harfleriyle Yazılmış Bazı Manzum Parçalar I", TDED, XX, (İstanbul, 1973), 157-184.

Bî-ihtiyâr Nevâî'nin bu beytin okudum:

Tekellüf her niçük sûret ki bolgay andan artuksın
Sini cân dirler ammâ bî-tekellüf cândın artuksın[189]

Görüldüğü gibi Aşık Çelebi, Nevâî'nin duruma uygun bir beytini hafızasından rahatlıkla okuyabilmektedir.

Aşık Çelebi ve Gelibolulu Alî'de anlatılan bir hadiseye göre; XVI. Yüzyılın başında "Türkî Dil" deyince akla gelen ilk şâirin, Nevâî olduğu görülmektedir. Bu devir şâirlerinden **Şükrî,** Sultan Selim'e verdiği bir arz-ı hâlde Türkçe şiirde ölçü olarak Nevâî'yi gösterir: "Zemîn-i ekrâddandur. Mısr fâtihi Sultân Selîm merhûmun evâ'il-i saltanatında rikâb-ı hümâyûna 'arz-ı hâl ve izhâr-ı kemâl kıldı. Ya'nî ki bu mektûb-ı manzûmla iş'âr-ı mâ-fi'l-bâl kıldı.

Şâ'irem işte ortalıkda sözüm
Altı dilde gazel dirin ben özüm

Türkî dirin revân **Nevâyî** gibi
Fârisîde hemân Benâyî gibi

'Arabî söylerüm velî Kürdüm
'Aybsuz Tanrıdur bu derhordum

Ermenî dilini kemâlince
Bilürüm Hindî dahi hâlümce[190]

Nevâî'nin tesiri hakkında tezkirelerde, sayısız örnek vardır, bunların hepsini buraya almamız mümkün olmadı, ancak tezkirecilerin "Nevâî Tarzı"na yatkın olarak gördükleri şâirlerden bazılarının sadece isimlerini zikretmekle

[189] AŞIK ÇELEBİ, a.g.e., 259a; ÂLÎ, Künhü'l-Ahbar, a.g.e., 833.
[190] KILIÇ, a.g.e., 803; ÂLÎ, Künhü'l-Ahbar, a.g.e., 233.

yetineceğiz: Şâhî-i Şarkî[191], Hafız-ı Acem[192], Niyazî[193], Pirî Çelebi, Azmî Efendi, Halî Efendi[194], Salahî[195], Celal Çelebi[196], Feyzî Çelebi[197], Ferağî[198], Hıfzî[199], Zühdî[200], Şuhudî[201], Sabrî Çelebi[202], Sabayî[203], Zayiî[204], Ulumî[205], Gıyasî[206], Mecdî[207].

XVI. yüzyıl kaynaklarının üzerinde durdukları ve dikkat çektikleri konulardan birisi de **muammâcılık**tır. Çünkü muammacılık Anadolu'da altın çağını, XVI. Yüzyılda yaşar. Muammâ türü, XII. Yüzyılda ilk örneklerini vermesine rağmen, XV. Yüzyılda Herat'ta en güzel örneklerini vermiştir. Sanat, edebiyat ve şiirde olduğu gibi muammâ türünde de "Herat Ekolü" türün en büyük üstatlarını yetiştirmiştir. XV. Yüzyıl Heratı'nda Şerafeddin Ali Yezdî, Molla Câmî, Ali Şîr Nevâyî ve Hüseyin Muammâyî gibi muammâ üstatları, muammâ türünün teorisi hakkında söylenmesi gereken herşeyi söylemişlerdir. Özellikle Ali Şîr Nevâî'nin ricası üzerine Molla Câmî'nin muammâ hakkında yazdığı muhtasar risale, türün en önemli başvuru kitabıdır. Bu risalenin yazılması en çok Nevâî'yi sevindirir, ancak Nevâî eseri çok muhtasar bulur ve daha ayrıntılı bir Muamma Risalesi yazar. Maalesef bu eser bugün elimizde yoktur. Anadolu'da Molla Câmî ve Hüseyin Muammayî'nin muammâ Risaleleri çok büyük bir tesir uyandırır ve birçok şâir bu risalelere şerhler ve tercümeler yazar. Bunlar Edirneli İbrahim, Abdurrahman Şeref, Bedîî, Ragıb-ı Amidî, Mustafa Sururî, Salahî-i Uşşakî,

---

[191] Kaf-zâde FAİZİ, a.g.e., 54.
[192] CANIM, a.g.e., 220.
[193] SEHİ BEY, a.g.e., 220.
[194] AHDÎ, a.g.e., 256.
[195] AHDÎ, a.g.e., 466.
[196] AHDÎ, a.g.e., 250.
[197] AHDÎ, a.g.e., 524.
[198] AHDÎ, a.g.e., 526.
[199] AHDÎ, a.g.e., 371.
[200] AHDÎ, a.g.e., 420.
[201] AHDÎ, a.g.e., 445.
[202] AHDÎ, a.g.e., 461
[203] AHDÎ, a.g.e., 461.
[204] AHDÎ, a.g.e., 468.
[205] AHDÎ, a.g.e., 499
[206] AHDÎ, a.g.e., 513.
[207] AHDÎ, a.g.e., 551.

Kınalızade Ali, Fethullah Arifî, Lamiî, Muhyî-i Gülşenî, Tireli Muammhyî, Niyazî-i Mısrî, vb.[208]

Görüldüğü gibi muammâcılık; XV. Yüzyılda Molla Câmî, Ali Şîr Nevâî ve Hüseyin Muammâyî ile Herat'ta altın çağını yaşadıktan sonra, ismini saydığımız bu muamma üstatlarının da tesiriyle Anadolu'da gelişme gösterir ve XVI. Yüzyılda en güzel örneklerini verir.

Tezkireciler muammâcılık konusunda her fırsatta çok değerli bilgiler verirler, ancak Ahdî'nin verdiği iki örnek, Nevâî'nin muammâ konusundaki tesirini göstermesi açısından ilginçtir. Ahdî, Adlî Efendi maddesinde, şâirin muammada Ali Şîr gibi olmak istediğini şu ifadelerle anlatır: "Nazm u inşâda bî-nazîr ve hall-i 'akd-i mu'ammâda pîr ve Mîr 'Alî Şîr 'ulûmı külliyât ü cüz'iyyâtı gereği gibi zabt itmişler."[209]

Diğer örnek ise Sabrî Efendi ile ilgilidir. Ahdî, Sabrî Çelebi maddesinde; Nevâî'nin kendisine sunulan bir muammâ üzerine konuyla ilgili bir risale yazmaya karar verdiğini nakleder: "Beytten kavâyid-i mu'ammâ ile bir ism peydâ itmek ziyâde müşkil ve pesend-i edildür. Zîrâ ki Sultân Hüseyin Baykara devrinde Pehlevân Mehemmed nâm bir mu'ammâ-yı nîk-encâm bunlara benzer şu'arâ-yı zamânun ebyâtundan bir iki ism peydâ idüp Hazret-i Nevâînün hıdmetine iletür. Mezkûra hezerân hezâr 'izzet ü hürmet idüp erbâb-ı hüner içre nâmdâr itdükten sonra tab'-ı müstakîmi hakkında bir risâle-i 'azîmi zuhûra getirüp sebt itmiş.[210]

Herat Ekolü şâirlerinin, Anadolu'da sahip olduğu kuvvetli tesiri, şâirlerin şiirlerinden de anlamak mümkündür. Anadolu'da XV ve XVI. Yüzyılda divan oluşturan veya mesnevi yazan birçok şâir, her fırsatta Molla Câmî ve Nevâî'den bahsetmişlerdir. Özellikle bu yüzyılda kaleme alınan

---

[208] Ali Fuat BİLKAN, Türk Edebiyatında Muammâ, (Ankara, 2000), 23.
[209] AHDÎ, a.g.e., 292.
[210] AHDÎ, a.g.e., 456.

mesnevilerin bu iki şâire nazire olarak yazıldığını söylemek mümkündür. Şiirlerinde Câmî ve Nevâî'den bahseden bazı misalleri şöylece sıralayabiliriz:

Hayalî Beg, divanında Necatî ve Nevâî'den sonra gelmesinin şâirliğinden bir şey eksiltmeyeceğini ifade eder:

Sonra geldümse Necâtîyle Nevâîden n'ola
Hâr evvel ser zened ez şâh u ba'd ez hâr gül[211]

Başka bir beyitte ise şiirini, Câmî ile Nevâî'nin ruhlarının işitmesi halinde tekrar mest olacaklarını dile getirir:

Ger bu nazmı rûh-ı Câmîyle Nevâî işide
Uyanup hâb-ı ademden olalar tekrâr mest[212]

Hayalî Bey, kendi şiirinin edasını çok **rengîn** bulur ve Horasan ehlinin bu tarzı, Nevâî tarzı zannedeceğini söyler:

Sözi rengîn edâ itmek Hayalî ihtirâ'ıdur
Horâsân ehli sanmasun bunı tarz-ı Nevâîdür[213]

Benzer bir ifadeyi Zatî'de görüyoruz. Zatî ise kendi şiirinin belagatini mükemmel bulur ve Nevâî ile karıştırılmasından endişe eder:

Belâğat bâdesi ile pür-leb-â-leb şi'rümün câmı
Görenler Zâtîyâ anı sanur nazm-ı Nevâîdür
Zatî

Cemilî ise bir beytinde kendi şiirini Nevâî'ye benzetir ve Hafız, Hüsrev ve Câmî gibi büyük şâirlerin isimlerini zikreder:

---

[211] Ali Nihad TARLAN, Hayalî Bey Divânı, (İstanbul, 1944), 38.
[212] HAYÂLÎ BEY, a.g.e., 112.

[213] HAYÂLÎ BEY, a.g.e., 145.

Kemâl içre Nevâî tek Cemîlîdür ki nazmında
Bolupdur Hâfız-ı elfâz ile söz Hüsrev ü Câmî[214]

Yetîm Ali, ahvâlini padişâha bildirmek için sunduğu Bahâriyyede Nevâî'nin şiirdeki "terâne-i hâssı"na dikkat çeker:

Meclis-i 'ışka gelse mestâne
Suna Câmîye şevki peymâne

Eylese nazm ile terâne-i has
Ede hâk-i Nevâîyi rakkâs[215]

Yahya Beg Gülşen-i Envâr adlı mesnevisinde hamse yazan şâirlerden bahsederken kendisi dışındaki dört hamseciden biri olarak Nevâî'yi zikreder. Ona göre Nevâî dikensiz bir gül, hamsesi ise Tatar nâfesi gibi hasdır. Yahya Bey, Nevâî gibi mükemmel bir insanı Acemlerin bile görmediğini söyler:

Mîr Nevâî gül-i bî-hârdur
Hamsesi bir nâfe-i Tâtârdur

Sözleridür ışk odınun sarsarı
Her biri bahr-i gazelün gevheri

Vasf idemem zât-ı hıred-mendini
Ayn-ı Acem görmedi mânendini[216]

XVI. yüzyılda mesnevi sahibi şâirlerden birisi de Cinanî'dir. O da mesnevisinde Câmî ve Nevâî'nin isimlerini saygıyla anar:

---

[214] N.BİRAY, Cemilî Divanı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.Sos. Bil. Ens., (Ank,1988), 508.
[215] KILIÇ, a.g.e., 348.
[216] YAHYÂ BEG, Gülşen-i Envâr, Ali Emîrî, Manzum. Hamse-i Yahyâ içinde, 996, yk.59b.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Fazl ile mecmu'-ı hüner Câmi'î
Pertev-i envâr-ı Hudâ Lâmi'î

Dehre salup sît-i bülendün nevâ
İtdi Nevâyî gibi sâhib-livâ

Âhir der kadrüni hâk üzre pest
Lâzıme-i dest be-bâlâ-yı dest[217]

Bursalı Rahmî, Gül-i Sad-berk adlı eserinin Sebeb-i Tahrir bölümünde bir gece düşünde kendisini gül bahçesinde gördüğünü söyler ve Hüsrev ile Nevâî'yi şiir ülkesinin padişâhları olarak nitelendirir:

Sadr-nişîn Şeyh-i Nizamî biri
Mest-i mey-i 'ışkile Câmî biri

Zîver içün hûrî-i cennet-esâs
Dâne-i tesbîhin ider iltimâs

Vâlî-i erbâb-ı tarîkat odur
Kâşif-i esrâr-ı hakîkat odur

Kişver-i nazmun birisi Husrevî
Sözde Nevâ'îdür anun pey-revi

Sûziş-i nazmile fesâhat-şi'âr
Fazlile dânişle belâğat-disâr[218]

[217] Mahmud ŞARLI, Cinânî'nin Riyazü'l-Cinân'ı, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Ünv. Sos. Bil. Ens, (Kayseri 1994), 36.

Baykara-Nevâî Meclisleri:

Bilindiği gibi Şark toplum hayatında "**bezm ve rezm**" çok önemli bir yere sahiptir. İslamiyetin toplum hayatında önemli bir yer edinmesinden sonra, "İlk Halifeler" dönemi hariç, özellikle "bezm"in önemi çok açıktır. Şark-İslam toplumlarında bir arada cemaat olarak yaşamak, toplumun en belirgin vasfı olduğu için, her türlü sosyal faaliyet kurulan meclislerde icra ediliyordu. Bu meclisler; kimi zaman zikir, kimi zaman sohbet, kimi zaman da çalgılı, içkili eğlenceler için tertip ediliyordu. Özellikle de eğlence amaçlı meclis çeşitleri, çok revaçta idi ve toplumun hemen her kesiminde kabul görüyordu. Bu tür meclisler bazen hükümdarların sarayında, bazen vezirlerin konaklarında, bazen halkın devam ettiği değişik mekanlarda düzenleniyordu. Bilhassa XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda, yaz akşamları saray ve konak bahçelerinde, kış akşamları ise kapalı mekanlarda "helva sohbetleri" adı altında bu tür meclislerin rağbet gördüğü bilinmektedir. Hatta bu meclislerin âdâbını tespit eden "Sâkî-nâmeler" ve 'İşret-nâmeler" değişik şâirler tarafından birçok kez kaleme alınmıştır. Yukarıda da dediğimiz gibi bu meclislerin çok değişik kesimlerden katılımcıları vardı, ancak en vazgeçilmezleri, hânende, sâzende ve şâirlerdir. Özellikle şâirlerin bu tür meclisleri takip ettiği, kaçırmadığı ve şiirleriyle ölümsüzleştirdiği bilinen bir gerçektir. Burada vurgulanması gereken hususlardan birisi de bu meclislerin sadece içip, eğlenmek için kurulmadığıdır. Zira bu meclislere devrin sanatçı, şâir ve âlimlerinin devam ettiği ve buralarda âdâbına göre sohbetler edildiği, şiirler okunduğu ve musikî eşliğinde gazeller okunduğu da bilinmektedir.

Bu tür şiir ve sohbet meclislerini ölümsüzleştiren şâirlerin şiirlerinden anladığımız kadarıyla, tarih boyunca bazı hükümdar ve vezirler bu meclislere daha fazla ehemmiyet vermiş ve isimleri bu meclislerle anılır olmuştur. Mesela "Cem Meclisleri", "Gazneli Mahmud Meclisleri", "Baykara-Nevâî

---

[218] Agah Sırrı LEVEND, Türk Edebiyatı Tarihi, (Ankara, 1984), I, 75.

Meclisleri", "III.Ahmed-Damat İbrahim Paşa-Nedim Meclisleri", "III.Selim-Şeyh Galib Meclisleri" vb.

Klasik Türk edebiyatında bu mrclislerden özellikle **"Baykara-Nevâî Meclisleri"** büyük takdir toplamış ve birçok şâirin hayalini süslemiştir. Ahmet Talat Onay, Baykara meclislerinin edebiyatımıza bir Cem haşmetiyle girdiğini vurgular. Seyahat-nâme sahibi Evliyâ Çelebi de beğendiği her meclisi mutlaka Baykara meclislerine benzettiği gibi, şarlerimiz de benzetmiştir.[219] Şâirler kimi zaman padişâh ve vezirleri övmek, kimi zaman kıymetlerinin bilinmediğini dile getirmek, kimi zaman da duyduğu hayranlığı ifade etmek için "Baykara-Nevâî" meclislerinden bahsetmişlerdir. Bilindiği gibi Hüseyin Baykara ile Nevâî, hem birer şâir, hem de birer sanatçı hâmîsi idi. O devri anlatan kaynaklar, Hüseyin Baykara'nın, öğleye kadar devlet işleriyle meşgul olduğunu, öğleden sonra da düzenlenen bu meclislere devam ettiğini kaydetmektedirler. Bu meclisler, yapılan sohbetler, karşılıklı okunan şiirler, musikî eşliğinde dinlenen gazeller ve içilen içkileriyle yüzyıllar boyu şâirlerin şiirlerine malzeme olmuştur. Özellikle Osmanlı devlet erkânı ile şâir ve sanatçıları bu meclisleri her fırsatta anmış ve kendi meclislerini, Baykara-Nevâî meclisine benzetmişlerdir. Divan Şâirleri padişâhlara sundukları kasidelerin medhiye bölümünde bu konuyu sık sık dile getirirler:

XVI. yüzyıl şâirlerinden La'lî bir şiirinde Hüseyin Baykara ve dönemi hakkında övgüler yağdırmaktadır:

Kulundur cümle hûbân-ı cihân bir pâdişâsın sen
Zamânunda begüm Sultân Hüseyn-i Baykarasın sen

Cemâlün göster erbâb-ı safâ 'âlem yüzün görsün
Bugün bu hüsn ile âyîne-i 'âlem-nümâsın sen[220]

[219] ONAY, a.g.e., 70.
[220] AHDÎ, a.g.e., 550.

Hüseyin Baykara dönemindeki "sûr u safâ"ya dikkat çeken şâirlerden birisi de Nâilî'dir:

El-minnetüllâh ki dem-i sûr u safâdur
Bu sûr hased-kerde-i sad Baykarâdur[221]

Nâilî, Defterdâr Mehmed Paşa'ya yazdığı bir kasidesinde ise Hüseyin Baykara dönemi eğlencelerinden bahseder:

Sultân Hüseyn Baykarâ devridür hemân
Eyyâm-ı devletinde cihân çeşn u sûrdan[222]

Sünbül-zâde Vehbî, Sultân Selîm'in her nedîminin Sultân Baykara'dan "müraccah" olduğunu dile getirir:

Bulurlar ehl-i dil tab'-ı Selîmi
Müreccah Baykaraya her nedîmi[223]

Hüseyin Baykara dönemine ve o dönemde şâirlere verilen kıymete dikkat çeken şâirlerden birisi de Şeyh Galib'dir. Şeyh Galib, III. Selim'e yazdığı iki ayrı kasidede bunu dile getirir:

Hüseyn-i Baykarâ bahş itmemişdi Monlâ Câmîye
Bana ol kâmı kim bu husrev-i sâhib-kırân verdi[224]

---

[221] Haluk İPEKTEN, Naili Divanı, (Ankara, 1990), K.XIV/1.
[222] İPEKTEN, a.g.e., K.XXII/9.
[223] ONAY, a.g.e., 70.
[224] Muhsin KALKIŞIM, Şeyh Galib Divanı, (Ankara, 1994), XVII.K, 77.

Keremler kim senün devrinde gördi Gâlib-i nâçâr
Hüseyn-i Baykarâdan görmedi Câmî gibi yektâ[225]

Nedîm, Lâle Devrinde Damad İbrahim Paşa ile beraber kurdukları meclisleri, Baykara meclislerine benzetir:

Hıdîv-i Baykâra-meclisi ki târ-ı zülf-i nâhide
Kemîne mutribi der sen benim târ-ı rebâbımsın[226]

XIX. yüzyıl şâirlerinden İzzet Mollâ'nın da Baykara Meclislerinden bahsettiği görülür:

Meclis-i Hazret-i mahdûm-ı hüner-perverde
Baykara sohbetin açmağa utandım bu gece[227]

[225] KALKIŞIM, a.g.e., I.Tarih, 103.
[226] ONAY, a.g.e., 70.

[227] ONAY, a.g.e., 70.

BİRİNCİ BÖLÜM
ALİ ŞÎR NEVÂÎ'NİN ŞİİRİNİN TESİRİ

XV. YÜZYILDA TÜRK EDEBİYATI:

XV. yüzyıl tüm Türk edebiyatları açısından çok önemli bazı gelişmelerin olduğu bir yüzyıldır. Zira bu yüzyılda Türkler ilk defa, kendilerinden önceki İslama giren milletlerin edebiyatları ile boy ölçüşecek seviyeye gelmeyi başarmışlardır. Yine bu yüzyılda Türk edebiyatı birçok değişik lehçe ve alanlarda eserler vermiş olmakla beraber; asıl yürüyüşünü ve gelişimini iki koldan gerçekleştirmiştir: **1. Batı Türkçesi(Divan Edebiyatı), 2.Doğu Türkçesi(Çağatay Edebiyatı).**

1.Divan Edebiyatı:

XV. yüzyıl; Anadolu sahasında gelişen Türk edebiyatı açısından tam anlamıyla gelişme yüzyılıdır. XIII ve XIV. yüzyılda ilk temelleri atılan Klasik Türk Edebiyatı, bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gelişimine paralel olarak gelişmeye yüz tutmuş ve yüzyılın sonlarına doğru dil incelmiş, zenginleşmiş ve büyük ölçüde Klasik İslam edebiyatını ifade edecek vasata ulaşmıştır. Özellikle de yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultân Mehmed ve II.Bayezid sayesinde, Divan Şiiri ilk büyük temsilcilerini yetiştirmeye başlamıştır. Yüzyılın en önemli üç büyük temsilcisi sırasıyla Şeyhî, Ahmed Paşa ve Necatî'dir. Daha önce de vurguladığımız gibi bu yüzyılda şâirlerin gözü hâlen dışarıdadır ve şâirler, kuvvetli bir şekilde İran şâirlerini izlemekte ve onların tesiri altında kalmaktadır. Ancak hem Ahmed Paşa'nın, hem de Necatî'nin şiirleri incelendiğinde görülecektir ki, Türk şiiri büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve Türk şiir dili büyük ölçüde oluşmaya başlamıştır. Çünkü bu şâirlerin şiirleri, bu yüzyılda yetişen İran şâirlerine nispeten çok da başarısız sayılamaz. Aksine onlarla kıyaslanabilecek seviyeyi tutturmuş görünmektedir.

2.Çağatay Edebiyatı:

Daha önce de bahsedildiği gibi, kültür ve medeniyet açısından bakıldığında, XV. Yüzyılda Türkler, ilk Rönesanslarını Herat sahasında yaşamışlardı. Bu sahada gelişen kültür ve medeniyet daha sonraları "Herat Mektebi" veya "Herat Ekolü" ismi ile anılmıştır. Meseleye şiir açısından bakıldığında bu mektebin iki büyük üstadı göze çarpar: Molla Camî ve Ali Şîr Nevâî. Bu iki büyük üstat da şiirin ve edebiyatın birçok dalında Osmanlı sahasını çok derinden etkilemişlerdir. Bu üstatlardan birisi Klasik şiir açısından Farsça'yı zirveye taşırken; diğeri henüz emekleme devresinde olan Türkçe'yi olağanüstü bir gayret göstererek şiir dili haline getirmeyi başarmıştır. Sonuçta Molla Câmî ve Nevâî diğer şâirleri değişik şekillerde etkilemiş ve Klasik şiir geleneği içinde önemli birer tarz oluşturmayı başarmışlardır. Özellikle Nevâî, hem şiir açısından hem de dil açısından çok büyük bir başarıya imza atmış; şiirde "**Nevâî Tarzı**"nı, dilde ise **Nevâî Dili**"ni vücuda getirmiştir. Nevâî'nin Çağatay lehçesine asıl katkısı, kendi ifadesiyle, böylesine "**Türkânerak**"[1] olan bir lehçeyi, bir yandan kattığı Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle beslemesi; diğer yandan ise bazı arkaik kelimeleri şiir dilinden uzaklaştırmak şeklinde olmuştur.

[1] Nevâî, bu tabiri tezkiresinde üç yerde kullanır ve muhtemelen kendisinin müdahalesi olmadan önceki Çağatay lehçesini "Türkânerak" olarak görür. Ebâbekr Mirzâ'nın bir tuyuku için: "Egerçi ba'zı elfâzı Türkânerakdur ammâ tecnîsini yahşı tapıpdur.", Sultân İskender-i

I.NEVÂÎ TESİRİNİN TESPİTİ:

Ali Şîr Nevâî manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının önde gelen simalarındandır. "Onun eserleri Türk dünyasının her tarafında, Anadolu ve Rumeli'de İran'da, Irak'da, Kırım'da, Volga boylarında, Türkmenler arasında, hatta Hindistan'daki Türk saraylarında okunmuştur."[2] Nevâî bütün bu ülkelerde okunup beğenildiğini hayattayken görme mutluluğuna eren ender şahsiyetlerdendir.

Türk edebiyatının belki de en büyük şâiri olan Ali Şîr Nevâî'nin, Anadolu'da gelişen Türk edebiyatına tesiri, hem eski kaynaklarda, hem de yeni kaynaklarda sık sık dile getirilmiştir. Eski kaynaklar arasında özellikle XVI. Yüzyıl tezkirelerinin bu konudaki tutumu dikkate şayandır. Bilindiği gibi Nevâî'nin Türk edebiyatına tesiri XX. Yüzyılda yeniden gündeme gelir ve önce Namık Kemâl, Mr. Gibb, E. Brovne sonra da Fuad Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergün, Mehmet Çavuşoğlu, Prof. Dr. Osman F.Sertkaya, Prof. Dr. Mustafa İsen, Prof. Dr. Tahir Üzgör, Eleazar Birnbaum ve Sigrid Kleinmichel gibi araştırmacılar tarafından tekrar ele alınır. Bu araştırmacıların üzerinde hemfikir oldukları nokta ise bütün Türk dünyasında, XVI. Yüzyılın sonuna kadar, etkin bir şekilde Nevâî tesirinin hissedildiğidir, ancak bu tesir sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan yeni edebî geleneklerle beraber kaybolmaya yüz tutar.

Klasik Türk edebiyatı geleneği içinde Nevâî'nin, Anadolu şâirlerine yaptığı etkiyi anlamanın yolu; **a. Şuarâ Tezkirelerini**, **b. Nazîre Mecmualarını, c. XV VE XVI. Yüzyıl şâirlerinin şiirlerini** incelemekten, tetkik etmekten geçer. Özellikle XVI. Yüzyıl tezkirelerinde bu yönde oldukça

---

Şîrâzî'nin tuyuku Ebâbekr Mirzânınki ile karşılaştırılır ve: "Burunğı tuyukdın bu Türkânerakdur."(MECÂLİS, a.g.e., 179) Denilir.

tatmin edici ip uçlarına rastlamak mümkündür. Tezkireciler tanıttıkları şâirlerin üslup ve tarzlarını tespit ederken; Klasik şiir geleneği içinde kendi tarzını oluşturmuş başka bir şâirin ismini zikreder ve aradaki benzerliğe dikkat çekerlerdi. Mesela "Necatî tarzına karîb", "Nevâî-âyin", vb. Bu etkiyi tespit etmenin bir diğer yolu da Nazîre mecmualarına göz atmak olacaktır. XV ve XVI. Yüzyılda kaleme alınan bu tür mecmularda, bu yönde önemli bilgi ve bulgulara ulaşılacaktır. Son ve daha zor olan yol ise tek tek XV ve XVI. Yüzyıldaki divanları taramaktır.

A.TEZKİRELERDE NEVÂÎ VE TARZ'I:

XVI. Yüzyıl Tezkireleri, Çağatay şâiri Nevâî'nin -Anadolu'da yaşamadığı için- biyografisi ve şiiri hakkında toplu bilgi vermezler, yani bu tezkirelerde Nevâî maddesine rastlanmamaktadır. Böyle olmasına rağmen; Nevâî'nin kendine has üslubu olduğunu ve XV ve XVI. Yüzyılda birçok şâiri etkilediğini, yine bizzat tezkirelerin kendisinden çıkartabiliriz. Bilindiği gibi Klasik edebiyatta her yüzyıla yön veren birkaç tane üstat şâir vardır ve diğer şâirler onları değişik şekillerde takip eder. Bu yüzden tezkireciler tanıttıkları şâirlerin tarzını, üslubunu ve şâirlik derecesini anlatırken; hangi şâirin tesiri altında kaldıklarını da vurgulamışlardır. Bu anlamda XVI. Yüzyıl Tezkirelerinin, Türk şâirleri arasında özel tarz ve üslup konusunda en fazla üzerinde durdukları şâir, Nevâî'dir. Nevâî'yi; Molla Camî, Necatî, Ahmed Paşa ve Şeyhî takip eder. Özellikle de Câmî, Nevâî ve Necatî kendilerinden en çok bahsedilen şâirlerdir. Mesela Sehî Bey, Camî tesirinde kalan üç şâirden bahsederken; Latifî on, Âşık Çelebi on, Gelibolulu Alî ise on dört şâirden bahseder. Tezkirelere göre tesiri altında kalınan diğer bir şâir de Necatî'dir. Sehî Bey Necatî tesirinde kalan altı şâirden bahsederken; Âşık Çelebi ve Gelibolulu Alî onar şâirden bahseder. Tezkirelerin isminden çok sık bahsettiği son şâir ise Nevâî'dir. Sehî; Nevâî tesirinde kalan beş şâirden

---

[2] Fuad KÖPRÜLÜ, Ali Şîr Nevâî, (İst.1941), 5.

bahsederken; Latifî on, Âşık Çelebi on iki, Kınalı-zâde sekiz, Ahdî yirmi bir, Gelibolulu Alî ise on iki şâirden bahseder.

Tezkirelerin üzerinde durduğu ve çok sık vurguladığı konulardan birisi de "tarz-ı hâssı olma", "kendine has üslup geliştirme" meselesidir. Tezkirelerin özellikle Nevâî ve Necatî'den bahsederken; "tarz-ı hâs"ı gündeme getirdikleri görülmektedir. Bunun yanında Camî tesiri söz konusu olduğunda ise; genellikle onun eserlerine ve şiirlerine yazılan şerhleri, çevirileri ve nazîreleri dile getirmiş, bazen de onu görmek için yapılan ziyaretlerden bahsetmişlerdir.[3] Ancak Türk şâirlerinin diğer şâirlere olan etkisinden bahsedilirken; genelde "tarz-ı has"a dikkat çekilmektedir. Mesela Latifî, Necatî'nin diğer şâirler üzerindeki etkisini anlatılırken, Mîrî, Sâkî, Şâvûr, Vasfî, Valihî ve Şemsî-i Edvârî maddelerinde "Necatî Tarzı"ndan bahseder.[4] Diğer şâirlerden Ahmed Paşa'nın kendine has tarzı hakkında herhangi bir açıklama yapılmazken; Şeyhî'nin tarzından sadece Ahmedî maddesinde bahsedilir.[5] Konuyla ilgili en fazla üzrinde durulan şâir ise Nevâî'dir.

Tezkireciler, Nevâî'de **"Tarz-ı Hâs"** olduğunu birçok örneklerde dile getirerek; onun diğer şâirler üzerindeki etkisinden bahsederler. Mesela Hafız-ı Acem ve Muhyî'nin "Nevâî tarzına karîb hoş-âyende güftârı"[6] olduğu; Şahî-i Şarkî'nin şiirlerinin Nevâî tarzını" andırdığı; Cemîlî'nin "Ekser eşârının Nevâî tarzında"[7] olduğu; Niyazî'nin "Nevâî Tarzı"nda şiirler yazdığı[8] vurgulanır. Yine

---

[3] Melîhî'nin Camî ile "hem-sebak"(GELİBOLULU ÂLÎ, a.g.e., 145) olduğu; Leâlî'nin Acem tarzını taklit ettiği ve Camî'nin selamını (SEHÎ, a.g.e., 292) getirdiği; Behiştî'nin işlediği suçun Camî'nin ricasıyla affedildiği (CANIM, a.g.e., 196); Muhyiddin Çelebi'nin Camî'nin şiirlerine Nazîreler yazdığı(SEHÎ, a.g.e., 72); Hamdullah Hamdî'nin "ekser Camî'yi taklid ettiği"(KILIÇ, a.g.e., 314); Lamiî'nin "Camî-i Rûm" olduğu(SEHÎ, a.g.e., 104); Halî Ahmed Efendi'nin ve Camî Çelebi'nin "Sânî-i Camî"(AHDÎ, a.g.e., 256) olduğu; vb.

[4] Latîfî, Sakî maddesinde buna çok açık bir şekilde dikkat çeker: "Şîve-i eş'ârda ve 'işve-i güftârda "Necatî Tarzı"na gitmişdür hoşça eş'ârı ve hoş-âyende güftârı çokdur ve üslûb-i şi'rde "Tarz-ı Necatî" ile tefâvût-i fâhişi ve noksan-ı zâhiri ol kadar yokdur..." (CANIM, a.g.e. 295)

[5] Latîfî, Ahmedî maddesinde: "Üslûb-ı şi'ri Şeyhî tarzına karîb ve kudemâ vâdîsinde Farisî'den mütercem meviza-gûne bir tavr-ı acîbdür." (CANIM, a.g.e., 163)

[6] CANIM, a.g.e.,495.

[7] CANIM, a.g.e., 217; Alî, a.g.e., 146.

[8] SEHÎ, a.g.e., 220.

Pîrî Çelebi ve Azmî Efendi'nin "Nevâî şivesi"nde şiirler söylediği[9]; Fuzûlî'nin "Nevâî tarzına karîb bir tarz-ı dil-firîb ve üslûb-ı acîb"i olduğu[10] ve "Nevâî-âyîn"[11] şiirler yazdığı söylenir. Ayrıca Ahdî, Feyzî Çelebi'nin "Nevâî taklidinde makbûl-ı cumhûr"[12] olduğunu; Feragî'nin "Edâ-yı Nevâîde ferah-bahş"[13] olduğunu; Hıfzî'nin "Nevâî Tarzı"nı[14] bildiğini; Şuhudî, Sabayî, Zayiî ve Zühdî'nin "Nevâî'de mâhir" olduğunu; Gıyasî ve Ulûmî'nin "Tarz-ı Nevâîde cehd"[15] gösterdiğini söyler. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Tezkireciler bazı durumlarda üslûp ve tarz ifadesiyle, Nevâî'nin kullandığı Çağatay lehçesini kastetmiş olabilirler. Bunun sebebi ise şâirin farklı bir lehçe kullanmasıdır.

Ancak bütün bu tanıtmalara rağmen tezkireciler, Nevâî'de olduğu söylenen bu hususî tarzın özellikleri hakkında kayda değer bir açıklamada bulunmamış, sadece birkaç yerde çok genel bazı tavsifler yapmışlardır:

Kınalı-zâde, Ahmed Paşa'nın kudretli şiir söylemek hasletini Nevâî'nin şiirlerini gördükten sonra kazandığını söyler: "Ahmed Paşa'nun evâyil-i hâlinde didüği eş'âr ve makâlde çoklık hâlet yoğidi." Kınalı-zâde'ye göre Ahmed Paşa, Nevâî tarzını benimsedikten sonra "şi'ri **hûb** ve tarz-ı güftârı **mergûb**" olmuştu.[16]

Aynı hadiseyi Gelibolulu Ali de anlatır ve Nevâî'nin şâirlikteki kudretine ve yüksek mertebesine dikkati çeker. Daha sonra da gönderilen bu şiirlere tam anlamıyla **cevap vermenin zorluğuna** da imâda bulunur: "Ol dahi kâdir olduğı denlü cevâb ve ol zemînde birkaç gazel-i müstetâb nazm itdükden sonra..."[17]

---

[9] KILIÇ, a.g.e., 584; AHDÎ, a.g.e., 280.
[10] CANIM, a.g.e., 435.
[11] AHDÎ, a.g.e., 516.
[12] AHDÎ, a.g.e., 524.
[13] AHDÎ, a.g.e., 526.
[14] AHDÎ, a.g.e. ,371.
[15] AHDÎ, a.g.e., 499
[16] Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuarâ, Haz:İbrahim Kutluk, I, (Ankara,1989), 135.
[17] GELİBOLULU ÂLÎ, a.g.e.,152.

Başka bir örnekte ise Âşık Çelebi ve Gelibolu Alî, XVI. Yüzyıl şâirlerinin Nevâî'ye bakışı ile ilgili bir hadiseyi anlatırlar. Bu devir şâirlerinden Şükrî, Sultân Selim'e verdiği bir arz-ı hâlde; her dilin en büyük şâirinin ismini zikreder. Türkçe şiirde ölçü olarak Nevâî'yi gösterir ve onun şiirlerinin **"revân"** olduğunu söyler[18]

Ahdî, Celal Çelebi maddesinde; İslam medeniyetinin üç dili olan Arap, Fars ve Türk dillerinin en büyük şâirleriyle Celal Çelebi'yi karşılaştırır; Türk Dili mevzu edilince akla ilk olarak Nevâî gelir. Çünkü Nevâî Türk edebiyatında o zamana kadar yetişmiş en büyük şâirdir. Tezkireciye göre Nevâî'nin en önemli özelliği "mazmûn-ı hâssa kâdir" olmasıdır: "Lisân-ı 'Arabîde Hassân-ı fasihü'l-beyân gibi sâhir ve zebân-ı Fârisîde Hâce-i Selmân-ı ma'ânî-perver gibi mâhir ve **Türkî dilinde tab'-ı Nevâî gibi mazmûn-ı hâssa kâdir** ve şi'ri Nesîmî gibi vâfirdür."[19]

Rusûhî'ye göre ise Nevâî, **"edâsı şirin"**, "dili pelte mahbûb" gibidir. Rusûhî'nin şâiri "pelte mahbûba" benzetmesi kullandığı lehçeden kaynaklanmış olmalıdır.

Bulup bezminde anun 'ıyş-ı bâkî
Olupdur meclisinde Câmî sâkî

Edâsı şîvesin şîrînter eyler
Nevâ'î peltecik mahbûba benzer[20]

Tezkirecilerin rivayetlerinden ve XVI. Yüzyıl Osmanlı şâirlerinin bazı beyitlerinden anlaşıldığına göre; Osmanlı şâirleri, kendi şiirlerinin güzelliğini ve üstünlüğünü belirtirken; zamanın en büyük şâirleri ile karşılaştırma ihtiyacı hissetmektedir. XV. Yüzyıla kadar Türk şâirleri, genellikle Selman-ı Saveci,

[18] KILIÇ, a.g.e, 803; Gelibolulu Ali, a.g.e., 233.
[19] AHDİ, a.g.e., 250.

Sadî, Hafız-ı Şirazî, vb. İran şâirleri ile hesaplaşırken; bu yüzyıldan itibaren Nevâî'yi de bu listeye dahil ederek, onunla da boy ölçüşmeye kalkışmışlardır. Yukarıdaki örneklerde de görüleceği gibi bu yüzyılda Türk Dili denince akla ilk olarak Nevâî gelmektedir. Şâirlerin, Nevâî'nin şiiriyle ilgili bazı eleştirileri dikkat çekicidir. Bunlar "hûb", "edâsı şîrîn", "terâne-i hâs", "rengîn edâlı", "revân", "üstün belagatli", vb. özelliklerdir. Bunların yanında "cevap verilememe" ve "cevapta âciz kalma" özelliği vardır ki, sadece büyük şâirler için geçerlidir. Klasik edebiyatta yazılan bir gazele cevap verebilmek önemli bir başarı olarak gösterilir, ancak bazı şâirler, öyle şiirler yazarlar ki devrin en büyük şâirleri bile ona cevap vermekte zorlanırlar. Molla Camî'den itibaren birçok tezkireci, büyük şâirlerin yazdıkları şiirlerin kalitesi anlatılırken, bu özelliği gündeme getirerek; bu tür şiirlere kolay kolay cevap verilemeyeceğini iddia eder.

B.NAZÎRE MECMUALARINDA NEVÂÎ:

Tezkirelerde Nevâî'nin kendine has tarz oluşturduğu ve bazı şâirleri etkilediği çok açık bir şekilde dile getirilmektedir. Ancak "Nazîre Mecmuaları"na bakarak aynı yargıya ulaşmak imkansızdır. XV ve XVI. Yüzyıldaki Nazîre Mecmuaları incelendiğinde görülecektir ki, aslında menşe' itibariyle Nevâî'ye dayanması gereken -kafiye, redif ve ölçüsünden dolayı- birçok gazel; ya Ahmed Paşa'ya, ya Usûlî'ye veyahut Fuzûlî'ye dayandırılmaktadır. Tezkirelerin sık sık Nevâî'den bahsetmelerine, birçok şâiri etkilediğini çok açık bir şekilde zikretmelerine ve bazen de gazellerin menşeini[21] ona dayandırmalarına rağmen; Nazîre Mecmualarının Nevâî'yi göz ardı etmeleri çok ilgi çekicidir.

---

[20] KILIÇ, a.g.e.,760; GELİBOLULU ÂLÎ, a.g.e.,760.

[21] ÂŞIK ÇELEBİ olayı şöyle nakleder: "Âhir ömründe Sultân Bâyezid'e Nevâî 33 gazel göndermişdür ki birisi bu gazeldür ki matla'ı budur:

Ol perî-peyker ki hayrân bolmış ins ü cân anga
Cümle-i âlem mana hayrân u min hayrân anga

Bunun bir tek sebebi olabilir, o da, bu mecmuaları hazırlayan kişilerin, sadece Batı Türkçesi'ni dikkate almaları ve Çağatayca gibi, diğer Türk lehçelerinde kaleme alınmış şiirleri bu açıdan değerlendirmeye tabi tutmamalarıdır. Bu düşünce açıkça dile getirilmese de; uygulamalardan böyle bir sonuca varmak mümkün görülmektedir. Nazîre Mecmuacılarının görüşünü paylaşan araştırmacılardan birisi de Prof. Dr. Osman F. Sertkaya'dır. Ona göre Ahmed Paşa'nın, Nevâî'ye yazdığı nazîreleri, tam anlamıyla nazîre kabul etmek zordur, çünkü nazîre olduğu söylenen bu şiirler Çağatay Lehçesi ile yazılmamıştır: "Ahmed Paşa, Nevâî'nin şiirlerini görmesine rağmen ona Çağatay lehçesi ile bir Nazîre bile yazmamıştır. Paşa, Nevâî'nin şiirlerini okumuş ve onun şiirlerinde gördüğü mazmunları, görüşleri, konuları kendi şivesi ile ve Anadolu şiir geleneğine uygun bir tarzda yazmıştır ki bunlara da nazîre demek doğru değildir."[22] Yukarıda da bahsettiğimiz gibi XVI. Yüzyıl tezkirecilerinin hiç birisi böyle düşünmez. Onlar hem Ahmed Paşa'nın, hem de diğer şâirlerin Nevâî'ye, Batı Türkçesi ile yazmış oldukları nazîreleri, nazîre olarak görürler. Aksini iddia edecek en ufak bir imâda dahi bulunmazlar.

Mesela Nazîre mecmualarının Ahmed Paşa'ya dayandırdıkları aşağıdaki gazeller bunun en çarpıcı örnekleridir.

Bunlardan "**-ân anga**" kafiyeli olan birinci gazelin ilk olarak Nevâî tarafından kaleme alındığını; hem Âşık Çelebi'den başlamak üzere XVI. Yüzyıl tezkirecileri söylemiş, hem de Muhyiddin Çelebi bu gazele yazdığı dört nazîrenin başında, çok açık bir şekilde, Nevâî'yi tanzir ettiğini söylemiştir.

Ol perî-peyker ki hayrân bolmış ins ü cân anga
Kim ki hayrânı imes min tilbe min hayrân anga

Sultân Bâyezid bu gazelleri Ahmed Paşa'ya gönderüp nazîre dimek emr itdükde cümlesine nazîre diyüp lâkin Nevâî gazellerinün eylüği vezâret bereketi ve pâdişahun eser-i şeref-i sohbetidür dimeği bir gazelün makta'unda bu vech ile edâ itmüşdür:

Sözde uşşâkı muhayyer eyle dirsen Ahmede
Böyle gûyâ bolmağa kûyun gerek bûstân ana(KILIÇ, a.g.e., 110)

[22]Osman Fikri SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri I", TDED, XVIII, (İstanbul,1970), 4.

Nevâdirü'ş-Şebâb, G9

Bir başka gazel de "-ân birle bahs" kafiyeli gazeldir. Nazîre mecmuaları bu gazeli de menşe itibariyle Ahmed Paşa'ya dayandırırlar. Ancak bu vezin ve kafiyedeki gazeli, ilk olarak Nevâî'nin yazdığı çok açıktır.

Nutkı cân birmek kılur ol lâ'l-i handân birle bahs
Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs

Garâibü's-Sıgâr, G95

Nazîre Mecmualarının, menşe itibariyle Nevâî'ye ait birçok şiiri, Anadolu şâirlerine hamletmeleri ve Nevâî'yi dikkate almamaları ile ilgili örnekler arttırılabilir. Ancak bir sonraki bölümde Nevâî'ye yazılan nazîreler incelenirken, bu konuya da değinileceği için buna gerek görmedik. Şimdilik iki örnekle yetineceğiz.

Aslında Nevâî'ye yazılan nazîrelerin tespitinde, lehçe farkından daha önemli bazı problemler vardır. Divan edebiyatında bir şiirin nazîre olup olmadığını tespit etmek hem çok kolay, hem de çok zordur. Kolay olması, kafiye, redif ve ölçü ile ilgilidir. Herhangi bir gazele yazılan nazîreleri tespit etmek için yapılacak ilk iş; aynı kafiye, redif ve ölçüdeki şiirleri toplamak ve ilk yazılandan son yazılana doğru sıralamaktır. Böylece o gazele yazılmış olan nazîreler tespit edilmiş olur. Mesela Nevâî'nin "-ân birle bahs", Râsih'in "-ân üstüne" ve Ahmed Paşa'nın "-ân âteş" kafiye ve redifli gazellerine, kimlerin nazîre yazdığını tespit etmek için, divan ve mecmuaların taranması yeterli olacaktır. Nitekim taradığımız Nazîre Mecmualarının bu şekilde davrandığını ve teknik açıdan benzerlik gösteren bütün şiirleri alt alta sıraladığını gördük. Prof. Dr. Haluk İpekten de aynı konuya dikkat çeker ve mecmuaların ölçüyü çok geniş tuttuğunu söyler: "Nazîre Mecmuaları nazîreleri tespit ederken ölçüyü çok geniş tutmuşlar; aynı vezin ve kafiyedeki bütün şiirleri nazîre olarak aldıkları gibi bazen, vezin ve kafiyeleri ayrı olduğu halde, ufak tefek benzerlikleri bulunan şiirleri bile yan yana koymuşlardır. Mecmuaların bazen

de her türlü zaman, yer ve şartları hiçe sayarak bazı garipliklere düştükleri de olmuştur."[23]

Ancak Prof. Dr. Haluk İpekten'in de belirttiği gibi; nazîre şiirleri tespit etmek; her zaman bu kadar kolay değildir. Bu metot, bazı durumlarda yetersiz kalabilmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu işin bazı zor tarafları da vardır ve bu şekilde yapılan bir "toptancılık", bazı yanlış hükümlerin verilmesine sebep olabilmektedir. Bilindiği gibi Divan Edebiyatında kullanılan kafiye ve redifler çok sınırlıdır, her seferinde hiç kullanılmamış, orijinal bir redif bulamayan birçok şâir, ister istemez önceki şâirlerin kullanmış olduğu kafiye ve redifi kullanmak zorunda kalmaktadır. Bir de, bu kafiye ve redifler, şiirin ses ve anlamında çok belirleyici değilse veyahut her şâirin kullanabileceği, herhangi bir özelliği olmayan, sıradan bir kafiye ve redifse; sırf kafiye veya redif benzerliğinden dolayı bu tür şiirlere, nazîre demek yanlışlıklara sebep olabilir. Böyle bir yargı, Klasik Türk edebiyatında birkaç gazel hariç, tüm gazelleri nazîre olarak kabul etmemizi gerektirir. Mesela "-ân", "-âr" kafiyeli, veya "gelir", "ister", "gül" redifli gazeller. Bu konu bizim çalışmamızın en önemli problemlerinden birisidir. Nazîre tespitinde sadece kafiye, redif ve ölçü benzerliği gibi teknik özellikleri esas alsaydık; taradığımız divan, mecmua ve tezkirelerden, nazîre olarak kabul etmemizi gerektirecek, onlarca gazel çıkarabilirdik.

Ancak bu şekildeki bir tutum çok yanlış olurdu ve yanlış bazı değerlendirmeler doğururdu. Biz böyle bir yanlışlığa düşmemek için; Nevâî ile diğer şâirler arasındaki ilişkinin tespitinde, sadece teknik benzerliklerle yetinmemeye gayret gösterdik. Kafiye ve redifin de ötesinde; ifade biçimi, mazmun, mana, kullanılan kelime ve tamlama kadrosu gibi daha başka bazı benzerlikler ve paralellikler de aradık. Bu yüzden aynı kafiye ve redifteki bazı gazelleri, yukarıda bahsettiğimiz ölçülere uymadığı için, çoğu zaman elemek zorunda kaldık.

---

[23] Haluk İPEKTEN, Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, (Ankara,1974), 27.

Tam bu noktada akla şöyle bir soru daha gelebilir: Acaba kafiye, redif ve ölçüsü aynı olup da mana, mazmun ve ifade biçimi gibi özellikleri farklı olan gazelleri nazîre kabul etmeyecek miyiz? Tabiî ki böyle bir kaide söz konusu değildir. Bazen nazîreler, tanzir edilen gazellerle benzerlikler veya paralellikler gösterirken; bazen de hiçbir benzerlik veya paralelliğe rastlayamayız. Bu konu nazîrecinin şahsî inisiyatifinde olan bir husustur. Bizim böylesine temkinli davranmamızda; yukarıda belirttiğimiz sebeplerin de ötesinde; Nevâî'nin Anadolu coğrafyasına uzaklığının ve farklı lehçe kullanmasının da büyük etkisi vardır. Her ne kadar Nevâî, meşhur bir şâir de olsa, bu uzaklıktan ve farklılıktan dolayı Anadolu'daki her şâirin onu tanıması imkânsızdır.

Nevâî'ye yazılan nazîrelerin tespitinde, dikkatimizi çeken diğer bir husus da matla beyti ile ilgilidir. Bilindiği gibi Klasik edebiyatta şâirler, yazdıkları gazellerde, kendilerinden önce icat edilmiş bazı kafiye ve redifleri "mîrî malı" kabul ederler ve çoğu zaman bu kafiye ve redifi aldıkları şâirlerin isimlerini zikretme gereği duymazlar. Buna rağmen Nazîre Mecmuaları sağlam bir bilgiye dayanmaksızın, genellikle aynı kafiye ve ölçüdeki gazelleri ilk yazandan son yazana doğru sıralarlar. Gördüğümüz kadarıyla, nazîre tespitinde önemli bir ipucu da "matla beyti benzerliği"dir. Her şiir ve nazîre için olmasa da bazı nazîrelerde, matla beyitlerinin bir nevi imza niteliğinde olduğunu gördük. Sanki nazîre yazan şâir, "Ben bu gazeli, falan şâire nazîre olarak yazıyorum, onun imzası da matla beytindedir", demek ister gibidir. Bu tarz bir nazîrenin matla beyti ile tanzir edilen şiirin matla beyti arasında; başta kafiye kelimeleri olmak üzere, tamlamalar, ifade biçimleri, mana ve mazmun açısından çok açık benzerlikler görülmektedir. Bu tür bir benzerliği, basit bir çalma veya taklit veyahut çok beğenip alma olarak değerlendirmenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Mesele bu kadar basit olsa, aynı benzerliğin diğer beyitlerde de aynı ölçüde devam etmesi gerekirdi. Fakat bu tip nazîrelerin çoğunda benzerlik sadece matla beyti ile sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla birçok nazîrede bu benzerliğin işimizi kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bu kuralı genellemek doğru değildir, çünkü tüm

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

nazîrelerde böyle bir benzerlikten söz etmek mümkün görülmeketedir. Ancak bir takım şâirlerin bu yolu izledikleri de çok açıktır.

C.XV. VE XVI. YÜZYIL DİVANLARININ VE ŞİİRLERİNİN TARANMASI:

Nevâî etkisinin ve Nevâî'ye yazılan Nazîreleri tespit etmenin en zor, ancak en kesin yollarından birisi de şiir taramasıdır. Çalışmamızın bu bölümünde Nevâî tesirini tespit edebilmek için, XV ve XVI. Yüzyıla ait yetmiş civarında divan ile divanı olmayan birçok şâirin şiirlerini taradık. Zaten bu bölümün iskeletini; taradığımız bu divanlardan çıkan sonuçlar oluşturmaktadır. Tezkireler ve Nazîre mecmuaları, sadece Nevâî tesirinin tespitinde iz sürmemize yardımcı oldu. Özellikle tezkirecilerin Nevâî etkisinde kaldığını veya Nevâî'ye nazîre yazdığını söylediği şâirler üzerinde daha fazla durmaya çalıştık. Bu taramalar sonucu çıkardığımız sonuçları önce sayılarla anlatalım, ardından bu veriler ışığında bazı değerlendirmeler yapacağız:

I.

Hem XVI. Yüzyıl tezkirecilerinin söylediklerinden, hem de yaptığımız divan taramalarından çıkardığımız sonuçlara göre, bu yüzyıllarda Anadolu'da, Ali Şîr Nevâî'nin şiirlerine nazîre yazan yetmiş civarında şâirden söz edebiliriz.

Ancak yapılan tanzirlerin hepsi de doğrudan Nevâî'nin şiirleriyle temasa geçilerek yapılmış tanzirler olmayabilir. Burada Nevâî'nin gazelleriyle teknik açıdan benzeşen şiirler de bu sayının içindedir. Yani bir şâir, Nevâî'nin bir başkası tarafından tanzir edilmiş bir gazelini de tanzir etmiş olabilir. Mesela ilk olarak Ahmed Paşa tarafından tanzir edilmiş bir gazeli, daha sonra Fuzûlî veya Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin değil de, Ahmed Paşa'nın Nevâî'den tanzir etmiş olduğu bir gazelini esas alarak tanzir etmiş olabilir. Bu şekilde

Nevâî'yi **doğrudan veya dolaylı olarak tanzir etmiş şâirlerin sayısı yetmiş civarındadır.**

XV. ve XVI. Yüzyılda Nevâî'yi tanzir eden şâirler şunlardır:

Şâir Adı:	**Nazîre Sayısı:**
Fuzûlî:	73 Nazîre
Muhyî:	61 Nazîre
Kemâlpaşa-zâde:	47 Nazîre
Lamiî Çelebi:	46 Nazîre
Ahmed Paşa:	39 Nazîre
Muhibbî:	35 Nazîre
'Ulvî:	32 Nazîre
Ca'fer Çelebi:	25 Nazîre
Necatî:	24 Nazîre
Hayâlî Bey:	22 Nazîre
Gelibolulu Alî:	20 Nazîre
Sehî Bey:	17 Nazîre
Kâtibî:	15 Nazîre
Yahyâ Bey:	13 Nazîre
Usûlî:	13 Nazîre
İshak Çelebi:	11 Nazîre
Cinânî:	10 Nazîre
'Avnî:	9 Nazîre
'Adlî:	9 Nazîre
Karamanlı Nizâmî:	9 Nazîre
Nev'î:	9 Nazîre
Şarklı Surûrî:	9 Nazîre
Cem Sultân:	9 Nazîre
Mihrî Hatun:	9 Nazîre
Âşık Çelebi:	7 Nazîre
Ahî:	6 Nazîre

Basîrî:	6	Nazîre
Bâkî:	6	Nazîre
Sâlih:	5	Nazîre
Nazmî:	5	Nazîre
Hilâlî:	5	Nazîre
Mesihî:	5	Nazîre
Hamdullâh Hamdî:	4	Nazîre
Harîmî:	4	Nazîre
Zâifî:	4	Nazîre
Fedâyî:	4	Nazîre
'Adnî:	4	Nazîre
Ş.Yahyâ	4	Nazîre
Behiştî:	3	Nazîre
Nihânî:	3	Nazîre
Kemâl:	3	Nazîre
Revânî:	2	Nazîre
Subhî:	2	Nazîre
Bahtî:	2	Nazîre
Serâyî:	2	Nazîre
Azâd Çelebi:	2	Nazîre
Selmân:	2	Nazîre
Hayretî:	2	Nazîre
Amrî:	1	Nazîre
Alî Bey:	1	Nazîre
Sevdâyî:	1	Nazîre
Şem'î:	1	Nazîre
Zihnî:	1	Nazîre
Şevkî:	1	Nazîre
Fütûhî:	1	Nazîre
Gedâyî:	1	Nazîre
Helâkî:	1	Nazîre
Nehârî:	1	Nazîre

Sâlih:	1 Nazîre
Fedâyî:	1 Nazîre
Sırrî:	1 Nazîre
Muîdî:	1 Nazîre
Yetîm:	2 Nazîre
Sun'î	1 Nazîre
Şevkî-i Bursevî	1 Nazîre
Şem'î Dede:	1 Nazîre
Melîhî:	Benzerlik yok
Kabûlî:	Benzerlik yok
Hatâyî:	Benzerlik yok

II.

Hem XVI. Yüzyıl tezkirecilerinin söylediklerinden, hem de yaptığımız divan taramalarından çıkardığımız sonuçlara göre, bu yüzyıllarda Anadolu'da, Ali Şîr Nevâî'nin şiirleriyle **doğrudan temasa geçip de ona Nazîre yazan otuz beş civarında** şâirden söz edebiliriz.

Burada isimlerini zikredeceğimiz şâirler, doğrudan Nevâî'nin gazelleriyle temasa geçip de o gazele ilk nazîreyi yazan şâirlerdir. İlk olarak bu şâirlerin tanzir ettiği gazeller, daha sonra başka şâirler tarafından da tanzir edilmiştir. Yani bu bölümde Nevâî'nin gazellerine ilk tanzirleri yapan şâirleri ve onların doğrudan tanzir ettikleri nazîre sayısını vereceğiz.

Nevâî'nin gazellerine ilk Nazîreyi yazan şâirler ve bu Nazîrelerin sayısı:

Fuzûlî:	50 gazel
Ahmed Paşa:	34 gazele
Kemâlpaşa-zâde:	34 gazele
Lamiî Çelebi:	21 gazele
Necatî:	20 gazele

Ca'fer Çelebi:	16 gazele
Kâtibî:	10 gazele
Muhibbî:	8 gazele
Karamanlı Nizâmî:	8 gazele
Muhyî:	8 gazele
'Ulvî:	8 gazele
'Avnî:	6 gazele
Bâkî:	6 gazele
Usûlî:	6 gazele
Hayâlî Bey:	5 gazele
Nev'î:	4 gazele
Cem Sultân:	4 gazele
Âşık Çelebi:	4 gazele
Basîrî:	4 gazele
Ş.Yahyâ	4 gazele
'Adlî:	3 gazele
Sehî Bey:	2 gazele
Yahyâ Bey:	2 gazele
Şarklı Surûrî:	2 gazele
Mesîhî:	2 gazele
'Adnî:	1 gazele
Fedâyî:	1 gazele
Kemâl:	1 gazele
Sâlih:	1 gazele

Her şeyden önce Nevâî'nin, XV ve XVI. Yüzyıl Anadolu şâirlerine tesirinin, tahmin edilenden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. XV. ve XVI. Yüzyılın önde gelen birçok şâirinin, Nevâî'yi ve gazellerini çok iyi bildikleri görülmektedir. Aslında bir şâirin, büyüklüğünü gösteren önemli göstergelerden birisi, okuyucu kitlesinin sayısı ve seviyesidir. Bunu eski gelenek açısından söyleyecek olursak; eğer bir şâir birinci sınıf şâirler tarafından okunup beğeniliyor ve tanzir ediliyorsa ve hatta tanzir edilen şâir

henüz hayattayken, büyük şâirler tarafından tanzir ediliyorsa, bu şâir çağını aşmıştır. Bilindiği gibi Nevâî'nin gazelleri daha hayattayken; bir başka coğrafyaya taşınmış ve orada devrin en büyük şâirleri tarafından takdir toplamıştı. Âşık Çelebi'nin anlattığına göre, Nevâî'nin 33 gazeli cevap verilmesi için, bir siparişname ile beraber II.Bayezid'e gönderilir ve daha sonra bu gazellere cevap verebilecek evsafta bir şâir aranır. Nihayet görev devrin büyük şâiri Ahmed Paşa'ya verilir. Klasik şiirde büyük bir şâire cevap vermek önemsenen bir iştir, zira gelen şiirleri aşmak, veyahut en azından onun ayarını tutturmak zorunluluğu vardır. Âşık Çelebi'den sonra birçok tezkireci, Ahmed Paşa ile ilgili bu hadiseyi rivayet eder, hadise gerçeklememiş olsa bile, Nevâî'nin; tezkireciler, şâirler ve toplum nezdindeki kıymetini gösteren çok önemli bir delildir. Kaldı ki Ahmed Paşa nazîrelerinin birinde bu hadiseye işaret etmektedir.

Diğer taraftan, mesnevileri, Molla Camî ile olan dostluğu, efsane hükümdar Hüseyin Baykara'ya yakınlığı, Baykara-Nevâî meclisleri, tezkirecilere model olan tezkiresi, bütün bunların da ötesinde birçok açıdan çağını -Türk Dili açısından- zorlayan gazelleri ile Ali Şîr Nevâî, XV. Yüzyılın sonunda, Türk şâirleri için ulaşılması güç bir model konumundaydı. Bu yüzdendir ki Ahmed Paşa, Fatih Sultân Mehmet, Ca'fer Çelebi, Mahmud Paşa, Kanunî Sultân Süleyman, I. Selim, Kemâlpaşa-zâde, Muhyî, Hayalî, Bâkî, Yahyâ Bey, Nedîm, ve Şeyh Galib gibi şâirler nazarında Nevâî; şiirlerinin yanında, devlet kapısında yakaladığı ikbal, dostluk ve her şeyden de öte, Şarkın vazgeçilmez bir hayali olan "Hükümdar Meclisleri"nin aranan adamı olma gibi, nitelikleriyle idealize edilmiş bir sembol haline gelmişti. Ahmed Paşa, II. Bayezid'in kendisine tanzir etmesi için verdiği 33 gazelden birine yazdığı nazîrede bunu dile getirir. Âşık Çelebi'ye göre Ahmed Paşa bu tanzirinde, Nevâî'nin devlet kapısında elde ettiği ikbale dikkat çeker: "Nevâî gazellerinün eylüği vezâret bereketi ve pâdişahun eser-i şeref-i sohbetidür dimeği bir gazelün makta'unda bu vech ile edâ itmüşdür:

Sözde uşşâkı muhayyer eyle dirsen Ahmede

Böyle gûyâ bolmağa kûyun gerek bûstân ana [24]

Bu demek değildir ki Nevâî'yi meşhur yapan ve bu kadar tanınmasını sağlayan asıl unsur şiirlerinden ziyade, toplumda kazandığı saygınlıktır. Nevâî'nin bu derece okunmasında ve şiirlerinin tanzirinde bu saygınlığın büyük tesiri vardır. Ancak onu meşhur yapan asıl unsurun eserleri ve şiirleri olduğunu söylemek gerekir. Zira XV ve XVI. Yüzyıl Türk ve İslam dünyasında, sanat ve edebiyatın dolayısıyla sanatçı ve edebiyatçıların çok saygın bir yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi, devrin hükümdarlarının büyük sanatçı ve edebiyatçıları kendi ülkelerine çekme gayretidir. Fatih'in ve II. Bayezid'in Molla Camî ve Nevâî'yi davet etmeleri, gelmemelerine rağmen; Camî'ye her yıl para ve hediye göndermeleri; Fatih'in Ali Kuşçu için çok yüksek paralar önermesi gibi örnekler bunun en açık delilidir.

İşte Nevâî böyle bir yüzyılda Türk edebiyatının yüz akı olur, birçok alanda ilkleri başarır, hamsesiyle, 2600 civarında gazelden oluşan divanlarıyla, tezkiresiyle ve diğer eserleriyle başta Camî ve Hüseyin Baykara olmak üzere devrin önde gelen büyüklerinin takdirini toplar. Bu büyük başarıları dolayısıyla eserlerini yazdığı dile kendi ismi verilir ve Çağatayca "Nevâî Dili" olarak anılmaya başlar. O, daha hayattayken; Anadolu coğrafyasında bile birçok şâir Nevâî gibi yazmak, Nevâî gibi olmak istemektedir. Tezkireciler ısrarla ondan ve onun tarzından bahsetmekte, Fuzûlî gibi XVI. Yüzyılın en büyük şâirlerinden birisini ona benzetmektedir. Özellikle de Fuzûlî gibi büyük bir şâirin Nevâî'nin tesiri altında kalması, onun şâirlik gücünü gösteren çok önemli bir delildir.

Onun Türk edebiyatında yaptığı bu büyük tesir, kısa sürede Osmanlı şâirlerinin Çağatayca şiirler yazmasına, araştırmacıların onun şiirlerini anlamak için Çağatayca sözlükler hazırlamasına sebep oldu.

---

[24] KILIÇ, a.g.e., 110.

Nevâî'nin şiirleriyle Anadolu'da yaptığı tesiri daha somut bir şekilde görmek için kaynaklara göz atalım. Daha önce de bahsettiğimiz gibi tesirin büyüklüğünde devrin en büyük şâirlerinin Nevâî'yi tanzir etmesinin etkisi açıktır. Özellikle Ahmed Paşa ve Fuzûlî gibi şâirlerin Nevâî'yi ve "Tarz-ı Hâsı"nı Anadolu'ya taşıması, çok büyük bir önem arz etmektedir. Nevâî; hem bu şâirlerin tanzir ettiği şiirlerin, diğer şâirler tarafından beğenilip tanzir ve taklit edilmesiyle, hem de Ca'fer Çelebi, Necatî, İshak Çelebi, Hayalî, Bâkî, Muhyî, İbn Kemâl, 'Adnî, vb. gibi şâirlerin bizzat Nevâî'yi tanzir etmeleri ile etkisini Anadolu'da hissettirmiştir. Bu etki Anadolu'da XVI. Yüzyılın sonuna kadar, yani Sebk-i Hindî akımının ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir.

Nevâî'nin XV. ve XVI. Yüzyıl Türk edebiyatına tesirine geçmeden önce, üzerinde durulması gereken tartışma konularından birisi de onun şiirlerinin Anadolu'ya ilk olarak ne zaman ulaştığı ve ilk Nazîrelerin kimlere ait olduğudur.

1.Nevâî'nin Şiirleri Anadolu'ya Ulaşması ve Erken Dönem İlgisi

Ali Şîr Nevâî ve Anadolu şâirleri arasındaki münasebet anlatılırken, üzerinde durulan en önemli meselelerden birisi, hiç şüphesiz Nevâî'nin şiirlerinin Anadolu'ya ilk olarak nasıl ve kimler tarafından getirilmiş olduğudur. İlk yazılan tezkirelerden itibaren bu konu üzerinde çeşitli yorumların yapıldığı görülür. Ancak tartışmanın tam orta yerinde Âşık Çelebi'nin olduğu görülmektedir. Âşık Çelebi, bir çok konuda olduğu gibi bu konuda da, oldukça etraflı bilgi vermiş ve özellikle Ahmed Paşa ve Basîrî maddelerinde; Nevâî'nin Anadolu'ya gelen şiirleri hakkında açıklamalara yer vermiştir. Şimdi öncelikle Latîfî, Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde'nin bu konu ile ilgili açıklamalarını nakledelim; ardından elde ettiğimiz bazı bulgulardan hareketle; biraz daha gerilere giderek, konunun başka bir yönüne dikkat çekmek istiyoruz.

Nevâî'nin şiirlerinin Anadolu'ya gelişi hakkındaki ilk tartışmalar Latîfî ile başlar. Latîfî, Basîrî maddesinde şöyle der: "Sultan Bâyezid devrinün

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

evâyilinde Hazret-i Şeyh Câmî ve Mevlanâ Nevâî terbiye-nâmesiyle Rum'a gelmiş ve Nevâî divanın evvel diyâr-ı Rûm'a ol getirmiştir. Ekser-i evkâtın bu diyârda geçürmegin tarz-ı şiirde Türkî ibâret nâzımları şîvesin ve Rûm şâirleri 'işvesin edâ ider."[25] Görüldüğü gibi Latifî, Nevâî'nin divanının Anadolu'ya ilk getiren kişinin Basîrî olduğunu söylemektedir.

Âşık Çelebi'nin konu ile ilgili rivayetleri tartışmaya yeni bir boyut kazandırır ve siparişnameyle gelen 33 gazelden bahseder. Ona göre, Nevâî'den gelen 33 gazel, tanzir edilmek üzere, Sultân Bâyezid'in emriyle, Ahmed Paşa'ya verilmiştir. Âşık Çelebi olayı şöyle nakleder: "Âhir ömründe Sultân Bâyezid'e Nevâî 33 gazel göndermişdür. ....Sultân Bâyezid bu gazelleri Ahmed Paşa'ya gönderüp nazîre dimek emr itdükde cümlesine nazîre diyüp..."[26] Kınalı-zâde işi biraz daha ileri götürür ve Ahmed Paşa'nın kudretli şiir söylemek hasletini Nevâî'nin şiirlerini gördükten sonra kazandığını söyler.

Tezkirecilerin bahsettiği bu görüşler hakkındaki tartışmalar Tanzimat'tan sonra yeniden alevlenmiştir. Ahmed Paşa'nın kudretli şiir söyleme yeteneğini Nevâî'den öğrendiğini iddia eden araştırmacı sayısı küçümsenemeyecek kadar çoktur. Bu görüş, Namık Kemâl'den başlayarak Gibb, E. Browne ve Sadettin Nüzhet Ergün'e kadar devam etmiştir. Bu görüşe ilk itiraz ise Fuat Köprülü'den gelir. Köprülü'ye göre Namık Kemâl sırf Ziya Paşa'ya ta'riz etmek için Ahmed Paşa'yı tamamıyla bir Nevâî mukallidi olarak gösterir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, Âşık Çelebi'nin de söylediği gibi, bu hadisenin Ahmed Paşa'nın ömrünün son yıllarına tesadüf etmiş olmasıdır. Paşa'nın, Nevâî ile muasır ve yaşça ondan büyük olduğu, edebî şahsiyetinin ve şöhretinin daha Nevâî eserleri Anadolu'ya gelmeden

---

[25] CANIM, a.g.e., 189.
[26] KILIÇ, a.g.e., 196.

çok evvel, teşekkül ettiği unutulmamalıdır.[27] Prof. Dr. Osman F. Sertkaya da Köprülü ile aynı fikri taşır. Ahmed Paşa'nın bahsedildiği gibi Nevâî mukallidi olması mümkün değildir. Çünkü Ahmed Paşa, Nevâî'nin şiirlerini görmesine rağmen; ona Çağatay lehçesi ile bir nazîre bile yazmamıştır. Ahmed Paşa, Nevâî'nin şiirlerini okumuş ve onun şiirlerinde gördüğü mazmunları, görüşleri, konuları kendi şivesi ile ve Anadolu şiir geleneğine uygun bir tarzda yazmıştır.[28]

Bütün bu tartışmalardan sonra şunu söyleyebiliriz. Tezkirelerin özellikle vurguladıkları Nevâî-Ahmed Paşa ilişkisi ve Nevâî'nin gazellerine Ahmed Paşa'nın nazîre yazdığına dair rivayetler doğru görünmektedir. Tespitlerimize göre Ahmed Paşa divanında otuz dört civarındaki gazel, Nevâî'ye nazîre olarak kaleme alınmıştır. Elde ettiğimiz bu sonuç, Nevâî'nin şiirlerinin Anadolu'ya Ahmed Paşa hayattayken, geldiğini de göstermektedir. Ahmed Paşa 1497'de vefat ettiğine göre bu tarihten önce, Nevâî de hayattayken, şiirler Anadola'ya bir vesileyle gelmiştir. Bu durumda Nevâî'nin eserlerinin, tezkirelerin bahsettiği gibi, Anadolu'ya ilk olarak Basîrî tarafından getirilmiş olması ihtimali akla gelmektedir. Basîrî'nin hayatını anlatan kaynaklar, onun 1470 yılında Akkoyunlu hükümdarının torunu Göde Ahmed Beye musahiplik yaptığını söylemektedirler. Basîrî, seyahati seven bir kişiliğe sahip olduğundan bir süre sonra Herat'a gider. Kaynaklardan 1487'de devrin büyük şâirleri olan Molla Camî, Şeyhim Süheyli ve Nevâî'ye hizmet ettiğinden bahsetmektedir. Hatta 1490 yılında Nevâî'nin, onu, yazdığı bir muammadan dolayı çevreye tanıttığı bilinmektedir. Basîrî, bu tarihten sonra 1491'de İstanbul'da bulunmaktadır.[29] Tezkirecilerin bahsettiği Camî ve Nevâî'nin eserlerinin ve divanının Anadolu'ya gelmesi, bu esnada gerçekleşmiş olabilir. Bu durumda Ahmed Paşa'nın yazdığı nazîreleri de Basîrî getirmiş olabilir. Burada kesin olmayan tek bilgi, Ahmed Paşa'ya gelen 33 gazelin, Basîrî tarafından getirilen siparişnameler içinde olup olmadığıdır. Kesin olan ise

---

[27] Fuat KÖPRÜLÜ, "Ahmed Paşa", İA, I, (İstanbul, 1965), 189.
[28] SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri I", a.g.e., 4.
[29] Mehmet ÇAVUŞOĞLU, "Basîrî", Küçük Türk-İslam Ans., (İstanbul,1981), 319.

Ahmed Paşa'ya tanzir edilmek üzere gazellerin gelmesi ve Basîrî'nin Anadolu'ya siparişname getirmesidir.

Camî ve Nevâî'ye ait eserlerin bu yıllarda Anadolu'ya geldiğini gösteren diğer bir delil de II.Bayezid-Camî mektuplaşmasıdır. Feridun Bey'in Münşeatından anlaşıldığına göre Fatih'ten sonra oğlu II.Bayezid de Camî ile mektuplaşmıştır. II.Bayezid Camî'ye gönderdiği bir mektupta kendisine ulaşan Camî Külliyatından duyduğu memnuniyeti arz ederken; başka bir seferde de Camî II.Bayezid'e bir heyet gönderir ve onları Hac yolculuğu esnasında korumasını ister. Bütün bu mektuplaşmalar ve heyetlerle beraber bahsedildiği gibi Camî külliyatı ile beraber Nevâî şiirlerinin de Anadolu'ya gelmiş olması muhtemeldir. Zira bahsi geçen mektuplaşmalar da XV. Yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak özellikle II.Bayezid döneminde Herat-İstanbul arasında çok sıkı bir münasebet vardı ve İstanbul'a hem Camî'nin, hem de Nevâî'nin eserleri geliyordu. Ahmed Paşa'ya gelen gazeller ya Basîrî tarafından, ya da aynı yıllarda başka birileri tarafından getirilmiş olabilir.

Bütün bu tartışmalar göstermektedir ki XV. Yüzyılın sonlarına doğru; özellikle II.Bayezid zamanında Herat-İstanbul münasebetleri çok sıkıdır. Bu yıllarda Herat Ekolünün ünlü şâirleri Molla Câmî ve Nevâî'nin eserleri sık sık Anadolu'ya ulaştırılmaktadır. Bu divanlar ve eserler kimi zaman elçilerle, kimi zaman oralara giden Osmanlı şâirleri tarafından, kimi zaman da kervanlar aracılığıyla getirilmektedir.

Tam bu noktada eksik kalan bazı hususlara dikkat çekmek gerekmektedir: "Acaba Nevâî'nin şiirleri ilk defa Anadolu'ya Basîrî tarafından mı getirildi?" Ya da "II.Bayezid'e, Âşık Çelebi'nin de bahsettiği gibi, bir siparişnameyle mi geldi?" Veyahut da **"Acaba II.Bayezid'den önce Nevâî'nin şiirleri Anadolu'ya gelmiş olabilir mi?"**

Bu konu çok hassastır, çünkü bahsi geçen tarihlerden önce de, özellikle de Nevâî'nin gençlik yıllarında Orta Asya-İstanbul münasebeti çok hareketlidir. Özellikle de eğitim ve gezi amaçlı seyahatler sıklıkla yapılmaktadır. Bu anlamda dikkatimizi çeken ve tezkirecilerin eğitim için "Acem diyarına gittiğini söylediği şâirlerden birisi Karamanlı Nizâmî'dir. Prof. Dr. Haluk İpekten'e göre Nizamî 1440'lı yıllarda dünyaya gelmiş, ilk eğitimini Konya'da gördükten sonra "Acem diyarına" gitmiştir.[30] Ancak Nizâmî'nin Acem diyarına gittiğinin söylenmesine rağmen, hangi memlekete gittiği ve hangi üstatlardan ders aldığı konusu meçhul bırakılmıştır. İpekten'e göre Nizâmî'nin dönüşü 1465'li yıllara rastlamaktadır. Bilindiği gibi bu yıllarda Orta Asya'nın en önemli kültür merkezi Herat, Semerkant ve Tebriz'dir. Nizâmî bu memleketlerden birisine gitmiş olabilir. Özellikle Herat'ta Mollâ Câmî'nin hem bir ilim adamı, hem bir mutasavvıf ve hem de bir şâir olarak çok meşhur olması, Nizâmî'nin Herat'a gitmiş olma ihtimalini arttırmaktadır. Bu ihtimali arttıran unsurlardan birisi de Nizâmî'nin Çağatayca bir gazel yazmasıdır.[31] Nizâmî, ya Orta Asya'da kaldığı bu yıllarda veyahut Konya'ya döndükten sonra Çağatayca'yı öğrenmiş olabilir. Ancak birinci ihtimalin daha yüksek olduğunu düşünüyoruz, çünkü Konya'da bulunan bir şâirin durduk yerde Çağatayca'yı öğrenmesi ve bir de gazel yazması biraz zor görünmektedir. Nizâmî'nin gurbette olduğu bu dönemde Alî Şîr Nevâî ile tanışması belki biraz zor görünmektedir, çünkü bu yıllar Nevâî'nin, yeni yeni meşhur olmaya başladığı yıllardır. Nizâmî gurbet yıllarında Nevâî tanışmamış olsa bile Konya'ya döndükten sonra şiirlerini tanımış olma ihtimali yüksektir. Belki Nizâmî, diğer birçok şâir gibi, Nevâî'nin şiirlerini okuduktan sonra Çağatayca'ya merak salmış da olabilir. Çünkü Nizâmî, Haluk İpekten'e göre, 1470'ten sonra vefat etmiştir ki bu yıllarda Nevâî'nin ünü tüm Türk dünyasına dağılmıştı. Çünkü Nevâî'nin İlk Divanı, daha 1465'te başkaları tarafından hazırlanmıştı. Dolayısıyla Karamanlı Nizâmî'nin 1470'li yıllarda Nevâî'yi ve şiirlerini duymamış olması zordur.

---

[30] İPEKTEN, a.g.e., 19.
[31] SERTKAYA, a.g.m., 172.

Aynı yıllarda Nevâî ile irtibata geçen ve onun şiirlerini tanıyan diğer bir şâir de 'Adnî mahlaslı Mahmud Paşa'dır. Sehî Bey'dan itibaren tüm tezkireciler **Nevâî-'Adnî mektuplaşmasını** anlatmışlardır. Âşık Çelebi, 'Adnî(Veli Mahmud Paşa Ö.879/1474) maddesinde "Merhumun eş'ârı nefis ve edâsı selîsdür. Ammâ inşâsı şiirinden a'lâ ve kinâyât u istiârat ve letâyif ü nikâtı, mebâdî ve mebânîsi, fahâvî ve ma'ânîsi puhte ve üstâdânedür. Husûsâ **Nevâî** ile mükâtebâtı bî-bahânedür."[32] Der.

Fatih döneminin önemli devlet adamlarından birisi de Sinan Paşa'dır. Mehmet Çavuşoğlu, Sinan Paşa'nın mensur eserleriyle Nevâî'nin mensur eserleri arasında üslup birliği olduğunu ve Sinan Paşa'nın Nevâî'den etkilenmiş olabileceğini iddia eder: "Nevâî ile aşağı yukarı aynı yıllarda doğmuş olan Sinan Paşa(Ö.1486)'nın Tazarrunâme ve Maarifname adlı eserleri ile Nevâî'nin Münâcât'ı ve Mahbûbu'l-Kulâb'u arasında üslup birliği, bu iki büyük nesir üstadının her birisinin diğerinden etkilenebileceğini hatıra getirmektedir."[33]

Son olarak da Fatih Sultân Mehmed'in diğer veziri Ahmed Paşa'yı anmak gerekir. Ahmed Paşa-Nevâî etkileşimi üzerinde en çok durulması gereken hususlardan birisidir. Ancak tezkireler Ahmed Paşa-Nevâî etkileşiminin, II.Bayezid döneminde, bir siparişnameyle gelen 33 gazelle birlikte başladığını dile getirirler. Ancak gönderilen 33 gazelden önce, bir etkileşim olup olmadığı konusunda herhangi bir ayrıntıya girmezler.

Sonuç olarak; 1474'de vefat eden 'Adnî'nin Nevâî ile mektuplaşması, bu yıllardan önce Nevâî'nin meşhur olduğunu ve Anadolu'da tanındığını göstermektedir.

Bunu destekleyen diğer bir husus da 1486'da vefat eden Sinan Paşa'nın mensur eserlerinde Nevâî tesirine rastlanmasıdır.

---

[32] KILIÇ, a.g.e., 575.
[33] ÇAVUŞOĞLU, a.g.e., 76.

Aynı zamanda önemli delillerden birisi de devrin önemli şâirlerinden Karamanlı Nizâmî'nin 1463 yıllarında Orta Asya'da eğitim için bulunması ve Çağatay Lehçesi ile bir gazel yazmasıdır. Nizâmî 1470 civarında vefat etmiş olduğuna göre, Nevâî'nin eserleriyle tanışmış olabilir. Çünkü onu koruyan ve İstanbul'a davet eden 'Adnî de Nevâî ile irtibat halindeydi ve muhtemelen şiirlerini biliyordu.

Görüldüğü gibi Fatih'in etrafında toplanan devlet adamları ve şâirler – Mahmud Paşa, Sinan Paşa, Ahmed Paşa ve Karamanlı Nizâmî- Herat'taki Molla Câmî ve Nevâî ile yakın ilişki içindedirler. Bu da bize 1465'te İlk Divanı tertip edilen Nevâî'nin ününün, bu yıllarda Anadolu'ya ulaştığını göstermektedir.

Buraya kadar anlattığımız şeyler daha ziyade tezkirecilerin rivayetlerinden ve yorumlardan oluşmaktadır. Bu rivayetlerin ve yorumların kesinliği tartışılabilir. Ancak kesinliği şüphe götürmez bir gerçek vardır ki, o da, bahsi geçen devlet adamı ve şâirlerle Nevâî'nin şiirleri arasındaki çok sıkı münasebettir. Şimdi bazı örneklerle bu sıkı münasebeti ortaya koymaya çalışalım:

Fatih Sultân Mehmed('Avnî)-Nevâî:

Bilindiği gibi 1481 yılında vefat eden 'Avnî'nin divançesinde toplam 72 gazel vardır. Yaptığımız karşılaştırmada 72 gazelden sekiz tanesinin Nevâî'ye nazîre olarak yazıldığını gördük. Şimdi bunlardan bazılarına göz atalım:

I.Nazîre:

'Avnî bu nazîresinin özellikle matla beytinde nazîrenin sınırlarını zorlamış ve küçük bazı değişikliklerle Nevâî'nin matla beytini kendi şiirine aktarmıştır. İki matla arasındaki tek fark I.mısrada "leb-i handân" yerine "leb-i

cânân" ve "ihtirâz itkey" yerine aynı anlama gelen "sakınur" kelimesinin kullanılmasıdır.

Her iki şâirin ikinci beyitleri arasında da paralellik göze çarpar. Bu beyitlerde her iki şâir de gönüllerine peykân gerektiğini dile getirirler.

Her iki gazelin dördüncü beytinde de ortak şeylerden bahsedilir. Burada her iki şâir de benzer ifadeler kullanarak "perî aşkı"nda "sırrın pinhân" olması gerektiğini dile getirmektedir.

Görüldüğü gibi iki gazel arasında hem ifade tarzı, hem mana ve mazmun ve hem de kullanılan kelimeler ve kafiyeler arasında çok açık benzerlikler göze çarpmaktadır.

I.

Nevâî:

Kaçtık ol közdin anga kim ol leb-i handân kirek
İhtirâz itkey belâdın her kişige cân kirek

Zahmlığ könglümni eyler çâk çâk ol kaşı yâ
Ahtarur gûyâ ki gâyib eylegen peykân kirek

Çarh-ı genc-rû üzre sürme berk-i reftârıngnı kim
Rastlar köngli kazâsıdın anga meydân kirek

Ol perî 'ışkıda irmestür melek hem mahremim
Kim ki 'ışkı pâk irür sırrı anıng pinhân kirek

Nevâdirü'ş-Şebâb332

'Avnî:

Kâmetin yâd etmez ana kim leb-i cânân gerek
Sakınur lâ-büd havâdan her kime kim cân gerek

Eşk deryâsını saldun virmedi teskîn ana
Sîne tâbı def'ine ol âbgûn peykân gerek

Rahş-ı 'aşka virmedi sahrâ-yı hicrân hîç za'af
Tâ kıyâmet imdâdınca ana meydân gerek

Ol perînün 'aşkı denmez gönlüme dîvânedür
Düşmânından râzı lâ-büd kişinün pinhân gerek

'Avnîyâ rindân harâbât içre 'ayş etmek içün
Arsa-i 'âlem ana sahn u felek meydân gerek

'Avnî45-41

II.Nazîre:

'Avnî'nin bu nazîresi de birinci beyitten itibaren Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle matla beytinde her iki şâir de aşk yolunda inlediklerini, gözlerinden yaş yerine kan aktığını benzer ifadelerle dile geitrmektedir.

II.

Nevâî:

Kan yaşım yolungda tammaydur közüm giryân bolup
Kim ayağıngğa tüşüptür köz karası kan bolup

Garâibü's-Sıgâr

'Avnî:

Ağlasa 'âşık belâ-yı hecr ile nâlân olup
Gözleründen akan anun yaş yerine kan olup

'Avnî8-4

III. ve IV. Nazîre:

'Avnî'nin üçüncü ve dördüncü nazîresi de Nevâî'nin gazeliyle her açıdan benzerlik göstermektedir. Her iki gazel arasında ifade biçimi,

kelimeler, kafiye kelimeleri ve mazmun açısından hiçbir farkın olmadığı görülmektedir.

III.

Nevâî:

Niçe bolğay zahmlığ könglümni mahzûn eylemek
Zahm kanıdın közüm yaştın cigergûn eylemek

'Avnî:

Ey cefâ-cû hâtırum derdile mahzûn eyledün
Zahm-ı sînemden gözüm yaşın cigergûn eyledün

'Avnî42-38

Karamanlı Nizâmî-Nevâî:

I.Nazîre:

Nizâmî'nin bu nazîresiyle Nevâî'nin gazeli arasında, özellikle de matla beyitleri arasında, hiçbir farkın olmadığı görülmektedir. İki beyit arasında bir iki kelime hariç, bütün kelimelerin de benzeştiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla anlatılan şeyler de aynıdır.

I.

Nevâî:

Zülfiğa meyl iy nesîm-i 'anber-efşân iyleme
Tarkatıp yüz pâre könglümni perîşân iyleme

Fevâyidü'l-Kiber 581

Karamanlı Nizâmî:

Sünbül-i terden gül üzre 'anber-efşân eyleme
Gönlümün zülfün gibi hâlin perîşân eyleme

KN223-103

II.

Nevâî:

Serv-i âzâdımnı bâğ içre hırâmân isterem
Sebzesin ser-sebz ü gül-bergini hândân isterem

Nevâdirü'ş-Şebâb

Karamanlı Nizâmî:

Gönlümi sevdâ-yı zülfünle perîşân isterem
Cânumı ebrûlarun yâsına kurbân isterem

KN202-82

III.

Nevâî:

Gül üzre hatt-ı müşgîn birle tâ kıldıng rakam peydâ
Manga cân safhasıda boldı yüz hatt-ı elem peydâ

Garâibü's-Sıgâr

Karamanlı Nizâmî:

Tâ safha-i ruhsâre hatıng yazdı rakamnı
Ser-nâme-i hüsniğa mehing çikti kalemni

KN235-114

IV.

Nevâî:

Nîldin bî-hâl-i hâling la'l-i sîr-âb üstine
Tuhm-ı reyhân tüşti gûyâ şerbet-i nâb üstine

Nevâdirü'ş-Şebâb

Karamanlı Nizâmî:

Hattun ol pîrûzedür kim la'l-i nâb üstindedür
Leblerün ol la'l kim dürr-i hoş-âb üstindedür

KN142-23

V.

Nevâî:

Dime kim nûş-ı lebidin kût-ı cân kıldım heves
Âb-ı hayvândın hayât-ı câvidân kıldım heves

Garâibü's-Sıgâr

Karamanlı Nizâmî:

Dil ki derdine tudağundan devâ kılur heves
Şerbet-i hâs ister ü dâr-ı şıfâ kılur heves

KN168-49

Mahmud Paşa('Adnî)-Nevâî:

Nevâî'yi yakından tanıyan ve takip eden şâirlerden birisi de 'Adnî mahlasını kullanan Mahmud Paşa'dır. Sehî Bey Nevâî ile 'Adnî arasındaki münasetten bahsetmez. Fakat Farsça ve Türkçe şiirleri olduğunu ve bazı İran şâirlerine Nazîreleri olduğunu söyler. Sehî Bey 'Adnî'nin inşasından ziyade nazmı ile ilgilenir.[34]

Âşık Çelebi ise 'Adnî'nin çok değişik bir yönünden; Nevâî ile mektuplaşmasından bahseder. Bu da bize Ali Şîr Nevâî'nin genç yaşlarında Anadolu da tanındığını, Osmanlı devletinin ileri gelen kişilerinden hiç değilse biriyle mektuplaştığını göstermektedir. Âşık Çelebi, 'Adnî(Veli Mahmud Paşa Ö.879/1474) maddesinde "Merhumun eş'ârı nefis ve edâsı selîsdür. Ammâ inşâsı şiirinden a'lâ ve kinâyât u istiârat ve letâyif ü nikâtı, mebâdî ve mebânîsi, fahâvî ve ma'ânîsi puhte ve üstâdânedür. Husûsâ **Nevâî** ile mükâtebâtı bî-bahânedür."[35] diyerek Mahmud Paşa'nın Nevâî ile mektuplaştığını ve Paşa'nın sözü geçen mektuplarının kusursuz olduğunu

[34] SEHÎ BEY, a.g.e., 56
[35] KILIÇ, a.g.e., 575.

söylemektedir. Gelibolulu Ali de Âşık Çelebi'nin dediklerini tekrar eder.[36] İki şâirin şiirleri arasında yaptığımız bir karşılatırmada; 'Adnî'nin Nevâî'ye ait bazı gazelleri tanzir ettiğini gördük. Bu nazîrelerden bazılarını verelim:

I.

'Adnî'nin Nevâî'yi ve şiirlerini tanıdığını gösteren en önemli ip uçlarından birisi aşağıdaki nazîredir. Bu nazîre her yönüyle Nevâî'ye benzemektedir. 'Adnî'nin bu nazîresi kelime kadrosundan mazmuna kadar her şeyiyle Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Nevâî:

Gülşen-i kûyıngdın ayru bâğ-ı rıdvânnı nitey
Başıma ger gül saçar sinsiz gül-efşânnı nitey

Nevâdirü'ş-Şebâb

'Adnî:

Gül yüzünden ayrı düştüm gülsitânı neylerem
Sensiz ey ârâm-ı cân cân-ı cihânı neylerem

'Adnî 78

II.

Nevâî:

Cânım çıkadur hecr ile cânân kirek irdi
Könglüm küyedür derd ile dermân kirek irdi

Garâibü's-Sıgâr

'Adnî:

I.Nazîre

Yârın ayagı tozuna kıymet cihân gerek
Belki cihân ne nesne ola baş u cân gerek

'Adnî 67

[36] GELİBOLULU ALÎ, Künhü'l-Ahbar, a.g.e., 577.

'Adnî:

II.Nazîre

Dilden cihânda her kime kim cân u ser gerek
Gamzen okuna sînesi yara siper gerek

'Adnî 68

'Adnî:

III.Nazîre

Şâd olmag isteyen gamila âşina gerek
Alemde saltanat taleb eden gedâ gerek

'Adnî 69

III.

Nevâî:

Gül kirekmestür manga meclisde sahbâ bolmasa
N'iyleyin sahbânı bir gül meclis-ârâ bolmasa

Fevâyidü'l-Kiber 27

'Adnî:

Cân-ı neylerdi dil-i biçare cânân olmasa
Bülbüle âlem kafesdür ger gülsitan olmasa

'Adnî 93

IV.

Nevâî:

Serv yanglığ cilve kılsang nâz ile ay serv-i nâz
Cânlar itkeyler ayağıngğa fidâ ehl-i niyâz

200

'Adnî:

Yüzünden açsa nikâbın çemende ol gül-i nâz
Niyâza başlıya mânend-i bülbül ehl-i niyâz

'Adnî 53

Bilindiği gibi tezkirelerde, Nevâî'nin şiirlerinin Anadolu'ya ilk gelişi ile ilgili iki farklı rivayet vardır. Bunlardan birisi Ahmed Paşa maddesinde nakledilir. Buna göre II.Bayezid'e tanzir edilmek üzere 33 gazel gönderilmiştir. Diğeri ise Basîrî maddesinde anlatılır. Bu rivayete göre ise Nevâî'nin divanını Anadolu'ya ilk olarak Basîrî getirmiştir.

Ancak hem Nevâî-'Avnî, hem Nevâî-'Adnî, hem de Nevâî-Nizâmî benzerliklerinden ve nazîrelerinden anladığımız kadarıyla, Nevâî'nin şiirleri Anadolu'ya tezkirecilerin bahsettikleri yıllardan çok daha önce ulaşmıştır. Bu durumda Nevâî ile Anadolu şâirleri arasındaki etkileşimi iki ayrı dönemde ele almak gerekecektir. Birinci dönem Fatih Sultân Mehmed dönemidir ve bu dönemde Nevâî'ye nazîre yazan şâirler 'Avnî, 'Adnî ve Nizâmî'dir. Nizâmî 1470, 'Adnî 1474 ve 'Avnî de 1481 yılında vefat ettiğine göre bu dönem 1480'li yıllara kadardır.

Yine tezkirecilerin rivayetlerinden anladığımız kadarıyla, ikinci dönem II.Bayezid dönemidir ve bu dönemin merkezinde 33 gazel ile Ahmed Paşa yer almaktadır. Bu dönemde tanzir edilen gazeller birinci dönemde tanzir edilen şiirlerden farklıdır. Mesela bu dönemin en önemli gazelleri arasında yer alan:

Nevâî:

Ol perî-peyker ki hayrân bolmış ins ü cân anga
Kim ki hayrânı imes min tilbe min hayrân anga

Nevâdirü'ş-Şebâb9

Nevâî:

Nutkı cân birmek kılur ol lâ'l-i handân birle bahs
Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs

Garâibü's-Sıgâr 95

Gazellerine ikinci dönemde rastlanmamaktadır. Tezkirelerin 33 gazel rivayetinden ve Basîrî'nin Herat'tan İstanbul'a dönüşünden anladığımız kadarıyla bu dönem 1490'dan sonraki yılları kapsamaktadır. Nevâî'nin gazellerinin II.Bayezid'e özel bir siparişnameyle gönderilmesi ve Ahmed Paşa'nın bu gazellere nazîre yazması, bir anda gözleri ikinci bir kez Nevâî'ye çevirmiştir. Ahmed Paşa'nın bahsi geçen 33 gazele, 34 nazîre ile cevap vermesiyle beraber, bu gazeller meşhur olmuştur. Mesela XVI. Yüzyılda "-ân anga" ve "-ân birle bahs" redifli gazellerin her birine 40'a yakın nazîre yazılmıştır. Bu da bize Nevâî'nin, Anadolu'da asıl tesirini ikinci dönemle beraber hissettirdiğini göstermektedir.

Demek ki Orta Asya-Anadolu etkileşimini birkaç ana başlık altında ele almak gerekecektir. Bunlar:

1.Erken Dönem İlgisi:

Mustafa İsen'in de belirttiği gibi bu dönemin belirleyici unsuru tasavvuftur. Bu dönemde en büyük rolü "Horasan Erenleri" oynamıştır.

2.Nevâî Öncesi Orta Asya İlgisi:

Bu dönemin belirleyici unsuru eğitimdir. Bu dönemde birçok insan hem ilim, hem de kültür amaçlı, başta Herat ve Semerkant olmak üzere, "Acem diyarına" gitmişlerdir. Özellikle Mollâ Câmî'nin meşhur olması ile beraber Herat'a gidildiği görülmektedir.

3.Alî Şîr Nevâî İlgisi:

Bu dönemin belirleyici unsuru Nevâî'dir. Yukarıda da anlatmaya çalıştığımız gibi bu dönemi de ikiye ayırdık. Birinci dönem **Fatih Sultân Mehmed Dönemi İlgisi**. Bu ilginin başını Fatih, 'Adnî, Nizâmî ve Sinan Paşa çekmektedir. İkinci dönem ise **II.Bayezid Dönemi İlgisi**'dir. Bu dönemin odağında ise 33 gazel ve Ahmed Paşa vardır. II.Bayezid dönemi Nevâî ilgisi, Fatih Dönemi Nevâî İlgisinden çok daha derindir. Çünkü ilkinde Nevâî yeni yeni ün kazanıyordu ve Baykara-Nevâî ikilisi henüz meşhur olmamıştı.

İkincisinde, yani **"II.Bayezid Dönemi İlgisi"**nin olduğu dönemde, Nevâî'nin gazellerinin ve **"Tarz-ı Hâsı"**nın nazîre ve taklit yoluyla Anadolu'ya taşınmasında bazı şâirlerin önayak olduğu görülmektedir. Bunlar Ahmed Paşa, Ca'fer Çelebi, Fuzûlî, Muhibbî, İbn Kemâl, Lamiî, Kâtibî, Cemîlî, Basîrî ve Muhyî gibi şâirlerdir. Bunlar birinci derecede Nevâî tesirinde kalan şâirlerdir.

2.Birinci Derecede Nevâî Tesirinde Kalanlar:

Ahmed Paşa:

Nevâî'nin ciddi anlamda Anadolu'da tanınmasındaki en büyük katkıyı hiç kuşkusuz Ahmed Paşa yapmıştır. XVI. Yüzyıl tezkireleri ve günümüz araştırmacıları bu katkılar üzerinde fazlasıyla durmuş ve enine boyuna tartışmışlardır. Ahmed Paşa ile Ali Şîr Nevâî arasındaki münasebetten ilk tezkireler bahsetmezler. Sehi Bey "Heşt Behişt" adlı tezkiresinde Ahmed Paşa'nın şiirlerinin gayet beliğ ve fasih olduğunu, Türk dilinde bundan fazlasının yapılmasının imkânsız olduğunu ifade eder.[37] Latifi'de ise Ahmed Paşa'nın şiirdeki başarısından bahsederken; onun hakkında yapılan bir eleştiriye de dikkatleri çeker: Fars ibareleri giydirilmiş mana güzeline Türkçe elbiseler giydirmek.[38] Görüldüğü gibi ilk iki tezkirede Ahmed Paşa'nın şiirleri ile Nevâî'nin şiirleri arasında herhangi bir etkileşimden bahsedilmemektedir.

Nevâî'nin ısmarlama gazelleri ile ilgili rivayetler Latifi'den sonraki tezkirelerde söz konusu edilmiştir. Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde'nin rivayetlerine göre Nevâî'den gelen 33 gazel, tanzir edilmek üzere, Sultân Bâyezid'in emriyle, Ahmed Paşa'ya verilmiştir. Âşık Çelebi olayı şöyle nakleder: "Âhir ömründe Sultân Bâyezid'e Nevâî 33 gazel göndermişdür. ....Sultân Bâyezid

---

[37] SEHÎ BEY, a.g.e., 55.
[38] CANIM, a.g.e., 157.

bu gazelleri Ahmed Paşa'ya gönderüp nazîre dimek emr itdükde cümlesine nazîre diyüp..."[39]

Kınalı-zâde daha da ileri giderek Ahmed Paşa'nın kudretli şiir söylemek hasletini Nevâî'nin şiirlerini gördükten sonra kazandığını söyler ve dedesi Mîrî Efendi'den naklen, babası Ali Çelebi'den şöyle rivayet eder: "Râkımu'l-hurûfun ceddi olan Mîrî Efendi'den vâlid-i firdevs-mekân rivâyet ider ki Ahmed Paşa'nun evâyil-i hâlinde didüği eş'âr ve makâlde çoklık hâlet yoğidi. Sonra Emîr Ali Şîr Nevâî 33 dane gazel göndermiş idi. Ahmed Paşa ana iktidâ itmekle üslûb-ı şi'ri hûb ve tarz-ı güftârı mergûb olmış idi. [40]

Aynı zamanda bir tarihçi olan Gelibolulu Ali ise bu rivayetleri birleştirir: "Egerçi ol devrün rûz-merre 'ibârâtı ve evâil-i 'ibârâtı mülk-i Rûmun mu'ayyen olan ıstılâhatı vâdisinden çıkamayup çendân edâ-yı bülende meyelân ve tumturak-ı elfâz-ı şâ'ir-pesende sarf-ı kudret ü tüvân eylememişdür. Husûsâ vasl u imâlede müstahsenât ü selâseti muhill olan 'acîb ü garîb elfâzı işbâ' u imtidâdla itâleden halâs idemeyüp lisân-ı Türkî ki hadd-i zâtında sakîl ve fesâhat ü belâgati her cihetle nâdir ü kalîldür. Dâ'imâ zebân-ı Fârisîdeki güftâr-ı şehd-âsârla karışdurup ve ahyenen lisân-ı 'Arabîde olan 'ibârat-ı sükker-bârla alışdurup şîr ü sükkervâr imtizâc bir revâc-ı hikmet-disâr virüp edâ-yı belîğle söz nazm idememişdür.

.....mihr-i sipihr-i saltanat-ı Mehemmed Han ufûl ü zevâle ve âfitâb-ı Sultân Bâyezîd Han şeref burcına tahvîlle derece-i kemâle yetdi. Müşârün ileyhe bi-tarîkı't-te'bîd Burusa sancağı tevcîh olınup ri'âyeti vâcibât-ı dîn ü devletden bilindi. Gıbbe-zâlik Sultân Hüseyn-i Baykaranun vezîr-i müşîri ve ol 'asr-ı bâhirü'n-nasrun melâz-ı fühûl ü fuzalâ olan Mîr 'Alî Şîr ol şehriyâr-ı 'âlî-himmete birkaç gazel gönderdi. Anlar dahi nezâ'ir cihetinden tetebbu'ını merhûm Ahmed Paşaya emr eyledi."[41]

---

[39] KILIÇ, a.g.e., 110.
[40] KINALI-ZÂDE, a.g.e., 135

[41] GELİBOLULU ÂLÎ, a.g.e.,132.

Tezkirecilerin bahsettiği bu görüşler hakkındaki tartışmalar Tanzimat'tan sonra yeniden alevlenmiştir. Ahmed Paşa'nın kudretli şiir söyleme yeteneğini Nevâî'den öğrendiğini iddia eden araştırmacı sayısı küçümsenemeyecek kadar çoktur. Bu görüş, Namık Kemâl'den başlayarak Gibb, E. Browne ve Sadettin Nüzhet Ergün'e kadar devam etmiştir. Bu görüşe ilk itiraz ise Fuat Köprülü'den gelmiştir. Köprülü'ye göre Namık Kemâl sırf Ziya Paşa'ya ta'riz etmek için Ahmed Paşa'yı tamamıyla bir Nevâî mukallidi olarak göstermiştir. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, Âşık Çelebi'nin de söylediği gibi, bu hadise Ahmed Paşa'nın ömrünün son yıllarına tesadüf etmektedir. Paşa'nın Nevâî ile muasır ve yaşça ondan büyük olduğu, edebî şahsiyetinin ve şöhretinin daha Nevâî eserleri Anadolu'ya gelmeden çok evvel, teşekkül ettiği unutulmamalıdır.[42] Prof. Dr. Osman F. Sertkaya da Köprülü ile aynı fikri taşır. Ahmed Paşa'nın bahsedildiği gibi Nevâî mukallidi olması mümkün değildir. Çünkü Ahmed Paşa, Nevâî'nin şiirlerini görmesine rağmen ona Çağatay lehçesi ile bir nazîre bile yazmamıştır. Ahmed Paşa, Nevâî'nin şiirlerini okumuş ve onun şiirlerinde gördüğü mazmunları, görüşleri, konuları kendi şivesi ile ve Anadolu şiir geleneğine uygun bir tarzda yazmıştır ki bunlara da Nazîre demek doğru değildir.[43]

Bütün bu tartışmalardan sonra şunu söyleyebiliriz. Tezkirelerin özellikle vurguladıkları Nevâî-Ahmed Paşa ilişkisi ve Nevâî'nin gazellerine Ahmed Paşa'nın nazîre yazdığına dair rivayetler doğru görünmektedir. Tespitlerimize göre Ahmed Paşa divanında otuz dört civarındaki gazel, Nevâî'ye nazîre olarak kaleme alınmıştır. Elde ettiğimiz bu sonuç, Nevâî'nin şiirlerinin Anadolu'ya Ahmed Paşa hayattayken, geldiğini de göstermektedir. Ahmed Paşa 1497'de vefat ettiğine göre bu tarihten önce, Nevâî de hayattayken, şiirler Anadola'ya bir vesileyle gelmiştir. Bu durumda Nevâî'nin eserlerinin, tezkirelerin bahsettiği gibi, Anadolu'ya ilk olarak Basîrî tarafından

---

[42] Fuat KÖPRÜLÜ, "Ahmed Paşa", İA, I, (İstanbul, 1965), 189.
[43] SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri I", a.g.e., 4.

getirilmiş olması ihtimali akla gelmektedir. Basîrî'nin hayatını anlatan kaynaklar, onun 1470 yılında Akkoyunlu hükümdarının torunu Göde Ahmed Beye musahiplik yaptığını söylemektedirler. Basîrî, seyahati seven bir kişiliğe sahip olduğundan bir süre sonra Herat'a gider. Kaynaklardan 1487'de devrin büyük şâirleri olan Molla Camî, Şeyhim Süheyli ve Nevâî'ye hizmet ettiğinden bahsetmektedir. Hatta 1490 yılında Nevâî'nin, onu yazdığı bir muammadan dolayı çevreye tanıttığı bilinmektedir. Basîrî, bu tarihten sonra 1491'de İstanbul'da bulunmaktadır. Tezkirecilerin bahsettiği Camî ve Nevâî'nin eserlerinin ve divanının Anadolu'ya gelmesi, bu esnada gerçekleşmiş olabilir. Bu durumda Ahmed Paşa'nın yazdığı nazîreleri de Basîrî getirmiş olabilir. Burada kesin olmayan tek bilgi, Ahmed Paşa'ya gelen 33 gazelin Basîrî tarafından getirilen siparişnameler içinde olup olmadığıdır. Gerçek olan Ahmed Paşa'ya tanzir edilmek üzere gazellerin gelmesi ve Basîrî'nin Anadolu'ya siparişname getirmesidir. Nevâî'nin Anadolu'da bu yıllarda tanındığını, Ca'fer Çelebi'nin nazîrelerinden de çıkarmak mümkündür. Zira Ca'fer Çelebi de aynı çağın şâiridir ve Nevâî'ye birçok nazîresi vardır.

Camî ve Nevâî'ye ait eserlerin bu yıllarda Anadolu'ya geldiğini gösteren diğer bir delil de II.Bayezid-Camî mektuplaşmasıdır. Feridun Bey'in Münşeatından anlaşıldığına göre Fatih'ten sonra oğlu II.Bayezid de Camî ile mektuplaşmıştır. II.Bayezid Camî'ye gönderdiği bir mektupta kendisine ulaşan Camî Külliyatından duyduğu memnuniyeti arz ederken; başka bir seferde de Camî II.Bayezid'e bir heyet gönderir ve onları Hac yolculuğu esnasında korumasını ister. Bütün bu mektuplaşmalar ve heyetlerle beraber bahsedildiği gibi Camî külliyatı ile beraber Nevâî şiirlerinin de Anadolu'ya gelmiş olması muhtemeldir. Zira bahsi geçen mektuplaşmalar da XV. Yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak özellikle II.Bayezid döneminde Herat-İstanbul arasında çok sıkı bir münasebet vardı ve İstanbul'a hem Camî'nin, hem de Nevâî'nin eserleri geliyordu. Ahmed Paşa'ya gelen gazeller ya Basîrî tarafından, ya da aynı yıllarda başka birileri tarafından getirilmiş olabilir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus da Kınalı-zâde'nin iddiasıdır. Kınalı-zâde'ye göre Ahmed Paşa, Nevâî'nin gazellerini gördükten sonra iyi şiir yazmaya başlamıştır. Fuat Köprülü ve Prof. Dr. Osman Sertkaya, bu görüşü doğru bulmazlar. Gerçekten de Nevâî'nin bahsi geçen gazelleri Anadolu'ya geldiğinde Ahmed Paşa oldukça yaşlıydı, dolayısıyla böyle bir ihtimalin doğruluk payı çok zayıftır. Kınalı-zâde'nin bu iddasını destekleyen bir gerçeğe dikkat çekmek istiyoruz. Çünkü Ahmed Paşa'ya ün kazandıran birçok gazelleri ve özellikle Güneş Kasidesi gibi kasideleri daha Fatih zamanında yazılmıştı.

Bütün bu açıklamalardan ve yaptığımız karşılaştırmalardan sonra diyebiliriz ki Nevâî'nin, Ahmed Paşa'ya olan etkisi hiç de küçümsenmeyecek ölçüdedir. Ahmed Paşa'nın en çok tanzir edilen "-ân ana", "-ân ile bahs", vb., redifli gazelleri, aslında Nevâî'ye daha önceden Ahmed Paşa'nın yazdığı nazîrelerdir.

Nevâî'nin Ahmed Paşa'ya olan tesirini göstermek için, yazdığı nazîrelerden, birkaç örnek verelim:

I.

Nevâî:

Ol perî-peyker ki hayrân bolmış ins ü cân anga
Kim ki hayrânı imes min tilbe min hayrân anga

Nevâdirü'ş-Şebâb9

Ahmed Paşa:

Ne kamerdir bu ki olmuş zülf müşg-efşân ana
Nice reyhândır hatı kim kalmışım hayrân ana

AP120-3

II

Nevâî:

Nutkı cân birmek kılur ol lâ'l-i handân birle bahs
Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs

Garâibü's-Sıgâr 95

Ahmed Paşa:

Etmesin hurşid-i rahşan ruy-ı canân ile bahs
Bendeye layık değildir k'ede ummân ile bahs

AP129-22

III.

Nevâî:

Vehni kâtildür kilür âyin-i zulm-ü-kin salıp
'Âşık öltürmek üçün her kaşıga yüz çîn salıp

Garâibü's-Sıgâr 59

Ahmed Paşa:

Yine ol şâh-ı cihân ebrularına çîn salıb
Geldi gönlüm mülkünü yıkdı beni âyîn salıb

AP124-12

IV.

Nevâî:

Sini körgeç dir idim bir mihribânım bar imiş
Allâh Allâh ni belâ bâtıl gümânım bar imiş

Garâibü's-Sıgâr

Ahmed Paşa:

Devlet ü ikbâl ü baht-ı kâm-rânım var imiş
Kim seni bir dahi görmeğe zamânım var imş

AP181-129

Yukarıdaki nazîre örneklerinden de anlaşılacağı üzere, Ahmed Paşa, Nevâî'yi çok iyi tanıyan ve onun Anadolu'da tanınmasında en büyük rolü oynayan şâirdir. Aslında Ahmed Paşa, Nevâî'ye otuzdan fazla Nazîre yazmıştır. Buraya kaydettiğimiz ve bunun dışındaki nazîreleri aşağıdaki bölümlerde etraflı bir şekilde ele alınmıştır. Burada sadece fikir edinmek için, birkaç örnek vermek istedik.

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebî

XV. yüzyıl şâirlerinden olan Ca'fer Çelebi, Yavuz'un idam ettirdiği şâir devlet adamlarından birisidir. Tezkireler Ca'fer Çelebi'nin iyi bir şâir olduğunu dile getirirler. Ca'fer Çelebi, Ahmed Paşa ve Necatî'den sonra devrin önemli şâirlerinden birisidir. Sehî Bey, Ca'fer Çelebi'nin iyi bir şâir olduğunu ve şiirlerinin dilden dile dolaştığını söyler, fakat Nevâî veya Orta Asya ile olan münasebetinden herhangi bir şekilde bahsetmez. [44]

Devrin diğer tezkireleri de Nevâî-Ca'fer Çelebi münasebetinden bahsetmezler, Sadece Mecdî Efendi onun Mir Ali Şîr Nevâî'ye olan ilgisinden bahseder: "Dîbâc-ı kelâm yerâ'atü'l-mâmî tırâz-ı i'câzla mutarraz olup a'lâm-ı fesâhat ve me'âlim-i belâğat ve nezâketle mu'allemdür. Hazret-i İmâm Mutarrazî anın bu tarz-ı bedî'ine âlüfte ve a'lâm-ı 'ulemâdan 'allâme-i 'âlem anın ma'ârifine âşüftedir. Tertîb ü terkîb ettiği dîvânının Mîr 'Alî Şîr ve Mîr Şâhî Kemâhî hayrânı ve eş'âr u ebyât hissânının sahbân u hissân-ı hissânîdir.[45]

Ca'fer Çelebi'nin Nevâî ile arasında bir benzerlik olup olmadığını anlayabilmek için; Ca'fer Çelebi ile Nevâî'nin gazellerini karşılaştırdık, ulaştığımız sonuç; Ca'fer Çelebi, Nevâî'yi birçok nazîre yazmıştır ve onu çok iyi tanımaktadır. Nevâî'nin birçok gazelini ilk olarak tanzir eden şâirlerden birisi de odur. Bu benzerliklerin hepsi aşağıdaki bölümlerde tek tek incelenmiştir, birkaçını buraya alalım:

---

[44] SEHÎ BEY, a.g.e.,70.
[45] Mecdî Mehmed Efendi, Hadâikü'ş-Şakâik, Haz.Abdülkadir Özcan, (İstanbul, 1989), 336.

I.

Nevâî:

Mindin ol çâbükning ey peyk-i sabâ meydânın öp
Kûyıge başım niyâzın yitkürüp çevgânın öp

Garâibü's-Sıgâr72

Ca'fer Çelebi:

Dest-bâzî iderek la'l-i güher-efşânın öp
Fursat el virmiş iken bir dem ol adem cânın öp

CÇ 203-9

II.

Nevâî:

Sini körgeç dir idim bir mihribânım bar imiş
Allâh Allâh ni belâ bâtıl gümânım bar imiş

Garâibü's-Sıgâr

Ca'fer Çelebi:

Yâra vasl oldum 'aceb devletlü cânum var imiş
Gerçi pîrem dôstlar baht-ı civânum var imiş

CÇ 273-76

III.

Nevâî:

Veh niçe cismimni kandın nâ-tüvân itkey firâk
Na-tüvân cismimga her dem kasd-ı cân itkey firâk

Garâibü's-Sıgâr 326

Ca'fer Çelebi:

Kadd-i bâlâmı belâlarla kemân itdi firâk
Mihnet oklarına ben hâki nişân itdi firâk

CÇ 283-86

Buraya kaydettiğimiz ve aşağıdaki bölümlerde daha etraflı inceleyeceğimiz nazîreler göstermektedir ki, Nevâî'yi tanzir ederek, Anadolu'ya taşıyan şâirlerden birisi de Ca'fer Çelebi'dir. İki şâir arasında teknik konuların da ötesinde mana, mazmun ve ifade biçimi açısından benzerliklerin olduğu görülmektedir.

Fuzûlî:

Nevâî-Fuzûlî etkileşimi de, Nevâî-Ahmed Paşa etkileşimi gibi, üzerinde çok durulan ve tartışmalara sebep olan konulardan birisidir. Hem tezkireciler, hem de günümüz araştırmacıları devamlı surette bu konu üzerine kafa yormaktadır. Latifî'den itibaren, biraz da şîvesinden olsa gerek, tezkireciler, Fuzûlî'yi "Nevâî tarzına karîb" göstermektedir. Latifî, Fuzuli hakkında: "Nevâî tarzına karîb bir tarz-ı dil-firîb ve üslûb-ı acîbi vardır."[46] diyor.

Nevâî-Fuzûlî benzerliğine dikkat çeken tezkirecilerden birisi de Ahdî'dir. Ahdî'ye göre Fuzûlî'nin Türkçe şiirleri **Nevâyî-âyîn**"dir: "Lisân-ı Tâzîde olan ebyâtı fusahâ-yı 'Arabda meşhûr güftâr-ı Nevâî-âyîni Türkân-ı Moğol yanında mezkûr ve zebân-ı Fürsde olan divanı pesendîde-i şu'arâ-yı her merzbûm ve eş'âr-ı Türkîsi makbûl-ı zurafâ-yı Rûm olmışdur.[47]

Bu konu üzerine kafa yoran araştırmacılardan birisi de Ali Nihad Tarlan'dır. Tarlan da tezkirecilerle aynı görüşü paylaşır. Tarlan'a göre "Nevâî'nin eserini okurken kendimizi Fuzûlî'nin âleminde hissederiz. Lisanın ufak tefek aykırılıkları ortadan kaldırılınca âdeta Fuzûlî'den bir parça okuduğumuzu zannederiz. O da Fuzûlî gibi derin bir aşkın ümitsiz bir hicran ve ıstırabı içindedir. Nevâî, kendi devrinin estetik telakkisi içinde ümütsiz aşkını derin bir hicranla terennüm etmiştir."[48]

---

[46] CANIM, a.g.e.,435
[47] AHDÎ, a.g.e.,516.

Tarlan, Fuzûlî ile Nevâî arasında mukayese yapar ve Nevâî'nin Fuzûlî'den daha üstün bir şâir olduğunu iddia eder:

1.Nevâî Fuzûlî'den önce gelmiş ve Fuzûlî'de bizi teshir eden melankolik ve hazin aşkı müessir şekilde terennüm etmiştir.

2.Estetik telakkisi, bence Fuzûlî'den daha mütekâmildir. Fuzûlî, çok defa hüzün ve elemini âdeta yaranın üstüne basarak ifadeye çalışır. Nevâî ise hiçbir şey söylemez gibidir. Fakat çok şey söyler. Daha tatlı ve hazin, daha ince zariftir. Nevâî, Fuzûlî'den daha müessir olmuştur. Esasen Nevâî'nin şöhreti daha hal-i hayatında iken Türk ellerine yayılmıştı. Fuzûlî Şarktaki Çağatay şâirlerini ve Garptaki Anadolu şâirlerini iyi tanıyordu. Divanının mukaddimesinde bundan bahseder. Leyla vü Mecnun'unda da:

Olmuştu Nevâî-i sühandan
Manzur-ı Şehenşeh-i Horasan

Der. Bunlardan hiç bahsedilmese dahi Fuzûlî, o kadar Nevâî'nin havası içinde yaşar ki dil hususiyetleri olmasa bunları birbirinden ayırt etmek güç olur.[49]

Nevâî-Fuzûlî benzerliğine dikkat çeken araştırmacılardan birisi de Abdülbâkî Gölpınarlı'dır. Gölpınarlı'ya göre Fuzûlî'de Selman, Hafız, Necatî, vb. şâirlerin tesirini görmek mümkündür, ancak Fuzûlî'yi en çok etkileyen şâir Nevâî'dir.[50]

Ayrıca Prof. Dr.Mehmed Çavuşoğlu, Prof. Dr. Tahir Üzgör gibi araştırmacılar da bu konuya dikkat çeken diğer isimler arasındadır.

---

[48] Ali Nihad TARLAN, Ali ŞîrNevâyî, (İstanbul, 1942), 16.
[49] TARLAN, a.g.e., 18.
[50] AbdülBâkî GÖLPINARLI, Fuzûlî Divanı, (Ankara, 1975), 13.

Nevâî-Fuzûlî benzerliğini daha iyi anlayabilmek için bazı örnekler verelim:

I.

Nevâî:

Nige körgüzdi savug âh-ü-sarıg ruhsâr subh
Ger nihânî mihridin mindik imes bîmâr subh

Garâibü's-Sıgâr109

Fuzûlî:

Gün değil her gün bir ay mihriyle göğsün çâk edip
Tâze tâze dâğlardır kim kılar izhâr subh

FD157-54

II.

Nevâî:

Saçtı tirdin gül üze ol serv-i gül-ruhsâr su
Küymekim def 'iga kıldı ot üze izhâr su

Garâibü's-Sıgâr531

Fuzûlî:

Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlara su
Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çâre su

FD31-3K

III.

Nevâî:

Çün küler yâ ni su kilgen cism-i zârımnı körüp
Yığlağay mu yâ ni yimrülgen mezârımnı körüp

Nevâdirü'ş-Şebâb56

Fuzûlî:

Ol ki her sâ'at gülerdi çeşm-i giryânım görüp
Ağlar oldu hâlime bî-rahm cânânım görüp

FD148-36

Fuzûlî:

Pây-bend oldum ser-i zülf-i perişânın görüp
Nutktan leb-i lâ'l-i dür-efşânın görüp

FD148-37

IV.

Nevâî:

Ni sun'ungdın 'acab yüz ming cihân bolmak yana peydâ
Ni mülkünge halel yüz ming cihân dik bolsa nâ-peydâ

Bedâyiü'l-Vasat2

Fuzûlî:

Zihî zâtın nîhân ü ol nihândan mâ-sivâ peydâ
Bihâr-i sun'una emvâc peydâ ka'r nâ-peydâ

FD132-4

Kemâlpaşa-zâde:

Nevâî'yi ve şiirlerini iyi tanıyan şâirlerden birisi de Kemâlpaşa-zâde'dir. Ancak hiçbir tezkireci, Kemâlpaşa-zâde'nin bu yönü hakkında herhangi bir bilgi vermez. Sadece Ahdî, İbn-i Kemâl'in ne kadar büyük ve çok yönlü bir âlim olduğunu söyledikten sonra "şi'r ü inşâda tevâmân-ı Hâce-i Cihân ve hem-zebân-ı Kemâl-i İsfehân yanında tıfl-ı ebced-hân degüldür." Diyerek şiirdeki kudretini vurgular. Ancak o da, Nevâî'nin şiirlerine yazdığı nazîrelerden bahsetmez.[51]

Kaynakların Nevâî-Kemâlpaşa-zâde benzerliği hakkında hiçbir bilgi vermemesine rağmen, iki şâirin şiirleri arasında yaptığımız karşılaştırmada; Anadolu şâirleri arasında Nevâî'yi en çok tanzir edip de, etkisinde kalan şâirin, Kemâlpaşa-zâde olduğunu gördük. Kemâlpaşa-zâde'nin çoğu gazelinde tanzirin de ötesinde tercümeyi tercih ettiğini, Nevâî'nin bazı

[51] AHDÎ, a.g.e., 259.

gazellerini, küçük bazı değişikliklerden sonra kendi şiirine taşıdığını tespit ettik. Aşağıdaki bölümlerde bu konuyu teferruatlı olarak incelediğimiz için birkaç örnekle yetineceğiz:

I.

Nevâî:

Servning sâyeside bâde-i gül-fâm kirek
Boldı çün ikkisi bir serv-i gül-endâm kirek

Bedâyiü'l-Vasat 337

Kemâlpaşa-zâde:

Sâye-i servde câm u mey-i gül-fâm gerek
Olıcak bu iki bir serv-i gül-endâm gerek

KP116-178

II.

Nevâî:

Yüzüng gamıdın irür ebr-i nev-bahâr közüm
Ni 'ayb yir yüzini kılsa lâle-zâr közüm

Garâibü's-Sıgâr449

Kemâlpaşa-zâde:

Yüzün bahârıdur ebr ü nev-bahâr gözüm
'Aceb mi yir yüzini kılsa lâle-zâr gözüm

KP147-226

III.

Nevâî:

Bizge 'âlem bâgıdın ol serv-i gül-ruhsâr bes
Gâh andın cilve gâhî devlet-i didâr bes

Garâibü's-Sıgâr 248

Kemâlpaşa-zâde:

Bende yok gül arzûsı itmezem serve heves
Dehr bâgından bana bir serv-i gül-ruhsâr bes

KP86-129

IV.

Nevâî:

Hızr-ı hattıng sebzesi hayvân suyı nûş-ı lebing
Ol su mevcidin bolup bir çarh-ı tavk-ı gabgabıng

Nevâdirü'ş-Şebâb344

Kemâlpaşa-zâde:

Ravza-i Rıdvân cemâli Âb-ı Kevserdür lebi
Ol sunun mevci durur gûyâ ki tavk-ı gabgabı

KP210-334

Muhibbî:

XV. ve XVI. Yüzyılda Nevâî tesirinde kalan veya onun şiirlerini tanıyıp da nazîreler yazan şâir padişahlardan birisi de Muhibbî'dir. Bilindiği gibi bu gelenek 'Avnî ile başlar, 'Adlî, I.Selîm ile devam eder ve Muhibbî'de sona erer. Bu padişah şâirlerden sadece I.Selîm'in çağatay lehçesini iki şiirde kullandığı görülür, diğer şâirler nazîrelerini Batı Türkçesi ile yazarlar. Muhibbî bu şâirlerin en önemlisi sayılabilir. Çünkü divanında Nevâî'ye nazîre olarak kaleme alınmış yirmi civarında gazele rastlanmaktadır. Hem de bu gazellerin bazıları ilk olarak Muhibbî tarafından tanzir edilmiştir. Mesela **"-ân eyler köngül", "-em peydâ" ve "-ân sabâ"** redifli şiirler, Anadolu'da sadece Muhibbî'nin tanzir ettiği şiirlerdir. XVI. Yüzyılda sarayın Nevâî'ye ve şiirlerine böylesine yakınlık göstermeleri, diğer şâirlerin de Nevâî'ye ilgi göstermesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir.

I.

Nevâî:

Nâleni her niçe kim ildin nihân **eyler köngül**

Sini sağınğaç yana bî-hod fiğân eyler köngül

Fevâyidü'l-Kiber

Muhibbî:

Derd-i hicrini şehâ gerçi nihân eyler gönül

İlle vaslun anıcak vay ki figân eyler gönül

Muhibbî247-405

II.

Nevâî:

İy yüzüng gülbergige âşüfte vü hayrân **sabâ**

Tilbeler dik gülşen-i küyüngde sergerdân sabâ

Bedâyiü'l-Vasat

Muhibbî:

Gül yüzine olalı âşüfte vü hayrân sabâ

San yürir dîvânedür gülşende sergerdân sabâ

Muhibbî49-22

III.

Nevâî:

Açmağay irding cemâl-i âlem-ârâ **kâşkî**

Salmağay irding bâri âlemde ğavğa kâşkî

Nevâdirü'ş-Şebâb

Muhibbî:

Kılmasam cânâ cemâlün ben temennâ kâşkî

Salmasam dil mülkine her lahza gavgâ kâşkî

Muhibbî481-860

IV.

Nevâî:

Gül üzre hatt-ı müşgîn birle tâ kıldıng rakam peydâ
Manga cân safhasıda boldı yüz hatt-ı elem peydâ

Garâibü's-Sıgâr

Muhibbî:

Nice yıllardur olmışdur derûn-ı dilde gam peydâ
'Aceb midür bu dîdemden ola her lahza dem peydâ

Muhibbî46-18

Muhyiddin Çelebi(Muhyî):

XVI. yüzyıl Osmanlı şeyhülislamlarından olan Muhyî, Nevâî'yi çok iyi tanıyan şâirlerdendir. Ancak kaynaklar, Muhyî'nin Nevâî'ye yazdığı nazîrelerden hiç bahsetmezler. Mesela Sehî Bey, Muhyî'nin şiir, inşa ve muamma üslûbuna çalıştığını ifade ettikten sonra; Molla Camî ve Selman'a yazdığı Nazîrelerin çok başarılı ve eşşiz olduğunu söyler. Fakat Nevâî'ye yazdığı nazîrelerden bahsetmez.[52]

Nevâî ile Muhyî'nin şiirlerini karşılaştırınca aradaki benzerliği gördük. Ayrıca Muhyî'nin Nevâî'ye nazîre yazan şâirler arasında çok özel bir yeri vardır. Çünkü Muhyî yazdığı bütün nazîrelerinde Nevâî'nin ismini zikretmiş ve açık bir şekilde Nevâî'yi tanzir ettiğini vurgulamıştır. Muhyî'nin gazellerinden, Nevâî tesirinde kaldığı ve onu çok iyi tanıdığını çıkarmak mümkündür. Bu nazîrelerden bazı örnekler verelim:

I.

Nevâî:

Ol perîveş kim bolup min zâr u ser-gerdân anga
'Işkıdın 'âlem manga hayrân u min hayrân anga

Garâibü's-Sıgâr, G10

[52] SEHÎ BEY, a.g.e., 72.

Muhyî:

La'l-i cân-bahşın ki gelmiş hatt-ı sebz ey cân ana
Ol Mesîhâdır Hızr olmuş meger mihmân ana

FM13b

II.

Nevâî:

Körgeli hüsnüngni zâr u mübtelâ boldum sanga
Ni belâlığ kün idi kim âşinâ boldum sanga

Garâibü's-Sıgâr

Muhyî:

Gün yüzün gördüm mihrine mübtelâ oldum sana
Ne mübârek gün imiş kim âşinâ oldum sana

FM18a

III.

Nevâî:

Cevr ü zülmüng gerçi ölmeklik nişânıdur manga
Çünki sindindür hayât-ı câvidânîdur manga

Bedâyiü'l-Vasat15

Muhyî:

Zahm-ı tîri sînede muhabbet nişânıdur bana
Andan ölmeklik hayât-ı câvidânidür bana

FM16a

IV.

Nevâî:

Yâ Rab olğan çağda cânım cism-i vîrândın cüdâ
Ol bolup mundın cüdâ sin bolmağıl andın cüdâ

Garâibü's-Sıgâr5

Muhyî:

Olmasun bir cân cihânda 'aşk-ı cânândan cüdâ
Ana ansuz cân dimen bir tendür ol cândan cüdâ

Muhyî19a

Lâmi'î Çelebî(938/1531)

XVI.yüzyılda Camî ve Nevâî'yi iyi tanıyan ve şiirlerini tanzir eden şâirlerden birisi de Lamiiî'dir. Sehi Bey'e göre Acem diyarında Molla Camî ne ise Anadolu'da Lâmiî odur. Bu yüzden ona "Câmî-i Rûm" demişlerdir.[53] Ancak bu yakıştırmayı Gelibolulu Alî doğru bulmaz. Alî'ye göre Lamiî, birçok açıdan Camî'den çok geridedir: "Mevlânâ 'Âşık kavlince ve ba'z-ı mukallidîn zu'munca Câmî-i Rûmdur. Monlâ Câmî eş'ârındaki nezâket ve mesnevîlerindeki ve inşâsındaki belâğat mumâileyhden dûr idügi zâhir u mefhûmdur."[54]

Latifi'ye göre ise Bursalı Lami'î Çelebi, Nevâî'nin Ferhad u Şirin adlı mesnevisini; Tatar ibarelerine Türkçe terkipler giydirerek, Anadolu Türkçesi'ne kazandırmıştır: "Egerçi Husrev ü Şîrîn mukâbelesinde Ferhad-nâmesinde dahi hayli dikkat ve hayâlât ve san'atvâr derc itmişdür. Lâkin kendülerin hâssa-i karîhası ve zâde-i tab'ı gâyetde kalîl ve nâdir vâki' olmuşdur. Müellefât-ı Nevâî'den terceme gibi vâki' olup ibârât-ı Tâtârîsin Türkî terkib ile edâ itmişlerdür. Miyânlarında çendan tefâvüt bulunmaz ve ekser-i ebyâtı elfâz ve edâda farz olunmaz. Kemâl-i insaflarından i'tirâf etmişlerdür:

Zihî san'at zihî üstâd-ı mâhir
Ki itmiş sözlerin silk-i cevâhir

---

[53] SEHÎ BEY, a.g.e., 104.
[54] GELİBOLULU ÂLÎ, a.g.e., 266.

Dil ü cân olmağın hüsnine vâlih
Getürdüm ba'zı ebyâtın bi-'aynih

Velî ol yâr-ı nâzük-tab'un ey yâr
Kelîmâsâ dilinde ukdesi var[55]

Görüldüğü gibi Latifî, Lamiî'nin Ferhad u Şîrîn adlı mesnevisinin bir tercüme olduğunu, ancak Nevâî ayarında olmadığını vurgular.

Tezkirecilerin Lamiî hakkında söylediklerinden ve diğer eserlerinden anladığımız kadarıyla; XV. Yüzyılın sonu itibariyle, Osmanlı coğrafyasında "Herat Mektebi'ni çok yakından takip eden şâirlerin başında Lamiî gelmektedir. Hem divanındaki şiirleri, hem mesnevileri ve hem de muammâ konusundaki şerhi, onun, Herat kültürüne aşinâ olduğunu ve Camî-Nevâî ikilisini çok iyi tanıyan bir aydın portresi çizdiğini göstermektedir.

Lamiî'nin divanındaki gazelleri ile Nevâî'nin şiirlerini karşılaştırınca, bu gerçek daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira divandaki birçok gazelin, doğrudan Nevâî'ye nazîre olduğu, bazı yerlerde tercümeye varan bir tesirin söz konusu olduğu görülmektedir. Yazılan nazîrelerden bazı örnekler verelim:

I.

Nevâî:

Gülşen-i kûyıngdın ayru bâğ-ı rıdvânnı nitey
Başıma ger gül saçar sinsiz gül-efşânnı nitey

Nevâdirü'ş-Şebâb

Lamiî:

Mest-i dîdârun olan cennet ü Rıdvânı nider
Seyr-i ruhsârun iden sahn-ı gülistânı nider

Lamii84-79

[55] CANIM, a.g.e., 475.

II.

Nevâî:

Âh kim ol âşinâ bîgâne boldı 'âkibet
Hecridin bî-hodluğum efsâne boldı 'âkibet

Garâibü's-Sıgâr

Lamiî:

Genc-i vaslun çün gönül vîrâne oldı 'âkıbet
Câna bu vîrânelik ğam-hâne oldı 'âkıbet

Lamii38-33

III.

Nevâî:

Sin lebing sorgan sayı min kan yutar min ey habib
Sin mey içkil kim manga hûn-ı ciger bolmış nasîb

Garâibü's-Sıgâr54

Lamiî:

Lebin sorup bana yutdurur müdâm habîb
Kimine hûn-ı cigerdür kimine bâde nasîb

Lamii25-23

IV.

Nevâî:

Ni mey hoştur manga ni gül kirekliktür ni gülzârı
Kirek meydin gül açkan yârnıng gülzâr-ı ruhsârı

Bedâyiü'l-Vasat579

Lamiî:

Şarâbı sâkiyâ terk it ko mutrib seyr-i gülzârı
Bana besdür iki 'âlemde yârün la'l-i ruhsârı

Lamii507-252b

Cemîlî:

Nevâî'yi çok yakından takip eden şâirlerden birisi de Cemîlî'dir. Sehî Bey, Cemîlî'nin Nevâî'ye yazdığı nazîrelerden bahsetmezken[56]; Latifî, Cemîlî'nin Nevâî gazellerine kafiye-be-kafiye nazîre yazdığını belirtir: " Elfâz u edâsı terkîb-i Nevâîdür. Nevâînün üç cilt dîvânında olan eş'ârına külliyen kafiye-be-kafiye nazîre dimişdür. Ammâ didüği ecvibe ve nezâyir mücerred vezn u kafiyedür. Ne san'at u hayâlde ve ne letâfet-i makâlde degül." [57] Latifi'ye göre bu nazîreler vezin ve kafiye benzerliğinden öteye gitmez, hayal ve letafet bakımından yetersiz kalır. Kınalı-zâde: ise "Ekser eş'ârı Nevâî tarzındadur." demekle yetinir.[58]

Alî, Cemîlî'nin Nevâî tarzında şiir yazanların mahirlerinden olduğunu, yeni mazmunlar bulduğunu söyler:"Türkistân şâ'irlerinden **Nevâî** ve rüstâyî edâ meyânında söz nazm iden evsât-ı nâsun mâhirlerinden bikr-i mazmûnun cemâl-i cemîlini min-vech görmiş kelâm-ı mevzûnını secî' ve kâfiye ile encâma irgürmiş tâlib imiş."[59]

Görüldüğü gibi Latifî ile Alî aynı görüşte değildir. Latifî, Cemîlî'nin gazellerini beğenmezken; Alî, Cemîlî'yi vasatın üzerinde görür ve "bikr-i mazmûn"u yakaladığını söyler. Fakat Latifî'nin, Cemîlî hakkında bir tespiti daha vardır ki, konumuzu yakından ilgilendirmektedir. Latifî'ye göre Cemîlî, Nevâî'nin "eş'ârına külliyen kafiye-be-kafiye nazîre" demiştir.

Nevâî ile Cemîlî'nin şiirlerini karşılaştırınca, bu iddianın doğru olduğunu gördük. Gerçekten de Cemîlî, Nevâî'nin atmosferinden çıkamamış, neredeyse tüm gazellerine nazîre yazmıştır. Tabir uygunsa Cemîlî'ye, tam bir "Nevâî Nazîrecisi" diyebiliriz. Şimdi bazı örnekler verelim:

---

[56] SEHÎ BEY, a.g.e., 237.
[57] CANIM, a.g.e., 217
[58] KINALI-ZÂDE, a.g.e., 263

I

Nevâî

Nutkı cân birmek kılur ol lâ'l-i handân birle bahs
Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs

Garâibü's-Sıgâr, 95

Cemîlî:

Ay peri-veş lebleringle âb-ı hayvân kıldı bahs
Gûyiyâ kim 'Îsi ile cism-i bi-cân kıldı bahs

Cemîlî 134

II.

Nevâî:

Cevr ü zülmüng gerçi ölmeklik nişânıdur manga
Çünki sindindür hayât-ı câvidânîdur manga

Bedâyiü'l-Vasat15

Cemîlî:

Közlering ger kan kılur ölmek nişânıdur manga
La'l-i cân-bahşing hayât-ı câvidânıdur manga

Cemîlî 93

III.

Nevâî:

Çün küler yâ ni su kilgen cism-i zârımnı körüp
Yığlağay mu yâ ni yimrülgen mezârımnı körüp

Nevâdirü'ş-Şebâb56

Cemîlî:

Köymüşüm pervane tik şem'-i cemâlingni körüp
Subh-ı 'ayşım tîre boldı zülf ü hâlingni körüp

Cemîlî107

---

[59] GELİBOLULU ÂLÎ, a.g.e., 111.; KURNAZ, a.g.e., 87; Cemal KURNAZ, "Ümmi Divan Şâirleri", Türklük Araştırmaları Dergisi, 7 (1991-92), İstanbul,1993, 368.

IV.

Nevâî:

Kahrıng olsa barça işimdin melâletdür sanga
Lutfung olsa yüz mining dikdin ferâğatdür sanga

Garâibü's-Sıgâr19

Cemîlî:

Bir peri hicrinde kim yüz nev' âfetdür manga
Ansızın ölmekligim bi'llâh beşâretdür manga

Cemîlî 93

Basîrî(941/1534)

Nevâî, terbiyesinde yetişen ve ondan etkilenen şâirlerden birisi de Basîrî'dir. Sehî Bey, Basîrî'nin Orta Asya ve Ali Şîr Nevâî ile olan münasebetinden hiç bahsetmez.[60] Nevâî'nin şiirlerini Anadolu'ya ilk defa getirenin Basîrî olduğunu Latifî ve Kınalı-zâde söylemektedirler.

Âşık Çelebi ise Nevâî'nin şiirlerini getirdiğini söylemez. Bununla beraber, şâirin adının Mecâlisü'n-Nefâis'de yer aldığını belirtir. Kınalı-zâde, Latifî'den ve Âşık Çelebi'den yararlanarak her iki rivayeti birleştirerek: "Horasan'dandur. Nevâî mezbûrı Mecâlisü'n-Nefâis adlu kitabda îrâd itmişdür. Hazret-i Camî ve Nevâî'nün gazelleri sipariş-nâme ile Sultân Bâyezid'a gelmişdür.[61] der.

Görüldüğü gibi tezkireler ısrarla Nevâî-Basîrî ilişkisinden bahsetmekte ve Nevâî'ye ait şiirleri Anadolu'ya ilk olarak, Basîrî'nin getirdiğini söylemektedirler. Özellikle Latifî'nin "Nevâî divanını evvel diyâr-ı Rûm'a ol getirmiştir" demesi dikkat çekicidir. Çünkü Âşık Çelebi'nin bahsettiği 33 gazeli, Anadolu'ya getiren kişi Basîrî olabilir. Basîrî çok seyahat eden bir

[60] SEHÎ BEY, a.g.e., 201.
[61] KINALI-ZÂDE, a.g.e., 215.

kişidir. 1477'de Uzun Hasan'ın oğullarından Uğurlu Mehmed'in yanında bulunur, ardından 1477 yılı civarında Herat'ta Camî, Nevâî ve Binnâyî hizmetinde bulunur ve 1490 yılı civarında Nevâî yazdığı bir muammâ ile onu çevresine tanıtır. Ardından 1491 yılı civarında şâirin İstanbul'da bulunduğu görülür. İşte tezkirecilerin bahsettiği Nevâî divanının Anadolu'ya gelmesi, bu yıllara rastlamış olabilir. Bu durumda Âşık Çelebi'nin bahsettiği 33 gazel rivayeti ile bu rivayet, aynı olayın, iki farklı maddede anlatılması olabilir. Yani tezkireciler Ahmed Paşa maddesinde, Nevâî'nin Anadolu'ya gönderilen şiirlerinin Ahmed Paşa'ya bakan yönünü, Basîrî maddesinde ise Basîrî'ye bakan yönünü anlatmış olabilir.

Tezkirelerin rivayetlerinde dikkati çeken diğer bir husus da, hiçbir tezkirenin Nevâî ile Basîrî arasındaki nazîre ilişkisinden bahsetmemesidir. Âşık Çelebi, Basîrî'nin Nevâî terbiyesinde yetiştiğini söylüyor, ancak şiirleri hakkında herhangi bir yorumda bulunmuyor. Ayrıca şâirin Türkçe divanının günümüze ulaşmaması da, iki şâir arasında benzerliğin tespitini zorlaştıran diğer bir unsurdur. Fakat Basîrî'nin "Farsça Divanı'nın sonunda ve bazı şiir mecmualarında Türkçe gazellerine rastlanmaktadır. [62]

Basîrî'nin bu gazelleriyle Nevâî'nin şiirlerini karşılaştırdık ve iki şâir arasında bazı benzerliklerin olduğunu tespit ettik. Basîrî'nin mevcut gazellerinden, Nevâî'ye Nazîreler yazdığı anlaşılmaktadır.

I.

Nevâî:

Köngüller nâlesi zülfüng kemendin nâgehân körgeç
İrür andak ki kuşlar kıçkırışkaylar yılan körgeç

Garâibü's-Sıgâr

Basîrî:

Bulursan çehremin rengin çemende za'ferân görgeç
Görmedin sanuram düşmüşdürür her yerde kan görgeç
Basîrî282b

II.

Nevâî:

Min mudur min kim sining vaslıng müyesserdür manga
Baht-ı güm-rehdin kaçan bu kıssa bâverdür manga
Garâibü's-Sıgâr 17

Basîrî:

Kılsa kokusı nesîm-i rûh-perverdür bana
Salma navek her bayrağı berg-i gül-i terdür bana
Basîrî288a

Nazîrelerden de anlaşılacağı üzere Basîrî, Nevâî'nin şiirlerini de yakından bilmekte ve şiirlerine nazîre yazmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Basîrî'nin divanı henüz bulunamamıştır, dolayısıyla Basîrî-Nevâî etkileşimini tam anlamıyla ortaya koymak mümkün olmamaktadır. Sadece Basîrî'nin eldeki 40 civarındaki gazeli ile Nevâî'nin gazellerini karşılaştırdık. Bu karşılaştırmadan anlaşıldığına göre Basîrî, Nevâî'nin ona yakın gazeline cevap vermiştir.

Kâtibî:

XVI. yüzyılın önemli denizcilerinden birisi olan Seydî Ali Reis, Kâtibî mahlasıyla şiirler de yazar. Seydi Ali Reis, denizcilik mesleğine intisap eder, Hayrettin Paşa ve Sinan Paşa gibi zamanın büyük denizcilerinin maiyetinde çeşitli deniz muharebe ve seferlerine katılır. Ardından Hind donanması kaptanı olarak Portekizlilerle Hind Okyanusunda büyük mücadelere girişir, bir

---

[62] Süleymaniye, Ktb, Aşir Ef.,Bl., No:292, yk.229b-281a; KURNAZ, a.g.e., 73; Mehmet Çavuşoğlu, "Basîrî", Küçük İslam Ans.,Fasikül:4, (İstanbul, 1981), 319; F. GİESE "Basîrî",

kısım gemileri kaybolur ve kalan gemilerle Hindistan'ın Gücerat sahiline ulaşır. Daha sonra zahmetli bir kara yolculuğundan sonra İstanbul'a döner. Gelibolulu Alî hadiseyi şöyle anlatır: "Galatadandur. Deryâ seferinde bahr-ı 'ummân seyâhatında nâdir-i rûzgâr olan Seyyid 'Alidür ki diyâr-ı 'Acemi ve memâlik-i Hind ü Sind ü Deylemi gezüp Rûma gelmişdür. Üç buçuk yıl seyâhatdan sonra Hind ü Sind ve Horâsân ve Gücerât ve Şîrâz u Âzerbeycân selâmın getürmişdür."[63]

Seydi Ali Reis Hindistan seyahati sırasında Çağatay lehçesini öğrenir ve bu lehçe ile başarılı şiirler yazar. Bu şiirlerinden dolayı Hümâyûn Şâh kendisine "Mîr Alî Şîr-i Sânî" ünvanını verir. Mir'âtü'l-Memâlik'te yer alan bu şiirler, Prof. Dr. Kemâl Erarslan tarafından günümüz harflerine aktarılır. [64]

Seydi Ali Reis'in Çağatay lehçesi ile yazılmış 22 gazeli vardır. Bu gazelleri Nevâî'nin şiirleri ile karşılaştırınca; hem teknik açıdan, hem de mana ve mazmun açısından çok açık benzerliklere rastladık. Kâtibî mahlasını kullanan Ali Reis'in yirmi iki gazelinden on dördü Nevâî'ye nazîre olarak kaleme alınmıştır. Bu nazîrelerden bazı örnekler verelim:

I.

Nevâî:

'Âşık oldum bilmedim yâr özgelerle yâr imiş
Allâh Allâh 'ışk ara mundak belâlar bar imiş

Nevâdirü'ş-Şebâb 268

Kâtibî:

Ol sanemning derd-i 'ışkı sanga ay dil yâr imiş
Min sining hâlıngğa reşk ittim ni zevkıng bar imiş

İA., II, 319.
[63] GELİBOLULU ÂLÎ, a.g.e., 263.
[64] Kemâl ERARSLAN, "Seydi Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri", İst. Ünv. Edb. Fak. TDED, XVI, (1 Ekim 1968), 41-54.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Zülf-i yârı vasf itip kıldıng mu'attâr 'âlemi
Körse ayturdı **Nevâ'î** Kâtibî 'Attâr imiş

Kâtibî 54-XXII

II.

Nevâî:

Körgeli hüsnüngni zâr u mübtelâ boldum sanga
Ni belâlığ kün idi kim âşinâ boldum sanga

Garâibü's-Sıgâr

Kâtibî:

'Âlem-i ervâhda kim âşinâ boldum sanga
Hak bilür tâ ol zamândın mübtelâ boldum sanga

Kâtibî 51-XV

III.

Nevâî:

Cevr ü zülmüng gerçi ölmeklik nişânıdur manga
Çünki sindindür hayât-ı câvidânîdur manga

Bedâyiü'l-Vasat15

Kâtibî(Seydi Ali Reis):

Yârsız her kayda bolsam beytü'l-ahzândur manga
'Âlem ol Yûsuf-likâdın ayru zindândur manga

Kâtibî44-2

IV.

Nevâî:

Çâk bolgan könglüme kılmak 'ilâc âsân imes
Gonca kim açıldı bütkermek anı imkân imes

Garâibü's-Sıgâr 246

Kâtibî:

Çîn durur zülfingge câdûlığ atı yalğan imes
Küfr üstâdı hattingge ay sanem bühtân imes

Kâtibî 47-VII

3.İkinci Derecede Nevâî Tesirinde Kalanlar:

Bu bölümde ikinci derecede Nevâî tesirinde kalan şâirlerle, Nevâî arasındaki etkileşime kısaca dikkat çekilecektir. Bu şâirler, birinci bölümde anlatılanlardan farklı bir etkileşim içindedirler. Birinci bölümdeki şâirler Nevâî'yi hem çok iyi tanımakta, hem de onun bir çok şiirlerine nazîreler yazmaktaydı. Ayrıca o şâirler ifade tarzı, mazmun ve hayal açısından da Nevâî tesirinde kalmışlardır.

Aslında bu bölümdeki şâirler de Nevâî'yi yakından tanımaktadırlar. Ancak bu bölüme aldığımız şâirlerin, hem mana ve mazmun, hem de üslup açısından; kuvvetli bir şekilde Nevâî tesirine girmekdikleri görülmektedir. Bu şâirler Nevâî'yi daha çok teknik açıdan tanzir eden şâirlerdir. Nevâî'nin çok meşhur olan veya çok beğendikleri bazı gazellerini tanzir etmekle yetinmişlerdir. Bu kısma aldığımız şâirlerin şiirleri incelendiğinde; Nevâî tarzını çağrıştırmadıkları, başka tarzlarda şiirler yazdıkları görülmektedir. Fakat yazmış oldukları nazîrelerden, Nevâî'yi tanıdıklarını görülmektedir.

Necatî:

XV. Yüzyılın sonu itibariyle, Klasik edebiyatın en önemli şâiri Necatî'dir ve tezkiler tarafından üslup sahibi şâir olarak tanıtılmaktadır. Bilindiği gibi XVI. Yüzyıl tezkireleri bazı şâirleri tanıtırken; kendine has üslupları olduğunu ve diğer şâirleri etkilediğini ifade etmektedirler. Bu şekilde tanıtılan şâirler arasında birinci sırayı Nevâî alırken, ikinci sırayı Necatî almaktadır.

Fakat Nevâî, Necatî'den önce, şiirleriyle tüm Türk Dünyasında bilinen ve tanzir edilen bir şâir olduğu için, Necatî -devrin diğer şâirleri gibi- onun şiirlerini okumuş, beğenmiş ve bazılarını da tanzir etmiştir. Necatî'nin yetiştiği dönemlerde Klasik Türk edebiyatı denince akla ilk gelen isim Nevâî idi ve her yetişen yeni Türk şâiri onu tanımaktaydı. İki şâirin şiirleri arasında yaptığımız karşılaştırmada çok açık benzerliklere rastladık. Necatî, Nevâî'nin birçok şiirini tanzir etmiştir ve iki şâir arasında çok sıkı paralellikler göze çarpmaktadır. Necatî'nin bazı beyitlerini küçük değişikliklerle kendi şiirine taşıdığı görülmektedir. Necatî'nin Nevâî'yi çok yakından tanıdığını gösteren tanzirlerden bazılarını şöyledir:

I.

Nevâî:

Könglüm aldı bir perî melek-simâ yigit
Kim beni âdemde andak bolmamış peydâ yigit

Garâibü's-Sıgâr85

Necâtî Bey:

Aldı gönlüm bir perî-peyker melek-sîmâ yiğit
Kasd-ı dîn etti meded hey ol büt-i tersâ yiğit

NBD162-281

II.

Nevâî:

'Âşık oldum bilmedim yâr özgelerle yâr imiş
Allâh Allâh 'ışk ara mundak belâlar bar imiş

Nevâdirü'ş-Şebâb 268

Necatî:

Hâk-i pâyın tûtiyâ-yi dide-i hûn-bâr imiş
Hamdülillâh kim görecek gözlerimiz var imiş

NBD262-248

III.

Nevâî:

Ol ki yüz mindik cihânda vâlih ü şeydâsı bar
Niçe kim bardur niyâzım nâzü istignâsı bar

Garâibü's-Sıgâr119

Necatî:

Şol dil-rübâ ki âşıka yüz bin cefâsı var
Hakka ki her cefâsına bin bin sefâsı var

NBD209-131

IV.

Nevâî:

Barça hûblarının kad ü ruhsâr ü hâli bar
Lîk ol kim bizni bî-hâl eyler özge hâli bar

Garâibü's-Sıgâr182

Necatî:

Şol âşıkın ki dilber-i zîbâ cemâli var
Şâd olsun ol hemîşe ki dünyâca mâli var

NBD210-135

Usulî:

Tezkireler Nevâî-Usûlî etkileşiminden bahsetmese de, Anadolu'da Nevâi'yi iyi tanıyan şâirlerden birisinin de Usûlî olduğu anlaşılmaktadır. İki şâirin şiirleri karşılaştırınca, arada çok açık benzerliklerin olduğu ve Usûlî'nin, Nevâî'ye birçok nazîreler yazdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Nevâî'nin bazı gazellerinin Anadolu'da ilk olarak Usûlî tarafından tanzir edildiği de görülmektedir. Bazı örnekler verelim:

I.

Nevâî:

Felek nîlûferidin çeşme-i mihr oldı ger peydâ
Yüzüngde nîldin ol çeşme kılmış nîlûfer peydâ

Fevâyidü'l-Kiber 36

Usûlî:

Vücûd-ı Mutlakın bahri ne mevci kim eder peydâ
Ene'l-hak sırrını söyler eger mahfî eger peydâ

UD97-1

II.

Nevâî:

Seylün çikti vü sevdâ minde bî-pâyân henüz
Deşt ser-sebz oldı vü min tilbe ser-gerdân henüz

Garâibü's-Sıgâr 216

Usûlî:

Aşk ile tennûr-ı dilden cûş eder tûfân henüz
Bu gözümün yaşları deryâ-yı bî-pâyân henüz

UD135-39

III.

Nevâî:

Ansız olmak irür olmak cânsız
Bolayın cânsız u bolmay ansız

Nevâdirü'ş-Şebâb 216

Usûlî:

Olımazmış bu can canansız
Hiç beden olabile mi cansız

UD141-45

IV.

Nevâî:

Örtenür il fürkatidin nevha bünyâd eylesem
Kuzğalur 'âlem ögürmek birle feryâd eylesem

Nevâdirü'ş-Şebâb 397

Usûlî:

Yıkılır gökler ger âh u nâle bünyâd eylesem
Tutuşur 'âlem harâret birle feryâd eylesem

UD186-90

Âşık Çelebi:

Tezkiresinden ve divanından anladığımız kadarıyla Nevâî'yi iyi tanıyan şâirlerden birisi de Âşık Çelebi'dir. Âşık Çelebi'nin, özellikle Meşâirü'ş-Şuarâ'da verdiği örneklerden; Nevâî'yi iyi tanıdığı anlaşılmaktadır. Âşık Çelebi Sânî'den bahsederken şöyle der: "Hakîr Bursada olurdum. Ol esnada İstanbula geldüm, gördüm. Kendi âdem cânı (Beyit):

Mî-şinîdem ki âfet-i cânı
Çün ki-dîdem hezâr çendânî

Ve mahlası Sânî ve bu beyit sahîfe-i hüsninün unvânı (beyit):

Şinîdem ân ki der âfâk nî türâ sânî
Çü dîdem-et be-hakîkat hezâr çendânî

Bî-ihtiyâr Nevâî'nin bu beytin okudum:

Tekellüf her niçük sûret ki bolgay andan artuksın
Sini cân dirler ammâ bî-tekellüf cândın artuksın[65]

[65] KILIÇ, a.g.e., 259.

Görüldüğü gibi Âşık Çelebi Nevâî'nin duruma uygun bir beytini hafızasından rahatlıkla okuyabilmektedir.

Tezkiresinde bir başka yerde de Şîrî(Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğlu Ali Bey, Ö.?) isimli bir şâiri anlatırken Nevâî'nin ismini secîli kullanmış ve onun vezirliğine işaret etmiştir: "Şîrde dahı bîşe-i belâğat-şîri diyâr-ı kârzâr-ı fesâhatün Erdeşîri dest-i vezâret-i nazm u nesrün Mîr-i 'Alî Şîri medh ü kadh ile şu'arânun nezîri vü beşîri idi."[66]

Sifalî(Yahyâlı Arslan Paşa, Ö.974/1566) isimli şâiri anlatırken: "Bu cümle ile şi'rde dahı Mîr 'Alî Şîr idi ve sifâl-i devâtında dikdügi şâh-ı hâme-i huşkdan ma'nâ gülleri ve hayâl karanfillerinden gonçeler dem-beste ve sünbüller dilgîr idi."[67] diyerek Paşa'nın kahramanlığını ve şâirliğini Ali Şir'e benzetmiştir.

Âşık Çelebi'nin Nevâî'yi yakından tanıdığını gösteren diğer bir delil de divanıdır. Âşık Çelebi'nin divanında Nevâî'ye nazîre olarak yazılmış bazı gazeller bulunmaktadır. Bu nazîrelerden bazılarını kaydedelim:

I.

Nevâî:

Ni sun'ungdın 'acab yüz ming cihân bolmak yana peydâ
Ni mülkünge halel yüz ming cihân dik bolsa nâ-peydâ

Bedâyiü'l-Vasat2

Âşık Çelebi:

Habâb-âsâ olaldan 'ışk ile dilde hevâ peydâ
Sunar mey yirine sâkî-i gam bana pey-â-peydâ

AÇ152-4

[66] KILIÇ, a.g.e., 826.
[67] KILIÇ, a.g.e., 540.

II.

Nevâî:

Uyganup subh uykusıdın mihr şem'in târ kıl
Köz açıp her gûşedin bir fitneni bî-dâr kıl

Bedâyiü'l-Vasat 403

Âşık Çelebi:

Baht uyansun çeşm-i mestün hâbdan bî-dâr kıl
Göz yumup açınca bâg-ı dehri nergis-zâr kıl

AÇ177-39

III.

Nevâî:

Cânda 'ışkıng bolğusı tatında cân bolğusıdur
Tende cân dik cân ara 'ışkıng nihân bolğusıdur

Nevâdirü'ş-Şebâb 191

Âşık Çelebi:

Geçüp tenden letâfet kesb idüp 'ışkunla cân oldum
Anunçün çeşm-i insândan perî gibi nihân oldum

AÇ182-46

IV.

Nevâî:

Çâre-i kâr isteben bî-çârelig könglüm tiler
Hân-ü-mân terkin kılıp âvârelıg könglüm tiler

Garâibü's-Sıgâr183

Âşık Çelebi:

Gönül mâl ü menâli terk idüp fakr u fenâ ister
Geçüp ma'mûre-i âfâkdan vîrân serâ ister

AÇ211-86

Şarklı Surûrî:

Tezkireler Şarklı Surûrî ile Nevâî arasındaki münasebetten bahsetmezler. Acem Sürûrî veya Sürûrî-i Şarkî diye anılan şâir, Âşık Çelebi'ye göre mansıp ümidiyle Anadolu'ya gelmiştir. Latifî bazı kimselerin ona Anadolulu dediklerini belirtir.[68] Gelibolulu Alî ise Vilâyet-i Şarkda neşv ü nemâ bulmış kendi tavrındaki şu'arâya ekser-i eş'ârı pesendîde idügi zâhir olmışdur.[69] der.

Surûrî'nin şiirleriyle Nevâî'nin şiirlerini karşılaştırınca iki şâir arasındaki benzerliği fark ettik. Surûrî, Nevâî'nin bazı gazellerini tanzir etmiştir. Bu nazîrelerden bazıları şöyledir:

I.

Nevâî:

Çün kiyiki disem közin veh ni durur 'ıtâb anga
Çünki karası körgüzür her sarı müşg-nâb anga

Nevâdirü'ş-Şebâb10

Şarklı Surûrî:

Ey cemâlin mescîd-i hüsn ü kaşın mihrâb ana
Çeşme-i fettânın imâm ü kirpiğin eshâb ana

Şarklı Surûrî7

Hayâlî Bey:

XVI. yüzyılın en büyük birkaç şâirinden biri olan Hayâlî Bey, Nevâî'yi bilen ve ona nazîreler yazan şâirler arasındadır. Ayrıca Hayâlî Bey'in divanında dört yerde Nevâî'den bahsettiği ve onu takdir ettiği de görülmektedir. Bu beyitlerden birinde üstat olarak gördüğü iki şâirden birinin Nevâî olduğunu anlaşılmaktadır:

---

[68] CANIM, a.g.e., 45.
[69] GELİBOLULU ÂLÎ, a.g.e., ,178.

Sonra geldümse Necâtîyle Nevâîden n'ola
Hâr evvel ser zened ez şâh u ba'd ez hâr gül[70]

Nevâî'yi üstat olarak gören Hayâlî Bey, onun bazı şiirlerini de tanzir etmiştir. İki şâirin şiirleri karşılaştırınca; benzerliklerin ve paralelliklerin olduğu gözlenmektedir. Bazı örnekler verelim:

I.

Nevâî:

Kaçtık ol közdin anga kim ol leb-i handân kirek
İhtirâz itkey belâdın her kişige cân kirek

Nevâdirü'ş-Şebâb332

Hayâlî Bey:

Çün kanım içti bana leb-i dil sitân gerek
Olmaz Beyim cerîme bana kana kan gerek

HD193-300

II.

Nevâî:

Yüzüngde mey güli yâ gül açılgan bostândur bu
Gülüngde katre hoy bostândagı sudın nişândur bu

Garâibü's-Sıgâr 524

Hayalî:

Sararmış çehremi sanman ki reng-i za'ferândır bu
Mahabbet âleminde dôstum fasl-ı hazândır bu

HD249-461

[70] Ali Nihad TARLAN, Hayâlî Bey Divânı, (İstanbul, 1944), 38.

'Ulvî-i İstanbulî:

II. Selim'in gözde şâirlerinden olan 'Ulvî, Prof. Dr. Mustafa İsen'in tabiriyle "kendini yiyen, içli sanatçılardan birisidir.[71] Ahdî, onun devrinin önemli şâirlerinden olduğunu şu cümlelerle ifade eder: "Durûb-ı emsâl bulmada peyrev-i Necâtî ve mazmûn-ı belâğat-nümûn ile mânend-i Zâtî ve edâ-yı nâzük ile misâl-i Hayâlî ve selâset-i elfâz ile reşk-i Hilâlî geçinürse yiridür."[72]

Ancak hiçbir tezkireci 'Ulvî ile Nevâî arasındaki benzerlikten söz etmez. İki şâirin şiirleri arasında yaptığımız karşılaştırmada; çok açık benzerliklere rastladık. 'Ulvî'nin, Nevâî'nin birçok gazeline nazîre yazdığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

I.

Nevâî:

Körgeli hüsnüngni zâr u mübtelâ boldum sanga
Ni belâlığ kün idi kim âşinâ boldum sanga

Garâibü's-Sıgâr

'Ulvî:

Düşdi gönlüm cân u dilden mübtelâ oldum sana
Pâdişâh-ı kişver-i 'ışkam gedâ oldum sana

'Ulvî7-4

II.

Nevâî:

Cevr ü zülmüng gerçi ölmeklik nişânıdur manga
Çünki sindindür hayât-ı câvidânîdur manga

Bedâyiü'l-Vasat15

---

[71] Mustafa İSEN, "Klasik Kültürden İki İlginç Portre: Turak Çelebi ve 'Ulvî", Ötelerden Bir Ses, (Ankara, 1997), 265.

'Ulvî:

I

Leblerün cânâ hayât-ı câvidânîdür bana
Sözlerün âb-ı zülâl-i zindegânîdür bana

'Ulvî9-6

'Ulvî:

II

Âh kim zülfün belâsı nâgehânidür bana
Nâveg-i ğamzen kazâ-yı âsumânidür bana

'Ulvî30-20

III.

Nevâî:

Ol ki yüz mindik cihânda vâlih ü şeydâsı bar
Niçe kim bardur niyâzım nâz ü istignâsı bar

Garâibü's-Sıgâr119

'Ulvî:

Her kimün kim sana benzer serv-i hoş bâlâsı var
Tûbîye baş eğmez ol cevr aya istiğnâsı var

'Ulvî175-116

Bahti:

Nevâî'yi tanzir eden şâirlerden birisi de Bahtî'dir. Prof. Dr. Osman Sertkaya, bir arşiv belgesine dayanarak; Bahtî'nin Nevâî'ye yazdığı iki gazeli yayınlamıştır. Bahtî'nin kim olduğu hakkında bir bilgi yoktur. Yalnız ikinci nazîrenin sonunda verdiği bilgilerden Bahtî'nin II. Bâyezıd'dan mansıp

[72] AHDÎ, a.g.e., 492.

dileyip, "Gurebâ-yı Yemîn"den olmak istediğini ve bir Osmanlı şâiri olduğunu biliyoruz.[73]

İsmail Hikmet Ertaylan ise Bahtî'nin II.Bayezıd devrinin Nevâî'si olduğunu ve II.Bayezıd'dan câize olarak bir ev istediğini söylüyor. [74]

I.

Nevâî:

Sini körgeç dir idim bir mihribânım bar imiş
Allâh Allâh ni belâ bâtıl gümânım bar imiş

Garâibü's-Sıgâr

Bahtî:

Pâdşâhım devride bir hoş zamânım bar imiş
Barça havf u hem hatardın köp âmânım bar imiş

Bahtî7

II.

Nevâî:

Her perî-peykerge bir dîvâne'î kim zâr imiş
Künde ming zulm olsa bir hem rahmgâhı bar imiş

Fevâyidü'l-Kiber 283

Bahtî:

Ol perî-ruh kim anıng ağzı 'acâyib târ imiş
Körse ming zâhid köyüp la'l-i lebiga zâr imiş

Bahtî güstahlık kılıp aydı **Nevâyî**ga cevâb
Ol gazelga bir cevab ayğu bu Rûmda bar imiş

Bahtî9

[73] Osman SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri III Uygur Harfleriyle Yazılmış Bazı Manzum Parçalar I", TDED, C.XX, 157-184.

Hamdî(Hamdullah Hamdi):

Tezkireler Hamdî'nin Nevâî'ye yazmış olduğu nazîrelerden söz etmezler. Sehî Bey, Hamdî'nin dervişliğinden, şiirinin zarifliğinden ve yazdığı Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinin yazılanların en güzeli olduğunu söylemekle yetinir.[75]

Âşık Çelebi ise Hamdî'nin Herat ile mektuplaştığını ve Camî'ye nazîreler yazdığını söyler: "Kendi de hayli eser-i cezbe ve pâyesinde rıf'at-i rütbe var imiş. Mollâ Câmî ile mu'asır olmağın ekser ana taklîd ider imiş. Ve gâhî **Rûmdan Horasana mektûb** gönderip mebânî-i muhabbeti te'kîd edermiş."[76]

Nevâî ile Hamdî'nin şiirleri arasında yaptığımız karşılaştırmada; Hamdî'nin Nevâî'ye nazîreler de yazdığını gördük. İki şâir arasında benzerliklerin olduğu açıktır. Bazı örnekler verelim:

I.

Nevâî

Nutkı cân birmek kılur ol lâ'l-i handân birle bahs
Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs

Garâibü's-Sıgâr

Hamdî:

Gül ne cân ile kılur bu hüsn-i cânân ile bahs
Gonçe ne yüzden ider ol l'al-i handân ile bahs

Hamdi 21-30

---

[74] İsmail Hikmet ERTAYLAN, Lutfî Divanı, (İstanbul, 1960), 28.
[75] SEHÎ BEY, a.g.e., 103.

II.

Nevâî:

Ol ki yüz mindik cihânda vâlih ü şeydâsı bar
Niçe kim bardur niyâzım nâz ü istignâsı bar

Garâibü's-Sıgâr119

Hamdî:

Her kim yanınca bir sanem-i mehlikâsı var
Her yirde 'îş ü 'işret iderse revâsı var

Hamdi 54-55

I.Selîm:

I.Selîm şiir dilinde Farsçayı kullanmış ve Farsça bir divan hazırlamıştır. Bunun yanında Prof. Dr. Osman F. Sertkaya'nın belirttiğine göre; I.Selîm'in Çağatayca şiirlerine de rastlamaktayız.[77] Osman Sertkaya, I.Selim'e ait bir beyit ile bir gazeli yayınlamıştır. XVI.Yüzyılda Nevâî ve Çağatay Türkçesinin Anadolu'ya tesirini devam ettirmesi açısından bu önemli bir ipuçudur. Daha önce de beyan ettiğimiz gibi Osmanlı Padişahlarından Fatih ve II.Bayezid Batı Türkçesi ile Nevâî'ye nazîreler yazmışlardır. Görüldüğü gibi I.Selîm bir adım daha atarak Nevâî Dilinde şiirler yazar. Şiirlerini Fars Diliyle kaleme almış olan bir padişahın böyle bir girişimde bulunması, Çağatay Edebiyatının tesirini göstermesi açısından önem arz etmektedir. I.Selîm'den sonra tahta geçen Muhibbî'nin Türkçe divanında Nevâî'ye yazılmış 15 civarında gazelin olması tesirin, I.Selîm'den sonra da devam ettiğini göstermektedir.

Bir Beyit:

Sa'y kılğıl mâl yığğıl anı yahşı saklağıl
Düşmene kalursa kalsun dosta muhtâc olmağıl

---

[76] KILIÇ, a.g.e., 314.
[77] Osman F. SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri IV", TDED, CXIX,(1971), 5.

Gazelü'-Türkî:

İki kaşun kibi bir turfe yâ yok
Kılur sin rahm bu könglüme yâ yok

Amrî:

XVI. yüzyıl Sultân Selîm devri şâirlerinden Amrî(Ö.1524'nin bir rubâîsi de Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmıştır.

Yığlap yürürüm bî-ser ü bî-pây nitey
Boldum köze köz halk ara rüsvây nitey
Oldum dil ü dîdeden meded-hây nitey
Ay vây nitey vây nitey vây nitey[78]

XII.Sâfî:

XVI. yüzyılda Çağatayca gazel yazan şâirlerden birisi de II.Murad dönemi şâirlerinden Sâfî'dir. Sâfî'nin gazelinin matla beyti aşağıya alınmıştır.

Ey nesîm-i cân-fezâ bargıl diyâr-ı yârğa
Yüz sürüp 'arz-ı niyâz it mindin ol yârğa[79]

Dukakin-zâde Ahmed:

XVI. yüzyılın mutasavvıf şâirlerinden Ahmed Beğ(Ö.1557'in divanında kayıtlı olan bir muhammesi Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmıştır.

Dilberâ 'ışkında fahrümdür benüm bed-nâmlığ
Rûze-i fürkatde hûndur dürd-i mey-âşâmlığ
'Iyd-ı vaslından bana bir bûse vir bir emlığ
Niçe ay ârâm-ı cân hecrinde bî-ârâmlığ
Dostluğı kör hadden itdi düşmeni bed-kâmlığ[80]

---

[78] SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri IV", a.g.m., 6.
[79] SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri IV", a.g.m., 3.

[80] SERTKAYA, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri IV", a.g.m., 7.

II.XV. VE XVI. YÜZYILDA ANADOLU'DA YAŞAMIŞ ŞÂİRLERİN NEVÂÎ'YE YAZDIKLARI NAZÎRELER:

1

Ali Şîr Nevâî'nin, biri Garâibü's-Sıgâr, diğeri Nevâdirü'ş-Şebâb'ta olan bu gazelleri, en çok tanzir edilen gazellerinin başında gelmektedir. Bu gazeller Anadolu sahasında çok sevilmiş, başta Ahmed Paşa olmak üzere, XVI. Yüzyılın belli başlı şâirleri tarafından tanzir edilmiştir. Tezkirecilerin de belirttiği gibi gazeli ilk tanzir eden şâir Ahmed Paşa'dır. Bu gazelin Nevâî'den tanzir edildiğini gösteren diğer bir delil de Muhyiddin Çelebi'nin kendi nazîresinin başında, özellikle Nevâî'den tanzir ettiğini belirtmesidir. Gazelin redifi "**-ân anga**"dır ve Nevâî'nin, biri Garâibü's-Sıgâr, diğeri Nevâdirü'ş-Şebâb'da olmak üzere bu vezin ve kafiyede iki gazeli vardır. Gazele nazîre yazan şâirler; Ahmed Paşa 2 gazel, Mesîhî 2 gazel, Necâtî Bey, Fuzûlî, Ca'fer Çelebi 2 gazel, Üsküplü İshak Çelebi, 'Ulvî, Âhî, Muhibbî, Muhyî 7 gazel, Hayâlî Bey, Usûlî, Sehî Bey 2 gazel, Nihânî, Lâmiî, Mihrî, Şarklı Surûrî 3 gazel, Serayî 2 gazel, Azâd Çelebi, Kemâl, Feyzî, Subhî, Sevdayî, Atâ, Neharî, Selman, Nazmî, Muîdî, Gelibolulu Âlî. Otuza yakın şâir bu gazele nazîre yazmıştır.

Nevâî:
Ol perîveş kim bolup min zâr u ser-gerdân anga
'Işkıdın 'âlem manga hayrân u min hayrân anga
Garâibü's-Sıgâr10

Nevâî:
Ol perî-peyker ki hayrân bolmış ins ü cân anga
Kim ki hayrânı imes min tilbe min hayrân anga

Ni 'aceb pervâne dik köysem yüzi şem'iğa kim
Köp bolup min vasl ümîdi birle ser-gerdân anga

Tâyir-i hicring bozuğ könglümni kim kılmış vatan
Cugd diktür kim nişînem kildi bir vîrân anga

Hicride teh teh köngül kan bağlabandındur nişân
Nâme-i şevkum ki tim tim tamdı közdin kan anga

Tîr-i bârân-ı gamıng könglümde kim yağdı irür
Her tarafdın berk-i âfet lem'a-i peykân anga

Âteşîn gül çünki bülbül köydürür yüz vech ile
Ni asığ feryâd u efgân birle ming destân anga

Ay Nevâî könglüme emr itme terk-i 'ışk kim
Ol semenderdür imes ot firkati imkân anga
Nevâdirü'ş-Şebâb9

Anadolu Sahasında Bu Gazellere Yazılan Nazîreler:

Anadolu sahasında bu gazele ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazar. Gazelin ilginç bir hikâyesi vardır. XVI. Yüzyıl tezkireleri Nevâî'nin Anadolu'ya 33 gazel gönderdiğinden bahsederler ve örnek olarak bu gazeli gösterirler. Dolayısıyla tezkirelerdeki Ahmed Paşa maddelerinde bu rivayet ve örnek her seferinde tekrar edilir. Âşık Çelebi'den başlamak üzere tüm XVI. Yüzyıl tezkireleri bu gazeli, Ahmed Paşa'nın Nevâî'ye nazîre olarak yazdığını söylemelerine rağmen; Nazîre Mecmuaları Nevâî'den hiç bahsetmeyerek, bu ölçü ve kafiyede ilk gazeli Ahmed

Paşa'ya izafe ederler.[81] Onlara göre diğer şâirlerin şiirleri Ahmed Paşa'ya nazîredir.

Nevâî'nin gazeli ile Ahmed Paşa'nın aynı ölçü ve kafiyedeki nazîresi karşılaştırılınca; Ahmed Paşa'nın özellikle II. nazîresi, teknik benzerliğin yanında, mana ve mazmun açısından da Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Mesela matla beytinde Nevâî, "Ol perî-peyker ki" "ins ü cân" "hayrân bolmış" derken; Ahmed Paşa, "Ne kamerdir bu ki" "zülf müşg-efşân" "olmuş" der. Tezkirelerin de söylediği gibi gazelin Nevâî'ye nazîre olduğu; hem ölçü ve kafiye, hem de mana ve mazmun açısından bakılınca çok açık bir şekilde görülmektedir.

Ahmed Paşa bu redif, kafiye ve vezindeki gazeli Anadolu'ya taşıdıktan sonra, birçok şâir; doğrudan Nevâî'yi tanzir etmek yerine Ahmed Paşa'yı tanzir eder. Ancak bazı istisnalar da vardır: Fuzûlî ve Muhyî.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi doğrudan Nevâî referans alınarak yapılan tanzirlerden birisi de Fuzûlî'ye aittir. İki şâir arasında ölçü ve kafiye dışında da bazı paralellikler göze çarpmaktadır. Nevâî, "Işkıdın âlem manga hayrân u min hayrân anga" derken; Fuzûlî, "Ol verir cân dem-be-dem uşşâka vü ben cân anga" demektedir. Görüldüğü gibi iki şâirin matla beyitleri arasındaki paralellik çok açıktır.

Nevâî'nin gazelini gören diğer bir şâir ise Muhyî'dir. Muhyî'nin doğrudan Nevâî'yi tanzir ettiğini, iki şiir arasındaki ifade benzerliklerinden de anlamak mümkündür. Nevâî, matla beytinde "Işkıdın âlem manga hayrân u min hayrân anga" derken; Muhyî, "Cümle-i 'âlem bana giryân ben giryân ana" demektedir. Burada da çok açık bir paralellik göze çarpmaktadır.

[81] Bu mecmualar: Mecmuatu'n-Nezair, Süleymaniye Ktb., Hasan Hüsnü paşa 1031; Mecmuatü'n-

Görüldüğü gibi Nevâî'nin bu gazeli Anadolu'da çok beğenilmiş ve birçok şâir tarafından tanzir edilmiştir. Ancak bu nazîrelerden anladığımız kadarıyla; Ahmed Paşa, Fuzûlî ve Muhyî Çelebi, Nevâî'nin gazelini görmüş ve doğrudan ona nazîre yazmışlardır. Diğer şâirlerin, Nevâî'nin gazelini görüp görmedikleri ise açık değildir. Bu şâirler, Nazîre Mecmualarının da belirttiği gibi, daha çok Ahmed Paşa'yı referans almışlardır. Diğer bir ifadeyle gazeli Anadolu'ya taşıyan şâir Ahmed Paşa'dır. Ancak gazelin bu kadar meşhur olmasında Fuzûlî'nin de payı vardır.

Ahmed Paşa:

I

Yakdı çeşmim aşk odun didi dile gir yan ana
Âh kim rahm itmedi bu dîde-i giryân ana

AP119-1

Ahmed Paşa:

II

Ne kamerdür bu ki olmış zülf müşg-efşân ana
Nice reyhândur hatı kim kalmışım hayrân ana

AP120-3

Ca'fer Çelebi:

I

Sayılursa 'ömrden ey dil şeb-i hicrân bana
Bil ki virmiş Hak Ta'âlâ 'ömr-i bî-pâyân bana

CÇ196-2

Ca'fer Çelebi:

II

Sebz hat kim sâye salmış zülf-i müşk-efşân ana
Hızrdur k'olmış müyesser 'ömr-i bî-pâyân ana

CÇ199-5

Nezair, Zühdü Bey 607, vb.

Mesîhî:

I

Bâb-ı dil-ber kim rakîb olmış durur derbân ana
Âsumandur sanki çıkar gâh geh şeytân ana
MD115-4

Mesîhî:

II

Leblerün kim cân virüpdür çeşme-i hayvân ana
Ben dahi dilden revân itsem 'aceb mi cân ana
MD116-5

Fuzûlî:

Şerbet-i la'lin ki dirler Çeşme-i Hayvân ana
Ol virür cân dem-be-dem uşşâka vü ben cân ana
FD135-10

Kemâlpaşa-zâde:

Anmağa döymez yüzi dil virmek ister cân ana
Ve dil ile bir kişi cânân öninde cân ana
KP12-5

Hayali Bey:

Ol melek-sîma perî kim benzemez insân ana
Cân ile dilden fidâ olsun hezârân cân ana
HD91-6

Âhî:

Ol büt-i kâfir kim oldum zâr u ser-gerdân ana
Nakş vere gûyiyâ kim olmuşum hayrân ana
Ahi 27-8

Muhibbî:

Ana âşık mı dinür aşkun yolında cân ana
Derd ile olursa yâhûd derdine dermân ana
Muhibbî44-15

Muhyî:

I

La'l-i cân-bahşın ki gelmiş hatt-ı sebz ey cân ana
Ol Mesîhâdur Hızr olmış meger mihmân ana
FM13b

Muhyî:

II

Niçe âteş-i haddi kim hemîşe dilile cân ana
Ki benefşe oldı hâkister ki reyhân ana
FM14a

Muhyî:

III

Yakdı haddi 'aşk odın yandı dilile cân ana
Merhamet kıldı su sepdi dîde-i giryân ana
FM14a

Muhyî:

IV

Verd-i handânım solaldan çeşm ağlar kan ana
Cümle-i 'âlem bana giryân ben giryân ana
FM14b

İshak Çelebi:

'Âşıkun der-mândedür derdün yeter dermân ana
Derdden kurtulmasın hergiz eger dermân ana
İÇ115-6

Lâmiî Çelebi:

Ol şeker-leb kim fidâdur çeşme-i hayvân ana
Sanasın bir şâh-ı gül aşladı her peykân ana
Lamii-16

Nihânî:

Kaşlarun yâyını kur kim cân olur kurbân ana
Tîr- i gamzen gizle kim hâcet degül peykân ana
Nihani37-5

Mihrî Hatun:

Hoş görür benden rakîbi rahm idüp cânân ana
Nice katlansun yürek nice döğsün cân ana
Mihri53-3

Şarklı Surûrî:

I

Kirpiğin kaşın ki gelmiş 'Allemü'l-Kur'ân ana
'Arş-ı a'zâmdur okurlar sûret-i rahmân ana
Şarklı Surûrî6

Şarklı Surûrî:

II

Men kimim tâ hem-dem olam ey gül-i handân sana
Bu bana besdür ki ırakdan bakam pinhân sana
Şarklı Surûrî8

'Ulvî:

Cân eritdi hıdmetinde şem'-i nûr-efşân ana
Tâc-ı zer giydürse tan mı âteş-i sûzân ana

'Ulvî31-21

Sehî Bey:

I

'Anberîn zülfün ki hemdemdür hat-ı reyhân ana
Sünbül-i terdür ki ol ki çeşmün âb-efşân ana

Sehi8-5

Sehî Bey:

II

Mey lebüne öykinür gördi derildi cân ana
Ağzın açdı güldi kaldı gonca-i handân ana

Sehi9-6

Serayî:

Hızrdur cânâ hatt-ı sebzin lebindür cân ana
Anun içündür makâm ol çeşme-i hayvân ana

Ali Emirî, Manzum Es. 68, 40a

Serayî:

Dilberâ şekker lebün zevkin ne dem kim cân ana
Hayrete düşüp olur tûtî-sıfat hayrân ana

Ali Emirî, Manzum Es. 68, 40a

Azâd Çelebi:

Kûy-ı miskîndür benin bâğ-ı ruhun hayrân ana
Zülf-i 'anber-rîzin olmış gûyiyâ çevgân ana

Ali Emirî, Manzum Es. 68, 40a

Musannaf Kemâl:

Var mı bir mahbûb-ı cân 'âlemde her irfân ana
Nazm u nesr u şi'r u inşâ etme çendân ana

Ali Emirî, Manzum Es. 68, 41a

Feyzî:

Şem'a didim bir gice var hâlimi gir yan ana
Kim ırakdan subhadek olayın giryân ana

Feyzî 28b

Subhî:

Kaşların 'îd ider gûyâ ruhun meydân ana
Kâkülün miskîn resenlerdür salındı cân ana

Subhî 29a

Sevdayî:

Germ idüp 'aşk âteşin didim dile gir yan ana
Acıyıp yaşlar döker bu dîde-i giryân ana

Sevdayî 29a

'Atâ:

Ben miyim olan mihrile ser-gerdân ana
Kutb-ı 'âlem tâke kalmışdur olup hayrân ana

'Atâ 29a

Neharî:

Dil katı bîmâr olupdur ireli hicrân ana
Ey tabîb cân yine senden olur dermân ana

Nehari 28b

Selmân:

Ol hilâl idü kim olmış ay ü gün hayrân ana
'Âşık olmış cânla eflâk ser-gerdân ana
Selmân 29b

Nazmî:

Kankı âşık ki idesin bûs-ı lebin ihsân ana
Olmış iken derd-i gamdan ire oldum cân ana
Nazmî 30a

Muîdî:

Gerçi dermân ekseler haste virür cân ana
Ben şu derdi isterem ki olmaya dermân ana
Muidî 30a

G.Alî:

Genc-i 'ışk-ı yârda sînem durur vîrân ana
Dûd-ı âh-ı âteşînüm oldı bir su'bân ana
GA207-5

Kafiyesi Aynı, Vezni Farklı Olan Gazeller:

Muhyî:
'Aşk âteşdur dil âteşdân ana
Her nefes âhımla üfler cân ana
FM14b

Muhyî:
Her ne cân kim olmaya cânân ana
Bir kuru tendür ki yokdur cân ana
FM15a-43

Muhyî:
Âhım ebr oldı yaşım bârân ana
A'dâ olupdur nâle vu efgân ana
FM15a

2

Ali Şîr Nevâî'nin çok beğenilen gazellerinden birisi de **"-ân birle bahs"** kafiyeli gazelidir. Bu gazele başta Ahmed Paşa olmak üzere, Muhyiddin Çelebi, Seydi Ali Reis(Katibî), Kemâlpaşa-zâde, Fuzûlî, Usûlî, Cinanî, Sehî Bey, Lâmiî, Hilalî, Harimî, Zaifî, Ca'fer Çelebi, İshak Çelebi, Vasfî, Hayâlî Bey, Hamdî Çelebi, Mihrî Hatun, Hayretî, Alî Bey, Behiştî, Revânî, Muhibbî, Helakî, Nazmî, Şem'î Dede, Şem'î, Zihnî, Şevkî-i Bursevî, Şevkî, Futûhî, Gedayî ve Sırrî nazîre yazmıştır. Bu gazel de Anadolu'da çok tutulmuş ve 35 civarında şâir tarafından tanzir edilmiştir. Ancak XV. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da kaleme alınan nazîre mecmuaları bu ve buna benzer birçok gazeli menşe itibariyle Ahmed Paşa'dan başlatır, Nevâî'den bahsetmezler.[82]

Nevâî
Nutkı cân birmek kılur ol lâ'l-i handân birle bahs
Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs

Yâr dir bahs kıl irnim kim ni üçün
Könglüng alıp kasd-ı cân kıldı kıl-ay cân birle bahs

Ey köngül ger 'akl iter men'-i cunûnum ni redel
'Ayb irür ger ehl-i dâniş kılsa nâdân birle bahs

Cânnı cânân ger tiler billâh ki minnet cângadur
Her niçük hükm itse tigmes cânga cânân birle bahs

Nâsihâ kılma cedal ayrıl kiyiklerdin diben
'Âlim-i şehr itmegey gûl-i beyâbân birle bahs

Fakr kûyıda müsellem tut ki kılsang istimâ'
'Ârif irmes her kişi kim kılsa 'irfân birle bahs

Ey Nevâî her niçük zulm itse çik dem urmagıl
Kim gedâ haddi imes hîç işte sultân birle bahs
Garâibü's-Sıgâr95

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Eldeki kayıtlardan ve nazîre mecmualarından anlaşıldığına göre, bu gazele Anadolu'da ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazmıştır. Nevâî ile Ahmed Paşa'nın nazîresi arasında mana ve ifade biçimi açısından da bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Nevâî, bir beytinde "'Ayb irür ger ehl-i dâniş kılsa nâdân birle bahs" ve "Kim geda haddi imes hîç işte sultân birle bahs" derken; Ahmed Paşa "Bendeye layık değildir k'ede ummân ile bahs" demektedir. Yine Nevâî matla beytinde "Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs" derken; Ahmed Paşa makta beytinde, "Gûyiyâ İsâdır etmiş Ab-ı Hayvân ile bahs" demektedir.

Nevâî'nin gazelini görerek tanzir ettiğini tahmin ettiğimiz diğer bir şâir de Ca'fer Çelebi'dir. Bu iki şâir arasında da çok açık bnezerlikler görülmektedir. Nevâî bir beytinde "'Ayb irür ger ehl-i dâniş kılsa nâdân birle bahs" derken; Ca'fer Çelebi çok yakın bir ifade şekli kullanır ve: "Pîr-i dânâ itmek olmaz tıfl-ı nâdân ile bahs" der.

---

[82] Bu mecmulardan birisi, Süleymaniye, Hasan Hüsnü Paşa, 1031 numarada kayıtlıdır. Bu mecmuaya

Nevâî'nin bu gazelini görerek nazîre yazan şâirlerden birisi de Fuzûlî'dir. Fuzûlî bir beytinde; Nevâî'nin "'Ayb irür ger ehl-i dâniş kılsa nâdân birle bahs" mısraına benzer şekilde "Ne münasib ki kılam bir nice nâdân ile bahs" mısraını söyler.

Nevâî'nin gazelini görerek nazîre yazan şâirlerden birisi de Katibî mahlasını kullanan ve Çağatayca şiirler yazan Seydî Ali Reis'tir. Nevâî'nin gazeliyle Katibî'nin nazîresi arasında da çok açık benzerlikler göze çarpmaktadır. Nevâî "Nutkı cân birmek kılur ol lâ'l-i handân birle bahs" ve "'Ayb irür ger ehl-i dâniş kılsa nâdân birle bahs" derken Katibî "'Ayb irür sâkî mey itmek la'l-i cânân birle bahs" demektedir. Yine bir başka mısrada Nevâî "Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs" derken; aynı hayali Katibî "Hîç acığ su eylegey mi âb-ı hayvân birle bahs" mısraıyla dile getirir.

Nevâî'nin gazeliyle açık benzerlikler gösteren gazellerden birisi de Muhyî'ye aittir. Nevâî, bir mısraında "Kim geda haddi imes hîç işte sultân birle bahs" derken; Muhyî benzer bir ifade tarzı kullanır ve "Kim değil lâyık hilâle bedr-i rahşân ile bahs" der.

Nevâî'nin gazeliyle çok açık benzerlikler gösteren bir diğer nazîre de Cemîlî'ye aittir. Cemîlî, tezkirelerin belirttiğine göre, bütün divanını kafiye-be-kafiye Nevâî'ye nazîre yazarak oluşturmuştur. Cemîlî, bu gazele de bir nazîre yazar. Cemîlî, yazdığı nazîrenin matla beytinde Nevâî'nin "Râst 'Îsî dik ki kılgay Âb-ı Hayvân birle bahs" mısraına paralel olarak "Gûyiyâ kim 'Îsi ile cism-i bi-cân kıldı bahs" demektedir.

Nevâî'nin gazellerini ve diğer eserlerini yakından takip ettiğini bildiğimiz diğer bir şâir de Lâmiî Çelebi'dir. Gerçekten de Lâmiî Çelebi'nin şiirleri ile Nevâî'nin şiirleri arasında ölçü ve kafiye dışında da bazı benzerliklere ve paralelliklere rastlamak mümkündür. Bu gazel açısından

göre "ân ile bahs" redifli gazeli ilk olarak Ahmed Paşa yazmıştır. Diğer şâirler onu tanzir etmiştir.

bakacak olursak; her iki şâirin de makta beyitleri arasında büyük benzerlikler olduğu görülecektir. Nevâî makta beytini "Kim geda haddi imes hîç işte sultân birle bahs" mısraıyla bitirirken; Lâmiî "Kim ne haddidür gedânun ide sultân ile bahs" mısraıyla bitirmektedir. Görüldüğü gibi lehçe farkının dışında herhangi bir farklılık görülmemektedir.

Ahmed Paşa:
İtmesin hurşîd-i rahşân rûy-ı cânân ile bahs
Bendeye lâyık değüldür k'ede 'ummân ile bahs
AP129-22

Ca'fer Çelebi:
Hûblıkda mâh iderken şems-i tâbân ile bahs
Cânı yokdur kim ide hüsn içre cânân ile bahs
CÇ209-14

Fuzûlî:
Hat-i ruhsârın eder lûtfda reyhân ile bahs
Hüsn-i sûrette cemâlin gül-i handân ile bahs
FD153-46

Cemîlî:
Ay perîveş lebleringle âb-ı hayvân kıldı bahs
Gûyiyâ kim 'Îsi ile cism-i bi-cân kıldı bahs
Cemili 134

Muhyî:
İtmesün meh-pâreler sen mâh-tâbân ile bahs
Kim değül lâyık hilâle bedr-i rahşân ile bahs
FM33b

Seydî Ali Reis:

'Ayb irür sâkî mey itmek la'l-i cânân birle bahs
Hîç acığ su eylegey mi âb-ı hayvân birle bahs
Katibî 52-XVII

Kemâlpaşa-zâde:

Cân u dil kim itdiler ol la'l-i cânân-ıla bahs
Benzer ol ser-hoşlara k'eyler şarâb üstine bahs
KP30-35

Zaifî:

Cânı yokdur ki ide meh ruh-ı cânân ile bahs
Her gice gerçi ider şem'-i şebistân ile bahs
ZD78

Usûlî:

Edemez akl-ı kavi-re'y aşk-ı sultan ile bahs
Gerçi kim mûr-ı zâ'if itmiş Süleyman ile bahs
UD106-10

Hamdî Çelebi:

Gül ne cân ile kılur bu hüsn-i cânân ile bahs
Gonçe ne yüzden ider ol la'l-i handân ile bahs
Hamdi 21-30

Hilalî:

İtmesün hurşîd-i rahşân rûy-ı cânân ile bahs
Kevkebe lâyık değüldür mâh-ı tâbân ile bahs
Hilali9-8

Lâmiî Çelebi:

Burka'i ref' it yüzünden eyle hûbân ile bahs
Kim cedel eyler nigâr olsa bürühân ile bahs

Lamii50-42

Mihrî Hatun:

'Işk bâbında benümle eyledi ol yâr bahs
Cân ile virdüm cevâbın itmedi tekrâr bahs

Mihri11-57

Sehî Bey:

Mihr ü meh germ olup eyler rûy-ı cânân ile bahs
İtmesün pervâneler şem'-i dırahşân ile bahs

Sehi24-15

Vasfî:

Dil olup her berg-i gül eylerse cânân ile bahs
Cânı yokdur k'eyleye ol la'l-i handân ile bahs

Vasfi9-67

Harimî:

Gül ne cânıla kılur bu hüsn-i cânân ile bahs
Gonca ne yüzden ider ol la'l-i handân ile bahs

Zühdü Bey 607, 56b

Hayretî:

Eylesem tan mı kilâb-ı kûy-ı cânân ile bahs
Şimdi mi itdüği var yârân yârân ile bahs

H.Hüsnü Paşa, 75a

Alî Bey:

Nergis-i şehlâ idermiş çeşm-i cânân ile bahs
Gözün açsun mümteni'dür mest ü hayrân ile bahs
H.Hüsnü Paşa, 75a

Behiştî Efendi:

'Ar iderken la'l-i cânân kılmağa cân ile bahs
Dil diler dîvânelikden la'l-i cânân ile bahs
Zühdü Bey 607, 56b

Behiştî Efendi:

Şekkere tatsızdur itmek la'l-i cânân ile bahs
Lezzet olmaz olmasa emsâl ü akrân ile bahs
H.Hüsnü Paşa, 76a

Revânî:

Germ olup bu murg-i dil kıldıkça cânân ile bahs
Gûyiyâ Hüdhüd durur k'eyler Süleymân ile bahs
Zühdü bey 607, 57a

Muhibbî:

Haddi mi var mihr ü mâhın ide sen cân ile bahs
Zerre niçe eylesün hurşîd-i rahşân ile bahs
Zühdü Bey 607, 57a

Helakî:

Hat getürmiş haddün la'lin ki idüp cân ile bahs
Resm-i yâkûtî kıla nesh ide reyhân ile bahs
H.Hüsnü Paşa,76a

Nazmî Efendi:

Hüsn içinde kim idersen şâh-ı hûbân ile bahs
Hûblukda kimdir eden mâh-ı Ken'ân ile bahs

H.Hüsnü Paşa,87a

Şem'î Dede:

Ben gedâ itsem n'ola sen şâh-ı hûbân ile bahs
'Aşkdur bu itdirür mûrı Süleymân ile bahs

H.Hüsnü Paşa, 77b

Şem'î:

İtsün meh-pâreler gün gibi cânân ile bahs
Kevkebe lâyık degül hurşîd-i dırâhşân ile bahs

H.Hüsnü Paşa, 77b

Zihnî:

İtme ey kevn-i kerem olup ol mâh-ı tâbân ile bahs
Haddi yok pervâne ede şem'-i şebistân ile bahs

H.Hüsnü Paşa,78a

Şevkî-i Bursevî:

N'ola dil firkatde gamdan itse cânân ile bahs
Giceler dîvâne eyler mâh-tâbân ile bahs

H.Hüsnü Paşa,78b

Şevkî:

İtme ey kevn germ olup ol mâh-ı tâbân ile bahs
Haddi yok pervâne ide şem'-i tâbân ile bahs

Zühdü Bey 607,57b

Futûhî:

Ey kamer haddin değüldür rûy-ı cânân ile bahs
'Arif nûr ile itme nûr-ı Yezdân ile bahs

H.Hüsnü Paşa,78b

Gedayî:

Cânı yok kim mâhın ede hüsn-i cânân ile bahs
Zerrenin haddi degül hurşîd-i râhşân ile bahs

H.Hüsnü Paşa,79a

Sırrî:

Eylesem bir zerre ben ol mihr-i râhşân ile bahs
Bir gedâ dirler Fuzûlî etdi sultân ile bahs

Sırrî 55a

Hayâlî Bey:

Hat gelmeye görsün leb-i cânân idemez bahs
Bir mûr ile gâhice Süleymân idemez bahs

HD264-28

3

Nevâî'nin **"-în salıp"** redifli gazeline, Anadolu'da Ahmed Paşa ve 'Adlî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Veh ni kâtildür kilür âyin-i zulm ü kîn salıp
'Âşık öltürmek üçün her kaşıga yüz çîn salıp

Çün ötüp 'ışk ehlidin âşûb-ı sabr u fehm olup
Çün yitip zühd ehliga târâc-ı 'akl u dîn salıp

İl sarı kim yüzlenip kındın çıkarıp tîg-i kîn
Çün menga merkeb sürüp başımga tîn-i kîn salıp

Bu sarıg ruhsâre birle kan yaşımdın yâd kıl
İçseng altun câm içinde bâde-i rengîn salıp

Sinsizin ey 'ömr çün mümkin imes ârâm u sabr
Barma her dem bizni mundak bî-dil ü gamgîn salıp

Her taraf kim gam urup yüz pârsâ yalın urup
Her kayan köz salıp yagma vü nesrîn salıp

Şer'siz h'aşâk ara haşhâş diktür ey hâkim
Kökke çıksang ceybing içre subha-i pervîn salıp

Derd ü gam kalıp Nevâî cânı çıktı 'âkıbet
Hecr ilidin hân ü mânın bardı ol miskîn salıp
Garâibü's-Sıgâr59

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Eldeki bilgi ve belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Anadolu'ya Nevâî'yi şiirleriyle ilk olarak taşıyan şâir Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa'nın bu gazele yazdığı nazîreden bunu anlamak çok kolaydır. İki şâir arasındaki benzerlik sadece kafiye ve vezinle sınırlı kalmamış; aynı benzerlik hayal ve ifade biçimlerinde de kendini hissettirmiştir. Nevâî, sevgilinin "âşık öltürmek üçün" kaşlarını çatttığını "her kaşıga yüz çîn salıp" ibaresiyle ve bu işi meslek haline getiren bir katil olduğunu "Veh ni kâtildür kilür âyin-i zulm-ü-kin salıp" mısraıyla vurgular. Ahmed Paşa aynı hayali, benzer ifadeler kullanarak ifade eder. Ona göre sevgili bir "şah-ı cihan"dır ve "gönül mülkünü" yıkmak için kaşlarını çatmıştır.

Başka bir beyitte ise Nevâî, sevgilinin aşk ehlinin sabr ve fehmini aldığını "Çün ötüp 'ışk ehlidin âşûb-ı sabr-u-fehm olup" mısraıyla , zühd ehlini ise akıl ve dinini yağmaladığını "Çün yitip zühd ehliga târâc-ı 'akl-u-din salıp" mısraıyla ifade eder. Aynı hayal Ahmed Paşa'da da vardır. Ona göre de sevgilinin saçı hem gönül ve cân askerlerini kırar:"Saldı zülfün kim şikest ede dil ü can leşkerim" Hem de bî-din olduğu için ehl-i İslam'ı "Ehl-i islam üstüne n'ederdi bir bi-din salıb" perişan eder.

Diğer nazîre ise 'Adlî'ye ait olup, daha ziyade Ahmed Paşa'ya yazılmış bir nazîre görüntüsü çizmektedir. Zira 'Adlî'nin matla beyti Ahmed Paşa'yı andırmaktadır.

Ahmed Paşa:

Yine ol şâh-ı cihan ebrûlarına çîn salıp
Geldi gönlüm mülkünü yıkdı beni âyîn salıp
AP124-12

'Adlî:

Ruhlarına ol sitemger sünbül-i pür çîn salıp
Fitne saldı dîne iki kâfiri bî-dîn salıp
Adli 5-4

4

Nevâî'nin **"-ânım bar imiş"** redifli gazeli başta Ahmed Paşa olmak üzere Ca'fer Çelebi, Muhyiddin Çelebi, Taliî, Kâtibî ve Bahtî tarafından tanzir edilmiştir. Muhyiddin Çelebi kendi şiirinin başında Nevâî'ye nazîre olduğunu belirtmiştir.

Nevâî:

Sini körgeç dir idim bir mihribânım bar imiş
Allâh Allâh ni belâ bâtıl gümânım bar imiş

'Arızın mâhiyyeti ağzıng sözin şerh eylesem
Veh ni tab'-ı pâk ü zihn-i hurdedânım bar imiş

Çâk kıl köksümni ey bed-mihr tâ ki bilge sin
Tîğ-ı hecringdin ni nev' âzürde cânım bar imiş

Ni hayât irdi öler hâlette kim körgeç anı
Nâz ile didi henüz ol nâ-tüvânım bar imiş

Dir ki yalkıptur Nevâî ünidin veh yahşıdur
Kim tirigliktin nişân tek bir figânım bar imiş

Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ânım bar imiş" redifli bu şiiri Anadolu'da ilk olarak Ahmed Paşa tarafından tanzir edilir. Nevâî'nin bu şiiri de diğer bazı şiirler gibi çok beğenilir. Belki de Nevâî'yi böylesine meşhur kılan özelliklerinden birisi, burada olduğu gibi, birkaç kelimelik redifleri şiirde çok isabetli bir şekilde kullanmasıdır. Şâir, bulduğu bu redif sayesinde şiire çok güzel bir âhenk vermiş, şiirde ses-mana ilişkisini çok iyi kurmuş ve Türkçe'nin sesini yakalamayı başarmıştır. Zaten onun en çok beğenilen şiirleri bu tür şiirlerdir. Şâirler Nevâî'nin özellikle matla beytinin ilk mısraını çok beğenmiş ve mısraı ufak bazı değişikliklerle kendi şiirlerine taşımışlardır. Nevâî'nin bu meşhur mısraı "Sini körgeç dir idim bir mihribânım bar imiş" şeklindedir. Buna göre Nevâî, sevgiliyi görünce "mihribân"ı var zannettiğini söylerken; Ahmed Paşa, "Şükr ona kim dünyede bir mihr-bânım var imiş" mısraıyla, dünyada bir "mihribân"ı olduğu için şükretmektedir.

Bu gazeli tanzir edenlerden birisi de Ca'fer Çelebi'dir. Bilindiği gibi Çelebi, Nevâî'yi yakından takip eden şâirlerin başında yer almaktadır. O

da Ahmed Paşa gibi, Nevâî'nin birçok gazelini tanzir eder. İki şâir arasında nazîreden doğan benzerliklerin yanında ifade tarzı ve hayal açısından da birçok benzerlikler göze çarpmaktadır. Nevâî bir beytinde sevgiliye "ağzıng sözin şerh eylesem" derken; Ca'fer Çelebi, "Agzınun sırrını keşf itdüm" demektedir. Yine aynı beytin ikinci mısraında Nevâî "Veh ni tab'-ı pâk ü zihn-i hurdedânım bar imiş" der, yani pak bir tabiatı ve incelikleri anlayan bir zihni olduğunu söyler. Ca'fer Çelebi de Nevâî'ye paralel olarak ikinci mısrada "Gör ne tab'-ı mü-şikâf u hurde-dânum var imiş" der, yani inceliklere vakıf bir tabiatının olduğunu söyler. Başka bir beytin ikinci mısraında ise Nevâî "Tîğ-ı hecringdin ni nev' âzürde cânım bar imiş" der, yani ayrılıktan incinmiş bir canı olduğunu dile getirir. Buna karşın Ca'fer Çelebi "Kim dahi bir zerrece cismümde cânum var imiş" der, yani cisminde canının yok denecek kadar az kaldığını dile getirir.

Bu gazele yazılan nazîrelerden birisi de Çağatayca olup Bahtî mahlaslı bir şâire aittir. Gazeli arşivlerden çıkarıp ilim âlemine sunan Prof. Dr. Sertkaya'ya göre Bahtî, II.Bayezid döneminde yaşamış olan Osmanlı şâirlerinden birisidir. Gazel, İstanbul, Topkapı Sarayı Arşivi, no.11980-D'de kayıtlıdır.[83] Bahsi geçen bu belgede önce Nevâî'nin gazeline, ardından da "cevâb aytur" başlığı altında Bahtî'nin nazîresine yer verilmiştir. Bahtî'nin nazîresinde devrin padişahı Bayezid Han'ın da ismi geçmektedir. Ayrıca İki şâirin gazelleri arasında kafiye ve vezinin ötesinde, hayal ve ifade tarzında da bir takım benzerlikler göze çarpmaktadır. Nevâî "Sini körgeç dir idim bir mihribânım bar imiş" derken; Bahtî "Hamdülillâh kim şehim dik mihribânım bar imiş" der.

Nevâî'nin bu şiirine nazîre yazan şâirlerden birisi de Muhyî'dir. Muhyî aynı gazele iki nazîre yazar. İki şâirin gazelleri arasında çok açık benzerliklere rastlamak mümkündür. Nevâî, bir beyitte "ağzıng sözin şerh eylesem" "Veh ni tab'-ı pâk ü zihn-i hurdedânım bar imiş" demek suretiyle,

[83] Osman F.SERTKAYA, Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirlerilll, İst. Ünv. Edb. Fak., İst.1973, 7.

sevgilinin ağzından çıkan sözleri şerh eyleyebilmek için çok ince ve hassas bir zihne sahip olmak gerektiğini dile getirir. Aynı şeyleri Muhyî çok küçük bazı değişiklikler yaparak ifade eder. Muhyî, "'akılla bildim dehânı varlığın" ve "Niçe mecnûnum ki 'akl-ı hurdedânım varmış" diyerek, sevgilinin ağzını akılla anlamaya çalışmanın delilik olduğunu, bu yüzden çok "ince" bir zekası olduğunu ifade eder.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Katibî'dir. O, Nevâî'nin matla beytinde biraz dolambaçlı bir şekilde söylemek istediğini, çok daha açık bir şekilde ifade eder. Nevâî, Sevgiliyi ilk gördüğünde "bir mihribân"ı olduğunu zanneder, ancak daha sonra çok büyük bir yanlışlık yaptığını ve bunun "bâtıl gümân" olduğunu anlar. Katibî'ye göre ise "Ol yâr'in kişige mihribân" olamayacağını ve ona "'Âşık olanların şâdmân" olmasının mümkün olmadığını söyler.

Ahmed Paşa:
Devlet ü ikbâl ü baht-ı kâm-rânım var imiş
Kim seni bir dahi görmeğe zamânım var imiş
AP181-129

Ca'fer Çelebi:
Yâra vasl oldum 'aceb devletlü cânum var imiş
Gerçi pîrem dôstlar baht-ı civânum var imiş
CÇ273-76

Bahtî:
Pâdşâhım devride bir hoş zamânım bar imiş
Barça havf u hem hatardın köp âmânım bar imiş
Bahtî7

Muhyî:

Pîrlükde dil viricek nev-civânım varmış
'Âşık-ı şeydâlığa dahi zebânım varmış
FM78a

Muhyî:

Gönlümün tahtında hoş şâh-ı cinânım varmış
Şark u Garba hükm ider sâhib-kırânım varmış
FM78b

Katibî:

Ol yâr kişiğe mihribân bolmas imiş
'Âşık olan anga şâdımân bolmas imiş
Katibî 53-XX

5

Nevâî'nin **"-âb köz"** redifli gazeli Ahmed Paşa, Zatî ve Lâmiî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Yârdın ayrılgalı şeydâ köngül bî-hâb köz
Her zamân zâhir kılur sevdâ köngül hûn-âb köz

Köz ü könglüm bahr ü ber seyr ittiler yâr isteben
Bu seferde taptılar yağma köngül gark-âb köz

Köz ü könglümdin biri küyüp birisin bozdı seyl
Yoksa niyüçün boldı nâ-peydâ köngül nâ-yâb köz

Dip imiş heçrimde min dik köz ü könglim asrasun
Vây kim yoktur manga hârâ köngül kassâb köz

Veh ni kün bolgay ki yitker vaslınga köz ü köngül
Tartıban feryâd ü vâveylâ köngül yıglap köz

Körmeyin dip kördi köz körgeç köngül kıldı hevâ
Boldı zâr itken mini rüsvâ köngül kullâb köz

Dost közle hasmdın üzgil köngül kim tüşse iş
Birmes ü almas imiş a'dâ köngül ahbâb köz

Ey Nevâî gûyîyâ kim yâr mihmân bolgusı
Kim müretteb eylemiş me'vâ köngül ebvâb köz

Garâibü's-Sıgâr226

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin **"-âb köz"** redifli şiirine Anadolu'da başta Ahmed Paşa olmak üzere Zatî ve Lâmiî Çelebi cevap verir. Gazeli Anadolu'ya taşıyan ilk şâir Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa'nın şiiriyle Nevâî'nin şiiri arasında hem kafiye ve vezin, hem de mana ve hayal açısından çok sıkı benzerlikler gözükmektedir. Ahmed Paşa, Nevâî'nin yukarıdaki gazeline iki gazelle cevap verir. Her iki gazel de çok yoğun bir şekilde Nevâî'yi çağrıştırır. Özellikle birincisi tamamıyla Nevâî atmosferinde kalınarak yazılmıştır. Nevâî, gazel boyunca iki şeyi parelel olarak götürür: Gönül ve göz. Gazele bu açıdan bakılında bir yeknesaklık göze çarpmaktadır. Çünkü her beyit gönlün ve gözün başka bir yönü üzerinde durur. Ahmed Paşa da aynı metodu benimser ve o da her beyitte gönlün ve gözün bir başka yönünü ele alır. Nevâî birinci beyitte yardan ayrıldıktan sonra gönlün şeydâ ve sevdalı, gözün ise bî-hâb ve hûn-âb olduğunu söyler. Ahmed Paşa da birinci gazelinin birinci beytinde gönlün şeydâ, gözün ise bî-hâb ve hûn-âb olduğunu söyler. Ancak onun gerekçesi farklıdır. Ahmed Paşa'ya göre bunun sebebi "sihr-i gamze" ve "yâd-ı la'l"dir.

Aynı gazelin ikinci beytinde Nevâî, göz ve gönlün çıktıkları "bahr u ber seyr"inde; gönlün "yağma", gözün ise "gark-âb" olduğunu söyler. Ahmed Paşa da buna paralel olarak gözün gönlü "deryâ-yı aşk" "ka'r"ına düşürdüğünü ve bunun sonucu olarak gönlün "ihyâ", gözün de "gark-âb" olduğunu söyler.

Aynı gazelin üçüncü beytinde ise Nevâî, köz ü könglün saklanması gerektiğini ifade eder. Çünkü sevgiliye göre gönül bileği taşı, göz de kasaptır. Ahmed Paşa'ya göre ise Allâh sevgiliye "hûn-rîz için bileği taşı gibi gönül, kasap gibi göz vermiştir.

Aynı gazelin dördüncü beytinde Nevâî, "seyl" tarafından gözün "köydüğünü", gönlün ise "bozguna" uğradığını, sonuçta ise birincisinin "nâ-peydâ", ikincisinin ise "nâ-yâb" olduğunu vurgular. Ahmed Paşa ise benzer beytinde, "köz ü gönlün", leb" ile "bel" istediğini ve bu sefer esnasında birincisinin "nâ-peydâ", ikincisinin ise "nâ-yâb" olduğunu dile getirir.

Ahmed Paşa'nın ikinci gazelinde ise konu, yine yardan ayrılık ve bu ayrılık sonucu âşığın çektikleridir. Ancak Ahmed Paşa bu hayal üzerinde biraz daha çalışır ve onu geliştirerek bazı eklemelerde bulunur. Ahmed Paşa'ya göre âşığın gözünün "bî-hâb" olması "sevdâ-yı zülf"den, "hûn-âb" olması ise "şevk-i lal"dendir.

Nevâî'nin bu gazeline yazılan nazîrelerden birisi de Lâmiî Çelebi'ye aittir. Ona göre gözün "hûn-âb ve "şeydâ", gönlün ise "şeydâ" olmasının sebebi sevgilinin "zülf ü hâli"dir. Lâmiî Çelebi bu gazeliyle Nevâî'den ziyade Ahmed Paşa'yı çağrıştırmaktadır. Çünkü, anladığımız kadarıyla, bu gazelin Anadolu'ya taşınması ve tanıtılması Ahmed Paşa kanalıyla gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki gazele yazılan nazîrelerden birisi de Zatî'ye aittir. Zatî, gazelinin matla beytinde bir aşk denizi hayal eder; gönlü "fülk"e, gözü "girdâb"a benzetir ve ardından da her ikisinin deryâya gömüleceğini iddia eder. Bu haliyle Zatî de Nevâî'den ziyade Ahmed Paşa'yı hatırlatmaktadır. Bu durumda bahsi geçen beyit de Ahmed Paşa'nın birinci gazelinin ikinci beytini çağrıştırmaktadır.

Ahmed Paşa:

I

Sihr-i gamzenden olur şeydâ gönül bî-hâb göz
Yâd-ı lâ'linle çeker sahbâ gönül hûn-âb göz

AP178-123

Ahmed Paşa:

II

Her gece sevdâ-yi zülfünden olur bî-hâb göz
Şevk-i lâ'linden şafak gibi döker hûn-âb göz

AP176-120

Lâmiî:

Zülf ü hâlünden tolup gönül hûn-âb göz
Oldı gamdan rûz u şeb şeydâ gönül bî-hâb göz

Lamii158-153

Zatî:

Oldı bahr-i 'ışka fülkâsâ gönül girdâb göz
Olmasun mı garka-i deryâ gönül gark-âb göz

Zatî 538-42

6

Nevâî'nin **"-âkidür henüz"** redifli gazeli, sadece Ahmed Paşa tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Özge boldı yâr ü mihri minde bâkîdür henüz
Na-tüvân könglümde ol ay iştiyâkıdur henüz

Gerçi özge yâr ister hâtırım bardur velîk
Cân anga menzil köngül anıng visâkıdur henüz

Gayr 'ışkı könglüm öyinde niçük kılgay nuzûl
Kim hayâli meskeni közüm revâkıdur henüz

'Işk ile mey terkin ey nâsıh ni nev' eyley kabûl
Kim köngülge ârzû ol turfa sâkîdur henüz

Çarh yalguz kılmladı Ferhâd kanın lâlezâr
Lâle kanın tökküçi anıng nifâkıdur henüz

Ey Nevâyi gerçi mini mihrsiz dir irdi yâr
Özge boldı yâr ü mihri minde bâkîdür henüz

Garâibü's-Sıgâr 214

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini, Anadolu şâirleri arasında sadece Ahmed Paşa tanzir etmiştir. Ahmed Paşa'nın bu nazîresi, her açıdan Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Ahmed Paşa, gazeli tanzir ederken, kimi zaman Nevâî'nin bazı ifadelerini de kendi şiirne taşır. Nevâî'nin matla beytinin birinci mısraında "Özge boldı yâr-ü-mihri minde bâkîdür henüz" demesine karşılık; Ahmed Paşa'nın, "Nakd-i mihrim mührün ile dilde bâkidir henüz"

demesi, mana ve mazmun yanında Nevâî'nin bazı ibarelerini de aldığını göstermektedir.

Başka bir beyitte, Nevâî gönlünü sevgiliye bağladığını "Cân anga menzil köngül anıng visâkıdur henüz" ifadesiyle anlatırken; Ahmed Paşa gönül hanesini gamın harap etme sebebini "Ol güzeller şahının çünkim visâkıdır henüz" diyerek anlatır. Görüldüğü gibi her iki şâir de aynı hayali birbirine yakın ifadelerle anlatmaya çalışmıştır.

Ahmed Paşa:

Gözlerim aşkın meyin sunmakda sâkîdür henüz
Nakd-i mihrim mührün ile dilde bâkîdür henüz

AP176-120

7

Nevâî'nin **"-âl oldı yana"** redifli gazeline, başta Ahmed Paşa olmak üzere, Amrî, İshak Çelebi, Sunî, Zatî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Bâde tut sâkî ki eyyâm-ı visâl oldı yana
Dest birdi şâdlıg gam paymal oldı yana

Garâibü's-Sıgâr549

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Ahmed Paşa, Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerin başında gelmektedir. Diğer birçok nazîrelerinde olduğu gibi, bu nazîrede de iki şâir arasında çok açık benzerliklerin olduğu görülmektedir. Hem gazelin redifinin iki kelimeden oluşması ve hem de anlam üzerinde redifin tesirinin kuvvetli olması sebebiyle, anlam redif etrafında örgülenmektedir. O yüzden

redif ve kafiyenin mazmun ve ifade tarzının benzerliğinde büyük tesiri vardır.

Ahmed Paşa:

Gözlemekden kaşını çeşmim hilâl oldı yine
Kıl gibi inceldi cânım bir hayâl oldı yine
AP260-292

Amrî:

'Iyd-ı hüsnünden cihânı ferhunde-fâl oldı yine
Feyz-i envâr-ı tecellî-i cemâl oldı yine
Amri 52b

Zatî:

Bâbdur zevk u safâ fasl-ı hazân oldı yine
'îş ü 'işret demidür hûb zamân oldı yine
Zati1246-154

İshak Çelebi:

Âh kim bir 'âşık-ı şûride-hâl oldum yine
Gönlümi elden yitürdüm pây-mâl oldum yine
İÇ252-282

Suni:

Pâre pâre dağlar ile hâksâr oldum yine
Güller ile zeyn olunmış bir mezâr oldum yine
Sun'î155-71

8

Nevâî'nin **"-âz uykusı"** reidfli gazeline, Anadolu'da sadece Ahmed Paşa cevap vermiştir.

Nevâî:

Nergisin gül üzre kim bîmâr iter nâz uykusı
Misl-i şûhıdur ki süst itkey anı yaz uykusı

Köz açıp bî-hodlugumnı körmese yoktur 'aceb
Kim manga baht uykusı bolmuş anga nâz uykusı

Çarh-ı sayir gûyiyâ 'âşık durur kim kiceler
Bar anıng hem min kibi köp eşki vü az uykusı

Bizni def' olsun diben salmış özini uykuga
Zerkdin tâli' imestür ol fusûn-sâz uykusı

Her tün eyler istima' il kıssasın veh kim kilür
Min ki öz hâlim disem ol kıssa-perdâz uykusı

İste kâmil hıdmetin gafletmi ref' eyley diseng
Bardur özdin gâyib olmak zümre-i râz uykusı

Ey Nevâî açmagımdır köz ki sırrım dıldı fâş
Yahşırak bî-dârlıgdın bile gammâz uykusı

Garâibü's-Sıgâr618

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âz uykusı" redifli gazeli, sadece Ahmed Paşa tarafından cevaplandırılır. Ahmed Paşa'nın nazîresi birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatır. Nevâî, matla beytinin birinci mısraında sevgilinin gamzesini nergise benzetir ve "nâz uykusu"nun bîmâr ettiğini ifade ederken; Ahmed Paşa benzer bir edâ ile gamzedeki "nâz uykusu"nun sihr ediciliğinden bahseder.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ahmed Paşa, "nâz uykusu" imajını çok beğenir ve ikinci mısrada da farklı bir açıdan tekrar eder. Nevâî'nin, matla beytinde "nergis"in "nâz uykusu" sebebiyle "bîmâr ettiğini söylemesine karşın; Ahmed Paşa ikinci beytinde sevgilinin gözlerinin "nâz uykusu"ndan "mahmûr" olduğunu söyler ve "Bilmeyen sanır k'anı bimâr eder nâz uykusı" der. Görüldüğü gibi bu mısra Nevâî'nin "Nergisin gül üzre kim bimâr iter nâz uykusı" mısraına benzemektedir.

Ahmed Paşa:

Bilmezem ne sihr ede gamzendeki nâz uykusı
Kim cihâna fitne uyardı bu tannâz uykısı

AP286-348

9

Nevâî'nin **"-ân bolur"** redifli gazeline, başta Ahmed Paşa olmak üzere, Kemâlpaşa-zâde, Lâmiî, Cemîlî, Hayâlî, Yahya Bey, Fuzûlî, Muhibbî, vb. şâirler nazîre yazmışlardır.

Nevâî:

Kök gazâli çünki kâfûr üzre müşg-efşân bolur
Kevkeb-efşân közlerimdin ol kuyaş pinhân bolur

Mungrayıp andak sınuk könglüm bozulur kim sipihr
Bü-l 'aceb hâlimga yüz ming köz bile hayrân bolur

Geh yürüp geh olturup bir lahza tutmas sîn karâr
Gussa bendidin bârı 'âlem manga zindân bolur

Geh köngül atı urar köksüm şikâfıdın 'alem
Geh bagır pergâlesi köz yalıdın galtân bolur

Olturur çy sakfıga ahım tefidin katreler
Yâ mining hâlimgâdur kim tam ü taş giryân bolur

Ey ki ister sin selâmet 'ışk kûyın sormagıl
Kim bu yolga her kişi kim tüşti ser-gerdân bolur

İstegenge dost kâmın isteben küymek ni tang
Ger tütün sünbül otun eşcâr ü ot reyhân bolur

İçni 'uryân kıl ki taşıng zîbi men'-i fakr imes
Fakr imestür ger içing memlu taşıng 'uryân bolur

Ey Nevâî 'ışk men'im ilge irşâd eyleding
Allâh Allâh bu ni mekr ü hîle vü destân bolur

Garâibü's-Sıgâr 167

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

"-An olur" redifi Nevâî'den önce, Anadolu'da kullanılan ve çok bilinen rediflerden birisidir. Özellikle Nesimî'nin 'Iyd-ı ekberdir cemâlin 'ıyde cân kurbân olur" mısraıyla başlayan gazeli, bu redifin kullanıldığını gösteren delillerden birisidir. Mecdet Mansuroğlu'na göre "ân olur" redifiyle şiir yazan diğer bir şâir de Hoca Dehhanî'dir.[84] Mansuroğlu'na göre "Ay yüzünde hat belürse gözlerüm giryân olur" mısraıyla başlayan gazel, Hoca Dehhânî'ye aittir. Ancak Prof. Dr. Hikmet İlaydın "Dehhanî'nin Şiirleri"[85] adlı makalesinde Mansuroğlu'nun bu iddiasını reddeder ve bu gazelin Kemâlpaşa-zâde'ye ait olduğunu söyler. Gerçekten de gazel, mana ve mazmun açısından, biraz tetkik edildiğinde, gazelin Kemâlapaşa-zâde'ye ait olduğu anlaşılacaktır. Kemâlpaşa-zâde bu gazeli Ahmed Paşa'nın "Ol hilâl ebrunu gördükce gözüm giryân olur" mısraıyla başlayan gazeline

[84] Mecdet MANSUROĞLU, Anadolu Türkçesi XIII.Asır, Dehhanî ve Manzumeleri, (İstanbul 1947), 15.

nazîre olarak yazmıştır. Gazelin Ahmed Paşa'ya nazîre olarak yazıldığını, diğer beyitlerdeki ifade ve mazmun benzerliklerinden de anlamak mümkündür.

Böyle durumlarda hangi şiirin Nevâî'ye, hangisinin de başka bir şâire nazîre olduğunu tespit etmek gayet güçtür. Bizim yapabileceğimiz tek şey, gazellerde kullanılan mana ve mazmunlardan hareketle, bir sonuca ulaşabilmektir. Biz de mana ve mazmunlara bakarak Nevâî'ye yazılmış olan nazîreleri tespit etmeye çalışacağız.

Ahmed Paşa "ân olur" redifli iki gazel yazmıştır. Bu gazellerin Nevâî'ye mi, yoksa Nesimî'ye mi nazîre olduğu hususunda çok net ip uçları olmadığı için kesin hükme gitmek zor görünmektedir.

Aynı redifli diğer bir gazel ise Kemâlpaşa-zâde'ye ait olup, Ahmed Paşa'ya nazîre olarak yazılmıştır. Aynı şekilde Fuzûlî'nin gazeli de ifade tarzı ve mana açısından Ahmed Paşa'yı andırmaktadır.

Ancak Anadolu'da "ân olur" redifiyle yazılan şiirler arasında Lâmiî'nin nazîresinin konumuz açısından çok özel bir yeri vardır. Zira Lâmiî'nin matla beyti ile Nevâî'nin matla beyti arasında çok açık benzerlikler ve paralellikler göze çarpmaktadır. Nevâî birinci mısrada "kök gazâli kâfûr üzre müşk-efşân bolur" derken; Lâmiî buna paralel olarak "Sünbülün berk-i gül üzre çünki müşk-efşân olur" der. İkinci mısradaki benzerlik çok daha açıktır. Bu mısrada Nevâî "Kevkeb-efşân közlerimdin ol kuyaş pinhân bolur" derken; Lâmiî "Encûm-efşân gözlerümden gün yüzi pinhân olur" der. Görüldüğü gibi bu mısrada Lâmiî, sadece "kevkeb" yerine "encüm", kuyaş yerine de "gün" kelimesini getirmiş, başka bir değişikliğe gerek görmemiştir.

---

[85] Hikmet İLAYDIN, Dehhanî'nin Şiirleri, Ömer Asım Aksoy Armağanı, (Ankara 1978), 137-176.

Cemîlî, "ân bolur" redifiyle üç gazel yazar ve her üçü de Nevâî'nin gazeline nazîre olarak yazılmıştır.

Ahmed Paşa:

I

Her kimin kim hem-demi gül yüzlü cânân olur
Hânesi cennet gibi dâ'im bahâristân olur
AP163-92

Ahmed Paşa:

II

Ol hilâl ebrûnu gördükce gözüm giryân olur
'Adet odur kim görünse mâh-ı nev bârân olur
AP156-79

Kemâlpaşa-zâde:

Gül yüzünde hat belürse gözlerüm giryân olur
Hâle görünse kenâr-ı mâhda bârân olur
KP56-79

Cemîlî:

I

La'l-i nâbıng şevkidin ay meh közüm giryân bolur
Körse la'lingni közüm könglüm haseddin kan bolur
Cemili 165

Cemîlî:

II

Bil ü agzıng hurda-bînler közidin pinhân bolur
Kuçmak u öpmek alarnı veh kaçan imkân bolur
Cemili 165

Fuzûlî:

Bende-i mü'min olan çeşmi ter ü giryân olur
Çeşmi giryân olmayan elbette bî-îmân olur
FD176-95

Muhibbî:

Ah itse âşık derd ile ağlar gözü giryân olur
Ol goncayı gör açılur san bâd ile bârân olur
Muhibbî91-108

Lâmiî:

Sünbülün berk-i gül üzre çünki müşk-efşân olur
Encüm-efşân gözlerümden gün yüzi pinhân olur
Lamii112-107

Hilâlî:

Mihr-i ruhsârında hat görsem gözüm giryân olur
Yüzün gözün ebr siyeh tutsa o gün bârân olur
Hilali 15-12

Yahya Bey:

Sen perî-rûyı seven bî-hûş u ser-gerdân olur
Adun anıldugı yirde vâlih ü hayrân olur
YD120-357

İshak Çelebi:

Seyre gelsen gülşenün her gûşesi seyrân olur
Açılur güller ferahdan goncalar handân olur
İÇ29-132

Usûlî:

I

Hâr-ı gamdan derd ile dil bülbül-i nâlân olur
Her kaçan çeşmimden ol gül yaprağı pinhân olur
UD115-19

Usûlî:

II

Bir melek sevdim ki görse ins ü cân hayran olur
Allâh Allâh ol perî-peyker ne hûb insân olur
UD117-21

Hayâlî:

Ka'be-i kûyunda her kim dilberin kurbân olur
Gerçi bir serden geçer ammâ ser-â-ser cân olur
HD145-162

10

Nevâî'nin **"-ân her kice"** redifli gazeline başta Ahmed Paşa olmak üzere, Ca'fer Çelebi, 'Adlî, Âhî, Lamiiî, Sehî, 'Avnî ve Mihrî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Perdeğa kirgen kibi hurşîd-i rahşân her kiçe
'Azm-i halvet eyler ol şem'-i şebistân her kiçe
Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin en çok beğenilen ve tanzir edilen gazellerinden birisidir. Bu gazele nazîre yazan şâirlerin başında Ahmed Paşa gelmektedir. Ahmed Paşa bu gazeli çok beğenmiş ve iki gazelle cevap vermiştir. Ayrıca Ahmed Paşa mana ve mazmun açısından da Nevâî'den etkilenmiştir. Mesela Nevâî, matla beytinde güneşin batışını perdeye girmek olarak yorumlarken; Ahmed Paşa hayadan gizlenmek olarak yorumlamaktadır.

Bu gazele nazîre yazan diğer şâir ise Ca'fer Çelebi'dir. O da Nevâî'nin tesiri altında kalan şâirlerdendir. Ca'fer Çelebi de Nevâî gibi güneşin gizlendiğini ifade ettikten sonra, ayın doğmasını, gerdûnun onu aramak için şem' yakması şeklinde yorumlar.

'Adlî ise yazdığı nazîrenin matla beytinde Nevâî'nin söylediklerinin aynısını, birazcık farklı ifadelerle dile getirir.

Ahmed Paşa:

I

Şöyle âlem olur ruhsâr-ı cânân her gece
Kim hayâdan gizlenir hurşîd-i rahşân her gece

AP243-257

Ahmed Paşa:

II

Tan degildir sohbete gelmezse cânân her gece
Kimsenin mihmânı olmaz mâh-ı tâbân her gece

AP257-287

Ca'fer Çelebi:

Çün olur nihân ol şems-i tâbân her gice
Şem'ler yakup arar gerdûn-ı gerdân her gice

CÇ407-199

'Adlî:

Ger ğurûb itse ne ğam hurşîd-i rahşân her gice
Gün gibi çün kim toğar ol mâh-ı tâbân her gice
Adlî 68-114

Âhî:

Bir elif çekdi yine sîneme cânân bu gice
San ayrıldı bir serv-i hırâmân bu gice
Ahi 65-92

Lâmiî:

Gül gibi ol ğonca tan mı olsa handân her gice
Şem'-i bezm-ârâ olur gün gibi rahşân her gice
Lamii413-230

Sehî:

I

Ey gönül kaçmak dilersen yârı uryân bir gice
Şem' gibi karşusında subha dek yan bir gice
Sehî238-122

Sehî:

II

Bezm-i yâra germ olup şem'-i şebistân her gice
Hıdmete durmış yanar şevk ile handân her gice
Sehî239-122

Sehî:

III

Sînede hattun hayâli oldı mihmân dün gice
Hamdü lillâh oldı âhir nâr-ı hicrân dün gice
Sehî237-121

'Avnî:

Tan mıdur etse gönül nâle vü efgân bu gice
Gelmedi meclise ol dilber-i fettân bu gice
'Avnî73-68

Mihrî:

I

İyledük yâr ile sahrâları seyrân bu gice
Vâcib oldı bana şükrâne irem cân bu gice
Mihri144-115

Mihrî:

II

Ben umardum gele bir zülf-i perîşân bu gice
Şem'-i ruhsârına pervâne kılam cân bu gice
Mihri147-117

11

Nevâî'nin **"-end gül"** redifli bu gazeline Ahmed Paşa ve Sehî Bey nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Ay letâfet kesbide hûnungğa hâcetmend gül
Yüz gülistân içre yok yüzüngge bir mânend gül
Nevâdirü'ş-Şebâb386

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-end gül" redifli bu şiirine aynı vezin ve kafiye ile sadece Ahmed Paşa cevap verir. Ahmed Paşa'nın gazeliyle Nevâî'nin gazeli

arasında mana ve mazmun açısından da bazı benzerliklere rastlanmaktadır. Özellikle matla beytinde Ahmed Paşa, Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Nevâî birinci mısrada gülün güzellikte sevgilinin kanına ihtiyacı olduğunu söylerken; Ahmed Paşa gülün renk ve kokusunu halvette elde ettiğini söyler. İkinci mısra ise küçük bazı değişiklileri hesaba katmazsak birbirinden farksızdır. Nevâî "Yüz gülistân içre yok yüzüngge bir mânend gül" derken; Ahmed Paşa "Olamaz yüz düzerinse yüzüne mânend gül" der.

Sehî Bey'in nazîresi, Ahmed Paşa'ya göre bazı farklılıklar içermektedir. Sehî Bey vezin ve redife dokunmaz, ancak kafiyeyi değiştirir. Sehî Bey'in matla beytinin ikinci mısraı ile Nevâî'nin ikinci mısraı arasında bir parelellik göze çarpmaktadır. Nevâî, "gülistan içre sevgilinin yüzüne benzer gül yok" derken, Sehî Bey mübalaganın dozunu biraz düşürür ve "az bulunur" der.

Ahmed Paşa:
Halvetinden reng ü bûyiyle çıkar her çend gül
Olamaz yüz düzerinse yüzüne mânend gül
AP208-185

Sehî:
Gonca-lebler gülşen-i hüsnünde açmış râz gül
La'l-i handânun gibi ey serv-i gül-ruh az gül
Sehi148-76

12

Nevâî'nin **"-ân isterem"** redifli bu gazelini Ahmed Paşa ve Karamanlı Nizâmî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Serv-i âzâdımnı bâğ içre hırâmân isterem
Sebzesin ser-sebz ü gül-bergini hândân isterem
Nevâdirü'ş-Şebâb

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Ahmed Paşa'nın bu nazîresi birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatır. Özellikle de redifin hem anlam, hem de ses açısından belirleyici olması, aradaki benzerliği daha da arttırmaktadır.

Aynı kafiye ve redifteki diğer nazîre ise, Nevâî'den ziyade Ahmed Paşa'ya yazılmış bir nazîredir.

Ahmed Paşa:

Gönlümi sevdâ-yı zülfünle perîşân isterem
Sînemi şevk-i lebünle dopdolu kan isterem
AP224-220

Karamanlı Nizâmî:

Gönlümi sevdâ-yı zülfünle perîşân isterem
Cânumı ebrûlarun yâsına kurbân isterem
KN202-82

13

Nevâî'nin **"-â yigit"** redifli gazeline Necâtî Bey, Cemîlî, Fuzûlî ve Âşık Çelebi birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Könglüm aldı bir perî melek-sîmâ yigit
Kim benî âdemde andak bolmamış peydâ yigit
Garâibü's-Sıgâr85

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, Anadolu'da ilk nazîreyi Necâtî yazar. Yazılan bu nazîre, Necâtî'nin Nevâî'yi çok iyi tanıdığını ve Nevâî'nin gazellerini tanzir edecek kadar âşinâlığa sahip olduğunu gösteren en önemli delillerden birisidir. Bu gazeli Anadolu'da ilk olarak Necâtî'nin tanzir etmesi ve neredeyse Nevâî'nin matla beytini olduğu gibi alması, bu tanzirin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Görüldüğü gibi Nevâî birinci mısrada "Könglüm aldı bir perî melek-simâ yigit" derken; Necâtî "Aldı gönlüm bir peri-peyker melek-simâ yiğit" demiştir. Necâtî sadece "gönül"le "almak" kelimelerinin yerini değiştirmiş, diğer kelimeleri olduğu gibi bırakmıştır.

Diğer bir benzerlikte Nevâî-Cemîlî arasındadır. Nevâî "Kim beni âdemde andak bolmamış peydâ yigit" derken; Cemîlî "Âdemi neslinde sen tek" "Körmedük bi'llâh dagı bir şûh u bi-pervâ yigit" demiştir. Görüldüğü gibi iki şiir arasında hem vezin ve kafiye, hem de mana ve ifade biçimi açısından çok sıkı benzerlikler vardır.

Necâtî Bey:

Aldı gönlüm bir perî-peyker melek-sîmâ yiğit
Kasd-ı dîn etti meded hey ol büt-i tersâ yiğit
NB162-281

Cemîlî:

Âdemi neslinde sen tek ay melek-sîmâ yiğit
Körmedük bi'llâh dagı bir şûh u bî-pervâ yigit
Cemili 121

Fuzûlî:

Ey melek-sîmâ ki senden özge hayrândur sana
Hak bilir insân demez her kim ki insândur sana
Fuzûlî 21

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Âşık Çelebi:

Kimdürür dirsen serîr-i hüsne şâh-ı bî-nazîr
Ol beşer-sûret melek-sîmâ perî-peyker Nezir
AÇ227-109

14

Nevâî'nin **"-âr imiş"** redifli; biri Nevâdirü'ş-Şebâb'ta, diğeri Fevâyidü'l-Kiber'de olmak üzere iki gazeli vardır. Bu gazeller Necâtî Bey, Katibî, Bahtî, Zatî, Fuzûlî, 'Ulvî, Sabuhî, Baharî, Nazmî Çelebi ve Sebzî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

'Âşık oldum bilmedim yâr özgelerle yâr imiş
Allâh Allâh 'ışk ara mundak belâlar bar imiş
Nevâdirü'ş-Şebâb 268

Nevâî:

Her perî-peykerge bir dîvâne'î kim zâr imiş
Künde ming zulm olsa bir hem rahmgâhı bar imiş
Fevâyidü'l-Kiber 283

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Anadolu'da bu vezin ve kafiyede ilk gazel Necâtî'ye aittir. Hatta Nazîre Mecmuaları, Nevâî'yi atlayarak, bu kafiye ve redifteki ilk gazelin Necâtî tarafından yazıldığını ve diğer şâirlerin ona nazîre yazdıklarını söylerler. Ancak eldeki bilgi ve belgeler bu kafiye ve vezinde bir gazelin ilk defa Nevâî tarafından yazıldığını ve daha sonra Anadolu'ya intikal ettiğini göstermektedir. Buna en önemli delîller ise nazîre yazan şâirlerden Katibî

ve Bahtî'nin şiirlerini, Çağatay lehçesiyle yazmaları ve makta beyitlerinde Nevâî'den bahsetmeleridir. Konuyla ilgili Katibî'ye ait makta beyti şöyledir:

Zülf-i yârı vasf itip kıldıng mu'attâr 'âlemi
Körse ayturdı **Nevâ'î** Kâtibî 'Attâr imiş
Katibî 54-XXII

Bahtî'nin makta beytinde ise konuyla ilgili daha tatminkâr bilgilere rastlanmaktadır. Bahtî, gazelinin Nevâî'ye cevap mahiyetinde olduğunu ve böylece Anadolu'da bu gazele cevap verecek bir şâirin varlığının da ispatlandığını söylemektedir:

Bahtî güstahlık kılıp aydı **Nevâî**ga cevâb
Ol gazelga bir cevab ayğu bu Rûmda bar imiş
Bahtî9

Nevâî'nin şiirlerini Anadolu sahasında yakından takip eden şâirlerden birisi de 'Ulvî'dir. Divanındaki birçok gazeli Nevâî'ye nazîre olan 'Ulvî'nin, "-âr imiş" redifli gazele yazdığı nazîre incelendiğinde, ifade tarzı ve hayal açısından da, Nevâî'nin gazelini çağrıştırdığı görülecektir. Nevâî matla beytinde "Allâh Allâh 'ışk ara mundak belâlar bar imiş" derken; 'Ulvî "Reh-i 'ışkunda gerçi kim görinmez çok belâlar var" der. Görüldüğü gibi 'Ulvî, aşk içinde olan belaları anlatırken, bazı küçük değişikler dışında tamamen Nevâî'nin matla beytini hatırlatmaktadır.

Katibî:
Ol sanemning derd-i 'ışkı sanga ay dil yâr imiş
Min sining hâlıngğa reşk ittim ni zevkıng bar imiş
Katibî 54-XXII

Necâtî:

Hâk-i pâyın tûtiyâ-yi dide-i hûn-bâr imiş
Hamdülillâh kim görecek gözlerimiz var imiş
NB262-248

Bahtî:

Ol perî-ruh kim anıng ağzı 'acâyib târ imiş
Körse ming zâhid köyüp la'l-i lebiga zâr imiş
Bahtî9

'Ulvî:

Reh-i 'ışkunda gerçi kim görinmez çok belâlar var
Ana kâl ü belâdan râzı olmış mübtelâlar var
'Ulvî116-75

Fuzûlî:

Bilmez idim bilmek ağzın sırrını var imiş
Ağzını derlerdi yok dediklerince var imiş
FD194-132

15

Nevâî'nin çok beğenilen ve tanzir edilen gazellerinden birisi de "**-ânıdur manga**" redifli gazelidir. Başta Necâtî olmak üzere Mesîhî, Muhyiddin Çelebi, Katibî, Cemîlî, 'Ulvî, Fidâyî, Şarklı Surûrî, Karamanlı Nizâmî ve Hayâlî gibi birçok şâir bu gazele nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Cevr ü zülmüng gerçi ölmeklik nişânıdur manga
Çünki sindindür hayât-ı câvidânîdur manga

Ol perîveş 'ışkıdın nâsih mini men' itme kim
Tilbelik vaktı vü 'âşıklığ zamânıdur manga

Tâ okup min 'ışk harfin ders ü tekrâr u sebak
Vâmık u Ferhâd u Mecnûn dâstânıdur manga

Muztarib min çerh yanglığ kim nücûm-ı tîredin
Tende her kün yüz tümen dâğ-ı nihânıdur manga

Hîç rencî zâhir olmay min hod öldüm iy tabîb
Lîk bil kim kasd-ı cân itken fülânîdür manga

İy ki dir sin 'ışk ara ölmek ziyândur 'ömr sûd
Her ni sûdîdür sanga ni kim ziyânıdur manga

Körmişem vâcib bekâsın rûşen andak kim kuyaş
Tâ ki imkân sâye yanglığ közde fânîdur manga

Bu fenâ deyrin bekâsız irkenin tâ angladım
İl sürûd-ı 'işreti mâtem figânıdur manga

İy Nevâî vâ'iz ü firdevs-i a'lâ zikri kim
Bâğ-ı huld ol hûr-peyker âstânıdur manga

Bedâyiü'l-Vasat15

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ânıdur manga" redifli bu gazeli Anadolu'da ilk önce Necâtî tarafından tanzir edilir. Ancak Necâtî, gazelin redifinde küçük bir değişiklik yapar ve iyelik ekini kullanmaz. Böylece redif "ândur bana" şeklini alır. Nevâî'nin gazeli ile Necâtî'nin gazeli karşılaştırınca; vezin ve kafiye dışında da bazı benzerliklerin olduğu görülecektir. Özellikle her iki

şâirin matla beyitleri, ifade tarzı ve hayal açısından büyük benzerlikler içermektedir. Nevâî'nin birinci mısrada söylediğini, Necâtî ikinci mısrada söyler. Nevâî, sevgilinin yapacağı "cevr u zulm"ü hayât-ı câvidânî" olarak nitelendirirken; Necâtî sevgilinin "zahm-ı gamze"sini "râhat-ı cân" olarak nitelendirir. Her iki şâir de bu şekilde gerçekleşecek ölümden memnundur.

Bu gazele yazılan diğer nazîre ise Muhyî'ye aittir. Muhyî'nin gazeli ile Nevâî'nin gazeli arasında da çok açık benzerlikler vardır. Nevâî, "cevr ü zulm"ü "ölmeklik nişanı" olarak değerlendirirken; Muhyî "zahm-ı tîr"i "muhabbet nişanı" olarak değerlendirmektedir. Ayrıca her iki şâir de bu şekildeki ölümü "hayât-ı câvidânî" olarak görmektedir.

Nevâî'nin en büyük takipçilerinden Cemîlî, bu gazele iki nazîre yazar. Nevâî ile Cemîlî arasında da, hayal ve ifade tarzı açısından, bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Nevâî sevgilinin "cevr u zülm"ünü "ölmeklik nişanı" olarak görürken; Cemîlî sevgilinin "kan kılan közleri"ni ölmeklik nişanı olarak görür. Beytin devamında Nevâî "hayât-ı câvidânî"nin sevgiliden geleceğini söyler. Cemîlî'ye göre ise "hayât-ı câvidânî" sevgilinin "lâ'l-i cân-bahşı"ndan gelmektedir.

Nevâî'nin bu gazeline iki gazelle cevap veren şâirlerden birisi de 'Ulvî'dir. 'Ulvî'nin gazeli ile Nevâî'nin gazeli arasında da benzerlikler çok açıktır. Nevâî, sevgilinin yaptığı eziyetleri ve bu vesileyle gelecek ölümü "hayât-ı câvidânî" olarak değerlendirirken; 'Ulvî, hiç ölümden bahsetmez ve sevgilinin leblerini "hayât-ı câvidânî", sözlerini de "zülâl-i zindegânî" olarak değerlendirir.

Necâtî:

Sînem üzre zahm-ı gamzen râhat-ı cândur bana
Gamzen oklarıyla ölmek hâb-ı bârândur bana

NB154-8

Mesîhî:

Tîrünün zahmı nigara râhat-ı cândur bana
Darb-ı şemşîrün sanasın âb-ı hayvândur bana
MD116-6

Muhyî:

I

'Aşkla olmak gedâ devlet nişânıdur bana
Zillet u cevri anınla kâmrânidür bana
FM16a

Muhyî:

II

Zahm-ı tîri sînede muhabbet nişânıdur bana
Andan ölmeklik hayât-ı câvidânidür bana
FM16a

Katibî(Seydi Ali Reis):

Yârsız her kayda bolsam beytü'l-ahzândur manga
'Âlem ol Yûsuf-likâdın ayru zindândur manga
Katibî44-2

Cemîlî:

I

Közlering ger kan kılur ölmek nişânıdur manga
La'l-i cân-bahşing hayât-ı câvidânıdur manga
Cemili 93

Cemîlî:

II

Veh ki bulman vaslını munça ni hicrândur manga
Çıkmaz ansız hem bu ni zâr u hazin cândur manga
Cemili 82

'Ulvî:

I

Leblerün cânâ hayât-ı câvidânîdür bana
Sözlerün âb-ı zülâl-i zindegânîdür bana
'Ulvî9-6

'Ulvî:

II

Âh kim zülfün belâsı nâgehânidür bana
Nâveg-i ğamzen kazâ-yı âsumânidür bana
'Ulvî30-20

Fidâyî:

Gerçi her dem kola cismümde bu cân cândur bana
Likin andan âşiyânem kemi cânandur bana
Fidâyi 6

Şarklı Surûrî:

Âh kim sensiz cihân gülzâr-ı zindândur bana
Şâh-ı gül ter-i belâ-yı gonca peykândur bana
Şarklı Surûrî3

Karamanlı Nizâmî:

Dâğ-ı gamun ki mihr ü mahabbet nişânıdur
Sînemde saklaram ki sa'âdet nişânıdur
KN136-17

Hayâlî:

Sen yüzü gülsüz cihân gülzârı zındândır bana
Halk-ı 'âlem gül gibi her gece handândır bana

HD90-4

16

Nevâî'nin **"-âsı bar"** redifli gazeli, Necâtî, Ca'fer Çelebi, Cinanî, 'Ulvî, Hamdî Yahya Bey ve Nedim tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Ol ki yüz mindik cihânda vâlih ü şeydâsı bar
Niçe kim bardur niyâzım nâz ü istignâsı bar

Dem-be-dem könglüm birip cân nakdin ister vaslın
Allâh Allâh tilbe könglümning 'aceb sevdâsı bar

Könglekim kanlıg tügenler arnıdın gül gül irür
Ol ketâm dik kim yüzide her taraf tamgası bar

Tâ okung yagmur kigi kildi közüm bolmış sadef
Bâ-vücûdi ol ki dürdin yüz sarı deryâsı bar

Cân birip derding alıp köksümde sarar min ni 'ayb
Asrar sanduk ara ol kim semîn kâlâsı bar

Bolma ecmen çârh devridin murakka'-pûş dip
Kim kuyaşdın bu murakka' içre otlug tâsı bar

İtlering bolmış Nevâî köngli üçün mihmân
Bu kice ol kûy ara kör kim 'aceb gavgâsı bar
Garâibü's-Sıgâr119

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âsı bar" redifli gazeli çok beğenilen gazellerden birisidir. Gazeli ilk olarak Anadolu'ya taşıyan şâir, Necâtî Bey'dir. Necâtî Bey, nazîresinde vezin hariç, herşeyiyle Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Gazel, güçlü bir kafiye ve redife sahip olduğu için, yazılan nazîrelerde de, ister istemez mana ve mazmun birliği oluşmaktadır. Necâtî Bey özellikle birinci ve ikinci beytiyle Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Her iki şâir de sevgilinin eziyetlerinin çokluğundan bahseder ve bu eziyetlerin seviyesini göstermek için bazı sayılar kullanır. Necâtî "yüz bin cefâsı var" derken Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Çünkü Nevâî'nin yüz sayısının ardından "min dik" ifadesini kullanması; "yüz bin" sayısını da hatırlatmaktadır.

Nevâî'nin gazelini tanzir eden şâirlerden birisi de Ca'fer Çelebi'dir. Nevâî ikinci beytinde sevgilinin vuslat karşılığında "cân" istediğini, dolayısıyla "**aceb sevda**"ya sahip olduğunu söyler. Ca'fer Çelebi matla beytinde, benzer bir hayale yer verir ve gönlünde "**şaç sevdâsı**" olan bir âşığa acımak gerektiğini, çünkü derdin çok büyük olduğunu söyler.

Bu gazele cevap verenlerden birisi de Cemîlî'dir. Cemîlî, Nevâî'nin matla beytini, neredeyse olduğu gibi kendi şiirinin matla beytine yerleştirir. Cemîlî, sadece mısraların yerini değiştirmekle yetinir.

Nevâî'nin gazeline, vezin ve kafiyeyi değiştirmeden nazîre yazan şâirlerden birisi de Yahya Bey'dir. Ayrıca Yahya Bey'in mana ve mazmun olarak da Nevâî'yi anımsattığını söyleyebiliriz. Nevâî matla beytinde "Ol ki yüz mindik cihânda vâlih-ü-şeydâsı bar" derken; Yahya Bey "Tir-i hicranından ölmiş niçe bin şeydâsı var" der. Görüldüğü gibi iki mısra

arasında büyük bir paralellik göze çarpmaktadır. Ayrıca Yahya Bey'in bir başka beytindeki "Derdümüzden derdi yok dildârun istignâsı var" mısraı, Nevâî'nin "Niçe kim bardur niyâzım nâz-ü-istignâsı bar" mısraına çok benzemektedir.

Bu gazele nazîre yazan şâirlerden birisi de Nedîm'dir. Ancak Nedîm'in gazeli, hem vezin açısından, hem de ifade tarzı açısından Necâtî'nin gazeline daha çok benzemektedir.

Necâtî:
Şol dil-rübâ ki âşıka yüz bin cefâsı var
Hakka ki her cefâsına bin bin sefâsı var
NB209-131

Ca'fer Çelebi:
Her ne dil k'anun dimâgında şaçun sevdâsı var
Ana rahm it kim başında 'âlemün gavgâsı var
CÇ232-37

Cemîlî:
I
Ol perî kim âlem-i hüsn içre istignâsı var
Ni aceb her kûşede yüz min kimi şeydâsı var
Cemili 170

Cemîlî:
II
Bir perî kim yüzümni dîvâne tek şeydâsı bar
Ni aceb uşşâkığa her nâz u istignâsı bar
Cemili 171

Cinanî:

Her dilde kim o serv-i revânun hevâsı var
Eşk-i revânı ile 'aceb mâcerâsı var

CD480-33

Hamdî:

Her kim yanınca bir sanem-i mehlikâsı var
Her yirde 'îş ü 'işret iderse revâsı var

Hamdi 54-55

'Ulvî:

Her kimün kim sana benzer serv-i hoş-bâlâsı var
Tûbîye baş eğmez ol cevr aya istiğnâsı var

'Ulvî175-116

Yahya Bey:

Tîr-i hicrânından ölmiş niçe bin şeydâsı var
Karalar geymiş kemân ebrûlarınun yası var

YD56-315

'Adlî:

Her dilde ki dâğ-ı ğam-ı 'ışkun eseri var
Âh itse n'ola derd ile yanmış cigeri var

Adli 11-15

Nedîm:

Her turrasında bin şiken-i dil-rübâsı var
Her bir şikenc-i turrada bin mübtelâsı var

Nedim286-25

17

Nevâî'nin **"-âli bar"** redifli gazeline başta Necâtî olmak üzere, Lâmiî, Yahya Bey ve Cemîlî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Barça hûblarının kad ü ruhsâr ü hâli bar
Lîk ol kim bizni bî-hâl eyler özge hâli bar

Garâibü's-Sıgâr182

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âlı bar" redifli gazeli, Anadolu'da ilkin Necâtî tarafından tanzir edilir. Necâtî, gazeli tanzir ederken sadece vezni değiştirir, fakat kafiye ve redif aynı kalır. Değişmeyen diğer bir unsur ise gazelin mana, mazmun ve ifade biçimidir. Nevâî, bu gazeli ile temelde sevgilideki güzellik unsurlarını sayar ve sevgilinin sahip olduğu güzellikler üzerinde durur. Bunu Necâtî'de de görmek mümkündür. Mesela Nevâî, tüm güzellerin "kad ü ruhsar u hâli" olduğunu, ancak sevgilideki bu unsurların "özge" olup âşığı "bî-hâl" eylediğini, "gamze-i kattali" olduğunu, vb söyler. Necâtî ise aynı şeyleri söyler, o da sevgilideki güzellik unsurlarına değinir, sevgilinin cemâlinin onu "dilber-i zîbâ" yaptığını, "dünyaca mâlı" olduğunu, aşığı "ayruksu hâle" soktuğunu, leblerinin ve kaddinün "tadı dalı" olduğunu, vb. söyler.

Ayrıca bu vezin ve kafiyede Lâmiî'nin üç, Yahya Bey'in bir gazeli daha bulunmaktadır. Ancak bu şâirler, hem kullandıkları vezin, ve hem de mana ve mazmun açısından bakıldığında; Necâtî'ye daha yakın görülmektedirler.

Ancak Nevâî'nin önemli takipçilerinden kabul edilen Cemîlî'nin bir nazîresi vardır ki tamamen Nevâî'nin kulladığı mazmunlarla örülüdür.

Necâtî:

Şol âşıkın ki dilber-i zibâ cemâli var
Şâd olsun ol hemîşe ki dünyâca mâli var
NB211-135

Lâmiî:

I

Ey cân leb-i nigâra gönül virme âlı var
Yok yire sa'y kılma her işün mâlı var
Lamii94-89

Lâmiî:

II

Ebrûn içün ki her kişinün bir hayâli var
Bir ğurredür ki alnunun iki hilâli var
Lamii125-120

Lâmiî:

III

Her 'âşıkun ki dîdede hâlün hayâli var
Kan ağlasun ki ruhlarınun anda âlı var
Lamii95-90

Yahya Bey:

Handân ol ey gönül ki visâl ihtimâli var
Fürkat kemâle irdi kemâlün zevâli var
YD58-317

Cemîlî

Haste könglümning kim anıng hicride bed-hâli bar
Tende hem cânımnıng ança yüz harâb ahvâli bar
Cemîlî 174

18

Nevâî'nin **"-ândur bu"** redifli gazeline başta Necâtî olmak üzere, Fuzûlî, Hayâlî, Sâlih, 'Ulvî, Lâmiî, Mihrî Hatun, vb. şâirler nazîre yazmışlardır.

Nevâî:

Yüzüngde mey güli yâ gül açılgan bostândur bu
Gülüngde katre hoy bostândagı sudın nişândur bu

Közümde katre kanlar baglagan irmes hemân kim
Nazar bagıda şevkungdın açılgan ergavândur bu

İmes vaslıng tilep uçkan közüm etrâfıda kirpik
Kim ol deryâyı kuşlarga kamışdın âşiyândur bu

Köngüldin çıkkan ahım eyler efzûn halk sevdâsın
Ki şeydâlıg diyârıdın yitişken kervândur bu

Kızıl rengler közümde körgen anglar eşk seylin kim
Akarga kilgen ol yollar bile her sarı kandur bu

Lebidin hastadur könglüm dem açma ey Mesîh öt kim
'İlâsın yüz sining dikning bigenmes nâ-tüvândır bu

Koyum dik deşt ara körseng min köp kaçma kim her dem
Başıngga ivrülür ser-geşte bî-hân ü mândur bu

Köngül mey-hâne râmı hatırım taş mey batıdın kim
Manga ruhu'l-emîndür ol anga darü'l-emândur bu

Dime hicrân tüni her dem yiter ol ayga feryâdın
Ol ay feryâdınga yitmes Nevâî ni figândur bu
Garâibü's-Sıgâr 524

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ândur bu" redifli gazeline nazîre yazanların başında Necâtî gelmektedir. Necâtî'nin nazîresi hem vezin ve redif açısından, hem de mana ve mazmun açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle Nevâî'nin II.beyti ile Necâtî'nin matla beyti arasında önemli bir paralellik göze çarpmaktadır. Sanki Necâtî, Nevâî'nin ikinci beytini, bazı küçük değişikler yaparak, kendi gazeline matla beyti yapmış gibidir. Nevâî bu beytte "Közündeki katre kanlar"ı "şevkden" açılan "erguvân"a benzetirken, Necâtî de, Nevâî gibi, kanlı göz yaşını "erguvan"a benzetir:

Nevâî:
Közümde katre kanlar baglagan irmes hemân kim
Nazar bâgıda şevkungdın açılgan ergavândur bu

Necâtî:
Lebin aksi ile yaşım görenler der ki kandır bu
Yâ hod câm-ı muhabbette şarâb-ı ergavândır bu

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Fuzûlî'dir. Fuzûlî'nin de bazı beyitleri Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Nevâî V.beyitte gözümdeki kızıl renkli göz yaşlarını görenler "Akarga kilgen ol yollar bile her sarı kandur bu" der. Aynı hayali Fuzûlî de biraz değiştirerek dile getirir. Fuzûlî de "âteş-i dilden" kana gark olduğunu söyler ve "Egerçi bir şerâre oddur ol bir katre kandır bu" der.

Her iki şâirin makta beytileri de birbirine benzemektedir. Nevâî, makta beytinde hicran gecesi feryadının aya yetiştiğini, bu feryada bu

"ay"ın yetişmediğini söyler: "Ol ay feryadınga yitmes Nevâyi ni figândur bu" Fuzûlî ise feryâdının gerdûnu yettiğini ve gerdûnun karanlığa boğulduğunu, ancak o "ay"ın bu ne feryâd diye sormadığını söyler: "Henûz ol mâh sormaz kim ne feryâd ü figandır bu"

Nevâî'nin bu şiiriyle büyük benzerlik gösteren diğer bir gazel de Sâlih'e aittir. Nevâî matla beytinde sevgilinin yüzünü açılan güllerden dolayı "bostan"a benzetirken; Sâlih, ruhsarı, yeşerdiği için "tâze bostan'a benzetmektedir. Diğer mısrada ise Nevâî "Gülüngde katre hoy bostandagı sudın nişândur bu" derken; Sâlih: "Meger kim var ise cennet bahârından nişândur bu" der.

Necâtî:

Lebin aksi ile yaşım görenler der ki kandır bu
Yâ hod câm-ı muhabbette şarâb-ı ergavândır bu
NB346-439

Fuzûlî:

Eger çıksaydı derdin cismden derdim ki cândır bu
Ne hâcet derdini yeğdir demek cândan ayândır bu
FD246-236

Hayâlî:

Sararmış çehremi sanman ki reng-i za'ferândır bu
Mahabbet âleminde dôstum fasl-ı hazândır bu
HD249-461

Lâmiî:

Gören dir çeşme-i pür-hûnum ne hurrem gülistândur bu
Akar hem ırmağı andan meger bâğ-ı çenândur bu
Lamii390-225

Mihrî:

Bugün bir ğonca-fem gördüm didüm kim hey ne cândur bu
Didiler bu ruh-ı zîbâyı sorma özge cândur bu
Mihri138-113

Sâlih:

Yeşermiş sabr-ı ruhsârın ne tâze bostândur bu
Meger kim var ise cennet bahârından nişândur bu
Salih83

'Ulvî:

I

Ğurur itme libâs-ı fahr ile 'ömrüm cihândur bu
Kabâ-yı cismini kor bunda herkes câmekândur bu
'Ulvî619-379

'Ulvî:

II

Ey gönül nakd-i sirişke dime kim nemdür bu
'Işk bâzârına geldük sana dirhemdür bu
'Ulvî621-380

Lâmiî:

Nice 'ârız nice âteş-gül-i hod-rûdur bu
Gün gibi çeşme-i gerdûndan akan sudur bu
Lamii389-225

19

Nevâî'nin **"-ân eylemek"** redifli gazelini, başta Necâtî olmak üzere, Hamdî Çelebi, 'Ulvî, Muhibbî ve Fuzûlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Veh nidür meydânda her yan 'azm-i cevlân eylemek
Bizge yitkey özge yan âheng-i meydân eylemek

Zülfdin çevgân çikip il başını gûy itkeli
Köz yaşımı gûy dik her sarı galtân eylemek

Kan ara cismim boyap dir sin ki 'ışkım terkin it
Bu ikin 'âlemde kâfirni müselmân eylemek

Ten gubârında yaşurdum dâğ-ı 'ışkım kim itmes
'Ayb müflisdin direm tofrakka pinhân eylemek

Köfterger encûm imes âhım okının yâresi
Şâmlar nidür şafakdın könglekim kan eylemek

Çarh sıdk ehli gamın ister ki bolmış subh işi
Eşkdin kevkeb saçıp çâk-i girîbân eylemek

Ger Nevâî cismini 'ışk istemes taşdın figâr
Pes nidür anı cünûn kûyide 'uryân eylemek

Garâibü's-Sıgâr 335

Nevâî:

Her dem ister tilbe könglüm 'ışk kitmân eylemek
Berk-i lâmi'ni karanğu öyde pinhân eylemek

Fevâyidü'l-Kiber

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini Anadolu'da ilk olarak Necâtî tanzir etmiştir. Necâtî'nin nazîresi, kafiye ve vezin yanında, ifade tarzı ve mazmun

açısından da Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Anadolu'da Necâtî'den sonra bu vezin ve kafiyede yazılan gazeller, Nevâî'den ziyade Necâtî'ye nazîre olarak yazılmıştır.

Fuzûlî'nin nazîresi ise daha çok Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Nevâî matla beytinde "Veh nidür meydanda her yan 'azm-i cevlân eylemek" derken; Fuzûlî "Ey giyip gül-gûn dem-â-dem azm-i cevlan eyleyen" demektedir. İki şâirin hayal birliği yanında kullandıkları kelimeler de birbirine benzemektedir.

Nevâî'nin özellikle Fevâyidü'l-Kiber'deki gazelini tanzir eden şâirlerden birisi de Muhibbî'dir. Ancak Muhibbî'nin tanzirden ziyade, tercüme ettiğini söylemek daha doğru olacaktır. İki şiir arasında hem teknik açıdan, hem de kullanılan kelime kadrosu ve mana açısından pek bir farkın olduğu söylenemez.

Necâtî:

I

Çeşm-i mestine düşer mi dem-be-dem kan eylemek
Zülfüne mi kaldı yâ diller perîşân eylemek

NB283-296

Necâtî:

II

San'atıdır çeşminin ser-mest olup kan eylemek
Âdetidir zülfünün diller perişân eylemek

NB292-315

Hamdî:

Ey perî şânındurur diller perîşân eylemek
Âdetidür ğamzenün bir demde bin kan eylemek

Hamdi 93-81

'Ulvî:

'Âdetündür 'âşıka cevri firâvân eylemek
San'atundur dem-be-dem nâ-hâk yere kan eylemek
'Ulvî403-249

Muhibbî:

Dil diler 'aşk âteşin sînemde kitmân eylemek
Hiç olur mı karanuda berki pinhân eylemek
Muhibbî236-382

Muhibbî:

Bana düşer âh idüp yaşumı bârân eylemek
Sana lâyıkdur gelüp gül gibi handân eylemek
Muhibbî236-383

Fuzûlî:

Ey giyip gülgûn dem-â-dem azm-i cevlân eyleyen
Her taraf cevlân edip döndükçe yüz kan eyleyen
FD238-221

20

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Necâtî'den gelir.

Nevâî:

Çü her dem ol perî bîgâne bolğay
Yakındur kim kişi dîvâne bolğay
Fevâyidü'l-Kiber

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin gazeli ile Necâtî'nin nazîresi arasındaki tek fark, Necatî'nin eklediği olumsuzluk ekidir. Onun dışında kullanılan keimeler ve bunların beyit içindeki dizilişi dahi birbirine benzemektedir.

Necâtî:

Şol yâr çünkü âşıka bîgâne olmaya
Taşlamalıdır anı ki dîvâne olmaya
NB154-9

21

Nevâî'nin **"-ânın öp"** redifli gazeli Anadolu'da, Ca'fer Çelebi ve Muhibbî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Mindin ol çâbükning ey peyk-i sabâ meydânın öp
Kûyıge başım niyâzın yitkürüp çevgânın öp

Bâd-pâyî seyriga hem-terlik eyley almasang
Yirge mindin yüz koyup cevlânıng öp

Ger ayağı rahlınıng öpmek müyesser bolmasa
Köz salıp her yirde kim körseng ayak baskanın öp

Kaşı yasın gamze akın atsa veh min hastadın
Közleringge sürtüben sûfârını peykânın öp

Külse la'li veh ki kalmas minde bir öpkünçe hûş
Haşv irür könglüm ki aytur sin leb-i handânın öp

Pâk itek ister iseng bir pâk iteklik isteben
Hâk-ı na'-leyniga yüz koy gûşe-i dâmânın öp

Ey Nevâî Ka'be-i maksûd vaslı isteseng
Şâh-ı gâzî kasrının dergâh-ı 'Âlî şâhın öp
Garâibü's-Sıgâr72

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'ye yazılan nazîrelere bakıldığında; Ca'fer Çelebi'nin çok sayıda nazîresi olduğu görülecektir. Bu nazîreden de anlaşılacağı üzere iki şâirin şiiri arasındaki benzerlik kafiye ve vezinden de ötedir. Ca'fer Çelebi'nin, Nevâî'nin hayal ve ifadelerini, bazı küçük değişiklerle beraber kendi şiirine aktardığı görülecektir.

Nevâi bir beytinde sevgilinin gezdiği yerlere yüz koymak gerektiğini "yirge mindin yüz koyup" ibaresiyle ifade eder ve buna muvaffak olunamaması halinde ise, hiç olmazsa ayak koyduğu yeri öpmek gerektiğini "Köz salıp her yirde kim körseng ayak baskanın öp" mısraıyla ifade eder. Ca'fer Çelebi ise sevgilinin yolunda hâk olmak gerektiğini, sevgilinin ayağına yüz sürüp eteğini öpmek gerektiğini "Gel ayagına yüzüne sür gil gibi dâmânın öp" mısraıyla tavsiye eder.

Nevâî gazelin makta beytinde, Şah'ın sarayını "Ka'be-i maksûd"a benzetir ve ona kavuşmak isteyenin onun yüce dergahını öpmesi gerektiğini "Şâh-ı gâzî kasrının dergâh-ı 'Âlî şâhın öp" mısraıyla dile getirir. Ca'fer Çelebi ise, sevgilinin saçını, Kabe'nin örtüsüne "Perde-i Beytü'l-Haremdür" ibaresiyle benzetir ve ona yüz sürülüp öpülmesi gerektiğini "Sür yüzüne gözüne bu zülf-i müşk-efşânın öp" mısraıyla ifade eder.

Bu gazele ikinci nazîre Muhibbî'den gelir. Muhibbî'nin nazîresi de birçok açılardan Nevâî'yi hatırlatır. O da Nevâî gibi "sabâ" seslenir ve kûyına yüz sürmekten bahseder

Ca'fer Çelebi:

Dest-bâzî iderek la'l-i güher-efşânın öp
Fursat el virmiş iken bir dem ol adem cânın öp
CÇ203-9

Muhibbî:

İy sabâ benden varup yârün der ü dîvârun öp
Hâk-ı pâyına yüzün sürer gibi dâmânın öp
Muhibbî55-33

22

Nevâî'nin **"-ân itkey firâk"** redifli şiiri, Anadolu'da sadece Ca'fer Çelebi tarafından cevaplandırılmıştır.

Nevâî:

Veh niçe cismimni kandın nâ-tüvân itkey firâk
Na-tüvân cismimga her dem kasd-ı cân itkey firâk
Garâibü's-Sıgâr 326

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelindeki en önemli unsur rediftir. Redifin hem birkaç kelimeden oluşması, hem de anlam açısından gazeli yönlendirmesi, gazel üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Ca'fer Çelebi'nin şiiri ile Nevâî'nin şiiri arasında şekil benzerliğinin ötesinde, mazmun açısından da pek bir fark görülmemekte, birbirinin devamı izlenimi vermektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse; Mesela Nevâî üçüncü beytte

"Yüz gam-u-enduh hâdengige nişân itkey firâk" derken; Ca'fer Çelebi "Mihnet oklarına ben hâki nişân itdi firâk" demekedir. Görüldüğü gibi her iki şâir de üzüntü oklarına nişan olduğunu beyan etmektedir.

Yine Nevâî "Niçe vasl ümmididin bagrıngnı kan itkey firâk" derken; Ca'fer Çelebi "Gonca gibi bagrumı toptolu kan itdi firâk" demektedir. Bu mısrada Nevâî, vasl ümidiyle bağrının kan olduğunu söylerken; Ca'fer Çelebi aynı ümitle bağrının gonca gibi kan olduğunu ifade eder.

Başka bir mısrada ise Nevâî "Vasl kılgay kâmrân yâ nâ-tüvân itkey firâk" derken; Ca'fer Çelebi "Götürüp ilte çü böyle nâtüvân itdi firâk" der.

Ca'fer Çelebi:
Kadd-i bâlâmı belâlarla kemân itdi firâk
Mihnet oklarına ben hâkî nişân itdi firâk
CÇ 283-86

23

Nevâî'nin **"-âr subh"** redifli bu gazeli, Anadolu'daki en önemli takipçilerinden Fuzûlî, Muhyiddin Çelebi ve Lâmiî Çelebi tarafından ikişer gazelle tanzîr edilmiştir. Gelibolulu Âlî ise vezinde bir değişiklik yaparak tanzir etmiştir. Bu şâirlerden özellikle Muhyiddin Çelebi, yazdığı gazellerin başında Nevâî'ye nazîre olduğunu zikretmektedir.

Nevâî:
Nige körgüzdi savug âh-ü-sarıg ruhsâr subh
Ger nihânî mihridin mindik imes bîmâr subh

Ger hevâyî bolmasa min tilbe yanglıg bes nidür
Könglekin çâk eyleben tag üzre Mecnûnvâr subh

Mihridin mindik nihânî tâse dâgı bolmasa
Yüzde niyüçün kevkeb-i eşkin kılur izhâr subh

Dime şengerfi bulut her yan irür kanlıg mamuk
Tazı dâgıdın irür mindik meger hûn-bâr subh

Gam tüni âhım şirârıdın tutsatı kökke at
Kim anıng atın koyuptur günbed-i devvâr subh

Kün şu'â'ı hatları irmes ki tutmuş mâtemim
Yüzni encüm tırnagı birle kılıp ifgâr subh

Sâkiya tut kıl sabûhî bâde kim bu deyrdin
Biz kitip bu nev' tâli' bolgusı bisyâr subh

Ey Nevâî isteseng bu bâg ara berg-ü-nevâ
Gül dik ol râki' kice bülbül kibi bîdâr subh
Garâibü's-Sıgâr109

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu gazele nazîre yazan her üç şâirin de Nevâî'nin aynı kafiye ve vezindeki gazelini gördüğü, yazılan nazîrelerden anlaşılmaktadır. Her üç şâir de kafiye ve vezin yanında, Nevâî'nin gazelinde kullandığı bazı hayal ve imajları kendi şiirlerinde kullanırlar.

Bunların başında Fuzûlî gelmektedir. Fuzûlî, Nevâî'nin "Könglekin çâk eyleben tag üzre Mecnûnvâr subh", mısraına paralel bir ifade tarzı kullanır ve "Gün değil her gün bir ay mihriyle göğsün çâk edip" der. Başka bir mısrada ise Nevâî, "Taze dâgıdın irür mindik meger hûn-bâr subh" derken; Fuzûlî aynı hayali benzer kelimelerle "Tâze tâze dağlardır kim kılar

izhâr subh" mısraıyla dile getirir. Benzer bir hayali Nevâî "Ger nihânî mihridin mindik imes bîmâr subh", mısraıyla ifade ederken; Fuzûlî "Her gün eyler halka bir dağ-i nihân izhâr subh" şeklinde ifade eder.

Bilindiği gibi Nevâî'nin ve Herat Ekolünün Anadolu'daki en önemli takipçilerinden birisi de Lâmiî Çelebi'dir. "Camî-i Rûm" lakabıyla da tanınan Lâmiî Çelebi, XV. Yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya'da gelişen edebiyat ve fikir hareketlerini çok yakından izleyen önemli bir Osmanlı aydınıdır. Lâmiî Çelebi, hem Nevâî'nin, hem de Molla Camî'nin eser ve şiirlerini, nazîre yazacak kadar iyi bilen bir şâirdir. Lâmiî Çelebi, nazîresinin matla beytinde, Nevâi'nin matla beytini hem ses, hem de mana ve hayal açısından çağrıştırmaktadır. Nevâî, "Dime şengerfi bulut her yan irür kanlıg mamuk" demek suretiyle kara bulutların her tarafı kanlı pamuk görüntüsüne soktuğunu söylerken; Lâmiî "Giceki yüz karasın yu kanlı yaşınla seher", demek suretiyle karanlığın sebebini geceye bağlar. Yine Nevâî, "Tazı dâgıdın irür mindik meger hûn-bâr subh" diyerek sabahın aydınlığının, kendi yarası gibi kanlı olduğunu ifade eder. Benzer bir yaklaşımı Lâmiî "Yağdurur bârân-ı rahmet dîde-i hûn-bâr subh" mısraında sergileyerek sabahın aydınlığını kanlı göze benzetir ve rahmet yağdıracağını söyler.

Lâmiî, diğer nazîresinin matla beytinde ise "Ger değil bir mâh mihriyle benim tek zâr subh" demek suretiyle subh'un, "mâh" sevgi ve arzusuyla ağlayıp inlemesine delil olarak "Başın açıp nice her gün yakasın yırtar subh" mısraını gösterir. Nevâî ise, subhun böyle bir sevgili aşkından hasta olmasını "Ger nihânî mihridin mindik imes bîmâr subh" mısraıyla anlatır. Aşka delil olarak ise soğuk âh'ı ve sarı yüz'ü gösterir: "Nige körgüzdi savug âh-ü-sarıg ruhsâr subh" Bir beyittte ise Nevâî, bir gül bahçesi hayali kurar: "Ey Nevâî isteseng bu bâg ara berg-ü-nevâ" Ve orada subh'un bülbül gibi bîdâr olduğunu "bülbül kibi bîdâr subh" söyler. Lâmiî aynı hayali kurar ve bu bahçede gülün, âşık âhından dolayı bîdâr

olduğunu "Gül gibi âhumdan olur her nefes bîdâr subh" mısraıyla dile getirir.

Fuzûlî:

Gün değil her gün bir ay mihriyle göğsün çâk edip
Tâze tâze dağlardır kim kılar izhâr subh

FD157-54

Fuzûlî:

Hansı mâhın bilmezem mihrıyle olmuş zâr subh
Her gün eyler halka bir dağ-i nihân izhâr subh

FD157-55

Muhyî:

Kâmkâr olmak dilersen dâim ol bîdâr subh
Gice eylersen günler ile istiğfâr subh

FM35a

Muhyî:

Zülfün şebi ki ana yüzün gibi var subh
Olsun fidâ-yı 'ömr ana sad şeb hezâr subh

FM36a

Lâmiî:

I

Ger değil bir mâh mihriyle benim tek zâr subh
Başın açıp nice her gün yakasın yırtar subh

Lâmiî64-70

Lâmiî:

II

İtse her dem rûy-ı dehri dem-be-dem gülzâr subh
Gül gibi âhumdan olur her nefes bîdâr subh

Lamii64-59

Gelibolulu Âlî:

Sevmiş sadâkat üzre seni ey nigâr subh
Mihrini eyler anun içün âşikâr subh

G.Alî234-60

24

Nevâî'nin **"-âr su"** redifli bu gazeli Anadolu'da ilk önce Fuzûlî tarafından "-âre su" kafiyesine dönüştürülerek, kaside nazım şekliyle tanzir edilmiş ve daha sonra çok beğenilip Zatî, Yahya Bey, Sehî Bey, Muhibbî, 'Ulvî, Latifî, Fevrî, Subhî, Yetimî, Baba Çelebi, Lem'î, Sabuhî, Sıdkî, Vefayî, Selikî, vb. birçok şâir tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Saçtı tirdin gül üze ol serv-i gül-ruhsâr su
Küymekim def 'iga kıldı ot üze izhâr su

Yüzde hoy tugyânıdın ger külse agzı yok 'aceb
Goncaga bolmas açılmak içmeyin gülzâr su

Tîgı bat bat zahm urardın zâr cismim kıldı za'f
Zemzem olsın kim köp içse yitkürür âzâr su

Yâr ayagı tofragıdın özge kömem dârûyı
Ey mu'âlic közlerimdin kim kilür bisyâr su

Mihr kim ol çihre 'aksidür nidür ger bolmamış
Otlug âhım şe'lesidin günbed-i devvâr su

Gam otıdın ey hakim ölmek tiler min cânıma
Zehr koşsan koş velîkin katmagıl zinhâr su

Hasta könglüm zahmı ahzı puhtelıg peykânıdın
Bar anıng dik kim mamug birle içre bîmâr su

Şer'dın ayru riyâzettin safâ kesb eylegen
Eyledür kim sâr olur teskîn birle murdâr su

Törf yandın okı yol kılmış Nevâî könglini
'Işk sevdâsı üçün gûyâ yasaptur çâr-sû

Garâibü's-Sıgâr531

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

"Su Redifli" şiir yazma geleneği, ilk defa Nevâî tarafından başlatılmış, ardından Fuzûlî tarafından kafiyede yapılan küçük bir değişiklikle Anadolu'ya taşınmıştır. Diğer bir ifadeyle Nevâî'nin "âr su" kafiye ve redifiyle başlattığı bu gelenek, Fuzûlî tarafından "âre su" şekline dönüştürülmüş ve çok büyük beğeni toplamıştır. Daha sonraları ise Fuzûlî'nin bu kafiyede yazdığı şiir **"Su Kasidesi"** ismiyle meşhur olmuştur. Ardından birçok şâir bu şiire nazîreler yazmıştır. Su redifli bu şiirler biraz dikkatli tetkik edildiğinde, şâirlerin doğrudan Nevâî'ye değil de Fuzûlî'ye yazdıkları nazîreler olduğu görülecektir.

Ancak Nevâî ile Fuzûlî arasında kafiye ve vezin dışında çok belirgin bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Her iki şâir de şiire "saçmak" fiiliyle başlar; Nevâî "Saçtı" derken, Fuzûlî "Saçma" der. Ayrıca Nevâî "Saçtı

tirdin gül üze" "su" derken; Fuzûlî "Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlara su" der. Yani Nevâî gül üstüne saçılan sudan bahsederken, Fuzûlî gönüldeki ateş üstüne serpilen sudan bahseder. Ayrıca her iki şâir ikinci mısralarda da paralel ifadeler kullanır. Nevâî "Küymekim def'iga kıldı ot üze izhâr su" der ve yanan ateşi bu suyun söndürdüğünü söyler. Fuzûlî ise "Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çare su" der ve bu ateşe suyun çare olmayacağını söyler. Böylece her iki mısrada da Fuzûlî Nevâî'nin söylediğinin tam zıddını söylemek suretiyle onu tanzir eder.

Başka bir beyitte Nevâî "Ger bolmamış" "Otlug âhım şu'lesidin günbed-i devvâr su" derken; Fuzûlî kurulan hayal üzerinde bazı değişiklikler yapar ve "Ya muhît olmuş gözümden günbed-i devvâre su" ifadesini kullanır. Yine bir beyitte Nevâî, "Goncaga bolmas açılmak içmeyin gül-zâr su" der ve goncanın açılıp gül olması için suya ihtiyaç olduğunu söyler. Fuzûlî ise "Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gül-zâre su" diyerek; "Bağbân"ın güllere su vermekle boş yere zahmet çektiğini, sevgilinin yüzü gibi bir gülün açılmasının imkansız olduğunu söyler.

Fuzûlî:
Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlara su
Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çâre su
FD31-3K

Yahya Bey:
Cân virürken hançeründen sun bana bir pâre su
Hâlet-i nez' üzre gâyet hoş gelür bîmâre su
YD362

Muhibbî:
Âşık olmuşdur meger ol 'ârız-ı ruhsâra su
Anınçün dağlara düşüp yürir âvâre su
Muhibbî375-660

'Ulvî:

Mâcerâ-yı eşküni 'arz itmenüz dil-dâre su
Yüz sürüp pâyına ağlar derd ile bî-çâre su
'Ulvî623-383

Yetîmî:

Çağırup mihnet bucağında disem bir pâre su
Gözlerimden gayrı yok virir bu ben bîmâra su
Yetim160-116

Sehî Bey:

Gün gibi yüksekden uçar varsa kûy-ı yâre su
Yârdan uçar gör iner bir gün ol bî-çâre su
Sehî Bey197-101

Subhî:

Oluben şûrîde vü şeydâ cemâl-i yâre su
Vâdî-i hasretde göz yaşın döker bî-çâre su
Zühdü Bey 607,50b

Baba Çelebi:

'Âşık-ı dîdâr-ı dil-dâre dönüp âvâre su
Akdı bu gönlüm gibi ser-i serv-i hoş-reftâre su
Zühdü Bey 607, 50b

25

Nevâî'nin **"-ârımnı körüp"** redifli şiiri Fuzûlî, Cemîlî, Yetim, 'Ulvî ve Gelibolulu Âlî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Çün küler yâ ni su kilgen cism-i zârımnı körüp
Yığlağay mu yâ ni yimrülgen mezârımnı körüp

Eyle gam deştide tofrağ olmışam kim ol taraf
Kilmegey Ferhâd ile Mecnûn gubârımnı körüp

Hecr otı tâ örtedi könglümni 'akl u hûş u sabr
İttiler her yan kararğan rûzgârımnı körüp

Gurbet içre min olar hâletde dimeng zinhâr
Kilse nâgehân birev yâr u yâr 'aynı körüp

Eyle mecrûh olmışam kim kılmadılar ta'me hem
Eylep itlerge eser cism-i figârımnı körüp

Sâkiyâ ikki leb-â-leb câm ile tirgüz mini
Dehr ili endûhıdın mühlîk humârımnı körüp

Ay Nevâî dehr bostânığa mâil olma köp
Gam hazânığa bedel bolğan bahârımnı körüp

Nevâdirü'ş-Şebâb56

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ârımnı körüp" redifli bu gazeline, Fuzûlî iki ayrı gazelle cevap verir. Fuzûlî'nin, özellikle birinci nazîresinde, tamamıyla Nevâî atmosferinde kaldığı görülmektedir. Fuzûlî, Nevâî'nin matla beytinde anlatmak istediği şeyleri, sadece bir iki küçük değişiklik yaparak, olduğu gibi kendi şiirine taşır. Nevâî "Çün küler yâ ni su kilgen cism-i zârımnı körüp" derken; Fuzûlî "Ol ki her sâ'at gülerdi çeşm-i giryânım görüp" der. Her iki şâir de başkalarının kendi ağlamalarına güldüğünü anlatmaya

çalışır. Fuzûlî'nin ikinci mısraı da Nevâî'ninki ile çok açık bazı benzerlikler taşımaktadır. Nevâî "Yığlağay mu yâ ni yimrülgen mezârımnı körüp" derken; Fuzûlî "Ağlar oldu hâlime bî-rahm cânânım görüp" der. Nevâî bu mısra ile kendilerine daha önce gülenlerin son durumu görünce ağladığını anlatırken, Fuzûlî de aynı konuyu, küçük bazı farklarla, kendi mısraına taşımıştır.

Fuzûlî ikinci nazîresinde ise kafiyeyi değiştirir. Kafiyeyi I.tekil şahıstan, II. Tekil şahısa dönüştürür.

Nevâî'nin yukarıdaki gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Cemîlî'dir. Ancak onun nazîresi, Nevâî'den ziyade Fuzûlî'ye yazılmıştır. O da Fuzûlî'nin ikinci gazelinde olduğu gibi "ârımnı körüp" redifi yerine "ârıngnı körüp" redifini kullanır.

Fuzûlî:
Ol ki her sâ'at gülerdi çeşm-i giryânım görüp
Ağlar oldu hâlime bî-rahm cânânım görüp
FD148-36

Fuzûlî:
Pây-bend oldum ser-i zülf-i perişânın görüp
Nutktan leb-i lâ'l-i dür-efşânın görüp
FD149-37

Cemîlî:
Köymüşüm pervâne tik şem'-i cemâlingni körüp
Subh-ı 'îşim tîre boldı zülf ü hâlingni körüp
Cemili107

Yetîm:

'Âşık olan âh ider ağyâr ile yârın görüp
Nitekim bülbül inilder verd ile hârın görüp
Yetim13-15

'Ulvî:

Sâyeveş hâk oldı cismüm kadd-i cânânum görüp
Lâle gibi yandı bağrum verd-i handânum görüp
'Ulvî41-27

Gelibolulu Âlî:

Gözüm yaşardı yine feyz-i nev-bahârı görüp
Deniz gibi taşarın tâze sebzezârı görüp
G.Alî219-30

26

Nevâî'nin **"-â peydâ"** redifli bu gazeli başta Fuzûlî olmak üzere Cemîlî, Âşık Çelebi, Cinanî ve Yahya Bey ve Gelibolulu Âlî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Ni sun'ungdın 'acab yüz ming cihân bolmak yana peydâ
Ni mülkünge halel yüz ming cihân dik bolsa nâ-peydâ

Ni bî-pâyân celâl u kibriyâdur kim tefâvüt yok
Eger yüz ming cihân dik bolsa nâ-peydâ veyâ peydâ

Ezel hem sin ebed hem sin ni evvel birle âhir kim
Anga yok ibtidâ peydâ munga yok intihâ peydâ

İrâdeng birle takdîringdin olğay ikki kevn içre
Eger bolsa fenâ zâhir ü ger bolsa bekâ peydâ

Felek hem 'âciz ahter hem zebûn seyr ü sükûn içre
Ki sindindür ni bolsa encüm ü eflâk ara peydâ

Bahâne ümmehât oldı vü âbâ yoksa sun'ungdın
Ata birle anağa ni ata vü ni ana peydâ

Niçe kim bahr ile kân bolsa sindin terbiyet tapmay
İmestür mümkin olmak dürr ü la'l-i bî-bahâ peydâ

Çü bahr-ı rahmeting mevc ursa peydâ bolmağay hasça
Niçe cürm ehlidin kim bolsa yüz kûh-ı hatâ peydâ

Nevâîning tilin şükrüngğa gûyâ iyle kim bolğay
Anga hamding gülistânıda her dem yüz nevâ peydâ

Bedâyiü'l-Vasat2

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-â peydâ" redifli bu gazeli, tevhit türünde bir gazeldir. Bu gazele nazîre yazan şâirler Fuzûlî'den itibaren, "peydâ&nâ-peydâ" tezadı üzerinde durmuş ve özellikle matla beyitlerinde bunu işlemeye çalışmışlardır. Diğer birçok gazelde olduğu gibi bu şiiri de, Anadolu'ya Fuzûlî taşımıştır. Fuzûlî de Nevâî gibi bu gazelinde tevhit konusunu işlemiştir. Ancak Fuzûlî, tevhit konusunu işlerken meseleye tasavvufî açıdan bakmış ve konuya ayrı bir derinlik katmayı başarmıştır. Nevâî, "yüz ming cihân" peydâ olsa ya da nâ-peydâ olsa, Allâh için şaşılacak bir şey olmadığını, onun gücünün her şeye yeteceğini anlatır. Fuzûlî ise hadiseye tasavvufî yön de vererek, Allâh'ın zatının "nihân" olduğunu ve "mâsivâ"nın

bu "nihân"dan zuhur ettiğini; onun bihâr-ı sun'unun sonsuz, yani yaratma deryasının nâ-peydâ olduğu ifade eder.

Cemîlî de şiirinde Nevâî'ye paralel olarak, tevhid konusunu işler ve âlemin güzelliğini ve ışığını O'ndan aldığını söyler.

Bu gazele nazîre yazan şâirlerden Yahya Bey, Cinanî ve Âşık Çelebi'nin gazellerinde, tevhidin dışındaki konuları işlediği görülmektedir.

Fuzûlî:

Zihî zâtın nîhân ü ol nihândan mâ-sivâ peydâ
Bihâr-i sun'una emvâc peydâ ka'r nâ-peydâ
FD132-4

Cemîlî:

Cemâling şem'idin 'âlemga kim boldı ziyâ peydâ
Kün andın mahv olur yele ki kündin zerre-i nâ-peydâ
Cemili 77

Yahya Bey:

Derûn-ı dilden âh olur dûd-ı belâ peydâ
'Ayândur nâr-ı 'ışk olmaz dil-i 'âşıkda nâ-peydâ
YD280-2

Cinânî:

Mezâr-ı Kaysdan gâhî olurmış bu sadâ peydâ
Ki ben Mecnûn âhir hecr-i Leylî itdi nâ-peydâ
CD464-3

Âşık Çelebi:

Habâbâsâ olaldan 'ışk ile dilde hevâ peydâ
Sunar mey yirine sâki-i gam bana pey-â-peydâ
AÇ152-4

G.Alî:

Ne gönlüm 'âleminde pertev-i mihr ü vefâ peydâ
Ne ol meh-peykerün cevr ü cefâsı oldı nâ-peydâ
G.Alî213-17

27

Nevâî'nin **"-erdür manga"** redifli gazeli Fuzûlî, Muhibbî, Basîrî ve 'Ulvî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Min mudur min kim sining vaslıng müyesserdür manga
Baht-ı güm-rehdin kaçan bu kıssa bâverdür manga

Hak tanukdur kim tiringlidim manga sin sin murâd
Yoksa âleming yokı barı ber-â-berdür manga

Ni içün bezm-i visâl içinde içmeye bâde kim
Közi vü agzı bu kün bâdâm ü şekkerdür manga

Ay u hurşîdingni yıg çarh-ı gerdûn kim bu dem
Hem-dem ol ay çihrelig hurşîd-peykerdür manga

Servni örtep semenni yilge bir ey bâgbân
Kim bu kün hem-sohbet ol serv-i semen-berdür manga

Korkaram hirmân sehâbın yapmagay fehm itse çarh
Kim şebistân mihr şem' idim münevverdür manga

Ey Nevâî hiç bilmen kim tapıp min vaslını
Yâ meger kim cümle-i 'âlem musahhardur manga
Garâibü's-Sıgâr 17

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-erdür manga" redifli şiirini Anadolu'ya taşıyan şâir, Fuzûlî'dir. Fuzûlî'nin şiiri vezin ve redif yanında, mana ve hayal açısından da Nevâî'ninki ile benzerlikler ve paralellikler taşımaktadır. Özellikle matla beyitlerine bakılınca aynı duygu ve hayalin başka başka kelimelerle ifade edildiği çok açık bir şekilde görülecektir. Nevâî birinci mısrada "sining vaslıng müyesserdür manga" derken; Fuzûlî "Her zaman manzur bir şûh-i sitem-gerdir bana" demektedir. Görüldüğü gibi birinci mısralarda her iki şâir de eninde sonunda vuslatın gerçekleşeceğini söylerken; ikinci mısrada birden bire fikirler değişir ve gerçekleşecek olan vuslat hakkındaki olumsuz düşünceler serd edilir. Nevâî "Baht-ı güm-rehdin kaçan bu kıssa bâverdür manga" derken; Fuzûlî "Handa olsam bir belâ Hak'dan mukarrerdir bana" der.

İki şâirin ikinci beyitleri arasında da sıkı benzerlikler görülmektedir. Bu benzerlikte kafiyenin, yani "berâber" kelimesinin de etkisi vardır. Bu beyitte Nevâî "âleming yokı barı ber-â-berdür manga" derken; Fuzûlî "Kıble ile ol ham-i ebrû ber-â-berdir bana" der.

Her iki şâirin makta beyitleri de birbirine benzemektedir. Burada iki şâir de vuslatın gerçekleşmesi hususunda endişe taşımamaktadır. Nevâî "Yâ meger kim cümle-i 'âlem musahhardur manga" derken; Fuzûlî "Hidmet-i pîr-i mugan irşâd-ı reh-berdir bana" der. Nevâî'ye göre âlem

musahhar olunca, Fuzûlî'ye göre ise pîr-i mugan rehber olunca vuslat gerçekleşecektir.

Fuzûlî'nin aynı redifli ikinci nazîresi de aynıdır. Bu gazel de matla beytinden başlamak üzere Nevâî ile birçok parelellikler arz etmektedir. Özellikle Nevâî'nin ikinci beytinin ikinci mısraında "âleming yokı barı ber-â-berdür manga" demesine karşılık; Fuzûlî "Öyleyim kim gece vü gündüz ber-â-berdir bana" demesi; yine Nevâî'nin "Hem-dem ol ay çihrelig hôrşid-peykerdür manga" demesine karşılık; Fuzûlî'nin hemen hemen hiçbir bir değişikliğe gerek görmeden "Hem-dem ol Tûbâ-hırâm ü hûr-peykerdir bana" demesi, iki şâir arasındaki benzerliğin boyutlarını gösteren önemli ip uçlarıdır.

Fuzûlî:

I

Her zamân manzur bir şûh-i sitem-gerdir bana
Handa olsam bir belâ Hak'dan mukarrerdir bana
FD137-14

Fuzûlî:

II

Fakr mülki taht ü âlem terki efserdir bana
Şükri'lillâh devlet-i bâkî müyesserdir bana
FD138-15

Muhibbî:

Başuma âhun şu'âı tâc u efserdür bana
Eşk-i çeşmüm virdüği hil'at ser-â-serdür bana
Muhibbî40-7

'Ulvî:

Düşdüğümce 'ışka hem-dem hecr-i dilberdür bana
Her zamân bir bî-vefâ sevmek mukarrerdür bana
'Ulvî26-17

Basîrî:

Kılsa kokusı nesîm-i rûh-perverdür bana
Salma nâvek her bayrağı berg-i gül-i terdür bana
Basîrî288a

28

Nevâî'nin **"-ânı bîş imes"** redifli gazeli, sadece Fuzûlî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Dehr sûdıdın tama' üz kim ziyânı bîş imes
Öy binâ eylep 'acebtür ilni mihmân bîş imes
Garâibü's-Sıgâr233

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ânı bîş imes" redifli gazeli redifinden de anlaşılacağı üzere çok özel bir gazeldir. Gazeli böylesine özel kılan husus; redifin çok az rastlanacak türden, kişiye özel olmasıdır. Fuzûlî bu gazeli tanzir etmekle; Nevâî'ye olan yakınlığını, onun şiirini ne kadar yakından tanıdığını göstermiş olmaktadır. İki gazel arasındaki mana ve mazmun benzerlikleri de bunu kanıtlamaktadır. Nevâî ikinci beyitte "Koy tüvânâlıg sözin yâd it ecel hârın" diyerek bugün güçlü olan birinin yarın güçsüz olabileceğini anlatmak ister ve filin sivrisineklerin iğnesi karşısındaki acziyetini de örnek olarak gösterir. Fuzûlî ise aynı düşünceyi ikinci beyitte dile getirir ve "Ger tuvânâlık sözün söyler melûl etgeç kazâ" diyerek

insanın güçten dolayı böbürlenmesi gerektiğini, "Her kimi görsen tüvâna nâ-tüvânı pîş imes" mısraıyla dile getirir. Yani bugün güçlü olanın güçsüz hale gelmesi çok sürmeyecektir.

Diğer bir beyitte ise Nevâî âvârelik ister ve "ehl-i hûş"a "gam yememesini öğütler ve: "dîvâne-i bî-han-ü-mâni bîş imes" der. Yani perişanlık elbette çok geçmeden gelecektir. Fuzûlî de makta beytinde aynı duygulara yer verir ve Nevâî'nin âvârelik istemesine karşın Fuzûlî, itibârsızlık ister: "İ'tibâr ey dil Fuzûlî'den götür kim ol fakîr" Ardından da Nevâî gibi "Bî-dil bî-çâre vü bî-han-u mâni pîş imes" diyerek perişanlığın çok yakın olduğunu vurgular.

Fuzûlî:

Dehr bir menzil halâyık kâr-bânı pîş imes
Söz kamu efsâne il efsâne-hânı pîş imes
FD192-126

29

Nevâî'nin "**-âbı bar**" redifli gazeline, Fuzûlî, iki gazelle cevap verirken, Nedim de bir nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Kaysı ki könglüng yüzüng dik mihr-ı 'âlem-tâbı bar
Kaysı gülşening cemâling dik gül-i sîr-âbı bar
Garâibü's-Sıgâr198

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âbı bar" redifli gazeline, Fuzûlî iki gazelle cevap verir. I.nazîresinde Fuzûlî, gazelin kafiyesinde bir değişiklik yapar ve "ânınca var" şekline dönüştürür. Ancak bu nazîreden anlaşıldığına göre Fuzûlî,

Nevâî'nin gazelinin matla beytindeki söyleyiş biçimini ve ifade tarzını çok beğenir ve bütün gazel boyunca bu tarzı kullanır. Nevâî'nin mısra başlarında "Kaysı" kelimesi ile başlamasına karşın, Fuzûlî aynı anlama gelen "Hansı" ile başlar. Fuzûlî, bu şekilde bütün gazel boyunca benzer sorulara cevap arar.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Fuzûlî, Nevâî'nin bu gazelini çok beğenir ve bir nazîre daha yazar. Bu nazîresi, vezin, kafiye ve redif açısından, Nevâî'ninkinden farksızdır. Fuzûlî ikinci nazîresinde, mana ve mazmun olarak da Nevâî'den etkilenmiştir. Mana ve mazmun açısından da iki şâir arasında benzerliklere rastlamak mümkündür. Matla beytinde Nevâî, "Kaysı gülşening cemâling dik gül-i sîr-âbı bar" derken, benzer ifadelerle Fuzûlî "Her taraf bin serv-i ser-sebz ü gül-i sîrâbı var" der.

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin üçüncü beyti ile, Fuzûlî'nin ikinci beyti arasındadır. Nevâî, zülfü sünbüle benzetir ve "Kim bu sünbül birle gülnüng özge âb-ü-tâbı bar" der. Fuzûlî de aynı benzetmeyi yapar ve "Anlamış gûyâ ki sünbül kâkülünün tâbı var" der. Nevâî'nin ikinci beyti ile Fuzûlî'nin üçüncü beyti arasında da bir benzerlik dikkati çekmektedir. Nevâî, "Kim sining her halka-i zahmıngda bir kullâbı bar" derken; "Çekmeğe halkı benefşe zülfünün kullâbı var" demektedir.

Fuzûlî:

Hansı gül-şen gülbûnu serv-i hırâmânınca var
Hansı gülbûn üzre gonca lâ'li handânınca var

Hansı gül-zâr içre bir gül açılır hüsnün kimi
Hansı gül bergi leb-i lâ'l-i dür-efşânınca var

FD166-73

Fuzûlî:

Seyr kıl gör kim gülistânın ne âb u tâbı var
Her taraf bin serv-i ser-sebz ü gül-i sîrâbı var
FD167-74

Nedîm:

Bu imtidâd-ı cevre ki bahtın şitâbı var
Mihnet-medâr olan feleğe intisâbı var
Nedim285-24

30

Nevâî'nin **"-âr közüm"** redifli şiirini Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde tanzir etmiştir. Ancak İshak Çelebi de bu gazeli, kafiye ve vezin açısından olmasa da, mana ve hayal açısından tanzir eder.

Nevâî:

Yüzüng gamıdın irür ebr-i nev-bahâr közüm
Ni 'ayb yir yüzini kılsa lâlezâr közüm
Garâibü's-Sıgâr449

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kemâlpaşa-zâde'nin bu gazeli birçok yönden Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Nevâî "Yüzüng gamıdın irür ebr-i nev-bahâr közüm" derken; Kemâlpaşa-zâde "Yüzün bahârıdur ebr ü nev-bahâr gözüm" der. İki şâirin bu mısraları arasındaki tek fark "yüzüng gamı" yerine "yüzün bahârı" ifadesinin kullanılmasıdır. İkinci mısrada ise Nevâî "Ni 'ayb yir yüzini kılsa lâle-zâr közüm" derken; Kemâlpaşa-zâde "'Aceb mi yir yüzini kılsa lâle-zâr gözüm" der. Görüldüğü gibi bu mısradaki tek fark ise "ni ayb" yerine "aceb mi" ifadesinin kullanılmasıdır.

Nevâî dördüncü beyitte, sevgilinin "leb ü tişing gamıdın" gözünün "la'l-ü-dür nisâr" ettiğini söylerken; Kemâlpaşa-zâde aynı hayali almış küçük bazı değişikliklerden sonra; gözünün "Tabak tabak dür ü la'l hâzır"ladığını ve sevgilinin "ayağuna nisâr" etmeye geleceğini ifade eder.

İshak Çelebi ile Nevâî'nin gazeli arasında, özellikle de matla beyitleri arasında, büyük benzerlikler ve paralellikler göze çarpmaktadır. Nevâî, matla beytinde sevgiliye "Yüzüng gamıdın" gözümü "ebr-i nev-bahâr" ettim ve "ni ayb yir yüzini" "lâlezâr" etsem, derken; İshak Çelebi gözünün "ebr-i bahâr" gibi olmasını "bahâr-ı hüsn"e bağlar. O da Nevâî gibi göz yaşıyla "cihânı lâlezâr" edeceğini söyler.

Kemâlpaşa-zâde:
Yüzün bahârıdur ebr ü nev-bahâr gözüm
'Aceb mi yir yüzini kılsa lâlezâr gözüm
KP147-226

İshak Çelebi:
Bahâr-ı hüsnün anup çeşmümi ebr-i bahâr itdüm
Gözüm yaşıyle bir demde cihânı lâlezâr itdüm
ÜİÇ/184-237

31

Nevâî'nin **"-ân köngül"** redifli şiirine Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde cevap vermiştir.

Nevâî:
Kice bardı yâr ü andın kalmadı hayrân köngül
Allıda meş'al sagındım bar imiş sûzân köngül
Garâibü's-Sıgâr 407

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kemâlpaşa-zâde nazîresinde her açıdan Nevâî'yi hatırlatır. Özellikle Nevâî'nin ikinci beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin ikinci beyti arasında hiçbir fark yok desek yeridir.

Nevâî'nin II.beyti:
Ol sıfat kim goncanıng tab'ıda bolgay gül nihân
'Arızıng nakşın içinde eylemiş pinhân köngül

Kemâlpaşa-zâde'nin II.beyti:
Nitekim gül mugtenem olmış zamîr-i goncada
'Ârızun nakşın içinde eyledi pinhân gönül

Görüldüğü gibi Kemâlpaşa-zâde bir iki kelimelik bir değişiklikle yetinmiş ve Nevâî'nin hayalini olduğu gibi kendi şiirine taşımıştır.

Kemâlpaşa-zâde:
Hasret-i la'lünle toldı gonca gibi kan gönül
Yüzüni göster ki ola gül gibi handân gönül
KP123-190

32

Nevâî'nin **"-âm köngülde"** redifli gazeli, sadece Kemâlpaşa-zâde tarafından cevaplandırılır.

Nevâî:
Yir tutkalı ol kâfir-i hod-gâm köngülde
Yok minde köngül eyle ki ârâm köngülde
Nevâdirü'ş-Şebâb26

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kemâlpaşa-zâde'nin nazîresi birçok yönden Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin matla beytini birkaç küçük değişiklikten sonra olduğu gibi kendi şiirine taşır.

Kemâlpaşa-zâde ikinci beytini de Nevâî'den alır. Bu beytte Kemâlpaşa-zâde "Gönlümde heves kalmadı serv ü güle ayruk" derken; Nevâî, ne gülü, ne de servi beğenmediğini söyler. İkinci mısralar ise yine birbirinin aynısıdır. Nevâî "Tâ ivrülür ol serv-i gül-endâm köngülde" derken; Kemâlpaşa-zâde "Yir itdi çün ol serv-i gül-endâm gönülde" der.

Kemâlpaşa-zâde:

Yir ideli ol zülf-i siyeh-fâm gönülde
Yok bende gönül nite ki ârâm gönülde

KP197-312

33

Nevâî'nin **"-er yara"** redifli gazelini, Kemâlpaşa-zâde, Cemîlî ve Fuzûlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Tîğ-i zehr-âlûdıdın cismimde ser-tâ-ser yara
Çeşme-i zehri gamıdın içmekimge her yara

Bedâyiü'l-Vasat30

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-er kara" redifli gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Kemâlpaşa-zâde'dir. Kemâlpaşa-zâde şiirin redifi üzerinde değişiklik yapar ve redifi "kara"ya çevirir. Ancak ifade tarzı ve mana açısından çok açık bir

benzerlik göze çarpmaktadır. Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin matla beytinin birinci mısraını küçük bazı değişikliklerden sonra olduğu gibi alır. Nevâî "Tîğ-i zehr-âlûdıdın cismimde ser-tâ-ser yara" derken "Cismümi çün dâğ-ı hasret kıldı ser-tâ-ser kara" demiştir.

Benzerlik ve paralellikler matla beyti ile sınırlı değildir. Nevâî'nin dördüncü beyitte "Turferak kim kandın açmış yüz gül-i ahmer yara" demesine karşın; Kemâlpaşa-zâde "Dâg-ı hasretle yüregin lâle-i ahmer kara" demektedir. Görüldüğü gibi Nevâî, kandan yüz gül-i ahmer" açtığını söylerken; Kemâlpaşa-zâde hasret yaralarından yüreğinde "lâle-i ahmer" açtığını söyler.

Bu gazelden etkilenen şâirlerden birisi de Fuzûlî'dir. Ancak Fuzûlî, bu şiiri kafiye ve redif açısından tanzir etmemiş, matla beytindeki mazmundan etkilenmiştir. Nevâî, matla beytinde sevgilinin "tîg-i zehr-âlûdu"ndan cisminin tamamen yara ile kaplandığını söylerken; Fuzûlî bedeninin yaralardan görünmediğini şu mısrayla dile getirir: "Penbe –i merhem-i dağ içre nihandır bedenim"

Kemâlpaşa-zâde:
Cismümi çün dâğ-ı hasret kıldı ser-tâ-ser kara
Oldı sevdâya sevâd-ı a'zam anda her kara
KP10-3

Cemîlî
Kaş u köz ü zülfüng olmış ay perî-peyker kara
Rahtım olsa ni 'acebdür anlarıng tek ger kara
Cemîlî 99

Fuzûlî:

Penbe –i merhem-i dâğ içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim
FD230-204

34

Nevâî'nin **"-ân eylediler"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde cevap vermiştir.

Nevâî:

İtlering haylı mini öldi gümân iylediler
Ki başımda kiçe tâ subh figân iylediler
Fevâyidü'l-Kiber 146

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kemâlpaşa-zâde, yukarıdaki gazele yazdığı bu nazîreyle; Nevâî'nin Anadolu'daki en önemli takipçilerinden birisi olduğunu bir kez daha ispat etmiştir. Kemâlpaşa-zâde, burada olduğu gibi kimi zaman, Nevâî'nin bazı mısralarını olduğu gibi kendi gazeline taşımaktan çekinmemektedir:

Nevâî:
Ni belâ irkin ol ay kim köz ü kaşın eflâk
Fitne-i 'âlem ü âşûb-ı cihân iylediler

Kemâlpaşa-zâde:
Seni bu nâz u girişme-y-ile şûh-ı cihân
Fitne-i 'âlem âşûb-ı cihân eylediler

Görüldüğü gibi, Nevâî'nin üçüncü beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin üçüncü beyti arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Özellikle ikinci mısralar birbirinin aynıdır.

Kemâlpaşa-zâde:
Gerçi kim leblerüni çeşme-i cân eylediler
Firkatün zulmeti içinde nihân eylediler
KP64-94

35

Nevâî'nin **"-ânı bile"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde nazîre yazmıştır.

Nevâî:
Min müdür min köz yaşım rengîn bağır kanı bile
Lîk bağrım kan birevning tîğ-ı hicrânı bile
Fevâyidü'l-Kiber 564

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Kemâlpaşa-zâde'dir. Tabir yerinde ise bu nazîre de bir Kemâlpaşa-zâde klasiğidir. Zira şâir, bazı nazîrelerinde olduğu gibi, Nevâî'nin matla beytini, lehçe farklılıklarını giderdikten sonra kendi şiirine taşımıştır. Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin üçüncü beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin ikinci beyti arasındadır. Burada da Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin beytini, küçük bazı değişikliklerden sonra kendi gazeline taşımıştır:

Nevâî:
Su oğurlap bolsa könglüm zahmı mühlik ni 'aceb
Kim su kiltürdi okung zahmı içre peykânı bile

Kemâlpaşa-zâde:
Su ugurladı var-ıdı tîg-i hicrân yâresi
Su koyaldan oklarun gönülde peykânıyıla

Kemâlpaşa-zâde:
Gamzesi kan itdi bagrum tîg-i hicrânıyıla
Yaşımı al itdi la'li bagrumun kanıyıla
KP177-277

36

Nevâî'nin **"-en üzre"** redifli gazeline, Kemâlpaşa-zâde ve Şeyhülislam Yahyâ cevap vermiştir.

Nevâî:
Niçe kamçı tüşüptür ol kad-i sîmîn-beden üzre
Pey-â-pey sâ'ika tüşken kibi serv ü semen üzre
Fevâyidü'l-Kiber

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kemâlpaşa-zâde, yazmış olduğu nazîrede, Nevâî'ye benzer ifadeler kullanır. Nevâî birinci beyitte "kad-i sîmîm-beden üzre kamçı düşmesini" sâika düşmesine benzetirken; Kemâlpaşa-zâde sevgilinin yüzüne düşen gözyaşı yansımasını "Jâle gibidür kim düşe berg-i semen üzre" mısraıyla jâleye benzetmiştir.

Başka bir beyitte ise Nevâî gülün yerinin diken üzre olduğunu "İrür hârâ ara kan la'l ü gül cismi tiken üzre" mısraıyla dile getirirken; Kemâlpaşa-zâde aynı hayali "Kanda-ısa gülün yiri olurmış diken üzre" mısraıyla dile getirir.

Kemâlpaşa-zâde:

Sünbül saçı kim sâye yâsemen üzre
Reyhânları hayrân ide sahn-ı çemen üzre
KP194-306

Ş.Yahyâ:

Cânâ hatt-ı yâkûtı yazan ol dehen üzre
Bir nokta komuş sürhle gûyâ zekan üzre
Ş.Yahyâ178-308

37

Nevâî'nin **"-ân sini"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Kilgil iy ârâm-ı cânım kim tileydür cân sini
Çihre aç kim körmek ister dîde-i giryân sini
Fevâyidü'l-Kiber 595

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden tek şâir Kemâlpaşa-zâde'dir. Kemâlpaşa-zâde'ninki nazîreden de öte bir tür tercümedir. Mesela matla beytine bakacak olursak, aradaki farkın lehçe farklarından öte gitmediğini görürüz.

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin dördüncü beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin ikinci beyti arasındadır:

Nevâî:
Kan ara ger ğarka sin iy köz ni tang kim bir bakıp
Zâr könglümni çü katl itting tutuptur kan sini

Kemâlpaşa-zâde:
İy gözüm şevk-ı lebinden sanma kana yundugun
Gönlümün kanına girdün tutdı benzer kan seni

Burada da iki beyit arasında mana ve ifade tarzı açısından pek bir farkın olmadığı görülmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gib tek fark lehçe farkıdır.

Kemâlpaşa-zâde:
Gel gel iy ârâm-ı cân kim çokdan özler cân seni
Aç yüzün kim görmek ister dîde-i giryân seni
KP208-329

38

Nevâî'nin **"-ûz didim"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde cevap vermiştir.

Nevâî:
Şâm-ı vaslıngnı körüp subh-ı dil-efrûz didim
Subh-ı hecringğa yitip şâm-ı ciger-sûz didim
Bedâyiü'l-Vasat 440

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Kemâlpaşa-zâde'dir. Kemâlpaşa-zâde'nin nazîresi ile Nevâî'nin gazeli arasında, redifte küçük bir değişiklik olsa da, birçok açıdan benzerlikler göze çarpmaktadır.

Mesela Nevâî matla beytinde şâm-ı vasl için "subh-ı dil-efrûz, subh-ı hecr için ise "şâm-ı ciger-sûz derken; Kemâlpaşa-zâde sevgilinin yüzü için "şem'-i şeb-efrûz, sünbülü için "şâm u ciger-sûz" demektedir. Başka bir beyitte ise;

Nevâî:
Tikti pend ignesidin dehr ili könglüm yarasın
Halk nişîni bu ma'nî bile dil-dûz didim

Kemâlpaşa-zâde:
Tîg-ı hicr-ile yarılmışdı gönül degdi müjen
Ne 'aceb ger ana ben nâveg-i dil-dûz disem

Demektedir. Yukarıdaki beyitlerde her iki şâir de gönül yaralarının "dil-dûz" ile dikilmesinden bahsetmektedir.

Kemâlpaşa-zâde:
Vechi var gül yüzüne şem'-i şeb-efrûz disem
Yaraşur sünbülüne şâm u ciger-sûz disem
KP141-216

39

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Kemâlpaşa-zade cevaplandırır.

Nevâî:
Bu ki zülfüng dâmığa könglüm kuşı urdı özin
Körmeking irdi murâdı tikmegil bârî közin
Bedâyiü'l-Vasat 459

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîreyi Kemâlpaşa-zâde yazar. Birçok gazelinde olduğu gibi, Kemâlpaşa-zâde bu gazelinde de Nevâî'den bazı hayalleri ve beyitleri olduğu gibi aktarır. Mesela Nevâî'nin ikinci beyitte sevgiliyi görünce kendi özünü unuttuğunu söylerken; Kemâlpaşa-zâde aynı hayali matla beytinde dile getirir:

Nevâî:
Tâ sini kördüm közümdin özlüküm boldı nihân
Kim sini körse yana körmes imiş hergiz özin

Diğer bir benzerlik ise Nevâî'nin altıncı beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin ikinci beyti arasındadır:

Nevâî:
Behre hurd u hâbdın ol taptı bu devrânda kim
Kıldı ihyâ kiçesin sâyim kiçürdi kündüzin

Kemâlpaşa-zâde:
Hân-ı hâbından cihânun behre ol iletdi kim
Kıldı ihyâ gicesin sâ'im geçürdi gündüzin

Görüldüğü gibi yukarıdaki beyitlerde herhangi bir fark bulmak imkânsız gibidir. Kemâlpaşa-zâde beyti olduğu gibi almış görünmektedir.

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin beşinci beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin dördüncü beyti arasındadır:

Nevâî:
Hân hüsni içre sebzî hatt-ı sebz ü tuz lebi
Sin ni âgeh ol na'îm-i ravzadın tatmay tuzın

Kemâlpaşa-zâde:
La'li-içün yudmadun kan yolma hattı sebzesin
Ne bilürsin hân-ı hüsnin sen ki tatmadun tuzın

Yukarıdaki beyitler arasında da herhangi bir fark bulmak zor görünmektedir, sadece Kemâlpaşa-zâde'nin bazı kelimelerin yerini değiştirdiği ve bazı küçük eklemelerde bulunduğu görülmektedir.

Kemâlpaşa-zâde:
Ol ki 'ışkundan heber-dâr oldı yitürür özin
'Âlemi bilür kişi ammâ ki bilmez kendüzin
KP154-238

40

Nevâî'nin **"-â boldum sanga"** redifli bu gazeline Muhyîddin Çelebi, Kâtibî, 'Ulvî ve İshak Çelebi nazîre yazmıştır. Bu şâirlerden Muhyîddin Çelebi gazelin baş tarafında Nevâî'ye nazîre olduğunu söylerken; Kâtibî şiirini Nevâî Lehçesi ile yazmıştır.

Nevâî:
Körgeli hüsnüngni zâr u mübtelâ boldum sanga
Ni belâlığ kün idi kim âşinâ boldum sanga
Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

"Nevâî'nin "-â boldum sanga" redifli bu gazeli, redifindeki söz tekrarlarından dolayı âhenkli olmasına rağmen; Anadolu'da birinci sınıf şâirler tarafından tanzir edilmez. Bu gazeli, sadece Muhyî ve Kâtibî gibi, Nevâî'yi çok iyi tanıyan şâirler tanzir eder. Muhyî'nin yazdığı nazîreye

baktığımızda Nevâî'nin gazeli ile arasında birçok yönden benzerlikler olduğu görülecektir. Nevâî matla beytinde, "Körgeli hüsnüngni zâr u mübtelâ boldum sanga" derken; Muhyî "Gün yüzün gördüm mihrine mübtelâ oldum sana" demektedir. Görüldüğü gibi iki mısra arasında hemen hemen bütün kelimeler aynıdır. Aradaki tek fark ise; Muhyî'nin "hüsnüngni" kelimesi yerine, "mihrini" kelimesini kullanmasıdır. Bu matla beytinin ikinci mısraında da durum aynıdır. Nevâî "Ni belâlığ kün idi kim âşinâ boldum sanga" derken; Muhyî "Ne mübârek gün imiş kim âşinâ oldum sana" demektedir. Buradaki tek fark ise, Muhyî'nin "Ni belâlıg kün" yerine, "Ne mübârek gün" tamlamasını tercih etmesidir.

Bu gazele yazılan nazîrelerden birisi de Kâtibî'ye aittir. Onun gazeli de birçok açıdan Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Nevâî sevgilinin yüzünü gördüğü gün mübtelâ olduğunu ve o günün belâlı birgün olduğunu söylerken; Kâtibî durumu biraz daha somutlaştırır ve sevgiliye âlem-i ervâhda âşina olduğunu ve mübtelâlığın o zamandan beri devam ettiğini söyler.

Bu gazele nazîre yazan şâirlerden birisi de 'Ulvî'dir. O da, Nevâî gibi aşkın başlangıç tarihi üzerinde durur: "Nice demdür bahr-ı 'ışkunda" "âşinâ oldum sana" der.

Muhyî:

Gün yüzün gördüm mihrine mübtelâ oldum sana
Ne mübârek gün imiş kim âşinâ oldum sana
FM18a

Kâtibî:

'Âlem-i ervâhda kim âşinâ boldum sanga
Hak bilür tâ ol zamândın mübtelâ boldum sanga
Kâtibî 51-XV

'Ulvî:

Düşdi gönlüm cân u dilden mübtelâ oldum sana
Pâdişâh-ı kişver-i 'ışkam gedâ oldum sana
'Ulvî7-4

İshak Çelebi:

Çün bu vech ile virildi hüsn-i bî-hem-tâ sana
Mübtelâ olsa 'aceb midür bütün dünyâ sana
İÇ7-116

41

Nevâî'nin **"-ân hergiz"** redifli gazeli Muhyîddin Çelebi tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Zamânî gerçi yâdım kılmas kol nâ-mihrabân hergiz
Figân kim yâdı çıkmas hâtırımdın bir zamân hergiz
Garâibü's-Sıgâr 218

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline Anadolu'da sadece Muhyî cevap vermiştir. Muhyî, kendi şiirinin baş tarafında, gazelin Nevâî'ye nazîre olarak kaleme alındığını, çok açık bir şekilde ifade eder. Gazele redif açısından bakıldığında, redifin şiire kattığı anlamın çok kuvvetli olduğu ve şiirin bu anlam çerçevesinde şekillendiği görülecektir. Nevâî, matla beytinde ayrı düştüğü sevgilisinin, bir an olsun hatırından çıkmadığını anlatırken; Muhyî sevgilinin aman vermediğini ve çok sıkıntılar çektirdiğini söyler.

Muhyî:

Nerm-i dil hâlini bilmez o bed-hu dilsitân hergiz
Olmağla çekdirir bâr-ı girân vermez âmân hergiz

FM71b

42

Nevâî'nin **"-âr şûh"** redifli şiirine Anadolu'da sadece Muhyî iki gazelle cevap vermiştir.

Nevâî:

Tan imestür bolsa her serv-i peri-ruhsâr şûh
Lîk irür serv-i perî-rûyum mining bisyâr şûh

Garâibü's-Sıgâr 114

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan Muhyî Çelebi, onun şiirlerine âşinâlığı olan bir şâirdir. Muhyî, kendi divanında diğer nazîrelerinde olduğu gibi, bu nazîresinde de gazele başlamadan önce Nevâî'ye nazîre olduğunu özellikle belirtir. Muhyî'nin bu gazeli, vezin ve kafiye birliği yanında, ifade biçimi ve hayal açısından da Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Özellikle ilk nazîresinde "Aldı gönlüm bir güzel pür-şîve hoş reftâr şûh" mısraı, Nevâî'nin "Tan imestür bolsa her serv-i peri-ruhsâr şûh" mısraıyla açık bir benzerlik arz etmektedir. Ayrıca Muhyî'nin kafiye kelimeleri de Nevâî'ninki ile birçok beyitte aynıdır.

Muhyî:

I

Aldı gönlüm bir güzel pür-şîve hoş reftâr şûh
Tâli'imde sevdiğim dilber çıkar her bâr şûh

FM37a

Muhyî:

II

Tîğ-ı 'aşkıla yarıp sînem benim bir yâr şûh
Cân u dil nakdini nâgeh kapdı bir tarrâr şûh

FM37a

43

Nevâî'nin **"-ân 'âkıbet"** redifli gazeline Muhyî, Muhibbî, Cemîlî ve Fuzûlî birer gazelle cevap vermiştir.

Nevâî:

Veh ki la'ling kıldı bağrım teh-be-teh kan 'âkıbet
Katre katre közdin ol kan boldı galtân 'âkıbet

Bedâyiü'l-Vasat 72

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden şâirlerden birisi Muhyî'dir. Muhyî, gazelin başında Nevâî'ye nazîre yazdığını ifade etmiştir. Bu gazelde redif, hem anlam hem de ses açısından belirleyici bir fonksiyona sahip olduğu için, şiirler arasında çok açık benzerlikler gözlenmektedir.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Muhibbî'dir. İki şâir arasında hiçbir farkın olmadığı görülmektedir.

Bu gazelin tesirinde kalan şâirlerden birisi de Fuzûlî'dir. Fuzûlî, her ne kadar farklı redif ve kafiye kullanmışsa da mana, mazmun ve ifade biçimi açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle matla beytinde her iki şâir de aynı şeylerden bahsetmiştir. Ancak Fuzûlî'nin yaptığı tek değişiklik, bazı kelimeleri aynı anlama gelen, başka kelimelerle yer değiştirmesidir.

Mesela "teh-be-teh" yerine "lahza lahza", "köz" yerine "dîde" kullanmak gibi.

Muhyî:

Rûz-ı hicrân rûz-ı sîne erdi pâyân 'âkıbet
Vasl-ı cânân 'ıydına cân oldı kurbân 'âkıbet
FM33a

Muhibbî:

La'l-i nâbun fikri kıldı bağrumı kan 'âkibet
Akmağ ile gözden ol kan oldı 'ummân 'âkibet
Muhibbî59-41

Cemîlî:

Nûş-ı vaslıng nîş-i hicrân idip ay cân 'âkıbet
İl ara kıldıng meni rüsvây-ı devrân 'âkıbet
Cemîlî 337

Fuzûlî:

Lahza lahza lebin anıp edicek efgânlar
Katre katre saçılır dîdelerimden kanlar
FD163-67

44

Nevâî'nin **"-ân iyleme"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Karamanlı Nizâmî ve Lâmiî Çelebi nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Zülfiğa meyl iy nesîm-i 'anber-efşân iyleme
Tarkatıp yüz pâre könglümni perîşân iyleme
Fevâyidü'l-Kiber 581

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîre Karamanlı Nizâmî'den gelir. Nevâî'nin gazeli ile Karamanlı Nizâmî'nin gazeli karşılaştırılınca; arada çok açık benzerliklerin olduğu gözlenecektir. Özellikle matla beyitleri arasında, çok küçük bazı lehçe farklarının dışında, farklılık görülmemektedir. İki şiir arasında ifade tarzı ve mazmunun da ötesinde, kullanılan tamlamalar da benzerlikler görülmektedir.

Lâmiî de, Nevâî'nin dediklerini, küçük bazı değişikliklerden sonra kendi şiirine aktarır.

Karamanlı Nizâmî:

Sünbül-i terden gül üzre 'anber efşân eyleme
Gönlümün zülfün gibi hâlin perîşân eyleme
KN223-103

Lâmiî:

Ey sabâ müşkîn saçundan 'anber-efşân eyleme
Cân u diller mecmu'ın lutf it perîşân eyleme
Lâmiî449-239

45

Nevâî'nin **"-â boldum"** redifli gazeline, Lâmiî ve Cinanî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Karığan vaktda bir tıflığa şeydâ boldum
Kim gamıdın karı vü tıfl ara rüsvâ boldum
Bedâyiü'l-Vasat 430

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Lâmiî'dir. Lâmiî'nin şiiriyle Nevâî'ninki arasında çok açık benzerlikler bulunmaktadır. Her iki şâir de matla beytinde, yeni ay olan sevgiliyi görünce şeydâ olup âleme rüsvâ olduklarını anlatmaktadır. Ayrıca Nevâî'nin üçüncü beyti ile Lâmiî'nin ikinci beyti arasında da çok açık bir benzerlikten söz etmek mümkündür.

Nevâî:
Kaysı mecnûn sağalur körse mini tilbe bolur
Tilbeler hayliğa sermâye-i sevdâ boldum

Lâmiî:
Ğamum ey yâr cünûn ehline sermâye yeter
Fikr-i zülfüne 'aceb ma'den-i sevdâ oldum

Görüldüğü gibi her iki şâir de cünûn ehline kendi sevdalarının sermaye olarak yeteceğinden bahsetmektedirler.

İki gazelin makta beyitleri arasında da benzerlik görülmektedir.

Nevâî:
Lebi vasfıda Nevâî demî tirgüzdi ölüg
Feyz-i kudsî çü meded kıldı Mesîhâ boldum

Lâmiî:
Vasf-ı la'lünle bu dem ben de Mesîhâ oldum

Burada her iki şâir de sevgilinin "lebi vasfıda" "Mesihâ" olduklarını ifade etmektedir.

Lâmiî:

Seyridüp ol iki kaşı yine rüsvâ oldum
Bir yeni ay görüp mihr ile şeydâ oldum
Lâmiî308-206b

Cinanî:

Yine vir Leylîveşün 'ışkına şeydâ oldum
Yine Mecnûn (gibi) bu halka temaşâ oldum
CD548-163

46

Nevâî'nin **"-âne boldı 'âkıbet"** redifli gazeline Lâmiî, Muhibbî ve Mihrî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Âh kim ol âşinâ bîgâne boldı 'âkibet
Hecridin bî-hodluğum efsâne boldı 'âkibet
Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden şâirlerden birisi Lâmiî'dir. Nevâî'nin bu gazelinin en önemli yönü redifidir. Redif, birkaç kelimeden oluştuğu için gazelin manası üzerinde önemli bir etki yapmaktadır. Redifin de tesiriyle iki şiir arasında çok açık benzerliklerin olduğu görülmektedir.

Lâmiî:

Genc-i vaslun çün gönül vîrâne oldı 'âkıbet
Câna bu vîrânelik gam-hâne oldı 'âkıbet
Lâmiî38-33

Muhibbî:

Aşk ile ben tâlib-i cânâne oldum 'âkibet
Şem'-i hüsne yanmağa pervâne oldum 'âkibet
Muhibbî58-40

Mihrî:

Düşmen kamu kişiye rakîb oldı 'âkıbet
Gör tâli'um ki bana habîb oldı 'âkıbet
Mihri10-57

47

Nevâî'nin **"-ân boldı tut"** redifli gazeli Hayâlî Bey, Sehî Bey, Muhibbî ve Gelibolulu Âlî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Kasr camıngga siphr evcide eyvân boldı tut
Hem sipihr âsîbidin yir birle yeksân boldı tut

La'l-i rümmâni tiler sin dem-be-dem ziynet üçün
Katre katre bagrıng andın nâr dik kan boldı tut

Nef' çün küymekdin özge körmedük pervâne dik
Bir kuyaş her tün sanga şem'-i şebistân boldı tut

Deyr kasdı kılmagıl her lahza 'âşık bolgalı
Kasd-ı dining kılguçı bir nâ-müselmân boldı tut

İsteding dünyâ 'arûsın tülteki mahbûb dik
Tapmas irgeç kâm la'lidin peşimân boldı tut

Şûhlar kaşın tiler sin lîk andak kim hilâl
Cânga yitkende körüngeç közge pinhân boldı tut

Bir muganniîdin nevâ tapmak tiler sin çeng dik
İgri kod birle işing feryâd ü efgân boldı tut

Kûs-ı şevket yitti dûzahka işik kakmak durur
Per yiti iklim mülk üzre sultân boldı tut

Ey Nevâî özni cem it yoksa 'âlemin mahzenin
Kan yutup cem' eyleben ölgeç perîşân boldı tut
Garâibü's-Sıgâr74

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Hayali Bey de Nevâî'nin şiirlerini okuyan ve ona nazîre yazan şâirlerden birisidir. Onun, Nevâî'nin şiirlerine aşina olduğunu ve nazîre yazacak kadar tanıdığını gösteren en önemli delillerden birisi bu gazeldir. Nevâî'ye bu vezin ve kafiyede nazîre yazan iki şâirden birisi Hayali Beydir ve iki şâirin şiiri arasında mazmun, hayal ve ifade biçimi açısından benzerlikler göze çarpmaktadır. Nevâî matla beytinde, sevgiliyi bir sultana benzetir ve onun şevketinin yedi iklime ulaştığını "Per yiti iklim mülk üzre sultân boldı tut" mısraıyla anlatır, hatta duzâh'a yettiğini "Kus-ı şevket yitti dûzahka" ibaresiyle vurgular. Benzer bir beyitte de Hayâlî sevgilinin kaşlarını sultana benzetir, onun İran ve Turan'a hükmettiğini "Kendini İran ile Turana hakan oldu tut" mısraıyla dile getirirken, fağfurdan da vergi aldığını "Kaşların çîni Hayâlî bâc alır fagfûrdan" mısraıyla ifade eder.

Yukaridaki gazele yazılan nazîrelerden birisi de Sehî Bey'e aittir. Sehî Beyin de Nevâî'nin gazellerini iyi bildiği anlaşılmaktadır. O da Hayâlî Bey gibi nazîresini, doğrudan Nevâî'ye yazar. Her iki şâirin matla beyitleri

bunu ispatlamaktadır. Nevâî matla beytinin birinci mısraında "sipihr evcide"indeki "kasr"ın "sipihr asîbidin" yani sipihr belasından yerle bir olduğunu söylerken; Sehî Bey benzer ifadelerle tâk-ı felekteki yüce eyvandan bahseder ve devran gamıyla yok olacağını söyler.

Hayâlî Bey:

Sînede ey dil gam-ı cânânı mihmân oldu tut
Hûn-ı dil çek dağını küynüklü biryân oldu tut
HD101-35

Sehî Bey:

Rif'atün tâk-ı felekden yüce eyvân oldı tut
Âkıbet devrân gamından anı vîrân oldı tut
Sehî23-14

Muhibbî:

Heft iklîmi kamu sana musahhar boldı tut
'Ömr dahi Hızr ile 'âlemde hem-ser boldı tut
Muhibbî59-42

Gelibolulu Âlî:

Mesned-i 'izzetde dil abdâlı sultân oldı tut
Himmetün bezmine 'âlem halkı mihmân oldı tut
G.Alî225-41

48

Nevâî'nin **"-âlîm bardur"** redifli gazeline Hayâlî Bey, Muhibbî ve Cinanî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Kiçe bed-mest olğanımdın infi'âlim bardur
Meyni midi ağzıma almas hayâlim bardur
Fevâyidü'l-Kiber 184

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerin başında Hayâlî Bey gelmektedir. Hayâlî Bey'in nazîresi, redifin de tesiriyle, birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Bu gazele nazîre yazan diğer şâir ise Cinanî'dir. Muhtemelen Cinanî nazîresini Nevâî'ye değil de Hayâlî Bey'e yazmıştır. Zira Hayâlî Bey nazîresinde vezin ve redifte bazı küçük değişiklikler yapar, Cinanî ise gazeli bu değişikliklerle beraber tanzir eder.

Hayâlî:

Ne gerdûndan sitem çektim ne ahterden melâlim var
İkilikten bugün ferdem ne hasm ü cidâlim var
HD137-141

Muhibbî:

Dün gice hicrân şebinde infi'âlüm var idi
Kimseler bilmez benim ol dem ne hâlüm var idi
Muhibbî481-861

Cinânî:

Gam-ı hicrân ile âzürdedür hâtır melâlüm var
Muhassal devr elinden bî-huzûram infi'âlüm var
CD492-57

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

49

Nevâî'nin **"-ân henüz"** redifli gazeli Usûlî ve İshak Çelebi tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Seylün çikti vü sevdâ minde bî-pâyân henüz
Deşt ser-sebz oldı vü min tilbe ser-gerdân henüz

Garâibü's-Sıgâr 216

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ân henüz" redifli gazeli, ilk önce Usûlî tarafından Anadolu'ya taşınır. Usûlî de Nevâî'yi tanıyan ve onun şiirlerine nazîre yazan şâirler arasında yerini alır. Bu gazel onun Nevâî'yi ne kadar tanıdığını gösteren en önemli delillerden birisidir. Usûlî, Nevâî'nin bu gazelini vezin ve kafiye açısından tanzir ederken; ondan aldığı bazı mazmun ve hayalleri de şiirine taşır. Nevâî, matla beytinde kendisindeki "sevdâ"nın "henüz bî-pâyân" olduğunu söylemesine karşılık, Fuzûlî aşktan dolayı "Bu gözümün yaşları deryâ-yı bî-pâyân henüz" der. Nevâî, başka bir beyitte, beyaz gülü yarasının üzerine konan pamuğa benzetirken, henüz peykânın çıkmadığını "Çünkü çımaydur yaramdın gonca dik peykân henüz" mısraıyla dile getirmesine karşılık; Usûlî aynı hayali "Çıkmadı kaldı kara bagrımda ol peykan henüz" mısraıyla anlatmaya çalışır.

Başka bir beyitte Nevâî, yaz yağmurunun "goncanıng" "günbedin" "'imâret kıldı"ğını, ancak kendisinin aşktan viran olduğunu "Tilbe könglüm öyi sevdâ seylidin vîrân henüz" mısraıyla anlatırken; Usûlî, "Cümle alem şenlik" "kamu il memleket" der ve kendi gönül hanesinin virân halini şu şekilde anlatır: "Hane-i dil zulm-i cevrinle yatar viran henüz".

Bu gazele yazılan diğer nazîre ise İshak Çelebi'ye aittir. Ancak İshak Çelebi, redifte bir değişiklik yaparak "ândur henüz" şekline dönüştürür.

Usûlî:

Aşk ile tennûr-ı dilden cûş eder tûfân henüz
Bu gözümün yaşları deryâ-yı bî-pâyân henüz
UD135-39

İshak Çelebi:

Nev-bahâr-ı hüznün anup dide giryândur henüz
Cân u dil 'ışkun meyinden mest ü hayrândur henüz
İÇ199

50

Nevâî'nin **"-er peydâ"** redifli gazeline, Usûlî ve Hayâlî Bey birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Felek nîlûferidin çeşme-i mihr oldı ger peydâ
Yüzüngde nîldin ol çeşme kılmış nîlûfer peydâ
Fevâyidü'l-Kiber 36

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Usûlî'dir. Nevâî bu gazelinde sevgili ile özelliklere yer verirken; Usûlî daha ziyade tasavvufî gerçeklere yer vermektedir.

Usûlî:

Vücûd-ı Mutlakın bahri ne mevci kim eder peydâ
Ene'l-Hak sırrını söyler eger mahfî eger peydâ
UD97-1

Hayâlî:

Gören nazmım uyunundan eder hûn-ı ciger peydâ
Nice kanlar yutar kan eyleyince bir güher peydâ
HD96-22

51

Nevâî'nin **"-ân bolup"** redifli gazelini, sadece 'Avnî ve Cemîlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Kan yaşım yolungda tammaydur közüm giryân **bolup**
Kim ayağıngğa tüşüptür köz karası kan bolup
Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi 'Avnî mahlaslı Fatih Sultan Mehmet yazar. İki şâirin gazelleri arasında baştan sona çok açık benzerlikler göze çarpar. Özellikle matla beyitleri arasında pek bir fark görülmemektedir. Her iki şâir de aşk derdinden inleyip, kan ağladığını ifade eder.

Diğer nazîre ise Cemîlî'ye aittir. Cemîlî de Nevâî'nin söylediklerini, neredeyse olduğu gibi kendi şiirine aktarır.

'Avnî:

Ağlasa 'âşık belâ-yı hecr ile nâlân olup
Gözleründen akan anun yaş yerine kan olup
'Avnî8-4

Cemîlî:

Dem-be-dem la'l-i lebingni kördi köz giryân bolup
Köz yolıdın bardı könglüm katre katre kan bolup
Cemili 107

52

Nevâî'nin **"-ûn eylemek"** redifli bu gazeline başta 'Avnî olmak üzere, Cem Sultan ve Basîrî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Niçe bolğay zahmlığ könglümni mahz**ûn eylemek**
Zahm kanıdın közüm yaştın cigergûn eylemek

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi 'Avnî yazmıştır. 'Avnî nazîrenin redifinde küçük bir değişiklik yapar. Ancak iki şiirin ifade biçimi, mana ve mazmun açısından farksız olduğu görülmektedir. Özellikle matla beytinde her iki şâir de, yaralı gönüllerinin mahzûn ve gözyaşlarının da "cigergûn" olduğunu vurgulamaktadır.

'Avnî:

Ey cefâ-cû hâtırum derdile mahzûn eyledün
Zahm-ı sînemden gözüm yaşın cigergûn eyledün
'Avnî42-38

53

Nevâî'nin **"-ânğa muhtâc"** redifli gazeline, sadece 'Adlî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

İmes la'ling katîli cânğa muhtâc
Közüngnüng kâfiri îmânğa muhtâc

Bedâyiü'l-Vasat 95

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

'Adlî'nin bu nazîresi, Nevâî'yi çok iyi tanıdığını gösteren en önemli delillerden birisidir. Çünkü Nevâî'nin böylesine tipik redifli bir gazeline, sadece 'Adlî'nin nazîre yazması, iki şâir arasındaki ilişkinin varlığını ispatlamaktadır. Her ne kadar 'Adlî, vezni değiştirmiş olsa da, ifade biçimi ve mazmun açısından tamamıyla Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

'Adlî:

Dîdâra tâlib olan olmaz cinâna muhtâc
Cânâne ihtiyâc it gel olma câna muhtâc

'Adlî 8-9

54

Nevâî'nin **"-ân eyler köngül"** redifli gazeline tek nazîre Muhibbî'den gelir.

Nevâî:

Nâleni her niçe kim ildin nihân eyler köngül
Sini sağınğaç yana bî-hod fiğân eyler köngül

Fevâyidü'l-Kiber

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Muhibbî'nin Nevâî'yi ve nazîrelerini çok iyi tanıdığını gösteren nazîrelerden bir tanesi de budur. Görüldüğü gibi Muhibbî, Nevâî'nin bu gazelini Anadolu Türkçesine çevirerek olduğu gibi almıştır.

Muhibbî:

Derd-i hicrini şehâ gerçi nihân eyler gönül
İlle vaslun anıcak vay ki figân eyler gönül
Muhibbî247-405

55

Nevâî'nin **"-ân sabâ"** redifli gazeline Anadolu'da tek nazîreyi Muhibbî yazmıştır.

Nevâî:

İy yüzüng gülbergige âşüfte vü hayrân sabâ
Tilbeler dik gülşen-i kûyüngde ser-gerdân sabâ
Bedâyiü'l-Vasat

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeliyle Muhibbî'nin nazîresi her açıdan birbirini hatırlatmaktadır. Muhibbî, Nevâî'nin dediklerini, kullandığı kelimeleri dahi değiştirmeden kendi gazeline taşımıştır. Özellikle matla beytinde tek değiştirilen kelime "tilbe"dir. Onun yerine "dîvâne" kelimesi tercih edilmiştir.

Muhibbî:

Gül yüzine olalı âşüfte vü hayrân sabâ
San yürir dîvânedür gülşende ser-gerdân sabâ
Muhibbî49-22

56

Nevâî'nin **"-âb üstine"** redifli bu gazeline başta Karamanlı Nizâmî olmak üzere, Hafî-i Edirnevî, Kasım Paşa, Necâtî, Cem Sultan, Sabayî,

Safayî, Zatî, Sabuhî, Harîmî, Gedayî, Atâ, Nazmî, Kemâlpaşa-zâde nazîreler yazmıştır.

Nevâî:

Nîldin bî-hâl-i hâling la'l-i sîr-**âb üstine**
Tuhm-ı reyhân tüşti gûyâ şerbet-i nâb üstine
Nevâdirü'ş-Şebâb

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu gazele ilk nazîre Karamanlı Nizâmî'den gelir. Ancak Nizamî redifte küçük bir değişiklik yapar. Sehî Bey hariç, Anadolu'da bu gazele yazılan tüm nazîreler, Nizâmî'nin yaptığı değişikliği benimser ve nazîrelerini onun gazelini esas alarak yazarlar.

Ancak Nizâmî ile Nevâî'nin gazeli karşılaştırılınca; çok açık benzerlikler görülecektir. Nevâî, dudağı la'l"e, üzerindeki ben'i de reyhan tohumuna benzetirken; Nizâmî de benzer ifadelerle dudağı la'l'e, üzerindeki ayva tüylerini ise pîrûze'ye benzetmektedir. Diğer bir benzerlik ise benzetme yapılırken kullanılan kelimelerdedir. Nevâî "Nîl" kelimesini, Nizâmî ise "Pîrûze" kelimesini kullanır. Her iki kelime de aynı rengi ifade etmektedir.

Karamanlı Nizâmî:

Hattun ol pîrûzedür kim la'l-i nâb üstindedür
Leblerün ol la'l kim dürr-i hoş-âb üstindedür
KN142-23

Necâtî:

Zülf-i müşgînin ki cânâ mah-tâb üstündedir
Sanasın tâvûs-ı kudsî âfitâb üstündedir
NBD-245/210

Cem Sultan:

Zülfün ol sünbül durur kim âfitâb üstindedür
Dişlerün ol lü'lü' kim yâkût-ı nâb üstindedür
CSD-83/LXXV

Hayâlî:

Na'lçen nakşın denin gördu türâb üstündedir
Od yanar başında çarhın ıztırâb üstündedir
HD-123/100

Sehî:

Hâl-i miskînün senün bu la'l-i nâ-yâb üstine
Bir mekesdür geldi kondı sanki cüllâb üstine
Sehî235-120

57

Nevâî'nin **"-ânı tapmadım"** redifli gazeline Muhibbî ve Surûrî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Mihr köp körgüzdüm ammâ mihribânı **tapmadım**
Cân besi kıldım fidâ ârâm-ı cânı tapmadım
Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden Muhibbî'dir. Ancak O, özellikle Nevâî'nin matla beytini, Anadolu Türkçesini çevirerek kendi gazeline aktarır.

Surûrî, Nevâî'nin yukarıdaki gazelinin redifini, biraz da lehçe farklarından dolayı, değiştirir, ancak aynı şeylerden bahseder. Matla beytinde her iki şâir de cânlarını vermelerine rağmen, mihribânı elde edemediklerini ifade etmektedir.

Muhibbî:

'Alemi geşt eyledüm bir mihribânı bulmadum
Cânımı kıldum fidâ ârâm-ı cânı bulmadum
Muhibbî282-473

Surûrî:

Âh vâveylâ ki ol meh mihribân olmaz bana
Cânımı alur benüm ârâm-ı cân olmaz bana
Surûrî4

58

Nevâî'nin **"-âlıngga fidâ"** redifli gazeline, Cemîlî, Fuzûlî ve Gelibolulu Âlî cevap vermiştir.

Nevâî:

Gül ü gülzâr sining bâğ-ı cemâlingğa fidâ
Serv ü şimşâd dağı tâze nihâlıngğa fidâ
Bedâyiü'l-Vasat 31

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Cemîlî'dir. Redifin gazelde önemli bir yere sahip olması ve manayı büyük ölçüde yönlendirmesi, gazellere birbirinin devamı görüntüsünü vermiştir. Mesela Nevâî, "gül ü gülzâr sevgilinin güzellik bahçesine fidâ olsun" derken; Cemîlî, "canım la'l-i zülâline feda olsun" demektedir.

Fidâ redifli diğer gazel ise Fuzûlî'ye aittir. Fuzûlî kafiyede değişiklik yapmış ve "-âra fidâ" şeklini tercih etmiştir. Fakat Fuzûlî de Nevâî'nin tesirinde kalmış, aşağı yukarı aynı şeyleri anlatmıştır. O da Nevâî gibi çok kıymetli bazı şeyleri, sevgilinin bazı güzellik unsurlarına feda etmiştir. Mesela teninin "turrâ-i tarrâr"a, lebinin "lü'lü-i şehvâr"a feda olduğunu söylemiştir.

Cemîlî:

Cevher-i cânım olup la'l-i zülâlingga fidâ
Bu közüm merdümi ol nokta-i hâlingga fidâ
Cemîlî 87

Fuzûlî:

Cânımın cevheri ol lâl-i gühar-bâra fidâ
Ömrümün hâsılı ol şîve-i reftâra fidâ
FD133-134/7

G.Alî:

'Ayn-ı 'Alî ol iki nergis-i câdûna fidâ
Yâ zülâl-i lebüne yâ ruh-ı meygûna fidâ
G.Alî214-20

59

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Basîrî'den gelir.

Nevâî:

Köngüller nâlesi zülfüng kemendin nâgehân **körgeç**
İrür andak ki kuşlar kıçkırışkaylar yılan körgeç
Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîreyi Basîrî yazmıştır. Basîrî'nin şiiri hem teknik açıdan, hem de mana ve mazmun açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle redifin Çağatay lehçesini hatırlatması, gazelin Nevâî'ye nazîre olduğunu gösteren diğer bir delildir.

Basîrî:

Bulursan çehremin rengîn çemende za'ferân görgeç
Görmedin sanuram düşmüşdürür her yerde kan görgeç
Basîrî282b

60

Nevâî'nin **"-âne hem"** redifli gazeline, tek nazîreyi Basîrî yazmıştır.

Nevâî:

'Işk ile boldum mesel sevdâ bile efsâne hem
Şükri Lillâh kim yana 'âşık min ü dîvâne hem

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

İki gazel arasında birçok açıdan, çok sıkı bir münasebet olduğu görülmektedir. Özellikle mana ve ifade biçimi tamamen birbirine benzemektedir.

Basîrî:

'Aşk içinde bolmuşam rüsvâ-yı halk efsâne hem
'âkıl ağlar hâlime derdinden u dîvâne hem
Basîrî286a

61

Nevâî'nin **"-ân kirek"** redifli bu gazeli 'Avnî, Adnî, Ahmed Paşa, Ca'fer Çelebi, Muhibbî, Kemâlpaşa-zâde, 'Adlî, Hayâlî Bey, 'Ulvî, Fedayî, gibi şâirler tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Cânım çıkadur hecr ile cânân kirek irdi
Könglüm küyedür derd ile dermân kirek irdi
Garâibü's-Sıgâr

Nevâî:

Kaçtık ol közdin anga kim ol leb-i handân kirek
İhtirâz itkey belâdın her kişige cân kirek
Nevâdirü'ş-Şebâb332

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nazîre Mecmualarına göre **"-ân gerek"** ve **"-er gerek"** redifli ilk gazeller Adnî(Mahmud Paşa)'ye aittir ve bu vezin ve kafiyede yazılan diğer gazeller, Adnî'ye nazîre olarak kaleme alınmıştır. Ancak "ân kirek" redifli ilk gazel Nevâî'ye aittir ve Adnî, Nevâî'yi tanzir etmiştir. Bu gerçeği destekleyen önemli ip uçlarından birisi de Adnî ile Nevâî arasında özel dostluktur. Zira tezkirelerin bildirdiğine göre iki şâir mektuplaşmaktadır. Adnî, divanındaki şiirlerden de anlaşılacağı üzere, Nevâî'yi ve onun şiirlerini bilmekte ve ona nazîreler yazmaktadır. Bununla birlikte Adnî de, Nevâî gibi, "gerek" redifini çok benimser ve birkaç değişik kafiye ile beraber kullanır. Nevâî bu redifi "-ân kirek", "-ân kirek irdi", "-âne kirek", "-ûzi kirek", "-âm kirek", "-âl olmak kirek" şekillerinde kullanırken; Adnî "-ân gerek", "-er gerek" ve "-â gerek" şekillerinde kullanır. İki şiir arasındaki tek fark ise vezindir. Nevâî "Fâilâtün Fâilâtin Fâilâtin Fâilün" veznini kullanırken; Adnî "Mefûlü Fâilâtü Mefâîlü Fâilün" veznini tercih eder. Anadolu şâirleri de bu konuda farklı farklı hareket etmişlerdir. Ca'fer

Çelebi, Kemâlpaşa-zâde, Hayâlî Bey ve 'Ulvî gibi şâirler Nevâî'nin kullandığı vezni tercih ederken; Ahmed Paşa, Fidâyî, Kemâlpaşa-zâde, 'Adlî, Vasfî ve Visalî gibi şâirler Adnî'nin kullandığı vezni tercih etmişlerdir.

Nevâî ile Adnî arasındaki benzerlik sadece redifle sınırlı değildir. İki şâirin gazellerinde kullandıkları hayal ve ifade tarzı arasında da bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Nevâî, matla beytinde sevgilinin gözünü sakınılması gereken bir bela olarak tarif ederken; Adnî sevgilinin ayağı tozuna; hem cihanı, hem de baş u cânı vermek gerektiğini söyler. Adnî, "er gerek" redifli diğer gazelinde ise Nevâî'nin söylediklerine daha yakın ifadeler kullanır. O da Nevâî gibi cânını korumak isteyen kişinin, sevgilinin gözünden sakınması gerektiğini söyler.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de 'Avnî'dir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Nazîre Mecmuaları "-ân kirek" redifli ilk gazelin Adnî tarafından kaleme alındığını ifade etmektedirler. Ancak bu kafiye ve redifteki ilk gazeli 'Avnî de yazmış olabilir. İki şâir de aynı dönemde yaşadıkları için kesin bir şey söylemek oldukça zor görünmektedir Ayrıca Mecmualar 'Avnî'nin aynı kafiye ve redifteki şiirinden hiç bahsetmezler. Diğer önemli bir husus da bu kafiye ve redifteki ilk gazelin Nevâî'ye ait olması ve Nevâî ile 'Avnî'nin gazelleri arasındaki sıkı münasebettir. Adeta 'Avnî, Nevâî'nin gazeline Anadolu Türkçesine aktarmış görünmektedir. Aynı zamanda 'Avnî'nin gazeli ile Nevâî'nin gazeli arasında vezin benzerliği de bunu destekleyen diğer bir delildir. Muhtemelen hem Nevâî'yi ilk tanzir eden ve hem de Anadolu'a bu vezin, kafiye ve redifteki ilk şiiri yazan 'Avnî'dir.

Nevâî ile aynı vezin ve kafiyeyi kullanan şâirlerden birisi de Kemâlpaşa-zâde'dir. Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin matla beytini bazı küçük değişiklikler yaparak kendi şiirine taşır. Birinci mısrada Nevâî bana "leb-i handân kirek" derken; Kemâlpaşa-zâde "bana leb-i cânân gerek" der.

İkinci mısrada Nevâî "her kişige cân kirek" derken; Kemâlpaşa-zâde "evvel kişiye cân gerek" der. Görüldüğü gibi iki şâirin özellikle ifade tarzlarında parelellikler görülmektedir.

Nevâî'nin kullandığı vezni kullanan şâirlerden birisi de Hayâlî Bey'dir. Onun şiiriyle Nevâî'ninki arasındaki benzerlik de vezin ve kafiyeden ötedir. Nevâî şiirinde "közdin" "ihtirâz itkey" diyerek gözden kaçtığını ve "leb-i handân kirek" diyerek de dudağa talip olduğunu vurgularken; HayÂlî Bey "Çün kanım içti bana leb-i dilsitân gerek" demek suretiyle kanını içmesine rağmen, dudağa talip olduğunu ifade eder. Görüldüğü gibi iki şâir arasında hem ifade tarzı açısından, hem de kurulan hayaller açısından paralellikler dikkati çekmektedir.

'Avnî:

Kâmetin yâd etmez ana kim leb-i cânân gerek
Sakınur lâ-büd havâdan her kime kim cân gerek

'Avnî45-41

Adnî:

I

Yârın ayagı tozuna kıymet cihân gerek
Belki cihân ne nesne ola baş u cân gerek

Adni 67

Adnî:

II

Dilden cihânda her kime kim cân u ser gerek
Gamzen okuna sînesi yara siper gerek

Adni 68

Adnî:

III

Şâd olmag isteyen gamila âşinâ gerek
Alemde saltanat taleb eden gedâ gerek
Adni 69

Ahmed Paşa:

Gül mevsimi irişti mey-i ergavân gerek
Meclisde nuklümüz leb-i şekker-feşân gerek
AP197-166

Ca'fer Çelebi:

Var tabîbâ ol bana tabîb-i cân gerek
Ko beden tedbîrini dil derdine dermân gerek
CÇ300-101

Muhibbî:

Sen olmayınca dimezem ey dil cihân gerek
Neyler cihânı şol ki dimez bana cân gerek
Muhibbî222-355

Muhibbî:

Dâğ-ı gamla her ki 'âşıkdur derûnı fân gerek
Bülbül-i şûrîdeveş ol dâyimâ nâlân gerek
Muhibbî223-356

Kemâlpaşa-zâde:

I

Kalmazam cân nakdine bana leb-i cânân gerek
Ben cihânı n'eylerem evvel kişiye cân gerek
KP111-170

Kemâlpaşa-zâde:

II

Dirler kişiye cân gerek andan cihân gerek
Cânân ki olmaya ne cihân u ne cân gerek
KP115-177

Hayâlî Bey:

Çün kanım içti bana leb-i dilsitân gerek
Olmaz Beyim cerîme bana kana kan gerek
HD193-300

Fedayî:

Vasl-ı habîb ider taleb ol cân ki gerek
Pes cân diler ki cân gerek andan cihân gerek
Fedayi 148

Yukarıda da beyan ettiğimiz gibi Nevâî'nin gerek redifli şiirlerinden birisi de **"-âl olmak kirek"** şeklindedir. Nevâî'nin bu gazeline, Anadolu'dan 'Ulvî, Hayâlî, Harimî, Basîrî, Muhibbî ve 'Adlî cevap vermiştir. Bu şâirlerin bir kısmı kafiyeyi hiç değiştirmeden cevap veririken, bir kısmı kafiyede yaptıkları ufak bazı değişikliklerden sonra cevap verir. Ancak verilen cevaplara mana ve hayal açısından bakılınca pek fazla bir farkın olmadığı ve her seferinde aynı konunun işlendiği görülecektir. Nevâî'nin bu gazelinde işlenen ve diğer şâirlerin de benipseyip tekrar ettikleri konu, âşıklığın ilkeleri ve icaplarıdır. Nevâî'ye göre "âşık bolmak" "zâr u hasta-hâl" ve "bed hayâl olmak"ı gerektirir. Nevâî'nin bu gazeline cevap verenlerden 'Ulvî de benzer şeyler düşünmektedir. Ona göre âşık olmak "kaddi hilâl olmak" ve "hasret-i ebrû-yı yâr ile hayâl olmak"ı gerektirir.

Hayâlî Bey ise, aşığın cisminin "çâk çâk olması" ve "helâk olması" gerektiğini dile getirir. 'Adlî'ye göre ise aşığın "gözi nemnâk" ve "yakası çâk" olmalıdır. Basîrî "Çehre-i zerd üzre eşk-i hûn nisâr" etmek gerektiğini düşünür.

Görüldüğü gibi Nevâî'den itibaren "olmak gerek" redifli şiirlerde şâirler ideal âşıkta olması gerekenleri sıralamışlardır.

Nevâî:
Kim ki âşık bolsa zâr ü hasta-hâl olmak kirek
Reşkdin âlem ilige bed hayâl olmak kirek
Garâibü's-Sıgâr

Nevâî:
Kimge bir meclisde âh ü derd ile sûzi kirek
Mundak ot yakmakka evvel meclis-efrûzi kirek
Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazellere Yazılan Nazîreler:
'Ulvî:
'Âşık-ı dil-hastenün kaddi hilâl olmak gerek
Hasret-i ebrû-yı yâr ile hayâl olmak gerek
'Ulvî425-262

Muhibbî:
Bezm-i gamda göz yaşı dâim şarâb olmak gerek
Cân u dil ol meclise yanup kebâb olmak gerek

Hayâlî Bey:
Tîğ-i gamla cism-i âşık çâk çâk olmak gerek
Yâdına ol la'l-i cân bahşın helâk olmak gerek

'Adlî:

'Âşıkun 'ışk yolunda gözi nemnâk gerek
Dâmen-i 'ışka yapışan yakası çâk gerek
'Adlî 34-54

Muhibbî:

I

Gönlümü elden yitürdüm 'azm-i yâr itsem gerek
Mihnet ü derd ü belâ gam ihtiyâr itsem gerek
Muhibbî234-378

Muhibbî:

II

Bir gün ol serv-i revâna cân nisâr itsem gerek
Tuhfe bir cân iletüben cânân şikâr itsem gerek
Muhibbî235-381

Basîrî:

Çehre-i zerd üzre eşk-i hûn nisâr itsem gerek
Za'ferân-ı râzımı her dem lâlezâr itsem gerek
Basîrî287b

Harîmî:

Subhdem yil gibi yilüp azm-i yâr itsem gerek
Yüz süriyü işügünde cân nisâr itsem gerek
Harimi81-18

Nevâî'nin gerek redifiyle yazdığı şiirlerinden birisi de **"-âne kirek"** redifli şiiridir. Nazîre Mecmuaları bu redifle yazılan ilk şiirin Revânî'ye ait olduğunu ve İshak Çelebi'nin onu tanzir ettiğini söylerler. Ancak bu redifle

yazılan ilk şiir Nevâî'ye aittir ve Revânî, İshak Çelebi ve Hilalî'nin aynı redif ve vezinle yazılmış şiirleri Nevâî'nin şiirine yazılmış nazîrelerdir.

Nevâî:
Deyr ara muğ-beçedin sâğar-ı mestâne kirek
Niçe kim tutsa anı tolduruban yana kirek
Fevâyidü'l-Kiber 347

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

İshak Çelebi:
Zülfi zencîri esîri dil-i dîvâne gerek
Eskidi kıssa-i Mecnûn yeni efsâne gerek
İSÇ145-211

Hilalî:
Nide zer-i cân u cihânı bize cânâne gerek
Bilmezüz ayruğını şol gözi mestâne gerek
Hilali 56-44

Nevâî'nin gerek redifli şiirlerinden birisi de **"-âm kirek"** kafiye ve redifiyledir. Bu vezin ve kafiyedeki gazeli Anadolu'da, sadece Kemâlpaşa-zâde tanzir etmiştir.

Nevâî:
Servning sâyeside bâde-i gül-fâm kirek
Boldı çün ikkisi bir serv-i gül-endâm kirek
Bedâyiü'l-Vasat 337

Nevâî:
Gülşen içre yoktur ârâmım dil-ârâmım kirek
Servni gülni n'eyleyin serv-i gül-endâmım kirek
Bedâyiü'l-Vasat

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âm kirek" redifli bu şiirine Anadolu'da cevap veren tek şâir Kemâlpaşa-zâde'dir. Kemâlpaşa-zâde'nin şiiriyle Nevâî'nin şiiri karşılaştırıldığında arada, nazîreyi de aşan büyük benzerliklerin olduğu görülecektir. Şiir âdeta bir başka lehçeden çeviri görünümü arz etmektedir. Nevâî birinci mısrada "Servning sâyeside bâde-i gül-fâm kirek" derken; Kelampaşa-zâde: "Sâye-i servde câm u mey-i gül-fâm gerek" der. Görüldüğü gibi Kemâlpaşa-zâde bu mısrada, Nevâî'den farklı olarak, "servning sâyeside" yerine "sâye-i serv" tamlamasını, "bâde" yerine de "mey" kelimesini kullanır. İkinci mısrada da durum aynıdır. Burada Nevâî "Boldı çün ikkisi bir serv-i gül-endâm kirek" derken; Kemâlşapa-zâde "Olıcak bu iki bir serv-i gül-endâm gerek" der. Buradaki yegane değişiklik ise "Nevâî'nin "boldı çün ikkisi" ifadesi yerine, Kemâlpaşa-zâde'nin "Olıcak bu iki" ifadesini tercih etmesidir.

Kemâlpaşa-zâde:

Sâye-i servde câm u mey-i gül-fâm gerek
Olıcak bu iki bir serv-i gül-endâm gerek

KP116-178

62

Nevâî'nin "**-ânnı nitey**" redifli gazeline, Adnî ve Lâmiî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Gülşen-i kûyıngdın ayru bâğ-ı rıdv**ânnı nitey**
Başıma ger gül saçar sinsiz gül-efşânnı nitey

Nevâdirü'ş-Şebâb

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bilindiği gibi Adnî, Nevâî ile mektuplaşan önemli devlet adamlarındandır. Adnî'nin, Nevâî'nin gazellerine nazîre yazdığı da görülmektedir. Adnî'nin bu nazîresi ile Nevâî'nin gazeli arasında çok açık benzerlikler göze çarpmaktadır. Herşeyden önce Adnî'nin redifi böylesine farklı ve Nevâî'ye özgü bir gazele nazîre yazması ve mana olarak da iki gazel arasında paralelliklerin olması, nazîrenin önemini arttırmaktadır. Özellikle matla beytinde, her iki şâirin de sevgiliden ayrı olunca en güzel şeylerin bile kendilerine zevk vermediğini dile getirmesi benzerliğin en önemli delillerindendir.

Diğer nazîre ise Lâmiî'ye aittir. Lâmiî'nin birinci nazîresi, Nevâî'nin gazeli ile her açıdan örtüşmektedir. Nevâî, sevgiliden ayrı olunca hiçbir güzelliğe itibar etmediğini anlatırken; Lâmiî, sevgilinin güzellikleri diğer güzellikleri karşılaştırmakta ve sevgilinin üstünlüğünü vurgulamaktadır.

Adnî:

Gül yüzünden ayrı düştüm gülsitanı neylerem
Sensiz ey ârâm-ı cân cân-ı cihânı neylerem
Adni 78

Lâmiî:

I

Mest-i dîdârun olan cennet ü Rıdvânı nider
Seyr-i ruhsârun iden sahn-ı gülistânı nider
Lâmiî84-79

Lâmiî:

II

Bu sûz-ı dil bana besdür kebâbı neyleyeyüm
Mey-i lebünle çü mestüm şarâbı neyleyeyüm
Lâmiî305-205

63

Nevâî'nin **"-âdın garaz"** redifli gazeli, Bâkî, Fidâyî, Fuzûlî, Sabuhî, 'Ulvî, Hayâlî, Muhibbî, Gelibolulu Âlî ve Şeyhülislam Yahyâ tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

'Ârızıngdur âfitâb-ı 'âlem-ârâdın garaz
Cân-fezâ nutkungdur enfâs-ı Mesîhâdın garaz
Nevâdirü'ş-Şebâb 278

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu gazelin redifi şiirin mana ve mazmunu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu için, nazîre yazanlar arasında çok açık paralelliklere rastlanmaktadır.

Nevâî'nin "-âdın garaz" redifli şiirine cevap veren şâirlerden birisi Bâkî'dir. Bâkî'nin gazeliyle Nevâî'ninki arasında çok açık benzerlikler görülmektedir. Nevâî "Cân-fezâ nutkungdur enfâs-ı Mesîhâdın garaz" derken; Bâkî, "Nutk-ı cân-bahşundur i'câz-ı Mesîhâdan garaz" demektedir. Yine Nevâî, "Bâğ ara her dem hevâ-yı serv-i ra'nâdın garaz" derken; Bâkî, "Bâğda seyr-i hırâm-ı serv-i bâlâdan garz" demektedir. Görüldüğü gibi hem matla beytleri arasında hem de diğer beyitlerde benzerlikler vardır. Nevâî'nin bazı mısralarını, Bâkî küçük değişikliklerle kendi şiirine taşımıştır.

Bu gazele nazîre yazan şâirlerden birisi de Fuzûlî'dir. İki şâir arasında da çok açık benzerlikler göze çarpmaktadır. Nevâî, güzelleri temaşadan garazın asıl sevgili olduğunu "Her perî-peyker cemâliğa temâşâdın garaz" mısraıyla anlatmaya çalışırken; Fuzûlî, âşığın gayesinin

ise güzelleri tasarrufsuz bir şekilde temâşâ etmek olduğunu "Âşıka ancak tasarrufsuz temâşâdır garaz" mısraıyla dile getirmektedir.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Sabuhî'dir. Sabuhî de Nevâî'nin matla beytini çok küçük bazı değişikliklerle kendi şiirine taşıyan şâirlerdendir. Nevâî "Cân-fezâ nutkungdur enfâs-ı Mesîhâdın garaz" derken; Sabuhî aynı Hayâlî "Mürde ihyâ itmedür enfâs-ı 'Îsâdan garaz" mısraıyla ifade etmektedir.

'Ulvî'nin aynı redif ve kafiyedeki gazeli ise Nevâî'den ziyade, Bâkî'yi hatırlatmaktadır. Çünkü gazeli Anadolu'ya taşıyan şâir Bâkî'dir.

Bâkî:
Âsitânun hâkidür firdevs-i a'lâdan garaz
Kâmetünden ravza-i cennetde Tûbâdan garaz
BÂKÎ 221- 236

Fedayî:
Olmasaydın cân içinde vasl-ı cânândan garaz
Pes n'olaydı ârif ins ü cânan u cândan garaz
Fedayi 126

Fuzûlî:
Halka hûblardan visâl-i râhat-efzâdır garaz
Âşıka ancak tasarrufsuz temâşâdır garaz
FD197-138

Sabuhî:
Def'-i ğamdur zevk-i nûş-ı câm-ı sahbâdan garaz
Mürde ihyâ itmedür enfâs-ı 'Îsâdan garaz
Sabuhi79

'Ulvî:

Bâğ-ı kûyun seyridür firdevs-i a'lâdan garaz
Pertev-i murğ-ı cemâlündür tecellâdan garaz
'Ulvî343-215

Hayâlî Bey:

Derd ü gama merd olmadır aşk içre âlemden garaz
İnsân-ı kâmil gelmedir Havvâ vü Âdemden garaz
HD169-231

Muhibbî

Ey meh-i nâ-mihribân senden vefâdur çün garaz
Mihr ü mehden 'âlem için ziyâdur çün garaz
Muhibbî186-292

Gelibolulu Âlî:

La'l-i cân-bahşun durur 'uşşâka ihsândan garaz
Dirligin arturmadur kullara sultândan garaz
G.Alî328-243

Ş.Yahyâ:

Hâcının maksûdı Ka'be bana kûyundur garaz
Fikr-i cennet zâhidin 'uşşâka rûyundur garaz
Ş.Yahyâ108-168G

64

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Bâkî cevap verir.

Nevâî:

Ergavânî ton mudur kim kiymiş ol serv-i revân
Ya meger serv-i revân kılmış libâsın ergavân

Servning her berg-i bagrım kanıdın sir-âb irür
Yoksa bolmas ergavâni berglik serv-i revân

Servidin tâ taptı ziynet ergavân yüz şevk ile
Başka sançar ergavân her zâd-ı serv-i nev-cevân

Ergavân ü serv ister min çemende tâ mini
Ergavâni ton bile ol serv kıldı nâ-tüvân

Körgüzür kadd ü libasıng şevkıdın kanlıg müje
Közde her dem ergavân ü servdin bir kârvân

Ergavânı ton bile katl eylemes ol serv kim
Kan ile kılmış libâsın ergavânî bir 'avân

Ergavân ü servdin tâ dehr bâgı zibâdur
Bolsun ol kim dehr ara hem şâh irür hem pehlevân
Garâibü's-Sıgâr462

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Bâkî'dir. Normalde yazılan nazîrelerin sadece matla beyitlerini vermekle yetiniyorduk. Ancak bu nazîrede çok özel bir durumla karşılaştık. Bâkî'nin yazdığı nazîrede, tamamen Nevâî'yi örnek aldığını gördük. Nevâî, bütün gazel boyunca erguvân ile ilgili hayalleri ve benzetmeleri dile getirir; erguvan ile sevgili ve erguvan ile diğer çiçekler arasında ilgiler kurar. Bâkî de aynı metodu kullanır ve o da, tam anlamıyla bir erguvan gazeli yazar.

Ayrıca iki şâirin kullandıkları hayaller arasında da benzerlikler göze çarpmaktadır. Mesela matla beytinde her iki şâir de sevgiliyi, erguvanî

elbise giyen bir güzele benzetirken; ikinci beyitte erguvanî câme karşısında kan ağladıklarını söylerler.

Bâkî:

Ergavânî câme geymiş ol gül-i gülzâr-ı cân
Bâğ-ı hüsn içre nihâl-i ergavân olmış hemân

Ergavânî câmeni görüp n'ola kan ağlasam
Yaraşur âb-ı revâna karşu zîrâ ergavân

Lâlezâr itmiş letâfet gülsitânın ser-te-ser
Ruhlarunla ergavânî câmen ey nahl-i revân

Ergavânî câmen içre oldı cismün ey perî
Ergavânî cild ile gûyâ kitâb-ı Gülsitân

Serv-kadsin serve 'âdet sebz-pûş olmağ iken
Ergavânî câmeye girmek neden ey nev-cevân

Kanına girmiş boyınca Bâkî-i dil-hastenün
Ergavânî câme geymiş sanman ol serv-i revân

Bâkî341-390

65

Nevâî'nin **"-â kaşkî"** redifli gazelini, Bâkî, Muhibbî, Nev'î ve Gelibolulu Âlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Açmağay irding cemâl-i âlem-ârâ **kâşkî**
Salmağay irding bâri âlemde gavga kâşkî

Nevâdirü'ş-Şebâb

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Bâkî yazmıştır. Nazîreden de anlaşılacağı gibi Bâkî, tamamen Nevâî'yi andırmaktadır. İki şiirin özellikle matla beyitleri arasında çok açık bir paralellik göze çarpmaktadır. Matla beytinden anladığımız kadarıyla Bâkî, Nevâî'yi hem mısra başı, hem de mısra sonu itibariyle tanzir etmiştir.

Bu gazeli tanzir eden şâirlerden birisi de Muhibbî'dir. Muhibbî, Nevâî'nin kullandığı birçok hayali kendi şiirine taşır. Özellikle de matla beytinde, Nevâî'nin kullandığı hayal ve ifade tarzını olduğu gibi alır.

Bu gazele yazılan diğer nazîre ise Nev'î'ye aittir. Ancak Nev'î'nin gazeli, daha ziyade Bâkî'yi andırmaktadır.

Bâkî:

Olmayaydum 'âleme 'aşkunla rüsvâ kaşkî
Gülmeyeydi hâlüme hecründe a'dâ kaşkî

Bâkî409-496

Muhibbî:

Kılmasam cânâ cemâlün ben temennâ kâşkî
Salmasam dil mülkine her lahza gavgâ kâşkî

Muhibbî481-860

Nevî:

Olmayaydı bende hergiz çeşm-i bî-nâ kâşki
Görmeyeydüm yâri agyâr ile tenhâ kâşki

Nev'i471-508

Gelibolulu Âlî:

Göz yaşı bir demde bin nahl itse peydâ kâşkî
Sâyelense her birin bir serv-i bâlâ kâşkî

G.Alî506-594

66

Nevâî'nin **"-âr harc"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Nev'î cevap vermiştir.

Nevâî:

Çarh izing gerdiğa kıldı kevkeb-i seyyâr harc
Cevher olmakka ganî kılğan kibi dînâr harc

Garâibü's-Sıgâr

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu gazelde Nevâî çok az bulunan ve tipik bir redif kullanmıştır. Aynı zamanda bu redif, şiirin manasını da çok belirgin bir şekilde yönlendirmektedir. Bu yüzden aynı redifi kullanan iki şâir arasında çok açık benzerliklere rastlamak mümkündür.

Nevî:

Çün degül vuslat müyesser itme sen dinâr harc
Söz güherdür eyleme ey 'âşık-ı dîdâr harc

Nev'i41-255

67

Nevâî'nin **"-âre köngül"** redifli gazeline Cem Sultan, Hayâlî, Lâmiî ve Sehî Bey birer nazîre yazmışlardır.

Nevâî:

Kıldı avâre min-i hastanı âvâre köngül
Hân ü manımnı kara itti yüzi kare köngül

Garâibü's-Sıgâr 394

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazanların başında Cem Sultan gelmektedir. Nevâî, matla beytinin birini mısraında "âvâre gönlün kendisini de âvâre ettiğini söylerken; Cem Sultan gönlün "bir derd ü belâ-y-ıla âvâre" olduğunu vurgular.

Başka bir beyitte ise Nevâî, sevgilinin nâz okuyla cân ve cismi yaktığını ve gönlün yalvara yalvara kaldığını söyler. Cem Sultan ise "tennûr-ı belâ içinde sûz-ı cigerin gönlü yakacağını söyler ve gönlün bu durum karşısındaki yalvarışlarını şu ifadelerle dile getirir: "Gel beni yakma diyü ger sana yalvara gönül".

Lâmiî ve Sehî ise gönlün âvâreliğini zülfe bağlarlar.

Cem Sultan:

Niçe bir derd ü belâyıla bu âvâre gönül
Kendüye gelmeye her-geh ki sana vara gönül

CSD155-CXCVIII

Lâmiî:

Nicesi olmıyasun derd ile sad-pâre gönül
Zülfi sevdâsına düşdün be-hey âvâre gönül

Lâmiî203-294

Sehî:

Zülfüne tolaşup yürür âvâredür gönül
Sarb asılası özge yüzli karadur gönül

Sehî144-74

68

Nevâî'nin **"-âsı çoh"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Şeyhülislam Yahyâ cevap vermiştir.

Nevâî:

Ol perîveş hûrnıng min tilbe dik şeydâsı çoh
Ni 'aceb ger tolsa 'âlem mülkide gavgâsı çoh

Fevâyidü'l-Kiber 114

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin gazellerini bilip, tanzir eden şâirlerden birisi de Şeyhülislam Yahyâ'dır. Yahyâ'nın bu tanziri, Nevâî'nin şiirlerini çok yakından tanıdığını göstermektedir. İki şiir arasında hem mana ve mazmun açısından, hem de ifade tarzı bakımından çok açık benzerlik ve paralelliklere rastlanmaktadır. Mesela Nevâî'nin "az-çok karşılaştırması Yahyâ tarafından da kullanılmıştır. Nevâî "Sabr u hûşum az u anıng nâz u istiğnâsı çoh" derken; Yahyâ "'Aşkın safâsı yok değil ammâ cefâsı çok" demektedir.

Ş.Yahyâ:

Bir dil-rübâya düşti gönül mübtelâsı çok
'Aşkın safâsı yok değil ammâ cefâsı çok

Ş.Yahyâ112-177

69

Nevâî'nin çok tanzir edilen gazellerinden birisi de **"-ândın kiç"** redifli gazelidir. Bu gazele, başta Ahmed Paşa ve Fuzûlî olmak üzere, Necâtî Bey, Cinanî, Sehî Bey, Sabuhî, Yetîm, 'Ulvî, Hayâlî Bey, Gelibolulu Âlî ve Zaifî gibi şâirler nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Manga eger dige siz cân bile cihândın kiç
Kiçey velîk munı dimeng ki andın kiç

Fevâyidü'l- Kiber101

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin **"-ândın kiç"** redifli bu gazeli, tanzir edilme serüveni açısından farklı bir görünüm arz etmektedir. Gazel, Anadolu'ya taşınırken, hem vezin, hem de kafiye açısından bazı değişikliklere uğrar. Fakat hiçbir şâir redife dokunmaz, onu olduğu gibi bırakır. Daha önce de söylediğimiz gibi gazeli ilk önce Ahmed Paşa tanzir eder. Ahmed Paşa hem vezni değiştirir, hem de kafiye ve redifi değiştirir ve "âdan geçmez" haline getirir. Diğer bir grup şâir ise sadece vezni değiştirir, fakat kafiye ve redife dokunmaz. Bunlar Fuzûlî, 'Ulvî, Sabuhî ve Sehî Bey'dir. Başta Necâtî olmak üzere bir grup şâir de hem vezni, hem de kafiyeyi değiştirir ve kafiyeyi "enden geç" şekline dönüştürürler. Bu şâirler Necâtî, Bâkî, Hayâlî ve Zaifî'dir. Son olarak sadece Cinanî'nin tercih ettiği "etden geç" kafiye ve redifi ile yazılan şiir gelmektedir.

Şâirlerin mana ve mazmun açısından Nevâî'yi ne kadar takip ettikleri konusuna gelelim. Daha önce de söylediğimiz gibi Nevâî'nin bu gazelini ilk kez tanzir eden şâir Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa, her ne kadar kafiye ve vezni değiştirmiş olsa da, mana ve mazmun açısından Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Nevâî matla beytinde "cân bile cihândın" geçeceğini, ancak sevgiliden vaz geçmeyeceğini söylemektedir. Ahmed

Paşa ise matla beytinde benzer şeylerden bahseder ve "cân cihândan geçer" ancak "ol zülf-i dütâdan geçmez" der.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Fuzûlî'dir. Onun şiiri ile Nevâî'nin şiiri arasında da çok açık benzerlikler gözükmektedir. Fuzûlî de Nevâî gibi matla beytinde "yâr"i ve onun "kûyı"nı isteyenin "cân u cihân"dan geçmesi gerektiğini vurgular.

Nevâî aynı gazelin başka bir beytinde "yâr ile hem-hâne" olmak için "Diyâr u mülkdin âvâre hânümândın kiç" öğütünü verir. Aynı şeyi Fuzûlî'de de görmek mümkündür. Fuzûlî "tecrîd"i tavsiye eder ve "Terk-i mâl eyle hân-ü-mândan geç" tavsiyesinde bulunur. Bir başka beyitte ise Nevâî "Murâd yâr ise hem mundın u hem andın kiç" derken; Fuzûlî "Ger bunu ister isen andan geç" der. Burada Nevâî yâri isteyenin "hem mundın hem andın" geçmesini öğütlerken; Fuzûlî dünya ve âhiret arasında tercih yapmak gerektiğini vurgular ve "ya bu, ya o" der.

Necâtî Bey de Nevâî'nin "Murad yâr ise hem mundın u hem andın kiç" mısraına karşılık "Beni anunla bir etme ya andan geç ya benden geç" der. Necâtî Bey'in Nevâî'den tanzir ettiği bu gazel, Anadolu'da çok beğenilmiş ve Bâkî, Hayâlî Bey gibi birçok şâir tarafından tanzir edilmiştir.

Ahmed Paşa:
Cân cihândan geçer ol zülf-i dü-tâdan geçmez
Derd ü gam reh-güzerin dâm-ı belâdan geçmez
AP171-110

Fuzûlî:
Ey gönül yârı iste cândan geç
Ser-i kûyun gözet cihândan geç
FD155-50

'Ulvî:

Kıl fidâ yâra hânümândan geç
Lâ-mekân ol gönül mekândan geç
'Ulvî73-47

Sabuhî:

Gel ey şehbâz-ı dil pervâz idüp kevn ü mekândan geç
Makâmun çünki â'lâdur bu köhne hâkdândan geç
Sabuhi64

Sehî Bey:

Terk eder ravzayı dil kûy-ı cihândan geçmez
Neylesün gülşeni ol bâğ-ı cinândan geçmez
Sehi95-51

Necâtî Bey:

Gel ey gamze kerem rakîb-i pür-fitenden geç
Beni anunla bir etme yâ andan geç yâ benden geç
NB168-42

Bâkî:

Gel ey dil halka-i müşgîn-i zülf-i pür-şikenden geç
Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç
Bâkî119-30

Hayâlî Bey:

Dilâ Mecnûn-sıfat uryân-ı aşk ol pîrehenden gec
Belâ meydânının gerçek şehîdiysen kefenden gec
HD102-38

Zaifî:

Hat-ı dil-dârı seyr eyle temâşâ-yı çemenden geç
Nazar kıl kadd ü haddine dilâ serv ü semenden geç

ZD-80

Gelibolulu Âlî:

Gel ey dil çâre bul ol gamze-i sâhib-fitenden geç
Egerçi cânuna geçmişdür ammâ sen geçenden geç

G.Alî233-57

Yetîm:

Tarîk-i 'ışkı ey zâhid dilersen gel riyâdan geç
Gider bu delk-i sâlûsı libâs-ı parsâdan geç

Yetim25-24

Cinanî:

Ey gönül hizmet-i erbâb-ı sa'âdetden geç
Mûcib-i zillet olan 'izzet ü rif'atden geç

CD473-20

70

Nevâî'nin **"-âr kil"** redifli bu gazeline sadece Ahmed Paşa nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Kasd-ı cânım kıldı hicr ay kâtil-i hûn-hâr kil
Kan töküp cânımnı almak isteseng zinhâr kil

Nevâdirü'ş-Şebâb377

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âr kil" redifli gazeline nazîre yazan Ahmed Paşa, gazelin vezin ve redifi üzerinde bazı değişiklikler yapar. Ahmed Paşa hem vezni değiştirir, hem de redife bir ekleme yaparak **"-âr kaçma gel"** şekline dönüştür. Ancak mana ve hayal açısından Nevâî'den farklı bir şey söylemez. Nevâî, sevgilinin "kâtil-i hûn-hâr" olmasına ve "kan töküp can almak" istemesine rağmen, gelmesini istemektedir. Aynı temenninin Ahmed Paşa tarafından da dile getirildiğini görmek mümkün. O da Nevâî gibi, sevgilinin kendisini bırakıp gitmesine razı değildir. Nevâî, sevgiliyi gitmemesi konusunda iknâ etmek için, ayrılığın canına kast ettiğini söylerken, Ahmed Paşa, "âh alma"nın tehlikesine işaret eder.

Ahmed Paşa:

Feryâd ü nâlem işitip ey yâr kaçma gel
Yigitsin alma âhımı zinhâr kaçma gel

AP203-174

71

Nevâî'nin **"-ânsız"** redifli gazelini, Ahmed Paşa ve Usûlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Ansız olmak irür olmak cânsız
Bolayın cânsız u bolmay ansız

Nevâdirü'ş-Şebâb 216

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ânsız" redifli gazeline, ilk nazîre Ahmed Paşa'dan gelir. Her ne kadar Ahmed Paşa, şiirin redif ve kafiyesi üzerinde bazı değişiklikler yapsa da mana ve mazmun açısından Nevâî'yi andırmaktadır.

Ahmed Paşa da Nevâî gibi, matla beytinde sevgilisiz yaşamayı cansız yaşamaya eş tutar ve ayrılığın imkânsız olduğunu vurgular.

Bu gazele yazılan nazîrelerden birisi de Usûlî'ye aittir. Usûlî'nin nazîresi, hem kafiye ve redif ve hem de vezin açısından Nevâî'nin gazeline benzemektedir. Ayrıca Usûlî, ifade tarzı ve mana açısından da Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Usûlî, Nevâî'nin matla beyti üzerinde küçük bazı değişikler yapar ve kendi şiirine taşır. O da Nevâî gibi yardan ayrı olmayı, cândan ayrı olmaya bir tutar. Ayrıca Usûlî, aynı mazmunu iki ve beşinci beyitlerde de tekrar eder.

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin beşinci beyti ile Usûlî'nin dördüncü beyti arasındadır. Nevâî bu beytte "yârsız" gönlün "âşüfte" olduğunu ve sultansız ülkede karışıklık olacağını, "Mülk âşûb tapar sultânsız" mısraıyla anlatmaya çalışırken; Usûlî, aynı mazmunu alır ve "yarsız" gönül mülkünün yıkık olacağını "Şehr ma'mûr olur mı sultansız" sorusuyla pekiştirmeye çalışır.

Ahmed Paşa:
Biz kim ol dil-sitansız olamazız
Kuru cismiz ki cansız olamazız
AP-172-111

Usûlî:
Olımazmış bu can canansız
Hiç beden olabile mi cansız
UD141-45

72

Nevâî'nin **"-â asru"** redifli gazeline, Ahmed Paşa **"â yeter"** redifli gazeliyle cevap verir.

Nevâî:

Vefâ ehliğa devrândın yiter cevr ü cefâ asru
Cefâsıdın anıng âzürdedür ehl-i vefâ asru

Garâibü's-Sıgâr 552

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-â asru" redifli gazeline cevap veren Ahmed Paşa, gazeli vezin ve kafiye açısından olmasa da, ifade tarzı ve mana açısından tanzir eder. Mesela birinci mısrada Nevâî, vefâ ehline cevr ü cefâ yeter derken; Ahmed Paşa "Cevr ü cefâsı cânıma lûtf u vefâ yeter" demektedir. Görüldüğü gibi ifade tarzı açısından çok açık bir benzerlik vardır.

Ahmed Paşa:

Cevr ü cefâsı cânıma lutf u vefâ yeter
Derd ü belâsı gönlüme zevk u sefâ yeter

AP170-107

73

Nevâî'nin **"-ûn bolmasa"** redifli gazeline, başta Ahmed Paşa olmak üzere, Cem Sultan, Hilalî ve 'Ulvî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Otka salğıl servni ol kadd-i mevzûn bolmasa
Yilge birgil gülni ol ruhsâr-ı gülgûn bolmasa

Bedâyiü'l-Vasat 24

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "bolmasa" redifli gazeline ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazar. Ancak Ahmed Paşa, kafiyeyi değiştirir ve "ân olmasa" yapar. Fakat "olmasa" redifli gazeller, redifin de tesiriyle, aynı mevzuyu anlatmış,

konuların birbirine paralel olmasına sebep olmuştur. Anlatış şekli farklı da olsa, hemen her şâir sevgilileri yanlarında olmayınca çekecekleri acı ve ıztırapları dile getirmişlerdir.

Ahmed Paşa'nın "-ân bolmasa" redifli şiirine daha sonra Cem Sultan da bir nazîre yazmıştır.

Yazılan nazîreler arasında en ilginç ve Nevâî'yi hatırlatanı ise 'Ulvî'ye aittir. 'Ulvî, Nevâî'nin mısra başlarındaki "otka salgıl" ve yilge birgil" ifadelerini atarak, geri kalanı neredeyse olduğu gibi kendi nazîresine aktarmıştır.

Ahmed Paşa:
Cân bana gîrân olurdu cânân olmasa
Cân olurdu derd ü gam cisminde ger cân olmasa
AP253-278

Cem Sultan:
Rastı cânı terk iderdüm la'l-i cânân olmasa
Şöyle ben cânum virürdüm ana ger cân olmasa
CS200-CCLXXXIV

Hilalî:
Dem-be-dem kan ağlamazdı dîde pür-hûn olmasa
Anlamazdım derd ile hâlüm digergûn olmasa
Hilali 85-67

'Ulvî:
Bana bir gonce-dehen 'ârız-ı gülgûn olsa
Kâmeti serv-i dil-ârâ gibi mevzûn olsa
'Ulvî658-401

74

Nevâî'nin **"-â 'ârız"** redifli gazelini, Anadolu'da sadece Ahmed Paşa tanzir etmiştir.

Nevâî:

Ger budur kâmet-i ra'nâ bile zîbâ 'ârız
Serv boy çikmes ü açmas gül-i ra'nâ 'ârız
Nevâdirü'ş-Şebâb 279

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin şiirlerini ilk tanzir eden Ahmed Paşa, bazen gazelleri kafiye ve vezin olarak kurallara uygun bir şekilde tanzir ederken, bazen de Nevâî'nin hayal ve mazmunlarını kendi şiirlerine taşımaktadır. Burada bahis konusu olan gazel de ikinci kısma giren türdendir. Ahmed Paşa, Nevâî'nin "-â 'ârız" redifli gazelindeki hayali çok beğenir ve bir gazelinde bunu işler. Nevâî, matla beytinde sevgilinin güzelliği ile boyunu görünce "Serv boy çikmes ü açmas gül-i ra'nâ 'ârız" der. Ahmed Paşa ise aşağıda gazelinin matla beytinde gülün güzellik, servin ise boy karşısında herhangi bir iddiada bulunamayacağını ifade eder.

Ahmed Paşa:

Ârızın arz et güle gülşende zibâlanmasın
Serve göster kaddini nâz ile ra'nâlanmasın
AP240-252

75

Nevâî'nin **"-âm yiter"** redifli gazeline, başta Ahmed Paşa olmak üzere, Necâtî, Basîrî, Revânî, Kadimî, Nazmî, Hayâlî, 'Avnî, Zaifî, Muhibbî

ve Âhî nazîre yazmıştır. "Ancak "Yeter" redifli şiirlerden sadece Ahmed Paşa'nınki Nevâî'yi andırmaktadır. Nazîre mecmualarına göre Necâtî'nin "-ül yeter" redifli şiirine Revanî, Kadimî ve Nazmî nazîre yazmıştır. Kafiyede değişiklik yapan diğer bir şâir de Hayâlî Bey'dir. Hayâlî Bey'e nazîre yazan şâirler ise Basîrî, Zaifî ve Âhî'dir.

Nevâî:

Bizge cihân bâğıdın ol serv-i gül-endâm yiter
Ol çü yiter sâye-i serv ü mey-i gül-fâm yiter
Nevâdirü'ş-Şebâb 177

Ahmed Paşa:

Âşıka cennet gerekmez şol ruh-i zîbâ yeter
Hulle-i sündüs hayâl-i zülf-i anber-sâ yeter
AP161-88

Necâtî:

Bâğ-ı aşkında perîşânlık bana sünbül yeter
Sînemin üstünde nâhun zahmı berg-i gül yeter
NB184-76

Basîrî:

Gül eger buysa bana gül-'izârım gel yeter
'Arife bir gül yeterse bana yarım gül yeter
Basîrî282b

'Avnî:

Şâh-ı 'aşkım gam beyâbânı bana kişver yeter
Ateş-i âhım livâ-yı ejdehâ peyker yeter
'Avnî28-24

Hayâlî Bey:

Da'vâda âşıka sanemâ terk-i ser yeter
Meydân-ı aşk içinde ere bir hüner yeter
HD135-134

Zâifî:

Sûfiyâ ehl-i safâya câm-ı mey efser yiter
Şu'lesi rengîn şarâbun câme-i ahmer yiter
ZD-118

Muhibbî:

Gülşen-i hüsnün yeter biz gül-'izârı neylerüz
Zârî kılsun cân u dil anda hezârı neylerüz
Muhibbî166-253

Âhî:

Kâse-i zehr-i melâmet başuma efser yeter
Egnüme zillet libâsı câme-i zîver yeter
Ahi 38-32

76

Nevâî'nin **"-ânı körmesem"** redifli gazelini, Ahmed Paşa ve Lâmiî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Çün olar min bir nefes ol dil-rübânı körmesem
Ni hayât imkânı bolğay bir kün anı körmesem
Nevâdirü'ş-Şebâb 437

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazmıştır. Ancak Ahmed Paşa, redif üzerinde bir değişiklik yapmış ve "görem" şekline çevirmiştir. Ancak ifade tarzı ve mana açısından Nevâî'den etkilendiği açık bir şekilde belli olmaktadır.

Bu gazeli vezin ve redif değişikliğine gitmeden tanzir eden şâir ise Lâmiî'dir. Lâmiî, Nevâî'nin matla beytini çok beğenmiş ve küçük bazı değişikliklerden sonra kendi şiirine taşımıştır. Lâmiî matla beytinde, Nevâî gibi, sevgiliyi bir an dahi görmese öleceğini ifade etmiştir.

Ahmed Paşa:

Mümkin olmaz ki ben ol serv-i dil-ârâyı görem
Varayım ola ki seyr ettiği arayı görem

AP217-202

Lâmiî:

Ölürem bir sâ'at ol cân-ı cihânı görmesem
El yudam yaşumla gözden bir dem anı görmesem

Lamii301-204

77

Nevâî'nin **"-âm olmasun"** redifli gazeline Ahmed Paşa ve Fuzûlî cevap vermiştir.

Nevâî:

Kimse min dik 'ışk ara bî-sabr u ârâm olmasun
Yâr anga bir sin kibi bed mihr ü hod-gam olmasun

Nevâdirü'ş-Şebâb 486

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "olmasun" redifli gazeli bir âşıkta veya sevgilide, olması gerekenleri değil de daha çok, olmaması gerekenleri sıralamaktadır. Bu gazele nazîre yazan her iki şâir de kafiye de küçük bazı değişiklikler yapmalarına rağmen; redifin de tesiriyle benzer hayallere yer vermişlerdir. Hem Nevâî'nin, hem de Ahmed Paşa ve Fuzûlî'nin gazelinde dua havası sezilmektedir. Her üç şâir de Allâh'a yakarışta bulunmaktadırlar.

Ahmed Paşa:

İsterim hüsnün gibi cevrine pâyân olmasın
Kim seni sevmek cihân hâlkına âsân olmasın
AP240-251

Fuzûlî:

Bâr-i mihnetten nihâl-i kâmetin ham olmasın
Başımızdan sâye-i serv-kaddin kem olmasın
FD245-234

78

Nevâî'nin **"-ân iyleding"** redifli gazeline, başta Ahmed Paşa olmak üzere, Necâtî, Kemâlpaşa-zâde, Bâkî, Hayâlî, Lâmiî ve Harimî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Yâ kaşıngğa katl üçün zînet firâvân iyleding
Kim hem itting lâceverd ü hem zer-efşân iyleding
Fevâyidü'l-Kiber 60

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeli çok beğenilen gazellerden birisidir. Başta Ahmed Paşa olmak üzere, birçok şâir bu gazeli tanzir etmiştir. Ahmed

Paşa, gazelin redifinde bir değişiklik yapar ve "ey dost" ibaresini ekler. Ancak iki şiir arasında ifade tarzı ve mana açısından pek fazla bir farkın olmadığı görülmektedir. Mesela Nevâî matla beytinde "Ya kaşıngğa katl üçün zînet firâvân iyleding" derken; Ahmed Paşa benzer ifadelerle "Ya kaşını peyveste kemân eyledin ey dost" demektedir. Ahmed Paşa'nın makta beyti ile Nevâî'nin altıncı beyti arasında da açık bir benzerlik görülmektedir:

Nevâî:
Ni 'aceb iy gül içing kan itse gerdûn laht laht
Bes ki bülbül könglini gonçeng kibi kan iyleding

Ahmed Paşa:
Teng olsa lebin yâdına tan mı dil-i Ahmed
Çün gonca gibi bağrını kan eyledin ey dost

Nevâî'nin gazelini çok açık bir şekilde hatırlatan diğer bir gazel ise Kemâlpaşa-zâde'ye aittir. Kemâlpaşa-zâde'nin özellikle ikinci beyti, Nevâî'nin üçüncü beytine çok benzemektedir. İki beyit arasında sadece bir iki lehçe farkı görülmektedir:

Nevâî:
Nakd-i sabrım gonçe dik ağzıngda kılğan dik nihân
Hurde-i 'ışkıngnı könglüm içre pinhân iyleding
Kemâlpaşa-zâde:
Nakd-i sabrum goncaveş ağzun hayâli kaldı kim
Hurde-i 'ışkunı gönlüm içre pinhân eyledün

Anadolu'da "-ân eyledün" redifli ilk gazeli ise Necâtî yazmıştır. Zaten Necâtî'den sonra yazılan tüm nazîreler Nevâî'den ziyade Necâtî'yi andırmaktadır.

Ahmed Paşa:

Yâ kaşını peyveste kemân eyledin ey dost
Cevr okuna cânımı nişân eyledin ey dost
AP127-17

Necâtî:

Ey sabâ zülf-i nigârı anber-efşân eyledin
Hâk olan bî-dillerin tozun perîşân eyledin
NB280-289

Harîmî:

Gonca la'lin kim şehâ gül gibi handân eyledün
Bu belâlu bülbüli hicr ile nâlân eyledün
Harimi 103-97

Lâmiî:

Ey sabâ zülfin egerçi 'anber-efşân eyledün
Cân u diller mecma'ın yek-ser perîşân eyledün
Lamii267-263

Kemâlpaşa-zâde:

Tağıdup sünbüllerün gönlüm perîşân eyledün
Gösterüp reyhân-ı hattun 'aklumı hayrân eyledün
KP111-169

Hayâlî:

Şîve birle lâ'lini ağzında pinhân eyledin
Hey zâlim yok yere vallâhî bir kan eyledin
HD157-278

79

Nevâî'nin **"-û bile oynar"** redifli gazeline, Ahmed Paşa ve Fuzûlî cevap vermiştir.

Nevâî:

Zülfüng açılıp 'ârız-ı dil-cû bile oynar
Hindû-beçeî şûh durur su bile oynar
Bedâyiü'l-Vasat 166

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, Anadolu'da ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazmıştır. Ahmed Paşa, kafiyeyi değiştirmiş, ancak redife dokunmamıştır. Aynı zamanda Ahmed Paşa, mana ve ifade tarzı açısından da Nevâî'den bazı alıntılar yapmıştır. Mesela matla beytinde Nevâî, zülfün yanağınla oynar derken; Ahmed Paşa gönlü çocuğa benzetmiş ve sevgilinin saçıyla oynadığını söylemiştir.

Bu gazele diğer nazîreyi ise Fuzûlî yazmıştır. Fuzûlî de kafiye ve vezinde değişiklik yapmış, ancak redifin aynı olması hayallerin de birbirine yakın olmasını sağlamıştır.

Ahmed Paşa:

Dil tıflı ser-i zülf-i siyeh-kâr ile oynar
Kasd etti meger cânına kim mâr ile oynar
AP144-54

Fuzûlî:

Sabâdan gül yüzünde sünbül-i pür-pîç ü tâb oynar
Sanasın per açıp gülşende bir müşgîn gurâb oynar
FD164-70

80

Nevâî'nin **"-âr olmışam"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Ahmed Paşa cevap vermiştir.

Nevâî:

Hecr kanım tökkü diktür iyle kim zâr olmışam
Bat kutulğum gerçi bes katık giriftâr olmışam
Bedâyiü'l-Vasat 420

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa'nın nazîresi, hem teknik açıdan, hem mana ve ifade tarzı açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Ahmed Paşa'nın nazîresini, Nevâî atmosferinde yazdığı birçok açıdan hissedilmektedir. Mesela matla beytinde her iki şâir de "hecr"in elinden nasıl ağlayıp inlediklerini, benzer ifadelerle dile getirmektedir.

Ahmed Paşa:

Hecrin ile çok zamândır kim dil-ifgâr olmuşum
Mihnet ile âşinâ vü derd ile yâr olmuşum
AP223-216

81

Nevâî'nin **"-âsın körmedim"** redifli gazeline, Ahmed Paşa ve Lâmiî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Kimge kıldım bir vefâ kim yüz cefâsın körmedim
Körgüzüp yüz mihr ming derd ü belâsın körmedim
Bedâyiü'l-Vasat 437

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîre Ahmed Paşa'dan gelmiştir. Ancak Ahmed Paşa, gazelin redifi üzerinde bir değişiklik yapar ve "körmedim" yerine "bilmedim" fiilini kullanır. Fakat, nazîreye, ifade biçimi, mana ve mazmun açısından bakılınca tamamen Nevâî'nin gazeline benzediği görülecektir. Her iki şâir de gazel boyunca sevgili hususunda edindikleri intibaları tek tek dile getirmektedir.

Bu gazele yazılan diğer nazîre ise Lâmiî'ye aittir. Lâmiî'nin gazeli de birçok açıdan Nevâî'ye benzemektedir.

Ahmed Paşa:

Çîn-i zülfün miske benzettim hatâsın bilmedim
Key perîşân söyledim bu yüz karasın bilmedim
AP211-191

Lâmiî:

Kuhl içün bir zerre yârun hâk-pâsın görmedik
Ağlamakla dîdeden çıkduk karasın görmedük
Lamii255-251

82

Nevâî'nin **"-âr yok"** redifli gazeline, başta Ahmed Paşa olmak üzere, Ca'fer Çelebi, Zatî, Fuzûlî ve 'Ulvî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

İl derdi yârdın kem olur minde yâr yok
Könglümde yüz tümen gam u bir gam-güsâr yok
Bedâyiü'l-Vasat

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazmıştır. Ahmed Paşa'nın nazîresi birçok açıdan Nevâî'yi andırmaktadır. Özellikle ifade biçimi açısından iki şiir arasında çok açık bir paralellik olduğu görülmektedir.

Anadolu'da bu redifte yazılan diğer şiirler, Ahmed Paşa'ya nazîre olarak kaleme alınmıştır.

Ahmed Paşa:

Piste-lebsin pistede lîkîn şeker güftâr yok
Serv-kadsin servde ammâ ki hoş reftâr yok
AP187-144

Ca'fer Çelebi:

Dünyâda nâz uyhusından bir göz açmış yâr yok
'Âşıka bildüm cihânda devlet-i bîdâr yok
CÇ290-92

83

Nevâî'nin bu gazeline, Anadolu'da sadece Ahmed Paşa cevap vermiştir.

Nevâî:

Zülfini açmış sabâ yüzige çıkmış tâb-ı mül
Zülf ü yüzi 'aksidin tanıga üşmiş dâl ü gül
Garâibü's-Sıgâr398

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Ahmed Paşa'nın bu gazeli birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. İki şiir arasında hem mana ve ifade biçimi, hem de kullanılan tamlama ve kafiye kelimeleri açısından da sıkı bir benzerlik olduğu görülmektedir. Ahmed Paşa da Nevâî gibi, sevgilinin yüzünün açılmasını "tâb-ı mül" olarak değerlendirmiş ve yanağı güle benzetmiştir.

Ahmed Paşa:

Tâze gül açmış yanagın gülşeninde tâb-ı mül
Ey gülâle gül olursan gel bu ruhdan al gül

AP206-182

84

Nevâî'nin bu gazeline Ahmed Paşa ve Usûlî birer cevap verir.

Nevâî:

Tola kandur közümning halkası tâ kaldı yârimdin
Meger tüşmiş karası tâze dâğ-ı intizârımdın

Garâibü's-Sıgâr511

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa'nın nazîresi, tamamen Nevâî atmosferinde yazılmış görünmektedir. Zira her iki şâir de benzer kelimelerle, benzer duygu ve düşünceleri dile getirmiştir. Her iki gazel boyunca işlenen temel konu ayrılık ve ayrılık sonucu âşığın düştüğü durumdur.

Ahmed Paşa:

Hudâyâ geri vasl eyle cûdâ düştüm nigârımdan
Felek hışm etti ayırdı beni sevgili yârımdan

AP241-254

T.C. Y.L... DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Usûlî:

Sabâ verdi yine tâze haberler gül-'izârımdan
Yine câna hayât erdi nesîm-i nev-bahârımdan

Usûlî191-95

85

Nevâî'nin bu gazeline,Anadolu'da sadece Ahmed Paşa ve Fuzûlî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Mini gedâyi kaçan yittim irse şehımga
Yüzümni yirge koyup şükr diy İlâhımga

Garâibü's-Sıgâr563

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Ahmed Paşa'dır. İki gazel arasında çok sıkı bir münasebetin olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ahmed Paşa, özellikle matla beytinde, Nevâî'nin dediklerini, küçük bazı değişikliklerle kendi şiirine taşımıştır.

Ahmed Paşa:

Çün aktı gözüm su gibi sen serv soylu şâhıma
Her dem yüzüm yere sürüp şükr eylerem Allâhıma

AP258-289

Fuzûlî:

Su verir her subh-dem göz yaşı tiğ-i âhıma
Kim dökem kanın salsa mihrin mâhıma

FD248-242

86

Nevâî'nin bu gazeli, sadece Ahmed Paşa tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Ey kuyaşka köz kamaşturgan cemâling pertevi
Serv-i ra'nâlıkta hoş-reftâr kaddin peyrevi
Garâibü's-Sıgâr677

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa'nın özellikle matla beyti Nevâî'yi andırmaktadır. Her iki şâir de birbirine paralel bir şekilde sevgili ile güzellik unsurlarından bahsetmişlerdir.

Ahmed Paşa:

Bâd-ı âhımdan emîn olmazdı hüsnün pertevi
Şem'-i haddine etek germese zülfün şeb-revi
AP278-333

87

Nevâî'nin bu gazelini, Ahmed Paşa, Karamanlı Nizâmî, Muhyi, Adni ve Fuzûlî tanzir eder.

Nevâî:

Serv yanglığ cilve kılsang nâz ile ay serv-i nâz
Cânlar itkeyler ayağıngğa fidâ ehl-i niyâz
Nevâdirü'ş-Şebâb 200

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Muhyî'dir. Muhyî, Nevâî'ye dört nazîre ile cevap verir. Muhyî'nin özellikle üçüncü ve dördüncü nazîreleri tamamen Nevâî'yi andırmaktadır.

Ahmed Paşa:

Naz eder âşıklara naz etmeğe ol serv-i nâz
Nâz hüsnü râzıdur dîvâneye açsın mı râz
AP178-124

Karamanlı Nizâmî:

Öldürür lahzada yüz nâz ile bin ehl-i niyâz
Beni öldür disem eyler beni öldürmeğe nâz
KN167-48

Muhyî:

I

Kaşının mihrâbı içre çeşmin etmiş hâb-ı nâz
Olmasun gâfil uyandır kim geçer vakt-i namâz
FM66b

Muhyî:

II

Ger niyâza satur isen nâzını ey serv-i nâz
Verelim her birisine nâzının yüz bin niyâz
FM67a

Muhyî:

III

Her yana kim nâzla olsa revân ol serv-i nâz
Su gibi cânlar revân eyler ana ehl-i niyâz
FM67a

Muhyî:

IV

Kâmet-i ra'nâsıdur bostân-ı hüsne serv-i nâz
Zülfü bir tâvûsdur üstünde anın cilve-sâz
FM67b

Adnî:

Yüzünden açsa nikâbın çemende ol gül-i nâz
Niyâza başlıya mânend-i bülbül ehl-i niyaz
Adni 53

Fuzûlî:

Râz-i aşkın saklarım elden nihân ey serv-i nâz
Gitse başım şem' tek mümkin degil ifşâ-yi râz
FD186-114

88

Nevâî'nin bu gazelini, Ahmed Paşa, Ca'fer Çelebi, Cem Sultan ve Kemâlpaşa-zâde tanzir etmiştir.

Nevâî:

Hâllerining noktasıdın taptı zîb ol turfe hatt
Gerçi hatt üzre bolur bir nokta vü bolmas nukat
Nevâdirü'ş-Şebâb 283

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazmıştır. Ahmed Paşa özellikle matla beytinde Nevâî'nin dediklerine benzer şeylerden söyler.

Nevâî'ye nazîre yazan şâirlerden birisi de Ca'fer Çelebi'dir. Çelebi'nin nazîresi her açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle matla beytinde hem mana ve mazmun, hem de söyleyiş biçimi arasında çok sıkı bir münasebetin olduğu açıktır. Ayrıca Nevâî'nin üçüncü beyti ile Çelebi'nin üçüncü beyti arasında da benzerlikler görülmektedir:

Nevâî:
Hecr şâmı 'aynı ruhsârıng sağınsam kılma 'ayb
Kim basar hattâ karangu kicede kıldı ğalat

Ca'fer Çelebi:
Merdüm-i çeşmüm ruhı âyînesinde dilberün
Kendü 'aksin gördi vü hâlin sanup kıldı galat

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin beşinci beyti ile Ca'fer Çelebi'nin beşinci beyti arasındadır:

Nevâî:
Seyl-i eşkim rûdı ikki boldı 'âlem milkini
Gûyâ 'âlem irür Bağdâd u eşkim seyle Şat

Ca'fer Çelebi:
Eşkümi kûyından ol dilber niçün ırmak diler
Ca'ferâ revnâk viren Bagdâda oldı çünki Şat

Her iki şâir de gözyaşını Şat'a benzetirken; Nevâî Bağdat'I Şat ikiye böldü demiş, Ca'fer Çelebi ise Şat'ın Bağdad'a revnak verdiğini ifade etmiştir.

Bu gazele yazılan nazîrelerden birisi de Kemâlpaşa-zâde'ye aittir. Kemâlpaşa-zâde'nin birçok beyti Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle matla beytinde Nevâî'nin söylediklerini, küçük bazı değişikliklerle beraber tekrar etmektedir. Ayrıca Nevâî'nin üçüncü beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin üçüncü beyti arasında da benzerlik görülmektedir:

Nevâî:
Hecr şâmı 'aynı ruhsârıng sağınsam kılma 'ayb
Kim basar hatta karangu kicede kıldı ğalat

Kemâlpaşa-zâde:
Şâm-ı zülfünde kamer sandumsa ruhsârun ne tan
Kim karanu gicede hüsn ü basar eyler galat

İki beyit arasında pek bir farkın olduğu söylenemez.

Ahmed Paşa:
Gam degil bî-hâl hüsnün evrâkında hat
Resmdir âriflere nâme yazarlar bî-nokat
AP183-136

Ca'fer Çelebi:
Safha-i haddinde benler var velî yok dahi hat
Gerçi 'âdetdür ki hatdan sonra yazılur nukat
CÇ277-80

Cem Sultan:
Halini görüp didüm hattunda n'eyler bu nukat
Didi kim hatt olmaya ger yazıla bî-nokta hat
CS130-CLVI

Kemâlpaşa-zâde:

Safha-i hüsnine sûret virdi yârün hâl ü hat
Hatt-ı mushaf olur kondukda i'râb u nukat
KP96-145

89

Nevâî'nin bu gazeline Ahmed Paşa ve Usûlî cevap verir.

Nevâî:

Ay cemâling ravzası Firdevs bâğı dik cemîl
Lebleringning Kevseri 'aynen tüsemmâ selsebil
Nevâdirü'ş-Şebâb 379

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazar. İki gazel arasında çok açık paralelliklerin olduğu görülmektedir. Özellikle matla beytinde Ahmed Paşa, Nevâî'nin hayalini olduğu gibi kendi şiirine taşır. Her iki şâir de sevgiliye ait bazı güzellik unsurlarının cennet bağından daha üstün olduğunu ifade etmektedir.

Ahmed Paşa:

Eşk-i çeşmim şol kadar âb etti yolunda sebîl
K'oldu gül-zâr-ı cemâlin bâğ-ı cennetten cemîl
AP207-184

Usûlî:

Ey boyun tûbâ vü hâk-i âsitânın selsebîl
Ayağın toprağına canım fidâ kanım sebîl
UD170-74

90

Nevâî'nin bu gazelini, Ahmed Paşa ve Muhyî cevaplandırır.

Nevâî:

Lebingdin haste cân kim boldı bî-tâb
İmes bî-tâb anga irür şeker-hâb
Bedâyiü'l-Vasat44

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline Anadolu'da ilk nazîreyi Ahmed Paşa yazar. İki gazelin özellikle matla beyitleri arasında teknik benzerliklerin ötesinde, bazı paralellikler görülmektedir. Ayrıca kullanılan kelimeler ve tamlamalar açısından da benzerliğin olduğu görülmektedir.

Bu gazeli tanzir eden diğer şâir ise Muhyî'ye aittir. Muhyî aynı gazele üç nazîre yazar. O da Ahmed Paşa gibi, Nevâî'nin kullandığı kelimeleri ve tamlamaları kullanır. Mana ve ifade biçimi açısından da Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Ahmed Paşa:

Lebinden lezzet ister sükker-i nâb
Ruhundan reng umar gül-berg-i sîr-âb
AP125-13

Muhyî:

I

Erer câm-ı dehânın bâde-i nâb
Gezer meclis-be-meclis lîk o nâ-yâb
FM25a

Muhyî:

II

Kurmuş sâ'idde dâğ içip mey-i nâb
Suya düşmüş kızıl gül-berg-i sîr-âb

FM25a

Muhyî:

III

Gözümden akmağıla kanlı seylâb
Dolar olup şafaklı çerh-i dolâb

FM25b

91

Nevâî'nin bu gazelini, Ahmed Paşa, Fuzûlî ve Kemâlpaşa-zâde cevaplandırır.

Nevâî:

İy saçıng âşüftesi yüz hayl-i sevdâyî-mizâc
Körmedük zencîr hem sevdâğa bâ'is hem 'ilâc

Bedâyiü'l-Vasat 94

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi yazan Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa hem teknik açıdan, hem de kullandığı kelime ve tamlamalarla Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Ayrıca matla beytinde de Nevâî'nin kullandığı hayali olduğu gibi tekrrar eder. Burada her iki şâir de zülfün gönlü "sevdâyî-mîzâc" ettiğinden söyler.

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin yedinci beyti ile Ahmed Paşa'nın üçüncü beyti arasındadır:

Nevâî:
Kişver-i 'ışk içre zâlim şehdür ol sultân-ı hüsn
Kim köngüller mülkidin cân nakdini alur harâc

Ahmed Paşa:
Ey şeh-i hüsn isteme dilden karar u sabr kim
Şehr-i vîrândan hemîşe şehriyâr almaz harâc

Bu beyitlerde her iki şâir de sevgiliyi haraç alan bir hükümdar, kendilerini ve gönüllerini de ülke olarak hayal ederler.

Bu gazele nazîre yazan diğer şâir ise Fuzûlî'dir. Fuzûlî de birçok açıdan Nevâî'yi andırmaktadır.

İki şâir arasında özellikle mana ve ifade biçimi açısından çok belirgin paralellikler göze çarpmaktadır. Nevâî'nin dördüncü beyti ile Fuzûlî'nin üçüncü beyti arasında bu benzerlik çok açıktır. Özellikle bu beyitlerin ikinci mısraları söyleyiş biçimi, kullanılan kelimeler ve "ve bağlacı"nın kullanılış şekli açısından birbirine benzemektedir.

Nevâî:
Tîğ tartıp tâc-verler başığa çün çattı rahş
Tendin uçtı veh ki her yan baş u baştın uçtı tâc

Fuzûlî:
Çekme taht ü tâc kaydın bî-ser ü pâlık gözet
Kim ayağa benddir taht ü belâdır başa tâc

Diğer bir nazîre ise Kemâlpaşa-zâde'ye aittir. Kemâlpaşa-zâde'nin gazeli baştan sona ifade biçimi, kullanılan mazmunlar ve kafiye kelimleri

açısından tamamen Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Mesela Nevâî'nin sekizinci beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin dördüncü beyti arasında bu kabil bir benzerlik çok açık görülmektedir:

Nevâî:
'Arş kandili gümân kıl şîşe dik sâfî köngül
Urmağıl dem kim tapar yildin halel rûşen zücâc
Kemâlpaşa-zâde:
Katı nûrânî kılur câm-ı musaffâ gönlümi
Nitekim gün yüzine kuvvet virür sâfî zücâc

Bu beyitlerde her iki şâir de gönlü "zücâc"a benzetmekte ve "sâfî" tutulması gerektiğini söylemektedirler.

Ahmed Paşa:
Çün dili miskin zülfün kıldı sevdâyî-mîzâc
Ey müferrih-leb buyur şehd-i şifan ile mîzâc
AP130-24

Fuzûlî:
Münhariftir sâkiyâ endûh-i dünyâdan mîzâc
Bâde tut kim illet-i endûha gaflettir ilâc
FD154-49

Kemâlpaşa-zâde:
Tâb-ı hicrânunla cânumda çün sû'-i mizâc
Vaslunun dârü'ş-şifâsından buyur ana 'ilâc
KP30-36

92

Nevâî'nin bu gazeline Ahmed Paşa ve Fuzûlî cevap verir.

Nevâî:

Gûyiyâ könglüm tahayyül mülkining sultânıdur
Kim hayâl içre kılur her 'îş kim imkânıdur

Fivayidü'l-Kiber 140

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîre Ahmed Paşa'dan gelir. Ahmed Paşa hem teknik açıdan, hem de ifade biçimi ve mana açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Matla beytinde Nevâî, gönlünü tahayyül mülküne sultan tayin ederken; Ahmed Paşa, sevgiliyi gönül mülküne sultan tayin eder. Daha sonra her iki şâir de sultanların herşeye kadir olduğunu ifade eder.

Aynı kafiye ve redifte şiir yazan diğer bir şâir de Fuzûlî'dir. Fuzûlî'nin hem Nevâî'nin, hem de Ahmed Paşa'nın şiirini gördüğü yazdığı nazîresinden anlaşılmaktadır. Fuzûlî matla beytinde Ahmed Paşa'nın dediğini, küçük bazı değişikliklerle tekrar eder. Ancak Nevâî'nin üçüncü beyti ile Fuzûlî'nin üçüncü beyti arasında çok sıkı benzerlikler görülmektedir:

Nevâî:
Tutmamış rengîn bulut kökni ki 'âlemni tutup
'Aks kök mir'âtığa salğan sirişkim kanıdur

Fuzûlî:
Lahza lahza gönlüm odundan şererlerdir çıkan
Katre katre göz döken sanman sirişkim kanıdır

Yukarıdaki beyitte Nevâî, gökyüzündeki kırmızılığı "sirişki kanı"na benzetirken; Fuzûlî, gözünden çıkan "sirişki kanı"nı "şerer"e benzetmektedir.

Ahmed Paşa:

Ol şeh-i hûbân ki iklîm-i dilin sultânıdır
Her ne der cân üstüne fermân anun fermânıdır

AP170-106

Fuzûlî:

Ol perîveş kim melâhat mülkünün sultânıdır
Hükm anun hükmü fermân anun fermânıdır

FD172-86

93

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Ahmed Paşa tanzir eder.

Nevâî:

Harâb kılmadı ança mini mey-i gül-reng
Ki kıldı 'ârız-ı gül-reng birle sâkî-i şeng

Fivayidü'l-Kiber 348

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Ahmed Paşa, yukarıdaki gazeli tanzir etmiş, ancak bir de redif eklemiştir. Bununla beraber mana ve mazmun açısından Nevâî'yi andırmaktadır. Özellikle matla beyitleri hem ifade biçimi, hem de mana açısından birbirine benzemektedir. Nevâî, kendisini "mey"in değil de, "arız ile sâkî'nin harab kıldığını vurgularken; Ahmed Paşa gönlünün sevgilinin saçı için sevdada, gözü için "gavga"da olduğunu ifade eder. Görüldüğü gibi her iki şâir de benzer hayalleri benzer ifadelerle dile getirmektedir.

Ahmed Paşa:

Miskîn gönül sevdâdadır şol turra-i şeb-reng için
Ser-hoş gibi gavgâdadır ol çeşm-i şûh u şeng için

AP226-224

94

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Ahmed Paşa cevap verir.

Nevâî:

Ey dudagıng şerbetide Âb-ı Hayvân lezzeti
Lezzeti bolgay nasîbim bolsa la'ling şerbeti

Garâibüs-Sıgâr617

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Ahmed Paşa'dır. İki şâirin özellikle matla beyitleri arasında hem kullanılan kelimeler ve hem hayal açısından çok açık bir benzerlik göze çarpmaktadır. Matla beyitlerinde her iki şâir de sevgilinin dudağının ve vasfının lezzetinden bahsetmektedir.

Ahmed Paşa:

Ağzıma şöyle halâvet verdi vasfın şerbeti
Kim zebân-ı hâmeyi şakk etti sözüm lezzeti

AP287-350

95

Nevâî'nin **"-âğ olmış"** redifli şiirine, Necâtî başta olmak üzere, Hızrî ve Âşık Çelebi birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Şebistânımda câm içre yüzüng 'aksi çerâğ olmış
Çerâğımğa velîkin câm zarf u bâde yağ olmış

Nevâdirü'ş-Şebâb264

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âğ olmuş" redifli gazelinin ilk nazîresi, Necâtî'ye aittir. Nevâî'nin gazeli ile Necâtî'nin nazîresi arasındaki benzerlik sadece vezin, kafiye ve redifle sınırlı değildir. İki şiir arasında mana, mazmun ve ifade tarzı açısından da birtakım benzerlikler göze çarpmaktadır. Mesela Nevâî, "Bozuğ könglüm hayâlidin bolarnıng turfe bâğ olmış" derken; Necâtî "Benim serv-i hırâmânım cemâlin tâze bağ olmuş" der. Her iki şâir de sevgilinin güzelliğini "tâze bağ" şeklinde değerlendirmektedir. Yine Nevâî, bir beytinde "Girihlik könglüm içre 'ışkdın dağ üzre dağ olmış" derken; Necâtî "Bulunmaya benim gibi cefadan bağrı dağ olmuş" demektedir. Her iki şâir de gönüllerinin yara içinde olduğunu benzer ifadelerle dile getirmektedir.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan diğer şâir Âşık Çelebi'dir. Nevâî, "Şebistânımda câm içre yüzüng 'aksi çerâğ olmış" derken; Âşık Çelebi "İlâhî dâg-ı 'ışkun isterüm dilde çerâg olsun" demektedir. Görüldüğü gibi Nevâî sevgilinin yüzünün aksini çerağ olarak hayal ederken; Âşık Çelebi dâg-ı ışkı çerağ olarak hayal eder.

Necâtî:

Benim serv-i hırâmânım cemâlin tâze bâğ olmuş
Ruhun güllerinin kızılı kızıl ağı ağ olmuş

NBD262-247

Âşık Çelebi:

İlâhî dâg-ı 'ışkun isterüm dilde çerâğ olsun
Bu kül öksüzi anunla uyansın od ocağ olsun

AÇ197-67

96

Nevâî'nin **"-âd 'ışk"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Necâtî cevap vermiştir.

Nevâî:

Eşkdin cismim binâsın koymadı âbâd 'ışk
Âhdın birdi vücûdum tofrağın berbâd 'ışk

Fevâyidü'l-Kiber 329

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Edebiyatımızda "aşk" redifli şiir çoktur. Ancak "-âd 'ışk" redifli gazeli ilk olarak Nevâî kaleme almış, ardından Necâtî tanzir etmiştir. Necâtî'nin nazîresi birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. İki gazel arasında hem vezin ve redif, hem de mana ve ifade tarzı açısından çok açık benzerlikler görülmektedir. Nevâî, matla beytinde "cism binası"nın yıkıldığını, âbâd yerin kalmadığını söylerken; Necâtî, "ten esası"nın yıkıldığını, cân evinin âbâd olduğunu vurgular.

İki şiir arasındaki benzerlikler matla beyitleriyle sınırlı değildir. Başka bir beyitte Nevâî eziyet ve zulmde sevdiğinin üstad olduğunu söyledikten sonra, kendisinin de aşkta üstad olduğunu "Mindin örgenmek kirek Mecnûn bile Ferhâd 'ışk" mısraıyla anlatırken; Necâtî sevgilisinin kendisine çektirdiği eziyetleri anlattıktan sonra kendisinin en büyük aşk üstadı olduğunu "Çekmedi Mecnûn belâ vü görmedi Ferhâd aşk" mısraıyla

dile getirir. Görüldüğü gibi her iki şâir de Mecnûn ile Ferhad'dan örnekler verir ve asıl aşk üstadı olarak kendilerini görürler.

Necâtî:

Ten esâsın yıkdı kıldı cân evin âbâd aşk
Dilde seng-i hecr ile saldı ağır bünyâd aşk
NB274-276

97

Nevâî'nin **"-ân mu ikin"** redifli gazelini, Anadolu'da sadece Necâtî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Bu ki könglüm yarasıdın akadur kan mu ikin
Yâ kızarıp irigen su kibi peykân mu irkin
Fevâyidü'l-Kiber 513

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Necâtî'den gelmiştir. Bu gazel Nevâî'nin en ilginç gazellerinden birisidir. Zira gazeli böylesine ilginç ve farklı kılan şey, redifin çok farklı bir soru edatı ile bitmiş olmasıdır. Böylesine Nevâî'ye özgü bir gazelin, sadece Necâtî tarafından tanzir edilmesi ise diğer ilgi çekici bir yöndür. Çünkü bu tanzir, Necâtî'nin Nevâî'ye olan âşinâlığını gösteren önemli bir delil hükmündedir. Görüldüğü gibi Necâtî, Nevâî'nin kullandığı redifi Anadolu Türkçesine çevirerek kullanmıştır.

Necâtî:

Ey gönül genc-i gama vîrân olaydın ola mı
Bir gözü hûn-hâr elinde kan olaydın ola mı
NB403-567

98

Nevâî'nin "**-âd olmadı**" redifli gazeline Necâtî ve Lâmiî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Zahmığa merhem yakıp gamgîn köngül şâd olmadı
Rahneğa balçıp suvap vîrânım âbâd olmadı
Fevâyidü'l-Kiber 650

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Necâtî yazmıştır. Necâtî'nin bu nazîresiyle, Nevâî'nin gazeli arasında vezin ve kafiye benzerliği dışında herhangi bir benzerliğe rastlanmamaktadır.

Bu gazele nazîre yazan şâirlerden birisi de Lâmiî'dir. Lâmiî'nin nazîresi, birçok açıdan Nevâî'yi andırmaktadır. Özellikle matla beyitleri arasında mazmun, söyleyiş biçimi ve bazı ibareler birbirine çok benzemektedir.

Necâtî:

Unutuldu sana cânlar verdiğim yâd olmadı
Gerçi derler dostum varın viren yâd olmadı
NB402-565

Lâmiî:

Âh kim cân-ı harâbum bir dem âbâd olmadı
Bir nefes 'âlemde bu gamgîn dilüm şâd olmadı
Lamii504-252

99

Nevâî'nin **"-âd iyle"** redifli gazeline, Ca'fer Çelebi ve Necâtî birer nazîre yazmışlardır.

Nevâî:

Haste könglüm kuşını başıng üçün şâd iyle
Yâ başıngdın ivürüp taşlaban âzâd iyle
Bedâyiü'l-Vasat 562

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerin başında Ca'fer Çelebi gelmektedir. Ca'fer Çelebi, özellikle matla beytinde, Nevâî'nin dediklerini Anadolu Türkçesine çevirir ve kendi şiirine dahil eder.

Aynı benzerliği Necâtî'nin gazeli için de söylemek mümkündür. O da matla beytinde Nevâî'nin söylediklerine yakın şeyler söylemektedir.

Ca'fer Çelebi:

Dâm-ı zülfünde olan mürg-i dili yâd eyle
Hayra gir anı çevür başuma âzâd eyle
CÇ391-183

Necâtî:

Yaktı ben pervânesin ol şem' dil-şâd eyledi
Başına birkaç çevirdi andan âzâd eyledi
NB440-648

100

Nevâî'nin **"-âd itkil"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Necâtî cevap vermiştir.

Nevâî:

Geh geh iy şûh mini başıng üçün yâd itkil
Yâ başıngdın ivürüp bir yolı âzâd itkil

Bedâyiü'l-Vasat 372

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Necâtî'dir. Necâtî, Nevâî'nin redifine yaptığı bir ekleme ile redifi "-âd et beni" haline çevirmiştir. Ancak mana ve ifade tarzı açısından bakıldığında, heri iki şâir arasında çok açık benzerlikler olduğu görülmektedir. Mesela matla beytinde her iki şâir de birer örnek vererek sevgilinin kendilerini "yâd" etmesini istemiştir. Ayrıca Necâtî mahlas beytinde de Nevâî'ye yakın şeyler söylemiştir.

Nevâî:
İy Nevâî tileseng 'ışkda imgenmege sin
Özni hicrân gam u derdi bile mu'tâd itkil

Necâtî:
Çün enîs olmaz Necâtî'ye hayâl-i vasl-ı dost
Yâ İlâhî bâri nâr-ı hecre mu'tâd et beni

Bu beyitte her iki şâir de kendileri için vuslatın zorluğunudan bahsetmiş ve "hecr u derde mu'tâd" olmak için dua etmiştir.

Necâtî:

Gel gönülden ey meh-i nâ-mihribân yâd et beni
Hey vefâ-dâr itinim bir seng ile şâd et beni

NB433-631

101

Nevâî'nin **"-âr mini"** redfili gazelini, başta Necâtî olmak üzere, Kemâlpaşa-zâde, Hayâlî Bey ve Nev'î tanzir etmiştir.

Nevâî:

Nâ-tüvân nergisi dik eyledi bîmâr mini
Sünbüli dâmı ara kıldı giriftâr mini
Nevâdirü'ş-Şebâb

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîre Necâtî'den gelmiştir. Necâtî, hem Nevâî'nin vezin ve kafiyesini almış, hem de mana ve ifade tarzı açısından ona paralel şeylerden bahsetmiştir. O da Nevâî gibi, sevgilinin yaptığı eziyetlerden şikayet etmektedir.

Necâtî:

Nice bir inledesin derd ile ey yâr beni
Rahm kıl başın için şöyle koma zâr beni
NB433-633

Kemâlpaşa-zâde:

Gussa-i zülf-i nigâr itdi siyâh-kâr beni
Kara bahtum dahı ne günlere saklar beni
KP216-344

Hayâlî:

Figân ki hem-dem-i zâr etdi âh ü zâr beni
Göre göre neye döndürdü rûzigâr beni
HD287-596

Nevî:

Gamunla mûr-sıfat eyleyüp nizâr beni
Nihân ide gibi hâk içre rûzgâr beni

Nev'i518-534

102

Nevâî'nin **"-ân kibi"** redifli gazeline, başta Necâtî olmak üzere, Yahya Bey, Cem Sultan ve Yetîm nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Eşk hûn-âbıdın olmış közlerim 'ummân kibi
Kan yaş arıtmağdın ilgim pençe-i mercân kibi

Bedâyiü'l-Vasat 621

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin **"-ân kibi"** redifli gazeline, ilk nazîreyi Necâtî yazmıştır. Necâtî'nin nazîresi hem kafiye ve redif, hem de ifade biçimi açısından Nevâî'yi andırmaktadır. Özellikle kafiye ve redifin şiir üzerindeki belirgin etkisi, şiirlerin birbirine benzemesinde en önemli etkendir. Necâtî, bu redifle iki gazel yazmıştır. Ancak ikincisinin vezni farklıdır.

Necâtî:

I

Kimde mi var âşıka cânlar verir cânan gibi
Bûse anılsa uzadır lâ'lini mercân gibi

NB430-626

Necâtî:

II

Bana kim ola al boyu serv-i revân gibi
Kim cânda bir elif gibidir tende cân gibi

NB408-577

Yahya Bey:

Sevdüm ol âfitâb-ı cihân-tâbı cân gibi
Ansuz cihân gözüme görinmez cinân gibi
YD447

Cem Sultan:

Olmaya bir fitne-ger ol gözleri fettân gibi
Gelmeye bir cân ü dil alıcı bu cânân gibi
CS214-CCCIX

Yetim:

Sâf dil olmak dilersen bahr-ı bî-pâyân gibi
Sînene kefler urup cûş eylegil 'ummân gibi
Yetim200-141

103

Nevâî'nin bu gazeline başta Necâtî olmak üzere, Fuzûlî, Hayâlî, Âhî ve İshak Çelebi gibi şâirler nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Ol melek-sîmâ perî kim halk anıng hayrânıdur
Cânlar âşûbı velî âşüfte cânlar cânıdur
Garâibü's-Sıgâr196

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, ilk nazîreyi Necâtî yazmıştır. Necatî'nin gazeli, özellikle söyleyiş biçimi açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Her iki şâir de sevgiliye ait bazı özellikleri birbirini hatırlatacak şekilde sıralamıştır.

Mana ve mazmun açısından bakıldığında, Anadolu'da daha sonra yazılan nazîrelerin ise daha çok Necâtî'ye yazılmış olma ihtimali daha yüksektir.

Necâtî:

Ol güneş yüzlü kamer haylıca şehr oğlanıdır
Her ne yüzden der isen doğru cihân fettândır
NB175-56

Hayâlî:

Şol gedâ kim kûyunun çeşmiyle âb-efşânıdır
Pâdişâh-ı berr ü bahr olmuş cihân sultânıdır
HD110-63

Hayâlî:

Şi'r ü sâz ü dilber ü mey kim cihânın cânıdır
Ca'fer âbâdın bi-hamdillâh bugün erkânıdır
HD111-66

Âhî:

Haddünün mâh-ı felek mihr ile ser-gerdânıdur
Kaddünün serv-i sehî âşüfte vü hayrânıdur
Ahi 34-21

Âhî:

Ruhlarun cân bâğınun berg-i gül-i handânıdur
Saçlarun dil bezminün bûy-ı 'abîr-efşânıdur
Ahi 34-22

104

Nevâî'nin bu gazeline, başta Necâtî olmak üzere, Ca'fer Çelebi, Nev'î, Fuzûlî, Hamdî ve Hilalî gibi şâirler nazîre yazmıştır.

Nevâî

Ol melâhat şem'idin mundak ki cismim yanedür
Her bir uçkun gam şebistânıda bir pervânedür
Garâibü's-Sıgâr159

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Necâtî yazmıştır. İki gazel arasında hem mana açısından, hem de ifade biçimi açısından çok açık benzerliklerin olduğu görülmektedir. Matla beyitlerinde her iki şâir de sevgiliyi "şem'"e benzetirken; kendilerini de onun etrafında dönen "pervane"ye benzetmektedir. Diğer bir benzerlik ise Nevâî'nin matla beytiyle, Necâtî'nin ikinci beyti arasındadır:

Nevâî:
Sorma hecringde Nevâî yârın u ser-menzilin
Yâr anga derding vatan bir künc-i mihnet-hânedür

Necâtî:
Kon beni yolumdan ayrıp da'vet etmen mescîde
Lâ'übâli 'âşıkam ser-menzilim mey-hânedir

Görüldüğü gibi bu beyitlerde her iki şâir de benzer ifadeler kullanarak; "ser-menzilleri"nin meyhâne ve mihnet-hâne olduğunu beyan etmektedir.

Necâtî'den sonra Anadolu'da yazılan diğer nazîreler genelde Necâtî'ye yazılmıştır.

Necâtî:

Ruhlarının şem'ine yanmağa dil pervânedir
Âteşe meyl eyler ise tan değil dîvânedir

NB203-188

Ca'fer Çelebi:

Zülfünün zencîrine dil bir mehün dîvânedür
Kim çerâg-ı hüsnine şem'-i felek pervânedür

CÇ242-46

Nev'î:

Yaş dökündi dîdeden dil pür-gam-ı cânânedür
Hâsılı harcına yitmez bir 'aceb vîrânedür

Nev'i155-323

Hamdî

Şevk ile her kim cemâlin şem'ine pervânedür
Yeri nûr olsun anun kim anladı pervânedür

Hamdi 50-53

Fuzûlî:

Kabrim taşına kim gam odumdan zebânedir
Ta'n okun atma kim hatarı çok nişânedir

FD178-99

Hilalî:

Zülf-i müşk-efşânuna çeşmüm benüm bir şânedür
Ana bu kirpüklerüm her yanadan dendânedür

Hilali 13-10

105

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Necâtî cevap verir.

Nevâî:

İy firâkıngdın manga gam rûzî vü mihnet nasîb
Âh kim hecringde öz şehrimde bolmış min garîb

Bedâyiü'l-Vasat 49

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini Anadolu'da tanzir eden tek şâir Necâtî'dir. Necâtî, gazeli teknik açıdan tanzir etmenin yanında, Nevâî'nin beğendiği bir hayalini de olduğu gibi kendi şiirine taşımıştır. Nevâî matla beytinin ikinci mısraında "Âh kim hecringde öz şehrimde bolmış min garîb" derken; Necâtî matla beytinin ikinci mısraında "Kimesne bencileyin olmasın vatanda garib" demektedir. Görüldüğü gibi her iki şâir de "kendi diyarında garib" olmaktan söz etmektedir.

Necâtî:

Demez nice sürünürsün kapımda sen de garîb
Kimesne bencileyin olmasın vatanda garîb

NBD161-24

106

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Necâtî tanzir eder.

Nevâî:

İy müsellem sanga her yahşı sıfat
Bu sıfatıng bile yok sin kibi zât

Fevayidü'l-Kiber 92

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Necâtî tanzir eder. Necâtî, hem teknik açıdan, hem de söyleyiş biçimi bakımından Nevâî'yi andırmaktadır. Her iki şâir de sevgiliye seslenerek gazele başlar ve onun güzelliklerinden bahseder.

Necâtî:

Ey cemâl-i ferrûh-i ferhunde-zât
Bir güzelsin 'ömr gibi bî-sebât

NBD162-28

107

Nevâî'nin bu gazeline Necâtî ve Kemâlpaşa-zâde cevap verir.

Nevâî:

Tilep cennetni ötmen dost kûyide gedâlığdın
Muhakkar bâğ üçün kiçmek bolur mu pâdşâlığdın

Fivayidü'l-Kiber 460

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden ilk şâir Necâtî'dir. Ancak Necâtî, Nevâî'yi kafiye ve rediften ziyade, mana ve mazmun açısından tanzir eder. Her iki şâir de matla beytinde dost yolunda gedâlığı methetmekte ve bunun bir nevi padişahlık olduğunu ifade etmektedir.

Bu gazele nazîre yazan Kemâlpaşa-zâde de Nevâî'yi mana ve mazmun açısından tanzir eder. O da matla beytinde Nevâî'nin dediklerini, kafiye ve vezni değiştirerek, tekrar eder.

Necâtî:

Terk eyle varı dost yoluna gedâlığ et
'Âlem içinde başı açık pâdişâlığ et
NB164-31

Kemâlpaşa-zâde:

Cân murâdı kûy-ı dil-berde gedâlukdur bana
Kûy-ı dil-berde gedâlık pâdişâlukdur bana
KP13-8

108

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Necâtî cevaplandırır.

Nevâî:

Niçe gündür ki haber tapmamışam sîm-berimdin
Ne eserdür haberimdin ni haberdür eserimdin
Fivayidü'l-Kiber 471

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Necâtî'dir. Necâtî'nin gazeline teknik açıdan bakılınca Nevâî'den farklı olduğu görülür. Ancak anlatılmak istenen düşünce her iki gazelde de aynıdır. Her iki şâir de özellikle matla beyitlerinde "niçe gündür" sevgiliden haber alamadıklarından bahsetmektedir.

Necâtî:

Deheninden saneme hiç alınmadı haber
Nice kez goncanın ağzın aradı bâd-ı seher
NBD200-111

109

Nevâî'nin **"-âr la'l"** redifli gazeli Ca'fer Çelebi, Mesîhî ve Kemâlpaşa-zâde tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Ger lebing allında da'vî kılmadı ızhâr la'l
Boynu nivçün bağlanıp asıldı mücrimdâr la'l
Nevâdirü'ş-Şebab370

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin **"-âr la'l"** redifli gazelini Anadolu'da ilk tanzir eden şâir, Ca'fer Çelebi'dir. Ca'fer Çelebi'nin gazellerinden anlaşıldığına göre, Nevâî'yi ve onun şiirlerini çok yakından tanımaktadır. Bu gazel de düşüncemizi doğrular niteliktedir. Ancak Ca'fer Çelebi, nazîre yazarken, genelde matla beytini olduğu gibi veya aslına yakın bir şekilde almak yerine, bazı değişiklikler yaparak tanzir etmeyi yeğlemiştir. Onun yaptığı tanzirlerde kimi zaman veznin, kimi zaman kafiye ve redifin bazı değişikliklere uğradığını görüyoruz. Burada da aynı yol takip edilmiş ve vezinde değişikliğe gidilmiştir. Ancak kafiye ve redifle, mana ve hayalde pek fazla bir değişiklik görülmemektedir. Nevâî, kendi gazelinde leb ile la'l taşını karşılaştırır ve eğer la'l taşı dudak karşısında haddini aşmadıysa, verilen bu cezanın sebebini sorar. Çünkü boynuna ip geçirilip bir cezalı gibi asılmıştır. Benzer bir hayali Ca'fer Çelebi'de de görmek mümkündür. O daha açık sözlü davranır ve doğrudan la'lin suçunu yüzüne vurur. Eğer la'l taşının yüzü kızarmışsa, yani utangaçlık varsa, bunun yegane sebebi haddini aşıp, dudağa benzemeye çalışmasındandır.

Aynı vezin ve kafiyede gazellerden; Kemâlpaşa-zâde, Bâkî ve özellikle de Mesîhî'ye ait olanlar, hem kafiye ve vezin, hem de mana ve mazmun açısından bakıldığında, Nevâî'den ziyade Ca'fer Çelebi'yi andırmaktadır.

Ca'fer Çelebi:

Öykündüği içün lebüne ey nigâr la'l
Her lahza sürh-rûdur olup şermsâr la'l
CÇ317-117

Mesîhî:

Öykündi gerçi leblerüne ey nigâr la'l
Sonra yüzi kızardı olup şermsâr la'l
MD209-143

Kemâlpaşa-zâde:

Cân safhasına yazalı hatt-ı gubâr la'l
Yâkût hattın eyledi nesh iy nigâr la'l
KP132-201

Bâkî:

Şîrîn lebün yanında olur şermsâr la'l
Rengîn sözün katında bulur inkisâr la'l
Bâkî292-311

110

Nevâî'nin **"-ândın cüda"** redifli gazeline, başta Ca'fer Çelebi olmak üzere, Cemîlî, Muhyî, Sehî Bey, İshak Çelebi, Sun'î, Şarklı Surûrî ve 'Ulvî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Yâ Rab olğan çağda cânım cism-i vîrândın cüdâ
Ol bolup mundın cüdâ sin bolmağıl andın cüdâ

Çün cüdâ bolsam min-i gamnâk yok u bardın
Ni gamın sin bolmasang min zâr-ı hayrândın cüdâ

Nakd-i cân çıkkanda îmân gevherin könglümge sal
İylegil cândın cüdâ lîk itme îmândın cüdâ

Hânümândın ayırıp kılğanda zindân içre habs
Kılma lutfung min alahan u alamandın cüdâ

Haşr gavgası ara 'âsîlığımğa rahm kıl
Lutf ile ilgim tutup kıl ehl-i 'isyândın cüdâ

Gerçi oldum kâfir-i 'ışk ehl-i 'isyân içre kat
Ol zamân kim bolğusı kâfir müsülmândın cüdâ

İlge mahlas isteseng yitti tamuğnı iyle kül
İyleben bir şu'le bu âh-ı dırâhşândın cüdâ

Cennet istep iylegenlerni 'ibâdet kılmağıl
Kevser ü tûbî vü kasr u hûr u Rızvândın cüdâ

Barçadın ayru Nevâîğa kılıp vaslıng nasîb
Kılmağıl yâ Rab anı mundın munı andın cüdâ
Fevâyidü'l-Kiber5

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin **"-ândın cüdâ"** redifli gazeline Anadolu'da ilk nazîre Ca'fer Çelebi'den gelir. Ancak Ca'fer Çelebi, diğer bazı nazîrelerinde de olduğu gibi, nazîresinin kafiyesini değiştirir ve "-enden cüdâ" şekline dönüştürür. Nevâî, biraz da ölüm anını düşünerek; cisminin bile kendisini terk ettiği bir anda sevdiğinin(Allâh) kendisini terk etmemesini ister. Ca'fer

Çelebi de sevgiliden ayrı olunca halinin nice olacağını, bülbülün gülden ayrılığını da örnek göstererek, anlatmaya çalışır. Zaten ikinci beyitte de "Ne kara günler gelürse gelsün" kendisinin yârinden ayrı olamayacağını bir kez daha yineler.

Nevâî'nin bu gazeline ve birçok gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Cemîlî'dir. Cemîlî, Nevâî'ye yazdığı nazîrenin matla beytinde, nazîrenin de ötesine geçerek, sadece bazı kelimelerin yerlerini değiştirmek suretiyle beyti kendi şiirine taşır. Matla beytinin ilk mısraında Nevâî "Yâ Rab olğan çağda cânım cism-i vîrândın cüdâ" derken; Cemîlî "Yâ Râb ol dem kim kılur-sen cismimi cândın cüdâ" der.

Gazeli tanzir eden şâirlerden birisi de Sehî Bey'dir. O da Cemîlî gibi kafiye, redif ve vezinde herhangi bir değişikliğe gitmez. Sehî Beyin nazîresi, mana ve mazmun açısından da Nevâî'yi çağrıştırmakta ve bazı paralellikler içermektedir. Her iki şâir de Allâh'a hitap eder ve sevgiliden ayrılmamak için yakarışta bulunur. Özellikle Sehî Bey'in ikinci mısraının Nevâî'ninkinden pek farkı yoktur. Sehî Bey "Sen nasîb itme ilâhi ola cân andan cüdâ" demek suretiyle Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de İshak Çelebi'dir. Ancak İshak Çelebi de Ca'fer Çelebi gibi kafiye ve redif üzerinde bazı değişiklikler gerçekleştirir ve "-ârumdan cüdâ" şekline çevirir. İshak Çelebi yazdığı bu nazîresiyle Nevâî'den ziyade Ca'fer Çelebi'yi çağrıştırmaktadır. Zira her iki şâir de matla beytinde "gül-bülbül ayrılığı" üzerinde durur. 'Ulvî, Sunî ve Şarklı Surûrî de aynı kafiye ve vezinle birer gazel yazmıştır.

Ca'fer Çelebi:

Hâlümi sorma benüm cânâ nedür senden cüdâ
Hâli n'olur 'andelîbün düşse gülşenden cüdâ

CÇ202-8

Sunî:

Tâ ki oldı ol tabîb-i cân ü dil benden cüdâ
Sabr u sıhhat dostum olmışdurur tenden cüdâ

Sun'î2-1

Cemîlî:

Yâ Râb ol dem kim kılur-sen cismimi cândın cüdâ
Kılmagıl bu nâ-tüvân könglümni imândın cüdâ

Cemili 78

Muhyî:

Olmasun bir cân cihânda 'aşk-ı cânândan cüdâ
Ana ansuz cân dimen bir tendür ol cândan cüdâ

Muhyî19a

Sehî:

Dil yanup hicran odına olsa cânândan cüdâ
Sen nasîb itme ilâhî ola cân andan cüdâ

Sehi3-2

İshak Çelebi:

Ben garîb oldum gül yüzlü yârumdan cüdâ
Bülbülem gûyâ ki düşdüm nev-bahârumdan cüdâ

İÇ112-2

'Ulvî:

Sen neden olmak bu çeşm-i eşk-bârumdan cüdâ
Servsin olma kenâr-ı cûy-bârumdan cüdâ

'Ulvî20-13

Sunî:

Tan mı feryâd eylesem ol gül-'izârumdan cüdâ
Bülbül-i âvâreyim düşdüm bahârumdan cüdâ
Sun'î4-3

Şarklı Surûrî:

Mevsim güldür velî men gül-'izârımdan cüdâ
Lâlenün ğark olmuşem kanıyla yârimden cüdâ
Şarklı Surûrî14

111

Nevâî'nin **"-en kılgıl"** redifli gazeline, Ca'fer Çelebi cevap vermiştir.

Nevâî:

Kara közüm kil-ü-merdumlug imdi fen kılgıl
Közüm karasıda merdüm kibi vatan kılgıl
Bedâyiü'l-Vasat 386

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Ca'fer Çelebi'dir. Ancak Ca'fer Çelebi, nazîresinin redifinde değişiklik yapar. Gazele mana ve mazmun açısından bakılınca, çok açık benzerlikler olduğu görülecektir. Nevâî, "Közüm karasıda merdüm kibi vatan kılgıl" derken; Ca'fer Çelebi "Yüzün hayâli kim gözüm üzre vatan tutar" demektedir. Görüldüğü gibi Nevâî, sevgilinin göz bebeği gibi gözünü vatan haline getirmesini isterken; Ca'fer Çelebi, sevgilinin yüzünün hayali için aynı şeyi söyler.

Ca'fer Çelebi:

Yüzün hayâli kim gözüm üzre vatan tutar
Âb içre deste deste gül ü yâsemen tutar
CÇ238-42

112

Nevâî'nin **"-ûn iter"** redifli gazeline Ca'fer Çelebi ve Hayâlî Bey birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Ni perîdür kim hıred ashâbını mecnûn iter
Hüsni her sâ'at köngül hâlini dîgergûn iter
Fevâyidü'l-Kiber162

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerin başında Ca'fer Çelebi gelmektedir. Ca'fer Çelebi, birçok nazîresinden de anlaşıldığı gibi Nevâî'yi çok yakından tanımaktadır. Bu nazîrede de bunu görmek mümkündür. Çelebi'nin nazîresi özellikle ifade tarzı başta olmak üzere, hemen her açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Ca'fer Çelebi:

Bağrını hüsrevlerün şîrîn lebün pür-hûn ider
Zülf-i şeb-dîzün firâkı yaşların gülgûn ider
CÇ221-26

Hayâlî:

Sen gönül hâlimi derdinle digergûn ettin
Göreyin odlara yan sen beni mağbûn ettin
HD188-287

113

Nevâî'nin "**-ânım mining**" redifli gazeline, başta Ca'fer Çelebi olmak üzere, Lâmiî ve Harîmî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Hastedür cânım mining tâ bardı cânânım mining
Bolmasun ger barsa cânânım mining cânım mining
Fevâyidü'l-Kiber 361

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelinde redifin mana üzerinde belirleyici ve yönlendirici bir yeri vardır. Bu yüzden başta Ca'fer Çelebi olmak üzere, bütün nazîre yazan şâirler benzer şeylerden bahsetmişlerdir.

Ca'fer Çelebi:

Göklere çıksa yiridür âh u efgânum benüm
Gün gibi hercâyîdür çün mâh-ı tâbânum benüm
CÇ350-144

Lâmiî:

I

Zülfünün küfri olaldan dilde îmânum benüm
Kanda bir muğ-beççe görsem talbınur cânum benüm
Lamii317-208

Lâmiî:

II

Subhveş mihrünle çâk oldı girîbânum benüm
San şafakdur kan yaşumdan ceyb ü dâmânum benüm
Lami336-212

Harîmî:

Dökmeğe kanım kadem basdukça cânânum benüm
Hayr-i mukdim nakş ider paşmağına kanum benüm
Harîmî 22-83

114

Nevâî'nin **"-âr ile"** redifli gazeline Ca'fer Çelebi, Kâtibî ve Yahyâ Bey birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Körgeli çün tâkatım yoktur sini bir yâr ile
Veh ni bolğay hâletim körgen zamân ağyâr ile
Fevâyidü'l-Kiber 576

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Ca'fer Çelebi yazmıştır. Ca'fer Çelebi'nin gazeli ile Nevâî'ninki arasında hem teknik açıdan, hem de ifade tarzı ve mazmun açısından benzerliklere rastlanmaktadır. Nevâî'nin matla beytinde söylediklerine paralel şeyleri, Ca'fer Çelebi ikinci beyitte dile getirir. Ca'fer Çelebi:

Aglayayın şol kadar kim görmez olsun gözlerüm
Görmez olayın gülüp oynadugın agyâr ile

Burada Ca'fer Çelebi de Nevâî gibi, sevgiliyi ağyâr ile beraber görmeye dayanamadığını ve böyle birşeye güç yetiremeyeceğini ifade etmektedir.

Nevâî'nin bu gazeline yazılan nazîrelerle ilgili önemli bir noktayı da açıklamakta fayda vardır. "-âr ile" redifiyle Nevâî'den önce Şeyhî de bir gazel yazmıştır. Ancak Şeyhî'nin gazelinin vezni farklıdır. Burada isimlerini

ve matla beyitlerini kaydettiğimiz şâirlerden Vasfî, Nev'î, Kemâl, Salih, vb. şâirlerin gazelleri aslında Şeyhî'ye nazîre olarak kaleme alınmıştır.

Ca'fer Çelebi:

Germ idüp ey dil şebistânı fürûg-ı nâr ile
Çıkma evden bâde iç bir serv-i gül-ruhsâr ile

CÇ392-184

Kâtibî:

Sindin ay dil ağrımış cehd it yaraş ol yâr ile
Âştî bolmakdın ammâ kıl hazer ağyâr ile

Kâtibî 53-XIX

Yahyâ Bey:

Şevkumuz artar güneş gibi hayâl-i yâr ile
Zevkumuz vardur bizüm hicrânı yok dil-dâr ile

YD525

Vasfî:

Dil 'andelîbi inlesün efgân u zâr ile
Vuslat müyesser olmadı gül yüzlü yâr ile

Vasfi87-145

Nevî:

Yol gözlemekde iki gözüm pür gubâr ile
Gûşum kapuda halka gibi intizâr ile

Nev'i443-492

Kemâl:

Başım hol oldı uş yine ol hûb yâr ile
İster ki seng-i cevr ile bir dahı yâr ile

Kemâl 93-47

Salih:

İtdük kanâ'ati bu cihândan hezâr ile
Ol bir gül ile ben dahi gül-'izâr ile

Salih90

115

Nevâî'nin **"-ân mini"** redifli gazeline başta Ca'fer Çelebi olmak üzere, Fuzûlî, İshak Çelebi, Vasfî, 'Ulvî, Sehî, Yahyâ Bey ve Zâtî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Zulm ü bî-dâd iylep andak buzmamış devrân mini
Kim tapa alğay özi tüzmekke hem imkân mini

Bedâyiü'l-Vasat 578

Nevâî:

Min müdür min kim ayırmış vaslıdın cânân mini
Öltürür ansız tümen ming derd ile hicrân mini

Çerh cismim tofrağın âhım yilidin savurup
Hecr deştide kûyun dik kıldı ser-gerdân mini

Gam pelâsın cismidin Ferhâd u Mecnûn başıdın
Âşiyânın taşladı çün kördiler 'uryân mini

Ol perî andak ki pinhândur közümdin iylemiş
Gâyet-i za'f u cünûn il közidin pinhân mini

Ger perîdür dil-berim min hem cünûndın vahş ara
İyle min vahşetde kim bolmas dimek insân mini

Bir hem iy Leylî beyâbân içre Mecnûnungnı tap
Kör anı hayrân manga yok kim anga hayrân mini

İy Nevâî ger yana bir katla mümkin bolsa vasl
Salmak ol mehveşdin ayru hecr ni imkân mini
Fevâyidü'l-Kiber 635

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bilindiği gibi Ca'fer Çelebi, Nevâî'nin çok önemli takipçilerinden birisidir. Çelebi, Nevâî'ye nazîre yazarken, bazen onun ifadelerini olduğu gibi kendi şiirine nakletmiştir. Mesela matla beytinin ikinci mısraında Nevâî "Öltürür ansız tümen ming derd ile hicrân mini" derken; Ca'fer Çelebi, matla beytinin birinci mısraında "Öldürür âhir belâlarla gam-ı hicrân beni" demektedir.

Ca'fer Çelebi ikinci nazîresinde de Nevâî'den bazı hayalleri almıştır. Nevâî ikinci beytte çerhin cisim toprağını âhı yeli ile savurduğunu söyledikte sonra hecr deştide "ser-gerdân kaldığını "Hecr deştide kuyun dik kıldı ser-gerdân mini" mısraıyla dile getirirken; Çelebi "bâd"ın kendisine bilinmeyen bir sebepten dolayı düşman olduğunu ve bu yüzden sevgilinin zülfünü tahrik etmek suretiyle; kendisini ser-gerdân ettiğini "Zülfüni tahrîk ider kim ide ser-gerdân beni" mısraıyla ifade etmektedir.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Fuzûlî'dir. İki gazel arasında çok açık benzerlikler göze çarpmaktadır. Fuzûlî'nin matla beyti, Nevâî'nin beşinci beytini andırmaktadır.

Nevâî:
İstedim könglümge tîğın ğarka boldum kanığa
Çün min anıng kanığa kirdim tutuptur kan mini

Her iki şâir de çok kan döktüklerini ve kana gark olduklarını, böylece kendilerini kan tuttuğunu ifade etmektedir.

Ca'fer Çelebi:

I

Öldürür âhir belâlarla gam-ı hicrân beni
Kanlar agla ay kadeh v'ey şem'-i meclis yan beni
CÇ454-245

Ca'fer Çelebi:

II

Göğsin açar şevkden öldürmege cânân beni
Hol bogazlar penbe-yile gözlen ol fettân beni
CÇ447-238

Fuzûlî:

Gark-i hûn-âb-i dil etti dîde-i giryân beni
Anca kan döktüm ki bu reng ile tuttu kan beni
FD275-293

Vasfî:

Bir meh-i nâ-mihr içün çarh itdi ser-gerdân beni
Gör senün gibi gün içün saklamış devrân beni
Vasfi89-147

'Ulvî:

Vechi var gözden bıraksa ol tabîb-i cân beni
Bir 'aceb derde giriftâr eyledi devrân beni
'Ulvî745-452

Sehî:

İşiğinden gerçi kim dûr eyledi devrân beni
Hâlî itmedi hayâlinden hele hicrân beni
Sehi296-151

116

Nevâî'nin **"-ân yığlağıl"** redifli gazeline, Ca'fer Çelebi, Muhibbî, Lâmiî, Nev'î, 'Ulvî, Ahî, Sabûhî, Gelibolulu Alî ve Nedîm nazîre yazmıştır.

Nevâî:

İy köngül hicrân künidür tartıp efgân yığlağıl
V'ey köz ayrılğundur ol gül-çihredin kan yığlağıl

Köz tutar min iy bulut kim ötseng ol gülşen sarı
Çün sağınsang bizni ün tartıp ferâvân yığlağıl

Râstlığ hakkı üçün iy şem' bir tün bezmide
Çıksa söz mindin köyüp bî-hadd ü pâyân yığlağıl

İy kadeh kan yutmağımnı mecliside sağınıp
Çikse gülgûn bâde ol gül-berg-i hândân yığlağıl

Könglüm alğan çağda közdün men'-i eşk ittim velîk
Kasd-ı cân hem kıldı çün ol könglüm alğan yığlağıl

Yol katık maksûd mübhem ye's gâlib iy köngül
Ün çikip bu hâlinge tâ bardur imkân yığlağıl

İy Nevâî bil ü ağzıdın sanga yoktur nasîb
Hâh peydâ nâle çikkil hâh pinhân yığlağıl
Bedâyiü'l-Vasat 388

Nevâî:

Yok ki yamğurdın mining hâlimğa devrân yığlağay
Körgüzüp gülgûn bulut ister meger kan yığlağay
608

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, ilk nazîreyi Ca'fer Çelebi yazmıştır. Çelebi'nin nazîresi ile Nevâî'nin gazeli arasında birçok açıdan benzerlikler göze çarpmaktadır.

Mesela Nevâî:
Çâk bağrım kan u dâğın köz yaşım def' itmedi
Lâle nef'îdür niçe kim ebr-i nisân yığlağay

Ca'fer Çelebi:
Yirde gökde kalmadı bu derde tâkat kimsede
Yakasın çâk itdi güller ebr-i nisân agladı

Her iki şâir de aşk derdinin büyüklüğünden bahseder ve ebr-i nisân'ın bile ağladığını söyler.

Nevâî'nin bu gazeline Lâmiî iki nazîre yazmıştır. Birinci nazîrede vezin değişmiş, ancak redif ve ifade tarzı Nevâî ile aynı kalmıştır. Gazelin tamamıyla Nevâî tesirinde yazıldığı çok açıktır.

Lâmiî'nin ikinci nazîresi de Nevâî'nin gazeline benzemektedir. Bu nazîre de hem ifade tarzı, hem de mazmun açısından Nevâî'yi andırmaktadır.

Ca'fer Çelebi:

Dün gice kim mest olub sohbetde cânân agladı
Derd ile yaşlar döküp şem'-i şebistân agladı
CÇ436-228

Muhibbî:

Bezm-i gamda âh idüp cânânı gördüm ağladum
Yâr ile evvel geçen devrânı andım ağladum
Muhibbî278-466

Lâmiî:

I

Ey gözüm hasret ile kan ağla
Şem'veş bâr-ı gam ile yan ağla
Lamii400-227

Lâmiî:

II

Dün gice zülfün ğamından subhadek kan ağladum
Seyle virdüm dehri şol denlü firâvân ağladum
Lamii323-210

Nev'î:

Okun zahmın sînemde çeşm-i eşk-bâr aglar
'Acebdür hâl-i 'âlem gül güler ebr-i bahâr aglar
Nev'i68-270

Sabûhî:

Anup zülfün kadün her dem dil inler dîde kan ağlar
Hadeng-i gamzen içün tende zahm-ı hûn-feşân ağlar
Sabuhi108

'Ulvî:

Bister-i mihnetde çeşm-i hûn-feşân ağlar bana
Zahm-ı sînem nice demlerdür ki kan ağlar bana
'Ulvî14-8

Ahî:

Döne döne üstüme peymâneler kan ağlasun
Yana yana hâlüme şem'-i şebistân ağlasun
Ahi 60-81

Gelibolulu Alî:

Gam-ı zülfünle ey meh gördüğüm pîr ü cuvân ağlar
Anunçün niçe günlerdür ki ebr-i âsumân ağlar
G.Alî253-97

Gelibolulu Alî:

Merdüm-i dîde-i gönül yâdına her an ağlar
Nitekim iki gözüm dil döker oğlan ağlar
G.Alî253-98

Nedîm:

Barıp kûyınga yığlamak tiledim bir sadâ tartıp
Yügürdi min sârı ol gamze tîğ-i sürme-sâ tarrıp
Nedim178-10

117

Nevâî'nin **"-ânımda bolgay kaşkî"** redifli gazelini, Anadolu'da sadece Ca'fer Çelebi tanzir etmiştir.

Nevâî:

Sıhhâtim âzürde cânânımda bolğay kâşkî
Derdi anıng tınmağur cânımda bolğay kâşkî
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin kendine mahsus, tipik rediflerinden birisi de bu gazelde görülmektedir. Bu gazelde redifle beraber kafiye mısranın yarısını kaplamaktadır. Dolayısıyla şiirin hem sesi, hem de anlamı üzerinde çok belirgin bir etkiye sahiptir. Aynı redifi kullanan diğer bir şâirse Ca'fer Çelebi'dir ve sadece o kullanmıştır. Bu da bize Ca'fer Çelebi'nin Nevâî'yi ne ölçüde tanıdığını ve onun şiirlerine olan âşinâlık derecesini göstermektedir.

Ca'fer Çelebi:

Ben ne hidmet-kâr u ne mahdûm olaydum kâşkî
Gelmiyeydüm 'âleme ma'dûm olaydum kâşkî
CÇ457-248

118

Nevâî'nin bu gazeline, Ca'fer Çelebi ve Lâmiî birer cevap verir.

Nevâî:

Bozug köngülge fenâ bolsa kâm çiksün renc
Ki renc çikmese hergiz müyesser olmas genc
Garâibü's-Sıgar97

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline Ca'fer Çelebi ve Lâmiî birer nazîre yazmıştır. Her üç şiir arasında da çok sıkı anlam benzerliği göze çarpmaktadır.

Nevâî'nin matla beytinde dile getirdiği "genc üçün renc" imajını, Ca'fer Çelebi ikinci beytte tekrarlanırken, Lâmiî aynı imajı matla beytinde dile getirir.

Ca'fer Çelebi:

Dostum sendeki şol perçem-i pür-tâb u şikenc
Ejdehâdur kim olupdur yiri anun ser-i genc
CÇ210-15

Lâmiî:

Genc-i visâl olmaz imiş ey dil-i vîrân bî-renc
Renc-i mihnetde geçeyin ister isen vuslatı genc
Lamii53-44

119

Nevâî'nin bu gazeline, başta Ca'fer Çelebi olmak üzere, Lâmiî ve Cem Sultan birer nazîre yazmıştır.

Zihi tiling ena amlâh tekelkümide fasîh
Sin emlâh oldung eger dil-rübâlar oldı melîh
Garâibü's-Sıgar106

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, ilk nazîreyi Ca'fer Çelebi yazmıştır. Daha sonra bir nazîre de Lâmiî'den gelir her iki nazîrenin özellikle matla beyitleri ile Nevâî'nin matla beyti arasında çok sıkı anlam münasebeti görülmektedir. Her iki şâir de Nevâî'nin dediklerini, benzer ifadelerle tekrar etmektedir. Diğer bir nazîreyi ise Cem Sultan yazar, ancak onun nazîresi daha ziyade Ca'fer Çelebi'nin gazelinedir.

Ca'fer Çelebi:

Kitâb-ı hüsn-i cemâlinde Kâtib-i kudret
Gubâr hattınla yazmış lebine "ente melîh"

CÇ212-17

Lâmiî:

Melâhat içre şâha yok lebün gibi emlâh
'Aceb mi olsa tekellümde cümleden efsâh

Lamii58-53

Cem Sultan:

Kılalı nüsha-i yâkûtdan hatın tercîh
Yazıldı la'l-i dürer-bârı üzre ente melîh

CS60-XXXI

120

Nevâî'nin **"-âr lafz"** redifli gazeli, sadece Fuzûlî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Rişte dikkatdür kelâmıngda dür-i şeh-vâr lafz
Riştega dürler çiker sin çün tapar tekrâr lafz

Garâibü's-Sıgar297

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî'nin nazîresi, birçok yönden Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Nazîre; hem vezin ve kafiye hem de ifade tarzı açısından Nevâî ile paralellikler arz etmektedir. Nevâî sevgilinin kelâmındaki dikkati ipe, lafz'ı da ip üzerindeki "dürr-i şehvâr"a benzetirken; Fuzûlî sevgilinin dudağını mücevher kutusuna, ondan dökülen lafzı "dür-i şehvâr"a benzetir.

Matla beyti dışında da bazı benzerlikler görülmektedir. Mesela Nevâî "Kim tapar tar agzıdın çıkkunça köp âzâr lafz" derken; Fuzûlî "Gerçi nâziktir verir elbette bir âzâr lâfz" der. Görüldüğü gibi Nevâî, sevgilinin ağzı dar olduğu için lafzın onu incitmesinden endişe ederken; Fuzûlî de aynı endişeyi benzer kelimelerle dile getirir.

Fuzûlî:

Dürcdür lâ'l-i revân-bahşın dür-i şeh-vâr lafz
Dürcden dürler dökersin eylersin izhâr lafz

FD198-141

121

Nevâî'nin **"-em henüz"** redifli gazeli Fuzûlî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Hurrem oldı bâg ü bir güldin içimde gam henüz
Küldi her yan gonca vü könglüm işi mâtem henüz

Garâibü's-Sıgar 215

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-em henüz" redifli gazelini, onun en yakın takipçisi olan Fuzûlî tanzir etmiştir. Fuzûlî'nin bu nazîresinden de anlaşılacağı üzere, iki şâir arasında çok büyük benzerlikler bulunmaktadır. Nevâî bu gazelini "tezâd" sanatı üzerine kurar ve gazel boyunca kendi halet-i rûhiyesi ile çevresi arasındaki ikilemi işler. Şâir, aynı zamanda âşık olduğu için, iç dünyasında büyük çalkantılar olmakta, büyük matemler yaşamaktadır. Ancak etraf güllük gülistanlıktır, herkes gülüp eğlenmektedir. İşte gazelin atmosferi bu doğrultuda gelişmektedir. Nevâî, bu tezadı birinci mısrada

"Hurrem oldı bâg-ü-bir güldin içimde gam henüz" şeklinde dile getirirken; Fuzûlî de aynı hâlet-i rûhiye içinde olduğunu; "Âlem oldu şâd senden ben esîr-i gam henüz" mısraıyla gösterir. Görüldüğü gibi her iki şâir de gülen dünya karşısında, ağlayan âşık portresi çizmektedir.

Fuzûlî:
'Âlem oldu şâd senden ben esîr-i gam henüz
'Âlem etti terk-i gam bende gam-i 'âlem henüz
FD189-121

122

Nevâî'nin **"-ân sanga"** redifli şiirine Fuzûlî, Adlî, Sehî Bey ve 'Avnî nazîre yazmıştır.

Nevâî:
'Iyd-ı ruhsârıng körüp boldı ulus hayrân sanga
Ay ulus 'ıydı yüzüng cânım mining kurbân sanga

Şem' imes yirdin kevâkib çarhdın bayrâm tüni
Kim irür yir kök tümen ming köz bile hayrân sanga

'Iyd-gehde gerd imes belkim yitişkeç makdeming
Koptı yirdin sadka bolmak isteben meydân sanga

Husrev-i encûm digey kim sigritür kök tevsenin
'Iyd-gehde kim ki körse rahş ile cevlân sanga

Çetr şeklidin semâvî barça âfet def'iğa
Tingri eyleptür nasîb öz hıfzıdın kalkan sanga

Nâ-tüvân cismimğa bayrâmlığ bile bir sıhhati
Kim köngül ümmîdvâr u muntazırdur cân sanga

Niçe bayramlarda kiygen ujendesin fakr ehlining
Hâr körme ay ki hil'atdur niçe elvân sanga

'Iyd-geh ehlin demî kılma perîşân ay sipihr
Kim irür bu cem' bir ikki zamân mihmân sanga

Ay Nevâî dürr-i nazmıng hutbe dik tapkay şeref
Lutf ile kılsa nazar bayrâm küni sultân sanga
Nevâdirü'ş-Şebab 17

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "**-ân sanga**" redifli gazeli bayram vesilesiyle devrin padişahına yazılmış bir methiyedir. Fuzûlî'nin aynı redif ve vezinle yazılmış gazeli de bir methiyedir, ancak Peygamberimize yazılmış bir methiyedir. Her iki şâir de muhataplarına övgüler düzmektedir. Nevâî, devrin padişahına "ulus hayrân sanga" derken; Fuzûlî "Mi'râc bürhân-ı uluvv-ı şân sana" demektedir.

Bu gazele yazılan diğer nazîre ise Adlî'ye aittir. Adlî'nin nazîresi de Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Adlî, matla beytinde Nevâî'nin anlatmak istediği şeyleri birazcık değiştirerek, benzer ifadelerle dile getirir. Her iki şâir de herkesin sevgiliye hayran olduğunu ve onun yoluna herkesin can vermeye hazır olduğunu söylemektedir.

Fuzûlî:

Ey olup Mi'râc bürhân-ı ulüvv-i şân sana
Yere inmiş gökten istikbâl için Fürkân sana
FD133-6

Adlî:

İy kemân-ebrû n'ola kurbân idersem cân sana
Bin benüm gibi ider her lahza cân sana
Adli 3-1

'Avnî:

Ağlasa derd-i derûnum çeşm-i giryânum sana
Aşikâr olurdu gâlib râz-ı nihânum sana
'Avnî6-2

123

Nevâî'nin **"-âr it"** redifli gazelini, sadece Fuzûlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Cünûn taşın urup her dem yengi dâgımı ifgâr it
İçimdin lâle dik 'ışk içre taşımnı nümûdâr it
Garâibü's-Sıgar 83

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeli, Fuzûlî'nin şiir anlayışı ve aşkta "ıztırâb"a verdiği önem açısından çok önemlidir. Çünkü Fuzûlî'den önce bu duyguyu, yani ıztırabı yoğun bir şekilde şiirlerinde işleyen ve her dem ıztırab çekmek isteyen şâirlerden birisi de Nevâî'dir. Nevâî, gazel boyunca aşktan dolayı başına gelen belaları, çektikleri sıkıntıları azımsamakta ve Allâh'a, daha çok sıkıntı için yalvarışta bulunmaktadır. Şâir yeni gelen yara veya sıkıntılar karşısında "yeter artık" demesi gerekirken, "daha yok mu?" demektedir. Mesela matla beytinde "Cünûn taşın urup her dem yengi dâgımı ifgâr it" demesi bunun en açık delilidir. Benzer yaklaşımı, daha önce de belirttiğimiz gibi, Fuzûlî'de de görmek mümkündür. Fuzûlî, aynen

Nevâî gibi, aşk yolunda çekilen sıkıntılarda daha fazlasını arzulamaktadır. Fuzûlî'nin nazîresinin özellikle ikinci beytinde bu zihniyet çok daha açıktır. Şâir burada "Gam-i aşk beni bundan beter yâ Rarab giriftâr et" demek suretiyle aşk yolunda çekilecek sıkıntılara karşı tavrını göstermiş olmaktadır.

Fuzûlî:
Sabâ ağyârdan pinhân gamını dil-dâra izhâr et
Habersiz yârimi hâl-i harâbımdan haber-dâr et
FD151-42

124

Nevâî'nin **"-ân irür"** redifli gazeline sadece Fuzûlî cevap verir.

Nevâî:
Ta hayâling geh köngül geh köz ara mihmân irür
Köz bile könglüm arasıda hasedden kan irür
Garâibü's-Sıgar160

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî, Nevâî'nin bu gazelini tanzir ederken; vezin ve redifte değişiklik yapar, fakat mana ve mazmunda pek bir değişikliğe gitmez. Nevâî, "sevgilinin hayali"nin "gah göze, gâh gönle mihmân" olduğunu ifade ederken, Fuzûlî "sevgilinin hadengi"nin "gâh gözde gâh gönülde mekân" tuttuğunu ifade etmektedir.

Fuzûlî:
Geh gözde geh gönülde hadengin mekân tutar
Her handa olsa kanlını elbette kan tutar
FD740-66

125

Nevâî'nin **"-ân eylemiş"** redifli gazeline başta Fuzûlî olmak üzere, Sabûhî ve Surûrî birer nazîre yazmışlardır.

Nevâî:

La'li ışk ehlidin ança gâret-i cân eylemiş
Kim ölükke cân birür âyînin âsân eylemiş
Garâibü's-Sıgar 277

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ân eylemiş" gazeline nazîre yazanların başında Fuzûlî gelmektedir. Fuzûlî, vezin ve redifin ötesinde mana ve mazmun açısından da Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Nevâî altıncı beytte "Gonca kim öz nakdini agzıda pinhan eylemiş" diyerek goncanın ağzının gizliliğine dikkati çeker. Benzer bir hayali Fuzûlî lâle için söyler ve "Lâle rengin rahtını dağ içre pinhân eylemiş" der.

Fuzûlî:

Tâk tâk-i zer-nigârın çerh virân eylemiş
Hışt-i zerrînin sabâ ferş-i gülsitân eylemiş
FD194-130

Sabuhî:

Bir seher ol dil-rübâ kâkül perîşân eylemiş
Subhun enfâs-ı nesîmin 'anber-efşân eylemiş
Sabuhi78

Sururî:

Şâh-ı gül her gonce-i ra'nâ ki handân eylemiş
Bülbül-i şeydâ anı âyîne-i cân eylemiş
Sururî51

126

Nevâî'nin **"-în eylemiş"** redifli gazeline Fuzûlî, Zatî ve Nev'î birer nazîre yazmışlardır.

Nevâî:

Vesme birle kaşın ol meh-veş ki rengîn eylemiş
Közi cellâdı kılıcıga yaşıl kın eylemiş
Garâibü's-Sıgar265

Bu Gazele yazılan nazîreler:

Fuzûlî, Nevâî'nin bu gazelini vezin, kafiye ve redif açısından tanzir etmese de mana ve mazmun açısından tanzir eder. Nevâî sevgilinin rastık ile kaşlarını "rengîn" hale getirmesini kılıca kın yapmaya benzetirken; Fuzûlî, kavisli kaşların rastık ile "rengîn" hale gelmesini, kan döke döke kılıçların paslanmasına benzetir. Görüldüğü gibi iki şâir de aynı hayali, farklı yönlerden ele almaktadır.

Fuzûlî:

Mukavves kaşların kim vesme birle reng tutmuşlar
Kılıçlardır ki kanlar dökmek ile jeng tutmuşlar
FD164-69

Nevî:

Kûhken çün ârzû-yı la'l-i Şîrîn eylemiş
Bî-sütûn'da kan ile her seng-i la'lin eylemiş
Nev'i200-349

127

Nevâî'nin **"-âr sanga"** redifli gazelini, Fuzûlî ve 'Ulvî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Kıldı yüz pâre köngül bolğalı efgâr sanga
Yüz köngül birle mini 'ışk giriftâr sanga
Bedâyiü'l-Vasat 16

Bu Gazele Yazılan Nazîreler

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Fuzûlî'dir. Fuzûlî'nin gazeli, biraz da redif ve kafiyenin tesiriyle, aynı atmosferde yazılmış gibi görülmektedir. Her iki şâir de aşkın hallerini ve çektikleri sıkıntıları anlatmaktadır. Sanki iki şiir birbirinin devamı izlenimini vermektedir.

Fuzûlî:

Gamdan öldüm demedim hâl-i dil-i zâr sana
Ey gül-i tâze revâ görmedim âzâr sana
FD140-20

'Ulvî:

Hattı geldükçe vefâ eyledi ol yâr sana
Ey gönül Hızr yetişdi hat-ı dil-dâr sana
'Ulvî17-11

128

Nevâî'nin **"-âr dik"** redifli gazelini, sadece Fuzûlî cevaplamıştır.

Nevâî:

Turfa ruhsârıng ki hüsn içre irür gülzâr dik
Turfarak budur ki gülzâr irmez ol ruhsâr dik
Garâibü's-Sıgar 338

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîreyi Fuzûlî yazmıştır. Fuzûlî, Nevâî'nin bu gazelini hem şekil, hem de mana, mazmun ve ifade biçimi açısından tanzir etmiştir. İki şiir arasındaki benzerlik çok dikkat çekicidir. Nevâî, "Sâye ger hem istesem yoktur bozug divâr dik" mısrayla vucudunu gölgesi olmayan bozuk duvara benzetir. Fuzûlî de Nevâî gibi vucudunu suyun gedik açtığı bozuk duvara benzetir: "Tünd sudan rahneler peydâ kılan divâr tek"

Yine Nevâî sevgilinin hecrinden bir gecede bir yıllık hastaya döndüğünü "Tanglası bir yıl takessür tartkan bimar dik" mısraıyla dile getirirken; Fuzûlî "Telh şerbetlerden ikrâh eyleyen bimâr tek" mısraıyla farkında olmadan acı şerbetlerden kaçınan hastaya döndüğünü söyler. Nevâî, bir başka mısraında "Yüz cefâ canımga eyler çarh-ı kec-reftâr dik" derken; Fuzûlî, "Ey gönül çok seyr kılma günbed-i devvâr tek" demektedir. Her iki şâir de çarhın dönekliğinden şikayetçidir.

Fuzûlî:

Ey gönül çok seyr kılma günbed-i devvâr tek
Sâkin olmak seyrden yeg nokta-i pergâr tek
FD206-157

129

Nevâî'nin **"-âd eylerem"** redifli gazelini, Fuzûlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Dem-be-dem her dem ol ay bîdâdını yâd eylerem
Kice türlüg türlüg öz cânımğa bî-dâd eylerem
Nevâdirü'ş-Şebab411

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Fuzûlî'dir. Fuzûlî'nin nazîresi birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle matla beyitleri arasında açık bir benzerlik görülmektedir. Benzerlik ve paralellik sadece matla beyti ile sınırlı değildir. Nevâî dördüncü beytinde "Lahza-i şâd eylesem yüz lahza nâ-şâd eylerem" derken; Fuzûlî, ikinci beytinde Gâh gâh öz hâtır-i nâ-şâdımı şâd eylerim" demektedir. Görüldüğü her iki şâir de çoğu zaman mutsuz olduğunu, az da olsa vasl ümidi ile mutlu olabildiklerini söylemektedir.

Fuzûlî:

Ney kimi her dem bezm-i vaslını yâd eylerim
Tâ nefes vardır kuru cismimde feryâd eylerim

FD221-185

130

Nevâî'nin **"-ân bolgan"** redifli gazeline, Fuzûlî, Usûlî ve Ahî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

'Işk ara min kibi yok bî-ser ü sâmân bolğan
Hân u mân bozğan alahan u alaman bolğan

Nevâdirü'ş-Şebab 489

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Fuzûlî'dir. Fuzûlî, her ne kadar Nevâî'den farklı vezin ve redif kullanmış olsa da, iki gazel arasında ifade tarzı, mana ve mazmun açısından büyük benzerlikler görülmektedir. Nevâî, kendi gazelinde âşıklığı ve aşktan dolayı içinde bulunduğu hali rapor etmiş, başına gelenleri bütün çıplaklığıyla

açıklamıştır. Fuzûlî de aynı şeylerden bahsetmiş, aşktan dolayı ne kadar perişan olduğunu beyan etmiştir. Ancak Fuzûlî, Nevâî'ye ek olarak halini Allâh'a arz etmiş ve kendisinin başına gelenlerin diğer âşıkların başına gelmememesi için yakarışta bulunmuştur.

Fuzûlî:

Benim tek hiç kim zâr ü perîşân olmasın yâ Rab
Esîr-i derd-i 'aşk u dağ-i hicrân olmasın yâ Rab
FD145-30

Usûlî:

Şöyle benzer ten libâsın çak edip uryân olam
Bu kudûret cismi mahv edip ser-â-ser cân olam
UD173-77

Ahî:

N'ola hâlüm ki esîr-i gam-ı hicrân oldum
Bilmezem neyleyeyim vâlih ü hayrân oldum
Ahi 58-75

131

Nevâî'nin **"-âne şem'"** redifli gazeline Fuzûlî, Muhibbî, 'Ulvî, Lâmiî ve Haşimî cevap vermiştir.

Nevâî:

Ol kuyaştın taptı bu akşam bizing kâşâne şem'
Kılmasun bu öyni dûdıdın karangu yana şem'
Bedâyiü'l-Vasat 293

Nevâî:

Çun şebistân içre kılsa 'ârızın cânâne şem'
Meş'al-i mihr olsa kim közge körünmes yana şem'
Fevâyidü'l-Kiber 306

Bu Gazeİe Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Fuzûlî'dir. İki şâirin şiiri karşılaştırıldığında, hem teknik açıdan, hem de ifade tarzı ve mana açısından çok açık benzerliklerin olduğu görülecektir. Mesela matla beytinde her iki şâir de şem' ile sevgilinin ârızını karşılaştırır ve ârızı şem'e üstün tutar.

İkinci beyitlerde de durum aynıdır. Fuzûlî bu beyitte, Nevâî'nin anlatmak istediği şeyleri, onun kullandığı kelimeleri de kullanarak dile getirmiştir:

Nevâî:
Bend ayağıda nidindür başıda sevdâ otı
İy perî 'ışkıngda ger hod bolmamış dîvâne şem'

Fuzûlî:
Geh ayağı bağlı boynu nedendir bilmezem
Bir perî aşkında olmuştur meger dîvâne şem'

Bu gazele yazılan diğer nazîre ise 'Ulvî'ye aittir. Onun nazîresi de herşeyiyle Nevâî'yi andırmaktadır. Nevâî matla beytinde "Çun şebistân içre kılsa 'ârızın cânâne şem'" derken; 'Ulvî, aynı hayali "Bezmimüzde oldı sâkî çün ruh-ı cânâne şem'" mısraıyla dile getirir.

Fuzûlî:
Dil uzatır bahs ile ol 'ârız-i handâne şem'
Od çıkar ağzından etmez mi hazer kim yane şem'
FD200-144

Muhibbî:

Kılsa ger vuslat şebinde 'ârız-ı cânâne şem'
Pertev-i hurşîd olan yirde ne hâcet yana şem'

Muhibbî191-302

'Ulvî:

Bezmimüzde oldı sâkî çün ruh-ı cânâne şem'
Başı ortaya koyup girmek neden meydâna şem'

'Ulvî350-279

Lâmiî:

I

Ol kamer ruhsâr kim mihrindedür pervâne şem'
Bir tecellî kılsa her bir gûşeden bin yana şem'

Lamii215-211

Lâmiî:

II

Ey ruhun mihrine mâhâsâ ebed pervâne şem'
Tan degüldür âteş-i 'ışkunla her dem yana şem'

Lamii217-213

Haşimî:

Bezm-i 'aşkunda ne lâzım bu dil-i sûzâna şem'
Ruhların şevki yeter halvet-serây-ı câna şem'

Hâşimî 32-53

132

Nevâî'nin **"-ânlardın sorung"** redifli gazeline, sadece Fuzûlî cevap verir.

Nevâî:

'Işk sırrın hecr esîri nâ-tüvânlardın sorung
'Îş ile 'işret tarîkın kâm-rânlardın sorung

Fevâyidü'l-Kiber 363

Bu Gazele Nazîre Yazan Şâirler:

Nevâî'nin bu gazeline sadece Fuzûlî cevap vermiştir. İki şiir arasında öylesine sıkı bir benzerlik var ki, sanki iki şiir de aynı şâirin kaleminden çıkmış gibi görünmektedir. Şiirlerin birbirine bu kadar benzemesinde, redifin çok büyük tesiri vardır.

Fuzûlî:

Şifâ-yi vasl kadrin hecr ile bîmâr olandan sor
Zülâl-i şevk zevkin teşne-i didâr olandan sor

FD171-84

133

Nevâî'nin **"-end kıl"** redifli gazeline, Fuzûlî cevap vermiştir.

Nevâî:

İy musavver dil-berimğa sûretî mânend kıl
Körmekidin hâtırımnı ki gehî hûrsend kıl

Fevâyidü'l-Kiber 399

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Aslında Fuzûlî, bu gazele nazîre yazmamış, sadece Nevâî'nin matla beytinin birinci mısraını çok beğenmiş ve bu mısradaki ibareyi kendi mısraında kullanmıştır.

Fuzûlî:

Ey musavvir yâr timsâline sûret vermedin
Zülf ü ruh çektin veli tâb ü tarâvet vermedin
FD210-164

134

Nevâî'nin **"-âl üzre"** redifli gazeline, sadece Fuzûlî cevap vermiştir.

Nevâî:

Kayu kuş kim konar bu peyker-i Mecnûn misâl üzre
İrür ten za'fıdın kuş dik ki yonğaylar hilâl üzre
Fevâyidü'l-Kiber579

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Fuzûlî'dir. Fuzûlî'nin bu nazîresinden de anlaşılacağı üzere, iki şâir arasında birçok açıdan benzerlikler görülmektedir. Fuzûlî'nin matla beyti ile Nevâî'nin matla beyti arasında ifade tarzı açısından paralellikler görülmektedir. Ancak asıl benzerlikler her iki şâirin de ikinci beyitleri arasındadır.

Nevâî:
Belâ taşı ham olğan kaddim astıdın yırak kitmes
Bi-'aynih nokta yanglığ kim tüşer yazğanda zâl üzre

Fuzûlî:
Ham ettin kâmetim ger terk-i ser kıldımsa ma'zûrum
Ne özrüm var eger derlerse olmaz nokta dâl üzre

Yukarıdaki beyitte Nevâî, belinin büküldüğünü ve bela taşıyla beraber "noktalı zâl"a benzediğini söylerken; Fuzûlî de Nevâî gibi belinin

büküldüğünü ve "terk-i ser ettiğini, zira "dal üzre" nokta olamayacağını söylemektedir.

Diğer bir benzerlikte üçüncü beyitler arasındadır.
Nevâî:
Eger meygûnluğıdın reng iyler bolsa meşşâtâ
Közümning merdümin yakkıl oyup al turfe hâl üzre

Fuzûlî:
Olup hayrân götürmen hatt ü hâlinden nazar gûyâ
Gözüm merdümleridir noktalar ol hatt ü hâl üzre

Burada ise Nevâî, közi merdümü"nün süs amacıyla yakılıp "turfe hâl üzre" konmasından bahsederken; Fuzûlî, nazarını sevgiliden ayıramadığı için gözü merdümlerinin "hatt u hâl üzre" olduğundan bahseder.

Fuzûlî:
Nihâl-i servdir kaddin kaşın nûn ol nihâl üzre
Misâl-i nokta-i nûn hâlin ol müşgîn hilâl üzre
FD256-256

135

Nevâî'nin bu gazeli, sadece Fuzûlî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:
Sinsizin iy 'ömr bir sâ'at manga **cân bolmasun**
Sin bol ü bes tûbî vü firdevs ü Rıdvân bolmasun
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî'nin Nevâî'yi çok yakından tanıdığını gösteren nazîrelerden birisi de budur. İki gazel arasında hem teknik açıdan, hem de anlam açısından benzerlikler olduğu görülmektedir.

Fuzûlî:

Cem' gönlüm devr cevrinden perîşân olmasın
Çerh fermânınla gezmekten peşimân olmasın
FD245-235

136

Nevâî'nin bu gazeli, sadece Fuzûlî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Yüz sözümdin birige birmes cevâb ol nûş-leb
Ağzını yokdur disem vâki' ki hîç irmes 'aceb
Garâibü's-Sıgar50

Bu Gazele Yazılan Naireler:

Nevâî'nin "-eb" kafiyeli bu şiiri sadece Fuzûlî tarafından tanzir edilmiştir. Nevâî'nin bu gazelinin redifi olmadığı ve herkesin kullanabileceği yaygın bir kafiyesi olması hasebiyle, tanzirde mana ve mazmun önem kazanmaktadır. İki gazel incelendiğinde ifade tarzı ve hayal açısından bazı benzerlikler görülecektir. Nevâî, sevgili tarafından hiç kâle alınmadığını "Yüz sözümdin birige birmes cevâb ol nûş-leb" mısraıyla dile getirirken; Fuzûlî de aynı yakınmasını "Gayre eyler bî-sebeb bin iltifât ol nûş-leb" mısraıyla ifade eder. Görüldüğü gibi her iki şâir de sevgilinin ilgisizliğinden şikayet etmektedir.

Bir başka benzerlik de Nevâî'nin yedinci beyti ile Fuzûlî'nin ikinci beyti arasındadır. Nevâî, bu beytte insanın bazı şeyleri elde edebilmek için taleb sahibi olması, yani istemesi gerektiğini "Tâlib ol kim yapmasang dagı bu bes kim eylemes" mısraıyla başlayan beyitte anlatırken; Fuzûlî aynı düşünceyi "Her nice rûzi mukadder olsa vâcibdir taleb" mısraıyla dile getirir. Ona göre de önemli olan talebdir, insanın rızkı belli olsa da taleb olması gerekmektedir.

Fuzûlî:

Gayre eyler bî-sebeb bin iltifât ol nûş-leb
İltifât etmez bana mutlak nedir bilmem sebeb

FD146-33

137

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Fuzûlîdir.

Nevâî:

Yüz tümen mihnet okı endûhlıg cânımdadur
Tâ hevâdın ser-zeniş serv-i hırâmânımdadur

Garâibü's-Sıgar 155

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî'ni bu gazeli hem mana ve mazmun ve hem de söyleyiş biçimi açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle Fuzûlî'nin "Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânındadır" mısraıyla Nevâî'nin "Yüz tümen mihnet okı endûhlıg cânımdadur" ile "Nâ-tüvân cânımga her zahmet ki cânımdadur" mısraları arasında her açıdan sıkı bir münasebetin olduğu görülmektedir.

Fuzûlî:

Âşiyân-ı murg-i dil zülf-i perişânındadır
Handa olsam ey perî gönlüm senin yanındadır

FD172-85

138

Nevâî'nin bu gazeline Fuzûlî bir nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Nef kıtta'-ut-tarıldı menzilidür bu rıbât
Nakdidin hıfzıga kıll ötkünçe andın ihtiyât

Garâibü's-Sıgar292

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin yukarıdaki gazeliyle, Fuzûlî'nin gazeli arasında özellikle anlam açısından çok benzerliklerin olduğu görülmektedir. Her iki şâirin de birinci ve ikinci beyitleri birbirine benzemektedir. İki şâir de bu beyitlerde dünyanın geçiciliğini, ona fazla güvenmemek gerketiğini anlatmaktadır.

Fuzûlî:

Kılmağıl muhkem gönül dünyâya akd-i irtibât
Sen bir âvâre misâfirsin bu bir vîrân rıbât

Her yeten meh-rûya sarf etme Fuzûlî ömrünü
Bî-vefâlardan hazer kıl tut tarîk-i ihtiyât

FD198-140

139

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Fuzûlî'dir.

Nevâî:

Sâkîyâ hecr ilgidin köp tartadur min zârlığ
Mey kitür kim maslahat irmes manga hüş-yârlığ

Garâibü's-Sıgar309

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Fuzûlî'dir. İki şiir arasında çok açık benzerlikler görülmektedir. Mesela matla beyitlerinde her iki şâir de sakiye seslenir ve mey sunmasını ister, çünkü her iki şâir de hüşyârlığın mestlikte olduğuna inanmaktadır.

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin dördüncü beyti ile Fuzûlî'nin ikinci beyti arasındadır:

Nevâî:
Çâresi yâ bâdedür yâ vasl yâ merg ey tabîb
Her kişi kim tapsa hicrân derdidin bîmârlığ

Fuzûlî:
Çekme zahmet çek elin tedbîr-i derdimden tabîb
Kim değil sen bildiğin ben çektiğim bîmârlığ

Görüldüğü gibi her iki şâir de tabibin aşk derdine çare aramamasını istemektedir.

Fuzûlî:
Sâkiyâ mey sun ki dâm-i gam durur hüş-yârlığ
Mestliktir kim kılar gam ehline gam-hârlığ
FD201-147

140

Nevâî'nin bu gazeline sadece Fuzûlî ve Muhibbî cevap verir.

Nevâî:

Köngül cân birle bardı hem-rehing min derd ile turdum
Sanga cân birle könglümni sini Tingrige tapşurdum

Garâibü's-Sıgar416

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî'nin nazîresi birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Başta kullanılan kelime kadrosu olmak üzere, iki gazel arasında mana ve mazmun açısından da paralellikler görülmektedir. Diğer bir benzerlik de Fuzûlî'nin "tapşurmak" gibi Çağatay lehçesine ait bazı kelimelere yer vermesidir.

Fuzûlî:

Gamından başa dün hasret eliyle ol kadar urdum
Ki subh olunca mürde cismimi toprağa tapşırdım

FD223-190

Muhibbî:

Alup bu sîneden tîr-i nigârı cânâ tapşurdum
Emânet idi cân anda yine cânâne tapşurdum

Muhibbî292-494

141

Nevâî'nin bu gazeline Fuzûlî ve Nev'î cevap verir.

Nevâî:

Felek havâdisidin bolsa her belâ hâdis
Ol ay vesîlesidindür burun manga hâdis

Nevâdirü'ş-Şebab 90

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Fuzûlî'dir. Fuzûlî, özellikle matla beytinde Nevâî'nin dediklerini aslına yakın bir şekilde tekrar etmiştir.

Fuzûlî:

Cihân içre her fitne kim olsa hâdis
Ana serv-i kaddindir elbette bâ'is
FD153-47

Nev'î:

Hatt-ı rûyun olup ey mâh-ı şeb-ârâ hâdis
Oldı başumda yine bir yenli sevdâ hâdis
Nev'i35-251

142

Nevâî'nin bu gazelini Fuzûlî, 'Adlî ve Kemâlpaşa-zâde tanzir eder.

Nevâî:

Bâğ ara ni serv iter min ârzû ni gül heves
Dehr bâğıdın manga bir serv-i gül-ruhsâr bes
Nevâdirü'ş-Şebab 224

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Adlî'nin bu gazeli ile Nevâî'nin gazeli arasında bazı benzerlikler görülmektedir. İki şiirin özellikle matla beyitleri arasında sıkı bir paralellik hissedilmektedir. Ayrıca Nevâî'nin dördüncü beyti ile Adlî'nin makta beyti arasında da mana benzerliği görülmektedir:

Nevâî:
Nahl-kadding ile 'âlidür ki tirmek meyvesin
Bolsa dağı dest-res mümkin imestür dest-res
Adlî:
Dest-res olsa visâle dest-res mümkün müdür
Dest-res ile olsa 'Adlî bulur idi dest-res

Adlî:
Vasl-ı yâri âşıka olmaz müfîd itmek heves
Cânib-i dil-dârdan bir iltifât olursa bes
Adli 20-29

Niyazî:
'Işkun hevâsın eylegeli murg-ı cân heves
Cismüm müşebbek oldı dögündi ana kafes
Âşık Çelebi,s.498

143

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Fuzûlî tanzir etmiştir.

Nevâî:
Gerçi yoktur lâlezâr-ı eşkime peydâ kırağ
Dûde-i âhım bile koymağ bolur barığa dağ
Nevâdirü'ş-Şebab 296

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Fuzûlî'dir. İki gazel arasında özellikle mana ve mazmun açısından çok sıkı münasebetler görülmektedir. Nevâî'nin üçüncü beyti ile Fuzûlî'nin ikinci beyti arasındaki benzerlik bunun en açık örneğidir.

Nevâî:
Zülf ara ol 'ârız üzre rez varak her yan irür
Şâm andak kim yâ kılğay sûde her cânib çerâğ

Fuzûlî:
Bâğa servim geldiğin bilmiş seherden şâh-i gül
Rûşen etmiş reh-güzârı üzre her yan bin çerâğ

Görüldüğü gibi küçük bazı farklılıklarla beraber her iki şâir de aynı mazmunu kullanır. Nevâî, zülf arasındaki ârızı çerağa benzetirken; Fuzûlî serv arasındaki gülü çerağa benzetmektedir.

Diğer bir benzerlik de mahlas beyitlerinde görülmektedir:
Nevâî:
Ay Nevâî çün köngül bir dem açılmas bâdesiz
İsteseng ol öyni rûşen dem-be-dem tutğıl ayağ

Fuzûlî:
Mahrem olmaz rindler bezminde mey nûş etmeyen
Ey Fuzûlî çek ayağ ol bezmden yâ çek ayağ

Nevâî, gönlün ruşen olması için "ayağ çekmek" gerektiğini ifade ederken; Fuzûlî, rind olmak için "ayağ çekmek" gerektiğini vurgular.

Fuzûlî:
'îş için turfa menzildir bahâr eyyâmı bâğ
Anda tutsun gonceveş her kim ki 'îş ister otağ
FD200-145

144

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Fuzûlî, cevaplandırır.

Nevâî:

Tağ 'âşıklığ yükidin ham bolurğa yok hilâf
Kör ki nev' oldı ham çün kaldı 'ışk işide kâf
Nevâdirü'ş-Şebab 303

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî bu gazelin özellikle matla beytini çok beğenir ve buradaki hayali olduğu gibi kendi şiirine taşır. Fuzûlî, Nevâî'den, "aşk yükünün çok ağır olduğu ve Kâf dağının bile bu yükü taşımakta acze düştüğü" hayalini alır.

Fuzûlî:

Mihnet-i aşk ey dil âsandır diye çok urma lâf
Aşk bir yüktür ki ham bulmuş anun altında Kâf
FD201-148

145

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Fuzûlî cevaplandırır.

Nevâî:

'Ârızıng hurşîdi kildi ahter-i burc-ı şeref
Devridi hatt şâm-ı müşgâsâ yüz urmış her taraf
Nevâdirü'ş-Şebab305

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Fuzûlî'den gelir. Fuzûlî, Nevâî'nin özellikle mahlas beytinde söylediklerini beğenir, küçük bazı değişikliklerle kendi şiirine taşır:

Nevâî:
Ger telef boldı Nevâî 'ömri 'ışk içre ni gam
Şükr barı bolmadı zühd ü riyâ içre telef

Fuzûlî:
Ey Fuzûlî taleb-i rütbe-i irfân eyle
Cehl ile hâsıl-i evkât-i şerîf etme telef

Görüldüğü gibi her iki şâir de boşa zaman geçirilmemesi gerektiğini vurgularken; Nevâî ömrünü aşk içre telef ettiğini söyler. Fuzûlî ise cehaletten uzak durmayı öğütler.

Fuzûlî:
Et hadeng-i gamına sîne-i ahbâb hedef
Muntazır hançer-i müjgânına cânlar saf saf
FD202-149

146

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Fuzûlî tanzir eder.

Nevâî:
Çihre gülgûn safhasığa kıldıng efşân varak
Yâ meger rahşân kevâkib zâhir eyleptür şafak
Nevâdirü'ş-Şebab 310

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî, Nevâî'nin yukarıdaki gazelini görmüş ve özellikle ikinci beytini beğenmiştir. Nevâî bu beytteki hayali kendi şiirinin matla beytine taşır.

Ger varak zînet tapar hattdın velî hatt yazmayın
Turfe sûret birle 'âlem âfetidür ol varak

Her iki şâir de hatt'ı tevriyeli olarak kullanır ve hatt ile varakın güzellik kazanacağını ifade eder.

Fuzûlî:
Tâb-i hurşîd meh-i rûyuna vermiş revnak
Tâ ne zibâ hatt için ola bu tezhîb-i varak
FD202-150

147
Nevâî'nin bu gazelini, sadece Fuzûlî cevaplandırır.

Nevâî:
Ança kim Şîrîn ü Leylîdin sining hüsnüng füzûn
Minde hem Ferhâd u Mecnûndın füzûn 'ışk u cünûn
Nevâdirü'ş-Şebab 440

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu ve buna benzer nazîreler, Fuzûlî'nin aşk ve ıztırap hususundaki duygu ve düşüncelerinin kaynağını bulmak açısından çok önemlidir. Zira aşağıdaki gazel, her yönüyle Fuzûlî'yi anlatan tipik bir Fuzûlî gazelidir. Burada ıztırabı ve büyük aşkı bütün çıplaklığıyla bulmak mümkündür. Aşkın bu şekilde algılanması Fuzûlî'nin en belirgin özelliğidir.

Nevâî'nin şiirlerini bu açıdan değerlendirdiğimizde, onun tamamen Fuzûlî gibi olmadığını görürüz. Çünkü çaresiz aşk ve ıztırap Fuzûlî'nin karekteristik bir özelliği haline gelirken; Nevâî'nin bazı şiirlerinde bu duygulara yer verdiği görülür. Nevâî Fuzûlî'nin aksine hayata ve aşka daha

umutlu bakar ve onun sevgilisi kavuşulması imkânsız bir sevgili değildir. Nevâî, sevdiğine her an kavuşabilecekmiş izlenimi verir.

Ancak bu ve buna benzer bazı gazellerinde; onun da umutsuz olduğu, aşk ve aşktan kaynaklanan ıstıraba gönüllü olduğu ve bu böyle bir ıstıraptan yoksun olduğu zaman şikayetçi olduğu görülmektedir. Fakat daha önce de beyan ettiğimiz gibi bu tür gazeller Nevâî'de azdır.

Bu açıklamalardan sonra, bu gazelle ilgili benzerliklere göz atalım. Fuzûlî, Nevâî'nin matla beytinde dile getirdiği hayali, olduğu gibi alır ve kendi şiirine taşır, hem de benzer ifadelerle. Her iki şâir de kendi aşklarının büyüklüğüne dikkat çeker ve bu aşkın Ferhat ve Mecnûn'dan "füzûn" olduğunu ifade eder.

Fuzûlî:
Bende Mecnûndan füzûn 'âşıklık isti'dâdı var
'Âşık-i sâdık benim Mecnûn'un ancak adı var
FD167-75

148

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Fuzûlî cevaplandırır.

Nevâî:
Furkatı za'fıda kan yaş içre yatmış peykerim
Gül-'izârım dik kızıl atlasdın olmış bisterim
Bedâyiü'l-Vasat 413

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî'nin yazdığı bu nazîre, birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. İki gazel arasında hem mana ve mazmun, hem de ifade biçimi açısından

açık bir paralellik görülmektedir. Mesela matla beytinde her iki şâir de sevgiliden ayrı düştüklerini ve bu ayrılık sonucu içinde bulundukları hali dile getirmektedir.

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin üçüncü beyti ile Fuzûlî'nin ikinci beyti arasındadır.

Nevâî:
Âteşîn la'ling gamı kanlığ tenimğa saldı ot
Uçkunum gül-berg olup la'l olğusıdur ahkerim

Fuzûlî:
Cismimi yaktınsa pâ-mal etme gönlümden sakın
Kül-hânım eksik değil hâkisterimde ahkerim

Özellikle birinci mısralarda her iki şâir de aşktan dolayı cisimlerinin yanıp kül olmasından bahsetmektedir.

Fuzûlî:
Her habâb-i eşkime bir aks salmış peykerim
Şâh-i mülk-i mihnetim tutmuş cihânı leşkerim
FD231-208

149

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Fuzûlî cevaplandırır.

Nevâî:
Rûzede leb-teşeneligdin kıldı za'f ol mâh-rû
Cân birür min la'liga tâ bolgusı cânımda su
Bedâyiü'l-Vasat 418

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Fuzûlî'den gelir, ancak Fuzûlî'nin nazîresi teknik açıdan ziyade, mana ve mazmun açısından Nevâî'yi andırmaktadır. Nevâî, bütün gazel boyunca "mâh-ı rûze", yani oruç ayında ay ve güneşte meydana gelen değişmeleri şiirine konu etmiş ve bu konu etrafında bazı hayaller geliştirmiştir. Fuzûlî, Nevâî'nin bu gazelini çok beğenir ve aynı konu etrafında Nevâî'nin hayallerine paralel bazı hayaller kurar. Mesela matla beyitlerinde her iki şâir de oruç ayının sonlarına doğru ayın hilal şeklini almasını konu etmişler ve bunu orucun zorluğuna bağlamışlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi her iki şâir de bütün gazel boyunca aynı konuyu işlemektedir.

Fuzûlî:

Bes ki za'f-i rûzeden gün tapar tağyîr-i hâl
Olacaktır 'ıyd için mâh-i tamâmım bir hilâl

FD213-171

150

Nevâî'nin bu gazeline, Fuzûlî, Âşık Çelebi ve Hayali cevap verir.

Nevâî:

Derd-i 'ışkıng iyle zâr itmiş mini iy bağrı taş
Kim koyar min yığlaban her nâ-tüvân allığa baş

Fevayidü'l-Kiber 278

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi Fuzûlî yazar. İki şâirin özellikle matla beyitleri arasında çok belirgin bir benzerlik göze çarpmaktadır. Matla

beytinde Nevâî "ey bağrı taş aşk derdi beni inletti" derken; Fuzûlî "ey bağrı taş beni inletme" demektedir.

Fuzûlî:

Cismimi yandırma rahm et yaşıma ey bağrı taş
İhtiyât et yanmasın nâ-geh kuru yanında yaş
FD193-129

Âşık Çelebi:

Bî-sütûn-ı gamda urdum taşa başı başa taş
Kûh-ken'den kalmadum girü bu ben âvâre baş
AÇ228-111

Hayâlî:

Yâr için eyleyicek gözle gönül tende savaş
Yur el pîş-i rezmde meydâna getirdi nice baş
HD165-222

151

Nevâî'nin bu gazeline Fuzûlî ve Lâmiî cevap verir.

Nevâî:

Bahâr u bâğ seyridin ni gül ni servdür kâmım
Budur kâmım ki şâyed uçrağay serv-i gül-endâmım
Fivayidü'l-Kiber 420

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Lâmiî'dir. Lâmiî, hem teknik açıdan, hem de ifade biçimi ve hayal açısından Nevâî'yi

hatırlatmaktadır. Özellikle kullanılan kelimeler ve tamlamaların her iki şâirde de aynı olduğu görülmektedir.

Bu gazele yazılan diğer nazîre ise Fuzûlî'ye aittir. Fuzûlî de Nevâî'nin atmosferinde kalır ve onun kullandığı ifadelere benzer ifadeler kullanarak şiirini kaleme alır.

Lâmiî:
Urup tâvûsı cevlânlar benüm serv ü gül-endâmum
Alur düzgün dil ü cândan felekler gibi ârâmum
Lamii304-205

Fuzûlî:
Gel beri lutf eyle ey serv-i gül-endâmın benim
Şol leb-i cân-pertevimden ver gülün kâmım benim
FD230-205

152
Nevâî'nin bu gazeline, sadece Fuzûlî cevap verir.

Nevâî:
Eşrakat min 'aksi şem-ül ke'si envârü'l-hüdâ
Yâr 'aksin meyde kör dip câmdın çıktı sadâ
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî Garâibü's-Sıgar adlı divanına bu gazelle başlar. Gazelin birinci mısraı Arapça'dır. Birçok şâirin de aynı yolu takip ederek birinci gazellerinin en azından birinci beyitlerini başka bir dilde kaleme aldıkları

görülmektedir. Fuzûlî de aynı yolu takip etmiş ve hemen hemen Nevâî'nin mısraına yakın bir mısra ile gazeline başlamıştır.

Fuzûlî:

Aşrakat min feleki'l-behceti çemsen ve behâ
Melâ el-âlemi nûren ve sürûren ve behâ
FD133-5

153

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Fuzûlî cevap verir.

Nevâî:

Lahza lahza çün ki artar ol perî zîbâlığı
Dem-be-dem efzûn bolur mecnûn köngül şeydâlığı
Nevâdirü'ş-Şebab

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline yalnızca Fuzûlî cevap verir. Fuzûlî, Nevâî'yi teknik açıdan tanzir etmese de mana ve mazmun açısından tanzir eder. Her iki şâir de sevgilinin güzelliği arttıkça âşıkın da deliliğinin artacağını dile getirmektedir.

Fuzûlî:

Hüsnün oldukça füzûn aşk ehli artuk zâr olur
Hüsn ne mikdâr olursa 'aşk ol mikdâr olur
FD177-96

154

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Fuzûlî cevap verir.

Nevâî:

Nev-bahâr eyyâmı bolmış min diyâr u **yârsız**
Bülbül olğan dik hazân fasl gül ü gülzârsız
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Fuzûlî'dir. İki şiir arasında hem ifade biçimi, hem de hayal açısından paralellik görülmektedir. Her iki şâir de redifin verdiği olumsuzluğu benzer şekilde kullanmış ve sevgilisiz hallerinin perişan olduğunu dile getirmiştir.

Fuzûlî:

Ham kad ile ağlarım ol turra-i tarrârsız
Gerçi derler çegden çıkmaz terennüm târsız
FD187-118

155

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Fuzûlî cevap verir.

Nevâî:

Hayâl olğan kişi 'ışk içre fehm eyler hayâlimni
Bilür hicrân ara bî-hâl bolğan za'f hâlimni
Nevâdirü'ş-Şebab

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Fuzûlî'den gelir. Her iki gazelde de aynı hayallere yer verildiği görülmektedir. Özellikle matla beyitlerinde tam bir paralellikten bahsedebiliriz. İki şâir de matla beyitlerinde aşk derdi ve hicranıyla nasıl bir halde olduklarını anlatmaktadır.

Fuzûlî:

Çihre-i zerdimde gör hem-dem sirişk-i âlimi
Ol gül-i ra'nâya bu reng ile bildir hâlimi
FD271-287

156

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Fuzûlî cevap verir.

Nevâî

Ol melek-sîmâ ki hüsn içre perî mânendidür
Hûr-ı cennetdür mü yâhûd âdemî ferzendidür
Fevâyidü'l-Kiber148

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Fuzûlî, Nevâî'nin bu gazelini teknik açıdan tanzir etmese de, kullanılan hayali beğenmiş ve kendi şiirine taşımıştır. Her iki şâir de matla beytine nida ile başlar ve sevgiliyi tavsif ederken aynı tabiri kullanır. Ayrıca her iki beyitte de sevgilinin insan mı, melek mi, ya da perî mi olduğu hususunda şüphe uyandırılmaktadır.

Fuzûlî:

Ey melek-sîmâ ki senden özge hayrândır sana
Hak bilür insân demez her kim ki insândır sana
FD140-21

157

Nevâî'nin **"-âr itti firâk"** redifli şiiri, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî

Kan yaşım sarıg yüz üzre âşikâr itti firâk
Za'ferân-zârımı gamdın lâle-zâr itti firâk
Garâibü's-Sıgar327

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Gazelin en önemli tarafı redifidir. Redifin birkaç kelimeden oluşması ve konunun redif icabı "firâk" etrafında odaklanması, şâirlerin aynı şeylerden bahsetmesine sebep olur. Kemâlpaşa-zâde de Nevâî gibi firâk sonucu başına gelen musibetleri sıralar: bî-karâr olması, târ u mâr olması, lâlezâr olması, zâr olması, vs.

Kemâlpaşa-zâde:

Gönlümi 'ışkın gamı-la bî-karâr itdi firâk
Benlerün gibi karârum târ u mâr itdi firâk
KP106-160

158

Nevâî'nin **"-âr imes"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde cevap vermiştir.

Nevâî:

Bizge 'âlem bâgıdın ol serv-i gül-ruhsâr bes
Gâh andın cilve gâhî devlet-i didâr bes
Garâibü's-Sıgar 248

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âr heves" redifli gazelinin matla beytini, Kemâlpaşa-zâde çok beğenir ve tanzir eder. Burada belirtmemiz gereken bir husus vardır. Aslında ortada tam bir tanzir hadisesi yoktur. Çünkü Kemâlpaşa-

zâde kafiye ve redifi alıp, ona göre bir şiir kaleme almaz. Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin matla beytini neredeyse olduğu gibi kendi şiirine aktarır. Nevâî birinci mısrada "Bizge 'âlem bâgıdın ol serv-i gül-ruhsâr bes" derken; Kemâlpaşa-zâde "Dehr bâgından bana bir serv-i gül-ruhsâr bes" der.

Kemâlpaşa-zâde:

Bende yok gül arzûsı itmezem serve heves
Dehr bâgından bana bir serv-i gül-ruhsâr bes

KP86-129

159

Nevâî'nin **"-er şâh"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde cevap vermiştir.

Nevâî:

Saçıng ki her taraf ayırdı bir mu'anber şâh
Hayât gülşenining sünbüli durur her şâh

Garâibü's-Sıgar 118

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âr şâh" redifli gazelini, Kemâlpaşa-zâde tanzir ederken, hem hem vezinde, hem de redifte değişiklikler yapar. Kemâlpaşa-zâde redife bir "şâh" daha ekler ve redifi "-âr şâh şâh" haline getirir. Ancak iki şiir arasında hem ifade biçimi açısından, hem de mana ve mazmun açısından büyük benzerlikler görülmektedir. Kemâlpaşa-zâde, diğer bazı gazellerinde olduğu gibi, Nevâî'nin matla beytini küçük bazı değişiklikler yaparak kendi şiirine taşır. Mesela Nevâî matla beytinin birinci mısraında "Saçıng ki her taraf ayırdı bir mu'anber şâh" derken; Kemâlpaşa-zâde "Çün olur âhumdan ol zülf-i mu'anber şâh şâh" der.

Kemâlpaşa-zâde:

Çün olur âhumdan ol zülf-i mu'anber şâh şâh
Çîn olur bâd-ı seherden sünbül-i ter şâh şâh

KP34-41

160

Nevâî'nin **"-âne kılur"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde cevap verir.

Nevâî:

Gamıng okı ki köngüller öyin nişâne kılur
Mining çü hâki tenim içre yitti hâne kılur

Garâibü's-Sıgar 188

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden Kemâlpaşa-zâde, gazelin redifini atar ve sadece kafiyesi ile yetinir. Kemâlpaşa-zâde'nin özellikle matla beyti, Nevâî ile benzerlik göstermektedir. Nevâî, matla beytinde "Gamıng okı ki köngüller öyin nişâne kılur" derken; Kemâlpaşa-zâde "gamıng" kelimesinin yerine "gamzen" kelimesini getirir ve "İy gamzen okına dil-i 'uşşâk nişâne" der.

Kemâlpaşa-zâde:

İy gamzen okına dil-i 'uşşâk nişâne
Kaşun hevesi kaddümi döndürdi kemâne

KP198-313

161

Nevâî'nin "**-âr kılgungdur yana"** redifli gazeline, Kemâlpaşa-zâde **"-ârun yine"** redifli gazeliyle cevap verir.

Nevâî:

Közni la'ling şevkidin dür-bâr kılgungdur yana
Cânnı közüng hecridin bimâr kılgungdur yana
Garâibü's-Sıgar 564

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'ye yazdığı bu nazîrede, vezin ve kafiyede herhangi bir değişiklik yapmamasına rağmen, redif üzerinde küçük bir değişiklik yapar. İki şiir arasında mana ve hayal açısından da bir benzerliğin ve özellikle de paralelliğin olduğu görülmektedir. Mesela Nevâî birinci mısrada "Yine dudaklarının şevkiyle gözlerimi yaş ettim" derken; Kemâlpaşa-zâde "Yine mum olan yanaklarına, gönül pervâne oldu" demektedir.

Kemâlpaşa-zâde:

Oldı dil pervânesi bir şem'-i ruhsârun yine
Yakdı şevkı cânumı yir yüzi gül-nârun yine
KP192-302

162

Nevâî'nin **"-â ol şûh"** redifli gazelini, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde tanzir etmiştir.

Nevâî:

Çu kıldı 'ışkığa könglümni mübtelâ ol şûh
Kitürdi cânıma her lahza yüz belâ ol şûh
Fevâyidü'l-Kiber 113

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden Kemâlpaşa-zâde, gazeli, vezin ve redif açısından tanzir etmemiş, ancak mana ve mazmun olarak kendi

şiirine taşımıştır. Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin matla beytinde söylediklerini, kelimelerin yerlerini değiştirerek söyler.

Kemâlpaşa-zâde:
'Işkun belâsına olalı mübtelâ gönül
Derd ü gamıla oldı musavver belâ gönül
KP133-203

163

Nevâî'nin **"-ânım kildi mü"** redifli gazelini, sadece Kemâlpaşa-zâde tanzir etmiştir.

Nevâî:
Gül saçar yil bâğ ara serv-i revânım kildi mü
Cân isi güldin kilür ârâm-ı cânım kildi mü
Bedâyiü'l-Vasat 515

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Kemâlpaşa-zâde'dir. Kemâlpaşa-zâde redifte bazı değişikler yapmışsa da mana ve mazmun açısından pek bir farklılık görülmemektedir. Özellikle matla beytinde Nevâî'nin soru sormak yoluyla dile getirdiği şeylerin aynısını, Kemâlpaşa-zâde haber vermek yoluyla anlatmaya çalışmıştır.

Kemâlpaşa-zâde:
Gezmege cân gül-şenin serv-i revânumdur gelen
Seyr idüp gönül açar gonca dehânumdur gelen
KP160-147

164

Nevâî'nin **"-âlingdin mini"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâlpaşa-zâde cevap vermiştir.

Nevâî:

Çarh eger salsa yırak yüz yıl visâlingdin mini
Ayıra alğay mu bir sâ'at hayâlingdin mini
Nevâdirü'ş-Şebab

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin bu gazelini tanzir etmekle kalmamış, matla beytini, bazı lehçe farklılıklarını giderdikten sonra olduğu gibi kendi şiirine taşımıştır.

Kemâlpaşa-zâde:

Dûr ile devrân eger yüz yıl cemâlünden beni
Hey ne mümkin ki ayıra bir dem hayâlünden beni
KP207-328

165

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zade cevap verir.

Nevâî:

Nâveking ta kim irür köygen köngülde mu'tekif
Örtegen yâ sebt kılğan dâğ ara bolmış elif
Nevâdirü'ş-Şebab 307

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline yalnızca Kemâlpaşa-zâde cevap verir. Kemâlpaşa-zâde, Nevâî'nin matla beytindeki hayali üzerinde küçük bazı

değişiklikler yapar ve kendi şiirine taşır. Nevâî, sevgilinin nâveki için gönülde mutekif derken; Kemâlpaşa-zâde sevgilinin kaddi mutekif der.

Diğer bir benzerlikte Nevâî'nin dördüncü beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin ikinci beyti arasındadır:

Nevâî:
İgri bakmak birle ol köz katl iter 'uşşâknı
Gûyâ bîmârlık itmiş mizâcın münharif

Kemâlpaşa-zâde:
Öldürür 'âşıkları nergisleri egri bakup
Hastalıkdan benzer olmışdur münharif

Burada ise Kemâlpaşa-zâde ile Nevâî herhangi bir farkın olduğunu söylemek mümkün değildir.

Kemâlpaşa-zâde:
Olalı kaddün hayâli dilde cânâ mu'tekif
Kalbini 'ışkuna kâbil eylemişdür ol elif
KP102-154

166

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîreyi Kemâlpaşa-zâde yazar.

Nevâî:
Hızr-ı hattıng sebzesi hayvân suyı nûş-ı lebing
Ol su mevcidin bolup bir çarh-ı tavk-ı gabgabıng
Nevâdirü'ş-Şebab 344.

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Kemâlpaşa-zâde'dir. Kemâlapaşa-zâde, özellikle Nevâî'nin matla beytini çok beğenir ve küçük bazı değişikliklerden sonra kendi şiirine taşır. Kemâlpaşa-zâde'nin sadece bir iki kelimeyi değiştirdiği, ancak mazmun ve hayali olduğu gibi aldığı görülmektedir.

Kemâlpaşa-zâde:

Ravza-i Rıdvân cemâli Âb-ı Kevserdür lebi
Ol sunun mevci durur gûyâ ki tavk-ı gabgabı

KP210-334

167

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zâde cevap verir.

Nevâî:

La'l-i cân-bahşıngda bir gevher eger tapmış hulel
Cevher-i cânım kabûl itseng anga eyley bedel

Nevâdirü'ş-Şebab 382

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Kemâlpaşa-zâde'den gelir. Kemâlpaşa-zâde özellikle Nevâî'nin matla beytini çok beğenir ve birinci mısraını olduğu gibi kendi şiirne taşır.

Kemâlpaşa-zâde:

Cevher-i cân ola mı şol dürr-i şehvâra bedel
Ki Âb-ı Hayvândan çıkardı anı gavvâs-ı ezel

KP124-191

168

Nevâî'nin bu gazeline Kemâlpaşa-zâde ve Hilâlî cevap verir.

Nevâî:

Tenimğa birdi cân ol nahl-kâmet
Dime kâmet anı digil kıyâmet

Bedâyiü'l-Vasat 87

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini, Kemâlpaşa-zâde teknik açıdan tanzir etmemiş olsa da, matla beytindeki hayali kendi şiirine taşır. Nevâî matla beytinde "Dime kâmet anı digil kıyâmet" derken; "Yok yok ne serv-kâmet ol kad kıyâmet ancak" demektedir. Görüldüğü gibi her iki şâir de aynı şeyden bahsetmektedir.

Kemâlpaşa-zâde:

Ol mihr ü mâh-ı rûya bu serv-kâmet ancak
Yok yok ne serv-kâmet ol kad kıyâmet ancak

KP109-165

169

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Kemâlpaşa-zâde cevaplandırır.

Nevâî:

Bizge ol ay hecridin bir yılçadur her tîre tün
Kündizin angla bu tündin hem karangu hem uzun

Bedâyiü'l-Vasat 362

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîreyi Kemâlpaşa-zâde yazar. İki şâir arasında hem teknik, hem mana ve ifade biçimi açısından çok açık

benzerlikler vardır. Özellikle Nevâî'nin matla beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin ikinci beyti, küçük bazı farkları saymazsak, aynı gibidir.

Gözlerün derdle dil bîmâr hicrün dünleri
Şâm-ı zülfün gibi hem gâyet karanu hem uzun

Görüldüğü gibi bu beyitte Kemâlpaşa-zâde, Nevâî gibi, "hicr tünleri"nin "hem karanu hem de uzun" olduğunu ifade etmektedir.

Kemâlpaşa-zâde:
Zülfi yüzinde kısaldısa 'aceb olmaya çün
Gice olmaz bahâr eyyâmınun igen uzun
KP151-232

170

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Kemâlpaşa-zâde cevaplandırır.

Nevâî:
Meh-veşî kim çihre devrinde kırân itmiş 'ıyân
Devrining mehveşlerde ol durur sâhib-kırân
Bedâyiü'l-Vasat 366

Bu Gazele YazılanNazîreler:

Kemâlpaşa-zâde'nin bu nazîresi, nazîredende öte, bir nevi çeviri gibidir.

Kemâlpaşa-zâde:
Ay-ıla gün itdi hüsnün âsumânından kıran
Mâh-rûlar içre sen oldun bugün sâhib-kırân
KP149-229

171

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Kemâlpaşa-zâde cevaplandırır.

Nevâî:

Dime gülgûndur libâsın eşkning hûn-âbıdın
Şu'ledür kim örtenür min hecr otının tâbıdın
Bedâyiü'l-Vasat 464

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kemâlpaşa-zâde'nin gazeli ile Nevâî'nin gazeli arasında hem teknik açıdan, hem mana ve hayal açısından bazı benzerlikler görülmektedir. Özellikle matla beytinde Nevâî, "libasının eşk hûn-âbı" dolayısıyla "gülgûn" olduğunu söylerken; Kemâlpaşa-zâde aynı hayali alır ve bazı değişiklikler yapar. Ona göre ise "cân sebzezârı" "tîğ-ı âteş-tâbdan" dolayı tazelenir.

Kemâlpaşa-zâde:

Gönlüm açıldı benüm ol tîg-ı âteş-tâbdan
Tâzelendi sebzezârı cânumun ol cândan
KP153-236

172

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zâde cevap verir.

Nevâî:

Fürkatingdin su durur könglüm hayâling ol sudın
İyle zâhirdür ki zâhirdür cemâling közgüdin
Fevâyidü'l-Kiber 475

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden tek şâir Kemâlpaşa-zâde'dir. Aslında Kemâlpaşa-zâde'nin gazeli nazîreden ziyade tercüme görüntüsü arz etmektedir. Mesela matla beytinde her iki şâir de aynı düşünceyi aynı kelimelerle dile getirir.

Diğer bir benzerlik de Nevâî'nin altıncı gazeli ile Kemâlpaşa-zâde'nin ikinci beyti arasındadır:

Nevâî:
Dir min iyley sürme bir sâhib-nazarnıng gerdini
Âh kim oyğanmağur bahtım köz açmas uykudın
Kemâlpaşa-zâde:
Hasta yatdı za'fıla didi anunçün çeşm-i yâr
Bu kara bahtum gibi açmaz gözini uyhudan

Bu beyitlerin de özellikle ikinci mısraları arasında çok sıkı bir benzerlik göze çarpmaktadır. Kemâlpaşa-zâde'nin sadece lehçe farklarını gidermekle yetindiği görülmektedir.

Kemâlpaşa-zâde:
Dil ümîd ile suya döndi hayâlün ol sudan
Zâhir oldı nitekim rûşen cemâlün gözgüden
KP149-130

173

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zâde cevap verir.

Nevâî:
Vây kim düşvârrakdur mihnet-i eyyâmdın
Subhum ötken subhdın şâmım hem ötken şâmdın
Fevâyidü'l-Kiber 521

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Nevâî'den gelir. Kemâlpaşa-zâde'nin gazel boyunca Nevâî'nin tesirinde kaldığı görülmektedir. Mesela Nevâî'nin dördüncü beyti ile Kemâlpaşa-zâde'nin ikinci beyti arasında çok açık bir benzerlik olduğu vardır.

Nevâî:
Tîr-i bârân-ı belâ kim peykerimge yağdı rûh
Kaçtı andın iyle kuş dik kim kutulğay dâmdın

Kemâlpaşa-zâde:
Söz uymaz nâsıha dil ki açdı 'aklun perdesin
Degme ger girmez ele ol kuş ki çıkdı dâmdan

Her iki şâir de ikinci mısralarda aynı hayali işler.

Kemâlpaşa-zâde:
Hâlî olmayup habâb-ı dil hevâ-yı cândan
Çekdi çok ser-geştelikler gerdiş-i eyyâmdan
KP154-237

173

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zâde cevap verir.

Nevâî:
Bolsa ikimizning yüzi 'aksi suda peydâ
Ol su ni taraf barsa açılğay gül-i ra'nâ
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Kemâlpaşa-zâde'dir. Ancak Kemâlpaşa-zâde'nin nazîresi, nazîreden ziyade tercüme havası vermektedir.

Kemâlpaşa-zâde:

Gülşende ki düşdi suya gül-i rânâ
Ma'şukıla 'âşık yüzidür gözgüde gûyâ
KP19-17

174

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zâde cevap verir.

Nevâî:

Dehr bâğı ara köp istemegil 'îş u tarab
Kim güli şu'le-i gam goncasıdur hâr-ı ta'ab
Nevâdirü'ş-Şebab

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Kemâlpaşa-zâde'dir. Kemâlpaşa-zâde Nevâî'nin kullandığı kelimelerin yerlerini bile değiştirmez.

Kemâlpaşa-zâde:

Dehr bâgı arasında arama berg-i tarab
Kim güli şu'le-i gam goncasıdur hârı ta'ab
KP22-22

175

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zâde cevap verir.

Nevâî:

Gülbün üzre subh-dem her sarı gül-berg-i tarı
Bir seçer üzre meger konğan durur hayl-i perî
Nevâdirü'ş-Şebab

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin gazeli ile Kemâlpaşa-zâde'nin yazdığı nazîre arasında çok sıkı bir paralellik göze çarpmaktadır. Her iki şâirin kullandığı kelime ve tamlamaların aynı olması yanında, kullanılan hayalin de aynı olduğu görülmektedir.

Kemâlpaşa-zâde:

Ruhları devrinde dürler mi dizüptür ol perî
Yoksa şebnemle yüzin mi yudı gül-berg-i tarî
KP205-325

176

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zade cevap verir.

Nevâî:

Anglaman su dik yüzüngdür mi körüngen közgüdin
Yâ yüzüngdin közgü su boldı yüzüng zâhir sudın
Garâibü's-Sıgar469

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kemâlpaşa-zâde cevap verir. Görüldüğü gibi her iki gazelin özellikle matla beyitlerinde kullanılan kelime, tamlama, mazmun ve ifade biçimi aynıdır.

Kemâlpaşa-zâde:

Dil ümîd ile suya döndi hayâlün ol sudan
Zâhir oldı nitekim rûşen cemâlün gözgüden
KP149-230

177

Nevâî'nin bu gazeli, Muhyî, Fuzûlî ve Lâmiî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Sin lebing sorgan sayı min kan yutar min ey habîb
Sin mey içkil kim manga hûn-ı ciger bolmış nasîb
Garâibü's-Sıgar54

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Muhyî, Nevâî'nin yukarıdaki gazeline biri Arapça olmak üzere, yedi ayrı gazelle cevap vermiştir. Nevâî, gazelinin matla beytinde "habîb"e seslenir ve kendisine sevgilinin lebi yerine, "kan yutmak" düştüğünü söylerken; Muhyî ikince, üçüncü ve beşinci gazelinin matla beytinde, aynı şekilde "habîb"e seslenir ve aşk derdine ilaç olarak lebini sunmasını ister.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Lâmiî'dir. Lâmiî, Nevâî'nin bu gazelini çok beğenmiş ve matla beytini, küçük bazı değişikliklerden sonra kendi gazeline taşımıştır. O da Nevâî gibi sevgilinin

kimine mey, kimine "hûn-ı ciger" nasip ettiğini "Kimine hûn-ı cigerdür kimine bâde nasîb" mısraıyla atlatmıştır.

Fuzûlî de bu gazele nazîre yazmıştır. Onun ifade tarzı da Nevâî'yi çağrıştırmaktadır. Nevâî'nin matla beytinde sevgiliye seslenerek "sen mey içkil manga hûn-ı ciger nasîb" demesine karşın; Fuzûlî kendisini tabîb ile karşılaştırmış ve "Şükr kim olmuş ana zahmet bana râhat nasîb" demiştir. Görüldüğü gibi ifade tarzı tamamen Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Diğer bir benzerlikte Nevâî'nin ikinci beyti ile Fuzûlî'nin üçüncü beyti arasındadır.

Nevâî:
Didiler ahbâb derdiga hâbib eyler devâ
Veh ki min köydüm muhabbetdin imes vâkıf habîb

Fuzûlî
Ta'n-i gaflettir peri-tal'atlere izhâr-ı hâl
Sanma kim ahbâb hâlinden olur gâfil habîb

Görüldüğü gibi Fuzûlî, Nevâî'nin söylediğinin tam aksini idda etmektedir. Nevâî, habibin derdinden habersiz olduğunu söylerken; Fuzûlî, habibin, âşık halinden habersiz olmasının mümkün olmadığını ifade eder.

Fuzul'nin ikinci gazeli de Nevâî'yi andırmaktadır. Fuzûlî bu gazelin ikinci beytinde Nevâî'nin matla beytinde dediklerine benzer şeyleri dile getirmiştir.

Nevâî:
Ey Nevâî zulmîdin dir min 'ışkın terk itey
Tâ nazardın gâyib oldı yok yana sabr ü şigîb

Fuzûlî:

Ey bana sabret diyen hâl-i dilimden bî-haber
Aşk olan yerde n'ider ârâm ya n'eyler şikîb

Nevâî yukarıdaki beyitte; sevgili gözden ırak olsa da, aşk olan yerde sabrın olamayacağını dile getirirken; Fuzûlî de aynı düşünceyi farklı ifadelerle anlatır.

Muhyî:

I

Hüsnike'l-basar ile'l-mir'âti unzur yâ habîb
Lekünne'ş-şarti lenâ tekevvenne'r-rakîb

FM22b

Muhyî:

II

Derdime tiryâk la'linle devâ kıl ey habîb
Ben marîz-i 'aşka lutf et hem habîb ol hem tabîb

FM23a

Muhyî:

III

Gabgab-ı pür-hâli ben dil hastana sun ey habîb
Takviye verir za'îfü'l-kalbe miski tâze sîb

FM23a

Muhyî:

IV

Ohlarını atmada 'uşşâka gördüm ol habîb
Ben de vardım karşusına sînem açup yâ nasîb

FM23b

Muhyî:

V

Sun lebin âb-ı hayâtını dedim dedi habîb
Olmaz ol Hızr hattımdan gayrıya aslâ nasîb

FM23b

Muhyî:

VI

Gamzesin peykân edip tîre müje etse habîb
Cân u dil karşu çıkupdur her birisi yâ nasîb

FM24a

Muhyî:

VII

Gam değil 'uşşâka çokluk pür-vefâ olsa habîb
Kim tîr ben hastaya tîmâra bir hâzık tabîb

FM24a

Lâmiî:

Lebin sorup bana yutdurur müdâm habîb
Kimine hûn-ı cigerdür kimine bâde nasîb

Lâmiî25-23

Fuzûlî:

I

Derd-i aşkım def'ine zahmet çeker dâ'im tabîb
Şükr kim olmuş ana zahmet bana râhat nasîb

FD147-34

Muhyî:

III

Gel keder olduk görelim yüzini son el-vedâ'
Bir dahi hasretle mahşerde edevüz ictimâ'

FM85a

Muhyî:

IV

Tan mı rûz u şeb yüzün etse cihânı pür-şu'â'
Anda eyler dâimâ hurşîdle mâh ictimâ'

FM85b

179

Nevâî'nin bu gazelini, Anadolu'da sadece Muhyî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Bî-dilling hayl-ı rüsûlsin sin alarğa dil-rübâ
Yâ nebî rûhî fedâk ehlen ü sehlen merhâbâ

Nevâdirü'ş-Şebab 7

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Muhyî, Nevâî'nin bu gazeline tam on bir nazîre yazmıştır. O, nazîrelerinin başında Nevâî'yi tanzir ettiğini bildirmektedir.

Muhyî:

I

Tal'atın bayrâm günüdür 'âşıka ey mehlikâ
Anda ruhsârın şeftalu subhdur alnın duhâ

FM1G/5a

Muhyî:

II

Mescid-i câmi' yüzün hâlin Bilâl olmış ana
'Iyd-ı vaslında salat-ı 'ıyd içün eyler salâ

FM2G/5a

Muhyî:

III

Var yüzünde pertev-i nûr-ı cebîn-i Mustafâ
Leblerin ruhlarındur çâr-bâr bâr-ı safâ

FM5b

Muhyî:

IV

Dâimâ bedr-i tamâm alnın ruhun şems-i duhâ
Bunlara matla' olan zîbâ semâya 'aşk ola

FM5b

Muhyî:

V

Hadd ü hâl ü hatt u zülfün 'âşıka ey dil-rübâ
Hoş belâ-yı ber-belâ-yı ber-belâ-yı ber-belâ

FM6a

Muhyî:

VI

Der imişsin kim düketdikde cefâm idem vefâ
Eylemez kûtâh 'ömrüm bu uzun 'ahde vefâ

FM6a

Muhyî:

VII

Seng-dil-i bî-rahm dilberlerde 'aşk olsun sana
Bağrı yufka cânı peklerde selâm olsun bana

FM6b

Muhyî:

VIII

Dehrden hâsıl reh-i 'aşkında yelmekdür bana
Gayrı nem var ise Li'l-insâni illâ mâ sa'â

FM7b

Muhyî:

IX

Dolanıp kûyın gedâyilikde mihr ü mâh ana
Cer ederler tal'atinden rûz u şeb nûr u ziyâ

FM7a

Muhyî:

X

Yer yüzünde toğdı bir ay yüzlü mihr-i dil-rübâ
'Aksi mir'ât-ı felekde bedrle şems-i duhâ

FM7a

Muhyî:

XI

'Aşk odına yana yana gül olup ben mübtelâ
Verdi gül oldukça her cüz'üm yele bâd-ı sabâ

FM7b

180

Nevâî'nin bu gazelini, Muhyî cevaplandırır.

Nevâî:

Gerçi tökti kan közüm sinsiz hemân könglüm hemân
Ni köngüldin bir zamân çıktıng ni közdin bir zamân
Nevâdirü'ş-Şebab 443

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Muhyî'dir. Muhyî, Nevâî'nin ismini de zikrederek on nazîre yazar. Bu nazîrelerin hemen hepsinde Nevâî'nin etkisi olduğu hissedilmektedir.

Muhyî:

I

Ol nigârın nakşı çün çeşmimdedir dâim hemân
Her kaçan âyîneye baksam olur şekli 'ayân
FM121a

Muhyî:

II

Varsa âhım âsitânına o mâhın her zamân
Tan değil yerden göğe çıkmakdadır dâim duhân
FM121b

Muhyî:

III

Ağzı nâzikinle kanım nûş edip oldı nihân
Katre-i hûnum anın yerinde kalmışdır nişân
FM121b

Muhyî:

IV

Anunçün guft etmez nermle ol civân
Kim dehân yok anda bir âşuftesinde yok ziyân

FM122a

Muhyî:

V

Rişte-i cân kûyına oldı sabâyıla revân
Tâ evzen bezminde cenge târ edip ede figân

FM122a

Muhyî:

VI

'Akl u dil kasdına geldi üstüme bir dilsitân
Arada gitdi galatla nâgehân bîçâre cân

FM122b

Muhyî:

VII

Cânım etdim hicr bîminden dehânında nihân
Olmadan gâret evin kim gizleyem nakdim hemân

FM123a

Muhyî:

VIII

Olsa mihri ol mehin pür-neyyîr könlümde 'ayân
Tan mı âteş şu'lesi olmaz neyistânda nihân

FM123a

Muhyî:

IX

Bilir iken yârimizde yok dehân ile miyân
Yok yere teşkîk eder nutk u kemer bizi hemân

FM123b

181

Nevâî'nin bu gazeline Muhyî ve Bâkî cevap verir.

Nevâî:

Ey 'ârızı nesrîn saçı sünbül kadi şimşâd
Bülbül kibi hecringde işim nâle vü feryâd

Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Muhyî'dir. Muhyî bu gazele tam dört nazîre yazar ve yazdığı her nazîrenin başında Nevâî'ye nazîre olduğunu belirtir. Ayrıca Muhyî tüm nazîrelerinde Nevâî'nin atmosferinden de kurtulamaz. Hem mana ve mazmun, hem de ifade tarzı açısından Nevâî'yi hatırlatır.

Muhyî:

I

Bâğa varuben gördi gözüm 'ar'ar u şimşâd
Eşkümi revân eyledim ol servi edip yâd

FM42b

Muhyî:

II

Oldukda mu'ârız kaddine 'ar'ar u şimşâd
Kor başlarına hâkler encümününle bâd

FM42b

Muhyî:

III

Haddi olmuş gül-i ra'nâ kaddi zîbâ şimşâd
Hüsnünün bâğı olupdur İrem zât-ı 'imâd
FM43a

Muhyî:

IV

Hâcet erbâbına ser-cümle ser-i kûyı mu'âd
Âsitânıdır anın kıble-i ashâb-ı murâd
FM43a

182

Nevâî'nin **"-âb anga"** redifli gazeli Lâmiî ve Şarklı Surûrî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Çün kiyiki disem közin veh ni durur 'ıtâb anga
Çünki karası körgüzür her sarı müşg-nâb anga
Nevâdirü'ş-Şebab10

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-âb anga" redifli şiirine nazîre yazan şâirlerden birisi Lâmiî'dir. Bilindiği gibi Lâmiî, Nevâî'nin şiirlerini çok iyi tanıyan şâirlerden birisidir. Bu gazelde de bunu görmek mümkündür. Nevâî, gazelinin matla beytinde; gözüyle ilgili bazı özellikleri sıralarken; Lâmiî, Nevâî'ye benzer bir edâ ile, sevgilinin yanağıyla ilgili güzelliklere yer verir.

Aynı şeyleri Şarklı Surûrî için de söylemek mümkündür. O da gazelinde, Nevâî gibi, sevgili ile ilgili güzellik unsurlarına yer vermektedir.

Lâmiî:

'Ârızun aynı ki hayrândur bu gün mehtâb ana
Virmiş âteş gibi hâletler şarâb-ı nâb ana

Lâmiî-8

Şarklı Surûrî:

Ey cemâlin mescîd-i hüsn ü kaşın mihrâb ana
Çeşme-i fettânın imâm ü kirpiğin eshâb ana

Şarklı Surûrî7

183

Nevâî'nin **"-ân kildi"** redifli gazeli Lâmiî, Ahî ve Zaifî ve Zatî tarafından tanzir edilir.

Nevâî:

Sivüngil ey köngül âhır ki cisming içre cân kildi
Kuvân ey cân-ı mahzûn kim hayât-ı câvidân kildi

Garâibü's-Sıgar 613

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazanların başında Lâmiî gelmektedir. Lâmiî gazelin kafiye ve redifini değiştirmez, ancak veznini değiştirir. Fakat mana ve mazmun açısından bakıldığında ortak temaların işlendiği göze çarpmaktadır. Hem Lâmiî, hem diğer nazîreciler, sevgiliyi ve ondaki güzellik unsurlarını beyit beyit işlemektedirler. Mesela Nevâî, sevgilinin bir yerden dönüşünü bir müjde havası içinde anlatırken; Lâmiî sevgilinin "tîr-i müjesinin" ihsân olarak geldiğini müjdelemektedir.

Lâmiî

Câna tîr-i müjesinden yine ihsân geldi
Kandasın ey dil iriş hâneye mihmân geldi
Lâmiî501-251b

Ahî:

Leblerün yâd idecek cismümüze cân geldi
Gönül abdâlı yetiş tekyeye kurbân geldi
Ahi76-118

Zaifî:

Leblerün soralı bu hasta dile cân geldi
Sâkiyâ mey içeli benzümüze kan geldi
ZD-258

184

Nevâî'nin **"-âhım mining"** redifli gazeline, Lâmiî iki gazelle cevap vermiştir.

Nevâî:

Tîre kılmış tün kibi âfâknı âhım mining
Tâ işittim kim kılur şeb-gerdliğ mâhım mining
Nevâdirü'ş-Şebab 349

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Lâmiî, bu ve bunun gibi birçok nazîresiyle Nevâî'nin şiirlerini çok iyi tanıdığını ispatlar. Nevâî, matla beytinde "Tîre kılmış tün kibi âfâknı âhım mining" derken; Lâmiî aynı mazmunu benzer ifadeler kullanarak "Kaplayan 'âlem yüzin dûd-ı siyâhumdur benüm" mısraıyla anlatır.

Lâmiî ikinci nazîresinin matla beytinde de aynı hayali dile getirir, ancak bu sefer "âhı"nı "çarha ağan ejdere" benzetir.

Lâmiî:

I

Oda yakın çarhı dün gün hâr-ı âhumdur benüm
Kaplayan 'âlem yüzin dûd-ı siyâhumdur benüm

Lâmiî318-208

Lâmiî:

II

Tolaşaldan zülfüne cân-ı hevâ-hâhum benüm
Çarha ağdı ebr ayın ejder-i âhum benüm

Lâmiî319-209

185

Nevâî'nin **"-ân körünür"** redifli gazeline, Lâmiî ve 'Ulvî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Hatıng içre leb-i handân körünür
Hızr ile çeşm-i hayvân körünür

Fevâyidü'l-Kiber 180

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Görüldüğü gibi, Nevâî'nin bu gazelinin redifi de, az bulunan tipik rediflerden birisidir. Bu tip redifler nazîrenin kime yazıldığını bulmak açısından önemli birer ipuçudur. Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan

şâirlerden Lâmiî, kaleme aldığı nazîresinde vezni değiştirmiş olmasına rağmen, kafiye, redif ve ifade tarzı açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Bu gazele yazılan diğer nazîre ise 'Ulvî'ye aittir. Onun gazeli de, vezin hariç, her açıdan Nevâî"i hatırlatır. 'Ulvî bu redifi çok beğenmiş ve aynı redifle iki ayrı gazel yazar.

Lâmiî:

Ruhun ne âyînedür k'anda nakş-ı cân görünür
Hemîşe râz-ı cihân gün gibi 'ıyân görünür

Lâmiî91-86

'Ulvî:

I

Her kaçan câme-i gülgûn ile cânân görinür
Şafak içre sanuram şems-i dırahşân görinür

'Ulvî137-89

'Ulvî:

II

Ak sâde ile dilber bana her an görinür
Gûyiyâ yaşmak içinde gül-i handân görinür

'Ulvî255-164

186

Nevâî'nin **"-ânımsin mining"** redifli gazeline, Lâmiî Çelebi cevap vermiştir.

Nevâî:

Ger cefâ kıl ger vefâ kim dilsitânım-sin mining
Ger mini öltür ü ger tirgüz ki cânım-sin mining

Fevâyidü'l-Kiber 357

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, onun en önemli takipçilerinden olan Lâmiî cevap verir. Lâmiî matla beyitlerinden de anlaşılacağı üzere, hem mana ve mazmun, hem de ifade tarzı açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Lâmiî:

N'ola nâz itsen bana serv-i revânumsın benüm
Cânum alsan ğam degül çün dilsitânumsın benüm
Lâmiî311-207

187

Nevâî'nin **"-âr telh"** redifli gazeline, Lâmiî Çelebi ve Cemîlî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Gerçi ol şîrîn-leb içken mey irür bisyâr telh
Lîk min içken mey-i hecri yüz ança bar telh
Bedâyiü'l-Vasat110

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelinin en tipik tarafı redifidir. Redif, hem ses, hem de mana açısından gazel üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla aynı redifle yazılan şiirler de birbirini andırmaktadır. Mesela Lâmiî'nin nazîresine bakacak olursak; o da Nevâî gibi sevgilinin olmadığı yerde, her şeyin "telh" olacağını ifade etmektedir.

Lâmiî:

Şîrîn lebünsüz oldı mey-i huşkvâr telh
Zülfün gam ile geçdi ömür ey nigâr telh
Lâmiî69-64

Cemîlî:

Gonca ağzıng bâde-i gül-fâm ider her bâr telh
Câm-ı 'ayşım bolsa ni tang ay şeker güftâr telh

Cemîlî 142

188

Nevâî'nin **"-âne bolmas"** redifli gazelini, Anadolu'da Lâmiî Çelebi ve 'Ulvî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Gamıngdın iy perî dîvâne bolmas
Kişi kim hûş tapkaç yana bolmas

Bedâyiü'l-Vasat 237

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Lâmiî'nin Nevâî'ye yazdığı bu nazîre, nazîreden de öte, bir tür tercüme görüntüsü vermektedir. Özellikle matla beytinde Lâmiî, Nevâî'nin şiirindeki lehçe farklarını gidererek kendi şiirine aldığı görülmektedir.

Diğer nazîre ise 'Ulvî'ye aittir. Onun nazîresi de Nevâî'yi çok açık bir şekilde hatırlatmaktadır.

Lâmiî:

Yâd-ı lebünle kim ola mestâne olmaya
Hüsnün bahârını göre dîvâne olmaya

Lâmiî-9

'Ulvî:

Şol dil ki câm-ı 'ışk ile mestâne olmaya
Lâyık budur ki şem'üne pervâne olmaya
'Ulvî24-15

189

Nevâî'nin **"-ân üze"** redifli gazeline, Lâmiî, Sehî, Muhibbî ve Mihrî Hatun birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Tîrelik hattıng sevâdıdın leb-i handân üze
Hızr saldı sâye gûyâ çeşme-i hayvân üze
Bedâyiü'l-Vasat550

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu gazele nazîre yazan şâirlerin başında Lâmiî gelmektedir. Özellikle Nevâî'nin mahlas beyti ile Lâmiî'nin matla beyi arasında benzerlikler görülmektedir. Nevâî makta beytinde; aşk derdinin yükünü gönlüne koy, diyen sevgiliye "minnet cân üze" derken; Lâmiî yar için ölmek teklifine "minnet gelür cân üstüne" demektedir.

Nevâî:

İy Nevâî tâ didi derdim yükin könglüngge koy
Könglüm üzre koydum ol yükni vü minnet cân üze

Lâmiî:

Yâr içün ölmek bana minnet gelür cân üstine
Cânı kim takdîm eder 'âlemde cânân üstine
Lâmiî424-233b

Mihrî:

Şöyle ditrer cân u dil her lahza cânân üstine
Nitekim pervâne ditrer şem'-i tâbân üstine
Mihri161-123

Sehî:

Zülf-i miskîn salındı kadd-i cânân üstine
Kondı bir tâvûsdur serv-i hırâmân üstine
Sehî232-119

Muhibbî:

Hâlüni gördükde didüm la'l-i cânân üstüne
Noktalardur ki komuşlar şekeristân üstüne
Muhibbî420-736

Muhibbî:

Sebze-i hattun gören dir la'l-i handân üstüne
Hızrdur san sâye salmış âb-ı hayvân üstüne
Muhibbî436-769

Muhibbî:

Gamzeleri öldürdü gerçi itdi kan kan üstüne
Döndü la'lün zinde kıldı virdi cân cân üstüne
Muhibbî397-692

190

Nevâî'nin **"-âr tîğ"** redifli gazeline, Lâmiî cevap vermiştir.

Nevâî:

Lâlegûn bolmış sürerde katlime dildâr tîğ
Yâ belâ tağıdın itmiş lâlezâr izhâr tîğ
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Tîğ redifli bu gazelde Nevâî, sevgilinin kendisini öldürmek için tîğını sürerek "lâlegûn" ettiğini söylerken; Lâmiî de benzer şeylerden bahsetmiş, sevgilinin kendisini öldürmek maksadıyla tekrar tekrar kılıcını çektiğini söylemiştir.

Lâmiî:

Yâre söylen katlüm içün çekmesün her bâr tîğ
Gam beni öldürdi bârî görmesün âzâr tîğ

Lâmiî228-224

191

Nevâî'nin **"-izârımdur mining"** redifli gazeline, sadece Lâmiî cevap vermiştir.

Nevâî:

Tang nesîmin sayir itken gül-'**izârımdur mining**
Siğritip meydânğa kirgen şeh-süvârımdur mining

Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

İki şiir arasındaki teknik benzerliklerin yanında, mana ve mazmun olarak da açık benzerlikler görülmektedir. Özellikle matla beytinde Nevâî "Siğritip meydânğa kirgen şeh-süvârımdur mining" derken; Lâmiî: "'Azm-i meydân eyleyen şeh-süvârumdur benüm" demektedir.

Lâmiî:

'Azm-i meydân eyleyen şeh-süvârumdur benüm
Ayağı tozına cân ü dil nisârumdur benüm

Lâmiî314-207

192

Nevâî'nin **"-âr istedim"** redifli gazelini, Lâmiî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Kan yutup 'ömri cihân ehlide bir **yâr istedim**
Lîkin ol kemrek tapıldı gerçi bisyâr istedim
Bedâyiü'l-Vasat

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

İki şâir arasında benzerlik olduğunu gösteren gazellerden birisi de budur. Görüldüğü gibi Nevâî kan yutup bir yar istediğini söylerken, sevgilinin dudağına da işaret eder. Lâmiî ise daha açık bir ifadeyle leb-i yâr isteyenin kan yutması gerektiğini dile getirir.

Lâmiî:

La'l gibi kan yudar câm-ı leb-i yâr isteyen
Şem'veş cânun od eyler bezm-i dildâr isteyen
Lâmiî353-216

193

Nevâî'nin bu gazeli Lâmiî, Fedâyî, Nihânî ve Şarklı Surûrî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Zihî zuhûr-ı cemâling kuyaş kibi peydâ
Yüzüng kuyayışığa zerrât-ı kevn olup şeydâ
Nevâdirü'ş-Şebab1

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Lâmiî'dir. Lâmiî, Nevâî'nin matla beytinde söylediklerini, neredeyse olduğu gibi kendi şiirine taşımıştır.

Lâmiî:

Ey nûr-ı ruhun gün gibi her zerrede peydâ
Olsa ne 'aceb arz u semâ hüsnüne şeydâ
Lâmiî-1

Fedayî:

Cemâl-i mihri tâ k'oldı sûverden âleme peydâ
Kamu binâ dil ol hüsni görüp oldı be-cân şeydâ
Fedâyi 16

194

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Lâmiî cevap verir.

Nevâî:

Ay gedâyıng allıda muhtâc ehl-i taht u tâc
Ehl-i tâc allıda andak kim gedâğa ihtiyâc
Nevâdirü'ş-Şebab 93

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Lâmiî'dir. Her iki şâir de özellikle matla beytinde aynı düşünceyi, benzer ifadelerle tekrar etmiştir.

Lâmiî:

Kimseye şâhum gamun devrinde yokdur ihtiyâc
Ben gedâya işiğün toprağı pesdür taht u tâc
Lâmiî57-52

195

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Lâmiî tanzir eder.

Nevâî:

Tîğ-ı 'ışkıngdın köngül her yan ağız dik boldı çâk
Bu ağızlardın ni tang çiksem figân-ı derd-i çâk
Bedâyiü'l-Vasat 328

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Lâmiî'dir. Lâmiî'nin bu gazeli birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle iki gazelin ses açısından benzerliği çok dikkat çekicidir. İki şâirin de matla beytinde iki kez "çâk" kelimesini kullanması ve benzer ifadelerle gönüllerinin parça parça olduğunu ifade etmesi, benzerliğin en açık delilleridir.

Lâmiî:

Tîğ-ı dilberden şu resme oldı sînem çâk çâk
Sanasın seylâbdan yer yer yarıldı sah-ı hâk
Lâmiî282-196

196

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Lâmiî cevaplandırır.

Nevâî:

Ni mey hoştur manga ni gül kirekliktür ni gülzârı
Kirek meydin gül açkan yârning gülzâr-ı ruhsârı
Bedâyiü'l-Vasat 579

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'ni bu gazeline tek nazîre Lâmiî'den gelir. Lâmiî'nin nazîresi hem teknik açıdan, hem de mana ve ifade biçimi açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Her iki şâir de sevgilinin olmadığı yerde, ne meyi, ne de gülzârı istememektedir.

Lâmiî:

Şarâbı sâkiyâ terk it ko mutrib seyr-i gülzârı
Bana besdür iki 'âlemde yârün la'l-i ruhsârı
Lâmiî507-252

197

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Lâmiî cevap verir.

Nevâî:

Veh ki hecrinde cihân boldı közünge zulümât
Kim barur yaykalıp u kayıtmas ol âb-ı hayât
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Lâmiî'dir. İki gazel arasında çok açık benzerlikler görülmektedir. Özellikle matla beytinde; her iki şâirin de aynı ifadeleri kullandığı görülmektedir.

Lâmiî:

Gözüme mihr-i ruhunsuz cihân durur zülûmât
Gel imdi kande isen ey dudağı âb-ı hayât
Lâmiî31-27

198

Nevâî'nin **"-âh şem'"** redifli gazeline Anadolu'da sadece Hayâlî Bey cevap vermiştir. Hayâlî Bey bu gazele iki nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Vasl şâmı halvetimde yok salar nâgâh şem'
Reşkdin cânımı gâhî sâye örter gâh şem'

Garâibü's-Sıgar 305

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Hayâlî Bey'in Nevâî'yi çok iyi tanıdığını gösteren nazîrelerden birisi de budur. Hayâlî Bey'in vezin ve redif yanında, özellikle Nevâî'nin ifade tarzını olduğu aldığı görülmektedir. Nevâî'nin gazelinin en belirgin yanı "gâhî .... gâh" bağlacını kullanarak şiire ayrı bir âhenk katmasıdır. Hayâlî Bey, bu kullanımı çok beğenmiş ve kendisi de aynı ifade tarzını şiirine taşımıştır.

Hayâlî Bey:

I

Hûn-ı dil bâde hayâl-i dost hemden âh şem'
Gönlümü gâhî şarâb ü şâhid eğler gâh şem'

HD169-232

Hayâlî Bey:

II

Derd-i dil söyler zebân-ı hâl ile her gâh şem
'Aşk tavrından eder pervâneyi âgâh şem

HD170-235

199

Nevâî'nin **"-âd eyledim"** redifli gazeline Hayâlî Bey, Muhibbî ve 'Ulvî birer gazelle cevap vermiştir.

Nevâî:

Ay ki evvel kâmeting vasfını şimşâd eyledim
Serv-i cennet bol ki imdi sini âzâd eyledim

Nevâdirü'ş-Şebab 412

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerin başında Hayâlî Bey gelmektedir. Hayâlî Bey'in gazelinde Nevâî'den etkilenerek yazılmış bazı beyitlere rastlamak mümkündür. Mesela Nevâî bir mısrada "Haste könglümni gam-ı hicrân bile şâd eyledim" derken; Hayâlî "Yad-ı vaslınla yine dîvâneyi şâd eyledim" demektedir. Görüldüğü gibi Nevâî, hicran, Hayâlî ise yad-ı vasl ile şâd olduğunu söylemektedir.

Başka bir mısrada ise Nevâî "Çün min öz tab'ımnı bî-keslikge mu'tâd eyledim" derken; Hayâlî "Hamdü-lillah kendimi hicrâna mu'tâd eyledim" demektedir. Burada ise Nevâî "bî-kesliğe, Hayâlî ise "hicrân"a mu'tâd eylediğini söylemektedir.

Hayâlî:

Kaddin ile ârızın gülzârda yâd eyledim
Servi pest etdim gülü âhımla berbâd eyledim

HD201-323

Muhibbî:

Nev-bahâr-ı hüsnin anup gül yüzin yâd eyledüm
Bülbül-i şûrîde gibi âh u feryâd eyledüm

Muhibbî268-447

'Ulvî:

Bâğa vardum kûy-ı yârı bir seher yâd eyledüm
Hâtır-ı dil-tengi açdum gül gibi şâd eyledüm
'Ulvî504-309

200

Nevâî'nin bu gazelini sadece Hayâlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

İkki közüm ki derd ü belâ cûy-bârıdur
Ahım buhârı üstide ebr-i bahârıdur
Nevâdirü'ş-Şebab 190

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, tek nazîreyi Hayâlî yazmıştır. Hayâlî'nin nazîresi ile Nevâî'nin gazeli arasında hem mana ve mazmun benzerliklerine, hem de ifade paralelliklerine rastlamak mümkündür. Özellikle matla beytinde, her iki şâir de benzer şeylerden bahsetmektedirler.

Hayâlî:

Başım diyar-ı gamda belâ kûhsarıdır
İki gözüm bi'aynihi anun pınarıdır
HD119-88

Hayâlî:

Aşkellerinde sîne belâ kûhsarıdır
Kim tâze dâğı yer yer anın lâlezarıdır
HD153-188

201

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîreyi Hayâlî yazmıştır.

Nevâî:

Gûyâ birbirige 'âşık irür ol iki kaş
Kim koyar her birisi ol birining allıda baş

Nevâdirü'ş-Şebab 253

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, Anadolu'da sadece Hayâlî cevap vermiştir. Hayâlî neredeyse Nevâî'nin matla beytini olduğu gibi kendi şiirine taşımıştır. Özellikle söyleyiş biçimi tamamen Nevâî'yi andırmaktadır.

Hayâlî:

Gördü ki kıblegâh-ı cihândır ol iki kaş
Eksikliğin hilâl bilip eğdi ana baş

HD166-224

202

Nevâî'nin **"-âd eylesem"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Usûlî cevap vermiştir.

Nevâî:

Örtenür il fürkatidin nevha bünyâd eylesem
Kuzğalur 'âlem ögürmek birle feryâd eylesem

Nevâdirü'ş-Şebab 397

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Usûlî tarafından kaleme alınmıştır. Bu nazîre incelendiğinde görülecektir ki Anadolu'da Nevâî'yi tanıyan, onun şiirlerini tanzir ederek Anadolu'ya taşıyan şâirlerden birisi de

Usûlî'dir. Usûlî, Nevâî'nin bu gazelini, tanzir etmekten de öte, lehçe farklarını gidererek kendi şiiri haline getirmiştir. Özellikle matla beytinde bunu görmek mümkündür.

İkinci beyitte ise Nevâî, sevgiliyi ne zaman yâd eylese felek gam-hânesinin başına yıkıldığını söyler: "Ol kuyaş hem-hânem irkenni kaçan yâd eylesem" Usûlî ise, ikinci beyitte sevgiliyi yâd edince aklının gittiğini, kendini unuttuğunu söyler: "Ey peri-peyker eger nâgeh seni yâd eylesem"

Usûlî:

Yıkılır gökler ger âh u nâle bünyâd eylesem
Tutuşur 'âlem harâret birle feryâd eylesem
UD186-90

203

Nevâî'nin **"-âr bol"** redifli gazeline, başta Usûlî olmak üzere, Sun'î ve Nedîm birer nazîre yazmışlardır.

Nevâî:

Ayta alman kim min-i âvâre birle yâr bol
Gerçi yok kıldıng mini ol kûydin sin bar bol
Fevâyidü'l-Kiber 402

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline Anadolu'da ilk nazîreyi Usûlî yazmıştır. Usûlî'nin matla beytinden de anlaşılacağı gibi, iki şiir arasında büyük benzerlikler göze çarpmaktadır. Özellikle ikinci mısrada Nevâî "Gerçi yok kıldıng mini ol kûydin sin bar bol" derken; Usûlî "Beni cevriyle yog etse kayırmaz kendi var olsun" demektedir. Görüldüğü gibi Usûlî, Nevâî'nin kullandığı "beni yok etti kendi var olsun" cümlesini olduğu gibi almıştır.

Benzer bir kullanıma Nedîm'in aynı redifli şiirinde de rastlamak mümkündür. Nedîm "Heman doğrusu 'ömrüm hâsılı 'âlemde sen vâr ol" demek suretiyle Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Usûlî:

Benim gam çünki yârimdir ko yâr ağyâra yâr olsun
Beni cevriyle yog etse kayırmaz kendi var olsun
UD192-96

Sunî:

Salup zülfin ayağa didi diller târ u mâr olsun
Hele miskînleri yâd itdi 'ömri pâyidâr olsun
Sun'î128-58

Nedîm:

Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim haberdâr ol
Beni bîmâr-ı hicrân eyledin sen dahı bîmâr ol
Nedim315-79

204

Nevâî'nin **"-ân iyleben"** redifli gazeline, başta Usûlî olmak üzere, Mihrî ve Nedîm nazîre yazmıştır.

Nevâî:

İkki gül bir kiçe külbemni gülsitân iyleben
Aldılar cânımnı bî-dâd olça imkân iyleben
Fevâyidü'l-Kiber 477

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîre Usûlî'den gelmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Usûlî, Nevâî'nin bazı gazellerini ilk olarak tanzir etmek suretiyle Anadolu'ya taşıyan şâirlerdendir. Bu gazelde de durum aynıdır.

İki gazel arasında, vezin ve kafiye birliğinin de ötesinde, ifade tarzı açısından da benzerlikler görülmektedir.

Usûlî:

Ey dil ü cân mülkünü zulm ile vîrân eyleyen
Vey cefâ tîgin çekip nâ-hak yere kan eyleyen
UD193-97

Mihrî:

Dost hicründür dem-â-dem bağrumu kan eyleyen
La'l-i nâbundur sorarsam ana dermân eyleyen
Mihri126-108

Nedîm:

Mey midir ruhsârını mihr-i dırahşân eyleyen
La'linli sâgar mıdır kân-ı Bedahşân eyleyen
Nedim328-105

205

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Usûlî cevaplandırır.

Nevâî:

İki ruhsârıng irür hûb u hattıng hem merğûb
Hûblardın ni ki baş ursa irür bî-şek hûb
Fivayidü'l-Kiber46

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre, Usûlî'den gelir. Usûlî, Nevâî'yi hem teknik açıdan, hem de ifade biçimi ve mazmun açısından tanzir eder.

Her iki şâir de sevgilideki bazı güzellik unsurlarından bahseder ve her birinin diğerinden daha güzel olduğunu söyler.

Usûlî:

Ey ki hüsnün hûb çeşmin hûb cismin cümle hûb
Nâm-ı pâkin ehl-i diller içre mahbûbu'l-kulûb
UD102 -6

206

Nevâî'nin **"-ândın halâs"** redifli şiirine Anadolu'da 'Ulvî ve Yahyâ Bey cevap vermiştir.

Nevâî:

Cân yitip ağzımğa tapman derd-i hicrândın halâs
Cânnı hicrândın halâs it yâ mini cândın halâs
Garâibü's-Sıgar 285

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâ'nin, "-ândın halâs" redifli bu şiirie nazîre yazan şâirlerden birisi 'Ulvî'dir. 'Ulvî'nin Nevâî'yi yakından tanıdığı, yazdığı nazîrelerden anlaşılmaktadır. Özellikle Nevâî'nin bu gazeline yazdığı nazîre bunun en önemli delillerinden birisidir. İki şiir karşılaştırıldığında görülecektir ki, benzerlik sadece kafiye, redif ve vezinle sınırlı olmayıp ifade biçimi ve mazmuna sirayet etmektedir. Adeta 'Ulvî, Nevâî'nin matla beytini, lehçe farklarını bertaraf ederek kendi şiirine aktarır. Matla beytinin birinci mısraında her iki şâir de ayrılıktan yakınır; birinci mısradaki bu benzerlik ikinci mısrada daha da belirginleşir. Nevâî "Cânnı hicrândın halâs it yâ mini cândın halâs" derken; 'Ulvî "Yâ irüşdür yâra yâ hod eyle cânumdan halâs" der. Görüldüğü gibi her iki şâir de aynı hayali, hemen hemen aynı kelimelerle dile getirmektedir.

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden şâirlerden birisi de Yahyâ Bey'dir. Onun nazîresi de büyük ölçüde Nevâî'yi hatırlatmaktadır. İki şiir arasındaki benzerlik vezin ve redifin ötesine geçmiş; konu itibariyle de ortak şeyler işlenmiştir. Nevâî'nin ayrılıktan şikayet edip de "ya ayrılık, ya ölüm" demesine karşılık; Yahyâ Bey hadiseye biraz daha gerçekçi yaklaşmış ve gerçek âşıkların "derd-i cânândan halas" olamayacağını ve tek çözümün "şevk ü zevk ile hemân ölmek" olduğunu ifade eder.

'Ulvî:

Fürkat içre kıl beni yâ Rab figânumdan halâs
Yâ irüşdür yâra yâ hod eyle cânumdan halâs
'Ulvî340-213

Yahyâ Bey:

'Âşık-ı sâdıklar olmaz derd-i cânândan halâs
Şevk ü zevk ile hemân ölmek durur andan halâs
YD194-403

207

Nevâî'nin **"-ar çerh"** redifli gazelini, Anadolu'da sadece 'Ulvî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Sıdkıng boluban urmak bu günbed-i ahzar çerh
Kasrıngğadur urğan dik bir sebz kebûter çerh
Fevâyidü'l-Kiber111

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu şiirini tanzir eden tek şâir 'Ulvî'dir. Her iki şâir de çarh etrafında bazı hayaller kurar. 'Ulvî'nin bu gazeli Nevâî'den tanzir ettiğini

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

gösteren en önemli delil ise her iki şâirin de matla beytinde çarhı kebûtere benzetmesidir.

'Ulvî:

Çarh urur 'ışkun hevâsı ile kebûtervâr çarh
Zâr ü sergerdânın olmış ey kamer ruhsâr çarh
'Ulvî82-53

208

Nevâî'nin **"-â kılıp"** redifli gazeline 'Ulvî cevap vermiştir.

Nevâî:

'Işk nâ-bûd itti bizni vâle vü şeydâ kılıp
Katl üçün her lahza mühlik bâ'isî peydâ kılıp
Bedâyiü'l-Vasat53

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan 'Ulvî, vezin ve kafiyede bir değişiklik yapmamış, ancak redifi değiştirmiştir. İki şiir mana ve ifade tarzı açısından karşılaştırıldığında çok açık benzerlikler olduğu görülecektir. 'Ulvî de Nevâî gibi, aşkın kendisini ne hale getirdiğini ve perişanlığını dile getirmiştir.

'Ulvî:

Gurbete düşdüm dirîğâ 'âşık-ı şeydâ olup
Bu garîb illerde kaldum bî-kes ü tenhâ olup
'Ulvî49-32

209

Nevâî'nin **"-er irür bâ'is"** redifli gazeline 'Ulvî ve Cinanî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Mining mecnûnluğumğa 'ışk u sevdâ ger irür bâ'is
Velîkin bu ikige bir perî-peyker irür bâ'is

Bedâyiü'l-Vasat 90

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin önemli takipçilerinden olan 'Ulvî, bu nazîreyle de Nevâî'yi ve şiirlerini yakından tanıdığını göstermektedir. 'Ulvî'nin nazîresi, hem mana, hem de ifade tarzı açısından tamamen Nevâî'yi hatırlatmaktadır. İki şiir arasında ve hatta kullanılan bağlaç ve bu bağlaçın yeri arasında bile büyük paralellikler görülmektedir.

'Ulvî:

Gam-ı hicrâne her dem nâle vü efgân olur bâ'is
Nitekim nâle vü efgânuma hicrân olur bâ'is

'Ulvî66-43

Cinanî:

N'ola ruhsârun olsa bana giryân olmağa bâ'is
Olur gül bülbül-i gûyâya nâlân olmağa bâ'is

CD472-17

210

Nevâî'nin **"-ül heves"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece 'Ulvî cevap vermiştir.

Nevâî:

İylegen kadd ü yüzüng barında serv ü gül heves
Dehr bostânıda andak bolmagay bir bü'l-heves

Bedâyiü'l-Vasat 230

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin heves redifli gazelini tanzir eden 'Ulvî, onu iyi tanıyan şâirlerdendir. Bu nazîrede de bunu görmek mümkündür. İki şiir arasında, biraz da redifin anlam üzerindeki tesirinden dolayı, çok açık benzerliklerin olduğu görülmektedir. Mesela matla beytinde Nevâî, sevgili varken, gülistana heves edenleri kınarken; 'Ulvî gönlü tıfla benzetmiş ve gülistanı "seyr"e kalkıştığı için kınamıştır.

'Ulvî:

Tıfl-ı dil eyledi seyr-i ruh-ı cânâna heves
Nev-hevesdür n'ola eylerse gülistâna heves
'Ulvî325-205

211

Nevâî'nin **"-âr küç"** redifli gazeline, Nev'î, 'Ulvî, Gelibolulu Alî ve Nef'î cevap vermiştir.

Nevâî:

Tolğadı sabrım kolın zâhir kılıp dildâr küç
Gerçi nâzükdür velîkin bar anga bisyâr küç
Fevâyidü'l-Kiber 98

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Nev'î'dir. Gazelde, kafiye ve redif anlam üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu için, aynı kafiye ve redifle yazılan gazeller de birbirine benzemektedir. Bu yüzden hem Nev'î'nin, hem de 'Ulvî ve Nef'î'nin nazîresi birçok yönden Nevâî'yi andırmaktadır.

Nevî:

Yâr işi ey dil kolay ammâ gam-ı agyâr güç
Vasl-ı gül âsân velî sabr-ı cefâ-yı hâr güç
Nev'i42-255

'Ulvî:

I

Yâr ile yâr olduğı ey dil bugün ağyâr güç
Yârını ağyâr ile görmek kişi her bâr güç
'Ulvî68-44

'Ulvî:

II

Raht-ı sabrum ğâret itdi eyleyüp ol yâr güç
Bî-dil ü bî-çâreye zulm eylemek dil-dâr güç
'Ulvî72-47

Gelibolulu Alî:

Derd-i 'ışkum dir dimez gelmiş sana ey yâr güç
Didi âdem n'eylesün ikrâr güc inkâr güç
G.Alî231-54

Gelibolulu Alî:

Cân gibi eylerse derdün gönlümüz bîmâr güç
Biz sipâhîyüz bize bir müşterek tîmâr güç
G.Alî232-55

Nef'î:

Ölmek âsân 'âşıka bir dem firâk-ı yâr güç
Böyle müşkil derd esîri hasteye tîmâr güç
Nef'i293-26

212

Nevâî'nin **"-âr iyleme"** redifli gazeline, Sehî Bey ve Sabûhî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Halk mihrige mini yâ Rab yana zâr iyleme
İyleseng hem mihri yoklarğa giriftâr iyleme
Bedâyiü'l-Vasat 540

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Sehî Bey'dir. Nevâî'nin gazelinin en önemli yanı, bir tür yakarış olması ve şâirin istemediği şeyleri dile getirmesidir. Sehî Bey'in nazîresi de aynı özellikleri taşımaktadır. İki gazel arasında birçok açıdan paralellikler gözlenmektedir.

Sehî:

Bî-vefâ dil-dâra yâ Rab kimseyi yâr eyleme
Cevr-i yâr ile cihândan anı bîzâr eyleme
Sehî217-111

Sabuhî:

'Âşık ol seng-i melâmetden dilâ âr eyleme
Ehl-i derd ol bir nefes terk-i gam-ı yâr eyleme
Sabuhi96

213

Nevâî'nin bu gazeline tek cevap Sehî'den gelir.

Nevâî:

Seher kördüm yüzin akşamğaça köydi hazîn cânım
Bu irdi subh-ı vaslım tâ ni bolğay şâm-ı hicrânım
Bedâyiü'l-Vasat 405

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Sehî Beyden gelir. İki gazel arasında hem mana, hem de ifade biçimi açısından çok açık bir benzerlik göze çarpmaktadır. Özellikle matla beytinde Sehî, Nevâî'nin ifadelerine benzer ifadeleri kullanarak, sevgilinin yüzünü görünce gönlünün yandığını ifade etmektedir.

Sehî:

Senün nâr-ı ruhun şevkıyla cân göynür benüm cânum
Lebün sen bûsesine her nefesde gevrer îmânum
Sehî171-88

214

Nevâî'nin bu gazelini, sadece Sehî tanzir eder.

Nevâî:

Yârıdın hîç kim mining dik zâr ü mehc**ûr olmasun**
Cümle 'âlemle rüsvâlıkka meşhûr olmasun
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Sehî'nin gazeli, teknik açıdan Nevâî'ye yazılmış bir nazîre olmasa da, ifade tarzı açısından onun gazelini hatırlatmaktadır. Her iki şiirin de bir tür yakarış olması paralelliği arttırmaktadır.

Sehî:

Virüp dil dâm-ı zülfine dil-ifkâr olmasun kimse
Kara zülfi gibi yârun siyeh-kâr olmasun kimse
Sehî251-129

215

Nevâî'nin **"-ati telh"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Yahyâ Bey cevap vermiştir.

Nevâî:

Ay köngül çünki irür yâr mey-i fürkati telh
Kim ki bu meyni içer bolsa ni tang rikkati telh
Nevâdirü'ş-Şebab110

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu gazel tek nazîreyi Yahyâ Bey yazar. Yahyâ Bey'in nazîresi hem teknik açıdan, hem de mana açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Yahyâ Bey:

Yine bir vech ile gülşende niçe sûreti telh
Eyledi bâd-ı şitâ gibi bu cem'iyyeti telh
YD46-309

216

Nevâî'nin bu gazeline, Yahyâ Bey ve Sehî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Bitikingdin ki sevâdını körüp **cân taptım**
Zulmet içre meselâ çeşme-i hayvân taptım
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, ilk nazîreyi Yahyâ Bey yazmıştır. Yahyâ Bey, lehçe farklarından dolayı redifte bir değişiklik yapmış ve "taptım" yerine aynı anlama gelen "buldum" fiilini kullanmıştır. İki gazelin özellikle matla beyitleri arasında çok yakın bir anlam ilişkisi de göze çarpmaktadır.

Diğer nazîre ise Sehî'ye aittir. Ancak Sehî, Nevâî'den ziyade, Yahyâ Bey'i hatırlatmaktadır.

Yahyâ Bey:

Vefâdan misli bulınmaz bugün bir nev-cüvân buldum
Görince sevdüm anı ölmiş iken tâze cân buldum
YD264-447

Sehî:

Dil-i bîmârı hicründe za'îf ü nâ-tüvân buldum
Bi-hamdillâh kapunda ölmişiken tâze cân buldum
Sehî168-87

217

Nevâî'nin **"-ân istegey"** redifli bu gazelini, sadece Yahyâ Bey tanzir etmiştir.

Nevâî:

Bes ki könglümni felek mecrûh u vîrân istegey
İsterem ölmekni andak kim ölüg cân istegey
Nevâdirü'ş-Şebab

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin gazeli ile Yahyâ Bey'in nazîresi arasında çok açık bir benzerlik görülmektedir. Özellikle matla beytinde her iki şâir de sevgilinin âşıktan istediği şeyleri benzer ifadelerle dile getirmektedir.

Yahyâ Bey:

Habîbüm 'âşıkı bî-hân u mân u lâ-mekân ister
Zelîl ü zâr u mahzûn u za'îf ü nâ-tüvân ister
YD70-325

218

Nevâî'nin **"-ân eyleme"** redifli gazelini, sadece Yahyâ Bey tanzir etmiştir.

Nevâî:

Yâ Rab ol yüzni demî közümge pinhân eyleme
Yâ közümni andın özge yüzge hayrân eyleme
Nevâdirü'ş-Şebab 531

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, tek nazîreyi Yahyâ Bey yazmıştır. Yahyâ Bey'in gazeli, hem teknik açıdan, hem de ifade biçimi açısından tamamen Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Yahyâ Bey:

Odlara yakup beni göz göre giryân eyleme
Kendüni her sohbete şem'-i şebistân eyleme
YD535

219

Nevâî'nin **"-ân imes"** redifli şiiri, sadece Kâtibî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Çâk bolgan könglüme kılmak 'ilâc âsân imes
Gonca kim açıldı bütkermek anı imkân imes

Garâibü's-Sıgar 246

Nevâî:

Çâk itip könglümni açılsun dimek imkân imes
Goncanı amdâ aşıp gül eylemek âsân imes

Garâibü's-Sıgar 251

Bu Gazellere Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ân imes" redifli, her ikisi de Garâibü's-Sıgar'da olmak üzere, iki gazeli bulunmaktadır. Kâtibî de Nevâî gibi şiirlerini Çağatay Lehçesi ile yazar. Kâtibî'nin, gazellerinde Çağatay lehçesini kullanması ve kaleme aldığı hemen her gazeli Nevâî'ye nazîre olarak yazması dolayısıyla, "Nevâî-i Sanî" lakabı verilmiştir. Kâtibî, Nevâî'nin gazeline yazdığı nazîresinde, her ne kadar vezin ve kafiyeyi ondan almış olsa da, gazelinde farklı mazmunlar kullanmayı yeğlemiştir.

Kâtibî:

Çîn durur zülfingge câdûlığ atı yalğan imes
Küfr üstâdı hattingge ay sanem bühtân imes

Kâtibî 47-VII

220

Nevâî'nin **"-âr min"** redifli gazeline, sadece Kâtibî cevap vermiştir.

Nevâî:

Ni tirig min ni ölüg ni sağ ni bîmâr min
Ayta almam firâkıngdın ni yanglığ zâr min

Garâibü's-Sıgar495

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Kâtibî, yazdığı nazîresinde tamamen Nevâî'nin tesirinde kalır. Özellike Kâtibî'nin ikinci beyti Nevâî'nin matla beytini hatırlatmaktadır. Nevâî "Ni tirig min ni ölüg ni sag ni bîmâr min" derken; Kâtibî, mısraya paralel olarak "'Akl u fikr ü sabr u hûşım kıldı yağma 'ışk-ı yâr" demektedir. İkinci mısrada paralellik yanında mana benzerliği de göze çarpmaktadır. Nevâî "Ayta almam firâkıngdın ni yanglıg zâr min" derken; Kâtibî "Vâdî-i hicrânda kaldım ni kılay nâçâr min" demektedir.

Kâtibî:

Vasl ümîdim yok mining müştâk-ı rûy-ı yâr min
Ârzû kılmam bihişti 'âşık-ı dîdâr min

Kâtibî 45-IV

221

Nevâî'nin **"-es idim"** redifli gazeline, sadece Kâtibî cevap vermiştir.

Nevâî:

Yâr kilgeç manga düşmen bolurın bilmes idim
Yoksa tün kün tileben vasl du'â kılmas idim

Fevâyidü'l-Kiber 440

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden Kâtibî, gazelini Çağatay lehçesi ile kaleme almıştır. Kâtibî'nin nazîresi, hem redifin anlam üzerindeki yoğun tesiri, hem de şiirin Çağatay Lehçesi kullanılarak

yazılması dolayısıyla, tamamen Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Ayrıca nazîrenin mana ve ifade biçimi de Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Mesela matla beyitlerinde her iki şâir de firkatten şikayet etmiş, vuslatı istemişlerdir. Yine ikinci beyitlerde de şâirler sevgiliden ayrıldıkları için duydukları pişmanlıktan bahsetmektedirler.

Kâtibî:
Firkat İlâhî ni tavr olur bilmes idim
Aslâ min anıng hayâlını kılmas idim

Âhir mini uçrattı sining 'ışkıng anga
Öz hâlima kalsa sindin ayrılmas idim
Kâtibî44-1

222
Nevâî'nin **"-âz iylep"** redifli gazelini, sadece Kâtibî tanzir etmiştir.

Nevâî:
Barur ol mest yana nâz iylep
Halk ile 'arbede âğâz iylep
Fevâyidü'l-Kiber 66

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kâtibî cevap verir. Kâtibî, Nevâî'nin söylediklerini, benzer ifadelerle kendi şiirine aktarır. Özellikle matla beytinde kafiye kelimeleri bile Nevâî'den alınmıştır.

Kâtibî:
Ol perî-çihre kaçan nâz eylegey
Nâleğa 'uşşâk âğâz eylegey
Kâtibî 47-VIII

223

Nevâî'nin bu gazeli sadece Kâtibî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Gül-ruh-ı ra'nâ kadim çün bâğ tavâf eyler barıp
İnfi'âlidin gül-i ra'nâ kızarıp sarğarıp
Nevâdirü'ş-Şebab 55

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir, Kâtibî'dir. Kâtibî'nin şiiri birçok açıdan Nevâî'yi andırmaktadır. Ayrıca mana ve ifade biçimi açısından da benzerliklerin olduğu görülmektedir.

Nevâî'nin matla beytinde söylediği şeyleri Kâtibî ikinci beyyte tekrar etmiştir:

Nevâî:
İnfi'âlidin gül-i ra'nâ kızarıp sarğarıp

Kâtibî
Gül bilen gonce hâcil boldı hayâdın kızarıp

Kâtibî:

Her seher ay yüzi gül gülşen-i kûyingge barıp
Yığlar ahvâlını dil şebnem-i eşkimni tarıp
Kâtibî 48-X

224

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Kâtibî cevap verir.

Nevâî:

Yana bu akşam buzuğ könglüm besi bed-hâldür
Ten buzuğ zindânıda cân hem harâb-ahvâldür
Bedâyiü'l-Vasat 160

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Kâtibî'dir. İki şiir arasında birçok açıdan benzerliklerin olduğu görülmektedir. Her iki şâir de gazelllerinde sevgili ve sevgilideki güzerllik unsurlarından bahsetmektedir. Mesela her iki şâir de ikinci beyitlerinde sevgilinin gözünün "kattâl"lığından, kendilerinin de "maktûl"lüğünden bahsetmektedir.

Nevâî:
Cân ölerdin dağı gamzeng öltürirdin toymadı
Allâh Allâh ol ni maktûl ü bu ni kattâldür

Kâtibî:
Mürdeler ihyâsıda la'li Mesîhâdur velî
Zülfi câdû çeşmi fettân gamzesi kattâldur

Kâtibî:

Ruhları keyfiyyet-i meydin kaçan kim âldur
Sâkiyâ tanır min ol gül-çihreni hoş-hâldur
Kâtibî 46-VI

225

Nevâî'nin **"ümîd"** redifli bu gazeline tek nazîreyi 'Avnî yazar.

Nevâî:

Yâr vaslıdın üzüp irdim min-i şeydâ **ümîd**
Şâh lutfı koymadı şeydâ köngülni nâ-ümîd
Bedâyiü'l-Vasat

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Her iki şâirin de "ümîd" redifi etrafında aynı şeylerden bahsettiği görülmektedir. Özellikle matla beyitlerinde; vuslat yolunda ümîdsiz olmamak gerektiği iki şâir tarafından da vurgulanmaktadır.

'Avnî:

Kesmezem ağyâr cevri ile cânândan ümîd
Kim kesilmez havf-i şeytân ile îmândan ümîd
'Avnî12-8

226

Nevâî'nin bu gazelini nazîre 'Avnî ve Cemîlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Şem' ol ay hecride her tün köyme kim âg**âhıdur**
Dûdı irmes kim mining hâlimğa otluğ âhıdur
Nevâdirü'ş-Şebab

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîreyi 'Avnî yazar. Her iki şâirin de gazelleri arasında çok açık benzerlikler göze çarpmaktadır. Özellikle matla beytinde her iki gazelde de sevgili ay'a benzetilirken; âşıkların âhının yükseldiği vurgulanmıştır.

'Avnî:

Bir güneş yüzli melek gördüm ki 'âlem mâhıdur
Ol kara sünbülleri 'âşıklarınun âhıdur

'Avnî18-14

227

Nevâî'nin **"-âr itmiş"** redifli gazeline tek nazîre 'Avnî'den gelmiştir.

Nevâî:

Min-i ser-geşte cismim dâğ ile kan lâlez**âr itmiş**
Koyun yâhûd tökülgen lâlezâr içre gülzâr itmiş

Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan nazîreler:

'Avnî Nevâî'nin bu gazeline yazdığı nazîresinde, redif üzerinde küçük bir değişiklik yapar. Fakat mana, mazmun ve ifade biçimi üzerinde herhangi bir değişikliğe gitmez. Nevâî, cismini dağ ve kan ile "lâlezâr içre gülzâr" ettiğini söylerken; 'Avnî benzer ifadelerle gözyaşı ve figân ile sevgilinin kûyını "lalezâr içre murgzâr"a dönüştürdüğünü söyler.

'Avnî:

Gözüm yaşı ile kûy-ı nigârı lâle-zâr etdüm
Figân u nâleden ol lâlezârı murgzâr etdüm

'Avnî60-55

228

Nevâî'nin **"-ân irmiş"** redifli gazeli, Adlî, 'Ulvî, Fedâyî, Sâlih ve Kâtibî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Letâfetde yüzüng hem gül imiş hem gülsitân irmiş
Halâvetde lebing hem cân u hem ârâm-ı cân irmiş

Bedâyiü'l-Vasat264

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ân irmiş" redifli gazeli, ilk olarak Adlî tarafından tanzir edilir. Ancak Adlî kafiye ve redifi olduğu gibi alırken, vezni değiştirir. Bununla beraber, kafiye ve redifin şiire yön verecek kadar güçlü olması sebebiyle, mana ve mazmun açısından da benzerlikler görülmektedir. Özellikle Adlî'nin gazelinin II.beytindeki "Ol perî-peyker benüm cânum içinde cân imiş" mısraı, Nevâî'nin matla beytini çağrıştırmaktadır.

Adlî:

Ben kuluna cevr eden ol hüsrev-i hûbân imiş
Zan ederdim ben anı kim âfet-i devrân imiş

Adlî 21-31

Fedâyî:

Lutf-ı ten sandım bu hüsni hod ser-â-ser cân imiş
Şîşe-i beyzâya düşmiş pertev-i cânân imiş

Fedâyi 116

Sâlih:

Bâri 'âlemden yumuş el bir şeh-i rindân imiş
Sanma kim Mecnûn bir dîvâne-i 'uryân imiş

Salih61

'Ulvî:

Şemşîr-i ğamzelerle gözün kahramân imiş
Kırdı geçürdi 'âlemi sâhib-kırân imiş

'Ulvî335-210

Kâtibî:

Ol yâr kişige mihribân bolmas imiş

'Âşık olan anga şâdımân bolmas imiş

Kâtibî 53-XX

229

Nevâî'nin **"-âre kıl"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Adlî cevap vermiştir.

Nevâî:

İy perî yüz yaralığ könglüm sarı nezz**âre kıl**

Yarasız her kayda kim tapsang anı hem yara kıl

Bedâyiü'l-Vasat

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Adlî'nin nazîresiyle Nevâî'nin gazeli arasında, redifin de mana üzerindeki etkisinden dolayı, paralellik göze çarpmaktadır.

Adlî:

İy tabîbüm derdmendüm derdime bir çâre kıl

Şehr ü kûy içre sabâ gibi yeter âvâre kıl

Adlî 40-65

230

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Adlî'den gelir.

Nevâî:

Kim didi mihringni ol mehveşka rûş**en eylegil**

Küç bile cânıngğa cânânıngnı düşmen eylegil

Bedâyiü'l-Vasat

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Nevâî'ye özgü tipik gazellerden birisi de budur. Çünkü redif Doğu Türkçesini çağrıştırmaktadır. Adlî'nin bu gazeli tanzir etmesi, Nevâî'yi tandığını göstermesi açısından önemlidir.

Adlî:

Bâğ-ı dilde kâmetün servin hırâmân iylegil
Bülbül-i cânı yüzün şevkıyla nâlân iylegil
Adlî 38-61

231

Nevâî'nin bu gazeline, tek nazîre 'Adlî'den gelir.

Nevâî:

Âh otı birle yüzüng bahrıda kılsam geşt-i bâğ
Lâle yanglığ örtegey her bir şerer güllerge dâğ
Nevâdirü'ş-Şebab 298

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Adlî'dir. İki şâirin özellikle matla beyitleri hem mana, hem de ifade biçimi açısından birbirine benzemektedir. Matla beytinde, iki şâir de aynı ifade biçimini kullanarak sevgilinin ârızı düşüncesiyle bağı ziyaret ettiklerini söylemektedirler.

Adlî:

'Ârızun hicrinde çün kim iyleyen gül-geşt-i bâğ
Lâlenün bağrında koyam dâğınun üstine bâğ
Adlî 25-37

232

Nevâî'nin **"-ârı bar"** redifli gazeline 'Adnî ve Muhibbî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Kim ki 'âlem bâğıda bir serv-i gül-ruh**sârı bar**
Bâğ seyridin ferâğı serv ü güldin 'ârı bar
Bedâyiü'l-Vasat

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini tanzir eden şâirlerden birisi Muhibbî'dir. Muhibbî'nin nazîresi teknik benzerliğin yanında mana, mazmun ve ifade biçimi açısından da Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Nevâî "serv-i gül-ruhsâr"ı olan bir âşıkın zevkten uzak kalacağını ifade ederken; Muhibbî aynı kişinin sabahlara kadar inleyeceğini vurgular.

Muhibbî:

Her kimin kim gül gibi hür cânı bir dil-dârı var
Giceler bülbül-sıfat tâ subh olunca zârı var
Muhibbî89-103

233

Nevâî'nin **"-em peydâ"** redifli gazelini Karamanlı Nizâmî ve Muhibbî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Gül üzre hatt-ı müşgîn birle tâ kıldıng ra**kam peydâ**
Manga cân safhasıda boldı yüz hatt-ı elem peydâ
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu gazele ilk nazîre Karamanlı Nizâmî'den gelir. Nizâmî, nazîre yazmakla kalmaz, aynı zamanda gazelinde Çağatay Lehçesini de kullanır. Ancak Nizâmî'nin nazîresi teknik açıdan ziyade, mana ve mazmun

açısından gerçekleşir. Görüldüğü gibi her iki şâir de yüzdeki hatları yazıya benzetmektedir.

Bu gazele nazîre yazan şâirlerden birisi de Muhibbî'dir. Muhibbî, Nevâî'yi hem teknik açıdan, hem de mana ve mazmun açısından hatırlatmaktadır. Her iki şâirin de benzer ifadeler kullandığı görülmektedir.

Karamanlı Nizâmî:

Tâ safha-i ruhsâre hatıng yazdı rakamnı
Ser-nâme-i hüsniğa mehing çikti kalemni

KN235-114

Muhibbî:

Nice yıllardur olmışdur derûn-ı dilde gam peydâ
'Aceb midür bu dîdemden ola her lahza dem peydâ

Muhibbî46-18

234

Nevâî'nin bu gazelini Karamanlı Nizâmî ve Cemîlî tanzir eder.

Nevâî:

Dime kim nûş-ı lebidin kût-ı **cân kıldım heves**
Âb-ı hayvândın hayât-ı câvidân kıldım heves

Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline ilk nazîre Karamanlı Nizâmî'den gelir. Nizâmî kafiye üzerinde küçük bir değişiklik yapmasına rağmen, ifade tarzı ve mazmun açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Her iki şâir de benzer ifadelerle, derdlerinin çaresini sevgilinin dudağında aramaktadırlar.

Karamanlı Nizâmî:

Dil ki derdine tudağundan devâ kılur heves
Şerbet-i hâs ister ü dâr-ı şifâ kılur heves
KN168-49

235

Nevâî'nin bu gazelini, Karamanlı Nizâmî ve Lâmiî Çelebi cevaplandırır.

Nevâî:

'Işkım artar hattı zâhir bolğalı cânânening
Şem' dûdı şu'lesin efsûn kılur pervânening
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nizâmî'nin gazeli, hem teknik açıdan, hem ifade tarzı açısından Nevâî'yi hatırlatır.

Karamanlı Nizâmî:

Mihrini mühr itmişem cânumda ol cânânenün
Şol saçı sünbül yüzi gül gözleri mestânenün
KN185-65

236

Nevâî'nin bu gazeline Ahmed Paşa iki nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Bolmasa ol büt kaşı mihrâbım içre cilve-nâz
Kıbleğa kâfir min er baş indürüp kılsam namâz
Garâibü's-Sıgar222

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin gazeline, Ahmed Paşa iki nazîre yazmıştır. Her iki gazelde de birçok açıdan benzerliklere rastlanmaktadır. Özellikle şâirlerin kullandığı ifade biçimleri ve sevgiliyi niteleyen bazı tamlamalar arasında sıkı bir münasebet olduğu görülmektedir.

Ahmed Paşa:

I

Serv-i bülend-kâmet ü ma'şûk-ı dil-nevâz
Olmuş nihâl-i gül gibi başdan ayağa nâz

AP174-117

Ahmed Paşa:

II

Nâz eder 'âşıklara nâz etmeğe ol serv-i nâz
Nâz hüsnü râzıdır nâz etmeğe ol serv-i râz

AP178-124

237

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîreyi Karamanlı Nizâmî yazar.

Nevâî:

Kameting dik bâğ-ı hüsn içre yok serv-i revân
'Ârızıngdın hod kanı serv üzre erguvân

Nevâdirü'ş-Şebab

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nizâmî'nin bu gazelinin matla beyti, özellikle kelime kadrosu açısından Nevâî'nin matla beytiyle çok açık benzerlikler içermektedir. Her iki şâir de servi ve erguvan etrafında benzer hayaller kurmaktedır.

Karamanlı Nizâmî:

Ger idersem kadd ü ruhsârun yolında cân revân
Bitiser sînemde sînem üzre serv ü ergavân
KN208-88

238

Nevâî'nin **"-etdür sanga"** redifli gazeli, Cemîlî, İshak Çelebi, Lâmiî ve Cinânî tarafından tanzir edilmiştir.

Nevâî:

Kahrıng olsa barça işimdin melâletdür sanga
Lutfung olsa yüz mining dikdin ferâgatdür sanga
Garâibü's-Sıgar19

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline yazılan nazîreler, diğerlerinden biraz daha farklıdır. Gazeli tanzir eden şâirlerin hepsi de vezin ve kafiyeye dokunmamış, ancak redifi "sana"dan "bana"ya çevirmişlerdir. Cemîlî de bu şâirler arasındadır. Onun şiiri Nevâî'ninki ile bu değişikliği saymazsak çok açık benzerlikler arz etmektedir. Cemîlî matla beytinde, Nevâî'nin üçüncü beytinde söylediği şeylere yakın şeyler söyler. Nevâî "Az durur her lahza ger yüz munça âfetdür sanga" derken; Cemîlî "Bir peri hicrinde kim yüz nev' âfetdür manga" demektedir.

Cemîlî:

Bir perî hicrinde kim yüz nev' âfetdür manga
Ansızın ölmekligim bi'llâh beşâretdür manga
Cemîlî 93

İshak Çelebi:

Sîneme sögsen beyüm sîn-i sa'âdetdür bana
Göz ucuyla egri baksan 'ayn-ı 'izzetdür bana
İÇ118-9

Lâmiî:

Hışm-ı çeşmün dil-berâ 'ayn-i cinâyetdür bana
Tîr-i ğamzen dâyimâ sehm-i sa'âdetdür bana
Lâmiî-7

Cinânî:

Hizmet itmek ol şehe sa'âdetdür bana
Âsitânında kul olmak 'izz ü rif'atdür bana
CD468-10

239

Nevâî'nin **"-ânım fidâ"** redifli gazeline, Cemîlî ve 'Ulvî birer gazelle cevap verir.

Nevâî:

Közüngge ten-i nâ-tüvânım fidâ
Revân-bahş la'lingğa cânım fidâ
Nevâdirü'ş-Şebab 31

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline cevap veren şâirlerden birisi Cemîlî'dir. Cemîlî, her ne kadar vezin ve kafiyeyi değiştirse de, mana ve mazmun açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Cemîlî, Nevâî'nin söylediği şeyleri birazcık açarak söylemeye gayret eder. Mesela birinci beyitte yaptığı değişiklik, "köz" yerine "çeşm-i bîmâr", "revân-bahş la'l" yerine "la'l-i cân-bahş" tamlamasını kullanmak şeklindedir.

'Ulvî de aşağı yukarı Cemîlî'nin metodunu kullanır ve Nevâî'nin matla beytindeki birkaç kelimeyi değiştirerek onu tanzir eder. Mesela ikinci mısrada Nevâî, "cânım" derken, 'Ulvî, "dil ü cânım" der, yine Nevâî "köz" derken, 'Ulvî gamze-i hûn-hâr" der. Görüldüğü gibi 'Ulvî, Nevâî'nin söyledikleri şeyleri, ifadelerde yaptığı bazı küçük değişiklerle tekrar etmektedir.

Cemîlî:

Çeşm-i bîmârıngğa cism-i nâ-tüvânımdur fidâ
La'l-i cân-bahşıngğa hem âzürde cânımdur fidâ
Cemîlî 86

'Ulvî:

Nûr-ı çeşmüm benüm ol nergis-i bîmâra fidâ
Dil ü cânum ol ikki gamze-i hûn-hâre fidâ
'Ulvî8-5

240

Nevâî'nin **"-emdür manga"** redifli gazeline, sadece Cemîlî nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Lebleringdin gerçi kan yutmak dem-â-demdür manga
Ger demî câm-ı visâling yitse ni gamdur manga
Bedâyiü'l-Vasat12

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin birçok gazeline olduğu gibi, bu gazeline de nazîre yazan şâirlerden birisi Cemîlî'dir. İki şiir arasında, vezin, kafiye ve redif benzerliği yanında ifade tarzı ve mana açısından da paralelliklere rastlanmaktadır. Mesela Cemîlî, Nevâî'nin beşinci beyitte dediği "İtkeli nâlân köngül bu nev'

mâtemdür manga" mısraına benzer bir edâ ile "Tün ü kün zülf ü yüzi hicrile mâtemdür manga" der.

Cemîlî:

Veh ki bir ay hüsnning idrâki mibhemdür manga
Tün ü kün zülf ü yüzi hicrile mâtemdür manga

Cemîlî 85

241

Nevâî'nin **"-ân mudur"** redifli gazeline Cemîlî, Hayâlî, Yahyâ Bey ve Sâlih nazîre yazmışlardır.

Nevâî:

Lâceverdî kaşıng üzre zer-varak tâbân mudur
Yâ meger kök tâkı üzre encüm-i rahşân mudur

Nevâdirü'ş-Şebab 161

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ân mudur" redifiyle yazdığı bu gazel çok beğenilir ve Nevâî'nin bu gazeldeki ifade tarzı ve soru sorma yöntemi bazı şâirler tarafından olduğu gibi alınır. Cemîlî bunların başında gelmektedir. Nitekim o, Nevâî'nin bu gazeline üç nazîre ile cevap verir ve her üçünde de aynı eda ve üslubu kullanır.

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi de Subhî'dir. Âşık Çelebi, tezkiresinde Subhî'nin Nevâî'ye nazîre yazdığını anlatır.

Hayâlî de Nevâî'nin bu gazelinden çok etkilenir ve aynı ifade tarzını kullanarak kendi gazelini yazar. Aynı zamanda Hayâlî, mazmun olarak da Nevâî'yi andırmaktadır.

Bu gazele nazîre yazan şâirlerden Yahyâ Bey, kafiyede küçük bir değişiklik yapmış olmasına rağmen, ifade tarzı açısından tamamen Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Cemîlî:

I

'Arızıng cennet müdür yâ ravza-i rızvân mudur
Âb-ı kevserdür lebing yâ çeşme-i hayvân mudur
Cemîlî168

Cemîlî:

II

Cân kuşına dâneler yâ hâl-i hindûlar mudur
Dâneler üstinde dâm ol yohsa gîsûlar mudur
Cemîlî 169

Cemîlî:

III

Serv üze güldür mü yâ hadd üzre ruhsârıng mudur
İlge şîrîn cân mu ya la'l-i şekker-bârıng mudur
Cemîlî 170

Subhî:

Kaşun üzre zer-varak âyâ meh-i tâbân mıdur
Zer-feşân benler yüzünde encüm-i rahşân mıdur[86]

---

[86]Fakîr ibtidâ mülâkâtumda Nevâî'nün bu matla'ına nazîre didüm diyü iftihâr u ibtihâc ile okuduğı budur.

Nevâ'î:
Lâciverdî kaşun üzre zer-varak tâbân mudur
Yâ meger kök tâkı üzre encüm-i rahşân mudur
Subhî
Kaşun üzre zer-varak âyâ meh-i tâbân mıdur
Zer-feşân benler yüzünde encüm-i rahşân mıdur
(Âşık Çelebi,s.709; Künhü'l-Ahbar, s.709)

Hayâlî Bey:

Gökte seyrân eyleyen hurşîd-i nûr-efşân mıdır
Yoksa dilden baş çeken bir lem'a-i sûzân mıdır

HD131-122

Yahyâ Bey:

Câme-i sebz ile dilber tûtî-i gûyâ mıdur
Yâ yeşil yaprağ içinde gonca-i hamrâ mıdur

YD92-339

Sâlih:

Ey gönül yâd itdiğün gurbetde cânânun mıdur
Cân u ser terkin urup ayrılduğun cânun mıdur

Salih47

242

Nevâî'nin **"-âd iter"** redifli gazeline Cemîlî ve Nev'î birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Veh ki zâlim 'ışk cânımğa yana bî-dâd iter
Katl ümîdi birle gamgîn hâtırımnı şâd iter

Bedâyiü'l-Vasat 142

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan Cemîlî, diğer birçok nazîresinde olduğu gibi gibi, bu nazîresinde de Nevâî'nin atmosferinden çıkamamaktadır.

Cemîlî:

Gül yüzüng şîrîn lebing şevkinde dil feryâd ider
Bâğ ara bülbül niçük kim dağ ara Ferhâd ider
Cemîlî 201

Nevî:

'Işka düş kim kalb-i mahzûnı mahabbet şâd ider
Âdem-i keyfiyyet-i mey gussadan âzâd ider
Nev'i131-308

243

Nevâî'nin **"-âl iter"** redifli gazelini, Cemîlî tanzir etmiştir.

Nevâî:

Hattı tâ baş çikti könglin mey bile hoş-hâl iter
Hüsn-i hat istep yüz evrâkın hemânâ al iter
Bedâyiü'l-Vasat150

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini de Cemîlî tanzir etmiştir. Cemîlî, hem vezin ve kafiye açısından, hem de mana ve mazmun açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Bu gazelde de Nevâî'nin tesiri açıktır.

Cemîlî:

Bir perî 'aşkı ki men âşüfteni bed-hâl iter
Zülf ü yüzi hicri bahtım târ u eşkim âl iter
Cemîlî 203

244

Nevâî'nin **"-ânımdan haber"** redifli gazeline, Cemîlî, Cinanî ve Kemâlpaşa-zâde nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Ey sabâ şerh eyle evvel dilsitânımdın haber
Songra digil köngül atlığ nâ-tüvânımdın haber
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerin başında Cemîlî gelmektedir. Cemîlî'nin özellikle birinci nazîresi Nevâî'ninkine benzemektedir. Cemîlî, Nevâî'nin matla beytinde dile getirdiklerini, benzer ifadelerle anlatmaya çalışmıştır.

Bu gazele yazılan diğer bir nazîre ise Cinanî'ye aittir. Cinanî özellikle matla beytinin ilk mısraında Nevâî'nin ikinci mısraını neredeyse olduğu gibi almış ve kendi şiirine taşımıştır.

Cemîlî:

I

Bulmadım veh zulmet-i hicrânda cânândın haber
Kiçe hiç kim tapmadı çün mihr-i rahşândın haber
Cemîlî 157

Cemîlî:

II

Kanı bir yârı ki bilgey derd ü hâlimdin haber
Kanı bir gam-hâr kim sorgay melâlimdin haber
Cemîlî 158

Cinanî:

Gamdan öldüm ey sabâ vir bana cânumdan haber
Ruh-bahş söyle ol rûh-ı revânumdan haber

CD491-55

Kemâlpaşa-zâde

İy bâd-ı sabâ gel bize cânân haberin vir
Cân bülbüline ol gül-i handân haberin vir

KP80-118

245

Nevâî'nin **"-ârelıg könglüm tiler"** redifli gazeline, Âşık Çelebi **"-â ister"** redifli gazeliyle cevap verir.

Nevâî:

Çâre-i kâr isteben bî-çârelig könglüm tiler
Hân u mân terkin kılıp âvârelıg könglüm tiler

Garâibü's-Sıgar183

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin "-ârelıg könglüm tiler" redifli bu gazeline, sadece Âşık Çelebi cevap verir. Ancak bu cevap vezin ve redif açısından değil de mana ve mazmun açısındandır. Her iki şâir de gazellerinde temelde varlığı, dünyayı, mal ve menali istemediklerini, aksine bîçâreliğe, âvâreliğe, fakr u fenâya ve perişanlığa talip olduklarını anlatmaktadır. Aynı zamanda Nevâî'nin "tiler" fiilini kullanmasına paralel olarak Âşık Çelebi'nin "ister" fiilini kullandığını görmekteyiz.

Âşık Çelebi:

Gönül mâl ü menâli terk idüp fakr u fenâ ister
Geçüp ma'mûre-i âfâkdan vîrân serâ ister

AÇ211-86

246

Nevâî'nin **"-âr kıl"** redifli gazelini, sadece Âşık Çelebi tanzir etmiştir.

Nevâî:

Uyganup subh uykusıdın mihr şemîn târ kıl
Köz açıp her gûşedin bir fitneni bîdâr kıl

Bedâyiü'l-Vasat 403

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Âşık Çelebi'nin, Nevâî'nin şiirlerine vakıf olduğunu gösteren en önemli delillerden birisi bu nazîredir. Âşık Çelebi bu nazîresini tamamıyla Nevâî'nin atmosferinde kalarak kaleme alır. Nevâî, "Köz açıp her gûşedin bir fitneni bîdâr kıl" derken; Âşık Çelebi "Baht uyansun çeşm-i mestün hâbdan bî-dâr kıl" demektedir. Yine Nevâî bir mısraında "Köz yiterçe yirni ol su birle nergis-zâr kıl" derken; "Göz yumup açınca bâg-ı dehri nergis-zâr kıl" demektedir. Görüldüğü gibi Âşık Çelebi'nin şiirinde kullandığı hayal ve mazmunlar da Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Âşık Çelebi:

Baht uyansun çeşm-i mestün hâbdan bîdâr kıl
Göz yumup açınca bâg-ı dehri nergis-zâr kıl

AÇ177-39

247

Nevâî'nin **"-ân bolgusıdur"** redifli gazelini, sadece Âşık Çelebi tanzir etmiştir.

Nevâî:

Cânda 'ışkıng bolğusı tatında cân bolğusıdur
Tende cân dik cân ara 'ışkıng nihân bolğusıdur

Nevâdirü'ş-Şebab 191

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Âşık Çelebi, biraz da lehçe farklılığından dolayı, Nevâî'nin kullandığı redifi değiştirerek gazeli tanzir etmiştir. Fakat mana ve mazmun açısından bakılınca, her iki şâirin de aşkı tendeki cân gibi algıladıkları ve cânları içinde gizledikleri anlaşılmaktadır.

Âşık Çelebi:

Geçüp tenden letâfet kesb idüp 'ışkunla cân oldum
Anunçün çeşm-i insândan perî gibi nihân oldum

AÇ182-46

248

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Âşık Çelebi bir nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Fürkatingdin za'ferân üzre töker min lâleler
Lâleler irmes ki bağrımdın irür pergâleler

Garâibü's-Sıgar158

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

XVI.yüzyıldaki şâirler arasında bu vezin ve kafiyede çok şiir yazan varsa da, sadece Âşık Çelebi'nin gazeliyle, Nevâî'nin gazeli arasında benzerliğin olduğu görülmüştür. Özellikle matla beytinde Âşık Çelebi, Nevâî'nin söylediklerini bazı küçük farklarla beraber tekrar etmiş gibi görünmektedir.

Âşık Çelebi:

Tîg-i müjgânunla bâgrumdan kopan pergâleler
Gözlerümden çıkdı vâdîlerde oldı lâleler

AÇ219-98

249

Nevâî'nin **"-ân irür"** redifili gazeline, Basîrî ve Kâtibî birer cevap vermiştir.

Nevâî:

Könglüme hecringde cennet gülşeni zindân irür
Közüme sinsiz gül-i efşân bâğı hârsitân irür

Nevâdirü'ş-Şebab 179

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Niyazî'dir. Âşık Çelebi, tezkiresinde, Niyazî'nin Nevâî tarzında şiirler yazdığını söyler ve aşağıdaki matla beytini örnek verir.

Bu gazele nazîre yazan şâirlerden Basîrî, tezkirelerin naklettiğine göre Nevâî ile bizzat görüşmüş ve onun meclisinde bulunmuştur. Basîrî'nin nazîresi, her ne kadar redif ve vezin açısından Nevâî'den farklı da olsa, mana ve mazmun açısından çok açık bir benzerlik görülmektedir. Her iki şâir de sevgiliden ayrı olunca hayata ve eşyaya bakışlarını ifade etmişlerdir.

Bu gazele nazîre yazan diğer şâir ise Kâtibî'dir. O da Nevâî'nin kullandığı vezin ve redifi kullanmaz, ancak aynı hayale yer verir.

Hafız-ı Acem Oğlu Niyazî:

Dîdelerdür şâm-ı gam encüm manga hayrân irür
Nî şu'â'ı kevkebün her yan ana müjgân irür[87]

Basîrî:

Halka cihân gülistân gülzâr bana zindân
İl gonca gibi handân ben ebr gibi giryân
Basîrî284a

Kâtibî:

Yârsız her kayda bolsam beytü'l-ahzândur manga
'Âlem ol Yûsuf-likâdın ayru zindândur manga
Kâtibî44-2

250

Nevâî'nin **"-âre iylengiz"** redifli gazeline, Basîrî, Kemâlpaşa-zâde ve Lâmiî Çelebi nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Köksümni tîğ-ı mihnet ile yâre iylengiz
Tartıp üzüng köngülni vü yüz pâre iylengiz
Bedâyiü'l-Vasat 208

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Basîrî'dir. Bilindiği gibi Basîrî, Nevâî'nin eserlerini Anadolu'ya getiren şâirlerden birisidir. Basîrî'nin aşağıdaki nazîresi, birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle matla beytine bakıldığında, aynı duygu ve düşüncelerin işlendiği, sevgilinin eziyetleri karşısında, gönüllerin yara içinde olduğu, her iki şâir tarafından da benzer kelimelerle dile getirilmektedir.

---

[87]Merhûm Hâfız-ı 'Acem oğlı Mehemmed Şâh Çelebidür. Mevlânâ-yı mezkûr necl-i nebîhi idi. Ecelden amân bulmayup hakkın almakda mütekâzî oldı. Ekser Nevâ'î eş'ârın tetebbu' iderdi." (Gelibolulu Alî, a.g.e., 498)

Diğer bir nazîre ise Kemâlpaşa-zâde'ye aittir. Kemâlpaşa-zâde, redifi değiştirmiş olmasına rağmen, mana ve mazmunda ve hatta söyleyiş biçiminde pek bir değişiklik yapmamıştır. O da matla beytinde "tîg-i hasret"ten yara içinde olduğunu ifade etmektedir.

Nevâî'nin gazeline, Lâmiî iki gazelle cevap verir. Lâmiî de matla beytinden itibaren Nevâî'den farklı bir şey söylememiştir.

Basîrî:

Tîg-ı cefâyla yüregim yâre eyledün
Bir yâre bitmedin dahi bir yâre eyledün
Basîrî288b

Kemâlpaşa-zâde:

Gerçi tîğ-ı hasret-ile pâre pâreyem
Ol tâli'ummı var ki benüm yâre yâreyem
KP145-222

Lâmiî:

I

Gül gibi haste sînemi sad-pâre eyledün
Ben dil-şikeste bülbülün âvâre eyledün
Lâmiî261-257

Lâmiî:

II

Zülfün gibi bu gönlümi âvâre eyledün
Gamdan dil-işkestene yüz yâre eyledün
Lâmiî262-258

251

Nevâî'nin **"-â bolmasa"** redifli gazeline, Basîrî, Kemâlpaşa-zâde, 'Adnî ve 'Ulvî birer nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Gül kirekmestür manga meclisde sahbâ bolmasa
N'iyleyin sahbânı bir gül meclis-ârâ bolmasa
Fevâyidü'l-Kiber 27

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline yazılan nazîrelerden birisi Basîrî'ye aittir. Basîrî'nin kafiyesi Nevâî'den farklı olmasına rağmen; mana ve ifade tarzı açısından paralellikler gözlenmektedir. Nevâî'nin özellikle matla beyti, şartlı bir cümledir ve Nevâî, sahbâ olmayınca gülün, sevgili olmayınca da sahbânın gerekmediğini ifade etmektedir. Basîrî'nin de matla beytinde aynı yöntemi kullandığı görülmektedir.

Nevâî'nin kullandığı metotla kaleme alınan diğer bir matla beyti de Kemâlpaşa-zâde'ye aittir. Kemâlpaşa-zâde'nin matla beytinde ise can olmasa la'li, la'l olmasa vasl-ı cânânı neylerim denilmektedir.

Basîrî:

Hem-dem kimünle olurdum ger ney olmasa
Gönlüm neyle eğlenür idi mey olmasa
Basîrî286b

Kemâlpaşa-zâde:

Cân yirin tutardı la'lün tende ger cân olmasa
Cânı n'eylerem ümîd-i vasl-ı cânân olmasa
KP181-284

'Adnî:

Cân-ı neylerdi dil-i biçare cânân olmasa
Bülbüle âlem kafesdür ger gülsitan olmasa
Adni 93

'Ulvî:

Seyr-i bâğ itmezdüm ol serv-i gül-endâm olmasa
Gönlüm açılmazdı elde gül gibi câm olmasa
'Ulvî659-401

252

Nevâî'nin **"-âr eylemes"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Basîrî ve Muhibbî cevap vermiştir.

Nevâî:

Âh okın cân içre asrap könglüm izhâr **eylemes**
Yoksa bir dem bar mu kim yüz cânnı ifgâr eylemes
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan şâirlerden birisi Basîrî'dir. İki şiir arasında hem teknik açıdan, hem de mana açısından benzerlik görülmektedir. Mesela Nevâî'nin "bir dem bar mu kim yüz cânnı ifgâr eylemes" mısraıyla Basîrî'nin "Var mı bir nâle kim gamdan dil bîmâr itmez" mısraı arasında açık bir benzerlik vardır.

Basîrî:

Var mı bir nâle kim gamdan dil bîmâr itmez
Nideyim neyleyeyim âh sana kâr itmez
Basîrî281b

Muhibbî:

Derd-i dili bî-haddür ammâ âh ile zâr eylemem
'Aşkı ketm iderem nâ-ehle izhâr eylemem
Muhibbî283-476

253

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Bâkî cevap verir.

Nevâî:

Vây ki bağrım yana hecr okıdın yaradur
Her nefes ol yaradın cân özidin baradur

Fevâyidü'l-Kiber152

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Bâkî'den gelir. Her iki şâirin özellikle matla beyitleri birçok açıdan birbirine benzemektedir. Bu benzerlik hem kullanılan kelime ve tamlamalar için, hem de anlatılmak istenen duygu ve düşünceler için geçerlidir.

Bâkî:

Tîr-i gam-ı nigâr ile ten yara yaradur
Şemşîr-i cevr-i yâr ile dil pâre pâredür

Bâkî157-92

254

Nevâî'nin **"-ûn irür bâ'is"** redifli gazeline Bâkî ve Şeyhülislam Yahyâ nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Mining rüsvâlığımğa bâde-i gülgûn irür bâ'is
Mey-i gülgûn içerge sâkî-i mevzûn irür bâ'is

Nevâdirü'ş-Şebab 91

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bâkî, Nevâî'nin bu gazeline iki nazîre ile cevap verir. Bu nazîrelerden özellikle birincisi Nevâî'yi daha fazla andırmaktadır. Nevâî, matla beytinde "rüsvâlığına bâde-i gülgûn"u ve "sâkî-i mevzûn"u sebep olarak gösterirken; Bâkî, göz yaşının akmasına "la'l-i leb-i sir-âb"ı ve şarâb-ı nâb"ı gösterir. Görüldüğü gibi iki şiir arasında üslup paralelliği göze çarpmaktadır.

Diğer nazîre ise Şeyhülislam Yahyâ'ya aittir. Onun da gazeli Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Yahyâ da Nevâî gibi, "âşûb"una "mey-i la'l"in mi, yoksa "sahbâ"nın sebep olduğunu bilememektedir.

Bâkî:

Gözüm yaşına ol la'l-i leb-i sir-âb olur bâ'is
Dem-â-dem kana ey sâkî şarâb-ı nâb olur bâ'is

Bâkî 29-118

Bâkî:

Şöhret-i hüsnüne erbâb-ı suhandur bâ'is
Revnak-ı bezm-i güle mürg-i çemendür bâ'is

Bâkî28-118

Ş.Yahyâ:

Bu âşûba mey-i la'lin midir sahbâ mıdır bâ'is
Kıyâmet mi kopar ol kâmet-i bâlâ mıdır bâ'is

Ş. Yahyâ 41-34

255

Nevâî'nin bu gazeline, Anadolu'da sadece Nev'î cevap vermiştir.

Nevâî:

Çıksa cânım 'ayb kılma cism-i bîmârımğa bak
Küyse cânım hayret itme nâle-i zârımğa bak
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nev'î muhtemelen Nevâî'nin bu gazelini görmüştür. Zira her iki gazel arasında, özellikle de kafiye ve redif açısından çok açık bir benzerlik görülmektedir. Ayrıca iki gazelin matla beyitleri de birbirine benzemektedir.

Nevî:

Sînemi çâk eyleyüp dâg-ı dil-i şeydâya bak
Nâ-resîde tıfl iken başındaki sevdâya bak
Nev'i221-361

256

Nevâî'nin **"-âr olgaç"** redifli bu gazeli, Nev'î tarafından tanzir edilir.

Nevâî:

Cemâlin vasf iter min hem-demin ol gül-'izâr olgaç
Kuruk şâh eyle kim zâhir kılur güller bahâr olgaç
Garâibü's-Sıgar 102

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline cevap veren tek şâir Nev'î'dir. Nev'î, hem kafiye ve redif ve hem de mana ve mazmun açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Her iki şâir de gazellerinde dört gözle beklenen "bahâr"ı ve baharda yaşayacakları güzellikleri anlatmaktadır.

Nevî:

Gönül şarâb özenür seyr-i lâlezâr olıcak
Bedende cûşa gelür kan dem-i bahâr olıcak

Nev'i226-364

257

Nevâî'nin **"-âr eyleben"** redifli gazelini, Anadolu'da sadece Nev'î tanzir etmiştir.

Nevâî:

Çihre yâ ting haste cânımnı anga zâr eyleben
Zülf bending tilbe könglümni giriftâr eyleben

Nevâdirü'ş-Şebab 482

Bu Gazele yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîreyi Nev'î yazmıştır. Nev'î'nin nazîresi, hem vezin ve redif açısından, hem de mana ve ifade tarzı açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Nevî:

Ey leb-i dilber gibi yodan beni var eyleyan
Hatt-ı la'linden dil-i dânâyı isrâr eyleyen

Nevi332-428

258

Nevâî'nin **"-ân iyledim"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Cem Sultan nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Cânğa köksüm çâkidin cânânnı mihmân iyledim
Gevherî taptım anı könglümde pinhân iyledim

Bedâyiü'l-Vasat 423

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Cem Sultan'dır. Cem Sultan, hem vezin ve kafiye açısından, hem de mana ve ifade tarzı açısından Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Özellikle matla beytinde her iki şâirin de benzer ifadeler kullanarak aynı hayali işlediği görülmektedir.

Cem Sultan:

Dün gice ol mâh-ı mihr-ârâyı mihmân eyledüm
Hüsnini dil mülkinün tahtında sultân eyledüm

CS171-CCXXIX

259

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Cem Sultan cevap verir.

Nevâî:

Yüzüng rûşen inging hem rûşen iy hûr
Alarnıng şânıda *nûrun 'alâ nûr*

Fevâyidü'l-Kiber 168

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Cem Sultan'dan gelir. Nevâî matla beytinde sevgilinin yüzü ile yanağını "birden "nûrun 'alâ nûr" olarak değerlendirir.

Cem Sultan:

Kamer alnun güneş ruhsârun üzre
Görenler didi kim nûrun-'alâ-nûr

Cem Sultan ise matla beytinde Nevâî gibi sevgiliyi "hûr"a benzettikten sonra, ikinci beyitte sevgilinin alnını kamere, yüzünü güneşe benzetir ve ikisine birden "nûrun 'alâ nûr" der.

Cem Sultan:

Olalı sen perî 'âlemde meşhûr
Gören didi melek midür yahud hûr

CS79-LXVII

260

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Cem Sultan cevap verir.

Nevâî:

Bolmasa ol büt kaşı mihrâbım içre cilve-nâz
Kıbleğa kâfir min er baş indürüp kılsam namâz

Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline, sadece Cem Sultan nazîre yazar. Her iki şâirin de kullandıkları ifadelerin, benzetmelerin ve hayallerin aynı olduğu görülmektedir.

Cem Sultan:

Olalı mihrâb kaşun kıble-i ehl-i niyâz
Kılmazam bir andan ayruk kıbleye dahı namâz

CS112-CXXIV

261

Nevâî'nin **"-âsı hoş"** redifli gazeline, Şeyhülislam Yahyâ bir nazîre yazmıştır.

Nevâî:

Hem hat-ı hazrâsı hoştur hem leb-i gûyâsı hoş
Hem hızır hoş hem anıng 'ayn-ı hayât-efzâsı hoş

Fevâyidü'l-Kiber 261

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Şeyhülislam Yahyâ, Nevâî'nin yukarıdaki gazelindeki ifade tarzını çok beğenmiş ve bazı kelimelerin yerini değiştirerek, bazılarının da anlamdaşlarını kullanarak kendi gazeline taşımıştır. Özellikle matla beytine bakıldığında Nevâî'nin "hoş" redifine karşın, Yahyâ'nın aynı anlama gelen "zihî" kelimesini tercih ettiğini ve beytin başına aldığını görmekteyiz. Bu ve buna benzer paralellikler dolayısıyla, matla beytinin ses ve mana açısından Nevâî atmosferinde yazıldığı söylenebilir.

Ş.Yahyâ:

Zihî cây-ı ferah-bahş safâ-güster hayât-efzâ
Nebâtından yese bir mürg ola tûtî-gûyâ

Suyun kevser diye nazmında öğmüş ol şeh-i âdil
Hoşâ pâkize nazm-ı rûh-bahş âb-ı hayât-efzâ

Ş.Yahyâ32-15G

262

Nevâî'nin **"-âdın yırak"** redifli gazelini Anadolu'da sadece Şeyhülislam Yahyâ tanzir etmiştir.

Nevâî:

Sanga ni gam min kibi mecnûn-ı şeydâdın yırak
İş mangadur sin perîveş hûr-sîmâdın yırak

Nevâdirü'ş-Şebab 317

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Şeyhülislam Yahyâ, Nevâî'nin bu gazeline yazdığı nazîresinde, kafiye ve redifi değiştirirken, mana ve mazmuna dokunmaz. Her iki şâir de benzer ifadelerle, kendilerinin sevgiliden uzak olduklarını, asıl sıkıntı ve eziyeti kendilerinin çektiğini ifade eder.

Şeyhülislam Yahyâ:

Sen karîn-i şem'-i meclis ben habîbimden ırak
Bir midir pervâne sûz-ı vaslile sûz-ı firâk

Ş.Yahyâ111-175G

263

Nevâî'nin bu gazelini sadece Şeyhülislam Yahyâ cevaplandırır.

Nevâî:

Kice ol ay birle irdüm veh bu tüştür yâ hayâl
Tüş imes çün yok turur uyku hayâlidür muhâl

Nevâdirü'ş-Şebab 388

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Şeyhülislam Yahyâ, Nevâî'nin matla beytindeki Hayâlî çok beğenir ve kendi şiirine taşır. Yahyâ, Nevâî'nin kullandığı kelimelerin de aynısını kullanarak, âşık için hem uykunun, hem de sevgiliyi düşde görmenin imkânsızlığını dile getirir.

Şeyhülislam Yahyâ:

Ümmîd-ı hâb 'âşıka olmaz hayâl imiş
Biçâre yârı düşde de görmek muhâl imiş

Ş.Yahyâ103-159

264

Nevâî'nin **"-ûn mini"** redifli gazeline, Anadolu'da Sâlih cevap vermiştir.

Nevâî:

Veh niçe devrân cefâsı iylegey mahzûn mini
Sâkiyâ bir devr ayağı birle kıl mecnûn mini
Fevâyidü'l-Kiber 633

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Bu gazele sadece Salih cevap vermiştir. Salih'in nazîresi ile Nevâî'nin gazeli arasında çok sıkı benzerlikler gözlenmektedir. Özellikle matla beyitlerinde ifade tarzı ve söyleyiş biçimi birbirine uymaktadır.

Sâlih:

Hey ne bed-hâl eyledün ey gerdiş-i gerdûn beni
Kadh idermiş kendü hâlin bilmeyen her dûn beni
Salih9

265

Nevâî'nin **"-ânı yok"** redifli gazeli Anadolu'da çok beğenilmiş, başta İshak Çelebi olmak üzere, Usûlî, Hayâlî, Sehî, Ahî, Hilalî, Lâmiî, vb. birçok şâir bu gazeli tanzir etmiştir.

Nevâî:

Yârdın ayru köngül mülki durur sultânı yok
Mülk kim sultânı yok cismi durur kim cânı yok
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazelini Anadolu'ya ilk taşıyan şâir, İshak Çelebi'dir. Bu yüzden Nazîre Mecmuaları, bu redif ve vezinde ilk gazeli İshak Çelebi'nin yazdığını, diğer şâirlerin ondan tanzir ettiğini yazmaktadırlar. Ancak bu vezin ve kafiyedeki ilk gazeli Nevâî kaleme aldığı için Anadolu şâirleri, başta İshak Çelebi olmak üzere, Nevâî'yi tanzir ederler. Nevâî'nin bu redifi de Anadolu'da çok beğenilmiş ve birçok şâir bu redifle şiir yazmıştır.

İshak Çelebi:

Bir güzel var mı cihânda cevr-i bî-pâyanı yok
Kimsenün varmaz dili vardur dimege cânı yok
İÇ127-199

Usûlî:

Her kimin vir sencileyin Yûsuf-ı Ken'ânı ok
Gönlü bir Mısr-ı fanâdır kim anın sultânı yok
UD158-621

Hayâlî:

Rûzigârın cevrinin sen bendeye oranı yok
Da'vî-i remmâle benzer haddi yok pâyânı yok
HD176-251

Sehî:

Bana çog iş itdün ey insafsuz oranı yok
Beri gel cevr ile öldürme behey îmânı yok
Sehî125-65

Ahî:

Bir güzel sevdim yine hüsnünün pâyânı yok
Cânuma cevr ü cefâsınun dahi uranı yok
Ahi 43-43

Hilalî:

Gülşen-i hüsnün ruhun gibi gül-i handânı yok
Gonçenün öykünmeğe la'lüne cânâ cânı yok
Hilali 47-37

Lâmiî:

Ârzû-yı vasl ider dil âh kim imkânı yok
Cân-ı miskîn neylesün dilberlerün ihsânı yok
Lâmiî237-233

266

Nevâî'nin **"-âr kilür"** redifli gazeline, Anadolu'da sadece Kemâl cevap vermiştir.

Nevâî:

Nazarğa kaysı tarafdın ki bir ğubâr **kilür**
Közüm yarur bu temennâ bile ki yâr kilür
Fevâyidü'l-Kiber

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline nazîre yazan tek şâir Kemâl'dir. Kemâl'in nazîresi birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatmaktadır. Matla beytinde Nevâî, göze hangi taraftan "gubâr" gelirse gelsin, sevgilinin gelmesini temennâ ettiğini söylerken; Kemâl, gönüle sevgilinin "gam"ı'nın gelmesinden bahsediyor. Gamın gubar anlamı da göz önünde bulundurulunca iki beyit arasındaki paralellik daha açık görülmektedir.

Kemâl:

Gönüle kim gamun ey serv-i gül-'izâr gelür
Ki 'andelîbe hevâyı demi bahâr gelür
Kemâl 24

267

Nevâî'nin bu gazelini, Anadolu'da sadece Fedâyî tanzir eder.

Nevâî:

Cânım ârâmı üçün kâşıd ki cânândın kilür
Gûyî cân birür nesîmi âb-ı hayvândın kilür
Garâibü's-Sıgar

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Nevâî'nin bu gazeline tek nazîre Fedâyî'den gelir. İki şiir arasında hem teknik, hem de ifade tarzı açısından çok bir benzerliğin olduğu görülmektedir.

Fedâyî:

Her hayr kim gûş-ı hâna lutfu cânândan gelir
Mest ü hayrân oldıgı geh geh bu cân andan gelür
Fedâyi 75

Şeyhi-Nevâî Benzerliği:

Şeyhî:

Perî-sıfat yüzdür bu şekl ü bu şemâyil
K'olur gören kişinin elbette 'aklı zâyil

Levhinde sînesinin yüz da'vet okuyaydım
Heykel yerine bir kez kılsa kolun hamâyil

'Akdinde saçların müşkül hesâba gelmez
'Akl u kıyâs eliyle hall olımaz mesâyil

Bâd-ı sabâ boyundan serve haber gelmez
Ol mu'tedîl hevâya cân ile oldu mâyil

Dedim ki cân seninle bî-perde sohbet ister
Eydür şu şart ile kim olmaya cism hâyil

Tahsîl ilm-i 'aşkı âsân bilirdim evvel
'Ömr âhir odu olmaz hâsıl bu hoş hasâyil

Kavvâl-i meclis-i şeh Şeyhî sözün mü eydür
Kim çıktı her taraftan lillâhî dürr-i kâyil

Şeyhi 110 –206

Bu Gazele Yazılan Nazîreler:

Burada çok ilginç bir durum ile karşı karşıyayız. Çünkü Şeyhî ile Nevâî'nin buraya kaydedilmiş gazelleri arasında çok açık bir benzerlik söz konusudur. Bilindiği gibi Şeyhî, Nevâî'den önce yaşamıştır. Dolayısıyla bir nazîreden bahsedeceksek, Nevâî'nin Şeyhî'ye nazîre yazdığını söylememiz gerekecektir.

Her iki gazelin başta matla beyitleri olmak üzere, birkaç beyti arasında hem kelime ve tamlama, hem de mana, mazmun ve ifade biçimi açısından paralellikler görülmektedir. Burada akla birkaç ihtimal gelmektedir. Ya Nevâî gerçekten Şeyhî'nin bu gazelini görmüştür. Ya her iki şâir de farkında olmadan kendilerinden önce yazılmış bir gazele nazîre yazmıştır. Veyahut da ortada bir tevarüd hadisesi vardır ve her iki şâir de birbirinden habersiz aynı şeylerden bahseden birer gazel kaleme almıştır.

Nevâî:

Bu ni kâmet bu ni reftâr u bu ni şekl ü şemâyil
Kim iter 'aklını bed-hûş dağı hûşnı zâyil

Yüzi köydürmekime ot saçı yığlatmağıma dûd
Közi târâcıma sâ'î kaşı hûn-rîzime mâyil

Cân-fezâ hüsni nikâb içre dağı il talaşıp cân
Kalmağay irdi tirig bir kişi ol bolmasa hâyil

Tîğın ignimge tüşürmekni hamâyil tiley alman
Kayda ol baht ki bolğay kolı boynumda hamâyil

İy habîb itme Mesîh allıda izhâr-ı fesâhat
Çün irür dem ura almaska lebing allıda kâyil

'Akl u hûş u hıred ü cânnı anıng yolıda koydum
Tapmadım vasl-ı müheyyâ kılıban munça vasâyil

Çünki 'uşşâk üni yakmas imiş ol gül kulağığa
İy Nevâî niçe bülbül kibi bu na're-i hâyil

İKİNCİ BÖLÜM
HERAT EKOLÜ TEZKİRECİLİĞİNİN TESİRİ

I.BİYOGRAFİ GELENEĞİNİN GELİŞİMİ

A.HERAT EKOLÜ ÖNCESİ ARAP VE İRAN EDEBİYATINDA TEZKİRECİLİĞİN GELİŞİMİ:

1.Arap Edebiyatında

"Tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bir tür olan biyografi, denilebilir ki insanlıkla yaşıt bir ilim dalıdır. Başlangıçta târih içinde yer alan bu tür, zamanla bağımsız bir bilim dalı halinde gelişip serpildi. Bilindiği gibi târih, günümüzden önce yaşayanların yüz yüze geldikleri olayları ve onların kahramanlıklarını anlatır. Olaylar kadar, o olaylarda etkili olmuş kişi ya da kişilerin hayat hikâyeleri, bizzat hâdisenin kendisi kadar mühimdir. Hâdiseleri meydana getirenler insanlar olduğuna göre onların hayat hikayelerini tespit etmek de biyografinin konusudur. Bu yüzden doğulu ve batılı târihçilerin büyük çoğunluğu, târih içinde biyografiye büyük önem vermişlerdir."[88]

Birbirini tamamlayan târih ve hal tercümesi daima yan yana, hatta bazen iç içe devam etmiştir. Umumî veya mahallî vekayi-nâmelerde vefat kayıtları münasebetiyle, değişen ölçülerle, hâl tercümesi vermek gelenek haline geldi. O derecede ki mesela ez-Zehebî(ö.748/1347)'nin Târihu'l-İslam adlı büyük eseri, birçok tabakat kitaplarından daha fazla hâl tercümesi malzemesi ihtiva eder.[89]

İslamiyetle beraber gelişen ilim dallarından biri olan târih ve dolayısıyla da biyografi geleneğine ait ilk ürünler Emevîler dönemine aittir. Geçmişlerini araştırmak, bilimsel açıdan Arapların genelde ilgi duydukları en eski alandır. Arapların en önemli uğraşları arasında, Arap toplumunun başlıca ilgi alanlarından biri olmaya devam eden soy araştırması(ilmu'n-neseb veya

---

[88] Adnan ADIVAR, "Târih ve Biyografi" Târih Dergisi, II, 4, (İstanbul,1952) , 2.

ilmu'l-neseb) gelmekteydi. Nessâblar bir adamın adıyla ailesinden(fasîle) başlayarak bağlı bulunduğu en büyük kabileye(şuayb) dek soy kütüğünü yanlışsızca sayabilirlerdi.[90] Muaviye Şam'daki sarayında huzurunda akdedilen meclislerde, neseb bilgisi geniş olan Dağfal b. Hanzala es-Sedûsî(ö.70/689)'ye Arap kabilelerini soruyor; o da bildiklerini güzel bir üslupla anlatıyordu.[91] Bu araştırma alanında isim yapanlar Muhammed ibn Kelbî (ö.146/763) ve biraz daha fazla olmak üzere, oğlu Hişâm (ö.204/819)'dır.

Bazı nevileri hususiyle de menşelerinde birbirinden ayırmak mümkün değildir. Arap edebiyatında târihle hâl tercümesine(biyografi) dair eserler arasındaki bağ da böyledir. Nitekim Arap târih ve biyografi geleneğinin gelişmesinde İslamın ilk devirlerine ait bilgileri derleme düşüncesi etkili olmuştur. Bunun için iki önemli ilim dalı gelişmiştir: 1.Hz. Muhammed'in yaşam öyküsü ve bununla ilgili târihî olaylar(sîre resûllâh). Sîre alanında Peygamberin ilk tutarlı biyografisi, Halife Mansur tarafından görevlendirilen Muhammed ibn İshak'ın(ö.151/768) Sîre Resulîllâh adlı eseridir. 2.İslam fütuhatının ilk savaşları(el-megâzî). Megazî alanında yazılan ilk temel eserse Muhammed ibn Ömer el- Vakidî(ö.207/822)'nin Kitabu'l-Megazî adlı eseridir. Daha sonra bu ilim dalı gelişerek devam etmiş, Peygamberimizin yanında onun ashabının, tabi'ûnun, tabiu't-tâbiun'un hayatları anlatılmış, önemli kişilerin de biyografileri eklenmeye başlanmıştır.

Biyografi anlatımının gelişmesindeki diğer önemli etkenlerden birisi de Arap yazarların yerel târihleridir. Bu konudaki ilk eserler Mekke târihiyle(219/834) başlamış ve diğer önemli şehirlerle devam etmiştir. İlk yerel târihlerden itibaren şehir târihleri, o şehirde doğmuş ya da o şehri eğitim

---

[89] Nihad M.ÇETİN, "Arap", DİA, III,(İstanbul,1991) ,300.
[90] Agah Sırrı LEVEND, Türk Edebiyatı Târihi, C.I, (Ankara,1984),202.
[91] Ahmet Subhi FURAT, Arap Edebiyatı Târihi, (İstanbul,1996) ,181.

amacıyla ziyaret etmiş veya resmî görevde bulunmuş önemli bütün kişilerin biyografilerini sıralamaya daha çok ilgi duymuşlardır.[92]

Şehir ve bölge târihi çalışmalarındaki biyografi koleksiyonları ile önemli kişiler veya hanedanların monografilerinden oluşan iki biyografik literatür türüne ilaveten biyografik sözlüklerden oluşan bir tür daha vardır. Bu türde, ülke veya çağ dikkate alınmaksızın, el-Kıftî'nin ve İbn Ebî Usaybîa'nın bilimsel sözlükleri gibi ya hayatın özel bazı alanları ya da yöneticiler, devlet adamları, komutanlar veya bilim adamları gibi bütün önemli şahsiyetler konu edilmektedir. Bu tür genel biyografi sözlüklerinden en çok ün yapmış olanı, İrbilli Şemseddin ibn Hallikan(ö.681/1283)'ın "Kitabu Vefeyati'l-A'yân ve Ebnâ'i'z-Zamân" adlı eseridir.[93]

Biyografi geleneğinin gelişmesinde bir önemli etken de "ilmü'r-ricâl"dir. Peygamberimizin hadislerini toplayan ve bunları rivayet eden insanların hayatlarını iyi tanımak için bilgiler toparlanıyordu. Bu araştırmalar "ilmü'r-rical" adıyla bir ilim şubesinin doğmasına sebep olmuştur.[94]

İlk hadis ravilerinden sonra diğer ilim şubelerinde de bu tarz eserlerin teliflerine geçildi: kıraat âlimleri, muhaddisler, muhtelif mezheplerin fâkihleri, sûfiler, filozoflar, şâirler, edipler, emirler, vezirler, katipler vb. gibi çeşitli ilim ve sanat şubelerinin türlü meslek ve zümrelerin hâl tercümelerini nesil nesil sıralayan tabakat kitaplarının tertibine başlandı. Hâl tercümeleri veya biyografya denilen bu tür eserlerden peygamberlerin ve halifelerin hayatını anlatanlara siyer; evliyaları ve büyük mürşidleri anlatanlara menâkıb denildi. Tanınmış insanların hal tercümelerini toplayan eserler ise, tezkire, hadika, devha, sefîne, tuhfe, vefeyat, sicil gibi adlar alabilmektedir. Tabakat kitaplarından bize kadar gelenlerin en eskisi, Kâtibü'l-Vâkidî Ebu Abdullah

---

[92] Ignace GOLDZİHER, Klasik Arap Literatürü, Çev. Azmi Yüksel, Rahmi Er, (Ankara, 1993), 140.
[93] GOLDZİHER, a.g.e.,141.
[94] ÇETİN, a.g.m., 300.

Muhammed b. Sa'd(ö.230/844)'in yazdığı "Tabakatü's-Sahabeti ve't-Tabi'în" adlı 15 ciltlik eseridir.

Bilindiği gibi İslam öncesi Arap edebiyatı oldukça gelişmiş bir durum arz etmekteydi. Fakat Arap edebiyatı sözlü geleneğe dayandığı için M.VI. yüzyıldan önceki Arap şiirinden hemen hemen hiçbir şey kalmamıştı. İslamiyetle beraber hem eski şiire duyulan sevgi, hem de filolojik çalışmalar sebebiyle Câhiliye şiirleri derlenmeye başlamış ve antolojiler oluşturulmuştur. Bu gelenek Emevîlerle başlamıştır. Bu yöndeki ilk çalışmalar Hammâd er-Raviye(ö.155/771) ve Ebû Amr ibn el-Alâ(154/770) ile başlamış ve gelişerek devam etmiştir. Bütün bu faaliyetler bize, Emevîler devrinde Basra ve Kufe'de Arapların Cahiliye devrindeki târih ve kültürleri diyebileceğimiz şiirlerinin ilgi gördüğünü ve bunları rivayet eden birçok kimsenin(ravî) yetiştiğini gösteriyor.[95]

Hem şiir derleme ve hem de şiiri alınan şâirlerin biyografilerini düzenleme geleneği ise Muhammed b.Sallam el-Cumahî(ö.231/846)'nin Tabakatü'ş-Şuarâ'sı ve Ebu Abdullah ibn Kuteybe(ö.276/889)'nin "Kitabu'ş-Ş'ir ve'ş-Şuarâ(Şiir ve Şâirler Kitabı) adlı eserleri ile başlamıştır. Arap şiir târihinin en mühim kaynaklarından birisi de, umumiyetle ilk numuneleri tabakatu'ş-şuarâ, ahbaru'ş-şuarâ, kitabu'ş-şi'r ve'ş-şuarâ, mu'cemu'ş-şuarâ veya bunlara yakın bir ad taşıyan, sonraları daha değişik isimler altında telif edilen eserlerdir. Şâirleri devirlerine, değerlerine ve bazan da alfabetik olarak adlarına göre tertip eden bu eserler, ihtiva ettikleri biyografik bilgi ve tenkidî mülahazalarla zikredilen şiir mecmualarından ayrılıyorsa da ihtiva ettikleri bol metinlerle onlara en çok yaklaşan teliflerdir. Bu alandaki diğer ünlü eserler ise şâir halife İbnü'l-Mu'tezz(ö.296/908)'in Tabakatu'ş-Şuarâ'i'l-Muhdesîn'i; Ebu'l-Ferec el-İsfehânî(ö.356/966)'nin 21 ciltlik Kitabu'l-Agânî(Şarkılar Kitabı) adlı eserleridir.[96] El-Merbuzanî(ö.990)'nin Mu'cemu'ş-Şuarâ adlı eseri ise metod

[95] FURAT, a.g.e.,181.
[96] ÇETİN, a.g.m.,295.

bakımından mühim bir eserdir. Bu eserle birlikte şâirler alfabetik sıralanmaya başlanmıştır.[97]

2.İran Edebiyatında

Yukarıda kısaca ortaya çıkışını ve târihi seyrini vermeye çalıştığımız şâir biyografilerini anlatma geleneği Araplarda ortaya çıkmış, İranlılar tarafından geliştirilmiş, belli bir seviyeye getirilmiştir. Araplar şâir biyografilerini anlatan eserler için daha çok "Tabakatu'ş-Şuarâ" ismini kullanmışlardır. İranlılar ise tabaka yerine tezkire kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Kelimenin bu isimle yaygınlık kazanmasında, XII. Yüzyılın tanınmış İranlı şâir ve düşünürü Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliyâ adıyla bir eser yazıp bunun İslam dünyasında tutulmasının büyük rolü olmuştur."[98]

Arapların "tabakatu'ş-şuarâ", Acem ve Türklerin "tezkiretü'ş-şuarâ" olarak adlandırdıkları bu türün gelişim çizgisine bakıldığında hemen hemen aynı şekilde uzun yıllar devam ettiği görülecektir. Klasik bir tezkirede şâirin eğitimi, nerelere seyahat ettiği, vefatı ve eserleri hakkında kısa bilgilerin yer aldığı görülecektir. Şüphesiz zamanla bazı küçük değişikliklerin olduğu da inkar edilemez. "Mamafih Arap tabakatu'ş-şuarâsı ile Acem tezkireleri arasında fark yok değildir. Çünkü Acem tezkirecileri yazdıkları tezkirelerde devirlerinde yaşayan şâirlerin isimlerini kaybetmemek ve onları hatırlatmak için tezkirelerinde onlara ait sayfalar tahsis etmişler. Araplar ise yalnız kadim şâirlerin tetkikiyle iktifa etmişlerdir. Acem tezkirecilerinin Araplardan mülhem oldukları, bir dereceye kadar onların tesiri altında kaldıkları gerçektir. Bunu bilhassa Baharistân ve Devletşâh tezkiresinde görüyoruz. Devletşâh şâirleri tıpkı Araplar gibi tabaka tabaka tasnif etmiştir."[99]

---

[97] Mustafa İSEN, "Divan Edebiyatında Bir Tür: Tezkireler", Milli Eğitim Dergisi, 90, (Ankara,1989),4.
[98] İSEN, a.g.m.,22-26.
[99] Bedia AZİZ, Herat Ekolu Tezkirecileri, Türkiyat, 28.

Tezkire Arapça zikr kökünden gelen bir kelime olup anmaya, hatırlamaya vesile olan şey anlamlarına gelir. Bu geniş sözlük anlamına dayanılarak kelime, çeşitli manalarda kullanılmıştır: Bir şeyi hatırlatmaya ya da bir haberi bildirmeye yarayan kısa pusula; herhangi bir iş için izin verildiğini bildirmek üzere hükümetten alınan kâğıt; askerin terhis olduğunu gösteren belge; aynı şehirdeki resmi daireler arasındaki yazışmalar bunlardan başlıcalarıdır.

İran edebiyatında XV. Yüzyıla kadar tezkireciliğin gelişimini iki ana bölümde incelemek gerekmektedir.

a.Ebû Tâhir-i Hatûnî, Menakıbü'ş-Şuarâ(Günümüze kadar ulaşmamıştır.)

b.Nizamî-i Arûzî-i Semerkandî, Çehar Makâle(II. Makale şâirler bölümüdür.), 550/1155'de yazılmıştır.

c.Muhammed Avfî(ö.631/1233) Lübabü'l-Elbâb, h.600-625 târihleri arasında Hindistan'da yazılmıştır. Fars şiirinin başlangıcından yazarın zamanına kadar yaşayan şâirlerden söz eder.

B.HERAT MEKTEBİ TEZKİRELERİ

1.Baharistân

Molla Câmî'nin 892/1478 târihinde Sadî'nin Gülistân'ını örnek alarak yazdığı ve Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf ettiği Baharistân tertip ve üslup bakımından Gülistân'a benzerse de muhteva bakımından farklılıklar gösterir. Câmî, mukaddimede Baharistân'ı Hüseyin Baykara'ya ithaf ettiğini mealen şu kıtayla anlatır: Timurhan derneği ocağının ışığı Sultan Hüseyin Baykara, güneş gibi göklere yaraşan yüksek bir değer sahibidir. Ona cihanın

zerrelerini, inayet gözü ile görmek farz-ı ayndir. O halkın bütün dileklerini cömertliğinin zimmetinde borç bilen bir sultandır. Onun elinin vergisi, boynundaki borcun utancını nasıl çekebilir."[100] Sonradan yazdığı epik şiirleriyle Nizamî ile boy ölçüşen Câmî, bu eseriyle Sadî'ye rekabet ediyordu. Kitabın üslup ve ifadesi, Sadî'yi taklit yoluyla nazım ve nesir karışıktır. Fakat manzum parçalar tenasüp bakımından mensurlardan daha güzeldir. Câmî kitabın nesir kısmını pek sanatlı ve tekellüflü yazmıştır.[101]

Her iki eserin mukayesesi hakkında çok mühim bir kritik vücuda getiren Grangeret de Lagrange der ki "Câmî'nin büyük bir ihtimamla vücuda getirdiği bu eser, nazım ve nesirle karışıktır ve enerjik bir icaza maliktir. Müellif hâdiseye çabuk girer, kelime oyunlarında çok itidalle hareket eder, ince tafsilattan, zengin hayaller ve fazla sözlerden kaçar. Baharistân'ın ötesine berisine serpiştirdiği şiirler, nesir kısmında izah ettiği ahlak prensiplerinin hulasası gibidir. Bu şiirler umumiyetle çok manalı, çarçabuk hafızaya hâkkedilebilecek ve "proverbe" hükmünü alabilecek mahiyettedir. Baharistân, Gülistânın planı üzerine yapılmıştır. Her iki müellifin de gayeleri, hislerinin asilliği, adalet aşkları, din gayretleri, fazilet zevkleri aynıdır. Fakat Câmî Sadî'ye nazaran daha az heyecanlı ve daha az derindir."[102]

Asıl adı Ravzatu'l-Ahyâr ve Tuhfetü'l-Ebrâr olan Baharistân; bir mukaddime, sekiz bölüm(ravza) ve bir hatimeden meydana gelir. Câmî'ye göre Baharistân sekiz bölümüyle; her bahçesinde gelinciklerden, reyhanlardan başka bir koku olan sekiz cennete benzemektedir.[103] Her bölümün başında konu tarif edildikten sonra bölümün özelliğine göre bu konular "hikayet", "hikmet" veya "mütayebe" alt başlıkları şeklinde işlenir.

---

[100] Molla CAMİ, Baharistân, Çev.Nuri Gençosman, (İstanbul,1990), 6.
[101] Ali Asgar HİKMET, Câmî, (İstanbul,1991), 328.
[102] Asaf Halet ÇELEBİ, Molla Câmî, (Ankara,1940), 64.
[103] CAMİ, a.g.e.,7.

Bu sekiz bölümde sırasıyla ünlü sûfilerin çeşitli konulardaki düşünce, söz ve davranışlarına, yöneticilerde bulunması gereken adelet ve insaf duygularına, cömertlik ve cömert kişilerin hallerine, aşk ve 'Âşıkların vasıflarına, latife ve nüktelere, şiir ve şâirlere, hayvan ağzından anlatılan hikayelere ve onlardan alınması gerekli derslere yer verilir. Eğitici, öğretici ve eğlendirici özellikler taşıyan Baharistân Osmanlı döneminde çok okunan birkaç Farsça eserden biridir.[104]

Câmî, Baharistân'ı kaleme alma sebebini şöyle anlatır: Bu gönül okşayıcı bahar çağlarında sevgili oğlum Ziyaüddin Yusuf(henüz on yaşındaydı.) Arap dilini ve edebiyat bilgilerini öğrenmeye çalışıyordu. Yeni yetişmekte olan çocuklara ve zahmet görmemiş olan yavrulara alışkın olmadıkları şeylerle zihinlerine uygun gelmiyen yabancı terimleri öğrenmenin, onlara ağır bir yük olmakla beraber gönüllerine korku vereceği pek açık bir hakikattir. Çocuğun gönlünü ferahlandırmak ve hatırını hoş tutmak için ara sıra ünlü şeyh ve büyük üstat Şirazlı Muslihiddin Sadî'nin mübarek nefeslerinden olan Gülistân kitabından birkaç satır okurduk. O zaman hatırıma geldi ki, Sadî'nin mutlu nefeslerine, güzel şiirlerine benzer birkaç yaprak da teberrüken aynı üslup üzere ben yazayım."[105]

Bu haliyle Baharistân'da birbirine hiç uymayan muhtelif mevzulara tesadüf edilmektedir. Burada açık saçık bazı hikayeler ve pek acı bir hiciv olan aşk hikayesi de vardır. Mizahi bölümdeki fıkralar da zarif ve hoş nüktelerle doludur. Bunlar bilhassa altıncı faslın sonlarındadır. Câmî'nin en çok alay ettiği cahil mektep hocaları, tecrübesiz doktorlar ve âdî şâirlerdir. Halkın cahil tabakasına ve mütevazi kimselere karşı tahammüllü ve müsamahakâr olan Câmî, yalnız ilim ve edebiyat kisvesiyle ortaya çıkan bu değersiz zatları affeder görünmemektedir.

---

[104] Ömer OKUMUŞ, "Baharistân", DİA, IV, (İstanbul,1991), 471.
[105] CAMİ, a.g.e., 4-5.

Ancak Baharistân'ın en mühim bölümü hiç şüphesiz, şâirlere ayrılan yedinci ravzasıdır. Câmî bu ravzada geçmiş devirlerde yaşayan 39 şâirin biyografisine yer verir.

Bilindiği gibi bir tezkirenin tezkirecilik açısından incelenmesinde iki temel unsur belirleyici olmaktadır. Bunlar biyografik bilgi ve değerlendirmeler ile şâirlik ve şiir değerlendirmeleridir. Molla Câmî'nin eseri bu açılardan incelendiğinde şu sonuçlara varmak mümkündür:

a.Biyografik Bilgi Açısından:

Câmî şâirlerin mahlaslarını vermiş, asıl isimlerinden pek söz etmemiştir. Aldulvâsî Çelebi, Reşidüddin Vatvat, Efdalüddin Hakanî, Kemal İsmail Hocendî, Muhammed Assâr-ı Tebrizî gibi birkaç şâirin ise asıl isimlerini de vermiştir. Ayrıca birkaç şâirin mahlaslarını alış sebebini de anlatmıştır. Mesela Firdevsî'nin, Sultan Mahmud'un "Meclisimizi Firdevse çevirdin."[106] sözü üzerine; Muizzî'nin Sultan Muiziddin Melikşah intisabından dolayı, Suzenî'nin bir iğneci çırağına gönül vermesi ve Şeyh Sadî'nin Ebubekir b. Sa'd b. Zengi'ye intisap etmesi sebebiyle bu mahlasları aldıklarını vurgulamıştır.

Câmî, şâirlerin doğduğu ve yaşadıkları memleket isimlerini vermek yerine hangi hükümdar zamanında yaşadıklarını vermekle yetinmiştir. Şâirlerin aile, soy, sop, evlilik gibi özel yaşamlarıyla ilgili bilgilere pek itibar etmemiştir. Mesela Rudegî'nin Sultan Nasr, Ascedî'nin ve Ferruhî'nin Sultan Mahmud, Muizzî'nin Muiziddin Sancar, Faryabî'nin Atabey Ebubekir ve Sadî'nin Ebubekir b. Zengi dönemleride yaşadığını söylemiştir. Bununla beraber bazı şâirlerin memleketleri hakkında bilgi verdiği de görülmüştür. Mesela Rudegî'nin, Reşiddüdin Vatvat'ın ve Amikî'nin Maveraünnehir'den,

[106] CAMİ, a.g.e., 211.

Ascedî'nin Merv'den, Firdevsî'nin Tus'dan ve Nizamî'nin Gence'den olduğunu belirtmiştir.

Baharistân'da şâirlerin geçim durumu ve imkânları hakkındaki bilgiler diğer bilgilere göre daha fazladır. Mesela Rudegî'nin aşırı serveti, Unsurî'nin, Ascedî'nin, Ferruhî'nin, Muizzî'nin, Faryabî'nin ve Sadî'nin yaşadıkları dönemde hükümdarların himayesinde zenginlik içinde yaşadıkları özellikle vurgulanmıştır. Câmî'nin biyografisini verdiği şâirlerden hiçbiri maddi sıkıntı çekmemekte veya şâirlerin bu kabil çektikleri sıkıntılardan bahsedilmemektedir.

Şâirlerin kişilikleri, kabiliyetleri, mizacları ve zeka durumları hakkında az da olsa bilgilere rastlanmaktadır. Fiziksel durum ve görünümler hakkındaki bilgiler ise yok denecek kadar azdır. Mesela Rudegî'nin keskin zekasından, kuvvetli hafızasından, müzisyenliğinden ve doğuştan kör olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Nasır Hüsrev, Azrakî ve Enverî'nin filozofluğundan; Suzenî'nin iğne üstadı olduğundan; Kirmanî'nin tekke sahibi şeyh olduğundan bahsedilmektedir.[107]

b. Şiir ve Şâir Eleştirisi Açısından:

Görüldüğü gibi Câmî, birçok şâirin biyografileri ile ilgili bilgilere fazlaca itibar etmemiş, onun yerine şâirlik kabiliyetleri ve şiirleri hakkında bilgiler vermeyi yeğlemiştir. Şâirlerin şâirlikleri hakkında daha çok övücü sözler söylemekle beraber, sınırlı da olsa bazı olumsuz eleştirilere rastlanmaktadır. Mesela Rudegî'den bahsederken şiire çocuk yaşta başladığını ve şiirlerinin yüz cilt kadar olduğunu söyler. Dakikî'nin ilk şâirlerden olduğunu ve Şehname'nin ilk kısmını yazdığını vurgular. Ammar'ın şiirlerinin "hoş ve gönül çekici" olduğunu ifade eder. Unsurî'nin zamanın ileri gelen şâirlerinden olduğunu ve "Vamık u Azra" isimli eserinin kayıp olduğunu söyler.

[107] CAMİ, a.g.e., 223.

Firdevsî'nin Şehname dolayısıyla şâirliğinin tartışılmaz olduğunu; Nasır Hüsrev'in şiir sanatında üstat olduğunu; Azrakî'nin şiir ve fazilette üstat olduğunu; Abdülvasi Cebelî'nin Arap ve Acem tarzında şiir yazdığını ifade eder.

Edip Sabir'in " düzgün ve özlü bir şâir" olduğunu, "şiirlerinde olgun bir güzellik ve tam bir incelik" olduğunu vurgular.[108] Enverî'nin "şiir güzelliği ve nazım düzgünlünden, şiirlerinin nükteli ve öğüt verici olduğundan bahseder. Reşidüddin Vatvat'ın ve Amikî'nin çağında şâirler üstadı olduğunu söyler. Efdaladdin Hakanî'nin üslup bakımından bütün şâirlerden üstün olduğunu, hikmet ve öğütte Hakim Senaî yolunu tuttuğunu ifade eder. Fahr-i Cürcanî'nin şiirlerindeki incelikten; Faryabî'nin sözlerindeki şirinlik ve düzgünlükten bahseder. Nizamî'nin Penc Gencindeki güzellik ve inceliklerden bahseder ve bu eserlerin beşer kudretinin ötesinde olduğunu vurgular. Selman-ı Savecî'nin düzgün ifadeli, parlak sözlü olduğunu, üslubunda akıcılık ve sanatında incelik olduğunu, yazdığı bazı nazirelerin aslından daha güzel olduğunu, Kemal İsmail'in tesirinde kaldığını, fakat ondan aldıklarını güzel ve makul bir üslupla ifade ettiği için ayıplanmaması gerektiğini söyler. Ayrıca Selman'ın gazellerinin de güzel olduğunu, fakat aşk ve muhabbet çeşnisinden yoksun olduğu için fazla okunmadığını da aktarır.

Assar-ı Tebrizî'nin Mihr ü Müşteri adlı bir eseri olduğunu ve bu eserde güzellikler ve incelikler olduğunu söyledikten sonra sevgilinin burnunu tasvir eden bir şiire dikkat çeker. Şeyh Sadi'nin gazelcilerin önderi olduğunu ve hiç kimsenin onun kadar gazele özenmediğini söyler. Hafız'ın şiirlerinin güzel ve ahenkli olduğunu, şiirlerinin mucize derecesine yaklaştığını ve ona "lisanü'l-gayb" dendiğini, bütün şiirlerinin kuvvetli ve yapmacıktan uzak olduğunu vurgular.[109] Kemal Hocendî'nin söz güzelliği ve mana inceliğinde son noktaya ulaştığını, fakat aşırı mübalağa yapması dolayısıyla şiirlerinin ahenk ve aşk çeşnisinden uzak kaldığını söyler. Ayrıca darb-ı mesel, redif ve kafiyelerde

[108] CAMİ, a.g.e., 227.

sehl-i mümteni bir üsluba sahip olduğu; fakat Hasan Dihlevî'nin taklitçisi olduğunu, bu sebeple ona Hasan'ın hırsızı denildiğini söyler. Hüsrev-i Dehlevî'nin şiirde sanat yarattığını, kaside, gazel ve mesnevi tarzlarına çok özendiğini, şâir Hakanî'yi taklit ettiğini, kaside de ona yetişemediğini, fakat gazelde onu geçtiğini vurgular. Gazelde mana ve nükteye önem verdiğini, aşk ve muhabbet ehli kimselerin bunu anladığını ve Nizami'nin hamsesine en güzel cevabı Hüsrev'in verdiğini özellikle ifade eder.

Hasan-ı Dihlevî'nin dar kafiye, garip redif ve ahenkli vezinlerle kendine mahsus ve güzel bir üslup oluşturduğunu, bu yüzden şiirlerinde sehl-i mümteni olduğunu söyler. Fakih-i Kirmanî'nin şiirlerini başkalarına okuyarak düzelttirdiğini, bu sebeple onun şiirlerinin halkın ortak malı olduğunu söyler. Haco'nun şiirde süse çok önem vermesinden; Nasır Buharî'nin şiirde tasavvur zevkinden; Azerî İsferayinî'nin şiirde mizahi nüktelere yer verdiğinden; Şahî-i Sebzvarî'nin ise şiirlerinin güzel, düzenli ve tenasüplü olduğundan ve ifadesinin temiz ve zevkli olduğundan söz eder.[110]

2.Devletşâh Tezkiresi

Devletşâh Tezkiresi olarak bilinen tezkirenin yazarı Devletşâh b. Bahtişah-ı Semerkandî'nin 830/1427-840/1437 yılları arasında Semerkant'ta dünyaya gelmiş olduğu tahmin edilmektedir. Şiirlerinde Alâî mahlasını kullanan Devletşâh'ın o dönem Timurlu beyzadeleri gibi iyi bir öğrenim gördüğü tezkiresinden anlaşılmaktadır. Devletşâh uzun süre Timurlu sarayında emîr olarak bulundu, fakat ömrünün sonlarına doğru kendisine iyi davranılmaması sonucu saraydan ayrılıp çiftçilik yapmak zorunda kaldı. Son zamanlarında Baykara ve Nevâî'ye yeniden devlet hizmetini girmek istediğini iletmiş, fakat bu isteği gerçekleşmeden 896/1490'da vefat etmiştir.

---

[109] CAMİ, a.g.e., 251.

Devletşâh'a asıl ününü sağlayan, Molla Câmî gibi, Ali Şir Nevâî'ye ithaf ettiği "Tezkiretü'ş-Şuarâ" adlı eseridir. Devletşâh eserini uzun yıllar süren çalışmalar sonucu 892/1487'de tamamlayabilmiştir.

İran Edebiyatının ilk tezkireleri olarak kabul edilen Ebû Tâhir-i Hatûnî'nin günümüze ulaşmayan Menakıbü'ş-Şuarâsı, Nizamî-i Arûzî-i Semerkandî'nin, Çehar Makâlesi ve Muhammed Avfî(ö.631/1233)'nin Lübabü'l-Elbâbı, edebiyat târihi ve tezkirecilik geleneği açısından zayıf eserler olarak kabul edilirler. İran edebiyat târihi ve tezkireciliği açısından en şumüllü ve eksiksiz ilk tezkire Devletşâh Tezkiresidir. Zaten dönemin tezkireleri iktibas, nakl ve intikal açısından birbirinin tekrarı mahiyetindedir.

Eser; bir mukaddime, yedi bölüm(tabaka), ve bir hatimeden ibarettir. Mukaddimede şiir sanatı ve meşhur on Arap şâirleri hakkında bilgi verilir. Bundan sonraki yedi bölümde ise 143 İran şâirinin biyografileri yer alır ve şiirlerinden örnekler verilir. Hatimede yedi çağdaş şâir ile başta Hüseyin Baykara olmak üzere Herat sarayının ileri gelenleri anlatılır. Devletşâh'ın bu eseri çok defa ele aldığı şâirleri himaye edenler hakkında bilgi vermesi dolayısıyla târihî bakımdan da önem taşır. Eserin Türkiye kütüphanelerinde nüshası yoktur.[111]

Hatunî ve Avfî'nin eserlerini görmüş olan Devletşâh, ilk defa olarak İran şâirlerinin umumî bir tezkiresini vücuda getirmek istemiş ve bu maksat ile birçok mecmua ve risalelere, divanlara, ilmî, edebî, târihî mahiyette eserlere müracaat ederek ve muasırları hakkında şahsî malumatını da kullanarak bu eseri meydana koymuştur. Devletşâh, bahsettiği şâirlerin muhitlerini ve hamilerini anlatmak için yer yer oldukça geniş târihi tafsilata da girişmiştir. Eserin en mühim kısmını, XIV. ve XV. Asırlara mensup şâirler hakkındaki

---

[110] CAMİ, a.g.e., 255
[111] Ayla DEMİROĞLU, "Devletşâh", DİA, IX, (İstanbul,1994), 244.

biyografiler teşkil etmekle beraber, daha eski şâirler hakkında da bazı mühim bilgilere tesadüf olunur.

Devletşâh'tan sonra yazılan Türkçe, Çağatayca ve bilhassa Farsça şuarâ tezkireleri, tertip ve ifade bakımından, onu taklit ettikleri gibi, umumî mahiyette yani menşelerden başlayarak zamanlarına kadar bütün Acem şâirlerinin biyografilerini anlatan eserler de onu başlıca kaynak olarak kullanmışlardır. Eserde ara sıra çok büyük târihi yanlışlıklara rast gelindiği de unutulmamalıdır.[112]

Edebî mütalaalarının umumiyetle isabetli ve umumî telakkilere uygun olması, temiz ve açık bir üslup ile yazılmış bulunması, eserin kazandığı rağbette önemli olmuştur. Elimizdeki mahdut Farsça şiirlerinden başka Nevâî hakkında mülemma(Farsça-Çağatayca) bir kaside yazmış olması, Devletşâh'ın Çağatay şâirleri arasında telakki edilmesine sebep olmuştur.

Devletşâh Tezkiresi İran edebiyatının temel kaynaklarından birisi olmasına rağmen, sayısız târihi ve edebi hatalar yapmıştır. Bu hataların tahkik eksikliğinden ve muteber kaynaklara ulaşamamadan kaynaklandığı tahmin edilmektedir.[113]

Devletşâh Tezkiresi Molla Câmî'ye göre çok daha uzun bir mukaddime ile başlar. Mukaddimede Allâh'a hamd ettikten sonra, İnsanın yaratılışından ve yeryüzüne halife olmasından, ona verilen konuşma yeteneğinden bahseder. Söz söylemenin ne kadar büyük bir nimet olduğunu ve insanı diğer varlıklardan ayırdığını anlatır. Daha sonra Peygamberimizi, dört halifeyi över. Ardından sıranın yeryüzünün halifesi olan Hüseyin Baykara'ya geldiğini söyler.

---

[112] M.Fuat KÖPRÜLÜ, "Devletşâh" İA, C.III, (İstanbul,1971), 560.
[113] ABBASİ, a.g.e., 5.

Methiyeler bittikten sonra, Devletşâh sanat, edebiyat ve şiirle ilgili görüşlerini aktarmaya başlar. Bu bölümde tekrar konuşma yeteneğinden, ilim ve hikmetin insanı yüce mertebelere çıkaracağından bahseder. Ardından her peygambere bir mucize verildiğini, Peygamberimize de fesahat ve belagat verildiğini söyleyerek sözün önemini bir kez daha vurgular. Sonra ayet, hadis ve din büyüklerinden deliller çıkararak şiirin caiziyetini ispat etmeye çalışır.

Bu bölümde kendisinden önceki şâir ve müelliflerin, eserlerinden dolayı büyük ihsanlar gördüklerini, ancak bu devirde kimsenin kıymet bilmediğini söyler.

Sebeb-i Telif bölümünde yazar, ömrünün elli yılının boş yere geçtiğini, büyük zatların eser bırakarak insanlara faydalı olduklarını, ancak hiç kimsenin şâirlerin "kıymetsiz efsanelerini" yazmaya yeltenmediğini, bu yüzden tezkire yazmaya karar verdiğini söyler.[114]

Mukaddimesinin bir bölümünde gördüğü iyiliklerden dolayı Nevâî'nin över. Ardından Arap şâirlerinin hal tercümelerini anlattığı mukaddime ile esere başlar.[115]

Devletşâh birinci tabakada Farsça şiir yazan ilk şâirlerden bahseder. Bu tabakada Devletşâh, ilk Fars şâirinin Behram-ı Gur olduğu, fakat İslamdan önce yazılmış Farsça şiirlerin kayıp olduğunu söyler. Buna sebep olarak da, Abbasî dönemi İran valilerinin, Kuran ve Hadisin dışındaki eserleri yaktırmasını gösterir.

[114] Devletşâh, Tezkire-i Devletşâh I, Çev.Necati Lugal, (İstanbul, 1977), 41.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Devletşâh Tezkiresinin Tezkirecilik Açısından İncelenmesi:

a.Biyografik Bilgi Açısından:

Bilindiği gibi Devletşâh Tezkiresinde şâirler hakkında -hem biyografik ve hem de şâir ve şiir değerlendirmeleri açısından- çok teferruatlı bilgiler yer almaktadır. Özellikle şâirlerin biyografilerine ait bilgiler oldukça tatmin edicidir. Yer yer Devletşâh bu bilgileri hangi kaynaklardan aldığını da belirtmiştir. Mesela Rudegî ve yaşadığı dönemle ilgili bazı bilgileri Hace Hamdullah-ı Müstevfî'nin Târih-i Güzide isimli eserinden; bazılarını da Unsurî'nin kasidelerinden çıkarımlar yaparak elde ettiğini belirtirken; Emir Muizzî hakkındaki bilgileri Çehar Makale sahibi Nizamî-i Aruzî ile Menakıbu'ş-Şuarâ sahibi Ebu Tahir Hâtimî'den nakletmiştir. Nizamî maddesinde Gence'nin Suveru'l-Ekâlim adlı eserde "Cenze" şeklinde yazıldığını söylemek suretiyle bu kitaptan da istifade ettiğini vurgulamıştır. Mevlânâ Celaleddin ile ilgili bilgileri Sultan Veled'in eserlerinden nakletmiştir. Devletşâh şâirlerle ilgili bazı bilgileri ve hikayeleri de "hikaye ederler ki" diyerek kaynak göstermeden nakletmiştir.

Devletşâh şâirlerle ilgili bilgi verirken, karşılaştığı problemlere modern bir araştırmacı edasıyla yaklaşmış, bazı ihtilaflı konuları akıl yürüterek ve deliller getirerek çözmüştür. Mesela Veys ü Ramin isimli eserin Nizami-i Gencevî'ye mi yoksa Nizamî-i Aruzî'ye ait olduğunu tespit etmek için izlediği metot buna çok güzel bir örnektir. Devletşâh'a göre "Veys u Ramin destanı ilk defa Sultan Mahmud adına yazılmıştır. Ve bu Şeyh Nizamî'nin devrine daha yakındır. Nizamî-i Aruzî ise Melikşah zamanında yaşamıştır. Bu yüzden Şeyh Nizamî'nin olma ihtimali daha yüksektir."[116]

---

[115] DEVLETŞÂH, a.g.e., 45.
[116] DEVLETŞÂH, a.g.e., 212.

Devletşâh şâirlerin mahlaslarıyla beraber asıl isimlerini ve lakaplarını vermekle kalmamış, aynı zamanda isimlerinin önüne onları övücü bazı ibareler de eklemiştir. Mesela Rudegî için "Şâirlerin Önde Geleni Ebu'l-Hasan-i Rudegî"; Ascedî için Melikü'ş-Şuarâ Ascedî; Firdevsî için "Sahbanu'l-Acem Firdevsî-i Tus"; Ferruhî için "Melikü'l-Kelam Üstad Ferruhî"; Muizzî için "Söz Padişahı Emir Muizzî", Reşidüddin Vatvat için "Şâirlerin Efendisi ve Fazılların Fazılı Reşidüddin Vatvat"[117] şeklinde övgü dolu isimler kullanmıştır.

Birçok şâirin asıl isimlerini de vermiştir. Mesela Firdevsi'nin isimlerinin Hasan, İshak ve Şerefşah; Reşidüddin Vatvat'ın asıl isminin Reşidüddin Vatvat b. Abdül-celilü'l-Katibü'l Ömerî; Faryabî'nin asıl isminin Zahiddün Tahir b. Muhammedu'l-Faryabî; Nizamî'nin lakabının Şeyh Nizamüddin, künyesinin Ebu Muhammed b. Ebî Yusuf b. Müeyyed; Sadî'nin lakabının Muslihüddin; Savecî'nin lakabının Cemaleddin; Hafız'ın asıl adı Hace Hafız Şemşeddin Muhammed olduğunu söylemiştir.

Ayrıca şâirlerin mahlaslarını alış hikayeleri ile ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. Mesela Rudegî'nin musiki ilmini bilmesinden dolayı; Firdevsî'nin babasının bahçıvanlık yapmasından dolayı; Reşidüddin Vatvat'ın ise keskin dilli ve tenkitçi olmasından dolayı; Sadî'nin Sa'd b. Zengî'ye intisabından dolayı bu mahlasları aldıklarını beyan etmiştir.[118]

Tezkirede bazı şâirlerin soy, sop ve aileleri hakkında da bilgilere rastlanmaktadır. Mesela Firdevsî'nin babasının Amid-i Norasan isimli bir zenginin bahçelerinde bahçıvanlık yaptığı; Reşidüddin Vatvat'ın soyunun Ömerü'l-Hattab'a dayandığı; Nizamî'nin şâir Kıvam-ı Mutanazî'nin kardeşi olduğu; Hüsrev'in Türş asıllı olup Kubbetu'l-Hazra denilen şehirden geldiklerini, kabilesinin ise Karaşi yakınlarına yerleşmiş Hazare-i Laçin'den olduğunu, Babasının kabile reisi olup isminin Emir Mahmud olduğunu ve

[117] DEVLETŞÂH, a.g.e., 130.
[118] DEVLETŞÂH, a.g.e., 130.

Cengiz saldırısından kaçıp Delhî'ye yerleştiklerini; Savecî'nin babasının isminin Hace Alaüddin Muhammed Savecî olduğunu kaydetmiştir.

Ayrıca şâirlerin doğdukları, yaşadıkları memleketlere ve yaşadıkları döneme ait bilgiler de tatminkârdır. Mesela Rudegî'nin Buhara'da yaşadığı ve Emîr Nasr b. Ahmed'in nedimi olduğu; Ascedî'nin Heratlı(Cami'ye göre Mervli) olup Sultan Mahmut Sebüktekin'in saray şâirlerinden olduğu; Firdevsî'nin Tus'un Rezân köyünden olduğu; Ferruhî'nin Tirmizli olup Sultan Mahmut Sebüktekin'in saray şâirlerinden olduğu; Reşidüddin Vatvat'ın Kudbüddin Muhammed Harezmşah zamanında yaşadığı, aslen Belhli olup daha çok Harezm kıtasında oturduğu; Suzenî'nin Semerkantlı olduğu; Faryabî'nin aslen Faryablı olup gençliğinde Faryab'dan Nişabur'a, oradan İsfehan'a ve nihayet Azerbaycan'da Kızılarslan'ın himayesine girdiği; Nizamî'nin Genceli olup Atabek Kızılarslan'ın ona çok hürmetkar davrandığı; Sadî'nin Şirazlı olup ömrünün otuz yılını ilme, otuz yılını seyahata harcadıktan sonra geri kalanını da Şiraz'a dönerek ibadet ve taata harcadığı ve Atabek Sa'd b. Zengi'ye intisap ettiği; Hüsrev'in Hind meliki Alaüddin Muhammed'e emirlik yaptığı ve çok lütuflar gördüğü; Savecî'nin Save'de doğduğu; Hafız'ın Muzaffireler döneminde yaşadığı ve Celayirli Hanı Ahmed'in Bağdat'a davetini kabul etmediği ayrıntılı bir şekilde hikaye edilmiştir.[119]

Şâirlerin zeka, ahlak ve mizacları hakkında değerlendirmelere rastlanmaktadır. Mesela Rudegî'nin kerim bir tabiata ve doğru bir zihne sahip olduğu; Ferruhî'nin "doğru tabiatlı ve akl-ı selim sahibi"[120] olduğu; Muizzî'nin akıl, fikir ve zarefet bakımından emsalsiz olduğu; Reşidüddin Vatvat'ın fazıl, alim olduğu; Suzenî'nin güzel tabiatlı olduğu, ancak mizahı sevdiği; Faryabî'nin ilim ve fazilette eşsiz olduğu; Nizamî'nin bir şeyh olduğu ve daha çok inziva hayatı yaşadığı; Hüsrev'in melek sıfatlı, mana âleminin madeni, irfan denizinin incisi olduğu, ömrünün sonlarına doğru Şeyh Nizamü'l-Hak'a

[119] DEVLETŞÂH, a.g.e., 64.

intisap ettiği ve her şeyini terk ettiği; Hafız'ın fazilet ve mükemmel bir insan olduğu belirtilmiştir.

Şâirlerin meslekleri ve geçim şartları hakkında da geniş bilgilere rastlanmaktadır. Mesela Rudegî'nin büyük bir musiki üstadı olduğu, barbat isimli bir çalgıyı iyi çaldığı, Emir Nasr'ın nedimi olması hasebiyle büyük servetler elde ettiği; Firdevsî'nin çiftçi olduğu ve fakirlik çektiği; Muizzî'nin bir müddet tahsil gördükten sonra üstat olduğu, önceleri askerlik yaptığını ve daha sonra da Melikşah'ın emîrlerinden olduğu; Suzenî'nin gençliğinde ilim tahsil ettiği; Hüsrev'in devlet işleri yanında musiki ilmini de iyi bildiği; Savecî'nin siyakat ilmine vakıf olduğu ve Bağdat'ta Emir Şeyh Hasan'ın himayesine girdiği; Hafız'ın zahir ve batın ilimlerine vakıf olduğu kaydedilmiştir.

Ayrıca şâirlerin ölüm târihleri hakkında da bilgiler verilmektedir. Mesela Vatvat'ın Harezm'de 586 senesinde 97 yaşındayken vefat ettiği ve mezarının Gürcaniye'de olduğu söylenmiştir. Suzenî 569 senesinde Semerkant'ta vefat etmiştir, mezarı Câkerdîze mezarlığındadır. Faryabî'nin Atabek İnanç zamanında 598 yılında vefat ettiği ve Tebriz'de gömülü olduğu belirtilmiştir. Nizamî'nin Sultan Tuğrul zamanında 576 yılında vefat ettiği ve mezarının Gence'de olduğu ifade edilmiştir. Sadî'nin 691 senesi Şevval ayının Cuma gecesi vefat ettiği nakledilmiş ve düşülen târihlerden örnekler verilmiştir. Hüsrev'in 725 yılında Delhi'de vefat edip oraya gömüldüğü beyan edilmiştir. Savecî'nin 769 yılında vefat ettiği söylenmiştir.

b.Şiir ve Şâir Eleştirisi Açısından:

Devletşâh şâirlerin biyografilerine ait verdiği geniş bilgilerin yanında; onların şâirlikleri ve şiirleri hakkında da bilgiler vermiş, çoğu zaman isabetli değerlendirmelerde bulunmuştur. Mesela Rudegî'nin Kelile ve Dimne'yi

[120] DEVLETŞÂH, a.g.e., 64.

nazmen tercüme ettiği ve şiir fenninin üstatlarından olduğunu söyledikten sonra tezkiresine aldığı bir kasidesi hakkında da yorumlar yapar: Devletşâh'a göre bu kaside sade, edebî sanattan yoksun olmasına rağmen, sırf bestelendiği için çok beğenilmiştir. Ascedî'nin Üstad Unsurî'nin talebelerinden olduğu, divanının meşhur olmadığı, ancak hoş kasideler yazdığı belirtilmekte[121]; Firdevsî hakkında denilecek bir şey olmadığı, çünkü Şehname'nin ortada olduğu, onun şâirlik kabiliyetinin Allah vergisi olup tüm şâirlerden daha üstün olduğu[122]; Ferruhî'nin ise Unsurî'nin talebesi olup şiirlerinin beliğ ve fasih olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Tercümanü'l-Belaga isimli şiir sanatlarından bahseden bir eserinin olduğu da ifade edilmiştir.[123]

Reşidüddin Vatvat'ın zamanı şâirlerinin üstadı olup belagat sahibi bir şâir olduğu, birçok şâirin şiirlerini eleştirip düzelttiği; şiirlerinin 15 bin beyte yaklaştığı, iki kafiyeli, tamamen murassa kafiyeli şiirler yazdığı söylenmiştir. Ayrıca şâirin belagat, beyan, meani, şiir, kitabet, teressül ve sihir sanatları hakkında kitapları olduğu da zikredilmiştir. Suzenî'nin zarif şiir söylemesine rağmen; tab'ının hezliyat ve hicve yatkın olduğu, hatta bazen de ahlakî sınırları zorladığı ifade edilmektedir.

Faryabî'nin şâirlikte yüksek seviyeye sahip olduğu, hatta büyüklükte Enverî ile kıyaslandığını, üstat Reşidî-yi Semerkandî'nin şiirde talebesi olduğu; Nizamî'nin şâirliğini kelimelerle anlatmanın imkansız olduğu, şiirlerinde ayrıca "melahat" bulunduğu, divanı ve hamsesinin mükemmel olduğu; Sadî'nin gazel ve kasidelerinin pek latif olduğu, Bostan ve Gülistân'ın çok meşhur olduğu; Hüsrev'in hakikatleri mecaz şivesiyle dile getirdiği, hakikat gelinleriyle oynaştığı, tatlı şiirlerinin 'Âşıkların yaralarına merhem olduğu, şâirlik mülkünün gerçek sultanı olduğunu, şiirlerinin kendi dediğine göre dört yüz bin ile beş yüz bin arasında olduğu; Nizamî'ye nazire olarak yazdığı hamsesinin bazılarına göre Nizamî'ninkinde daha güzel olduğu –Bu

[121] DEVLETŞÂH, a.g.e., 86.
[122] DEVLETŞÂH, a.g.e., 89.
[123] DEVLETŞÂH, a.g.e., 92.

konuda Baysungur ile Uluğ Bey arasında uzun tartışmalar olmuş; Uluğ Bey Nizami'yi tutarken, Baysungur Hüsrev'i tutmuştur-, sözlerinin nazik, ateşli ve yürek yakıcı olduğu ve şiirlerini dört kısma ayrıldığı; Savecî'nin şiirleri ortada olduğu için fazla söze gerek olmadığı; Hafız'ın sözleri beşer takatinin fevkinde olduğu için ona "Lisanü'l-gayb" denildiği; sözlerinin tekellüften azade ve sade olduğu, fakat hakikatleri ve ilahi bilgileri hakkıyla ifade ettiği beyan edilmiştir.[124]

Devletşâh tezkiresine aldığı şâirlerin şâirliği ve şiirleri hakkında değerlendirmeler yaparken; önceki tezkirecilerden Nizamî-i Aruzî ve Ebu Tahir Hâtimî ile bazı ünlü şâirlerin görüşlerine de yer vermiştir. Mesela Reşidüddin Vatvat'tan "Ferruhî zamanın Mütenebbîsidir." sözünü nakletmiş; Muizzî'yi Hakanî'nin çok beğendiğini, fakat Reşidüddin Vatvat'ın hiç beğenmediğini söylemiş; Muizzî'nin yazdığı bir kasideye yüzden fazla nazirenin yazıldığını ve hiç birinin onunki kadar güzel olmadığını, hatta Unsurî'nin bile ona ulaşamadığını Ebu Tahir'den nakletmiş; Saveci için Şeyh Rükneddin'den: "Simnanın narı ve Selman'ın eşarı dünyanın hiçbir yerinde yoktur."[125] değerlendirmesini aktarmıştır.

Devletşâh tezkiresindeki diğer önemli bir ayrıntı da şâirlerin yaşadığı dönemle ilgili siyasi ve târihi bilgilere genişçe yer vermesidir. Mesela Rudegî maddesinde devrin hükümdarlarından Emir Nasr'ın ülkeyi 30 sene adaletle yönettiği, Maveraünnehir ve Horasan'ı fethettiği, hünerli kişileri koruduğu, sonunda 331 senesinde bir kölesinin eliyle şehadet şerbetini içtiği ve bu hanedanın diğer sultanlarının isimlerini de vermesi; Muizzî maddesinde Melikşah, Selçuklu hanedanı ve taht kavgaları hakkında çok etraflı bilgilere yer vermesi; Reşidüddin Vatvat maddesinde Harzemşahlar devletinin kuruluşu, hangi hükümdarların hüküm sürdüğü, iç ve dış mücadeleler hakkında bilgiler vermesi; Faryabî maddesinde Atabekler ve onların mücadeleleri hakkında uzun bilgiler vermesi; Nizamî maddesinde Sultan

[124] DEVLETŞÂH, a.g.e., 368.

Mahmud'la Sultan Sancar arasındaki çekişmelerden ve o döneme ait siyasi meselelerle ile ilgili bilgi vermesi; Sadî maddesinde Atabekler hakkında bilgiler vermesi; Emir Hüsrev maddesinde devrin hükümdarı Muhammed Tuglukşah ve onun devleti hakkında bilgilere yer vermesi; Savecî maddesinde devrin hükümdarı Üveys ve onun devleti hakkında geniş bilgiler vermesi; Hafız maddesinde devrin önemli hükümdarlarında Celayirli Sultan Ahmed'in sanatı ve sanatçıyı koruması ve Ahmed Han'la Timur arasındaki mücadelelere yer vermesi.[126] Devletşâh bu bilgileri verirken adeta şâiri unutmuş, büyük bir heyecanla devrin siyasi hâdiselerine dalmıştır.

3. Mecalisü'n-Nefais:

Bilindiği gibi Mecâlisü'n-Nefâis, Herat Mektebi tezkirelerinin üçüncüsü, Türk Tezkirelerinin ise ilkidir. Çağatay Türkçesi ile kaleme alınan Mecâlisü'n-Nefâis, Hüseyin Baykara'ya atfedilmiştir. H.897/M.1492 yılında yazılmaya devam edilen eserde 46'sı Türk olmak üzere 469 şâirden bahsedilmektedir.

Nevâî, Mukaddime'de kendisinden önce yazılmış olan Baharistân ve Devletşâh Tezkirelerinden bahseder, daha sonra kendi tezkiresini Baharistân gibi sekiz bölüme ayırdığını ve Mecâlisü'n-Nefâis adını koyduğunu söyler: "Mundak büzürg-vâr-ı âlî-mikdâr **Baharistân** atlıg kitâbıda kim sikiz ravza açıpdur ve sikiz Ravza-i Cennet alar hacâletidin il közidin ihtifâ perdesiga kaçıptur... Ve Emir Devletşâh kim Horasan mülkining asîl mir-zâdeleri arasıda fazl ü dâniş zîveri bile behremend ve fakr u kanâat tâcı saâdeti bile ser-bülenddür, hem Sultân-ı Sahib-kırân atıga **Tezkiretü'ş-Şuarâ** atlıg kitâb bitipdür.... Çün bu maksûdğa yitildi anı sikkiz kısm itildi. Ve her kısm-i nefîs bir mecliska mevsûm boldı ve mecmu'ığa **Mecâlisü'n-Nefâis** at koyuldı."[127]

---

[125] DEVLETŞÂH, a.g.e., 313.
[126] DEVLETŞÂH, a.g.e., 185.
[127] Ali Şir NEVAYİ, Mecalisü'n-Nefayis, Haz. Hüseyin Ayan ve başk. (Erzurum, 1995), 2.

Nevâî ayrıca Mukaddime'de Baharistân ve Devletşâh Tezkirelerinin içeriğinden ve kapsamından bahseder ve kendi Tezkiresinin Hüseyin Baykara dönemi ile sınırlı olduğunu dile getirir: "Bu bâbda yine dagı resâil ü kütüb bar ammâ barçasıdır burun ötken şuarâ ve irte kiçken fusahânıng atı mezkûr ve sıfâtı mestûrdur... Atları ol cemaat zümreside bolmakdın mahrûm ve sözleri ol tertîb ü kaidede nâ-ma'lûm uçun şikeste-hâtırga ve sınuk köngülge kildi kim bir niçe varak bitilgey. Ve bu asır şuarâsı bile bu devr zurefâsı atın anda sebt itilgey."[128]

Tezkirecilik Açısından Mecalisü'n-Nefais:

Bilindiği gibi Mecâlisü'n-Nefâis, Baharistân ve Devletşâh tezkiresinden sonra kaleme alınmıştır. Mecâlisü'n-Nefâis'te 469 şâire yer verilmiştir, bu şâirlerin büyük bir çoğunluğu ile Nevâî bizzat görüşmüş, görüşemediği şâirler hakkında ise ya mektuplaşmak yoluyla veya zamanın büyüklerine sorarak bilgi toplamıştır. Tezkirenin bölümlerinden anlaşılacağı üzere, tezkirede yer alan şâirlerin büyük bir çoğunluğu Nevâî'nin çağdaşı olan şâirlerdir. Zaten Nevâî mukaddimede, kendi çağında yaşayan şâirlerin unutulmaması için tezkireyi kaleme aldığını ifade etmektedir.[129] Tezkirenin teknik ve muhteva özelliklerine geçmeden önce birkaç hususa dikkat çekmek istiyoruz.

Herşeyden evvel Mecâlisü'n-Nefâis, başından beri anlatmaya çalıştığımız "Herat Mektebi" ve Herat Kültürünün en canlı örneğidir. Nevâî, tezkiresinde dönemin şâir, düşünür ve devlet adamlarını anlatırken; toplum hayatına, çağın eğilimlerine, kültür ve sanat hayatına ışık tutmuştur.

Tezkireden anladığımız kadarıyla Herat'ta çok canlı ve mamur bir şehirdir. Şehir, birçok âlim, mutasavvıf, şâir ve sanatçının barındığı, iltifat gördüğü bir yerdir. Ahmed Talat Onay'ın belirttiğine göre Baykara döneminde

[128] MECALİS, a.g.e., 2.
[129] MECALİS, a.g.e., 2.

Herat'ta on iki bin talebe vardı.[130] Herat'ın ilim ve tasavvuf açısından canlı olmasında devrin büyük âlimlerinin burada ders vermesinin tesiri açıktır. Bilindiği gibi şehirde Şerafeddin Ali Yezdî, Molla Câmî, gibi büyük alim ve mutasavvıflar yaşamaktadır. Hem medrese ilmi, hem de tekke hayatı açısından çok müsait bir zemin vardır.

Bu tezkirede Herat'a ilim, sanat ve edebiyat tahsili için veya ders vermek için gelen veya getirtilen birçok kişiden bahsedilmektedir. Mesela Mîr Mahdûm için: "Şehrga tahsîlga kildi. Ve zâhir ulûmın tekmîl kılgan çagda Hazret-i Mîr Kasımnıng zuhûr ve şöhreti vakti irdi. Ol hazret hıdmetiga yitkeç mürîd-i vâbeste boldı. Ve Hazret-i Mîr anıng terbiyet ve tekmîliga meşgûl boldılar. Ve azîm riyâzatlar buyurup katık hıdmetlerga rücû' kıldılar."[131], Mevlânâ Abdüssamed Bedahşi için: Hem Bedehşânı'dındır. Sultan Ebû Sa'id Mirzâ zamanında Heri'de kildi."[132], Hace Mes'ûd Kûmî için: "Ol vilâyetning uluglarıdındur. Irak'tın kim Horasan'ga kildi."[133], Emir Kasım Envâr için: "Yigitlikleride Şeyh Sadrüddin Erdebilî(k.s.)'ğa mürîd boldılar. Ve sûfiyye âdâb u tarîkin andın tekmîl kılıp Şeyh işâreti bile Horasanğa kildiler. Az vaktda halâyık Mîr hıdmetiğa firifte bolup gavga kıla başladılar."[134], vb.

Nevâî tezkiresinde, İslam sanatları üzerinde de çok durmaktadır. Devrin büyük hattat, nakkâş ve musiki üstatlarını anlatmakta, onların eserleri ve çalışmaları hakkında bilgiler vermektedir. Nevâî'nin bu konuyla ilgili örneklerinden bazıları şöyledir:

Nakş ve Tezhip: Mevlânâ Hevâyî için: "Nakkâşlıkdın birer nime vukûfı bar irdi. Fi'l-cümle kitâbet hem kıla alur irdi. Ve zurefâ dirler irdi kim öz eş'ârın özi bitip cedvel tartıp tezhîb kılıp tayyâr yasap ilge birür kim bu cihetdin

---

[130] ONAY, a.g.e., 70.
[131] MECALİS, a.g.e., 4.
[132] MECALİS, a.g.e., 17.
[133] MECALİS, a.g.e., 41.
[134] MECALİS, a.g.e., 138.

şöhret tutkay. Anga aytılsa inkâr kılıp hezl ü mutâyebe bile ötkerür irdi."[135], Mevlânâ Fazlî için: "Kiçig irgende nakkâşlık kılur irdi."[136], Mevlânâ Figânî için: "Ve mücellidlıg hem bilür. Ve nakş-barlıgda hünermenddür."

Mûsikî ve Edvâr İlmi: Hâce Yûsuf Bürhân için: "Ve musikî ilmin hem yahşı bilür irdi. Ve Fakîr mûsikî fennide anıng şâgirdi min. Köprek öz şi'riga mûsikî baglar irdi. İsfehan amelini bu beytiga baglaptur."[137], Mevlânâ Muhammed Câmî, Mevlânâ Şeyhî, Pehlevan Muhammed Guştî-gîr, Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî, Mevlânâ Sâhib Belhî için: "Edvâr ve mûsikî ilmide kâmil irdi.", Hafız Muhammed Sultan Şâh için: "Hoş-hân hâfız ve hoş-nüvis hattatdur."[138]

Hatt: Hace Hasan Hızır Şâh:Nesh-ta'lîk hattın hem Mevlâna Câ'fer tarikin taklid kılıp şirin bitir irdi.", Mevlânâ Sîmî için: "Şi'r ve mu'ammâ ve inşâ ve hattda asrıdagı bu fen ehli müsellem tutar irdiler. Bir gün da'vî bile iki ming beyt aytıp bitigeni meşhûrdur.", Mevlânâ Riyâzî için: "Ve yitti kalem bilen hattı hûb bitir irdi. Ve hem Mollâ hem Hafız ki Kur'ân-ı Mecidni yitti kıraat bilen bilür ve okur irdi.", Mevlânâ Asîlî için: "Nesih ve ta'lîk hattın dagı yaman bilmes.", Şeyh-zâde Pûrânî için: "Az fursatda hutûtnı andag bitidi kim ol fen üstadları otuz yılda ança bitimeydürler."[139]

Muhammed 'Alî için: "Köprek sazlarını yahşı çalar irdi. Üni ve usûli hûb irdi. Mûsikî 'ilmidin hem haberdâr irdi. Hutûtnı hûb biter irdi. Egerçi bu fakîrning kavm u hayli Sultan-ı Sâhib-kıranning bayrı kulları ve mevrûsî bendeleridürler. Ammâ bu mezkûr bolğan salâhiyetler cihetidin ol Hazretning iltifâtı ve 'inâyeti anıng bile özgelerdin köprek irdi.", Mevlânâ Sâlimî için: "Andın songra şi'r ve muammâhâ ve hatka kûşiş kıldı. Yene sazlardın ûd u

[135] MECALİS, a.g.e., 47.
[136] MECALİS, a.g.e., 108.
[137] MECALİS, a.g.e., 46.
[138] MECALİS, a.g.e., 13.
[139] MECALİS, a.g.e., 138.

tanbûr örgendi. Ve mûsikîde hem tasnîfler bagladı. Hem nefeside selâset bar."[140]

Nevâî, tezkiresinde kendi yaşamına ait bazı ayrıntılara da yer vermiştir. O, çağının önde gelen devlet adamı, sanatçı ve şâirlerinden birisi olduğundan, tezkirede bahsi geçen şahısların büyük çoğunluğu ile görüşmüştür. Dolayısıyla bu şahıslarla kimi zaman bir talebe olarak, kimi zaman hoca olarak, kimi zaman devlet adamı olarak, kimi zaman tertip ettiği meclisler dolayısıyla, kimi zaman da onları destekleyen bir sanat hamisi olarak görüşmüştür. Nevâî, tezkiresinde bu kabil görüşmeleri anlatmış ve kendi hayatı ile ilgili bazı bilgileri de aktarmıştır.

Mesela üç dört yaşlarında Emir Kasım Envâr'ın bir Farsça maktaını ezberlediğini: "Bu fakîr, evvel nazm kim örgenip min bu songı makta'dur. Hemânâ üç yaş bile tört yaşnıng arasıda irdim."; Aruz fennini Derviş Mansur ve Mevlânâ Yahya Sibek'ten öğrendiğini: "Bu fakîr arûz fennide vâsıta bile Mevlânânıng şâgirdi min. İnşallâh öz yerige kilgey!"; Hafiz Alî Câmî ve Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî'den ders okuduğunu: "Fakîr iki yıl anıng kaşıda sebak okudum. Ança iltifâtı bar irdi kim "Ferzend" dir irdi. Bâ-vucûd kim Semerkandnıng a'lem-i ulemâsı irdi."; Hâce Yûsuf Bürhân'dan musikî'yi öğrendiğini: "Ve musikî ilmin hem yahşı bilür irdi. Ve Fakîr mûsikî fennide anıng şâgirdi min. Köprek öz şi'riga mûsikî baglar irdi. İsfehan amelini bu beytiga baglaptur."; Seyyid Hasan Erdeşîr'i babası gibi sevdiğini: "Bu fakîrğa ata mesâbeside irdi. Andak ki Mirzâ Big ferzend mesâbeside irdi. Hem anga ve hem bu fakîrğa."[141]; vb. anlatmaktadır.

Nevâî, tezkiresini tam anlamıyla bir "Bilge Üslubu"yla kaleme almıştır. O, mütedeyyin bir mümin edasıyla; insanları sevmekte ve onların doğru, dürüst birer müslüman olarak topluma faydalı fertler olmalarını istemektedir. Tezkiresinde kimi zaman şâirlere öğütler vererek, onları kötü

[140] MECALİS, a.g.e., 79.

alışkanlıklarından vazgeçirmeye çalışmakta; kimi zaman yeni yetişen genç şâirlere tavsiyelerde bulunmakta; kimi zaman da güzel ahlak sahibi olan kişilere övgüler yağdırmaktadır.

Mesela Emîr Şeyhim Süheylî'nin sarhoşluktan kurtulması için dua eder: "Ammâ serhoşlukda özge mâhiyet bolur. Belki rüsvâ nime bolur irdi. Bu ucurda tevbega tevfîk boldı. Ümîd ol kim istikâmetka hem muvaffak bolgay!", Başka bir yerde de Mevlânâ Âsafî'nin vaktini ve zihnini boş yere harcamasından yakınır ve doğru yolu bulması için dua eder: "Ammâ ni tab'ın işke buyurur ni hâfızasın. Yetîmveşlik ve ra'nâ-sıfatlık ve hod-râylık ve hod-ârâylık bile evkâtın zâyi' kılur. Bu nev' garîb sıfatı köpdür kim aytılsa söz uzalur mutlaka pend-pezîr irmes. Bu cihetdin begâyet perîşândur. İnşallâh tüz yolga kirgey."; Mevlânâ Binâyî'nin gururdan vazgeçmesini temenni eder: "Ümîd ol kim nefsiga hem şikest ve tevâzu' yitmiş bolgay."[142]

Mevlânâ Muhammed Horasanî'nin hayatını boş yere harcamaktan vazgeçip; tasavvufa yönelmesini büyük bir takdirle karşılar: "Lâ'ubâlî ve levend-şîve ve ebterveş kişidür. Ve Hâdî-i tevfik anga reh-nümâylık kılıp anı Hz. Mevlânâ Tebâdkanî hıdmetiga saldı. Ol bözürgvar ilgide tevbe kılıp sûfiyye âdâb ve tarîkiga meşgûl boldı. Ve yayak sâyimü'd-dehr Hacc-ı mübarek seferin kıldı.

Mevlânâ Yakînî'nin "bî-edebâne sözlerden vazgeçmesini takdirle karşılar: "Tündrak meşreblık kişi irdi. Âhir demide bî-edebâne sözleridin tevbe kılıp ehl-i salâh tarîki bile kiçti."[143]

Nevâî, bazı şâirlerin şiirde yaptıkları hataları da düzeltir. Onlara âdeta şiir dersi verir. Mevlânâ Riyâzî maddesinde: "Bu garrâ matla' anıngdur:.... İki mısra arasıda rabt cihetidin bir "ki" lafzı kirek. Fakîr anga didim ki bu nev'

---

[141] MECALİS, a.g.e., 65.
[142] MECALİS, a.g.e., 71.
[143] MECALİS, a.g.e., 59.

yahşırak bolgay kim... İnsâf yüzidin kirek ki müsellem tutsa irdi. Cedel bünyâd kıldı. Fakîr sâkit boldum. Öz yârânları talaştılar. Hem kabûl kılmadı."; Mevlânâ Yûsuf için: "Sıgâr-ı sin cihetidin şi'ride hamlık bolsa Fakîr ıslâh kılur irdi. Bat bözürk-meniş ve mutasavvir yigit boldı. Fakîrdin özge kişi anıng şi'ride söz ayta almas irdi."[144]

Nevâî'nin tezkiresi ile ilgili bazı özel durumları yukarıda vermeye çalıştık. Şimdi tezkirenin yapısal özelliklerini ve muhtevasını tetkike geçebiliriz.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere tezkirenin dili gayet sadedir. Şâir, Arapça ve Farsça tamlamalara fazla yer vermemiş, oldukça sade bir üslup kullanmıştır. Tezkirede daha ziyade folklorik dilin yani günlük konuşma dilinin kullanıldığı görülmektedir. Cümleler oldukça kısa tutularak, konuşma diline yaklaşılmıştır. Nevâî'nin kullandığı bu üslupdan, tezkirenin alelacele yazıldığı veyahut özen gösterilmediği düşüncesi uyanmaktadır. Nevâî'nin çok özel birkaç bölümde, Hüseyin Baykara ve Molla Câmî'yi anlattıkları bölümler, inşa üslûbunu kullandığı ve daha özenli bir tavır takındığı görülmektedir.

Nevâî'nin bu aceleci tavrı muhtevaya da yansımış ve şâirlerin hem hayatları, hem de şiirleri hakkında çok az bilgi verilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla O, az ve öz bilgi verme yolunu bilinçli olarak tercih etmiştir. Nevâî az, öz ve kısa anlatma tavrını, şâirlerin şiirlerinden örnek verirken de kullanmış, her şâir için ortalama iki beyit örnek vermekle yetinmiştir.

---

[144] MECALİS, a.g.e., 39.

a.Biyografik Bilgi Açısından Mecâlisü'n-Nefâis:

Bilindiği gibi biyografik bilgi aktarma, Şarkta belli bir sistematik dahilinde olmaktadır. Tanıtımlar için oturmuş bir şablon vardır ve her tezkireci, bu şablona göre hareket eder. Ancak, bu, her tezkirecinin şâir tanıtımlarında tamamen aynı şekli kullanacaktır, anlamına da gelmez. Biyografik bilgi aktarımında tezkirecilerin, kendi şahsi tutumlerının da etkili olduğu görülmektedir. Kimi tezkireciler teferruatlı bilgi vermekten hoşlanır ve bahsi geçen şablon çerçevesinde her şeyi aktarmaya gayret ederken; kimileri de teferruattan hoşlanmaz veyahut da teferruatlı bilgiye ulaşamaz. Nevâî, ikinci kısma giren tezkirecilerdendir; o, istediği bilgiye ulaşabilecekken, mümkün olduğu kadar az ve öz bilgiler vermiş, birçok konuyu da atlamıştır.

Nevâî yirmi civarında şâirin özellikle "lakabı" ile ilgili bilgilere yer verir. Bilindiği gibi tezkireler şâirlerin isimleri unutulmasın diye kaleme alınan eserlerdir. Tezkireciler, şâirlerin mahlaslarını veya isimlerini madde başlarında zikrederler. Metin içinde ise şâirlerin asıl isimleri, varsa ünvanları, lakabları, vb. konularda bilgi verilir. Nevâî'nin bu konuda da fazla bilgiye gerek görmez. O, metin içinde şâirlerin isimleri hakkında ayrıca bilgi vermekten kaçınmış, sadece birkaç şâirin çok bilinen lakablarını zikretmiştir.

Nevâî'nin sadece lakabından bahsettiği şâirler şunlardır: Mîr Mahdûm, Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî, Mîr Şâhî, Mîr Sa'îd, Mevlânâ Melik, Mîr Murtaz, Mevlânâ Mu'în Vâ'iz, Mevlânâ Abdürrezzâk ve Hâce Evhad-ı Müstevfî. Mesela Hâce Evhad-ı Müstevfî için: "Anıng lakabın Kedûd hem dirler."[145] Demektedir. Sadece bir şâirin gerçek adını metin içinde verir: Mîr Mahdûm için: "Kiçigregi Mîr Mahdum irdi kim atı Seyyid Muhammeddür."

Nevâî otuz civarında şâirin "Mahlası" ile ilgili bilgi verir.

---

[145] MECALİS, a.g.e., 26.

Nevâî bazı şâirlerin sadece mahlasını vermekle yetinir: Mîr Müflisî, Mîr Yadigâr, Mîr İmâd Meşhedî, Şâh-ı Bedehşan, Mevlânâ Yûsuf Muhammed 'Alî ve Mevlânâ Sâfî.

Bazı şâirlerin çeşitli vesilelerle mahlaslarını değiştirdiğini bildirir. Mevlânâ Karşî, Mevlânâ Nergisî, Mevlânâ Cânî, Mevlânâ Zamânî ve Mevlânâ Nergisî. Mesela Mevlânâ Yahya Sibek için: "Evvel Tuffâhî tahallus kılur irdi. Songra Fettâhî tahallus kıldı. Ammâ Humârî ve Esrârî hem tahallus kılıpdur." Der.

Bazı şâirlerin de meslekleri veya kabiliyetleri itibariyle bu mahlasları aldığını anlatır. Mevlânâ Kevkebî ve Mevlâna Yûsuf Şâh için: Kâtib tahallus kılur irdi. Kitâbet fennide müte'ayyen kişi irdi.", Mevlânâ Riyâzî için: "Bu ma'nîga tahallusı delîldür kim hem nimerse kim hayâl kılsa irdi aytur irdi ve dir irdi. Ve baglar irdi."

Bazı şâirlerin ise karakterleri veya görünüşleri ile mahlasları arasında bağ kurar. Pehlevan Hüseyin için: "Divâne tahallus kılur irdi. Fi'l-vâki' abdâlveş ve be-gâyet içküçi kişi irdi.", Mevlânâ Bû-Alî için: "Dîvânevâr yürür. Dîvâne bolmasa irdi Bû-Alî tahallus kılgay mu irdi?", Mevlânâ Şerârî için: "Gûyâ rengide hamrat bar üçün bu tahallusnı ihtiyâr kılıptur."

Nevâî otuz civarında şâir için "Aile, Soy ve Akrabalıkla İlgili Bilgi" aktarımında bulunmuştur. Ancak aile ve soyla ilgili bilgi aktarırken; teferruatlı bilgi vermekten kaçınmış ve her seferinde aynı tarz bilgileri vermiştir. Nevâî bazı şâirlerin sadece nesebi ve soyu hakkında kısa bir cümle açıklama yapar, başka herhangi bir bilgi vermez. Bu şâirler şunlardır:Hâce İsmetullah, Seyyid Alî Haşimî, Muhammed Alî Şuganî, Mîr Şâhî, Mevlânâ Muhammed Câmî,

Mevlânâ Abdürrezzâk, Mevlânâ Hevâyî, Mevlânâ Yarî, Dervîş Nâzükî, Mîrzâ Hâcî Soğdî, Mevlânâ Âsafî, Mevlânâ Melik, Mevlânâ Fasîhüddîn.

Bazı Şâirlerin ise sadece babalarının isimlerini zikreder başka bilgi vermez: Mîr İslâm Gazalî, Mîr İbrahîm, Mevlânâ Alî Şihâb, Hâce Müeyyed Dîvâne, Hâce Ebû İshâk, Hâce Yûsuf Bürhân, Mevlânâ Atâyî, Mevlânâ Sırrî, Mevlânâ Âsımî.

Bu arada Baba Sevdayî'nin iki oğlu olduğunu söyler: "İki garib ogul yâdigâr koyup bardı." Mîr Mahdûm'un ise üç oğlundan bahseder ve küçüğünün ismini zikreder: "Ve anga üç ferzend Tangrı inâyet kıldı. Kiçigregi Mîr Mahdum irdi kim atı Seyyid Muhammeddür. Şehrga tahsîlga kildi."

Bir şâirin ise annesi hakkında bilgi verir. Bu bilgi aslında aykırı kabul edilebilir, çünkü tezkireciler kolay kolay anneler hakkında bilgi vermezler. Şeyh-zâde Ensârî için: "Andak zâhir bolur kim vâlidesi hem hoş-tab' durur. Ve Bî-dilî tahallus kılur."

Nevâî'nin üzerinde ciddiyetle durduğu konulardan birisi de şâirlerin **"Mizac ve Ahlaklarıyla"** ilgili bilgilerdir. O, mizac ve ahlakla ilgili çok değişik tâbirler kullanır.

Bunlardan olumlu olanlar şunlardır: Pak-tînet, melekî-sıfat,dervîşveş, hoş-hulk, hoş-tavr, rengîn fâzıl,letâyif-tab, dîlîr, fânî-sıfat, şîrîn-gûy, fâzıl, pâkîze,rûzgâr, müsülmânveş, ferâgat-dost, hoş-bâş, yigit, hoş-muhavere, zarîf, danişmend, hoş-hulk, hoş-tab, yahşı, sebük-rûh, sünnî-mezheb, latif, şîrîn-kelam, zarîfveş, nâzik-şîve, fasîh-zebân, abdalveş, aziz, müteberrik, derd-mend, âdemîveş, ranâ-sıfat, hod-rây- hod-ârây, cihân-geşte, âzâdeveş, mütelevvin, hamîde-ahlak, vb.

Olumsuz Olanlar:laubalî, şûh-tab, levend, içküçi, dimağı habt, aklı zâyil, hşüfte-dimağ, bed-hûy, mütekebbir, tab- hezle mâyil, bözörg-meniş, tünd-hûy, hiyre, bî,hayâ, âşüfte-rûzgâr, habis-şîve, muacceb, bî-edebâne, munbasıt, sefîh, bed,zebân, fodul, divâne, ebter,şîve, kem-sühan, vb

Nevâî otuz civarında şâir tanıtırken **"zaman"** ile ilgili bilgiler verir. Burada verilen bilgiler kısa cümlelerden oluşan aynı tarz bilgilerdir.

Nevâî'de zaman'a ait bilgilerin büyük bir çoğunluğunu vefat zamanına ait bilgiler oluşturur. Emir Kasım Envâr, Şeyh Âzerî, Mevlânâ Yahya Sibek ve Mîr İslâm Gazalî gibi şâirlerin vefat târihleri verilmiştir. Mesela Mevlânâ Yahya Sibek için: "Sene isnâ ve hamsîn ve semâne mi'ede âlemden ötti."[146]

Bazı şâirlerle ilgili zaman belirlemesi ise çok net târih belirtmeden yapılır. Genelde padişah zamanları esas alınır. Mevlânâ Gedâyî, Hace Hasan, Hızır Şâh, Mevlânâ Muhyî, Mîr İslâm Gazalî ve Mevlânâ Süleymanî gibi şâirlerde böyledir. Mesela Mîr İslâm Gazalî için: "Sultân Ebû Said Mirzâ çağıda âlemga vedâ kıldı." ve Mevlânâ Süleymanî için: "Babur Mirzâ hıdmetide bolur irdi."[147] Olduğu gibi.

Bazı maddelerde ise şâirlerin ne kadar yaşam sürdüğü vurgulanır. Mevlânâ Lutfî, Seyyid Kemal Keçkül, Baba Sevdayî ve Mevlânâ Tusî gibi şâirlerde özellikle yaşamın uzunluğuna dikkat çekilir. Mesela Mevlânâ Tusî için: "Uzun ömr taptı hemânâ ki yaşı yüzge yitti."[148]

Diğer bir zaman tespiti ise herkesin dikkatini çeken bir husus üzerine yapılır. Bazı şâirler erken yaşlarda başarılar elde eder veya vefat ederler. Mevlânâ Şerbetî, Mevlânâ Fasîhüddîn, Mîr Haydar, Sultân İskender-i Şîrâzî,

---

[146] MECALİS, a.g.e., 10.
[147] MECALİS, a.g.e., 19.
[148] MECALİS, a.g.e., 15.

Üstad Kul Muhammed, Şeyh-zâde Ensârî ve Mevlânâ Latîfî gibi şâirlerde durum böyledir. Mesela Mevlânâ Latîfî için: "Kiçik yaşıda fevt boluptur."

Nevâî, otuz beş civarında şâirin **"mekânı"** ile ilgili bilgi verir. Bu bilgiler genellikle iki veya üç kelimelik cümleciklerden ibarettir. Mîr Şâhî için: "Sebzvârlıkdur.", Mevlânâ Müşterî için: "Esterâbâdlıgdur.", Mevlânâ Alî Derdüzd için: "Hem Esterâbâdlıgdur.", vb.

Nevâî'nin mekanla iligili üzerinde durduğu hususlardan birisi de **"Kabir Yeri"** meselesidir. Tezkirede otuz civarında şâirin kabir yeri hakkında bilgi verilmiştir. Birçok şâirin mezarının bulunduğu yer bir cümleyle bildirilir. Mesela Hâce İsmetullah için: "Ve Hâcening kabri Buharâda öz hücredidedür.(s.9), Mevlânâ Muhammed Âlim için: "Ve Mevlânâ hem Herîde medfûndur."

Mezar yeri belli olmayanları da ayrıca vurgular. Mesela Mîr Haydar-ı Meczûb için: "Mezarı hem ol mevzî'da okdur.", Mevlânâ Haverî için: "Kabri ma'lûm imes." gibi.

Nevâî, şâirlerin yaptıkları **"Seyahatlerle"** ilgili çok az bilgi verir. On civarında şâirin yaptığı seyahati anlatır. Bazı şâirler tahsil için, bazıları Hac münasebetiyle, bazıları da meraklarından dolayı seyahat etmektedirler.

Nevâî'nin en fazla üzerinde durduğu konulardan birisi şâirlerin **"Meslek"** bilgisidir. Yetmiş civarında şâirin mesleği hakkında bilgi verir.

Bu bilgiler de çok kısadır, genelde iki kelimelik bilgilerdir. Mesela Mevlânâ Hemdemî için: "Kâse-gerlik san'atın bilür.", Mevlânâ Necmî için: "Câme-bâflık fırkasıga mensûbdur.", vb.

İsmi geçen meslekler mülazimlik, vezirlik, askerlik, kadılık, imamlık, değişik zanaatlıklar, tıb, müneccimlik, katiplik, vb.

Nevâî'nin biyografik bilgi açısından üzerinde durduğu konuların başında şâirlerin **"İlmî Durum ve Seviyeleri"** ile ilgili bilgiler gelir. Elli civarında şâirin ilmi durumu hakkında bazen az, bazen de teferruatlı bilgi vermiştir.

Nevâî'nin ilmî açıdan üzerinde en çok durduğu husus "zâhir-bâtın" meselesidir. Kimi şâirlerin hem zahir, hem de batın ilminde mâhir olduğunu anlatırken; kimilerinin sadece zâhir ilmine sûlûk ettiklerini anlatır. Bu tanıtmaları şu şâirlerde yapar: Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî, Hâce İsmetullah, Mîr İslâm Gazalî, Mevlânâ Muhammed Câmî, Mîr Haydar-ı Meczûb ve Mevlânâ Hüseyin Harezmî.

Bazı şâirlerin ise birden çok ilme yöneldiğini anlatır. Bu şâirler:Mevlânâ Yahya Sibek, Mevlânâ Abdü'l-Vahhâb, Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî, Mevlânâ Tebâdkânî, Mevlânâ Şâmî, Mîr Murtaz, Mevlânâ Hüseyin Vâ'iz ve Mevlânâ Şerbetî.

Bir kısım şâirlerin sadece tâlib-i ilm olduklarına değinir: Mevlânâ Hac Ebu'l-Hasan, Mevlânâ Lutfî, Mevlânâ Sâlimî ve Mevlânâ Âsımî.

Bazı şâirlerin ise tahsil için Herat'a geldiklerini söyler: Seyyid Hançer, Mevlânâ Mes'ud ve Mîr Ataullâh için: "Andın ilm tahsîli üçün şehrga kildi. Kâfiye ve mütevassıt okur irdi."

Birkaç şâirin tahsîli bırakıp şiire yöneldiğini vurgular. Mesela Mevlânâ Ziyâ için: "Tahsîl esnâsıda şi'rğa iştigâl körgüzdi."

Nevâî, yirmi civarında şâirin **"Tasavufî Seviyeleri"** ile ilgili bilgilere yer verir. Bu bilgiler birkaç grupta toplanır.

Bazı şâirlerin tasavvufî hayatları ve bu yoldaki seviyeleri ilgili bilgi verir: Derviş Mansur, Hâce Müeyyed Mühne, Mevlânâ Muhammed Mu'ammâyi, Hâce Yûsuf Bürhân, Mevlânâ Mukîmî, Seyyid Hasan Erdeşîr, Mîr Kemaleddin ve Emir Kasım Envâr.

Bir kısım şâirlerin, şeyhlerinin isimlerini vermekle yetinir:Emir Kasım Envâr, Hâfız Sa'd, Derviş Mansur ve Mevlânâ Burûcî.

Bazı şâirlerin ise tasavvuf yolunda ortaya koydukları eserlerin isimlerini zikreder: Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî.

Nevâî on civarında şâirin **"Fiziksel Özellikleri"** ilgili bilgi verir. Bu bilgiler de çok belirgin bazı özelliklerle ilgilidir. O, Şeyh Sadrüddîn Revâsî, Mevlânâ Tûtî, Mevlânâ Mânî'nin çok güzel olduğunu söyler.

Bazı şâirlerin ise çok dikkat çeken hastalık ve özürlerini dile getirir. Mevlânâ Kudsî için: "Agzıda lakva marazı bar irdi. Andak kim agzıdın su barur irdi ve zabt kıla almas irdi.", Hâce Sultân Muhammed için: "Ve başının tügi birer nime azrak üçün burun köp müterеddid ve mütegayyir bolur irdi.", Mevlânâ Mukbilî için: "Müddetîdür kim ayaygıga marazî târî boluptur kim "leng" boluptur."[149]

İki şâirin ise görünüşleriyle ilgili kusurlarına dikkat çeker. Mevlânâ Ziyâ için: "Hakîr-cüsse üçün eshâbğa mûcib-i bast hem bolur.", Mevlânâ Ayazî için: "Garîb şekillik kişi irdi. Mevlânâ Sa'îd için: "Siyah cürde kişidür."[150]

[149] MECALİS, a.g.e., 76.

b.Şiir ve Şâir Eleştirisi Açısından:

Günümüz şiir ve şâir eleştirisi açısından bakıldığındaa; tezkirelerin asıl önemli taraflarının şiir ve şâir eleştirisine ayırdıkları kısımlar olduğu düşünülmektedir. Şiir eleştirisine tezkirecilerin yaklaşımı, hangi tâbirleri kullandıkları, şiirde aradıkları asıl unsurların tespiti, vb. meselere bu bölümde cevap bulmak mümkün olmaktadır. Böylece tezkirenin yazıldığı dönemde eleştirmenlerin ve toplumun şiire bakış ve şiirde aradıkları şeyleri de tespit etmek kolaylaşacaktır. Herat Mektebinin son tezkiresi olan Mecalisü'n-Nefais'i bu açıdan ele alacağız ve Nevâî'nin kullandığı tâbirleri tespit etmeye çalışacağız. Şimdi harf sırasına göre bu tâbirlere göz atalım:

Abadân:

Mamûr ve mükemmel anlamına gelen âbâdân kelimesini Nevâî beş şarde kullanır. Mesela Abdüllatif Mîrzâ için: "Ve şi'rni âbâdân aytur irdi."[151]

Am-firîb:

.Am-firîb tâbirini Nevâî iki şâirde kullanır. Mesela Mevlânâ Tusî için: "Mesel-gûy ve gazel-gûy irdi. Şi'ri besî âm-firîb irdi."[152]

Amî:

Nevâî üç şâirin âmî olduğuna dikkat çeker. Mesela Mevlânâ Kanberî için: "Âmî kişi irdi ammâ nazm ayturda çâlâk irdi."[153]

Arâste-Redîf:

Süslü redîf anlamına gelen arâste-redîf tâbirini Nevâî üç şâirin şiiri için kullanır. Mevlânâ Valihî için: "Bâbûr Mîrzâ Meşhedde ikende arâste-redîf kasîde aytıp irdi. Beytî kim "Memdûh" atın baglaptur."[154]

---

[150] MECALİS, a.g.e., 49.
[151] MECALİS, a.g.e., 182.
[152] MECALİS, a.g.e., 15.
[153] MECALİS, a.g.e., 93.
[154] MECALİS, a.g.e., 44.

'Âşıkâne:

Nevâî, altı şâirin şiirinin âşıkâne olduğunu söyler. Mesela Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu matla'ı dağı 'âşıkâne tüşüptür."[155]

Bedîhe:

Anında söyleme anlamına gelen bedîhe tâbirini Nevâî altı şâirin şiiri için kullanır. Mesela Mevlânâ Süleymanî için: "Babur Mirzâ hıdmetide bolur irdi. Ve bedîhanı revân aytur irdi."[156]

Belâgat:

Nevâî'nin üzerinde durduğu konulardan birisi de belagattir. Nevâî, şâirlerin teknik meselelere uyması gerektiğini düşünür. On altı şâirin şiirini belagat açısından değerlendirir. Mesela Mevlânâ Yahya Sibek için: "Köp ulûm ve fünûnda mâhir irdi. Sanâyi' ve arûz fennide barça il anı müsellem tutarlar irdi."[157]

Celd:

Nevâî celd tâbirini üç yerde kullanır. Mesela Mevlânâ Kutbî için: "Türkî ve Farsî şi'rde celd irdi."[158]

Çâlâk:

Çabuk ve tezcanlı anlamına gelen çâlâk tâbirini Nevâî bir yerde kullanır. Mevlânâ Kanberî için: "Âmî kişi irdi ammâ nazm ayturda çâlâk irdi."[159]

---

[155] MECALİS, a.g.e., 85.
[156] MECALİS, a.g.e., 19.
[157] MECALİS, a.g.e., 10.
[158] MECALİS, a.g.e., 21.
[159] MECALİS, a.g.e., 93.

Çâşnî:

Çeşni, tat, lezzet anlamına gelen çaşnî tâbirini Nevâî on dört yerde kullanır. Mesela Mîr Şâhî için: Anıng şi'rini çâşnî ve selâset ve yek-destlık ve letâfetde ta'rîf kılmak hâcet imes."[160]

Cevdet:

Olgunluk, kusursuzluk anlamına gelen cevdet kelimesini Nevâî bir yerde kullanır. Baysungur Mirzâ için: "Tab'ı dikkatlik ve zihni cevdetlık nazm âyîni dagı anga makbûl ve gâhî ol fikrge meşgûl..."[161]

Dikkat:

Dikkat kelimesi bir yerde kullanılmaktadır. Mevlânâ Yahya Sibek için: "Anıng tab'ı dikkatini her kişi biley dise Şebistân-ı Hayâl digen kitâbını körsün."[162]

Edâ:

Edâ tâbiri on yerde kullanılır. Mesela Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu matla'ı hâs hayâl ve garîb edâ tapıpdur kim..."[163]

Elsine:

Tezkirede daha çok Fars şâirlerine yer verildiği için Türkçe şiir yazan şâirler, ayrıca belirtilir. Arapça şiir yazan bazı şâirlerden de bahsedilir. Mesela Mevlânâ Yakînî için: "Türkî ve Farsî şi'r aytur irdi."[164]

Fasîh:

İki yerde şâirlerin fasîh olduğu söylenir. Mesela Mevlânâ Kevserî için: "Kabûliyyetlık hoş-sohbet şîrîn-gûy ve fasîh-zebân ve dânişmend kişi irdi."[165]

---

[160] MECALİS, a.g.e., 22.
[161] MECALİS, a.g.e., 181.
[162] MECALİS, a.g.e., 10.
[163] MECALİS, a.g.e., 185.
[164] MECALİS, a.g.e., 84.
[165] MECALİS, a.g.e., 84.

Garîb:

Nevâî on iki şâirin şiirindeki garibliğe dikkat çeker. Mesela Mevlânâ Tâli'î için: "Tab'ı garâbet sarı meyllık şâ'irdür."[166]

Gazel-fürûş:

Nevâî, iki şâirin gazel-furûş olduğunu söyler. Mesela Mevlânâ Kabûlî için: Fakîr kişi irdi. Bâzâr-ı Mülkde gazel-fürûşluk dükânı bar irdi."[167]

Hâlî ez-Rengî:

Dokuz şâirin şiiri hâlî ez-rengî ifadesiyle değerlendilir. Mesela Mevlânâ Zeynî için: "Egerçi âmî irdi ammâ şi'ri hâlî ez-rengî imes irdi."[168]

Hayâl:

Altı şâirin şiiri değerlendirilirken hayal kelimesi kullanılır. Mesela Mevlânâ Bekâ'î için: "Songra şi'r ayta başladı. Ammâ garîb hayaller kılur."[169]

Hemvâr:

Bir yerde hemvâr tâbirine yer verilir. Mevlânâ Gıyaseddin için: "Ve nazmlarda Hz. Şeyhning Mahzenü'l-Esrârıga tetebbu' kılıpdur. Rengîn ve hemvâr aytıpdur."[170]

Hezl ve Hicv:

Nevâî'nin üzerinde durduğu hususlardan birisi de hezl ve hicv meselesidir. On bir şâirin bu yönüne dikkat çeker. Ancak Nevâî'nin hezl ve hicvden hoşlanmadığı gözlenmektedir. Mesela Mevlânâ Burunduk için:

---

[166] MECALİS, a.g.e., 15.
[167] MECALİS, a.g.e., 47.
[168] MECALİS, a.g.e., 141.
[169] MECALİS, a.g.e., 83.
[170] MECALİS, a.g.e., 145.

Nedîmveş ve hezzâl kişi irmiş. Ve ol zamân şu'arâsının tilidin korkup anıng cânibini köp ri'âyet kılur irmişler ve anı üstâd lafzı bile hitâb kılur irmişler."[171]

Hoş:

On şâirin şiiri için hoş sıfatı kullanılır. Mesela Seyyid Alî Haşimî için: "Seyyid Haşimî-neseb ve hoş-tab' yigit irdi."[172]

Hûb:

On altı şâir ve şiir için hûb sıfatı kullanılır. Mesela Mevlânâ Rûhî Yarzî için: "Tab'ı hûb ve sülûkı mergûb kişi irdi."[173]

İhtirâ:

Nevâî, dört şâirde yeni birşeyler icat etmek anlamına gelen ihtirâ tâbirini kullanır. Mesela Mevlânâ Katibî için: "Öz zamânınıng bî-nazîri irdi. Her nev' şi'irga kim meyl körküzdi anga ma'ânî-i garîbe köp yüzlendi. Be-tahsîs kasâyidde belki ihtirâ'lar hem kıldı."[174]

İnşâ:

Nevâî'nin önem verdiği hususlardan birisi de nesirde inşâ kurallarına uymaktır. Nevâî on şâirin inşasının durumu hakkınd bilgi verir. Mesela Mevlânâ Sîmî için: "Nişâburdındur. Köp fazlı bar irdi. Şi'r ve mu'ammâ ve inşâ ve hattda asrıdagı bu fen ehli müsellem tutar irdiler."[175]

Kem-Bıda'ât, Kem-sühan:

Tezkirede bir yerde Kem-bıda'ât, bir yerde de Kem-sühan" tâbiri kullanılır. Mevlânâ Enîsî için: "Kem-bıda'ât şâ'ir irdi. Ve müttehem anga irdi

---

[171] MECALİS, a.g.e., 17.
[172] MECALİS, a.g.e., 11.
[173] MECALİS, a.g.e., 13.
[174] MECALİS, a.g.e., 7.
[175] MECALİS, a.g.e., 14.

kim ilmning şi'rini öziga baglar.", Mevlânâ Sâyilî için: " Dervîşveş ve kem-sühan kişidür. Bazı eşârı yaman tüşmes."[176]

Letâfet:

Dokuz şâirin şiir değerlendirmesinde letâfet kelimesi kullanılır. Mesela Mîr İslâm Gazalî için: "Gâyet-i letâfet-i tab'ıdın nazmga dagı iştigâl körgüzür irdi."[177]

Kuvvet:

İki şâirin şiirinde kuvvet olduğu vurgulanır. Mesela Mevlânâ Hayrî için: "Ammâ şâ'irlikka hayli kuvveti bar. Kasayidi bar. Gazeliyyâtı hem yaman irmes."[178]

Lütfen Şiir:

Nevâî üç şâirin aslında mertebesinin çok yüksek olduğunu, ancak lutf edip şiir de yazdığını ifade eder. Mesela Emir Kasım Envâr için: "Her niçe alarnıng rütbesi şâirlik pâyesidin yokarırakdur ve velâyet ehli zümreside vasfıdın taşkarırak ammâ çün hakâyık u ma'ârif edâsıda nazm libâsı dil-pezîrrak uçun iltifât kılup irkendürler."[179]

Mana:

Üç şâirin şiirinde mana ile ilgili değerlendirmelerde bulunulur. Mesela Mevlânâ Katibî için: "Her nev' şi'irga kim meyl körküzdi anga ma'ânî-i garîbe köp yüzlendi. Be-tahsîs kasâyidde belki ihtirâ'lar hem kıldı."[180]

Mâyil:

Altı yerde şâirlerin eğilimli oldukları alan mâyil tâbiriyle anlatılır. Mesela Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî için: "Şi'r ve muammâga dagı mâyil irdi."[181]

---

[176] MECALİS, a.g.e., 84.
[177] MECALİS, a.g.e., 11.
[178] MECALİS, a.g.e., 169.
[179] MECALİS, a.g.e., 138.
[180] MECALİS, a.g.e., 11.

Mesel:

Dört yerde mesel tâbiri kullanılır. Mesela Mevlânâ Seyfî için: "Ve tahsîl esnâsıda nazmga meşgûl irdi. Andak ki şi'ri şöhret tuttı. Ve mesel tarîkin begâyet yahşı ayttı."[182]

Mesnevî-gûy:

Mesnevî-gûy tâbiri bir yerde kullanılır. Mevlânâ Abdüssamed Bedahşi için: Mesnevi-gûy ve musannif kişi irdi."[183]

Mevizâ:

İki yerde mevizâ tâbiri kullanılır. Mesela Hâfız Yarî için: "Mevizada insâf bâbıda bu beyt anıngdur."[184]

Meze:

Meze kelimesi bir yerde kullanılır. Mevlânâ Kâbilî için: İttifâken bu şi'r bile hicv hem kılıpdur. Bâ-vücûd ol kim hiç mezesi yoktur. Ve kâfiyesi hem galatdur."[185]

Muammâ:

Nevâî'nin en çok üzerinde durduğu tür denilebilir ki muammadır. Tam kırk yerde bu tür hakkında bilgiler verir, şâirlerin bu konudaki becerilerinden bahseder. Ayrıca kendisinin de muamma ile meşgul olduğunu, bazı şâirlerle arasında geçen muhaverelerden anlıyoruz. Mesela Mevlânâ Sîmî için: "Nişâburdındur. Köp fazlı bar irdi. Şi'r ve mu'ammâ ve inşâ ve hattda asrıdagı bu fen ehli müsellem tutar irdiler.", Mevlânâ Şerefeddin Alî Yezdî için: "Ve

---

[181] MECALİS, a.g.e., 175.
[182] MECALİS, a.g.e., 69.
[183] MECALİS, a.g.e., 17.
[184] MECALİS, a.g.e., 174.
[185] MECALİS, a.g.e., 80.

muammâ fennide alar tedvîn kıldılar. Anda hem Hulel ü Münâzara ve Müntahab alarnıng tasnîfidür."[186]

Müessir:

Nevâî, bir yerde şiirin müessir olduğunu ifade eder. Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu Farsî matla' begâyet müessir vâki' boluptur..."[187]

Mülâyim:

Nevâî'nin çok sık kullandığı tâbirlerden birisi de mülayim kelimesidir. Bu tâbir tam yirmi üç yerde kullanılmıştır. Mesela Mevlânâ Kadimî için: Ammâ tab'ı nazmlarda mülâyim irdi."[188]

Nâzik:

İki yerde nazik sıfatı kullanılır. Mesela Mevlânâ Nergisî için: "Kayda kim cüz'î rengîn söz yâ ma'nî-i nâzik körse tasarruf kılurga âdet kılıpdur."[189]

Nedîmveş:

Dört yerde şâir veya şiir için nedîm sıfatı kullanılır. Mesela Mevlânâ Burunduk için: Nedîmveş ve hezzâl kişi irmiş."[190]

Nev':

İki yerde şiir için nev' kelimesi kullanılır. Mesela Mevlânâ Dervîş Meşhedî için: "Bu Fakîr andın cünûn ve âşüftelıklar kördüm. Ammâ hicvlerin zâhir kılmadı. Sâyir nazmlarda bir nev'i tab'ı bar."[191]

---

[186] MECALİS, a.g.e., 25.
[187] MECALİS, a.g.e., 185.
[188] MECALİS, a.g.e., 20.
[189] MECALİS, a.g.e., 107.
[190] MECALİS, a.g.e., 17.
[191] MECALİS, a.g.e., 75.

Rengîn:

Nevâî'nin şiir değerlendirmesinde sık kullandığı sıfatlardan birisi de rengîndir. Bu tâbir tezkirede tam on sekiz yerde kullanılmıştır. Mesela Hâce İsmetullah için: "Ve Halîl Sultânnıng eş'ârının divanı ta'rîfide rengîn kasîdesi bar."[192]

Revân:

Revân kelimesi altı yerde kullanılır. Mesela Mevlânâ Alî Şihâb için: "Hem-revân hem-puhte aytur irkendür. Ve ol zamân şu'arâsı andın yaman ayturlar irmiş."[193]

Rûşen:

Rûşen sıfatı bir yerde kullanılır. Hüseyin Baykara için: "El-hak rûşen ve rast tüşüptür."[194]

Pâkîze:

Pâkîze sıfatı bir yerde kullanılır. Derviş Mansur için: "Ve masnû' kasîde aytıpdur. ... Tarsî' sanatı pâkîze vâki' bolupdur."[195]

Puhte:

Puhte tâbiri üç yerde kullanılır. Mesela Mevlânâ Alî Şihâb için: "Hem-revân hem-puhte aytur irkendür. Ve ol zamân şu'arâsı andın yaman ayturlar irmiş."[196]

Sâde:

Sade sıfatı bir yerde kullanılmıştır. Mevlânâ Veysî için: "Ammâ şi'r hem aytur irdi. Asru sâde ve köp kişi irdi. Fakîr belki köprek yârânlar ta'accüb kılurlar irdi kim "âyâ ol bu nev' sâdelıg bile nazm niçük aytur irkin!"[197]

---

[192] MECALİS, a.g.e., 9.
[193] MECALİS, a.g.e., 15.
[194] MECALİS, a.g.e., 158
[195] MECALİS, a.g.e., 34
[196] MECALİS, a.g.e., 15.

Selâset:

Şiir değerlendirmesinde selâset tâbiri beş yerde kullanılır. Mesela Mîr Şâhî için: Anıng şi'rini çâşnî ve selâset ve yek-destlık ve letâfetde ta'rîf kılmak hâcet imes."[198]

Selîkâ:

Selîka tâbiri bir yerde kullanılır. Mevlânâ Katibî için: "Bu fakîrning hayâlıga andak kilür kim Mevlânâ Kâtibîde şi'r selîkası anda bar ikendür."[199]

Sûznâk:

Şiir değerlendirmesinde sûznâk tâbiri beş yerde kullanılır. Mesela Hüseyin Baykara için: "Bu matla' sûznâk vâkı' boluptur."[200]

Şîrîn-gûy:

Şîrîn-gûy tâbiri üç yerde kullanılır. Mesela Mevlânâ Bilâl için: "Nedîm-şîve ve şîrîn-gûy kişi irdi. Türkî ve Fârsî şi'rni yahşı aytür irdi."[201]

Şûh:

Şûh sıfatı on bir yerde kullanılır. Mesela Seyyid Alî Haşimî için: "Ve şûh tab'ıga bu beyt şâhid-i adldür."[202]

Tab':

Nevâî'nin şâirlerin şiir kabiliyetleri için kullandığı tab' altmış yerde kullanılmıştır. Mesela Baykara için: Sultân-ı Sâhib-kırânnıng latîf tab'ı netâyicining zîbâları.., ve şerîf zihni hasâyisining ra'nâları.."[203]

---

[197] MECALİS, a.g.e., 32.
[198] MECALİS, a.g.e., 22.
[199] MECALİS, a.g.e., 7
[200] MECALİS, a.g.e., 158.
[201] MECALİS, a.g.e., 63.
[202] MECALİS, a.g.e., 11.

Tasarruf:

Tasarruf tâbiri on yerde kullanılır. Mesela Mevlânâ Şevkî için: "Türkî ve Farsîde tab'ı yahşı tasarruf kılur."[204]

Terkîb:

Nevâî terkib tâbirini bir yerde kullanır. Sultan Ahmed Mîrzâ için: "Bu Türkçe matla'ı hem terkîbde hûb ve çâşnî vü hâletde merğûb vâki' boluptur kim:

Ey sabâ ger sorsa hâlim şemmeî ol serv-i nâz
İvrülüp başığpa *min ser-geştedin yitkür niyâz*"[205]

Turfalık:

Turfalık tâbiri bir yerde kullanılır. Mevlânâ Hurremî için: "Ve anıng meddâhlıgıda til âciz ve akl kâsırdur. Bâ-vucûd munça turfalık şi'r hem aytur ve anda kişini pesend kılmas. "[206]

Türkânerak:

Türkânerak tâbiri üç yerde kullanılır. Mesela Mevlânâ Latîfî için: "Ammâ mundak didiler kim tab'ı hayli şûh ikendür. Egerçi Türkânedür kâyilining şûh-tab'lığı ma'lûm bolur."[207]

Üslûb:

Üslûb tâbiri beş yerde kullanılır. Mesela Mevlânâ Katibî için: "Her *takdîr bile insâf oldur kim anıng asrıdın bu küngece anga gâlib-i mahz şi'rning* barça üslûbıda kişi yoktur."[208]

---

[203] MECALİS, a.g.e., 158.
[204] MECALİS, a.g.e., 77.
[205] MECALİS, a.g.e., 183
[206] MECALİS, a.g.e., 75.
[207] MECALİS, a.g.e., 60.
[208] MECALİS, a.g.e., 7.

Yahşı:

Nevâî'nin şiir ve şâir değerlendirmesinde çok başvurduğu sıfatlardan birisi de yahşıdır. Bu tâbir altmış yerde kullanılmıştır. Mesela Mevlânâ Katibî için: "Anıng yahşı sözi köptür ammâ gazeliyyâtıda bu matla'ı yahşı vâki' boluptur."[209]

Yaman, Bed:

Yaman veya bed kelimeleri on altı yerde kullanılır. Ancak bu sıfat genelde fena değil demek için kullanılmıştır. Mesela Mevlânâ Cünûnî için: "Şi'ri yaman irmes ikendür."[210]

Yek-destlik:

Yek-dest tâbiri bir yerde kullanılır. Mîr Şâhî için: Anıng şi'rini çâşnî ve selâset ve yek-destlık ve letâfetde ta'rîf kılmak hâcet imes."[211]

[209] MECALİS, a.g.e., 7.
[210] MECALİS, a.g.e., 18.
[211] MECALİS, a.g.e., 22.

II.HERAT EKOLÜ TEZKİRECİLİĞİ İLE XVI. YÜZYIL ANADOLU TEZKİRECİLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI:

Herat Ekolü ile XVI. Yüzyıl Anadolu tezkireciliğinin karşılaştırılmasını iki ana bölümde ele almayı uygun bulduk:

1.Biyografik Bilgi Açısından, 2.Şiir Eleştirisi Açısından.

Genel Değerlendirme:

Bilindiği gibi İslam-Şark kültüründe Tezkirecilik târihinin ilk ciddi adımları XV. Yüzyılda Herat'ta atılmıştır. Herat Mektebi'nin ürünleri olan bu tezkireler sırasıyla Molla Câmî'nin Baharistânı, Devletşâh'ın Tezkiretü'ş-Şuarâsı ve Nevâî'nin Mecalis'n-Nefâisidir. Bu tezkireler içinde sonuncusu Türk edebiyatı için de büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu eser, Türk Tezkirecilik târihinde kaleme alınanan ilk üründür.

Nevâî'den sonra türün Anadolu'da ilk örneklerini verdiği görülür ve XVI. Yüzyılda Sehî, Latîfî, 'Âşık Çelebi, Kınalı-zâde, Beyanî, Ahdî ve Alî birer tezkire tertip ederler.

Bahsi geçen yüzyıllarda Herat-İstanbul arasında birçok alanda olduğu gibi, bu alanda da çok açık benzerlikler görülmektedir. Biz bu benzerlikleri tespit etmek için her iki sahanın ismi geçen tezkirelerini birkaç açıdan değerlendirmeye tabi tuttuk. Bu değerlendirmeler, genel olarak; "Şâir Sayısı Açısından", "Tertip Açısından", "Biyografik Bilgi Açısından" ve "Şiir ve Şâir Eleştirisi Açısından" olmak üzere bazı başlıklarda toplanmaktadır. Ana başlıklarını tespit ettiğimiz bu konular aşağıdaki bölümlerde bütün ayrıntılarıyla beraber işlenmiştir.

Bu ayrıntılardan hareketle, iki ekol arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulacak ve genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Her şeyden evvel tezkirelerin ele aldıkları **şâir sayıları** birbirinden farklıdır. Câmî 39, Devletşâh 143, Nevâî 469, Sehî 233, Latîfî 334, 'Âşık Çelebi 427, Kınalı-zâde 638, Beyanî 377, Ahdî 382 ve Alî 229 şâirin biyografisine yer verir. Şâir sayıları birçok açıdan önem arz etmektedir. Zira tabloda vereceğimiz sayıların, şâir sayısına göre değerlendirilmesi gerekmetedir. Mesela Câmî'nin bir eleştiri tâbirini üç kere kullanması ile Kınalı-zâde'nin üç kere kullanması çok ayrı şeylerdir.

Herat Mektebi tezkireleri ile Anadolu Tezkirelerinin ilk benzeştiği yerlerden birisi **tezkirelerin bölümlere ayrılması** meselesidir. Herat Ekolünün ilk tezkireci Câmî, Baharistân isimli eserini sekiz bölüme ayırır, bu bölümlerden sadece yedincisinde şâirleri anlatır. Daha sonra Devletşâh, mukaddimeden sonra yedi bölüme ayırır. Ardından Nevâî, sekiz bölüme ayırır ve "sekiz bölüme ayırma" Latîfî'ye kadar devam eder. Sadıkî ve Sehî de Molla Câmî ve Nevâî gibi tezkirelerini sekiz bölüme ayırırlar. Latîfî ile beraber, bölüm sayısı ve şâir sıralamasında teknik açıdan değişiklikler görülür.

Nevâî, tezkiresinin önsözünde Molla Câmî'nin tezkiresini sekiz bölüme ayırdığını zikreder ve onu beğendiğini söyler: "Çün bu maksûdğa yitildi anı sikkiz kısm itildi. Ve her kısm-i nefîs bir mecliska mevsûm boldı ve mecmu'ığa Mecâlisü'n-Nefâis at koyuldı."

Tezkirenin Bölümleri:

Evvelğı Meclis: Nevâî'nin sekiz bölüm olarak tasarladığı bu tezkiresinin birinci bölümünde, Nevâî'nin sohbetlerine yetişemediği şâirler yer almaktadır: "Bu fakîr alarnıng şerîf zamânınıng âhırıda irdim ve mülâzemetleri şerefiğa müşerref bolmadım."

İkkinci Meclis: Bu meclise şâirin çocukluk ve gençlik döneminde meşhur olan şâirlerdir: "Fakîr alardın ba'zısının mülâzemetiğa kiçilikde yitipmin ve ba'zının sohbetiğa yigitlikde müşerref bolupmın."

Üçünçi Meclis: Bu mecliste şâirin kendi döneminde meşhur olan şâirler yer almaktadır: "Hâlâ zamân sahâyifide ma'ânî ebkârı alarnıng dakîk tab'ları hulle-bâflığıdın nazm libâsı kiye durur."

Törtünçi Meclis: Bu mecliste asıl meslekleri şâirlik olmayan, fakat az da olsa şiir söyleyen zamanın önemli kişileri yer almaktadır: "Şi'rğa meşhûr u mubâhî imestürler ammâ alardın nazm tarîkıda köp letâyif zâhir bolur."

Bişinçi Meclis: Bu mecliste, Şarkın büyük mirzadelerine yer verilmiştir: "Horasannıng ve ba'zı yirning mîr-zâdeleri ve sâyir âzâdeleri zikride kim tab' selâmeti ve zihn istikâmeti alarğa bâ'is-i nazm bolur ammâ müdâvemet kılmaslar."

Altınçı Meclis: Bu mecliste Horasan dışında yetişen ve şiirle meşul olan önemli kişilere yer verilmiştir: Horasandın özge memâlik fuzalâ ve zurafâsı zikride kim bu 'asrda hâlâ bar dururlar."

Yitinçi Meclis: Bu mecliste, Timurlu sülalesinin şiirle meşgul olan hükümdar ve şehzadelerine yer verilmiştir: Salâtin-i 'ızâm ve evlâd-ı vâcibü'l-ihtirâmları zikride kim bazı yahşı mahalde hûb beyt okupturlar."

Sikizinçi Meclis: Bu olduğu gibi devrin sultanı Hüseyin Baykara'ya ayrılmıştır: "Sultân-ı Sâhib-kırânnıng latîf tab'ı netâyining zîbâları hüsn ü cemâli zikride..."

Mecâlisü'n-Nefâis'ten sonra yazılan ilk tezkire Afşar Türklerinden Sadıkî'ye ait olan **"Mecmau'l-Havâs"**tır. Sadıkî, tezkiresinin mukaddimesinde Câmî'nin Baharistân, Devletşâh'ın Tezkiretü'ş-Şuarâ,

Nevâî'nin Mecalisü'n-Nefâis ve Sâm Mirzâ'nın Tuhfe-i Samî adlı eserlerini andıktan sonra "Bu silsile ser-halka-i intizâmı birbiridin üzülmesün diyü ve bu tezkireler ser-riştesi bozulmasun diyü" tezkiresini meydana getirdiğini söyler.

Sadıkî H.1016/M.1607 târihinde yazdığı eserini, Nevâî'nin Mecalisü'n-Nefâisine uyarak sekiz "mecma-ı hâs"a ayırmış ve "Mecmau'l-Havas" adını vermiştir.

Sadıkî;
I.Mecma'da Kendi çağında yaşayan padişahlara,
II.Mecma'da Şehzadelere,
III.Mecma'da Türk saltanat adamlarından şiir söyleyenlere,
IV.Mecma'da İran saltanat adamlarından şiir söyleyenlere,
V.Mecma'da Türk ve İranlı saltanat adamlarının Çocuklarına,
VI.Mecma'da "Sâdât'dan olan şâirlere,
VII.Mecma'da Türk şâirlerine,
VIII.Mecma'da Çağdaş İran şâirlerine yer verir.[212]

Sehî Bey de Nevâî gibi tezkiresini sekiz ravzaya ayırır:

I.Tabaka: Kanuni Sultan Süleyman;
II.Tabaka: Şiir yazmış Osmanlı padişah ve şehzadeleri;
III.Tabaka: Şiir yazan Devlet İleri gelenleri;
IV.Tabaka: Şâir bilim adamları;
V.Tabaka: Sehî Bey'den önce yaşamış ve ölmüş şâirler;
VI.Tabaka: Sehî Bey'in çocukluğunda tanıdığı şâirler;
VII.Tabaka: Sehî Bey'in çağdaşı olan şâirler;
VIII.Tabaka: Gelecek vadeden genç şâirler.

[212] A.Sırrı LEVEND, Türk Edebiyatı Târihi I, (Ankara, 1984), 257.

Tertip tarzı açısından bakılınca; Sehî'nin büyük ölçüde Mecalisü'n-Nefâis'i örnek aldığı kolayca görülecektir. Sehî, Nevâî'nin Hüseyin Baykara'ya ayırdığı sekizinci tabakayı başa almış ve burada Kanunî'ye yer vermiştir. Nevâî'de yedinci bölümde yer alan sultan ve şehzadeler onda ikinci tabakada, Nevâî'nin beşinci ravzada zikr ettiği mirzaları Sehî üçüncü tabakada anlatır. Bilginleri, Sehî de Nevâî gibi dördüncü tabakada anlatmıştır. Nevâî'nin altıncı bölümde anlattığı Horasan dışındaki şâirlere karşılık Sehî, hayatlarına yetişemediği eski şâirleri beşinci tabakaya almıştır. Nevâî'de bir, iki ve üçünde ravzada anlatılan daha önce ölmüş, yazarla çağdaş ve henüz genç şâirler, Sehî'de altı, yedi ve sekizinci tabakalarda anlatılmıştır. Sehî sadece kendinden önceki şâirleri de eserine katarak farklı bir yol izlemiştir.[213]

Sehî Bey'den sonra Anadolu'da ikinci olarak kaleme alınan tezkire, Latîfî'nin Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nüzemâ(1546) adlı çalışmasıdır. Latîfî ile beraber tezkirelerin tertip tarzında köklü değişikliklere gidilir. Latîfî Tezkiresi bir mukaddime, üç fasıl ve hatimeden meydana gelmiştir. Ancak mukaddimede işlenen konular Herat tezkirelerinde işlenen konularla paralellik arz eder. Bu fasılalarda:

I.Fasıla: Osmanlı ülkesinde yetişen ya da oraya yerleşen on üç şeyh;
II.Fasıla: Osmanlı hanedanından şiir yazan yedi sultan ve şehzadeyi;
III.Fasıla: Tezkirenin asıl bölümü olup 314 şâire yer verilmiştir.

Hatimede ise kitabını 1546 yılında tamamladığını ve eserini yazarken sıkıntı çektiğini anlatır.

Latîfî'nin tezkirecilik geleneğine tertip açısından getirdiği bir yenilik daha vardır. Herat ekolu tezkirelerinde ve Sehî'de şâirler tabakat esasına

[213] Mustafa İSEN, "XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği", Ötelerden Bir Ses, Ankara, 1997),18.

göre sıralanırken; Latîfî ile birlikte alfabetik sistem yöntemi uygulanmaya başlanır.[214]

Latîfî'den sonra tezkirelerin tertip tarzı değişmiş; Ahdî, Hasan Çelebi başta olmak üzere bir mukaddime ve üç fasıl geleneğini benimsemişlerdir.

Herşeye rağmen; Osmanlı devleti sınırları içinde yazılmış ilk tezkire olan Heşt Bihişt'i basit bir taklit olarak değerlendirmek yanlış olur. Çünkü bu tezkire 1538 yılında, yani Osmanlı devletinin kuruluşundan tam 239 yıl sonra kaleme alınmıştır. Dolayısıyla tezkirecilik geleneği, Anadolu'ya girmekte belki de gecikmişti. Nitekim Sehî Bey'den hemen sonra türün Anadolu'da peş peşe güzel örneklerinin verilişi, ihtiyacın ne kadar derinden hissedildiğinin belirgin örneğidir.[215]

Tezkirelerde dikkat çeken ikinci önemli husus ise **mukaddime**lerdir. Mukaddime geleneği ve mukaddimede bahsedilen konular açısından tezkirelerin Molla Câmî ile beraber bir düzen sağladığı ve aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Ancak bazı mukaddimelerin kısa, bazılarının ise uzun ve teferruatlı olduğu görülmektedir. İçerik açısından da paralellikler görülmektedir. Tezkireciler, bu bölümde Allâh'a hamd ettikten sonra insanın ve "Söz"ün önemine dikkat çeker, şiir ve şâirlik hakkındaki görüşlerini aktarır, şiirin caiz olduğunu ve şâirliğin yüce bir mertebe olduğunu ispat etmeye çalışır ve şâirlerin isimlerinin unutulmaması için tezkirelerini kaleme aldıklarını ifade ederler.

Bu çerçeve açısından bakılınca Molla Câmî'nin şiir ve şâir konusunda fikirlerini kısaca anlattığı görülür. Tezkirecilik açısından asıl kapsamlı mukaddimenin Devletşâh'la başladığı görülmektedir. Devletşâh Tezkiresi, Molla Câmî'ye göre çok daha uzun bir mukaddime ile başlar. O, mukaddimesinde Allâh'a hamd ettikten sonra, İnsanın yaratılışından ve

[214] Mustafa İSEN, Latîfî Tezkiresi, (Ankara, 1990), XIV.

yeryüzüne halife olmasından, ona verilen konuşma yeteneğinden bahseder. Ardından çok teferruatlı bir şekilde söz söylemenin ne kadar büyük bir nimet olduğunu ve insanı diğer varlıklardan ayırdığını anlatır. Daha sonra da şiir ve şâirlik hakkındaki görüşlerini, şâirliğin kutsallığını dile getirir. Nevâî'nin mukaddimesinin çok kısa olduğu ve bu tür konulara girmediği görülmektedir. O, kendisinden önce kaleme alınan tezkireleri zikrettikten sonra, Hüseyin Baykara döneminde yetişen şâirlerin unutulmasını önlemek için tezkiresini kaleme aldığını vurgular.

Anadolu tezkirecilerinden Sehî Bey'in mukaddimesi de Nevâî'ninki gibi kısa ve özdür. Ancak Sehî Bey, tezkiresinde Devletşâh'ın bahsettiği meselelere de değinir. İnsanın yaratılışını, mükemmelliğini, sözün önemini, şiirin kutsallığını dile getirir. Ardından kendinden önce yazılmış Herat tezkirelerine dikkat çeker. Sehî Beyden sonra kaleme alınan tezkire Latîfî'ye aittir. Latîfî, Anadolu tezkireleri içinde mukaddimesi, kapsamlı olan tezkirelerden birisidir. Onun mukaddimesi daha çok Devleşah'ın mukaddimesine benzer. Latîfî, Devletşâh'ın anlattığı şeyleri tekrarlar ve biraz da geliştirir. Şiir ve şâirlik hakkında bazı tespitlerde bulunur. Özellikle Divan edebiyatı geleneği ve mecaz-hakikat ilişkisi açısından yaptığı tespitler, halen önemini korumaktadır. Latîfî'den sonra mukaddimeler benzer üsluplarla devam eder. Kimi zaman kısa, kimi zaman kapsamlı olarak aynı şeyler anlatılır.

Tezkirelerde çok açık benzerlik gösteren özelliklerden birisi de **"biyografik Bilgi"** geleneğidir. Daha önce de belirtildiği gibi bu ilim dalı, tezkirecilikten önce ortaya çıkmıştır. Herat ekolü tezkirelerinden çok önce metot açısından kuralları tespit edilen Biyografi geleneğinde şablon bellidir ve her kişi için aşağı yukarı aynı şeylerden bahsedilir. Bu yüzden hem Herat Ekolü tezkirelerinde, hem XVI. Yüzyıl Anadolu tezkirelerinde, biyografi

---

[215] İSEN, "XVI. Yüzyıl Sonuna..." a.g.m., 15.

geleneği hep aynı minval üzere devam etmiş, kayda değer bir farklılığa rastlanmamıştır.

Ancak yine de, bütün tezkirelerde biyografik bilgi aktarımı tamamen aynıdır, anlamı çıkarılmamalıdır. Hatta bu konuda her tezkirenin kendine göre bir üslubu vardır da denilebilir. Konu biraz da tezkirecinin kişiliği ve bilgiye ulaşma becerisi ile ilgilidir. Çünkü aynı yüzyıl veya aynı ekol içinde bazen çok büyük farklılıklar görülmektedir. Mesela Molla Câmî ile Devletşâh arasındaki fark veya Sehî Bey ile 'Âşık Çelebi arasındaki fark gibi. Bazı tezkireciler biyografik bilgiden şâirle ilgili her türlü, dedikoduya varıncaya kadar, bilgiyi anlarken; bazıları çok az ve öz bilgi vermek gerektiğini, tezkirelerinin fazlasını kaldırmayacağını beyan etmişlerdir.

Şimdi ana hatlarıyla da olsa; tezkirelerin biyografik bilgiye yaklaşımı ile ilgili tutumlarını irdelemeye çalışalım:

İlk tezkire, yani Baharistân ile başlayalım. Câmî'nin, Baharistân'ı hazırlarken; düzeniyle, tertibiyle, kısacası herşeyiyle ideal bir tezkire hazırlamak gayesiyle yola çıktığı söylenemez. Onun yaptığı işte biraz keyfilik söz konusudur. Hoşuna giden, beğendiği şâirlerden küçük bir demet seçerek tezkiresini oluşturur. Aynı keyfilik içerikte de görülür ve her şâirin biyografisi farklı şekilde anlatılır. Kısacası Câmî'nin az ve öz anlatarak küçük bir tezkire yazdığı görülmektedir. Çoğu şâire kısaca değinilmiş ve az bilgiyle yetinilmiştir.

Câmî, şâirlerin mahlaslarını vermiş, asıl isimlerinden pek söz etmemiştir. Ayrıca O, şâirlerin doğduğu ve yaşadıkları memleket isimlerini vermek yerine, hangi hükümdar zamanında yaşadıklarını vermekle yetinmiştir. Şâirlerin kişilik ve mizacları ile ilgili ise çok az bilgiye rastlanmaktadır. Câmî, ortalama şâir başına üç beyit örnek vermiştir.

İkinci tezkire ise Devletşâh Tezkiresidir. Bu tezkire, birçok açıdan Baharistân'dan ayrılır. Herşeyden önce Devletşâh'ın gayesi tam bir tezkire hazırlamaktır; bu amaçla ömrünün uzun bir kısmını bilgi ve belge toplamakla geçirir. Bu yüzden şâirler hakkında -hem biyografik ve hem de şâir ve şiir değerlendirmeleri açısından- çok teferruatlı bilgiler yer almaktadır. Özellikle şâirlerin biyografilerine ait bilgiler oldukça tatmin edicidir. Yer yer O, bu bilgileri hangi kaynaklardan aldığını da belirtmiştir. Tezkirede dikkati çeken diğer önemli bir husus da, şâirlerin yaşadığı dönemle ilgili siyasi ve târihi bilgilere, çok geniş yer ayırılmasıdır. Aynı zamanda O, şâirlerin şiirlerinden bol bol örnek de verir.

Üçüncü tezkire Mecalisü'n-Nefâis'tir. Nevâî, şâirlerin hem hayatları, hem de şiirleri hakkında çok az bilgi vermekle yetinmiştir. Nevâî'nin ilk iki tezkireden en önemli farkı yaşanılan dönem ve yakın geçmişe ışık tutmasıdır. Bu yüzden O, istediği bilgiye çok daha rahat ulaşabilmektedir. Buna rağmen Nevâî, ayrıntıdan kaçmış, herşeyin tezkireye girmesini gereksiz görmüştür. Onun bilinçli bir şekilde tezkireyi kısa tuttuğu görülmüştür.

Mecâlisü'n-Nefâis'in en önemli yönü ise, başından beri anlatmaya çalıştığımız "Herat Mektebi" ve Herat Kültürünün en canlı örneği olmasıdır. Nevâî, tezkiresinde devrin düşüncesine, beğeni mantığına, sanat ve edebiyat ortamına, tasavvuf ve düşünce hayatına ışık tutmuştur.

Anadolu tezkirelerinin ilki olan Heşt Bihişt birçok açıdan Nevâî'yi hatırlatır. "Sehî, eserinden ısrarla muhtasar veya risale diye bahseder. O, aldığı şâirleri sınırlı tutmakla kalmamış, biyografilerinin de kısa olmasına gayret göstermiştir. Elindeki mevcut bilgileri bile kısaltarak eserine koyar. Bazısının sadece mahlasını söyler, bir iki cümle ile yetinir. Seçtiği örnekler ise hemen daima birkaç beyitle sınırlıdır. Sehî Beyin üslubu da Nevâî gibi,

secili klasik nesir üslubuna nazaran oldukça sade ve samimidir. Secîli nesiri mukaddime, hatime ve bazı büyük kişilerin övülmesinde kullanır.[216]

Anadolu tezkirelerinin ikincisi Latîfî'ye aittir. Sehî Beyin Nevâî'yi izleyerek çok kısa tuttuğu biyografiyi Latîfî, biraz daha geliştirir. Şâirlerin asıl isimleri, memleketleri, karakteristik çizgilerle hayatları, görevleri, eserleri, bazan şâirle ilgili anekdot, şiirlerinin özellikleri hakkında bilgiler, sonda da şâirin değerine göre bir ya da birkaç beyit, veya bir gazel verirlir.[217] Latîfî, bu genişletmeyle, klasik biyografi geleneğinin teşkkülünde etkili bir isim olmuştur. Fakat Latîfî'nin Osmanlı tezkireciliğinde asıl etkili olduğu tarz, eserlerin tertip tarzında kendini gösterir. Herat tezkirelerinde ve Sehî'de tabakat esasına göre sıralanış, Latîfî ile birlikte alfabetik sisteme dönecektir.[218]

Latîfî ile belli bir seviyeyi tutturan tezkirecilik geleneği, 'Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Alî tarafından küçük bazı değişiklerle devam eder. Mesela 'Âşık Çelebi; tertip düzenini değiştirir, mukaddimeyi uzatır, şâirler hakkında dedikoduya varacak seviyede ayrıntılı bilgi verir. Hasan Çelebi ise, Latîfî ve 'Âşık Çelebi'nin birikiminden yararlanır, birçok bilgiyi onlardan alır, ancak süslü ve ağdalı bir dil ile uzun cümleler, zincirleme tamlamalar ve yabancı kelimelerle dolu zor anlaşılan bir üslup kullanır. Çoğu kez verdiği değerli bilgiler de bu kargaşa arasında kaybolur gider.

Görüldüğü gibi XVI. Yüzyıl, Osmanlı biyografi geleneğinin gelişimini tamamladığı ve standart bir biçime dönüştüğü bir devredir. Bundan sonra gelen yazarlar, aynı kuralları, aynı teknik ve esasları kullanır.[219]

---

[216] Mustafa İSEN, "Sehî Bey Tezkire", (İstanbul, 1980),18.
[217] İSEN, Latîfî Tezkiresi, a.g.e., 8.
[218] İSEN, "XVI. Yüzyıl...", a.g.m., 20.
[219] İSEN, "XVI. Yüzyıl..."a.g.m., 27.

Şimdi konuyu biraz daha özelleştirelim ve bahsi geçen bu tezkirelerin, şiir ve şâir eleştirisi hakkındaki tutumlarını irdelemeye çalışalım. Hem Herat, hem de Anadolu tezkirelerinin, şiir eleştirisine yaklaşımlarını daha net bir şekilde anlamak için, öncelikle aşağıdaki tabloyu hazırladık. Ardından bu tablodan hareketle bazı değerlendirmelere gidilecektir.

AHERAT VE ANADOLU TEZKİRELERİNİN ELEŞTİRİ TABİRLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ:

	BaharistânDevletşâhM.Nefais	HeştBihişt Latîfî	'ÂşıkÇelebi Kınalı-zâde	Beyanî	Ahdî	Alî
Şâir Say.	39	143	469	233	334	427	636	377	382	229
Abâdân			5							
Abdâr				1	5	5	14	13	25	9
Am-firîb			3							
Areste-redîf			3							
'Âşıkâne		2	6	6	4	10	10	6	20	
Bed, yaman			16		5		4	1		11
Bedîhe		3	6	5	5		6			12
Bî-meze			1				1	1		

Bî-nazîr	1	3	3				8	11	7	5
Bülend Alâ		8	1		3	7	2	2	4	7
Çâlâk			1	2		2				
Çâşnî	3		4	1	3	2	1			
Celd			3							
Cevdet			1	6	4	5	8			3
Cevelân				2	3		7			
Derdmendâne			2			2				
Derrâk					1	1				
Derviş âne		4		1	7		4		3	3
Dil-pezîr,pesendîde	1	5	8	2	4	10	7	7	9	10
Dikkat	5	2	9		4	7	17			4
Edâ	1		10	5	6	9	1	5	14	18

Belagat Fesahat	5	9	20	20	5	5	20	15	9	15
Garîb	3	2	12		7	2	3	3	3	9
Garrâ		10	2	7	3		7	6	8	8
Hâlî ez-rengî	3	2	9	2	3		16			
Hâs	5	3	1	5	5	3		3		5
Hayâl	1	3	10	6	18	7	11	5	11	
Hemvâr	2		1	3	2	13	2	1		3
Hoş-âyende, hoş-gûy	2	31	12	80	3	13	11	4	1	8
Hûb	2	3	16	5	6	22	15	8	4	9
İcad, İhtirâ	1	1	4	4	5	7	30	6		
İstikâmet		2	1	4						
Kavî		1	1			11				
Kembida'ât			1							

Kem-sühan			1							
Kuvvet	2	8	3	5	11	1		2	2	3
Küşâde						10		7		
Latîf Letafet	12	8	5	14	3	9	5	23	3	19
Levendâne						3				
Mahâret	3	4	4		2			7		9
Mana	5	7	6	4	4	4	2		3	1
Masnû'	1	4		2	3	5				
Matbû'	2	1		2	3	12	2			9
Mâyil		4	7							
Melîh, Melehat	2	3		2			5			
Mergûb	1	4	3	3	4	12	8	4		7
Mesel	1	1	5	6	5		1	4	17	5
Meşhûr	4	1	8			15	13	8	1	6
Metîn		16		1		11	1	2		

Mevizâ	2	5	2	4	7	3	2		2	3
Muhakkıkâne						6	6	4	15	3
Muhkem		4		1		11	3	3		
Müessir			1				2			4
Müsellem		6	6	1	1	8	2	7		3
Mülâyim		7	23	2	3	3				1
Nâzik		6	2	9	8	5	2	3	5	9
Nedîmveş		2	4		1					
Nekkâd		2			3	2	10			
Nev'			2		1					
Pâkîze, saf	1	3	6	4	5	7	6	6	8	3
Puhte			5	1	1	6	1			
Pür-gûy					3	4	9	3		3
Ra'nâ						4			2	2
Rasîn						11	3	3		

Rast, Düz			1			5				
Rengîn			18	5	7	11	3	6	12	8
Revân	2	4	6	2				1	2	
Rûşen			2	1	3	3	1	2	1	
Sâde		2	1	1	7	9	14	5		9
Sanat	1	4	5	2	2	3				
Selâmet	1	3	3	6	7			1	2	
Selâset	4		5	4	3	13	2		7	5
Selîka	2	1	5	5	3	5			2	1
Ateşli, Sûznâk		4	7	4	5	12	3	2	22	5
Şîrîn		1	3	4	4	4	1	6	4	3
Şöhret			6		3	9	1			
Şûh			14			6		3		
Şuküfte			1			3				
Tasarruf			10	2	6	1	4			

Terkîb			1							
Tîzlik			1		1	2	2			
Tumturak		1								1
Turfalık			1							1
Türkâne			3				2			
Üslûb	9	7	9	6	5	2			4	15
Üstüvâr				2		11		1	1	
Yahşı			60							
Yek-dest	2		1	1		13	2	1		
Zîbâ, Nîkû		15		4	2			2	7	2

Tezkirelerin asıl önemli tarafları hiç şüphesiz, **şâir ve şiir eleştirisi** ile ilgili kullandıkları tâbirlerdir. Bu bölümle ilgili genel değerlendirmelerimizi, kısa bir girişten sonra, yukarıda hazırladığımız tablo üzerinde yoğunlaştıracağız. Herat Mektebi tezkireleri eleştiri terminolojisinin oluşmasına ön ayak olmuşlar ve Anadolu tezkireleri büyük ölçüde, onların oluşturduğu bu terminolojiyi kullanmıştır. Ancak şiir eleştirisi açısından da her tezkirenin bazı tipik yönleri göze çarpmaktadır.

İlk tezkire olan Baharistân, kısa ve öz olmasına rağmen, kullandığı eleştiri tâbirleri ile, bu işin harcını atmıştır. Daha önce de söylediğimiz gibi Câmî, birçok şâirin biyografileri ile ilgili bilgilere fazlaca itibar etmemiş, onun yerine şâirlik kabiliyetleri ve şiirleri hakkında bilgiler vermeyi yeğlemiştir. Câmî, bu konuda yaptığı tanıtmalarda, kendinden emin bir tavır sergilemiş ve otoritel bir tutum sergilemiştir.

İkinci tezkire olan Devletşâh Tezkiresi, edebî mütalaalarının umumiyetle isabetli ve umumî telakkilere uygun olması, temiz ve açık bir üslup ile yazılması dolayısıyla büyük beğeni toplar. Ancak Devletşâh'ın şiir eleştirisinden ziyade biyografik bilgi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Fakat onun da, oluşmakta olan bu terminolojiye, bazı yeni tâbirler kattığı görülmektedir.

Bu ekolün üçüncü tezkiresi olan Mecâlisü'n-Nefâis, şiir eleştirisi bölümünde de çok kısa ve öz bilgiler verir. Nevâî de Molla Câmî gibi kendinden emin bir tavır sergiler, bazen şâirlere öğüt verir, bazan yanlışlarına dikkat çeker. Nevâî'nin de eleştiri terminolojisine büyük katkısı olmuştur.

Anadolu tezkirelerinin ilki birçok açıdan olduğu gibi şiir ve şâir eleştirisi açısından da Nevâî'yi andırır. Sehî Beyin kullandığı tâbirler, kullandığı üslup ve eleştiriye yaklaşımı Nevâî'den farksızdır.

Burada bizim asıl dikkat çekmek istediğimiz husus, eleştiri terminolojidir. Hazırladığımız tabloyla, terminolojinin seyrini ortaya koymaya çalıştık. Buradan itibaren tezkireler hakkındaki değerlendirmelerimizi bu tabloyu esas alarak devam ettireceğiz.

I.

Biz bu tabloya Herat ve Anadolu tezkirelerinin kullandığı belli başlı 90 eleştiri tâbirini aldık. Bu tâbirlerden hangilerinin Herat, hangilerinin de Anadolu tezkireleri tarafından icat edildiği, ilk olarak hangi tezkirecilerin bu tâbirleri kullandığını sayılarla vermeye çalışacağız.

Toplam Eleştiri Tâbiri:	90
Herat Menşeli Olanların Sayısı	70
Anadolu Menşeli Olanların Sayısı	20

Görüldüğü gibi tabloya dahil ettiğimiz 90 eleştiri tâbirinden 70'i Herat Tezkirelerinden Anadolu'ya gelmiş, sadece 20'si Anadolu Tezkirecileri tarafından icat edilmiştir.

II.

Bu 90 eleştiri tâbirinden hangi şâir kaç tanesini kullanmıştır?

Nevâî	70
'Âşık Çelebi	60
Latîfî	60
Kınalı-zâde	53
Sehî Bey	51
Devletşâh	49
Alî	46
Beyanî	43
Ahdî	34
Câmî	32

Görüldüğü gibi Nevâî, tam 70 farklı tâbir kullanarak birinci sırayı almıştır. Ardından 'Âşık Çelebi ve Latîfî ikinci sırayı almaktadır.

III.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus da bu tâbirlerin toplam olarak kaçar kere kullanıldığıdır. Diğer bir ifadeyle bir şâir tezkiresinde toplam kaç kere bu tâbirleri kullanmıştır?

'Âşık Çelebi	406
Nevâî	360
Kınalı-zâde	329
Latîfî	300
Alî	282
Sehî	280
Devletşâh	241
Ahdî	240
Beyanî	219
Câmî	91

Görüldüğü gibi bu tâbirleri en fazla kullanan tezkireci Kınalı-zâde'dir. Kınalı-zâde 406 kez eleştiri tâbiri kullanırken; Nevâî 360 kez kullanmaktadır.

IV.

Hangi tezkireci, kaç tâbir kazandırmıştır? Diğer bir ifadeyle eleştiri terminolojisine hangi şâir kaç tâbir katmıştır?

Câmî	33
Devletşâh	21
Nevâî	24
Sehî	2
Latîfî	4
'Âşık Çelebi	5

Görüldüğü gibi eleştiri terminolojisine en büyük katkıyı Câmî yapmıştır. Câmî tam 33 tâbiri ilk olarak kullanan tezkirecidir. Onu Nevâî ve Devletşâh takip eder. Nevâî 24, Devletşâh 21 tâbiri ilk olarak kullanan tezkirecilerdir.

V.

Bu tablodan dikkat edilmesi gereken bir husus ise bir tezkirecinin eleştiri terminolojisine kazandırdığı bir tâbire, diğer tezkirecilerin itibar edip etmediğidir. Böylece bu tâbirlerin kullanılma derecelerini de tespit etmiş oluruz.

1.Câmî'nin Şiir ve Şâir Eleştiri Terminolojisine Kazandırdığı Tâbirler:

Çâşnî, Dil-pezîr, Dikkat, Garîb, "Hâlî ez-" kalıbı, Hâs, Hemvâr, Yek-dest, Hoş-gûy, Hoş-âyende, Hûb, İhtirâ, Letâfet, Mahâret, Masnû', Matbû', Melâhat, Hûb-Mergûb kalıbı, Mesel-gûy, Mev'izâ, Revân, Selâmet, Selâset ve Selîka.

Şimdi bu tâbirlere tek tek göz atmaya çalışalım:

Çâşnî:

Bu tâbiri Câmî üç değişik yerde kullanır, ardından Nevâî çok beğenir ve tam on dört yerde kullanır. Daha sonra Sehî, Latîfî, 'Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi de kullanır ve böylece Anadolu'ya kadar uzanır.

Dil-pezîr:

Bu tâbiri Câmî bir yerde kullanır, ardından Devletşâh, beş, Nevâî sekiz yerde kullanır. Daha sonra Sehî Beyle Anadolu'ya girer ve bütün tezkireciler kullanır.

Dikkat:

Bu tâbiri Câmî, beş yerde kullanır, ardından Devletşâh iki, Nevâî de dokuz yerde kullanır. Daha sonra ilk olarak Latîfî ile Anadolu'ya geçer. 'Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Alî de kullanır.

Garîb:

Garîb sıfatını ilk olarak Câmî üç yerde kullanır, ardından Devletşâh iki, Nevâî de tam on iki yerde kullanır. Bu tâbir Anadolu'ya ilk olarak Latîfî ile taşınır ve Latîfî'den sonra her tezkireci kullanır.

Hâlî ez...:

Bu kalıb ilk olarak Câmî tarafından üç kez kullanılır. Ardından Devletşâh iki, Nevâî de dokuz yerde kullanır. Sonra Sehî bey'le Anadolu'ya taşınır ve birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Hâs:

Bu sıfatı ilk olarak Câmî kullanır, ardından Devletşâh üç, Nevâî de bir yerde kullanır. Sonra Sehî Bey Anadolu'ya taşır ve birçok tezkireci kullanır.

Hemvâr ve Yek-dest:

Bu tâbiri ilk olarak Câmî ikişer defa kullanır, ardından Nevâî bir yerde kullanır. Daha sonra Sehî Bey Anadolu'ya taşır ve birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Hoş-gûy, Hoş-âyende:

Bu tâbirleri ilk olarak Câmî iki yerde kullanır, ardından Devletşâh ve Nevâî kullanır. Daha sonra Sehî Beyle Anadolu'ya geçer ve birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Hûb:

Bu sıfatı ilk olarak Câmî iki kez kullanır, ardından Devletşâh üç, Nevâî on altı yerde kullanır. Daha sonra Sehî Bey'le Anadlu'ya taşınır ve birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Letâfet, Latîf:

Bu sıfatı ilk olarak Câmî on iki yerde kullanır, ardından Devletşâh on sekiz, Nevâî beş yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Mahâret, Mâhir:

Bu sıfatı ilk olarak Câmî üç yerde kullanır, ardından Devletşâh ve Nevâî dörder kez kullanır. Daha sonra Anadolu'ya Latîfî tarafından taşınır ve birçok tezkireci tarafındankullanılır.

Masnû', Matbû':

Bu sıfatları ilk olarak Câmî iki yerde kullanır, ardından Devletşâh birinciyi dört, ikinciyi bir yerde kullanır. Nevâî bu sıfatları kullanmaz. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Melâhat, Melîh:

Bu sıfatı ilk olarak Câmî iki yerde kullanır, ardından Devletşâh, yerde kullanır. Nevâî hiç kullanmaz, Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır, fakat fazla ilgi görmez, sadece Hasan Çelebi beş kez kullanır.

Hûb-Mergûb:

Bu kalıbı ilk olarak Câmî bir yerde kullanır, ardından Devletşâh dört, Nevâî üç yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Mesel-gûy:

Bu tâbiri ilk olarak Câmî bir yerde kullanır, ardından Devletşâh bir, Nevâî beş yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Mev'izâ:

Bu tâbiri ilk olarak Câmî iki yerde kullanır, ardından Devletşâh beş, Nevâî iki yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Revân:

Bu sıfatı ilk olarak Câmî iki yerde kullanır, ardından Devletşâh dört, Nevâî altı yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır, fakat fazla ilgi görmez. Sadece Beyanî bir, Ahdî iki yerde kullanır.

Selâmet:

Bu tâbiri ilk olarak Câmî bir yerde kullanır, ardından Devletşâh üç, Nevâî üç yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Selâset:

Bu tâbiri ilk olarak Câmî dört yerde kullanır, ardından Nevâî beş yerde kullanır, Devletşâh kullanmaz. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Selîka:

Bu tâbiri ilk olarak Câmî iki yerde kullanır, ardından Devletşâh bir, Nevâî beş yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

2.Devletşâh'ın Şiir ve Şâir Eleştiri Terminolojisine Kazandırdığı Tâbirler:

'Âşıkâne, Bedîhe, Bülend, A'lâ, Dervîşâne, Garrâ, İstikâmet, Kavî, Metîn, Muhkem, Müsellem, Mülâyim, Nâzik, Nedîm-şîve, Nekkâd, Sâde, Pür-sûz, Sûznâk, Şîrîn, Tumturak, Zîbâ, Nîkû.

'Âşıkâne:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh iki yerde kullanır, ardından Nevâî altı yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Bedîhe:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh üç yerde kullanır, ardından Nevâî altı yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Bülend, A'lâ:

Bu sıfatı ilk olarak Devletşâh sekiz yerde kullanır, ardından Nevâî bir yerde kullanır. Sehî Bey'de rastlanmaz. Anadolu'ya Latîfî ile taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Dervîşâne:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh dört yerde kullanır, Nevâî altı rastlanmaz. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Garrâ:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh on yerde kullanır, ardından Nevâî iki yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

İstikâmet:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh iki yerde kullanır, ardından Nevâî bir yerde kullanır. Anadolu'da ise sadece Sehî tarafından dört yerde kullanılır.

Kavî:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh bir yerde kullanır, ardından Nevâî de bir yerde kullanır. Anadolu'da ise sadece 'Âşık Çelebi tarafından on bir yerde kullanılır.

Metîn:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh on altı yerde kullanır, Nevâî'de rastlanmaz. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Muhkem:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh dört yerde kullanır, Nevâî'de rastlanmaz. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Nedîm-şîve:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh iki yerde kullanır, ardından Nevâî dört yerde kullanır. Anadolu'da sadece Latîfî tarafından bir yerde kullanılır.

Nekkâd:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh iki yerde kullanır, Nevâî'de rastlanmaz. Anadolu'da Latîfî, 'Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tarafından kullanılır.

Sâde:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh iki yerde kullanır, ardından Nevâî bir yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Pür-sûz, Sûznâk:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh dört yerde kullanır, ardından Nevâî yedi yerde kullanır. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

Tumturak:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh bir yerde kullanır, ardından sadece Gelibolulu Alî tarafından da bir yerde kullanılır.

Zîbâ, Nîkû:

Bu tâbiri ilk olarak Devletşâh on beş yerde kullanır, ardından Nevâî'de rastlanmaz. Anadolu'ya Sehî Bey'le taşınır ve birçok şâir tarafından kullanılır.

3.Nevâî'nin Şiir ve Şâir Eleştiri Terminolojisine Kazandırdığı Tâbirler:

Abâdân, Am-frîb, Araste-redîf, Bed Degül, Bî-meze, Çâlâk, Celd, Cevdet, Derdmendâne, Kem-bida'ât, Kem-sühan, Müessir, Nev', Puhte, Rast, Rengîn, Rûşen, Şûh, Şuküfte, Tasarruf, Terkîb, Tîzlik, Turfalık, Türkâne.

Rengîn:

Bu sıfatı ilk Nevâî tam on sekiz yerde kullanır, ardından Sehî Bey'le Anadolu'ya taşınır ve bütün tezkireciler kullanır.

Rûşen:

Bu sıfatı ilk Nevâî iki yerde kullanır, ardından Sehî Bey'le Anadolu'ya taşınır ve bütün tezkireciler kullanır.

Bed Degül:

Fena degil anlamına gelen bu kalıbı ilk olarak Nevâî tam on altı yerde kullanır. Ardından Latîfî ile Anadolu'ya taşınır ve birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Cevdet:

Bu tâbiri ilk olarak Nevâî bir yerde kullanır, ardından Sehî Bey Anadolu'ya taşır ve birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Tasarruf:

Bu sıfatı ilk olarak Nevâî on yerde kullanır. Ardından Sehî Bey ile Anadolu'ya taşınır ve birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Puhte:

Bu sıfatı ilk olarak Nevâî beş yerde kullanır. Ardından Sehî Bey ile Anadolu'ya taşınır ve birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Şûh:

Bı sıfatı ilk olarak Nevâî tam on dört yerde kullanır, ardından 'Âşık Çelebi altı, Beyanî üç yerde kullanır.

Şükufte:

Bu sıfatı ilk Nevâî bir yerde kullanır, ardından sadece 'Âşık Çelebi üç yerde kullanır.

Tîzlik:

Bu sıfatı ilk olarak Nevâî bir yerde kullanır. Ardından Latîfî, 'Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde tarafından kullanılır.

Bî-meze:

Bu tâbiri ilk olarak Nevâî bir yerde kullanır, ardından Latîfî Anadolu'ya taşır. Latîfî, Kınalı-zâde ve Beyanî birer kere kullanır.

Çâlâk

Bu tâbiri ilk olarak Nevâî bir yerde kullanır, ardından Sehî Bey'le Anadolu'ya taşınır. 'Âşık Çelebi de iki yerde kullanır.

Derdmendâne:

Bu tâbiri ilk olarak Nevâî iki yerde kullanır, ardından sadece 'Âşık Çelebi tarafından da iki yerde kullanılır.

Müessir:

Bu tâbiri ilk olarak Nevâî bir yerde kullanır, ardından Kınalı-zâde iki, Gelibolulu Alî de dört yerde kullanır.

Nev':

Bu tâbiri ilk olarak Nevâî iki yerde kullanır, ardından sadece bir kere 'Âşık Çelebi tarafından kullanılır.

Rast:

Bu sıfatı ilk Nevâî bir yerde kullanır, ardından sadece 'Âşık çelebi tarafından beş yerde kullanılır.

Türkâne:

Bu sıfatı ilk olarak Nevâî üç yerde kullanır. Ardından sadece Kınalı-zâde tarafından iki yerde kullanılır.

Turfa:

Bu sıfatı ilk olarak Nevâî bir yerde kullanır. Ardından sadece Gelibolulu Alî tarafından da bir kullanılır.

Abâdân:

Bu sıfatı Nevâî beş yerde kullanır, ancak kendisinden sonra hiçbir tezkireci tarafından kullanılmaz.

Am-firîb:

Bu sıfatı Nevâî üç yerde kullanır, ancak kendisinden sonra hiçbir tezkireci tarafından kullanılmaz.

Araste-redîf:

Bu sıfatı Nevâî yerde kullanır, ancak kendisinden sonra hiçbir tezkireci tarafından kullanılmaz.

Celd:

Bu sıfatı Nevâî üç yerde kullanır, ancak kendisinden sonra hiçbir tezkireci tarafından kullanılmaz.

Kem-bida'ât, Kem-sühan:

Bu sıfatları Nevâî birer yerde kullanır, ancak kendisinden sonra hiçbir tezkireci tarafından kullanılmaz.

Terkîb:

Bu sıfatı Nevâî bir yerde kullanır, ancak kendisinden sonra hiçbir tezkireci tarafından kullanılmaz.

4.Anadolu Tezkirecilerinin Şiir ve Şâir Eleştiri Terminolojisine Kazandırdığı Tâbirler:

Abdâr:

Bu tâbir ilk olarak Sehî Bey tarafından kullanılır ve çok beğenilir. Daha sonra tüm tezkireler bu sıfatı kullanır.

Cevelân:

Bu tâbir ilk olarak Sehî Bey tarafından iki yerde kullanılır. Ardından bu tâbiri Latîfî üç, Hasan çelebi de yedi yerde kullanır.

Pür-gûy:

Bu tâbir Anadolu'da ilk olarak Latîfî tarafından kullanılır, ardından birçok tezkireci bu tâbiri kullanır.

Üstüvâr:

Bu tâbiri ilk olarak Sehî Bey kullanır, ardından birçok tezkireci tarafından kullanılır.

Rasîn:

Bu tâbiri ilk olarak 'Âşık Çelebi kullanır, ardından Kınalı-zâde ve Beyanî de kullanır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, XVI. Yüzyılda Anadolu'da kaleme alınmış olan tezkireler, kendilerinin de belirttiği gibi, birçok açıdan kendilerine model olarak Herat tezkirelerini esas almıştırlar.

Tertip açısından, mukaddime açısından, biyografik bilgi aktarımı açısından ve son olarak da eleştiri terminolojisi açısından Herat ve Anadolu tezkireleri arasında tam bir uyum olduğunu söylemek mümkündür.

Bilindiği gibi biyografik bilgi aktarımı, Şark-İslam kültürünün köklü ve belli ilkeleri olan ilim dallarından birisidir. Dolayısıyla bu alanda fazla bir ayrılığın olması beklenemez. Zaten böyle bir ayrılık da söz konusu değildir. Ancak yukarıdaki tablo ve açılamalardan da anlaşılacağı üzere, eleştiri tekniği ve terminolojisi açısından da pek bir farkın olmadığı görülmektedir. Özellikle XVI. Yüzyıl eleştiri terminolojisinde çok sık kullanılan rengîn, çâşnî, puhte, muhkem, metîn, dikkat, garîb, garrâ, hoş-âyende, selâset, selîka, bedîhe, nâzik, sâde, sûznâk, tasarruf, cevdet, vb. tâbirlerin Herat menşeli olması benzerliğin boyutlarını göstermektedir.

B.TEZKİRELERİN "TEZKİRECİLİK GELENEĞİ" AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.BİYOGRAFİK BİLGİ AÇISINDAN:

a.Şâirin Kimliği

İsim, Unvan Ve Lakap:

Hem Herat Ekolü, hem de XVI. Yüzyıl Anadolu tezkirelerinin ortak yönlerinden birisi, mahlas bilgilerini madde başı yapmalarıdır. Amaçları, çağın şâirleri hakkında çeşitli bakımlardan bilgi vermek, onların tanınmasını, hatırlanmasını ve unutulmamasını sağlamak olan tezkirecilerin, bu yolda ilk yapacakları şey şâiri, adı, sanı ve lakabıyla tanıtmak olacaktır. Bütün tezkireler mümkün olduğu nisbette şâirlerle ilgili isim, lakab ve unvan bilgilerini vermeye çalışmışlardır.

Herat ekolü tezkireleri ile Anadolu tezkireleri arasında şâirlerin isim, ünvan ve lakaplarını verme şeklinde herhangi bir fark yoktur. Bu konudaki tanıtmalar temelde birbirinin aynısıdır. Ancak bazı tezkireciler bu konuda bilgi verirken ayrıntıya inmiş, bazıları ise olabilidiğince kısa tutmaya çalışmıştır. Tezkirelerin bu konudaki tutumlarını şöylece özetleyebiliriz:

Câmî şâirlerin mahlaslarını vermiş, asıl isimlerinden pek söz etmemiştir. Aldulvasi Çelebi, Reşidüddin Vatvat, Efdalüddin Hakanî, Kemal İsmail Hocendî, Muhammed Assâr-ı Tebrizî gibi birkaç şâirin ise asıl isimlerini de vermiştir.[220] Şirvanlı Efalüddin için: "Şiirdeki yüce mertebesi dolayısıyla ona Hasanü'l-Acem demişlerdir."[221]

---

[220] CAMİ, a.g.e., 248.

[221] CAMİ, a.g.e., 240.

Devletşâh şâirlerin isim veya mahlaslarını vermiş, aynı zamanda isimlerinin önüne onları övücü bazı ibareler de eklemiştir. Mesela Rudegî için "Şâirlerin Önde Geleni Ebu'l-Hasan-i Rudegî"; Ascedî için Melikü'ş-Şuarâ Ascedî; Firdevsî için "Sahbanu'l-Acem Firdevsî-i Tus"; Ferruhî için "Melikü'l-Kelam Üstad Ferruhî"; Muizzî için "Söz Padişahı Emir Muizzî", Reşidüddin Vatvat için "Şâirlerin Efendisi ve Fazılların Fazılı Reşidüddin Vatvat"[222] şeklinde övgü dolu tanıtmalarda bulunmuştur.

Devletşâh, şâirlerin asıl ismi, lakabı ve künyesi hakkında da ayrıntılı bilgi vermiştir. Mesela Firdevsi'nin isimlerinin Hasan, İshak ve Şerefşah[223]; Reşidüddin Vatvat'ın asıl isminin Reşidüddin Vatvat b. Abdül-celilü'l-Katibü'l Ömerî; Faryabî'nin asıl isminin Zahiddün Tahir b. Muhammedu'l-Faryabî; Hafız'ın asıl adı Hace Hafız Şemşeddin Muhammed olduğunu söylemiştir.

Nevâî, çok az şâirin asıl adları ile bilgilere yer vermiştir. Mesela Mîr Şâhî için: "Atı Mîr Ak Melekdür."[224] derken; Mîr Mahdûm için: "Kiçigregi Mîr Mahdum irdi kim atı Seyyid Muhammeddür." der.[225]

Anadolu Tezkireleri de Herat Tezkireleri gibi isim, unvan ve lakap konularında hassas davranır.[226] Sehî'nin isimle ilgili tanıtmaları da Nevâî'nin tanıtmalarına benzer. Ârifî için "İsmi Hüseyin'dir. Çok maârife, mâlik sahib-i marifet kimesnedür..."[227] der.

Aynı şekil, A.Çelebi'de de çok görülür. Müderris için, "Yahya Çelebi'dür ki mevlid-i aslîsi Trabzon'ludur..."[228]

---

[222] DEVLETŞÂH, a.g.e., 130.
[223] DEVLETŞÂH, a.g.e., 87
[224] MECALİS, a.g.e., 88.
[225] MECALİS, a.g.e., 4.
[226] Anadolu Tezkirelerinin Biyografi konusuna yaklaşımlarını daha çok; "Harun TOLASA, Sehî, Latîfî, 'Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. y.y. Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi isimli çalışmasından yararlanarak vermeye çalıştık.
[227] Harun TOLASA, Sehî, Latîfî, 'Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. y.y. Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, (İzmir, 1983, 4.
[228] TOLASA, a.g.e., 6.

Latîfî, isim tanıtırken bu şekli (yani, şâirin asıl ismini içeren şekli) sekiz-on şâir (mesela: Zâtî, Kâdirî ve Lâmi'î) dışında pek kullanmaz. Adni için, "Merhum Mahmud Paşadur ki S. Mehmed Gâzinin vüzerâsından, vüzerânın şuarâsındandur..."[229]

Bazı şâirlerin tanıtılışları, daha çok lakap veya unvan niteliğindeki isimlerden ibaret kalır veya unvanın bir parçası durumuna bürünür. Oldukça çok rastlanan bu tür tanıtmada, şâirin ailesine dayalı isimler, unvanlar, yakınlıklar, bizzat şâirin sahip olduğu bedensel veya ruhsal bir takım özellik ve alışkanlıklar, çeşitli meslek ve meşguliyetler de sözkonusu olmaktadır.

Câmî, şâirlerin lakap ve ünvanlarıyla ilgili bilgilere pek itibar etmemiştir. Fakat Şirvanlı Efdaladdin için "Şiirdeki mertebesi dolayısıyla "Hasanü'l-Acem" demişlerdir."[230] derken; "Hucendî'nin yarattığı nüktelerden dolayı "Hallâk-i Ma'ânî" lakabıyla anıldığını"[231] söylemiştir.

Devletşâh, şâirlerin lakap ve ünvanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Ebu'l-Alâ için: "Ebu'l-Alâ sonunda kör oldu. Bunu için lendisine Ed-Darîr derler."[232], Minuçehrî için: "Son derece servet sahibiydi. Bu cihetten "Şast-Gele" adıyla şöhret bulmuştur."[233], vb.

Nevâî, şâirlerin lakab ve ünvanlarıyla, isimlerine göre, daha fazla ilgilenmiş ve bu lakapların alış hikayelerini de nakletmiştir. Mesela Mîr Mahdûm için: "Çün Mîr Mahdûm pâk tînet ve sâhib-i devlet yigit irdi. Ol hidmetlerni andak kıldı kim "Men hadime hudime"(Hizmet edene hizmet edilir) mazmûnı bile Hazret-i Mîr Kasım anga Mîr-i Mahdûm at koydılar."[234]

---

[229] TOLASA, a.g.e.,8.
[230] CAMİ, a.g.e., 242.
[231] CAMİ, a.g.e., 248.
[232] DEVLETŞÂH, a.g.e., 49
[233] DEVLETŞÂH, a.g.e., 73
[234] MECALİS, a.g.e., 4.

der. Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî için: "Kibâr-ı evliyâdındur. Harizm halkı gâyet melekî-sıfatlığıdın Hâceni "Yer Feriştesi" dirler irdi."[235] Hâce Evhad-ı Müstevfî için: "Anıng lakabın Kedûd hem dirler."[236] Mîr Sa'îd için: "İl arasıda Kâbilî lakabi bile meşhûrdur."[237] Mevlânâ Melik için: "Özin Melik Zevzen evlâdıdın tutar cihetdin Melik tahallus kılur. Ulugayganda nazmga meşgûl boldı. Anıng bile hezl kılguçılar "Melik-i Gâv" dirler."[238] Mîr Murtaz için: Ve sâyimü'd-dehr irdi. Bu riyazatlar cihetidin mevâlî anga Mîr Murtaz at koydılar. Ve hâlâ bu lakab bile meşhûrdur."[239] Mevlânâ Mu'în Vâ'iz için: "Hâlâ özi dagı azîm vâ'izdür. Ve müridleri köp. Minber üstide dîvânevâr ilig taşlamagı ve tahtanı tipmegi köpdür. Ve özin "Mu'în-i Dîvâne" bile ta'bîr kılur."[240] Mevlânâ Abdürrezzâk için: "Ammâ belâhati bar. Ve rengining humratı bar üçün mutâyibleri anı "Sürh-kalb" dirler."[241]

Daha önce de belirttiğimiz gibi Anadolu tezkirlerinin bu konudaki tutumu Herat ekolüyle benzerlik göstermektedir.

Sehî bazı şâirlerin bilinen lakap veya ünvanlarından bahsetmiş, bazen de bu lakapların veriliş nedenini anlatmıştır. Sa'di Çelebi için, "Maktûl Nişancı Caferin biraderidür. Tâcibeyoglı dimekle anılur..47/1"; Fîkri için, "Şehr-i İstanbuldan kuzât zümresinden ve bu asır şuarâsındandur. Mâşizâde dimekle meşhûr ve ma'rûfdur...124 / b"; Muhyî için: "Et'ima kısmını hûb bilür, Pilavcı Muhyî dimekle anılır." Gazalî için: "Lâubâlî şûh-tab' kimesne oldugı ecilden beynennâs Delü Birâder dimekle meşhûrdur."[242]

Sadece lakap veya unvanın ya da her ikisinin verilmesiyle yetinilen bu tanıtma şekli için sebep veya gerekçe olarak, şâirin asıl ismi üzerine

---

[235] MECALİS, a.g.e., 8.
[236] MECALİS, a.g.e., 26.
[237] MECALİS, a.g.e., 62.
[238] MECALİS, a.g.e., 88.
[239] MECALİS, a.g.e., 128.
[240] MECALİS, a.g.e., 128.
[241] MECALİS, a.g.e., 148.
[242] TOLASA; a.g.e., 7.

tezkirecinin kesin veya yeterli bilgiye sahib olmaması vaya toplumda onu en çok tanınan yönüyle takdim etmeyi yeterli bulması gibi hususlar düşünülebilir.

Diğerlerine oranla A. Çelebi'de bu sonuncu türden tanıtma hem daha az, hem de üstelik, daha ayrıntılıdır. Ona ait şu örnekde, şâire lakabın veriliş sebebi de açıklanır: Tûtî Latîfî Çelebi dirler; rind ü zarıf, latif ü nazif...Bursalıdır. Evvel şöhreti Muradiye Caferi dimekle idi...; Cenâbî için, "...Çâştgâh-ı cevânîde hüsnü verd-i taiyy gibi taze vü ter idi; nâmi Gül-i Ahmer idi..."[243]

Harun Tolasa Anadolu Tezkirelerinin, şâirlerin isim, lakap ve ünvanlarla ilgili tanıtmaları ile ilgili olarak şunları söyler. "Şâirin sadece unvanı veya lakabının kullanıldığı yol ile, sadece esas isminin kullanıldığı yol, şekil itibariyle, genelde ortak özelliklere sahiptir. Her ikisi de şu ana kadar verilen örneklerde açıkça görülebileceği gibi, çoğunlukla ilk cümlelerde ve özellikle memleket, soy-sop ile birlikte ele alınır. Bazı isim, unvan ve lakaplarla mahlas arasında münasebet kurulduğu veya var olan böyle bir münasebetin açıklandığı da görülür."[244]

Anadolu tezkireleri içinde şâirlerin lakap ve ünvanlarını, alış hikayelerine en fazla yer veren tezkireci ise 'Âşık Çelebi'dir. Ayrıca şâirlerin isim takdiminde, diğer tezkirelerdeki beş-on şâir müstesna, büyük çoğunlukla A. Çelibi'de görülen üçüncü şekil ise, şâirin hem isminin, hem de unvan veya lakabının bir arada verilmesidir. İsim olarak tanıtma veya takdimin en tam şekli olan bu uygulamada, Sehî'den Şeyhi ve Hıfzi'yi, Latîfî'den Safi ve Rızayi'yi örnek olarak gösterebiliriz.[245]

---

[243] TOLASA; a.g.e., 8.
[244] TOLASA; a.g.e., 5.
[245] TOLASA; a.g.e., 7.

Mekân:

Mekân meselesi de tüm tezkirelerin az ya da çok üzerinde durdukları, önem verdikleri unsurlardan birisidir. Şâirlerin coğrafi mekânı ya da çevresi, nereli oldukları, nerede ikamet ettikleri, nerede dünyaya geldikleri, nerede öldükleri, kabirlerinin nerede olduğu ve nerelere seyehat ettikleri tezkirecilerin dikkatlerini çekmiştir. Tezkirelerde şâirlerin çoğu hakkında bu konuda doğrudan veya dolaylı, kısa ya da uzun bir tanıtmada bulunulmuş, açıkça belirlenmiş vaya tamamen belirsiz, genel, bir yer ismi muhakkak verilmiş olur.

Tezkirelerde mekân denildiğinde ilk akla gelen, şâirini çoğrafi mekânı, çevresi, doğduğu, bulunduğu ve yerleştiği yerlerdir.

Câmî, şâirlerin doğduğu ve yaşadıkları memleket isimlerini vermek yerine hangi hükümdar zamanında yaşadıklarını vermekle yetinmiştir. Mesela Rudegî'nin Sultan Nasr, Ascedî'nin ve Ferruhî'nin Sultan Mahmud, Muizzî'nin Muiziddin Sancar, Faryabî'nin Atabey Ebubekir ve Sadî'nin Ebubekir b. Zengi dönemleride yaşadığını söylemiştir. Bununla beraber bazı şâirlerin memleketleri hakkında bilgi verdiği de görülmüştür. Mesela Rudegî'nin, Reşiddüdin Vatvat'ın ve Amikî'nin Maveraünnehir'den, Ascedî'nin Merv'den, Firdevsî'nin Tus'dan ve Nizamî'nin Gence'den olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Firdevsî'nin macerasını etraflı bir şekilde anlatmış, onun Sultan Mahmud'la arasında geçen maceralara değinmiş ve bu esnada hangi memleketlere uğradığından da bahsetmiştir.[246]

Devletşâh Tezkiresinde şâirlerin doğdukları, yaşadıkları memleketlere ve yaşadıkları döneme ait bilgiler tatminkârdır. Mesela Rudegî'nin Buhara'da yaşadığı ve Emîr Nasr b. Ahmed'in nedimi olduğu; Ascedî'nin Heratlı(Cami'ye göre Mervli) olup Sultan Mahmut Sebüktekin'in saray şâirlerinden olduğu; Firdevsî'nin Tus'un Rezân köyünden olduğu; Ferruhî'nin

[246] CAMİ, a.g.e., 225.

Tirmizli olup Sultan Mahmut Sebüktekin'in saray şâirlerinden olduğu; Reşidüddin Vatvat'ın Kudbüddin Muhammed Harezmşah zamanında yaşadığı, aslen Belhli olup daha çok Harezm kıtasında oturduğu; Suzenî'nin Semerkantlı olduğu; Faryabî'nin aslen Faryablı olup gençliğinde Faryab'dan Nişabur'a, oradan İsfehan'a ve nihayet Azerbaycan'da Kızılarslan'ın himayesine girdiği; Nizamî'nin Genceli olup Atabek Kızılarslan'ın ona çok hürmetkar davrandığı; Sadî'nin Şirazlı olduğu; Savecî'nin Save'de doğduğu; Hafız'ın Muzaffireler döneminde yaşadığı ve Celayirli Hanı Ahmed'in Bağdat'a davetini kabul etmediği ayrıntılı bir şekilde hikaye edilmiştir.[247]

Nevâî, şâirlerin nereli olduklarını çok yalın ifadelerle nakletmiştir. Mesela Mevlânâ Bisâtî için: "Semerkanddındur."; Mevlânâ Kudsî için: "Herîligdür."; Mevlânâ Sîmî için: "Nişâburdındur."; Mevlânâ Ali Âhî için: "Meşheddindür."; Mevlânâ Alî Şihâb için: "Turşîzlıkdur." Baba Sevdayî için: "Bâverddindür." vb.

Nevâî, bazı şâirlerin doğum yerlerinden ziyade, daha genel ifadeler kullanarak tanınıp bilindikleri vilayetleri zikretmiştir. Mesela Mîr Müflisî için: "Meşhed sâdâtındındur."; Mevlânâ Rûhî Yarzî için: "Horasan efâzılınıng dâhilidür."; Mevlânâ Tâlib Câcermî için: "Şîrâzda neşv ü nemâ tapıpdur."; Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî için: "Semerkand ekâbirindindür."; Mîr Yadigâr için: "Horasannıng asil ve müteayyen mîr-zâdeleridindür."; Şeyh Kemal Türbetî için: "Horasannıng müteayyen rengîn zurefâsıdın irdi."; Hace Mes'ûd Kûmî için: Ol vilâyetning uluglarıdındur. Irak'tın kim Horasan'ga kildi."; Mevlânâ Bedahşî için: "Ulug Big Mîrzâ zamânıda Semerkandda şuarâ anı hoş-gûylıkga müsellem tutupdurlar."[248]

---

[247] DEVLETŞÂH, a.g.e., 369.
[248] MECALİS, a.g.e., 17.

Nevâî, çok az da olsa bazı şâirlerin doğum yerleri hakkında daha ayrıntılı bilgi vermiştir. Mesela Emir Kasım Envâr için: "Mîrning aslı Azerbaycandındur. Ve mevlûdı Serâb atlığ kentidindür."[249] demiştir.

Nevâî, bazı şâirlerin ise yaşadıkları memleketlerin isimlerini vermekle yetinmiştir. Mesela Hâce Evhad-ı Müstevfî için: "Ve Hâce Sebzvârda sâkin irdi."; Seyyid Kemal Keçkül için: "Belhde sâkin irdi. Şeyh Âzerî için: "Esferâyinde zuhûr kıldı. Mevlânâ Sagarî için: "Sâgar vilâyetidindür. Herat şu'arâsı silkide irdi."[250] demiştir.

Nevâî, memleketi ve doğum yeri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığı şâirleri de belirtmiştir. Mesela Mevlânâ Latîfî için: "Anıng ni yirlik irkeni ma'lûm irmes.[251]" demiştir.

Anadolu tezkirelerinde de coğrafi mekânın esasını doğum ve yerleşme yerleri oluşturur. Mesela "Diyarbekirdendür; Edirnedendür; Mevlidi Filibe; mevlidi ve muhtedi Çorludur; menşe ü mevlidi ve menbit ü muhted'i İstanbuldur; Vize mevlidi aslisi ve Çorlu vatan-ı naklisidür; ve mevlidleri Tokat'da vaki' olup neşv ü nemâları Edirne'de olmışdur"[252]

Doğum veya yerleşme yerinden hangisi olduğu belirtilmeden yapılan tanıtmaların bir şekli de, Galatalı Haydar, Fuzûl-i Bağdâdi, Figânî-i Karamâni v.b'inde görüldüğü gibi sıfat tamlamaları halinde olup bu tamlamalar, şâirin tanınan adı veya lakabı haline de gelmiş olabilir.

Bazı şâirlerin de mahlasıyla memleketleri arasında ilgi bulunmaktadır. Böyle durumlarda, mahlasa yönelik açıklamalar dolayısıyla, şâirin doğum veya yerleşme yeriyle ilgili bilgilere de rastlamış oluruz.

---

[249] MECALİS, a.g.e., 138.
[250] MECALİS, a.g.e., 6.
[251] MECALİS, a.g.e., 58.
[252] TOLASA; a.g.e., 10.

Bazı şâirler için ise daha genel ifadeler kullanılır: "Aslı Anadoludur, Anadolu cânibindendür; vilâyet-i şarkdandur; diyar-ı Acemden gelmiş; Rumelidendür, vilâyet-i Hamiddendür veb.ifadeler içerisinde genel bölge ve yer isimleri verilir.

Şâir ve coğrafi çevre ilişkisinde kimlik tesbiti dışına taşan bütün bu ve benzeri hususlar, kabul etmek gerekir ki tezkirecilerin toptan sahip oldukları ve izledikleri genel bir anlayış ve usûl olmaktan uzaktırlar; daha çok tezkirecinin kişisel imkân, ilgi ve kapasitesine dayanan birer uygulama durumunda kalırlar.[253]

Tezkirecilerin üzerinde durduğu önemli hususlardan birisi de şâirlerin seyahatleridir.

Câmî Firdevsî'nin Tus'dan Gazne'ye gelmesini, ardından Sultan Mahmud'la arasının bozulmasını ve sürgün hayatını etraflı bir şekilde anlatmış; Rûdegî'nin Sultan Nasr ile beraber Buhara'dan Merv'e ardından Buhara'ya geliş hikayesi nakletmiştir.[254] Ayrıca Ferruhî için: "Semerkanda bir seyran yerine giderken şehir sınırlarına yakın bir yerde haydutlar yolunu kestiler. Her nesi varsa aldılar."[255] Nâsır için: "Birçok şehirlerde yaptığı seyahatlere ait Sefername adlı bir eseri vardır."[256]

Devletşâh diğer konularda olduğu gibi bu konu hakkında da geniş bilgiler vermiştir. Mesela Sadî'nin Şirazlı olup ömrünün otuz yılını ilme, otuz yılını seyahata harcadıktan sonra geri kalanını da Şiraz'a dönerek ibadet ve taata harcadığı ve Atabek Sa'd b. Zengi'ye intisap ettiği[257]; Hüsrev'in önce İsfehan, Geylan ve Rüstendar'a, sonra Horasan'a ve ardından Hindistan'a

[253] TOLASA; a.g.e., 8.
[254] CAMİ, a.g.e., 211.
[255] CAMİ, a.g.e., 216.
[256] CAMİ, a.g.e., 222.
[257] DEVLETŞÂH, a.g.e., 258

giderek Hind meliki Alaüddin Muhammed'e emirlik yaptığı ve çok lütuflar gördüğü; Hafız'ın Muzaffireler döneminde yaşadığı ve Celayirli Hanı Ahmed'in Bağdat'a davetini kabul etmediği ayrıntılı bir şekilde hikaye edilmiştir.

Nevâî'nin üzerinde ısrarla durduğu konulardan birisi şâirlerin çeşitli vesilelerle yaptığı seyehatlerdir. Bu seyehatlerin en başta gelen sebeplerinden birisi tahsil için yapılan seyehatlerdir. Bu yönde göç alan şehirlerin başında Herat ve Semerkant gelmektedir. Mesela Mevlânâ Kurazâ için: "Şirazlıkdur. Tahsîl kılur sûretide gurbet ihtiyâr kılıp Horasanga kildi."; Mîr Seyyid Hasan Ebîverdî için: "Tahsîl üçün vilayetdin şehirga kildi."[258] vb.

Nevâî'nin tezkirede dile getirdiği seyehat şekillerinden birisi de Hac farîzasını yerini getirmek için yapılanıdır. Mesela Şeyh Âzerî için: "Hacc-ı mübarek seferiga barıp seyr resmi bile Hind sarı müteveccih boldı."[259]; Mîr Seyyid Hasan Ebîverdî için: "Tahsîl üçün vilayetdin şehirga kildi. Anıng esnâsıda Hz. Kiçik Mirzâ mülazemeti ve Ka'be seferiga barıp Irakda ayrılıp kaldı."[260] vb.

Seyehat sebeplerinden birisi de şâirlerin seyehate düşkün olmasıdır. Mesela Seyyid Kemal Keçkül için: "Belhde sâkin irdi. Seyahat köp kılgan kişi irdi. Ol yitmegen yir az bolgay irdi."[261]

Bazı seyehatlerin ise sebepleri hiç belirtilmeden, yapılan seyehatler nakledilmiştir. Şeyh Âzerî için: "Hind sarı müteveccih boldı. Anda köp ekâbir ve meşâyıh hidmetiga müşerref bolup ol mülk selâtini anga mürîd ve mu'tekid boldılar. Ve Hinddin kayıtkandın songra Esferayinde kûşe ihtiyâr kılıp tâ'atga meşgûl boldı."[262]

---

[258] MECALİS, a.g.e., 136.
[259] MECALİS, a.g.e., 6.
[260] MECALİS, a.g.e., 258.
[261] MECALİS, a.g.e., 36.
[262] MECALİS, a.g.e., 6.

Nevâî'de geçen seyahat sebeplerinden birisi de şâirlerin dengelerinin bozuk olmasıdır. Mesela Seyyid Kemal Keçkül için: "Belhde sâkin irdi. Seyahat köp kılgan kişi irdi. Ol yitmegen yir az bolgay irdi. Anıng hâlâtıda köp taaccüb mahallîdür."; Mîr Seyyid Hasan Ebîverdî için: "Rûm ve Mısır ve Haleb belki ol taranıng köprek memalikige müsarefet kılıp altı yitti yıl kalıp Arabî tilni revân kılıp müteberrek mezârâtga yitip belki Mekke ve Medinege müşerref bolup köp azîzler sohbetin tapıp Horsanga kildi. Barurda akl u tab' kılletiga mat'ûn idi."[263]

Anadolu tezkirelerinde de durum aynıdır. Tezkireciler şâirlerin yaptıkları seyehatleri ve bunların sebeplerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Tezkilerde şâirin öğrenim, yetişme ve görev dolayısıyla gezdiği gördüğü veya bulunduğu yerler verilir. Durum, daha çok bir seyahat tutkusu, zevki veya alışkanlığı şeklinde görünür. Bunlar için Sehî'de Nahîfî, Le'âlî ve Yetîmî ; 'Âşık Çelebi'de Yûsuf-i Sîneçâk, Günâhî, Muammâyî ve Ceybî'nin isimlerini örnek olarak verebiliriz. Bunlardan Nahîfî'de "Arabı ve Parsı ve diyâr-ı Hindi sefer eyleyüp ekser-i ma'mûre-i arzı temâşâ eyleyüp gezmişdür...

Hangi şekliyle olursa olsun, burada şunu söyleyebiliriz ki, belirgin bir seyahat hali ve yaşamı tezkirecileri mekân tesbitine yönelten hayat olaylarından biri olabilmektedir.

Tezkireciyi doğum ve yerleşme yerinin dışındaki coğrafi çevreyi tanıtmaya yönelten olayların en başında muhakkak ki şâirin görev durumu gelir. Şâirin görev yaptığı yer, doğal olarak belirlenmesi gerekli bir yerdir.Tezkireci bu yeri biliyorsa söyler. Fakat yoğunlukla üzerinde durmaz, isim verir geçer. Ancak buradaki görevi sırasında o şehir veya bölgeye dayalı olarak şâirin başından acı, tatlı ve özellikle gülmeye ve latîfeye konu

[263] MECALİS, a.g.e., 258.

olabilecek önemli bir olay geçmişse bu çevre içerisinde o mekân'a, ayrıca kısa bir biçimde değinilir.

Bazı şâirlerin geçim durumunun neden olduğu yer değiştirmeler görülür. Bunlar biraz da mizacları dolayısıyla, bir yerde uzun boylu kalamayan, ya da bir işte uzun süre dikiş tutturamayan kimselerdir.[264]

Memleketinden özellikle "diyar-ı Rûm (Anadolu ve Rumeli)'den kendi isteği dışında bir mecburiyetle ayrılan veya isteğiyle ayrılmakla birlikte bir daha buraya dönme imkanı bulamayan şâirlerin hayatlarındaki mekân değişikliği, tezkirecilerin dikkat ettikleri bir diğer husustur.

Zaman:

Hem Herat ekolü, hem de Anadolu tezkirelerinde zaman unsuru sık ve düzenli bir biçimde kullanılmamakla birlikte, oldukça önemli yer tutar. Zaman, kimi tezkirelerde takvime dayandırılarak kullanılmışsa da; genelde bir devir, çağ, bir devletin veya padişahın hüküm sürdüğü zaman dilimi olarak ele alınmış ve değerlendirmelere konu edilmiştir.

Şâirin ölümü kadar önemli olan bir diğer olaya doğum olayına bakacak olursak, bunda, takvime dayalı zaman tesbitinin yok denecek kadar az olduğunu görürüz. Aslında doğum olayının sadece takvime dayanan zaman belirlenmesi açısından değil, hemen her açıdan tezkirecilerce en az sözkonusu edilen olaylardan birisi olduğunu burada belirtmeliyiz.[265]

Şâirlerin doğum ölüm zamanı, yaşı vb. ile ilgili olarak tezkirelerde sıkdık görülen asıl belirlemenin târih şiirleriyle yapıldığı muhakkaktır.

---

[264] TOLASA, a.g.e., 33.
[265] TOLASA, a.g.e., 35.

Tezkirelerde zamanla ilgili tespit şekillerinden Takvime Dayalı Olanlarını şöylece özetleyebiliriz:

Câmî, şâirlerin doğum târihi, yaşadıkları zaman dilimi veya ölüm târihleri hakkında, hiç bir zaman takvime dayalı bir târih vermemiştir.

Devletşâh Tezkiresinde şâirlerin özellikle ölüm târihleri hakkında takvime dayalı târih belirlemesi oldukça fazladır. Mesela Vatvat'ın Harezm'de 586 senesinde 97 yaşındayken vefat ettiği ve mezarının Gürcaniye'de olduğu söylenmiştir. Suzenî 569 senesinde Semerkant'ta vefat etmiştir, mezarı Câkerdîze mezarlığındadır. Faryabî'nin Atabek İnanç zamanında 598 yılında vefat ettiği ve Tebriz'de gömülü olduğu belirtilmiştir. Nizamî'nin Sultan Tuğrul zamanında 576 yılında vefat ettiği ve mezarının Gence'de olduğu ifade edilmiştir. Sadî'nin 691 senesi Şevval ayının Cuma gecesi vefat ettiği nakledilmiş ve düşülen târihlerden örnekler verilmiştir. Hüsrev'in 725 yılında Delhi'de vefat edip oraya gömüldüğü beyan edilmiştir. Savecî'nin 769 yılında vefat ettiği söylenmiştir.[266]

Nevâî'de ise takvime dayalı zaman tesbiti birkaç şâirin ölüm târihini vermenin ötesine geçmemiştir. Mesela Emir Kasım Envâr için: "Vefâtları sene hamse ve selâsîne ve semânemi'e(835)'de vâki' bolupdur. Mevlânâ Yahya Sibek için: "Sene isnâ ve hamsîn ve semâne mi'ede âlemden ötti."[267] Nevâî'de bunların dışında takvime dayalı bilgiye rastlanmamıştır.

Nevâî'nin zaman tespitinde kullandığı yöntemlerden birisi de şâirlerin yaşlarının tahmini olarak verilmesidir. Mesela Mevlânâ Tusî için: "Uzun ömr taptı hemânâ ki yaşı yüzge yitti." Derviş Mansur için: "Ve Dervîş kırk bile illik yaş arasıda âlemdin ötti." Seyyid Kemal Keçkül için: "Yaşı toksandın ötüp irdi."[268] Mevlânâ Lutfî için: "Toksan tokuz yaşadı." Mevlânâ Gedâyî için:

[266] DEVLETŞÂH, a.g.e., 294
[267] MECALİS, a.g.e., 10.
[268] MECALİS, a.g.e., 34.

"Mevlânânıng yaşı toksandın ötüptür." Mevlânâ Latîfî için: "Kiçik yaşıda fevt boluptur." Seyyid Abdüllatif için: "On tört ya on biş yaşıda bolgay muammânı andak aytur ve açar ki mahall-i taaccübdür. Ma'lûm imes ki ol yaşda hergiz bu fende andak baraygan bolgay."[269] Üstad Kul Muhammed için: "Kiçik yaşıda gîcek çalar irdi." Mevlânâ Fasîhüddîn için: "Nizâmîler dirler kim Horasanda mundın şerîfrak neseb yoktur. Yigermi yaşıga yakın ikende ulûmnı tekmîl kıldı." Sultân İskender-i Şîrâzî için: "Saltanat tecemmülini dirler kim selâtindin azı ança kılmış bolğay. Yitti yâ sikkiz yıllık saltanıtıda gûyâ ki üç genc tapıpdur." Baba Sevdayî için: "Ömri siksendin ötti ve kabri Bâverdning Sükkân atlık kentidedür." Mevlânâ Hüseyin Vâ'iz için: "Kâşifî tahallus kılur. Sebzvarlıkdur. Yigirmi yılga yakın bar kim şehirdedür."[270]

Nevâî çok sınırlı da olsa bir iki şâir için düşürülen târihleri nakletmiştir. Mesela Şeyh Âzerî için: "Ve Hace Evhad Müstevfî şeyhnıng vefatı târihin Husrev lafzı tapıpdur. Ve bu fakîr Mevlânâ Tûtî vefatıga Horos lafzı târih tapıp irdim."[271]

Anadolu tezkirelerinde ise takvime veya somut, tek tek olayların anılmasına dayandırılan zaman belirlemesinin, daha çok A. Çelebi'de görülmesine karşılık, şu veya bu çağın ya da dönemin anılmasıyla yapılan zaman belirlemesi de daha çok Latîfî'de görülür. 'Âşık Çelebi, Zatî için: "Amma ben kendüden işittiğim budur ki mevlidimi sene sittün ve seb'în ve semanü mie'dür. Vefatı ise sene isnâ ve hamsîn ve tis'a mie'dür. Sinni 6 olur."Cefâyî için: "Ahir ömri seb'îne irmişti ki yine Filibe'de gûşe-i zilletde bir selîta ve acûze câriyesi derdinden can virdi."62b. Sururî Çelebi için: "Müellefatı otuz altıdur ki sinni anın zı'fıdur ki yitmiş ikidür."[272]

---

[269] MECALİS, a.g.e., 95.
[270] MECALİS, a.g.e., 129.
[271] MECALİS, a.g.e., 6
[272] TOLASA, a.g.e., 39.

Doğum, ölüm, yaş durumu dışında şâirin biyoğrafisini içeren bazı bilgilerin nadir de olsa takvime dayalı zaman yoluyla belirlendiği de olmaktadır.

Belirli dönem veya çağlara dayandırılarak yapılan zaman belirlemelerine gelince, bu yolun , tezkirelerde zaman tesbiti konusında, (muhakkak ki çağının kendine özgü bazı şartları ve dar imkanları dolayısıyla en çok kullanılan bir yol olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu tür belirlemelerde şâirin, biyolojik varlığıyla olduğu kadar kültürel oluşumuyla da zaman bakımından tanıtıma uğramış olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Bununla birlikte bu sonuncu durumun her zaman açık bir şekilde ifade edilmediğini, çoğu zaman genel ve mübhem bir ifadenin tesbit ve yorumlanmasına dayandığını belirtelim.

Câmî, şâirlerin doğduğu ve yaşadıkları memleket isimlerini vermek yerine hangi hükümdar zamanında yaşadıklarını vermekle yetinmiştir. Mesela Rudegî'nin Sultan Nasr, Ascedî'nin ve Ferruhî'nin Sultan Mahmud, Muizzî'nin Muiziddin Sancar, Faryabî'nin Atabey Ebubekir ve Sadî'nin Ebubekir b. Zengi dönemleride yaşadığını söylemiştir.[273]

Devletşâh zaman tespitini takvime dayandıranmaya çalışmaktadır. Ancak bazı durumlarda daha genel zaman tespitlerinde de bulunur. Di'bil için: "Harun Reşid zamanında Arap ülkesinden Bağdat'a geldi.", Mütenebbî için: "İmadü'd-Devle zamanında yaşamıştır.", Bustî için: "O zamanının fazıllarından ve büyüklerindendir. Sebüktekin zamanında yaşamıştır."[274], vb.

Nevâî, şâirlerin hayatlarına ait zaman belirlemede, genel bazı ifadeler kullanmayı, net bir târih vermemeyi yeğlemiştir. Diğer birçok tezkireci gibi devir, çağ veya dönem ifadelerini çok sık kullanmıştır. Mesela Hace Hasan Hızır Şâh için: "Bâbur Mirzâ, Meşhed'de fevt bolgan yıl ol şehrde farib ve

[273] CAMİ, a.g.e., 224

hasta yıkılıp irdi." Mevlânâ Melik için: "Otuz yaşka yakıngaça nazm aytmaydur irdi." Mevlânâ Gedâyî için: "Babur Mirzâ zamânıda şi'ri şöhret tuttı." Şeyh-zâde Ensârî için: "Kiçik yaşda tahsîlga yahşı meşgûldür."[275] Mevlânâ Şerbetî için: Ebnâ-yı cinside ança salâhiyyetlik kişi azdur. Fünûn kesbide ol mertebede mâhirdür kim kiçik yaşıda karılıknı hem kesb kılıpdur." Mîr Haydar için: "Tufûliyetdin şebâb eyyâmıgaça ulûm iktisâbı kıldı." Mevlânâ Zahidî için: "Baba Sevdayîga muasır irdi." Mevlânâ Süleymanî için: "Babur Mirzâ hıdmetide bolur irdi." Mevlânâ Muhyî için: "Baysungur Mirzâ mülâzemetide bolur irmiş." Mîr İslâm Gazalî için: "Mîr Belhde Hezâr-Esbîler çağırda bar ikendür. Sultân Ebû Said Mirzâ çağıda âlemga vedâ kıldı."[276]

Anadolu tezkireleri içinde zaman tesbitinde bu yöntemi daha çok Latîfî kullanmıştır. O da Câmî ve Nevâî gibi daha çok dönem, çağ veya devir ibarelerini kullanarak net bir târih vermemeyi tercih etmiştir. Latîfî bazı şâirlerin de yaşadıkları veya ait oldukları târih dilimini, padişahlara göre takdim eder. H. Mevlânâ için, "... Zamanları Âl-i Selçukdan S.Alâüddin devrine irmişdür...21 /a; Yazıcıoğlu Mehmed Çelebi için: "Selatin-i Osmandan Murad Han Gazi devrinde gelmişdür." Hâkî-i Üskübî için: "Bayezid Han devirnde gelmişdür."; Latîfî bazı şâirler için de kendi yaşadığı dönemi kastederek; "devir şuarâsındandur", "bu asır şuarâsındandur" demiştir.[277]

Sehî ise şâirlerin yaşadıkları dönem üzerinde durmaz, birkaç örneğin dışında Sehî'de zaman tespiti yoktur: Fenâyî için: "Sultan Mehmed zamanında olan şâirlerdendür."66a; Şehdî için: "Sultan Mehmed zamanında rağbet bulmuş."; Alî için: "Şuarâ-yı mütekadddimîn kısmındandur." Sehînin zaman tespiti bu birkaç şâirle sınırlıdır.

---

[274] DEVLETŞÂH, a.g.e., 51.
[275] MECALİS, a.g.e., 111.
[276] MECALİS, a.g.e., 11.
[277] TOLASA, a.g.e., 41.

Şâirlerin yaşadıkları zamanın böyle genel bir biçimde belirlenmesine A. Çelebi'de daha az rastlanır. Bunun yanı sıra çeşitli seyahatler, yerleşme, yer değiştirme, eğitim ve öğrenim, görev vb. durumlar şâirin biyografisinin târihi çağ veya dönemler yoluyla belirlenen diğer yönlerini oluşturur. Bu yoldaki uygulamaya en çok A. Çelebi'de rastlamak mümkündür

'Âşık Çelebi'nin kendi hayat ve faaliyetinden zaman belirleyerek yapmış olduğu başka tanıtmalar da vardır. Fakat bunlardaki zaman ölçümü takvime dayanmaz.

Çelebi'de kendi zamanına dayalı olarak yapılan tanıtmalardan birisi de şâirin halen ne yaptığı veya ne durumda bulunduğu sorusuna cevap niteliği taşır.[278]

Daha çok 'Âşık Çelebi'de görülen bir diğer durum da bazı şâirlerin hayat dönemlerinin veya mizac değişikliklerinin belirlenmesi meselesidir.

Edebi ve kültürel muhteva bakımından şâirin oluşumunu ve sanatının dayandığı etki ve izleri daha açık ve doğrudan belirleyen zaman tanıtımları da vardır.

Her üç tezkirecinin, özellikle Latîfî ve A. Çelebi'nin, şâirin sanat faaliyetini, kendi hayatı içinde zaman dilimlerine ayırdığına da şahit oluruz.

Şâirin gerek doğal gücünün gerekse genel veya edebî bilgi, kültür, tecrübe ve maharetinin tesbit, tanıtım ve takdirinde de zaman aracına baş vurulduğu görülür.[279] Zaman, şâirlikte teorik ve pratik birikim için önemli bir etken olarak da ele alınmakta, yani bilgi, kültür, tecrübe, maharet oluşumu ve birikimi zamana bağlı görülmektedir.

---

[278] TOLASA, a.g.e., 39.

Aile, Soy Ve Akrabalık:

Tezkirelerde en çok yapılan tanıtmalardan birisi de, şâirin aile, soy ve akrabalık durumlarıyla ilgilidir. Şâirin bu yönünü üç kavramla ele alışımız, tezkirelerdeki uygulama dolayısıyladır. Tezkirelerdeki ailede, ailenin en temel unsurlarından biri olarak baba daima bulunur. Buna bazan kardeş veya kardeşlerden bir, bir kaçı; pek nadir olarak da, anne girebilir. Ayrıca, bu tanıtma bir yandan geçmişe, aile kökeninden bazı isim ve şahsiyetlere dayanabileceği gibi, ailenin yaşanan devirdeki en uzak kollarına, uzak akrabalıklara kadar da varabilir. Tezkirelerde bir şâirin bu üç unsurdan hepsiyle, yani hem aile, hem soy ve hem de akrabalık açısından tanıtıldığı durumlar çok azdır. Çoğunlukla şâir, bu üç unsurdan sadece biriyle veya bazan da ikisiyle tanıtılmış olur. Bu tanıtmalarda hiçbir zaman bir nesep veya şecere bilgisi ve belirlemesi olmadığını da unutmamak gerekir.[280]

Şâirlerle ilgili aile, soy ve akrabalık bilgilerinin başında "baba"ya ait bilgiler gelmektedir. Tezkirelerin öncelikle bu konudaki tutumuna göz atmak gerekecektir.

Câmî, şâirlerin aile, soy, sop, evlilik gibi özel yaşamlarıyla ilgili bilgilere pek itibar etmemiştir.

Devletşâh Tezkiresinde bazı şâirlerin soy, sop ve aileleri hakkında da bilgilere rastlanmaktadır. Mesela Firdevsî'nin babasının Amid-i Norasan isimli bir zenginin bahçelerinde bahçıvanlık yaptığı; Reşidüddin Vatvat'ın soyunun Ömerü'l-Hattab'a dayandığı; Nizamî'nin şâir Kıvam-ı Mutanazî'nin kardeşi olduğu; Hüsrev'in Türş asıllı olup Kubbetu'l-Hazra denilen şehirden geldiklerini, kabilesinin ise Karaşi yakınlarına yerleşmiş Hazare-i Laçin'den olduğunu, babasının kabile reisi olup isminin Emir Mahmud olduğunu ve

[279] TOLASA, a.g.e., 41.

Cengiz saldırısından kaçıp Delhî'ye yerleştiklerini; Savecî'nin babasının isminin Hace Alaüddin Muhammed Savecî olduğunu kaydetmiştir.[281]

Nevâî de şâirlerin babalarını esas almış, aileye ait bilgilerde "baba"ya öncelik vermiştir. Mesela Mîr İslâm Gazalî için: "Huccetu'l-İslâm İmam Muhammed Gazalî k.s. evlâdıdındur." Mevlânâ Alî Şihâb için: "Ve Mevlânâ Sırrî anıng oglıdur kim öz yeride mezkûr bolgay."[282] Hâce Müeyyed Dîvâne için: "Hz. Şeyh evladındur." Hâce Ebû İshâk için: Hace mü'eyyed Mühne'ning oglıdur." Mevlânâ Atâyî için: "İsma'îl Ata Ferzendleridindür." Mevlânâ Sırrî için: "Mevlânâ Ali Şihab oglıdur kim yukarı mezkûr boldı." Mevlânâ Melik için: "Özin Melik Zevzen evlâdıdın tutar cihetdin Melik tahallus kılur." Mîr İbrahîm için: "Sultân Hüseyining oglıdur. Fakîrning agasınıng nebîresidür. Fakîr anı ogul çılay asrap min."[283]

Anadolu tezkirelerinde de esas olan "baba"dır ve aile ilgili tanıtmaların odak noktasını oluşturur.

Sehî, Garibî, Adlî, Ebu'l-Fazl Çelebi, Yetim gibi şâirlerde benzer şeyleri söylemektedir. Garîbî için: "Defterdâr Mahmud Çelebi'nin oglıdur." 'Âşık Çelebi Subhî için: "Merhum Mustafa Çelebidür ki babası Molla Hakîm Sinanadur ki Sultan Muahmmed merhûm devrinde reîs-i etıbbâ imiş." Çelebi bunun dışında Zeynep Hatun, Lem'î, Sehayî, Kudsî, Meşâmî, Hızrî maddelerinde benzer ifadeleri kullanmıştır. Sehî ve 'Âşık Çelebi kadar olmasa da Latîfî'de de benzer tanıtmalara rastlanmaktadır. Mesela Fahrî için: "Bursa kadısı Ece-zâde Mehmed Çelebinin oglıdur. Sahn müderrislerindendür." Hamdî için ise: "Ol mihr-i sipihr-i dîn H.Akşemseddinin veled-i sâhib-şerefi ve ferzend-i hayru'l-halefidür."[284] der.

---

[280] TOLASA, a.g.e., 42.
[281] DEVLETŞÂH, a.g.e., 313
[282] MECALİS, a.g.e., 15.
[283] MECALİS, a.g.e., 158.
[284] TOLASA, a.g.e., 44.

"Baba" ile ilgili bazı tanıtmalarda, babaların isimleri verilmekle yetinilmeyip, başta meslekleri olmak üzere onlar hakkında birtakım bilgilerin de verildiği görülür.

Nevâî'nin, Mîr İslâm Gazali, Hâce Ebû İshâk ve Mevlânâ Alî Şihâb'ın babaları hakkında verdiği bilgiler bu açıdan önemlidir. Bunun dışında Mîr Mahdûm için: "Atası Mekke'din İmam Ali Musâ er-Rızâ ziyâretiga Meşhedga kildi. Kaytıp Nişâburga yitkende ked-hudâ bolup mutavattın boldı. Ve anga üç ferzend Tangrı inâyet kıldı. Kiçigregi Mîr Mahdum irdi kim atı Seyyid Muhammeddür. Şehrga tahsîlga kildi.", Hâce İsmetullah için: "Mâverâü'n-nehir bözürg-zâdeleridindür."[285], Muhammed Alî Şuganî için: "Vezîr-zâdedür.", Hâce Yûsuf Bürhân için: "Hz. Şeyhülislamî Ahmed Câmîning yakın evladıdındur.", Mevlânâ Âsımî için: "Atası âbâdân kişidür. Sevdâ ve ticâret bile ma'âş ötkerür irdi.", Mevlânâ Âsafî için: "Atası Pâdşâh-ı zamânnıng vezâret dîvânığa mühr basıp durur.", Mevlânâ Mânî için: "Sâhib-cemâl ve zarîf ü ra'nâ yigitdür. Bâ-vücûd ol kim atası bî-nazîr kâse-gerdür kim çinî yasar. Ve inisi andak nakş kılur kim Çîn ü Hıtâda kıla almaslar. Ol bu ike ve hirfesidin âr kılıp birin kolı birin çehresiçe körmes. Çün hüsni bar. Hüsn-i hattı ve hüsn-i kelâmı dagı bar. Her ne kılsa anga yitker."[286], Mevlânâ Fasîhüddîn için: "Nizâmîler dirler kim Horasanda mundın şerîfrak neseb yoktur. Yigermi yaşıga yakın ikende ulûmnı tekmîl kıldı."[287] Bu tür tanıtlarda Nevâî'nin bazen babasının ismini verdiği, çoğu zamanda şâirlerin babalarının isimlerini vermeden, onların meslekleri, şahsiyetleri hakkında bilgiler vermiştir.

Anadolu tezkirelerinde de benzer tutumlara rastlamak mümkündür. Sehî, Latîfî ve 'Âşık Çelebi'nin şâirlerin babalarının meslekleri hakkında bazen babalarının isimlerini vererek, çoğu zaman da vermeyerek değindiklerini görüyoruz.

---

[285] MECALİS, a.g.e., 9.
[286] MECALİS, a.g.e., 81.
[287] MECALİS, a.g.e., 155.

Sehî'nin, Bakî, Mevlânâ Şah Çelebi, Fenârî ve Atayî'deki tanıtmaları buna örnek teşkil etmektedir. Sehî, Bâkî için: "İstanbulludur. Dellakoğlu dimekle yâd olunur. Babası İstanbulda merhûm S.Mehmedin binâ etdiği Câmî-i şerîfde hatip olmış.." Sehî ayrıca Emîrî maddesinde de babayla ilgili tanıtmada isim vermemektedir.

'Âşık Çelebi, Nigarî, Haşimî ve Cevrî maddesinde şâirin babasıyla ilgili tanıtmalarında isim vermemiştir. Cevrî için: "Babası zurefâ-yı Acemden zâviye-nişîn ve tekyesi mecma-ı ulemâ ve zurefâ olup oglı Cevrî zarâfet-i şan ve... mevsûfdur."[288]

Latîfî ise Mihrî Hatun için: "Belayî tahallus eder ki Kadının kızıdur...", Zeynep Hatun için: "Kastamonu diyarından bir mer-i hünerverin duhter-i sa'd-ahteriydi." Nucumî için ise: "Babası müneccim olmagın Nücûmî tahallus itmişdür."[289] Der.

Bazı durumlarda ise tezkireye konu edilen şâirin babası ve kardeşleri hakkında bilgi verilir. Bu şekildeki taıtmaya Nevâî'de ve 'Âşık Çelebi'de rastlamak mümkündür. Nevâî Mîr Mahdûm için: "Atası Mekke'din İmam Ali Musâ er-Rızâ ziyâretiga Meşhedga kildi. Kaytıp Nişâburga yitkende ked-hudâ bolup mutavattın boldı. Ve anga üç ferzend Tangrı inâyet kıldı. Kiçigregi Mîr Mahdum irdi kim atı Seyyid Muhammeddür. Şehrga tahsîlga kildi."[290]

'Âşık Çelebi ise Hilmî ve Müslim Çelebi'de benzer tanıtımı gerçekleştirmiştir. "Sâbıkâ Rumeli kazaskeri olan Kadızâde Efendinin dördüncü ogullarıdır ki tabakada ol sipihr-i fezâyil mihr-i çarh-ı çârümdür."[291]

---

[288] TOLASA, a.g.e., 47.
[289] TOLASA, a.g.e., 47.
[290] MECALİS, a.g.e., 4.
[291] TOLASA, a.g.e., 48.

Tezkireler bazen de şâirlerin babalarıyla ilgili bilgiler yerine, soy ve soplarıyla ilgili bazı bilgiler verirler. Nevâî'nin Mîr Şâhî için: "Ve aslı ser-beddâllardın bolur." ve Mevlânâ Yarî için: "Vezîr-zâde irdi. Ammâ derviş ü âzâde irdi." Seyyid Alî Haşimî için: "Seyyid Haşimî-neseb ve hoş-tab' yigit irdi."[292] şeklinde verdiği bilgiler buna örnektir.

Anadolu tezkirelerinin soy ve sopla ilgili verdiği bilgiler iki çeşitttir. Bu tanıtımlarda bazen şâirlerin babaları da anlatılırken, kimi zaman da, Nevâî'de olduğu gibi, sadece soy bilgileriyle yetinilir. 'Âşık Çelebi'nin Vüsûlî-i Diger, Zeyrekî, Şikârî, Fahrî, Muhyî, Hızrî, Emirî maddelerinde; Latîfî'nin Mevlânâ maddesinde bu kabil bilgiler çok geniş bir şekilde anlatılmıştır.[293]

Şâirin ailesine dair yapılan tanıtmaların en belirgin şekillerinden birisi de onun, babası dışındaki akrabaları hakkında bilgi vermek şeklinde gerçekleşmektedir. Yakın, uzak ve daha çok yaşayan akrabaya dayalı bu tanıtmada, sözü geçen bu akrabalar daha çok sanat ve kültür adamlarından oluşmakta ve hatta bir kısmının aynı tezkirede doğrudan veya dolaylı bir biçimde tanıtımı yapılmakta, ismi geçmektedir. Bu tür tanıtımlarda verilen bilgilerin, daha çok soylu ve yüksek tabakadan şâirlere hasredilmesi, yani şâirler arasında ayırımın yapılması gibi bir durum, özellikle anlayış veya ilke olarak kesinlikle sözkonusu değildir.

Nevâî'de şâirin babası ve soyu dışındaki bilgilere de çok sık rastlanmaktadır. Mesela Mevlânâ Muhammed Câmî için: "Hz. Mevlevî Mahdumî Nûrannıng inisidür.", Mevlânâ Hevâyî için: "Mevlânâ Maşrıkîning inisidür.", Mîr Sa'îd için: "Fakîrğa tağayı bolur.", Muhammed 'Alî için: "Ol hem fakîrğa tağayı bolur irdi. Mîr Sa'îd-i Kâbilîning inisidür.", Mîr İbrahîm için: "Sultân Hüseyining oglıdur. Fakîrning agasınıng nebîresidür. Fakîr anı ogul çılay asrap min."[294], Mevlânâ Abdürrezzâk için: "Mevlânâ Abdülkahharın

[292] MECALİS, a.g:e., 118.
[293] TOLASA, a.g.e., 49.
[294] MECALİS, a.g.e., 158.

inisidür.", Mevlânâ Mânî için: "Sâhib-cemâl ve zarîf ü ra'nâ yigitdür. Bâ-vücûd ol kim atası bî-nazîr kâse-gerdür kim çinî yasar. Ve inisi andak nakş kılur kim Çîn ü Hıtâda kıla almaslar. Ol bu ike ve hirfesidin âr kılıp birin kolı birin çehresiçe körmes. Çün hüsni bar. Hüsn-i hattı ve hüsn-i kelâmı dagı bar. Her ne kılsa anga yitker."[295]

Anadolu tezkirelerinin de tutumu Nevâî'ye benzemektedir. Sehî, Cinanî için: "Molla İzarî karındaşıdur."; Şeyhoğlu için: "Merhum Şeyhî'nin birader-zâdesidür."; Latîfî, Vahdî için: "İstanbuldan Tacî-zâdenün akrabasından..."; Atayî için: "Süleyman Çelebî'nün küçük kardeşidür."; 'Âşık Çelebi, Azmî için: "Nûhî ve Levnînin biraderidür."; Hemdemî için: "İshak Çelebi merhumun halazâdesidür."[296] der.

Şâirlerin anneleriyle ilgili bilgilere tezkirelerde rastlamak çok zordur. Nevâî sadece bir yerde şâirin annesi hakkında bilgi verir. Şeyh-zâde Ensârî için: "Andak zâhir bolur kim vâlidesi hem hoş-tab' durur. Ve Bî-dilî tahallus kılur."[297]

Anadolu tezkirelerinde anne ile ilgili bilgi veren tek tezkireci 'Âşık Çelebi'dir. 'Âşık Çelebi on civarında örnekte anneye bir şekilde değinir. Mesela Ahî için: "Babasına Seyyidî Hâce ve anasına Melek Kadın derlermiş."[298]

Bazı şâirler için de "Ademî-zâde" veya "Kuloğlu"deyimi kullanılır.

Nevâî, Dervîş Nazikî için: " Horasannıng âdemî-zâdeleridin irdi. Atası Meşhed hükûmetin kılıp irdi.", Dervîş Nâzükî için: "Horasannıng âdemî-

[295] MECALİS, a.g.e., 81.
[296] TOLASA, a.g.e., 49.
[297] MECALİS, a.g.e., 146.
[298] TOLASA, a.g.e., 50.

zâdeleridin irdi.", Dervîş Nâzükî için: "Horasannıng âdemî-zâdeleridin irdi."[299], Mîrzâ Hâcî Soğdî için: "Ol mülkning âdemî-zâdeleridin durur."

Sehî, Amrî, Zeynel Paşa, Katip Şevki ve Nihanî; Latîfî'de Necatî, Şevkî, Fevrî, Amrî, Hayalî Çelebi ve Çakerî; 'Âşık Çelebi, Yahya, Necatî, Amrî, Nihanî ve Gulamî için "Kuloğlu", "Abdullah oğlu" veya "falanın kuludur" deyimlerini kullanılmıştır.

Çok fazla olmamakla birlikte, şâirle ailesi arasındaki şiir ve sanat münasebetlerine ve şâir üzerinde ailenin bu açından sahib olduğu etkilere değinen tanıtma ve açıklamalar da vardır.

Evlilik Ve Çocuk Durumu:

Şâirlerin evlilik ve çocuk durumlarına dair yapılan tanıtma, her bakımdan çok sınırlıdır. Evlilik ve çocuk durumları üzerinde konuşulan şâirleri, bu konuda genel bir fikir edinmek amacıyla sayıya dökecek olursak, bu mikdar, iki yüz, üç yüz şâir içinde ortalama yirmi, yirmi beşi geçmez.

Nevâî, bu konuya en az değinen tezkirecilerden birisidir. Tezkirede sadece iki yerde, o da çok kısa olmak üzere şâirlerin çocukları ile ilgili bilgi vardır: Baba Sevdayî için: "İki garib ogul yâdigâr koyup bardı.", Mevlânâ Muhammed Âmulî için: "Oglı hem şâ'irdi."[300]

Kaldı ki konuya eğilme oranı, tezkireciye göre de değişmektedir. Mesela, bizim yukarda verdiğimiz sayılar, daha çok, şâirin özel yaşantısına inen veya inme imkanı bulan Âşık Çelebi içindir. Sehî ve Latîfî'de bu sayıyı aşağı yukarı on veya onbeş'in üzerine yükseltmek mümkün değildir. Özetle

[299] MECALİS, a.g.e., 51.
[300] MECALİS, a.g.e., 16.

söylemek gerekirse, şâirlerin biyografilerinin tezkirelerde tanıtılan yönleri içerisinde en az sözü edilenlerden birisi de bu olur.[301]

Evlilik ve eş üzerine bu iki,üç örnekteki durumun, meselenin daha çok dış görünüşünü, özellikle şâir açısından olumsuz yönlerini belirlemesine dikkat etmeli ve bu yolla şâirin mizacına, yaşantı ve eğilimlerine yönelik bir tanıtımın da bulunduğunu gözden uzak tutmamalıyız.[302]

Şâirin Son Durumu Ve Ölümü:

Tezkirelerde doğumundan söz edilmeyen şâir çok, buna karşılık, ölümünden söz edilmeyen ise çok azdır. Hemen her şâirin ölümü veya son durumu hakkında iki-üç kelimeyle de olsa bir bilgi verildiği görülür.

Şâirin ölümü olayı, genellikle, bu olayın zamanı, yeri, şekli, nedeni, şâirin son meslekî durumu, meşguliyeti, ölümünden hemen önce içinde yaşadığı bazı olay ve durumlar, mezarının yeri vb. bilgilerle birlikte verilmeye çalışılır. Ölümünden sonra şâirin şahsı, mezarı, arkada bıraktıklarıyla ilgili bazı olaylar, rivayetler ve bu arada bizzat tezkirecinin, gerek ölen kişi ve gerekse ölüm olayı üzerine kişisel duygu ve düşünceleri de buna eklenir. Ancak, bütünüyle bu bilgilerin her şâirde verilmesi, üstelik aynı oranda ve eksiksiz verilmesi, tabiî ki sözkonusu değildir.

Şâirlerin ölüm sebep ve şekli hakkında tezkireciler, ellerinden geldiği kadar bilgi vermeye çalışmışlardır.

Nevâî Hâce Müeyyed Dîvâne için: "Anga saltanat da'visi bar irdi. Hem ol iş üstige anı zâyi' kıldılar.Gûyâ anı telef kılganda süngegin tapmadılar ki bir yerde koygaylar.", Şâh-ı Bedehşan için: "Şâh, mezkûr bolgan pâdişâh iligide

[301] TOLASA, a.g.e., 52.

şehîd boldu. Ve dirler ki mezârı Şeyh Zeynünddin'dedür. Vallâhu a'lem.", İbn-i La'lî için: "Ol hem atasının kâtiliga maktul boldı.", Mevlânâ Muhammed Ni'met-âbâdî için: "Ammâ bat kazâ yitip âlemdin ötti.", Mevlânâ Sâni'î için: "Vezîr irdi. Zulm ve bed-nefslik cihetidin pâdişâh siyesetiga giriftâr boldı ve maktûl boldı.", Mevlânâ Hâce Müseyyeb için: "Andın acebrak kişi irdi. Ol dagı vezâret bî-hodlıgıdın Müslümânlargsa aceb zulmler kılurga bil baglap irdi. Kazâ divanıdın bî-vasıta siyesetka müstevceb bolup ve il anıng şerridin halâs boldılar.", Muhammed 'Alî için: "Sultan-ı Sâhib-kıranning hidmetide garîblığı ihtiyâr kılıp Semerkandda kalğanda kâtili anı hem şehâdet mertebesiğa yitkürdi. Kabri ma'lûm imes."[303]

Sehî'nin bu konudaki tutumu Nevâî'yi andırmaktadır. Sehî Abdulvasi için: "Ka'betullâhda olurken fevt oldu."; Hıfzî için: "İstanbulda mülazemetde iken gece ile kendü odasında yattugı yirde urup katl itdiler."[304]

Şâirin ölüm sebebi, ölüm şekli veya ölüm anında içinde yaşadığı olay ya da durum, Latîfî'nin açıklamalarında da görülür. Latîfî, ölüm durumunu çoğunlukla sade, kısa ve kuru bir cümle ile bildirir. Latîfî Kebirî için: "S.Bayezid zamanında zelzele-i kübrâda fevt oldı."; Feyzî için: "Baç seferinde kulları tarafından öldürüldü."; Zamirî için: "âhir ârzû-yı ihrâc-ı defâyinde cin helâk etmesi; Layihînin Hind seferinde denizde ölmesi."

'Âşık Çelebi de şâirlerin son durumları, ölüm sebepleri ve şekilleri hakkında bilgi vermiş, hatta diğer tezkirelere göre çok daha ayrıntılı bilgi vermiştir. Nigahî, Fehmî, Ahmed Paşa, Remzî, Türabî, Mâlî, Sehayî, Danişî, Zuhurî, Naîmî-i Sanî Hıfzî, Sakî, Fazlî-i Leng ve Lem'î'nin ölümleriye ilgili bilgiler buna örnektir. Fehmî için: "Gâh Arabistan'da gâh Trablusda nezaretde

---

[302] TOLASA, a.g.e., 54.
[303] MECALİS, a.g.e., 63.
[304] TOLASA, a.g.e., 56.

mübaşir oldu. Ahir ol diyarda kaldı. Emvac-ı rûzgar anın dahi fülk-i vücûdın diyar-ı 'adem saldı."[305]

Tezkirecilerin dikkat ettiği hususlardan birisi de şâirlerin ölüm yeri ve kabirlerinin bulundukları yerlerdir. Bu konudaki en titiz tezkireci Nevâî'dir. Nevâî, kimi şâirlerin hem ölüm yerini, hem de mezarının yerini, kimilerinin sadece ölüm yerlerini, kimilerinin de mezar yerinin belli olmadığını belirtmiştir.

Nevâî, bazı şâirlerin hem ölüm yerini, hem de mezarlarının bulunduğu yerleri birlikte zikreder: Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî için: "Hâce hem Harizmde âlemdin ötti ve mübarek merkadi Harizmdedür.", Mevlânâ Katibî için: "Ve Mevlânâ Esterâbâdda tâ'ûn marazı bile ötti. Ve mezârı Esterâbâdda Nûh-Kûrân digen gûristândadur."[306], Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî için: "Hâce Semerkandda Tengri Teala rahmetiga bardı. Ve öz hânkâhıda ceddining künbedide medfûndur." Mevlânâ Tebâdkânî için: "Herî şehride âlemdin ötti. Ve kabri hıyâbândadur. Anda hânkâh yasapdurlar. Ve oglı Hamidüddin ve sâyir sûfiyye ol hânkâhda sülûk u ibâdetga meşgûldürler.", Şeyh Sadrüddîn Revâsî için: "Şeyh Herî şehride âlemdin ötti. Ve na'şın Şuganga ilettiler. Ve anda medfûndur.", Mevlâna Yûsuf Şâh için: Heri şehride âlemdin rıhlet kıldı ve kabri hem Herî'dedür.", Hace Mes'ûd Kûmî için: Heri şehride fevt boldı ve Pîr-i Sad-Sâle civarıda medfundur."[307]

Nevâî, kimi şâirlerin ise sadece kabirlerinin bulunduğu yeri bildirir: Emir Kasım Envâr için: "Ve ol hazretning mübârek merkadi Câm vilâyetide Harcird kasabasındadur. Ve fakîr hem ol âstâne cârûb-keşleridin min.", Mîr Mahdûm için: "Mezarı Nişâbur vilâyetide Mehrâbâddadur.", Hâce İsmetullah için: "Ve Hâcening kabri Buharâda öz hücredidedür."[308], Mevlânâ Hayalî için: "Hemânâ kabri Buharâdadur."[309], Mevlânâ Bisâtî için: "Kabri

[305] TOLASA, a.g.e., 57.
[306] MECALİS, a.g.e., 7.
[307] MECALİS, a.g.e., 39.
[308] MECALİS, a.g.e., 9.
[309] MECALİS, a.g.e., 9.

Semerkanddadur.", Kâdî Muhammed İmamî için: "Kabri İmâmî Kuzâtnıng gûristânıdadur.", Mevlânâ Muhammed Âlim için: "Ve Mevlânâ hem Herîde medfûndur.", Mevlânâ Sâhib Belhî için: "Mezarı Belh nevâhîsidedür.", Baba Sevdayî için: "Ömri siksendin ötti ve kabri Bâverdning Sükkân atlık kentidedür.", Mevlânâ Tâlib Câcermî için: "Ve kabri Hz. Hâce Hâfızning ayagı sarı irdi. Bu rubâ'isini kabri taşıga bitip irdiler kim Fakîr-i hakîr yâd tuttum.", Mevlânâ Ârifî için: "Kabri Herî şehridedür.", Mevlânâ Muhammed Câmî için: "Kabri ol hazretning menzileride kutbu's-Sâlikîn Mevlânâ Sadeddin Kaşgarî k.s.nıng suffasıda anıng ayagı sarı vâkı'dur."[310], Mîr Müflisî için: "Ve kabri Meşhedde Hace Hızr-ı Lengerîdedür.", Mevlânâ Abdülkahhâr için: "Ve kabri İmam Fahrdadur.", Mevlânâ Abdürrezzâk için: "Ve kabri agası yanıda İmam Fahrdadur.", Mîr Yadigâr için: "Kabri âbâ vu ecdâdı guristanıda Ser-i Puldadur.", Mevlânâ Tûtî için: "Kabri Hıyabandadur.", Şâh-ı Bedehşan için: "Şâh, mezkûr bolgan pâdişâh iligide şehîd boldu. Ve dirler ki mezârı Şeyh Zeynünddin'dedür. Vallâhu a'lem.", Mevlânâ Abdüssamed Bedahşi için: Kabrini bdirler ki Kûhistân'dadur."[311]

Nevâî, bazı şâirlerin mezarlarının yerlerinin bilinmediğini naklederken "kabri olmadığını" söyler: Şeyh Âzerî için: "Ve şeyhning kabri hem esferayinde öz meskenide ok durur.", Mevlânâ Şerefeddin Alî Yezdî için: "Mevlânânıng kabri Teftde hem ol hânkâhda okdur.", Mevlânâ Ulâ'-i Şâşî için: "Ve Mevlânâ hem ol za'f ble âlemdin ötti. Ve kabri Semerkandda okdur."[312], Mevlânâ Muhammed Arab için: "Mezarı Sistânda okdur.", Mîr Haydar-ı Meczûb için: "Mezarı hem ol mevzî'da okdur.", Mevlânâ Ayazî için: "Medfeni ma'lûm imes.", Mevlânâ Haverî için: "Kabri ma'lûm imes.", Hâce Evhad-ı Müstevfî için: "Ve Hâce Sebzvârda sâkin irdi. Hem anda ok âlemdin ötti. Ve kabri özi bolur meskenide okdur."[313]

---

[310] MECALİS, a.g.e.,22.
[311] MECALİS, a.g.e., 38.
[312] MECALİS, a.g.e., 27.
[313] MECALİS, a.g.e., 26.

Şâirin ölüm yeri, ölüm anındaki meslek ve meşguliyetiyle, mezarının bulunduğu yere Sehî'nin de azamî dikkat gösterdiği görülür. Resmî için: "fevti Bursada olmışdur."; Hızır Çelebi için: "Mezarı İstanbulda Şeyh Vefa Mescidi kurbünde..."; Refikî için: "Tevliyete sevk olup mahruse-i Edirnede Darü'l-hadis tevliyetinde fevt olup mezarı Edirndedür."[314]

Nevâî, gençken ölen bir şâirden bahsederken; Sehî gençken ölenlere ayrıca ilgi duymuş ve bu şâirler hakkındaki üzüntülerini dile getirmiştir. Sehî'nin Ruhî ve Ali Beg ile ilgili açıklamaları bu yöndedir.

Nevâî, Mevlânâ Helvâyî için: "Şebâb eyyâmıda fevt boldı. Ömri kıska üçün sözining şöhreti hem azdur."[315]

b.Sosyal, Kültürel, Ekonomik Durum Ve İlişkiler:

Öğrenim Ve Yetişme:

Şâirleri tanıtır ve değerlendirirken tezkirecilerin önemle üzerinde durduğu konulardan birisi de, onların öğrenim ve yetişme durumlarıdır. Biz burada bu faaliyetin daha çok şekli, mahiyeti ve derecesiyle ilgili bilgiler ve değerlendirmeler üzerinde duracağız. Şâirin öğrenim ve yetişme durumu, şekli, mahiyeti ve derecesi hakkında anlatılanlar daha çok birer edibiyat târihi bilgisi niteliği taşır.

Nevâî, şâirlerin öğrenimleriyle ilgili çok teferruatlı bilgi vermez. Onun verdiği bilgiler çok geneldir. Şâirlerin ilimle olan irtibatlarını anlatırken öncelikle "tâlib-i ilm" olup olmadıklarına değinir. Birçok şâirde bu konu vurgulanır. Mesela Hâce Ebû İshâk için: Tâlib-i ilm ve hoş-tab' yiğit irdi. Ammâ bed-hûy be mütekebbir hem bar irdi."[316], Harîmî-i Kalender için: "Tâlib-

[314] TOLASA, a.g.e., 58.
[315] MECALİS, a.g.e., 55.
[316] MECALİS, a.g.e., 152.

i 'ilmlığı hem bar irdi.", Mevlânâ Hac Ebu'l-Hasan için: "Türkdür ammâ tâlib-i ilmlıkka meşgûl bolup birer nime mâdde hâsıl kılıpdur.", Mevlânâ Âsımî için: "Atası âbâdân kişidür. Sevdâ ve ticâret bile ma'âş ötkerür irdi. Özi tâlib-i ilmlıg kılur hem nazm aytur."[317]

Nevâî, bazı şâirlerin durumunu ise "dânişmend boldı" veya "dânişmend kişi irdi." ibaresiyle anlatır: Mîr Murtaz için: Kiçik yaşdın biri kim ilm kesbiga meşgûldür. Anga tigrü kim köprek ulûmda dânişmend boldı."[318] Mevlânâ Kevserî için: "Kabûliyyetlık hoş-sohbet şîrîn-gûy ve fasîh-zebân ve dânişmend kişi irdi. Mevlânâ Cemaleddin için: "Eger levendlıgı müfrit bolmasa irdi dânişmend hem şâyed bolgay irdi. Mevlânâ Muhammed Arab için: "Ol hem dânişmend kişi irdi. Mevlânâ Abdülkahhâr için: "Dânişmend kişi irdi."[319]

Nevâî'nin üzerinde durduğu şeylerden birisi de mülâzimliktir: Mevlânâ Alî Şihâb için: "Sultân Muhammed Baysungur mülâzimi irkendür.", Mevlânâ Halef için: "Tahsîliga Herî şehriga kildi. Hâlâ Sultân-zâde-i zamân hazretide mülâzim ve musâhibdür.", Velî Kalender için: "Bâbûr Mîrzâ âsitânıda mülâzim irdi." Emîr Şeyhim Süheylî için: "Sultân Ebû Sa'îd Mirzâ hıdmetiğa tüşüp mahsûs mülâzim boldı." Mevlânâ Halef için: "Tahsîliga Herî şehriga kildi. Hâlâ Sultân-zâde-i zamân hazretide mülâzim ve musâhibdür."[320]

Sehî'nin de bu konuda yapmış olduğu bazı tanıtımlar, oldukça genel ve mübhemdir. Sehî'nin, öğrenime yönelik tanıtmalarında en çok rastladığımız ifade, bu öğrenimin düzenlilik ve tamlığıyla ilgilidir. Ancak bu düzenlilik ve tamlığın ne olduğu ve nasıl gerçekleştiği üzerine hiçbir açıklama yapılamaz.

---

[317] MECALİS, a.g.e., 104.
[318] MECALİS, a.g.e., 129.
[319] MECALİS, a.g.e., 29.
[320] MECALİS, a.g.e., 78.

Sehî'nin bu konuda kullanmış olduğu kalıp ifadeler, rast gele sırf üslûp yapmak amacıyla söylenmiş, içi boş beylik sözler veya klişeler olmayıp, çağının anlayış ve yaşayışına göre şâir hakkında kapsamı geniş bilgiler içerdiği ve hepsinin kendi devrince rahatlıkla anlaşılmaktadır. Nitekim, "ülûmı tertîb üzre görmek, medâris gezmek" tâbirleri o devrin yüksek öğretim derce ve programlarını yansıtabilecek iki sözdür. Onun Kurbî, Derûnî, Hafız ve Baba Hasan gibi şâirlerde, "tâlib-i ilmdür", veya "ilme tâlib" şeklinde yapmış olduğu tanıtmalar Nevâî'yi hatırlatmaktadır.

Latîfî de, şâirin öğrenim durumuna ait yapmış olduğu tanıtmalarda, fazla bir şey söylemediği; söylediklerinde de çok genel çizgilerle kaldığı, genel çizgileri bile çok kısa ve sınırlı bir biçimde ortaya koyduğu görülür. Hatta bu konuda Sehî'den geridedir denilebilir. Derunî, Rahmî Çelebi, Hafız-ı Sirazî, Mahvî Çelebi, Nazifî, Gubarî-i Karamanî ve Fevrînin öğrenim durumları için: "talebe tayifesindendür." İbaresini kullanmıştır. Latîfî öğrenim durumunu belirtirken, Nevâî'nin sık kullandığı iki tâbiri kullanır Bunlar dânişmendlik ve mülâzimlik. İşretî, Sa'y-i Saruhanî, Zarî-i Tokadî, Kâzımî, Andelibî ve Za'fî Mehmed Çelebi için ise "dânişmend" sıfatını kullanmıştır. Refikî, Şafî ve Layihî'nin ise mülazim" olduğunu söyler.

Öğrenim ve yetişme hakkında 'Âşık Çelebi'nin tutumu, diğer iki tezkireciden oldukça farklıdır. Gerçi her ikisinde üzerinde durulan noktalar A. Çelebi'de de aynen vardır. Ancak o, bir yandan bunlara yeni konular ekler, diğer tarafdan da bütün bu konular üzerine, onlarda görülmeyen bir tafsilat ve teferruata girer.

Şâirlern öğrenimden bahsederken, bu faaliyetin son safhası veya durumu, şâirin "mülazim" olduğu hoca ve "mülâzemet"in bitimi üzerine seçmiş olduğu meslek ve atanmış olduğu görev, 'Âşık Çelebi'nin en çok üzerinde

durduğu ve belirtmeye çalıştığı bir husus olarak göze çarpar. Buna, onun öğrenime dair vermiş olduğu bilginin ağırlık noktası diyebiliriz.[321]

Nevâî'nin üzerinde durduğu ve özellikle belirttiği hususlardan birisi de tezkireye alınan şâirin hangi ilimleri tamamlayıp, hangi ilimlerde başarıya ulaştığıdır. Nevâî, özellikle şâirlerin zâhir ilmini bitirip bitirmediğini, Tasavvuf ve batın ilmindeki seviyesini, Felekiyyât ilmi, ulûm-ı garîbe, Arabiyyat ilmi, kıraat ilmi, fıkıh ilmi gibi ilimlerde şâirin durumunu, seviyesini aktarmaya çalışmıştır. Mesela Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî için: "Ve Hâce ulûm-ı zâhirî ve bâtınîni tekmîl kılıp irdi. Ve meşhûrdur kim ulum-ı garîbe hem bilür irdi. Hem andın zâhir bolmas irdi. Belki gâyet teveccüh ve istigrakdın pervâ hem kılmas irdi."[322], Hâce İsmetullah için: "Zâhir ilmin tekmîl kılgandur.", Mevlânâ Yahya Sibek için: "Köp ulûm ve fünûnda mâhir irdi. Sanâyi' ve arûz fennide barça il anı müsellem tutarlar irdi.", Mîr İslâm Gazalî için: "Zâhir ulûmın tekmîl kıldı velîkin fânî-sıfat ve bî-tekellüf kişi irdi. Ve tıb ve hikmetde mahâreti bar irdi.", Mevlânâ Muhammed Câmî için: "Zâhir ulûmın tekmîl kılıp irdi.", Hâce Evhad-ı Müstevfî için: "Köprek ulûm u fünûnnı bilür irdi. Betahsîs ulûm-ı garîbeni ammâ felekiyyâtda şöhreti bar irdi.", Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî için: "Semerkand ekâbirindindür. Fakîh Ebu'l-Leys evlâdıdındur. Fıkıhda anı Ebû Hanîfe-i Sânî dirler irdi. Ve Arabiyyetde İbn-i Hacib keffeside tutarlar irdi. Seyyid Şerîfning şâgirdi irdi. Ve Seyyid öz hatları bile ulûm-ı ders ayturga icâzetnâmeler anıng üçün bitip irdi.", Hafiz Alî Câmî için: Öz zamânınıng sâhib-i kemâli irdi. Be-tahsîs tasavvuf ilmide ve Mahdumî Nuran, Nefehatü'l-Ünsde anıng Şeyh Feridüddin Attar k.s.nıng bu kasîdesiga kim:... şerh bitilgening zikr kılıpdurlar. Ve kıraat ilmide cemî-i kurrâ anıng şâgirdligige mübâhat kılurlar irdi.", Mîr Haydar-ı Meczûb için: "Yigitligide zâhir ulûmın tekmîl kılıp irdi.", Mevlânâ Hüseyin Harezmî için: "Hâce Ebu'l-Vefâ K.S.nıng zâhir ilmide şâgird ve bâtın ilmide mürîdidür. Ve zâhir ilmide Mevlânâ zamânınıng meşâhiridindür.", Mevlânâ Lutfî için: "Mevlânâ yigitligide 'ulûm-ı zâhirini tekmîl kılgandın songra Mevlânâ Şihâbü'd-dîn-i Hıyâbânî aleyhi'r-

[321] TOLASA, a.g.e., 69.

rahme kaşıda sûfiyye tarîkida hem sülûk kılğandur. Azîz ve müteberrik kişi irdi. Ümmîd ki çün dervîş kişi irdi."[323]

Sehî de şâirlerin ilimlere devamı, hangi ilimde ilerlediği hakkında bilgiler vermiştir. Melihî için: "Ulûm-ı zâhirîde cidd ü cehd-i bî-hadd ü vâfir..."; Niyazî'de: "Ulûm-ı zahire meşgul...; Şeyh Ruşenî için: "ulûm-ı Araziyeti bi't-temâm tertîb üzre görüp...". Ahmed Paşa, Ahî, Baharî ve Rahmî'de de: "ilm-i zâire meşgûl, ulûm-ı mütedâvileye sa'y idüp ilm-i zahiri kesb itmişdi, ulûm-ı zâhire kûşiş itmişdür."[324] cümlelerle öğrenimin ne yönde olduğu az çok belirtilmiştir. Sehî bazı şâirler için ise "Her fende tetebbu' itmişdir." Gibi daha genel ifadeler kullanır.

Latîfî birkaç istisnanın dışında şâirlerin hangi ilim dallarında ilerlediğini belirtmemiştir. Latîfî "ulûm-ı zâhire, kütüb-i mütedâvile" şeklindeki iki genel tâbirden başka, Figanî'de: "ilm-i tıbba şürû' itmişdi." İbaresini kullanmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi şâirlerin uğraştıkları ilim dalı, seviyeleri vb. konularda 'Âşık Çelebi çok teferruatlı bilgiler vermiştir. 'Âşık Çelebi, Abdî, Hatifî, Valihî, Haşimî, Derviş Çelebi, Gulamî, Hazanî, Sâ'î, Yahyâ, Ümidî-i Sanî, Ahmed Çelebi, Pâre Pâre-zâde, Rüsuhî vb. birçok şâirde öğrenimle ilgili çok ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Nevâî'nin üzerinde ısrarla durduğu konulardan birisi de şâirlerin öğrenim görebilmek için geldikleri ilim merkezleridir. O zamanki değişik müslüman memleketlerden, Şiraz, Nişabur, Rumeli, vb., Herat ve Semerkant'a yoğun bir göç yaşanmıştır. Mesela Mevlânâ Kurazâ için: "Şirazlıkdur. Tahsîl kılur sûretide gurbet ihtiyâr kılıp Horasanga kildi."; Mîr Seyyid Hasan Ebîverdî için: "Tahsîl üçün vilayetdin şehirga kildi."[325] vb.

---

[322] MECALİS, a.g.e., 5.
[323] MECALİS, a.g.e., 58.
[324] TOLASA, a.g.e., 71.
[325] MECALİS, a.g.e., 136.

Nevâî'de öğrenim için yapılan seyehat özellikle vurgulanırken; Anadolu tezkirelerinde bu tür seyehatlerden açık bir şekilde bahsedilmemiştir. Fakat medrese isimleri, bir takım olaylar ve çeşitli ifadelerden çıkarımlar yapmak mümkündür. Sehî'nin Hâlîlî'de, latîfî'nin Şeyh Abdullah İlâhî'de ve A. Çelebi'nin de Kıyâsî'de yaptığı gibi yer belirtmesi pek azdır; belritilenler de daha çok bir vesileye dayanır.

Öğrenim yerinin en çok ve açıkça zikredildiği yerler, Türk yurdunun dışına taşan yerler olmaktadır. Bunlardan Arabistan sadece birkaç yerde geçer. Geri kalanın hemen tamamını "Diyâr-ı Acem" oluşturur. Yurtdışı öğrenimi tezkirelerde çok geniş ve tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır. Tezkirecilerin bu meseleye, ders görülen veya arkadaşlık edilen bazı âlim, şeyh ve şâir isimlerinin dışında pek önem vermedikleri söylenebilir.[326]

Sehî'de Abdurrahman Çelebi, Şeyhî, Şeyh Ruşenî, Ali Çelebi, Mevlan Vefâî gibi şâirlerin "Diyar-ı Acem"de tahsil gördükleri özellikle hikaye edilmiştir.

Latîfî ve özellikle de 'Âşık Çelebi bu tür anekdotlara daha çok yer ayırmıştır.

Bazı şâirlerde öğrenim halinin küçükten başlamış olmasına veya öğrenime başlamış olduğu çağın belirtilmesine de, tamamlayıcı bir bilgi olarak rastlamaktayız. Nevâî bu belirlemeyi genellikle "yigitlikde", bazen de "kiçiglikde" tanımlamasıyla yapmaktadır. Mesela Seyyid Hasan Erdeşîr için: "Bu fakîr Türk ve Sart arasıda andın tamâmrak kişi körmeydürmin. Yigitlikte zâhir 'ulûmı kesb kılıp irdi ammâ fakr cânibi gâlib irdi."[327], Emir Kasım Envâr için: "Yigitlikleride Şeyh Sadrüddin Erdebilî(k.s.)'ğa mürîd boldılar. Ve sûfiyye âdâb u tarîkin andın tekmîl kılıp Şeyh işâreti bile Horasanğa kildiler. Az

[326] TOLASA. a.g.e., 76.

vaktda halâyık Mîr hıdmetiğa firifte bolup gavga kıla başladılar.", Mîr Murtaz için: Kiçik yaşdın biri kim ilm kesbiga meşgûldür. Anga tigrü kim köprek ulûmda dânişmend boldı. Öz mutalaası bile boldı. Kiçe tang atkunça ve kündüz bolgunça işi mutalaa irdi. Bâ-vücûd bu zühdi dagı a'lâ mertebede irdi.", Mevlânâ Şerbetî için: Ebnâ-yı cinside ança salâhiyyetlik kişi azdur. Fünûn kesbide ol mertebede mâhirdür kim kiçik yaşıda karılıknı hem kesb kılıpdur."[328]

Anadolu tezkirelerinden özellikle 'Âşık Çelebi, şâirlerin öğrenim yaşı ve küçük yaşlarda başlanan öğrenimle ilgili bilgiler vermektedir. 'Âşık Çelebi'de Vâlihî Çelebi, Sâ'dî, Ubeydî, Cafer Çelebi, Bâkî ve Dâ'î'de durum böyledir.[329]

Nevâî'nin üzerinde durduğu hususlardan birisi de şâirlerin öğrenimi yarıda bırakmasıdır. Öğrenimi yarıda bırakmanın ise birçok sebepleri vardır. Bunun başlıca sebebi ise bir ilim dalından diğerine geçmek veya bir sanat dalına, şiire merak salmak olarak tespit edilmiştir. Mesela Mevlânâ Binâyî için: Evsâtu'n-nâsdındur. Be-gâyet kâbiliyeti bar. Evvel tahsîlga meşgûl boldı. Anda köp rüşdi bar irdi. Bat terk kıldı. Hatga aşk peyda kıldı. Az fursatda âbâdân bitidi. Andın song mûsikî fenniga meyl körgüzdi. Bat örgenip hayli işler tasnîf kılıp risâle dagı edvârda bitidi. Bu sıfat selbi üçün fakr tarîkin ihtiyâr kıldı. Ve riyâzatlar hem tarttı. Çün pîr ve mürşîdi yok irdi. Öz başıga kılgan üçün hiç fayda birmedi. İl ta'n u teşnîdin Herîde tura almay Irakka bardı. Andın dagı uşbu reng âvâzeler yiberdi. Ammâ çün yigit durur kâbil. Ve köp gurbet ve şikestelikler tarttı. Ümîd ol kim nefsiga hem şikest ve tevâzu' yitmiş bolgay. Her takdîr bile bu matla' anıngdur..."[330], Mevlânâ Şâmî için: "Köp tahsil kılıp mütedâvilâtnı mükerer ötkerdi. Ammâ mollalıg atıga kirmedi. Andın song tıbka meşgûl boldı. Dagı köprek muteber kitabnı kördi. Anda hem

---

[327] MECALİS, a.g.e., 65.
[328] MECALİS, a.g.e., 147.
[329] TOLASA, a.g.e., 70.
[330] MECALİS, a.g.e., 71.

etibbâ silkige koşulmadı.", Mevlânâ Sâlimî için: "Evvel tahsîlga meşgûl boldı. Andın songra şi'r ve muammâga ve hatka kûşiş kıldı. Seyyid Hançer için: "Tahsîl üçün şehrga kildi. Ammâ bat terk kılıp sipâhîlik ihtiyâr kıldı."[331]

Sehî'nin bir hayli şâirde, belli başlı tanıtmalarını yaptıktan sonra, hemen arkasından şâirin bu tahsili tamamlamadığını, yarıda bıraktığını açıkça belirttiği de görülür. Mesihî'de: "İlme meşgulken feragat idüp sipâhiliğe meyl itdi."; Bezmî'de: "Okumağı yazmağı fennidüp ilme meşgulken metrûk olup kalmışdur."[332] Ayrıca Emrî, Baba Hasan, Lamiî, Kudsî, Hâkî, Refikî, Hamdî, Sûzî, Celilî, Muidî, Kadirî, Emirî, Meylî, Hevesî, Şebabî, Sebzî, Hafız, ve Helakî gibi şâirlerde aynı mevzu işlenmiştir.

Latîfî'de de bazı şâirlerin, öğrenimi yarıda bıraktıklarını bildiren beyanlara rastlanır. Halilî, Hasan Rumî, Keşfî-i Saruhanî, Atayî-i Üskübî, Subhî-i Bursavî, Helakî-i Karamanî, Sûzî, Celilî-i İznikî ve Tarikî'de bu durum tek ve kısacık cümlelerle ifade edilir. Bazılarında yarıda bırakışın sebebi de belirtilmez. Bazıları tarikat için, Halilî'nin ve Şeyh Ruşenî'nin bir güzel için, Refikînin katiplik için, Tarikî'nin ise ölüm sebebiyle ilmi bırakmak zorunda kaldığını belirtir.

Öğrenimi son durumu, onun tamamlanıp tamamlanmadığı, varılan seviye, alınan sonuç, bütün bunların içinde şâirin başarı düzeyi 'Âşık Çelebi'nin en çok önem vermiş olduğu, belirtmeye çalıştığı hallerdendir. Pek çok şâir vardır ki, bunları, Âşık Çelebi- öğrenimlerini çeşitli sebeplerle bitirmemiş veya bitirememiş, yarıda bırakmış, öğrenimleri bir takım zorluklar ve düzensizliklere maruz kalmış olarak gösterir. 'Âşık Çelebi, öğrenimin terk sebebini, tarikat, dervişlik ve inziva olarak gösterir. Valihî için: "Tarîk-i şuglde iken Hak Taalâ ana hayr ile tevfîk itti. Tâ ki tahvîl-i tarîk itti..."[333]

---

[331] MECALİS, a.g.e., 121.
[332] TOLASA, a.g.e., 71
[333] TOLASA, a.g.e., 72

Öğrenim terkinin ikinci büyük sebep veya sonucu olarak, şâirin bir iş, meslek veya görev tutması gelir. bazılarında ise buna ölüm hali ve bazı hastalıklar sebep gösterilir. Nihanî için: "Tarîk-i ilme sülûk idüp hatır-hâhı el virmedükde tarîkdan ferâgat eylemiş ve sülûk-ı tarîk-i kitâbet eylemiş..."

Açık Çelebi; Aşk, zevk u safa, eğlence ve benzeri durumlarla da öğrenimin yarıda kaldığına işaret eder. 'Âşık Çelebi, öğrenime dair vermiş olduğu bilgilerde şâirin bu çağda yaşamış olduğu zevk ve eğlence hayatı, aşk, içki vb. tutkulara kapılma, "hevâ ve heves" peşinde koşma gibi durumlara da değinir. Öğrenimi yarıda bırakma, eksik öğrenim yapma sebebi veya sonucu olarak, açıkça şiir veya şâirlik yolunun gösterildiği durumlar da vardır.

Şunu kabul eymek gerekir ki başta, A. Çelebi olmak üzere, her üç tezkirecinin de şâirlerden bir kısmının tahsilini tam düzenli ve istenilen şekilde yapıp bitirdiği, bir kısmının da bitirmeyip yarıda bıraktığını açıkça ifade ettikleri görülür.

Tezkirecilerin kimi zaman şâiri övmek ve şiire kabiliyeti olduğunu ifade etmek için, kimi zaman da cahilliğini sergilemek için dile getirdikleri hususlardan birisi de "âmî"lik veya "ümmî"liktir. Bahsi geçen bu şâirler hiç öğrenim görmeyenler veya öğrenimlerini çağının resmî, düzenli öğrenim kurumlarında yapmayanlardır. Diğerlerine oranla sayıları pek az olan bu şâirlerden bazılarında, şâirin hemen hiç öğrenim görmediği, pek az olan bu şâirlerden bazıların, şâirin hemen hiç öğrenim görmediği cahil olduğu açıkça söylenir.

Nevâî âmî olan üç şâirden bahseder. Mevlânâ Kanberî için: "Âmî kişi irdi ammâ nazm ayturda çâlâk irdi.", Mevlânâ Zeynî için: "Egerçi âmî irdi ammâ şi'ri hâlî ez-rengî imes irdi.", Mevlânâ Vedâ'î için: "Kipenek-pûşluk

kisvetide yürür. Âmîdür ammâ latîf tab'ı bar.", Mevlânâ Bisâtî için: "Ammâ be-gâyet âmî irmiş."[334]

Sehî'nin yeterli öğrenim görmeyip bilgice fakir olarak açıkça Cemilî ve Çakşırcı Şeyhi'nin isimlerini verdiğini görürüz. Çakşırcı Şeyhî için: "Ulûm-ı mütedâvileden çendan behremend ve fünûn-ı mütekâsireden sûdmend degül idi. Lâkin her gâh müsâhabeti ehl-i ilm tâifesiyle olup tabiat kuvvetiyle nazma kâdir olmış..."[335]

Latîfî, Enverî ve Siyabî için, tamamen câhil der. Ra'yi ve Haffî için de aynı şeyi söylemektedir; fakat burada şu kıymetli açıklamayı da yapar: "Ümmi ve âmî kimesnedür. Heceyi ebcede dek ve bir kavlde tebbete tek okumışdur. Fazl u hünerden bîgâne ve şûrîde-hâl ve dîvâneyken rengîn ebyâta ve nefis makalata kâdir idi."

'Âşık Çelebi'nin de Meşrebi, Enveri, gibi şâirlerde, tahsilsizlik ve hatta kara cahillik durumunu açıkça belirttiği görülür. Gerek Latîfî ve gerekse 'Âşık Çelebinin Zâtî için bu konudaki açıklamaları aşağı yukarı aynıdır.[336]

Sehî'de, şâirin öğrenim esnasındaki ciddiyeti, gayreti, kabiliyeti, sarf etmiş olduğu büyük emek de bazan esas, bazan tamamlayıcı cümleler halinde belirtilir.

Sehî'nin birkaç yerde, şâirin öğrenim veya yetişmesinde rolü olan hocanın ismini verdiğine de şahit oluruz.

Latîfî'nin, öğrenimin önemli bir unsuru olan hoca üzerinde de fazla durmadığı, sadece (yukarda verilen) bir örnekde hoca ismini anıp geçtiği görülür.

---

[334] MECALİS, a.g.e., 9.
[335] TOLASA, a.g.e., 73
[336] TOLASA, a.g.e., 73.

Daha sonraki örneklerde de sık sık tesadüf edilecek bu durum veya durumların yanı sıra şâirin, usûle uygun bir biçimde düzenli ve tam bir öğrenim yapıp yapmadığı, öğrenimi bitirip bitirmediği, öğrenime olan şahsî ilgi, düşkünlük, gayret, ciddiyet ve kabiliyeti, ilim çevrelerince tanınıp sevilip takdir görmesi, akranından seçkinliği, özellikle hocası tarafından sevgi ve takdir görmesi, şâirin görmüş olduğu hocalar, bu hocaların ilmî ve şahsî durumları, talebesi ile olan karşılıklı durum ve münasebetleri gibi hususlar da bazan esas, fakat daha çok tamamlayıcı bilgiler halinde kendisini göstermektedir.

Her üç tezkirecide öğrenimle ilgili olarak verilen bilgilerden birisi de, bu öğrenimin yapıldığı yerdir. Aslında tanıtma büyük bir kısmında öğrenim yeriyle ilgili olmak üzere açık ve doğrudan bir bilgiye rastlanmaz.

Bazı şâirlerin yetişmesinde rol oynayan isimler olarak siyasî ve idarî yüksek seviyeden şahsiyetlerin başında padişahlar gelir.

Tezkirelerde belirli isimler ve tek tek şahsiyetler dışında bir takım ilim, sanat ve tarikat çevrelerinin de şâirin yetişmesinde rol oynadığına şahit olmaktayız.

İlmi Durum ve Seviye:

İlim veya bilgi sahibi olmak ya da bu yolda bir merak, kabiliyet ve çaba içerisinde bulunmak, ilim veya bilgice ileri ve üstün bir seviyeye gelmek, tezkirelerde hemen bütün değer ölçülerinin başında yer alan bir hal ve vasfı aramış olmaları, bunu tanıtma, değerlendirme şekilleri, bununla şâirin diğer vasıfları arasında kurdukları ilişkiler, bu hal ve vasfa sahip şâirlere karşı takınılan saygılı tavırlar, kullanılan takdirli ve övgülü ifadeler, bu dağerin

tezkirelerdeki önem derecesinin açık birer kanıtı olurlar. Bunlardan, şâirin ilim, bilgi ve ihtisas sahibi oluşuna dair genel ve soyut bir çerçevede yapılan tavsif ve değerlendirmeler, bu durumun en geniş ölçüde ortaya konulan bir şeklini teşkil eder. Bazan kısaca tavsifleri de içine alan, mukayese, dereceleme ve yüceltme durumları, bu şeklin belirgin niteliklerinden sayılır.

Tezkireciler, bazı şâirlerin ilmî seviyesini anlatırken çok soyut ve genel ifadeler kullanmış ve bazı şahsi değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Devletşâh, Enverî için: "Zamanın şâirlerinden pek az kimse âlimlikte ve çeşitli faziletlere sahip olmakta onun ayarında olabilir."[337]

Nevâî, Mevlânâ Tebâdkânî için: "Şeyh Zeynüddîn hulefâsındındur. Öz zamânının muktedâsı irdi. Hânkâhı bar irdi. Ve kalın müridler ve ilning rücû'ı Mevlânâ sarı köp irdi.", Mevlânâ Tebâdkânî için: "Ve fazl u kemâli şerhden dışkarıdur. Her kaçan semâga kirse irdi bâ-vücûd ol kim usûl-i kaidersi bile harekatı muvafık irmes irdi. Ammâ halâyıkka mezâk eser kılur kim köp il yıglar irdiler."[338], Seyyid Hasan Erdeşîr için: "Bu fakîr Türk ve Sart arasıda andın tamâmrak kişi körmeydürmin. Yigitlikte zâhir 'ulûmı kesb kılıp irdi ammâ fakr cânibi gâlib irdi.", Mevlânâ Şerbetî için: Ebnâ-yı cinside ança salâhiyyetlik kişi azdur. Fünûn kesbide ol mertebede mâhirdür kim kiçik yaşıda karılıknı hem kesb kılıpdur."[339]

Anadolu tezkireleri de çoğu zaman soyut ve genel değerlendirmeler yapmıştır. Sehî, Katip Sihrî için: "Her nevi ilme kâdir..", Niyazî için: "Her ilmden behremend ve her fenden sûdmend", Hafız-ı Acem için: "her fende kûşiş itmiş ve ilmde dürişmiş, fâzıl, kâmil.."[340]

---

[337] DEVLETŞÂH, a.g.e., 143.
[338] MECALİS, a.g.e., 28.
[339] MECALİS, a.g.e., 147.
[340] TOLASA, a.g.e., 78

Latîfî, Şeyh Ruşenî için: "Alim ü âbid ü ârif.."; Kemalpaşa-zâde için: "İttifak-ı ulema budur ki vilâyet-i Rûmda adîl ve nazîri bir br âlim-i mütebahhir ve müteferrid peydâ ve hüveydâ olmadı..."[341]

'Âşık Çelebi Sabuhî için: "İlmde akranı içinde mümtaz."; Fehmî için: "Kuloğullarından ilm ü marifetden behremend idi."; Hatmî için: "Her cihetden ilm ü ehliyeti marûf ve mevsûfdur."[342]

Bütün bu tanıtma ve değerlendirmelerde kullanmakta oldukları "ilim" tâbiri ile, "bilim" veya "bilgi"den hangisini kasdettiklerini kestirebilmemiz güçtür. Gerçi bazam "ilm" in yanı sıra veya ayrıca, doğrudan doğruya "bilgi" anlamına gelen "dâniş, malûmât vb." tâbirlerin de kullanıldığı görülür. Ayrıca, yine bazan kasdedilenin belli bir ilim dalındaki ihtisas, sistematik bilgi ve kavrayış olduğu da anlaşılmaktadır.

Şâirlerin ilim, bilgi ve ihtisas durumlarını gözden geçirirken tezkirecilerin çok kullandıkları bir tâbir daha vardır ki, bu da "fen" (veya "fünûn") kelimesidir. Bu tâbirin kullanılışı da büyük bir çoğunlukla, genel nitelik taşır.

Nevâî, Mevlânâ Abdü'l-Vahhâb için: "Danişmend ü zû-fünûn kişi irdi."[343], Mevlânâ Tebâdkânî için: "Ve fazl u kemâli şerhden dışkarıdur.", Mevlânâ Hüseyin Vâ'iz için: "Mevlânâ zü-fünûn ve rengîn ü pür-kâr vâki' boluptur.", Mevlânâ Şerbetî için: Fünûn kesbide ol mertebede mâhirdür kim kiçik yaşıda karılıknı hem kesb kılıpdur."[344]

---

[341] TOLASA, a.g.e., 78
[342] TOLASA, a.g.e., 78
[343] MECALİS, a.g.e., 158.
[344] MECALİS, a.g.e., 147.

Sehî, Hızır Beg için: "Fâzıl ve kâmil ve her fende kâdir ve her ilmde mâhir kimesne idi.". Latîfî Sürûrî için: "Fünûnun ekserisinde bî-bedel.", Hafız-ı Acem için: "Fünûn-ı mutebereden nice mütûna şürûh ve havaşî tahrîr idüp..."; Ahmed Paşa için: "Ve envâ-ı aksam-ı fünûna kâdir idi." 'Âşık Çelebi Emîrek için: "Zü-fünûn ve pür-kâr idi."[345]

Burada, belirtmemiz gereken bir husus da, tezkirecilerin bu konudaki tanıtmalarında görülen, "Her fenne dühûli var; Ekser-i fünûna şümûli var; Fünûn ekserine kâdir idi; Zû-fünûn her fende yedi var vb." tâbirlerin şâirin ilim ve bilgi derinliğinden ziyade, onun bu konudaki genişliğini, etraflılığını, çok yönlülüğünü ifade ettikleridir.

Bazı şâirler de ilim, fen ve zamanın bir takım hünerlerini elde etmek için gösterdikleri çaba, arzu ve istekleriyle ele alınırlar.

Nevâî, bu tür faaliyetlerdeki aşırı istekleri daha çok "aşk" kelimesiyle ifade etmiştir. Mesela Mîr Habîbullâh için: Ud çalarga hem kâbiliyyeti bar. Hem aşkı bar. Ümîd ol kim ol fende yahşı bolgay."[346], Mevlânâ Binâyî için: Evsâtu'n-nâsdındur. Be-gâyet kâbiliyeti bar. Evvel tahsîlga meşgûl boldı. Anda köp rüşdi bar irdi. Bat terk kıldı. Hatga aşk peyda kıldı. Az fursatda âbâdân bitidi. Andın song mûsikî fenniga meyl körgüzdi. Bat örgenip hayli işler tasnîf kılıp risâle dagı edvârda bitidi.", Mevlânâ Mes'ud maddesinde: "Yüz âbâdân tâlib-i ilmdin artukrak her kün andın nef' alurlar. Belki yırak memâlikdin bu tâyife anıng dersi aşkıga gurbet ihtiyâr kılıp kilürler.", Mevlânâ Muhammed Ni'met-âbâdî için: "Çün Pehlevân meclisîde şi'r ü muammâ ehli dâyim bar irdiler. Ol dagı muammâga aşk peydâ kıldı. Ve pehlevân bazı zurefaga sipariş kıldı. Az fursatda yahşınıng örgenip ayta başladı. Fakîr muammâgınaların cem' kıldurdum."[347]

---

[345] TOLASA, a.g.e., 79
[346] MECALİS, a.g.e., 162.
[347] MECALİS, a.g.e., 53.

Anadolu tezkireleri de şâirlerin bu yöndeki arzu ve isteklerine dikkat çekmişlerdir. Sehî, Emîrî için: "Abid, zâhid salah ve ilmle mu'tâd", Latîfî Behlül-i Hafız için: "Marifet esîri ve ilm âşüftesidir."; 'Âşık Çelebi Mustafa çelebi için: "Erbab-ı tımardan meta-ı ilm ü defter ve fenn-i hısaba harîdardan olup..."[348]

İlim, bilgi ve ihtisas sahibi oluş, sadece buraya kadar üzerinde durulanlarda götürüldüğü gibi, soyut ve genel çeçevede bir tavsif ve takdire uğramaz. Bazı şâirlerin hangi ilim ve bilgi dalında ya da dallarında varlık veya ihtisas sahibi olduğu açıkça belirtilir.

Devletşâh, birçok şâirin özellikle başarı elde ettikleri ilim dallarını vurgulamış, bazı ayrıntılara yer vermiştir. Harîrî için: "Birçok ilim dallarında bilgisi vardı; ilimlerin her türlüsünde parmakla gösterilirdi. Hususiyle bedî, beyan, meanî ve şiirde zamanının en büyük alimi idi."[349]

Nevâî'nin en çok üzerinde durduğu ve değinmeye çalıştığı ilim dalları şunlardır: İlm-i zâhir(Seyyid Hasan Erdeşîr, Hâce İsmetullah, Mevlânâ Hüseyin Harezmî) İlm-i bâtın(Mevlânâ Hüseyin Harezmî: Bilhassa zâhir ilmi en fazla tekrarlanan ilimlerden birisidir.) İlm-i tasavvuf(Hafiz Alî Câmî), kıraat ilmi(Hâfız Yarî), va'z ilmi(Mevlânâ Hüseyin Vâ'iz) İlm-i edvâr ve musikî(Hâce Yûsuf Bürhân, Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî, Mevlânâ Muhammed Câmî, Mevlânâ Riyâzî, Muhammed 'Alî, Pehlevan Muhammed Guştî-gîr, Hâce Abdullâh) Sadr, tababet ilmi(Mevlânâ Muhammed Bnâmenî, Mevlânâ Dervîş Alî), İlm-i hisab, siyâk u defter ü hisâb ve zarb u kısmet ilmi(Hâce Efzal), felekiyat ilmi(Hâce Evhad-ı Müstevfî), fenn-i nücûm(Mevlânâ Hüseyin Vâ'iz, Sultân Mahmûd, Mevlânâ Kevkebî, Mevlânâ Kasım), ulûm-ı garîbe(Hâce Evhad-ı Müstevfî), fenn-i muammâ(Mevlânâ Muhammed Bâmenî, Şeyh-zâde Ensârî, Üstad Kul Muhammed, Mevlânâ Sîmî, Mîr İmâd Meşhedî, Mevlânâ Nizâm, Seyyid Abdüllatif), fenn-i inşâ(Mevlânâ Hüseyin Vâ'iz, Mevlânâ Sîmî,

[348] TOLASA, a.g.e., 80.

Mevlânâ Abdü'l-Vahhâb, Mîr Hand, Mevlânâ Abdülvâsi'), ilm-i târih (Mîr Hand), tîr-endâzlık fenni(Mevlânâ Bekâ'î), fenn-i hutût(Hâce Abdullâh Sadr, Muhammed 'Alî, Mevlânâ Sîmî), kitâbet ilmi(Mevlâna Yûsuf Şâh), sanayî ve arûz fenni(Mevlânâ Yahya Sibek), şiir fenni(Mevlânâ Sîmî, Mevlânâ Sâhib Belhî).

Nevâî, kıraat, tasavvuf, zâhir, bâtın gibi dinî olan şeylere ilm veya ulûm derken; şiir, aruz, nücûm, inşa gibi şeylere fen, veya fünûn demiştir. Mesela Hâfız Yarî için: "Kıraat ilmin yahşı bilür irdi. Ve köprek evkât tilâvet kılur irdi.", Hafiz Alî Câmî için: "Be-tahsîs tasavvuf ilmide ve Mahdumî Nuran, Nefehatü'l-Ünsde anıng Şeyh Feridüddin Attar k.s.nıng bu kasîdesiga kim:...", Hâce Yûsuf Bürhân için: "Ve musikî ilmin hem yahşı bilür irdi. Ve Fakîr mûsikî fennide anıng şâgirdi min."[350], Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî için: "Edvâr ve musikî ilmide dagı mahâreti bar irdi kim risâlesidin ma'lûm bolur.", Mevlânâ Bekâ'î için: "Dirler ki tîr-endâzlık fennide sâhib-i vukûfdur Biz bilmes biz.", Hâce Efzal için: "Ehl-i kalem bu zamanda barça mütefekkirdürler munga kim siyâk u defter ü hisâb ve zarb u kısmet ilmide bî-nazîr-i devrândur.", Hâce İsmetullah için: "Zâhir ilmin tekmîl kılgandur.", Hâce Abdullâh Sadr için: "Edvâr ve mûsikî ilmide ve hutût fennide bî-nazîr boldı.", Sultân Mahmûd için: "Nücûm ilmini istihrâc kılguça bilür.", Mevlânâ Muhammed Bnâmenî için: "Ehl kişidür. Tıb ilmidin vukûfı bar.", Mevlânâ Yahya Sibek için: "Köp ulûm ve fünûnda mâhir irdi. Sanâyi' ve arûz fennide barça il anı müsellem tutarlar irdi.", Mevlânâ Abdü'l-Vahhâb için: "İnşâ fennide bî-nazîr irdi.", Mîr Hand için: "İnşâ ve tarîh fennide bî-nazîrdür.", Mevlânâ Sâhib Belhî için: "Bâ-vücûd şi'r fennide mahâretlik kişi irdi.", Mîr İmâd Meşhedî için: "Ve muammâ fennide hem mahareti bar irdi."[351]

Anadoluda yazılan tezkirelerde de şâirlerin başarılı oldukları ilim dalları için çok fazla teferruat vardır. Mesela Latîfî Şeyhî için: "İlm-i zâhir ve bâtında

[349] DEVLETŞÂH, a.g.e., 50.
[350] MECALİS, a.g.e., 46.
[351] MECALİS, a.g.e., 37.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

yed-i ulyası fenn-i tevhid ve tasavvufda kısmet-i uzması vardır.", Şems-i Defterdâr için: "Fenn-i hisâbda muhasib-i seriu'l-hisab..." 'Âşık Çelebi Bakî için: Hur gûne ilm ü kemâlden behreverdür. Ne ânki âsumân-ı sipihr-i kelâm-ı belâgat-encâmda derece-i ulyâsı vardur..."[352]vb.

İlim durumu üzerinde, gerek genişliği, çeşitliliği veya çok yönlülüğüyle, gerek belirli dallarda derinlik ve ihtisasıyla gerekse ders verme ve eser yazma faaliyetleriyle, uzunca tavsif ve takdirlere uğrayan şâirlerin, daha çok bu yolu asıl meslek ve meşguliyet olarak seçmiş kimseler olduğunu belirtmekte fayda var.

Meslek, Mevkî Ve Geçim Durumu:

Saray Çevresi, Özel Hizmet, Yakınlık ve Destekler:

"Saray Çevresi" nden kasdımız, Padişah ve aile fertleridir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi, sarayın (ve tabii ki özellikle padişahın) şâir hakkındaki tasvip ve takdirinin diğer çevreler ve genel olarak okuyucu kitlesi üzerindeki etkisidir. Padişah, açtığı sosyal ve ekonomik imkanla doğrudan doğruya şâirin hayatı ve (bir ölçüye kadar) eseri üzerinde rol oynadığı gibi, tanıdığı bu imkanın şekli ve derecesi ile de halkın gözünde onu büyültür veya küçültür.

Böylece padişah, şâirin hayatında sosyal ve ekonomik bir imkan olmanın yanı sıra, onun değerini gün ışığına çıkartmanın, onu layık olduğu yere ulaştırmanın fonksiyonunu da taşır. Bu bakımdan Sarayı, o devir toplumda şiir ve sanat açısından henüz bilinmeyen, farkına varılmayan değerlerin teşhis ve tefrik edilip gün ışığına çıkarılması, onlara layık olduğu değerin verilmesi, daha da ötesi, onların yetiştirilmesi, geliştirilmesi,

[352] TOLASA, a.g.e., 82.

olgunlaşma imkanlarının sağlanması fonksiyonuyle da yüklenmiş saymak sanırız yanlış olmaz.

Padişah ve şehzadeden oluşan saray çevresi etrafında toplanan şâirlerin sosyal mevki ve geçim durumu oldukça çeşitlidir.

Bir diğeri ise padişah sohbetlerine, padişahın bulunduğu meclislere katılmak, çeşitli mekan ve vesileler çerçevesinde geçici veya kısa bir zaman için padişahla bir sohbet, bir arkadaşlık veya yakınlık içerisinde bulunmak şeklindedir bunlardan ilki, padişahla kurulan temas ve münasebetlerin en ileri, en yüksek ve cazip şekillerinden birisini oluşturur.

Bunlar için yapılan tanıtmalar çeşitlilik gösterir. Bazıları sadece bir durum bildirme şeklindedir. Bazılarında ise durum bildirme, değer takdiri ifade eden sıfatlarla karışır, zenginleşir. Bir kısmının ise padişah ve şehzade katındaki durumu daha bir açıklık ve tafsilatla verilir, değerlilik ve takdir, açıkça belirtilir.

Tezkirelerde şâirlerin padişah veya şehzalelerle olan yakınlığı, dostluğu veya onun yakınında bulunması; sohbetinde bulunmak veya müsahiblik, mülazimlik, mülazemet, bendelik, mâdihlik, hıdmet etmek veya hıdmetinde bulunmak, intisab veya müntesiblik, vb. kelime veya tâbirlerle anlatılır.

Nevâî, şâirlerin padişah veya şehzâdelerle olan ilişki ve münasebetini daha çok mülazemet ve müsâhiblik ile anlatmıştır. O, şâirlerin bu durumu elde etmeleri ve bu arada başlarından geçen hâdiselerle ilgili, birkaç örnek dışında, açıklayıcı bilgi vermekten kaçınmış, bu durumu çok kısa bir cümleyle anlatmıştır. Hakkında az da olsa teferruatlı bilgi verilen şâirlerden birisi Hafız Sa'd'dir: "Çün lâ'ubâlîveş ve şûh-tâb'rak kişi irdi. Herî şehrining levend ve içküçi yigitleri anga musâhib bolur irdiler. Bu cihetdin alardın nâ-hemvâr

ma'âş u bî-endâm etvâr zâhir bolur irdi. Hazret-i Mîrge ma'lûm bolgaç anı öz sohbetidin mahrûm kılıp hankâhdın ihrac kıldılar. Ve andın songra Hâfız merdûd bolup mülâzemet devletiga müşerref bola almadı."[353]

"Mülazemetlik" ve "müsâhiblik" durumu kısa cümlelerle anlatılan şâirlerden bazıları şunlardır. Seyyid Alî Haşimî için: "Abdulatif Mirzâ mülazemetide bolur irdi. Ve sipâhilik hem kılur irdi.", Mevlânâ Alî Şihâb için: "Sultân Muhammed Baysungur mülâzimi irkendür.", Mîr Şâhî için: "Sebzvârlıkdur. Ve aslı ser-beddâllardın bolur. Baysungur Mirzâ mülâzemetide bolur irdi.", Mevlânâ Muhyî için: "Baysungur Mirzâ mülâzemetide bolur irmiş.", Mevlânâ Kutbî için: "Sultan Mesud Mirzâ mülazimi irdi."[354], Mevlânâ Cennetî için: "Müddetî pâdişah mülazimi irdi. Felâket anga müstevlî boldı. Fakîr anı yıgışturdum. Felek bile sitîze kılgannı felek yenger irmiş.", Mevlânâ Halef için: "Tahsîliga Herî şehriga kildi. Hâlâ Sultân-zâde-i zamân hazretide mülâzim ve musâhibdür.", Mevlânâ Cennetî için: "Müddetî pâdişah mülazimi irdi. Felâket anga müstevlî boldı. Fakîr anı yıgışturdum. Felek bile sitîze kılgannı felek yenger irmiş.", Mevlânâ Halef için: "Tahsîliga Herî şehriga kildi. Hâlâ Sultân-zâde-i zamân hazretide mülâzim ve musâhibdür."[355]

Nevâî, bazı şâirlerin "padişah hıdmeti"nde veya padişah âsitânesi"nde olduklarını söylemiştir: Mevlânâ Süleymanî için: "Babur Mirzâ hıdmetide bolur irdi.", Mevlânâ Na'îmî için: "Sultân-ı sâhib-kırân âstâneside bolur irdi. Çün kâbiliyyeti bar irdi ve sıdk u ıhlâs bile kulluk kıldı. Köp iltifât taptı 'âkıbet sadâret-i 'âlî mansıbıga ser-efrâz boldı."[356]

---

[353] MECALİS, a.g.e., 5.
[354] MECALİS, a.g.e., 21.
[355] MECALİS, a.g.e., 78.
[356] MECALİS, a.g.e., 19.

Anadolu tezkirelerinden Sehî ve Latîfî şâirlerle padişahlar arasındaki ilişkileri genelde Nevâî gibi kısa ve özlü bir şekilde anlatmışlardır. 'Âşık Çelebi ise bu ilişkileri çok teferruatlı bir şekilde anlatmıştır.

Görüldüğü gibi tezkireciler özellikle şâir-padişah ilişkisini anlatmaya çalışmış, bu konuyu atlamamaya özen göstermiştirler.

Sehî, Ali Çelebi'de: "Merhûm S.Mehmed ile **müsahib** düşüp esnâ-yı müsâhebetde Acem fudelasının kemâlâtın nakl idüp gâh Şehnâme-i Firdesî ebyâtından ceste ceste ve gâh devrân-ı mutebere eşârından peyveste okuyup padişâh ile müsahebet iderd."; Safî'de: "S.Murad Hz.lerinin sohbet-i nefîslerine enîs ve meclis-i şeriflerine celis olup müvâneset kesb etmişdi.", Hassan için: "S.Murad Han mülazemetinde müddet-i ömrü nihayet bulup..."; Behiştî için: "S.Bayzid huzûr-ı şerifinde hıdmet-i kihteri ve mülzemet-i mihteri iderd."; Şemsî için: "hıdmet-i mülzamet-i padişâhî ile ömri âhire yetişüp..." vb. Sehî, Revânî, Sıdkî, Farisî, Aşkî, Emanî, Şehidî ve Tali'î için benzer ifadeleri kullanır. Ayrıca Afitabî için de "hıdmetinde olmak" ibaresini kullanır. Ayrıca Sehî, Fehmî, Katib Davud, Sezayî için "bendelik" tâbirini kullanır.[357]

Latîfî, Şemsi-i Defterdar için: "Şol cevâhir-i zâhire ve akmışa-i fâhire ki şâyegân-ı hazîne-i Şâhî ve şâyeste-i huzûr-ı Padişâhîdür. S.Mehmede **musahib** ve mukarîn olduktan sonra izzet ü itibarla defterdâr olmuşlardur." Latîfî, de Revânî için "hıdmetinde olmak" ibaresini kullanır. Ayrıca Latîfî, Cenabî, Hayatî, Hüdayî, Şems Ağa, Ferdî, Katibî için "bendelik" tâbirini kullanır.

'Âşık Çelebi, Necati'de: "Necati ana nişancı olur tali'ine saadet ve mal ü menaline vüsat gelür. Şehzade katında kurbet ve erkân yanında rağbet bulur. **Müsahib** dahi olup şiiri kemâlin bulur. Envâ-ı câizeler alup ber ü nevâlar bulur..." 'Âşık Çelebi, Derviş Çelebi, Zeynep Hatun, Tali'î,Sadi-i Cem,

[357] TOLASA, a.g.e., 87.

Nişanî-i Evvel ve Senayî için "hıdmetinde olmak" ibaresini kullanır. Ayrıca 'Âşık Çelebi, Câmî ve Zamanî için "bendelik" tâbirini kullanır.

Şu veya bu padişahın ya da şehzadenin şâiri, vâsıf' veya "mâdih" (övgücü)'i olmak, her yönüyle belirgin ve kesin bir statü olmamakla birlikte devrin geleneği içinde oldukça açık ve tabii bir durum arzeder. Buna rağmen bu görev veya fonksiyon için tezkirelerde, sadece "falanın şuarâsından olmak veya "mâdihi olmak" şeklinde tek ve kısa cümleli bir ifadeden başka herhangi bir açıklayıcı duruma da rastlanamaz.[358]

Nevâî üç veya dört şâir için bu şekilde açıklamada bulunur ve sadece kimin mâdihi olduğunu söyler: Mevlânâ Tâli'î için: "Hem Sultan Muhammed Baysungur mâdihi idi.", Mevlânâ Hasan Şâh için: "Horasannıng kadimî şu'arâsıdındur. Şahruh Mirzâ zamânıdın bu ferhunde devrângaça köprek selâtîn ve ekâbir ve müteayyen ilge hem medhi ve hem mersiyesi bar.", Mîr İslâm Gazalî için: "Ma'lûm boluptur kim Ala'üddevle Mirzâ medhide aytıpdur kim..."[359]

Anadolu tezkirelerinden daha çok Latîfî bu tür açıklamalarda bulunur. Latîfî, Ahmed-i Da'î, La'lî, Münirî, Niyazî-i Bursevî, Nizamî-i Karamanî, Haşimî, Hümamî ve Kudsî maddelerinde; 'Âşık Çelebi ise Aşkî ve Atayî maddelerinde benzer ifadeleri kullanır.

Tezkirelerin üzerinde durduğu diğer bir husus da şâirlerin saray mensupları için yazdığı şiirlerdir. Bu şiirler genellikle kaside nazım şekliyle yazılmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi padişah veya şehzade ile ilgi ve desteğine kavuşmanın daha geniş ve çok bilinen yollarından birisi, bu kimselere bizzat bir şiir (kaside, gazel vb.) veya eser takdim etmektir.

---

[358] TOLASA, a.g.e., 88.
[359] MECALİS, a.g.e., 11.

Nevâî, padişah ve şehzâdelere şiir sunan birkaç şâirden bahseder, ancak onların bu şiirler karşılığında elde ettiği ihsanlar hakkında herhangi bir açıklamada bulunmaz. Mesela Mevlânâ Valihî için: "Bâbûr Mîrzâ Meşhedde ikende ârâste-redîf kasîde aytıp irdi. Beytî kim "Memdûh" atın baglaptur."[360], Hâce İsmetullah için: "Ve Halîl Sultanga atıga yahşı kasîdeleri bar. Ve Halîl Sultânnıng eş'ârının divanı ta'rîfide rengîn kasîdesi bar.", Hüseyin Alî Celâyir için: "Ammâ kasîde üslûbı anıng hakkıdur. Andak ki bu tayife hem müsellem tutarlar. Sultan-ı Sahib-kıran atıga garrâ kasâyidi bar."[361]

Anadolu tezkirelerinde de padişah veya şehzâdelere sunulan şiirler hakkında çok fazla bilgi bulunmaktadır. Başta 'Âşık Çelebi olmak üzere tezkireciler bu konuya çok önem vermişlerdir. Anadolu tezkirelerinin ise asıl vurguladıkları nokta, şâirlerin bu şiirleri takdiminden sonra elde ettikleri ihsanlardır.

Sehî Ulvî için: "S.Mehmed zamanında her gâh Dergâh-ı âlem-penâh hıdmetine gelüp kasîde arz idüp in'âm-ı 'âmlarına lâyık ve ihsân-ı haslarına müstahak olup sadakat-ı pâdişâhiden ve âtıfet-i şehinşâhiden behremend ve mugtenim olurdı."[362]

'Âşık Çelebi, Zatî, Emîrî, hafız-ı Acem, Kâmî, Mesihî, Fazlî, Fuzulî, Fikrî, Şükrî, Rahmî, Şemsî, Hatemî ve Garibîye ait maddelerde bunun en tipik örneklerini sergiler. Emîrî için: "Her kaside ve kıta virdükçe ulûfesine terakkî ve envâ-ı teşrîf ve ihsanla telakkî bulur...", Kamî Efendinin ise bir gazel için iki yüz filori aldığı anlatılır.

Baharistân'da şâirlerin geçim durumu ve imkânları hakkındaki bilgiler diğer bilgilere göre daha fazladır. Mesela Rudegî'nin aşırı serveti, Unsurî'nin, Ascedî'nin, Ferruhî'nin, Muizzî'nin, Faryabî'nin ve Sadî'nin yaşadıkları

[360] MECALİS, a.g.e., 121.
[361] MECALİS, a.g.e., 156.
[362] TOLASA, a.g.e., 95.

dönemde hükümdarların himayesinde zenginlik içinde yaşadıkları özellikle vurgulanmıştır. Câmî'nin biyografisini verdiği şâirlerden hiçbiri maddi sıkıntı çekmemekte veya şâirlerin bu kabil çektikleri sıkıntılardan bahsedilmemektedir.[363]

Devletşâh Tezkiresinde şâirlerin meslekleri ve geçim şartları hakkında da geniş bilgilere rastlanmaktadır. Mesela Rudegî'nin büyük bir musiki üstadı olduğu, barbat isimli bir çalgıyı iyi çaldığı, Emir Nasr'ın nedimi olması hasebiyle büyük servetler elde ettiği; Firdevsî'nin çiftçi olduğu ve fakirlik çektiği; Muizzî'nin bir müddet tahsil gördükten sonra üstat olduğu, önceleri askerlik yaptığını ve daha sonra da Melikşah'ın emîrlerinden olduğu; Suzenî'nin gençliğinde ilim tahsil ettiği; Hüsrev'in devlet işleri yanında musiki ilmini de iyi bildiği; Savecî'nin siyakat ilmine vakıf olduğu ve Bağdat'ta Emir Şeyh Hasan'ın himayesine girdiği; Hafız'ın zahir ve batın ilimlerine vakıf olduğu kaydedilmiştir.[364]

b.Devlet Hizmetleri:

Nevâî, şâirlerin meslek ve mevkileri hakkında birkaç cümleyi geçmeyen bilgilerle yetinmiştir. Büyük şehzade ve şeyhler dahil tüm şâirler için aynı metodu kullanmıştır. Ancak üst düzey devlet görevinde bulunan şâirlerin mesleklerini zikrettikten sonra kısa bazı değerlendirmelerde de bulunmuştur. Bu değerlendirmeler kimi zaman olumlu, kimi zaman da olumsuz olmuştur. Olumsuz değerlendirmeler daha ziyade halka zulüm eden ve yanlış icraatlarda bulunan bazı devlet görevlileri hakkındadır. Bu kişiler, genelde vezir ve kadılardır.

Anadolu tezkireleri Nevâî'ye göre bu konuda daha tatminkâr açıklamalarda bulunmuşlardır. Özellikle 'Âşık Çelebi, üst basamaktaki devlet görevlilerinin meslekleri, şahsiyetleri ve meziyetleri hakkında teferruatlı bilgiler vermiştir. Tezkilerde sadrazamlık, vezirlik, nişancılık, deftarlık, emirlik,

[363] CAMİ, a.g.e., 226.

beylik, müftilik, kadıaskerlik, diğer bazı ilim, idare ve kadılıkda mevlebiyet denilen yüksek dereceler, padişah hocalığı vb. devletin en üst mevki ve memuriyetlerine sahib bir çok şâir ismine rastlanır. Bunlar bizzat sahib oldukları ilim, kültür, sanat, kabiliyet ve devlet yönetimindeki bilgi ve maharetleriyle olduğu kadar, içinde bulundukları mevkiin yüksekliği, yüceliği ve bu yolla ulaştıkları imkân, saygınlık ve refah bakımından da, son derece övgülü, takdirli bir durum içinde ele alınırlar.

Bu şâirlerin mevki ve meslekleriyle ilgili olarak tezkirecilerce uzun uzun anlatılan hususlar, özellikle padişahla aralarında kurulan münasebet ve yakınlık, hemen her bakımdan kanıtlanan değerlilk, kazanılan saygınlık, ulaşılan maddi, manevî iltifâtlar vb. üzerinedir.[365]

Bu isimlerin çoğunun şâirliğinden, diğer şahsiyet özelliklerinden sonra ayrı ve müstakil bir durummuş gibi sözedilir. Kabul etmek gerekir ki bunların hemen hepsi şiir yazan kimseler olmakla birlikte, şâirlik değeri bakımından pek çoğu, zaten birinci derecede veya birinci sınıf şâir de değillerdir.

Bu arada hemen belirtelim ki, yüksek mevkilere şâirlikleriyle değil de, daha çok diğer değer ve meziyetleriyle ulaşmış kimselerin şâirlikleri sözkonusu olunca, tezkirecilerin bu konuda ayrıntıya girmedikleri, özellikle mubalagalı bir değerlendirme yoluna hiç sapmadıkları görülür.

Vezîr:

Nevâî, tezkiresine aldığı tek vezir Mevlânâ Sâni"dir ve hakkındaki düşüncesi olumsuzdur: "Vezîr irdi. Zulm ve bed-nefslik cihetidin pâdişâh siyesetiga giriftâr boldı ve maktûl boldı."[366]

---

[364] DEVLETŞÂH, a.g.e., 368.
[365] TOLASA, a.g.e., 98.
[366] MECALİS, a.g.e., 62.

Kadı:

Nevâî'nin tezkiresine aldığı kadılardan ikisi hakkındaki değerlendirmesi müsbet olurken, ikisi hakkındaki değerlendirmesi menfidir.

Mevlânâ Abdulvehhab için: "Sebzvarda kazâ mansıbını anga birgendürler. Andın songra Esferâyînde kâdî bolgandur. Andın ma'zûl bolganda Esterâbâdka intisâb emrin anga rücû' kılıp yiberdiler. Meşhedning şu'arâ ve zurefâsı kadıga şâgird irdiler."[367]

Kâdî Muhammed İmamî için: "Horasannıng kadıyü'l-kuzatlıg mansıbıda mütemekkin boldı."

Seyyid Abdülhak için: "Hoçan vilayetining kadısı işek birip sadr anı kâdî kılganda bu kıtası meşhûrdur."

Mevlânâ Riyazî için: "Etvârı mütelevvin kişidür. Ol vilâyetin kadısı irdi. Ol emrga münafî işler andın sâdır bolur ma'zûl boldı."[368]

Ordu Mensubu:

Nevâî, Mevlânâ Tarhanî için: "Sipahîlik sûretide yürür irdi.", Seyyid Alî Haşimî için: "Abdullatif Mirzâ mülazemetide bolur irdi. Ve sipâhilik hem kılur irdi.", Seyyid Kâzımî için: ...dip şöhreti bar sipâhlıkda celed kişi irdi."[369]

Nevâî askerlik mesleğini bırakıp başka mesleklere yönelen iki şâirden söz eder. Bu şâirlerin ikisi de dervişlik yolunu tercih etmiştir. Dervîş Nazikî için: "Özi sipâhlık terkin tutup dervîşlik vâdîsiga tüşüp kepenek-pûşluk şıkkıda Meşhedde kûşe ihtiyâr kıldı. Ve ma'âşı ötkünçe kim gedâylıg kılmagay ilkide nime kînesi bar irdi. Zihî sâhib-devleti kim ol irdi.", Dervîş Nazikî için: "Özi sipâhlık terkin tutup dervîşlik vâdîsiga tüşüp kepenek-pûşluk şıkkıda

[367] MECALİS, a.g.e., 46.
[368] MECALİS, a.g.e., 102.
[369] MECALİS, a.g.e., 39.

Meşhedde kûşe ihtiyâr kıldı. Ve ma'âşı ötkünçe kim gedâylıg kılmagay ilkide nime kînesi bar irdi. Zihî sâhib-devleti kim ol irdi."[370]

Mevlânâ Kâbilî başkalarını hicvettiği için askerlikten ayrılmıştır: Evvel sipâhilik sûretde irdi. Ve ilni hicv kılur irdi. Gûyâ imdi ikelesidin mütebâ'id boluptur.

Seyyid Hançer ise eğitim için gelip de askerlik görevine yönelen şâirlerdendir: "Tahsîl üçün şehrga kildi. Ammâ bat terk kılıp sipâhîlik ihtiyâr kıldı."[371]

Kâtip:

Nevâî, kâtiplikle ilgili ayrıntılı bilgi vermez. Bazı şâirlerin bu meslekte meşhur olduklarını, bazılarının geçimlerini bu yolla kazandıklarını, bazılarının da katiplikte çok seri olduğunu ve hızlı yazdıklarını belirtir: Mevlânâ Veysî için: "Kâtiplikke meşhûr irdi.", Mevlâna Yûsuf Şâh için: Kitâbet fennide müte'ayyen kişi irdi.", Mevlânâ Muhammed Emîn için: "Sâde kişi irdi. Köprek evkât nüvîsende ve amel-dâr tigreside bolur irdi."[372], Mevlânâ Müşrifî için: "Nüvîsendelikdin birer nime vukûfı bar. Gûyâ kuş-hâne müşrifi irdi kim tahallusı hem bolur. Gâhî ol işni terk kılur. Ve yene gâhî peşîmân bolur.", Mevlânâ Mecnûnî için: "Fakîr kişidür. Kitâbetkına hem kıla alur ki vech-i ma'âş kılğay. Hâce 'Ukkâşe mezârıda sâkindür.", Mevlânâ Sâyilî için: "Anıng dik serî'ü'l-kalem kâtib öz zamânıda yoktur. Her künde biş yüz beyt âsânlık bile bitir."[373]

Hekîm:

Nevâî'de doktorluk mesleğiyle ilgili teferruatlı herhangi bir bilgi yoktur.

---

[370] MECALİS, a.g.e., 51.
[371] MECALİS, a.g.e., 121.
[372] MECALİS, a.g.e., 48.
[373] MECALİS, a.g.e., 169.

Mevlânâ Dervîş Alî için: "Tabâbetka meşgûldur. Be fen hâzık ve mâhirleri anıng tab'ın ta'rîf kıladurlar.", Mevlânâ Gıyaseddin için: "Hâlâ tabâbetka meşgûldür. Ve şöhreti tabâbetka özge işlerdin köprek meşgûldur.", Mîr İslâm Gazalî için: "Zâhir ulûmın tekmîl kıldı velîkin fânî-sıfat ve bî-tekellüf kişi irdi. Ve tıb ve hikmetde mahâreti bar irdi.", Mevlânâ Şâmî için: "Köp tahsil kılıp mütedâvilâtnı mükerrer ötkerdi. Ammâ mollalıg atıga kirmedi. Andın song tıbka meşgûl boldı. Dagı köprek muteber kitabnı kördi. Anda hem etibbâ silkige koşulmadı", Mevlânâ Muhammed Nâmenî için: "Ehl kişidür. Tıb ilmidin vukûfı bar."[374]

İmâm:

Nevâî, imamlık yapan bir şâirden bahseder: Mevlânâ Muhammed Ni'met-âbâdî için: "Pehlevân Muhammed Sellemehullâh hidmetide ol buk'anıng imâmı irdi."[375]

c.Sebest Meslek ve Sanat Erbabı:

Nevâî, serbest meslek erbâbı hakkında çok kısa bilgiler vermiş, sadece "falan sanata mensuptur." şeklindeki açıklamalarla yetinmiştir.

Anadolu tezkirelerinde de bazı şâirler serbest meslek ve sanat erbabı olarak tanıtılırlar. Sehî, şâirlerin meslek ve sanatlarını kısa ifadelerle anlatır, ancak kimi zaman da şâirin o meslekte gösterdiği ustalığa da değinir.

Aynı durumlar Latîfî için de sözkonusudur. Şâirin meslek ve sanatı, genellikle kısaca bildirilir. Dikkati çeken en önemli husus, açık bir ifade olmamakla birlikte bu şâirlerin çoğunun okumuş, kültürlü kimseler ve başarılı sayılacak şâirler oluşudur.

'Âşık Çelebi'nin de Nevâî, Sehî ve Latîfî gibi meslek ve sanatla ilgili kısa açıklamalarının yanı sıra, ayrıntıya girdiği de gözlenmiştir. Çelebi,

[374] MECALİS, a.g.e., 142.

şâirlerin meslekleri yanında diğer becerileri, meslekteki başarı ve seviyeleri, geçim durumu vb. bilgileri daha ayrıntılı bir şekilde dile getirmiştir.

Bu açıklamalardan sonra özellikle Nevâî'nin meslek bilgilerini verme şekli ile ilgili bazı örneklere göz atalım:

Müneccim:

Nevâî'nin tezkirede bahsettiği mesleklerden birisi de müneccimliktir. Ancak Nevâî, diğer meslekler gibi bu meslek hakkında da fazla bilgi vermemiştir. Aslında Nevâî, nücûm ilmini bilen beş şâirden bahseder, ancak müneccimliği meslek olarak yapan bir şâirden bahsetmektedir. Mevlânâ Kevkebî için: "Müneccim yigitdür. Öz fenniga münasib tahallus ihtiyâr kılıpdur."[376]

Nakkâraçılık:

Mevlânâ Kadimî için: Nakkâraçılıkka meşhûrdur.

Kîse-dûzluk:

Mevlânâ Zeyn için: "Kîse-dûzluk san'atıga mensûb irdi.

Kemer-dûzluk:

Mevlânâ Tâli'î için: "Kemer-dûzlıkka mensûbdur.

Kâse-gîrlik:

Mevlânâ Maşrıkî için: Kâse-gîrlik san'atıga mensûb irdi.", Mevlânâ Sâ'idî için: "Ve kâse-gîrlik san'atıga mensûb irdi.", Mevlânâ Hemdemî için: "Kâse-gerlik san'atın bilür."

Hayme-dûzluk:

Mevlânâ Mîr Argun için: "Hayme-dûzluk san'atıga mensûb irdi."

---

[375] MECALİS. a.g.e., 53.

Sabun-hâne Müşerrifliği:

Mevlânâ Cevherî için: "Sabûn-hâne müşerrifi irdi

Derzî-gerlik:

Mevlânâ Haverî için: "Derzî-gerlikke mensûb irdi.

Sahhâflık:

Mevlânâ Karşî için: "Ve bâzârda sahhâflık dükânı barirdi. Zurefâ anda em' bolurlar irdi.

Lengerci:

Mevlânâ Sırrî için: "Hâlâ Mervde bir lengeri bar. Öter barur ilge hidmet kılur.

Kipenek-pûş:

Mevlânâ Vedâ'î için: "Kipenek-pûşluk kisvetide yürür. Âmîdür ammâ latîf tab'ı bar.", Dervîş Nazikî için: "Özi sipâhlık terkin tutup dervîşlik vâdîsiga tüşüp kepenek-pûşluk şıkkıda Meşhedde kûşe ihtiyâr kıldı. Ve ma'âşı ötkünçe kim gedâylıg kılmagay ilkide nime kînesi bar irdi. Zihî sâhib-devleti kim ol irdi."

Kemân-ger:

Mevlânâ Bekâ'î için: "Kemân-gerlikke meşhûr.

Kûfte-gîr:

Mîr Haşimî için: "Kufte-gîrlik bile meşhûr ve tâlib-i ilmlıgı dagı bar."

Kebûd-câmelig:

Mevlânâ Sâhib için: "Kebûd-câmelıgdur"

---

[376] MECALİS, a.g.e., 115.

Helvâ-ger:

Mevlânâ Âfetî için: Helvâ-gerlikke mensûb kılurlar."

Keşf-dûz:

Mevlânâ Tahirî için: "Kiçigide keşf-dûzlıkka mensûb irdi."

Câme-bâf:

Mevlânâ Necmî için: "Câme-bâflık fırkasıga mensûbdur."

Kârid-ger:

Üstâd Muhammed Obahî için: "Kârid-gerlik san'atıga mensûbdur. Fehmi yaman imes.

c.Kişilik Yapısı Ve Özellikleri

Zihin, Zeka, Düşünce Gücü Ve Özellikleri

Şâirlerin, tanıtma ve değerlendirmeye tâbî tutulan yanlarından birisi de zihin, zekâ, düşünce, anlayış, kavrayış güç ve yetenekleriyle ilgilidir. "Zihin, zeka, zekavet, akl, taakkul, kiyâset, fetânet, hâfız fehm firâset, idrâk, iz'ân, kuvve-i derrâke, fikr, re'y vb." tâbirler altında sözkonusu olan bu güç ve yetenekler, şâirin değerlendirilmesinde gerek şekil ve gerekse önem itibariyle ilk sıralarda yer alırlar. Yapılan tanıtma ve değerlendirmelerde bu tâbirlerin genellikle bir kaçının bir arada kullanıldığı görülür. Çok zaman şâirin, bu bakımlardan, normal, tam, zayıf, ileri, üstün vb. oluşu, genel ve soyut bir çerçeve içinde bazan kısa tavsiflerle, bazan hal bildiren ifadelerle ortaya konulur.

Tezkireciler bu tanıtım ve değerlendirmeleri yaparken kullanmış oldukları, "dikkat, bârik, mû-şikâf, dûrbîn, cevdet, hiddet, sür'at, çâlâk, selîm selâmet vb." hal ve sıfatları, onların bir zihin ve zeka gücü aradıklarını göstermeleri bakımından ayrıca dikkate değerdir.

Câmî'de şâirlerin kişilikleri, kabiliyetleri, mizacları ve zeka durumları hakkında az da olsa bilgilere rastlanmaktadır. Mesela Rûdegî için: "Fakat o kadar zeki ve keskin anlayışlıydı ki sekiz yaşında bütün Kuranı ezberledi." denilmektedir.[377]

Devletşâh Tezkiresinde şâirlerin zeka, ahlak ve mizacları hakkında değerlendirmelere rastlanmaktadır. Mesela Rudegî'nin kerim bir tabiata ve doğru bir zihne sahip olduğu; Ferruhî'nin "doğru tabiatlı ve akl-ı selim sahibi" olduğu; Muizzî'nin akıl, fikir ve zarefet bakımından emsalsiz olduğu; Reşidüddin Vatvat'ın fazıl, alim olduğu; Suzenî'nin güzel tabiatlı olduğu, ancak mizahı sevdiği; Faryabî'nin ilim ve fazilette eşsiz olduğu; Nizamî'nin bir şeyh olduğu ve daha çok inziva hayatı yaşadığı; Hüsrev'in melek sıfatlı, mana âleminin madeni, irfan denizinin incisi olduğu, ömrünün sonlarına doğru Şeyh Nizamü'l-Hak'a intisap ettiği ve her şeyini terk ettiği; Hafız'ın fazilet sahibi mükemmel bir insan olduğu belirtilmiştir.

Nevâî, zihn ile ilgili tanıtmalarında kısa bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmeler genellikle olumludur. Şâirlerin zihnî faaliyetlerinin güçlü olduğunu anlatmak için kimi zaman "zihnde devrin önde geleni, en iyisi; kimi zaman "zorlukları çözen"; kimi zaman da zihnin bazı özelliklerini bir kelimeyle özetlemiştir. Nevâî'nin zihn, zeka ve fehm tavsifinde kullandığı sıfatlar şunlardır: pâk, müşkül-küşâ, zâhir, şerîf, rûşen, mutasarrıf, şûh, tasarruf, mülayim, cevdet, yahşı, latîf, dikkat, nazik, dakîk, tîz, vb: Mîrzâ Big için: "Tab' u **fehm** ve atar tutar da bu ikki mülk yigitleri arasıda **ser-âmed-i zamâne** zihni **dikkat** ü ma'ânî nükûdıdın ganî irdi. Ve tab'ı bu nev'

[377] CAMİ; a.g.e., 228.

ta'rîflerdin müstağnî irdi."[378], Emîr Şeyhim Süheylî: "Kiçik yaşıdın tab' âsârı ve **zihn nümûdârı andın köp zâhir** ve hamîde ahlak ve pesendîde ma'âş etvârıdın bâhir irdi.", Mevlânâ Hacı Muhammed için: "**Zihni müşkül-küşâ ve teemmüli fünûn işkâliga resâ**.", Seyyid Ahmed Mîrzâ için: "Selîm-tab've **pâk-zihn** kişi irdi."[379]

Sehî de şâirlerin zihni faaliyetlerini anlatırken, kısa cümle ve tâbirler kullanmıştır. Sehî'nin zihn tavsifinde kullandığı sıfatlar şunlardır: istikamet, selâset, pür-idrâk, pâk, müstakim, letafet, güzel, bârîk, vb. Adnî için: "Ve bunda olan fikr ü firâset ve re'y u tedbîr ve fetânet nesl-i Osmanda bir vezire dahi müyesser olmamışdur.", Kâtip Çelebi için: "Zatında hayli zekâvet ve fetanet ve tab' u zihninde tamâm istikâmet ve selâset var."; Mealî için: "Sühan-âferîn idrâki metîn kimsedür."; Fehmî için: "Zihni pür-idrâk fehmi güzel ve tab'ı pâk ademî kimesnedür."; Ahmed Paşa için: "Fikirde ve firâsetde ziyâde müdekkik ve mûşikâf olmagın..."[380]

Latîfî'nin zihin, zekâ ve fehm tavsifinde kullandığı sıfatlar şunlardır: tîz, dakîk, serî, mû-şikâf, pâk, mûşikâf, tasarruf, meşhûr, bî-bedel, "Zihn ü zekâ ile meşhûr..."; Sinan Paşa için: "Zihn ü zekâda bî-bedel ve fehm ü firasetde darb-ı meseldi."; Fehmî. için: "fehm ü firâsetde gâyetde tîz-fehm"; Emrî için: "dakîk ta'akkulı vardur."; Mehdî için: "seri'ü'l-fehm..."[381]

'Âşık Çelebi'de ise konular daha teferruatlı, tafsilat daha fazladır. 'Âşık Çelebi'nin zihn, zekâ ve fehm tavsifinde kullandığı sıfatlar şunlardır:hoş, gür, hadîd, çâlâk, muhkem, metîn, sâf, mû-şikâf, vb. "kemâl-i kiyâset... ile mezkûrdur; zekâsı nihayetde; sâhib-i fehm ü iz'ândur; sahib-i zihn ü zekâ, akrân ve ihvânın zeyregidür; zekâde tamam ve mevrûs olan kuvvet-i hafızada mâlâ kelâm idi; hoş-fehm vb.

---

[378] MECALİS, a.g.e., 64.
[379] MECALİS, a.g.e., 183.
[380] TOLASA, a.g.e., 125.
[381] TOLASA, a.g.e., 126.

Ancak zihn tâbirinin özel bir durumu vardır. Bu tâbir, "şiir yeteneği, şâirlik cevheri" anlamına gelen "tab'" tâbiri ile beraber kullanıldığı zaman genellikle şâirlik hal ve yeteneği anlamına gelmektedir. Ancak bu değerlendirmelerin tamamıyla şiire yönelik olduğunu söylemek de mümkün değildir. Tezkireciler şiiri kastettiklerini açık bir şekilde ifade etmemişlerdir. Ayrıca bazı örneklerde zihnin yanında zeka, idrak ve fehm gibi tâbirler de zikredilir.

Nevâî'nin Baykara için: Sultân-ı Sâhib-kırânnıng latîf tab'ı netâyicining zîbâları.., ve **şerîf** zihni hasâyisining ra'nâları.."; Sultan Mes'ûd Mîrzâ için: "**Rûşen-zihnlik** ve müstahzen-tab'lık pâkîze-hısâl ve mahmûd-fi'âl yigitdür."[382], Şâh Garîb Mîrzâ için: "Şûh-tab'lık ve **mutassarıf-zihnlik nâzük-tahayyüllük** ve **dakîk-ta'akkulluk** yigitdür.", Mevlânâ Nâzırî için: "Yahşı tab'lık yigitdür. **Zihnide tasarruf** bar.", Kiçik Mîrzâ için: "Hûb-tab'lık **tîz-idrâklik şûh zihnlik kavî hâfızalık** yigit irdi.", Ferîdûn Hüseyn Mîrzâ için: "Hûb tab'ı ve **mülâyim zihni** bar."[383]

Sehî, Lütfî Paşa için: "Tab'ı selîm ve zihni müstakîm olup tab'ı bîdârlığı..."; Zatî için: "Bir mertebede cevdet-i tab' ve letafet-i zihni var ki..."; Hayatî için: "Tabiatı hezle mâyil ve zihni ekser bu tarîka kâyil olmagın..."[384]

Latîfî Ahmed Paşa için: "kendülerin cevdet-i tab'ı bî-gâye ve tasarruf-ı zihni bî-nihâyedür."; Harimî için: "Cevdet-i tab'ı ve tasarruf-ı zihni kem degüldür.", Şavür için: "Tahayyül-i zihn-i pâkin ve tasarruf-ı lutf-ı idrâkın merhum Necâtî pesend iderdi."

---

[382] MECALİS, a.g.e., 187.
[383] MECALİS, a.g.e., 184.
[384] TOLASA, a.g.e., 127.

'Âşık Çelebi Şîrî için: "Zihni gâyet gürdür ve tabiatı hiddet ve cevdetle pürdür."; Hasan çelebi için: "Sahib-i tab'-ı kavîm zihni hadîddür.", Cevrî için: "Tab'ı çâlâk ve zekâ ve idrâk ve zihn-i tâbnâk sâhibidür."[385]

Bazen de tezkireciler zihn kelimesini çok açık bir şekilde şiir sanatıyla irtibatlandırarak kullanırlar. Tezkireciler bu tür kullanımlarda şiirle ilgili bazı tâbir ve ifadelere yer verirler.

Nevâî, Mevlânâ Şükrî için: "Mesel-âmîz ayturda Mevlânâ Seyfiga tetebbu' kılur. Ol üslûbda **zihni yahşı** bardur.", Mevlânâ Şâh Alî için: "Ve **zihni muammâga yahşı** barur.", Baysungur Mirzâ için: "Tab'ı dikkatlik ve **zihni cevdetlık** nazm âyîni dagı anga makbûl ve gâhî ol fikrge meşgûl", Hüseyin Baykara için: "Bu redîf hem gûyâ ki şerîf tab' ve **latîf zihnning** ihtirâ'ıdur kim iştilmeydür. Be-gâyet şîrîn ü dilpezîr ve rengîn vâkı' boluptur."[386]

Bu tür kullanımlara 'Âşık Çelebi'de de rastlanmaktadır: Zatî için: "Zihni şiirde muhkem ve metîndür..."; Hatifî-i Sâlis için: "Ve bu matla'ları tab'-ı pâki ve zihn-i çâlâkine şâhiddür..." vb.

Mizac Ve Ahlâk:

Tezkirecilerin şâirler hakkında yapmış oldukları tanıtma ve değerlendirmelerin önemli bir kısmı, onların mizac ve karakteri, ahlaki yapı ve yaşayışları, çeşitli zevk ve alışkanlıklarıyla ilgilidir.

Tezkirecilerin bu konuda söyledikleri sözlerin bir kısmında sadece bir tanıtma havası hakim görünür. Bunlarda, her hangi bir kanaat ve değerlendirme durumuna rastlanmaz. Bazılarında nakledilen olay veya

[385] TOLASA, a.g.e., 127.

kullanılan ifadelerden, dolaylı bir değerlendirme hali görülür veya sezilir. Bazılarında ise, yapılan tanıtmaların zaten kendisi açıkça bir değer takdiri olur.

Fakat, bütün bunlara rağmen, şu veya bu şâirde bazan tek tek ve somut olarak rastlanılan ilginç durumlardan, ençok kullanılan veya en genel biçimde yapılan tavsif ve takdirlere kadar, tezkirecilerin ve özellikle bunlardan Latîfî ve A. Çelebi'nin, ortaya tümüyle, zengin bir manevi portre koyduklarını söylemek gerekir.

'Âşıklık, Güzel Sevme ve Cinsel Zevk:

Tezkirecilerin, mizac ve yaşayışları açısından şâirlerin en çok üzerinde durdukları husus, onların, aşk, sevgi, cinsel, vb. bakımlardan içinde bulundukları durumdur.

Nevâî, şâirlerin aşk halleri hakkında fazlaca bilgi vermemiş ve açıklamalarda bulunmamıştır. Sadece iki şâir için "sevdâyî-mizâc" tâbirini kullanmış, bunun dışında bu tür mevzulara hiç girmemiştir. Kâdî İsâ için: "Özi sevdâyî-mizâc ve mütekebbir kişi irdi.", Abdüllatif Mîrzâ için: "Sevdâyî-mizâc ve vesvâsî-tab' u dîvâne sar kişi irdi. Mundın özge dagı garîb bed-fi'llıkları bar irdi kim zikridin bî-hicâblık lâzım kilür."[387]

Pek çok konuda olduğu gibi bunda da az konuşan ve durumu bir kaç kelimeyle belirleyen Sehî'nin, özellikle maddi vecinsel zevk konusunda muhafazakar ve daha da az konuşan bir tavır içerisinde olduğu göze çarpar.

Latîfî, konunun daha çok maddi yönü üzerinde ve oldukça da tafsilatlı bir şekilde durur.

---

[386] MECALİS, a.g.e., 158.

A.Çelebi'ye gelince, bu tezkirecimiz Sehî'nin aksine, pek çok kişinin bu yönüne değinir ve bazen meseleyi uzun uzun anlatır.

Son iki tezkirecide ve özellikle bunlardan 'Âşık Çelebi'de, bazı şâirlerin aşk ve âşıklıklarının halk arasında oldukça meşhur ve yaygın olduğu, aşk yüzünden bazılarının melankolik durumlara düştüğü, öğrenimden, işten güçten kesildiği, içkiye afyona alıştığı, terk-i diyar ettiği, 'Âşıklığı ve aşk yolunu kendilerine iş edinen şâirler bulunduğu, genç çocuklara düşkünlük, yaşlılıkta artan aşk arzu ve istekleri, bütün teferruatıyla, pek açık bir kanaat beyan edilmeksizin tabî bir olay gibi anlatılır.

Anlatılan durum ve olaylardan bütün bu duygu ve münasebetlerin mahiyetini, derecesini kesinlikle tesbit etmek imkansızdır. Bazı durumlar bunun cinsel yönden olduğu kanaatını uyandırırken bazıları da bunun platonik bir zevk ve bağlılıktan başka bir şey olamıyacağı düşüncesini kuvvetlendirir. Anlatılanlara dayanarak bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir; söylenecek olursa bu ancak kişisel bir tahmin ve yorum olur.

Özellikle 'Âşık Çelebi'de, şâirlerin birbirleriyle olan münasebetlerinin, çatışma ve şiirle atışmalarının yazılan bazı şiirlerin yazılış sebeplerinin ve bu arada şâirlerin hayatlarına dair uzun uzadıya anlatılan hikâyelerin önemli bir kısmı; onların aşkları, 'Âşıklıkları ve sevgililerine dairdir. Böyle bir aşkın, daha önce Halîlî'ye dair olanında gördüğümüz gibi, bir eserle neticelenmesi, tezkirecilerin gözünden kaçmayan hallerdir.

Bazı şâirler de âşık değil mâşûk olarak zikredilmektedir. Güzel oldukları söylenen ve bazan güzellikleri uzun uzun anlatılan bu şâirlere dair, fiziki portre kısmında daha çok isim ve bilgi vardır.

---

[387] MECALİS, a.g.e., 182.

Kadın şâirlerin de bu yönüne değinilir. Fakat onlarda bu mesele daha çok iffet ve ahlakî temizlik açısından ele alınır.

İçki, İşret, Afyon vb. Zevkler ve Alışkanlıklar:

Nevâî, üç şâirin dışında içki ve işret gibi zevkleri olan şâirlerden bahsetmez. Nevâî'nin bu gibi zevkler hakkındaki tavrı olumsuzdur. O, bu tür davranışları hoş görmez. Nevâî, hâdiseye dinî hassasiyet açısından bakar ve içki gibi zevklere bulaşan kişilerin bir an evvel doğru yolu bulmaları için temennide bulunur. Mesela Hâfız Sa'd için: "Çün lâ'ubâlîveş ve şûh-tâb'rak kişi irdi. Herî şehrining levend ve içküçi yigitleri anga musâhib bolur irdiler."[388], Emîr Şeyhim Süheylî: "Mevlânâ hüşyârlıgda besî âdemîveş ve hayâ ve edeblig yigitdür. Ammâ serhoşlukda özge mâhiyet bolur. Belki rüsvâ nime bolur irdi. Bu ucurda tevbega tevfîk boldı. Ümîd ol kim istikâmetka hem muvaffak bolgay!", Pehlevan Hüseyin için: "Divâne tahallus kılur irdi. Fi'l-vâki' abdâlveş ve be-gâyet içküçi kişi irdi.", Baysungur Mîrzâ için: "Hoş-tab' u sahî ve ayyâş u hüner-perver pâdişâh irdi."[389]

Sehî ve Latîfî tarafından sözkonusu edilen sekiz-on şâirin dışında, içki, işret, afyon vb.'ne dayanan zevk ve alışkanlıklarda bize oldukça geniş bir isim kadrosu ve ayrıntılı bilgi veren tezkirecimiz 'Âşık Çelebi olur.

Bu isimlerde tesbit edilen bu tür zevk ve alışkanlıkların şekli ve derecesi oldukça değişiktir. Kiminde bu, normal bir zevk ve alışkanlık; kiminde geçici veya herhangi bir çağa mahsus yaşayış; kiminde gittikçe fazlalaşan şâiri felakete götüren, ölümüne kadar süren ve hatta sebep olan bir tutku halindedir.

Şâirlerden bir tanesinde içkiden kaçınma ve içmeme durumuna açıkça değinildiği görülür.

---

[388] MECALİS, a.g.e., 5.

İçki ve işret hali ile birlikte sözkonusu olan diğer mizac, hal ve yaşayışları hakkında sık sık rastlanan tâbir ve ifadeler şunlardır: "rind, levend, evbâş, kallâş, laübâlî, pür-şevk, şûrîde,şân, bî-ser ü pâ,mest ü şaydâ, hoş-tab', sâhib-i sohbet, sâhib-i zevk, şâhid,bâz, şûh,tab', küşâde-dil, hob-sadâ vb".

Güleç, Şen, Açık Hal ve Mizaclılık:

Nevâî, şâirlerin şen ve güleç olmalarını, hoş-tab', nedîmveş, nedîm-şîve, şüküfte-tab', hoş-meşreb, şûh-tab', sebük-rûh, vb. tâbirlerle anlatmaya çalışır. Mesela Seyyid Kâzımî için: Hoş-tab' ve sebük-rûh kişi irdi.", Mevlânâ Helvâyî için: "Şüküfte-tab'lık, yahşı çıraylık yigit irdi.", Seyyid Gıyaseddin için: "Ehil ve mülayim kişidür. Mizah ve mutayebe mizacıga gâlibdür. Şûhlukdın feylesûfveş ve uluvv-i nesebdin tezvîr ve bözürg-menişlıkda bî-ihtiyâr tüşüptür.", Mevlânâ Zeyn için: "Ve öz zamânının şûh tab'larıdın pîr anı tutarlar irdi.", Mevlânâ Burunduk için: Nedîmveş ve hezzâl kişi irmiş.", Mevlânâ Muzhir için: "Mevlânâ nedîm-şîve ve hezzâl kişi üçün hezl-âmîz eş'ârı ve kıt'aları köpdür. Ve meşhûrdur."[390]

Anadolu tezkirecileri şâirlerin şen şakrak ve güleç olmalarını şu ifadelerle anlatmaya çalışırlar: "şûh, şâtır, şüküfte,tab, küşâde-hâtır, küşâde-dil, şâtır-tab', hâtırı ferhunde, cüst ü çâlâk açık, handân-rûy, hande-rûy vb." tâbirlerle açık, neşeli, şen ve haraketli bir mizacın ifadesini bulmuş olurlar. Hemen daima bu tâbirlarden bir kaçı ile çizilen bu mizac özelliğinin yanı sıra, çoğunlukla şu hal ve vasıflara da rastlanır: "Zarif, nâzik, latîf, hoş-tab', rind, levend, hevâ vü heves mâyil mey ü mahbuba mayil, münâsebete mâyil, sîne-sâde, sine-sâf, şîrîn-sühan, latife-gûy mezâkı hoş vb."

---

[389] MECALİS, a.g.e., 181.
[390] MECALİS, a.g.e., 73.

Sehî, Meâlî için: "Mollazâdelerde bu denlü hoş-tab' nazik şûh dil-keş olmaz.", Latîfî, Basirî için: "Merhum aceb çerb-zebân hande-rûy ve bezle-gûy gâyetde nedîmşîve ve şûh-tab' kişi irdi.", 'Âşık Çelebi Vecdî için:kendü şûh ve mezâkı hoş tab'ı küşâde..."[391]

Sohbet Zevki, Tatlı Dillilik, Dostluk ve Arkadaşlık:

Bir de genel olarak sohbeti sevdiği, sohbetten hoşlandığı, sohbet adamı olduğu ve bu arada, arkadaş canlısı olduğu, mizac olarak dostluğa yatkın bir yaratılış içinde bulunduğu söylenen kimseler vardır. Burada meselenin bu genel yönüyle ilgili tanıtma ve değerlendirmeler üzerinde durulacaktır. Bunlardan bazıları da daha çok, sohbet sever, sohbetten zevk alır; bazıları da hem sohbet sever ve hem de sohbeti zevkli, değerli, dostluğu bilen, insanı anlayan kişiler olarak ifade edilirler. Şâirin şiiri ve sanatıyla bu zevk, mizac ve kabiliyeti arasında herhangi bir açık münasebete rastlanmaz; ama böyle olan şâirlerin pek çoğu, sanat dahil çeşitli kültür dallarında başarılı kimseler olarak göze çarparlar.

Nevâî, sohbeti zevkli ve tatlı dilli olan şâirler için: hoş-muvere, yahşı muhavere, şîrîn-kelam, şîrîn-gûy, şîrîn-edâlık, hoş-sohbet, feragat-dost, vb. tâbirleri kullanır.

Mesela Mevlânâ Abdürrezzâk için: "Hoş-muhavere kişi ridi. Ve fazlıyatta hem yahşı irdi.", Mîr İmâd Meşhedî için: " Danişmend ve hoş-muhavere ve hoş-hulk ve hoş-tab' kişi irdi. Meşhed şu'arâsı anıng hıdmetiga yıgılur irdiler. Ve her ni dise itaat kılurlar irdi.", Hace Hasan Hızır Şâh: Yahşı tab'lık, yahşı muhâverelik kişi irdi. Âşufte-sâz ve fâni-sıfat hem bar irdi.", Hâfız Yarî için: "Hoş-sohbet ve şîrîn-kelâm kişi irdi.", Mevlânâ Kevserî için: "Kabûliyyetlık hoş-sohbet şîrîn-gûy ve fasîh-zebân ve dânişmend kişi irdi.", Seyyid Abdülhak için: "Hoş-tab' yigit irdi. Muhaveresi dagı hûb irdi.", Mevlânâ

[391] TOLASA, a.g.e., 132

Ziyâ için: "Köngülge yakîn şîrîn-edâlık makbûlğına kişidür.", Mîr Ser-Bürehne için: "Hoş-tab' u hoş-meşreb u hoş-sohbet ve şîrîn-kelâm kişidür. Gâyet şûh-tab'lığıdın terzîk aytmak kâidesin Mîr peydâ kıldı. Ve Mîrning müfrit ta'âm yimekke köp şegafları bar. Ol cihetdin köprek evkât imtilâ marazıga giriftârdurlar.", Hâce Sultân Muhammed için: "Hoş-sohbet ve hoş-muhavere yigitdür. Sohbet-i mûcib-i bast ve tekellümi mûcib-i neşâtdur.", Mevlânâ Vaslî için: Yahşı sohbetlık hoş-tab' ve selîm-nefs âdemî durur.", Hâce Abdullâh Sadr için: "Ve özi yahşı muhaverelık ve yahşı hulklık ve yahşı sohbetlık yigitdür. Gaflet ü bî-pervâlıgdın özge hiç aybı yoktur.", Mîr Şâhî için: "Ferâgat-dost ve hoş-bâş kişi irdi." [392]

Anadolu tezkirelerinde hoş sohbet, tatlı dilli olan ve sohbeti sevilen şâirler için şu tâbirler kullanılmıştır: "Sohbet-perver, esîr-i sohbet, müsâhabete mâyil, muhâvere ister, ehl-i sohbet, müsâhib, müsâhib-nişîn, müsâhib-istinâs, harif, yâr-ı harîf nedim-şîve, gam-hâr, dosr-dârî ehl-i dil vb." Bu tâbir ve ifadelerle bu yönleri üzerinde durulan şâirlerin geniş bir kısmı, Sehî'de: Fatih S. Mehmed, Ahmed Paşa, Fikri, Kebiri, Şehîdî, hıfzî, Sa'yî, Amrî, Garami, Yakînî Bezmi ve Nazmî; Latîfî'de: Gazali, Basiri Nihali ve Siyahî; A. Çelebi'de de; Abdi, Hayâti, Hâtifi, Selikî, Vecdi, Âsafî, Müdâmi, Tûtî Latîf, Şikârî ve Sa'yî'dir.

Şaka, Takılma ve Alay Düşkünlüğü:

"Latîfe, hezl, bezle, hicv, latîfe-cûy, latîfe-gûy, bezlegûy, hezzâl, tonatmak vb." tâbir ve ifadelerle ortaya konulan şakacılık, takılma, alay, bazı şâirlerin çeşitli şekil, vasıta ve ortam içinde yapmaktan zevk aldıkları, yapmayı alışkanlık haline getirdikleri bir hal veya vasıf olarak görünür.

[392] MECALİS, a.g.e., 22.

Câmî, Suzenî için: "Tabiatı üzerinde mizah galebe çaldı. Bundan dolayı birçok zevzeklikler yapmıştır."[393]

Nevâî, şaka ve takılma halini bir mizac meselesi olarak gösterir. Verdiği örneklerin tümünde bu tür hareketleri onaylamadığını bir vesile ile ima eder. Ona göre hicv ve hezl yapılmaması gereken birşeydir ve şâirlerin bu tür hareketlerden uzak durması gerekmektedir. Nevâî, Mevlânâ Hacı Nücumi için: La'ubâlî kişi ve tab'ı hezlga mâyil irdi.", Hâce Ahmed Mücellid için: "Ammâ be-gâyet habîs-şîve kişi irdi. Müteayyen ildin az kalmış bolgay kim o nazm ya muammâ bile hicv yâ hezl kılmagay.", Mevlânâ Burunduk için: Nedîmveş ve hezzâl kişi irmiş. Ve ol zamân şu'arâsınıng tilidin korkup anıng cânibini köp ri'âyet kılur irmişler ve anı üstâd lafzı bile hitâb kılur irmişler.", Mevlânâ Cünûnî için: "Ammâ nazmda tab'ı hicv ü hezl sarı mâyil ikendür. Hâce Hafız Şerbetî bile anıng arasıda nizâ' vâki' boldı. Ve ol münâza'atnı hicv kıldı. Ve halâyık ol hicvni yâd tuttılar. Ve yahşırak şi'rleri bu cihetdin ber-taraf boldı. Ve ol hicvi meşhûr irdi. Bitimek münâsib körünmedi."[394]

Anadolu tezkirelerinde de hicv ve hezl genellikle bir mizac hali olarak gösterirler. Anadolu tezkirelerinin Nevâî'den farklı bir yönü varsa, o da, latifeciliği ve şaka yapmayı bir tür kabiliyet olarak göstermeleridir. Sehî, Lütfî, S.Mehmed, Gazalî, Kandî, Yakinî; Latîfî, Nücûmî; 'Âşık Çelebi de Lütfî, Malî, Nihanî, Ayanî ve Şâirî'nin şaka ve takılma konusunda zevk ve alışkanlık sahibi olduğunu söylemektedirler. Lütfî, Nihalî ve Malî hariç, diğerlerinde görülen bu latifeci ve şakacılığı tezkireciler, takdire değer, hoşlanılan bir hal ve hatta bir meziyet olarak ele alırlar.

Nezâket, Zerâfet, Fazilet:

Devletşâh, Sûzenî-i Semerkandî için: "Hoş-tab' ve zarîf-suhenverest... Ammâ tab'-ı o ber-cânib-i hezl mâyil şod." (Güzel tabiatlı ve zarif şiir söyleyen

[393] CAMİ, a.g.e., 229

bir zattır. Onun tabı daha ziyade hezl söylemeye mâyildir."[395], Devletşâh, Mücirüddin Beylekanî için: "Be-gâyet hoş-gûy u zarîf-tab' ve fâzıl bûde." (Gayet güzel şiir söyleyen zarif tabiatlı ve faziletli bir şâirdir."[396], Devletşâh, İbn-i Yemîn için: "Tab'î zarîf ve suhanî dil-pezîr dâred." (Tabiatı zarif ve sözü gönül çekicidir."[397], Devletşâh, Cunûnî-i Endehûdî için: "Merd-i hoş-gûyî ve zarîf-tab' bûde. Ve tab'-ı o cânib-i hezl mâyil bûd." (Güzel şiir söyleyen ve zarif tabiatlı bir şâirdir. Cünûnî'nin tabiatı hicve mâyil idi."[398]

Nevâî, bazı şâirlerin davranış inceliği, güzelliği ve ölçülülüğünü anlatmak için "zarif kişi" veya "nazik kişi" ibarelerini kullanır. Mevlânâ Muhammed Âmulî için: "Zarîfveş ve nâzik-şîve kişi irdi.", Mevlânâ Muhammed Muammayî için: "Zarîf kişi irdi.", Mevlânâ Yahya Sibek için: "Horasan mülkining rengîn fâzılı irdi. Köp ulûm ve fünûnda mâhir irdi.", Mevlânâ Bedahşî için: "Fâzıl kişi irmiş."[399]

Anadolu tezkireleri de benzer ifadeler içinde bazı şâirler için bu ifadeleri kullanırlar. Bir iki yerde "zerafet-i şân, zarîf-hilkat, zerâfet-i hilkat, nâzik-dil, nâzik mizâc, nâzik-nihâd vb." tâbirler halinde kullanılmalarına karşılık , bunlar çoğunlukla şâirlere, "zarif, zârîf-i zaman, hayli zarif, zarafet sahibi, nazik, ziyade nazik vb." şeklinde genel birer hal veya vasıf olarak nisbet edilirler.[400]

Nevâî, zerâfet vasfını bazen de: "zurafâ zümresinden, zurafânın ser-bülendi erbab-ı zürefâdan, ulemanın zürefâsından ve zürefânın şuârasından idi, vb." şeklinde kullanır. Mevlâna Yûsuf Şâh için: "Ve Heri şehride zurefa

---

[394] MECALİS, a.g.e., 147.
[395] DEVLETŞÂH, a.g.e., 53b.
[396] DEVLETŞÂH, a.g.e., 62a
[397] DEVLETŞÂH, a.g.e., 142a
[398] DEVLETŞÂH, a.g.e., 228a
[399] MECALİS, a.g.e., 17.
[400] TOLASA, a.g.e., 139.

zümreside özin dâhil tutar irdi ammâ fakir ve yahşı kişi irdi.", Mevlânâ Mîr Argun için: " Ve kadîmî zurefâdın irdi."

Benzer şekilde kullanımlara Anadolu tezkirelerinden 'Âşık Çelebi ve Latîfî'de de rastlamak mümkündür.

Âlî, Zatî için: "Merhûmun samem marazına ibtilâsı dahi söylenürdi. Bilmeyen sanurdu ki begenmediği güftârı işitmezlige ururdı... Pür-gûy olmağın ahyânen eyü sözler düşürmesi ba'zılar kavlince nev-heveslerden biri hiddet-i tab'ı muktezâsınca nâzük mazmûnlar bulup kendüye andukda benüm bu mazmûnda gazelüm vardur diyu ol şeb nazm idüp irtesi 'arz itmesi ma'lûm-ı ekâbir ü eşâğirdür."[401]

Rind, Levend:

Nevâî, laübali, şûh-tab', levend, bî-tekellüf, fânî-sıfat, içküçi, âşüfte-rüzgâr, âşüfte-sıfat, kalender, rind, vb. ifadelerle daha çok dinin ve şehrin kurallarına uymayıp gününü gün eden, içki ve zevk meclislerinde gezen, sorumluluklarını yerine getirmeyen daha ziyade genç insanların yaşam şekillerini tavsif etmektedir. Nevâî'nin bu tip tavırlara karşı tepkisi çok nettir. O, bu hareketlerin yanlış olduğunu, tasvip etmediğini her fırsatta ima eder. Çoğu zaman bu insanların ömürlerinin arta kalan kısımlarında ya doğru yolu bulduklarını veya bu yanlış hareketlerinin onları perişan ettiğini bir vesileyle dile getirir. Bu konudaki örneklerden bazıları şöyledir:

Hâfız Sa'd için: "Çün lâ'ubâlîveş ve şûh-tâb'rak kişi irdi. Herî şehrining levend ve içküçi yigitleri anga musâhib bolur irdiler.", Mevlânâ Sadr-ı Kâtib için: "Âşüfte-rûzgâr kişi irdi. Levendlıg müyesser bolsa irdi ne şi'rdin yâd kılur irdi ne hatdın. Çağır anı andak maglûb kılıp irdi kim ihtiyârı hiç işde yok

[401] ALİ, "Künhü....", a.g.e., 217.

irdi."[402], Mevlânâ Kabulî için: Kunduzdın Horasanga kilgende bâ'is-i tahsîlni zâhir kıldı. Çün dimâgıda birer nime perîşânlıgı bar. Ve tavrıda levendlıg. Ol müddeası yahşı müyesser bolmas.", Mevlânâ Kavsî için: "Haylı kabiliyetlıg yigitdür. Ammâ levend belki temelenndür. Ol cihetdin hiç işte istikâmeti yoktur. Mudahham ve küçlikdür. Hiç iş kim anda küçning dahli bolgay kıla almas.", Mevlânâ Nûrî için: "Levendveş ve âşüfte-sıfat kişidür.", Emîr Levend için: Cihân-geşte kişidür. Kalenderlig sûretide yürür irdi.", Mevlânâ Nâdirî için: "Yahşı tab'ı bar. Garâbet tilemekte kûşiş kılur. Ammâ köp levenddür. Müddetî Fakîr bile musâhib irdi. Özin levendlıgdın zabt kıla almadı. Yene öz işini kinige bardı.", Mevlânâ Cemaleddin için: "Eger levendlıgı müfrit bolmasa irdi dânişmend hem şâyed bolgay irdi.", Mevlânâ Muhammed Horasanî için: "Lâ'ubâlî ve levend-şîve ve ebterveş kişidür. Ve Hâdî-i tevfik anga rehnümâylık kılıp anı Hz. Mevlânâ Tebâdkanî hıdmetiga saldı. Ol bözürgvar ilgide tevbe kılıp sûfiyye âdâb ve tarîkiga meşgûl boldı. Ve yayak sâyimü'd-dehr Hacc-ı mübarek seferin kıldı."[403]

Anadolu tezkireleri de "Rind-i cihân-sûz, üslûbı rind-i cihân üslûbudur, müsâhabeti rindâne tâife-i şuâranın Irindi, bulegâ-yı rindândandur, rind-i cihânsuz-ı dehr, revişi rindâne, rind-i çâlak, rind-i harîf, rindâne, rind, levend, şeh-levend, vb." ifadelerle rindlik ve levendliği anlatmaya çalıştıkları görülür. Sehî'nin Ahmed-i Dâî ve Katip Şevkî'yi; Latîfî'nin Sâati Bezmi, Zatî ve İshâk Çelebi'yi; 'Âşık Çelebi'nin de Hızri, Nİsârî, Müdâmî, Mustafa Çelebi, Mestî Veznî, Vecdi, Mesihî, Hayalî, Sifalî, Sa'dî Çelebi, İshak Çelebi ve Şâvür'ü "rind" ve "levend" olarak tanıtıp değerlendirirler. Ancak kelimenin ne anlam ve kapsamda kullanıldığına dair her hangi bir açıklama ve işarette bulunulmaz. Birlikte kullanılıp da, bu konuda bize genel bir fikir verabilecek diğer hal ve vasıfları da şöylece sıralayalım: "levend, ayyaş, ehl-i işret, evbâş, kallâş, harîf, nâzik, zarîf, latîf, bî-pervâ, nâümîd, tab'-ı latîf, bî-tekellüf-şîve, lâubâli, bî-ser ü sâmân, şûride, fânî-şîve, yetim-veş, mahbûb-dost, vb."[404]

---

[402] MECALİS, a.g.e., 49.
[403] MECALİS; a.g.e., 153.
[404] TOLASA, a.g.e., 141.

Anadolu tezkireleri Nevâî'den önemli bir noktada ayrılmaktadırlar. Nevâî, şâirlerin rindlik ve levendliklerini anlatırken açıktan şâirlerin kadınlara düşkünlüklerinden bahsetmemektedir. Ancak Anadolu tezkireleri bu tür hareketleri açık bir şekilde ifşa etmişlerdir.

Sehî, Ahmed-i Daâ'î için: "...hoş-tab' sühandan rind ve nâzik latîf ve çerp-zebân ve zarîf..."; Katib Şevkî için: "Gayet hoş-tab' nazik-vücûd pür-şevk îş ü işreti sever, lâübâli sâhib-i zevk kimesne idi."

Latîfî, İshak hakkında: "Merhûm gâyetde şûr u şevki gâlib ve derûn-ı dilden müsâhabet-i mahbûba tâlib nazik harîf ve rind-i zarîf idi."

'Âşık Çelebi, İshak Çlebi için: "Badehu Kaplıcaya müderris olur. Bursada itdiükleri levendlükler ve şûh-pîşelikler şimdiye dek Bursada söylenür târihdür."; Halil-i Zerd için: "fânî-şîve ve yetîmveş şûrîde ve müşevveş rind-i cihân-sûz ve levend-i 'ışk-âmûz idi." [405]

Kurallara Kayıtsızlık, Pervasızlık, Serserilik:

Toplumsal yaşayışın çeşitli zorunluluklarına, genel olarak hayata ve içinde yaşanılan her çeşit duruma bir kayıtsızlık, bir umursamazlık bunları tanımama, önemsememe; pervasız, disiplinsiz, hatta serserice yaşama, rahat ve serbest olma şeklinde özetleyebileceğimiz bir mizac ve yaşayış hali, şâirler üzerine yapılan tavsif ve açıklamaların en göze çarpanlarından birini oluşturur.

Nevâî, daha çok, lâübalî, şüküfte-tab', âzâde, divâne, bî-pervâ, vb. tâbirlerle bu durumu anlatmaya çalışmıştır. Mesela Hâfız Sa'd için: "Çün lâ'ubâlîveş ve şûh-tâb'rak kişi irdi.", Mevlânâ Hacı Nücumi için: La'ubâlî kişi

[405] TOLASA, a.g.e., 141.

ve tab'ı hezlga mâyil irdi.", Mevlânâ Helvâyî için: "Şüküfte-tab'lık, yahşı çıraylık yigit irdi.", Mevlânâ Mahvî için: "Yene yigitlik hevâ ve hevesi anı perîşân tutar.", Mevlânâ Sûsenî için: "Âzâdeveş kişidür.", Alî Karmal için: Dagı ûdî irdi. Be-gâyet sefîh ve bed-zebân kişi irdi. Ammâ yahşı tasnîfleri bar.", Hâce Abdullâh Sadr için: "Ve özi yahşı muhaverelık ve yahşı hulklık ve yahşı sohbetlık yigitdür. Gaflet ü bî-pervâlıgdın özge hiç aybı yoktur."[406]

Anadolu tezkirecileri bu hali çok çeşitli kelime ve tâbirlerle ifadelendirirler. Bunlardan en çok ifade edildiği veya ifadesini bulduğu kelime ve tâbirler, "âzâde, bî-pervâ, bî-tekayyüd, bî-tekellüf, lâübâlî, bî-bâk kallâş, rind, levend vb."dir.

Sehî, Mehmed Çelebi; Latîfî Meşrebî-i Kalender, Ziyayî, ve Lütfî için; 'Âşık Çelebi, Halîl-i Zerd, Lütfî, Remzi Çelebi, Haletî, Suzî, Cemilî, vb. şâirlerde bu ifadeleri kullanmışlardır.

Ruhi Coşkunluk, Taşkınlık ve Dengesizlik:

Tezkirecilerin bazı şâirlerde tesbit etmiş oldukları bir takım hal ve vasıflar vardır ki, değişik şekil, ölçü ve nisbetlerde duygusal taşkınlıkları, çoşkunlukları, ruhî ya da aklî dengesizlik ve bozuklukları ifade eder.

Nevâî, şâirlerin ruhi çoşkunluk ve dengesizliklerini cezbe, dimagı habt, âşüfte-dimag, âşüfte-sâz, âşüfte-ruzgâr, fodul, divâneveş, mecnûnveş, belâhat, vb. kelime ve tâbirlerle anlatır.

Nevâî'de geçen bazı şâirlerin önceki durumları iyi iken birden "cezbe yetişir" ve aklî dengeleri bozulur: Mîr Haydar-ı Meczûb için: "Yigitligide zâhir ulûmın tekmîl kılıp irdi. Hem ol vaktda anga cezbe yetişti kim aklı zâyil boldı. Gâhî ki öz hâliga kilse irdi ulemâ bile ulûm bahsin andak kılur irdi kim barça

[406] MECALİS, a.g.e., 154.

müsellem tutarlar irdiler.", Mîr Müflisî için: "Meşhed sâdâtındındur. Tab'ı hûb irdi kim anga cezbe yitişti kim aklı zâyil boldı. İligige ve barmaklarıga halkalar salur irdi. Dâyim öz özi birle sözleşür irdi. Hûşı barıda yahşı ebyâtlar aytıp irdi."[407]

Bazı şâirlerin o anki durumlarını daha çok "âşüfte" tâbiriyle özetler: Mevlânâ Muhammed Arab için: "Dimagı habt irdi. Ve hayali Mir Haydar hayali bargan sarı bardı. Dayim saltanat sözin mezkûr kılur irdi. Pâdişâ-ı zamân anga şehrdin ihraç hükmi buyurdı. Ol yirdin Sistanga bardı. Ve sözi uşbu reng irdi. Özining pâdişâhlıgı kaideside Şâhnâme aytıpdur.", Hâce Müeyyed Dîvâne için: "Özi âşüfte-dimâg kişi irdi ammâ nazmı revân ve selîs vâkı' bolur irdi. Anga saltanat da'visi bar irdi. Hem ol iş üstige anı zâyi' kıldılar."[408], Hace Hasan Hızır Şâh: Yahşı tab'lık, yahşı muhâverelik kişi irdi. Âşufte-sâz ve fânisıfat hem bar irdi.", Mevlânâ Valihî için: "âşüfte kişi irdi. Bird lafzıdın açığı kilür irdi. Bu cihetdin anga teşvîş birürler irdi.", Mevlânâ Sadr-ı Kâtib için: "Âşüfte-rûzgâr kişi irdi. Levendlıg müyesser bolsa irdi ne şi'rdin yâd kılur irdi ne hatdın. Çağır anı andak maglûb kılıp irdi kim ihtiyârı hiç işde yok irdi. ", Mevlânâ Şevkî için: "Ammâ dimâğıga mutâla'a cihetidin hiffet yüzlenip mâni'-i mutâla'a bolupdur."[409]

Bazı şâirleri ise "divâne" ve "mecnûn" tâbirleri ile anlatır: Mevlânâ Muhammed Tâlib için: "Mecnûnveş yigitdür.", Mevlânâ Hamid Gül için: "Fodul ve dîvânedür. Lutf-ı tab'ıdın hâlî imes.", Şeyh Abdullâh için: "Dagı mecnûnşi'âr kişidür. Ammâ çün selîm fıtratı bar.", Mevlânâ Abdürrezzâk için: "Ammâ belâhati bar. Ve rengining humratı bar üçün mutâyibleri anı "Sürh-kalb" dirler.", Mevlânâ Hayrî için: "Dîvâneveş ve ebter-şîve kişidür."[410]

---

[407] MECALİS, a.g.e., 30.
[408] MECALİS, a.g.e., 36.
[409] MECALİS, a.g.e., 77.
[410] MECALİS, a.g.e., 169.

Anadolu tezkirecilerinin şâirlerde tesbit etmiş oldukları ve "taşkınlık, coşkunluk ya da dengesizlik" şeklinde, genel bir çerçevede ele alınan bu hal ve tavırlar şu tâbirlerle ifade edilmektedir: "dîvâne-reng, dîvâne- naks, meczûb-sıfat, şûrîde-hâl, şurîdelik, şûride-şân, şûr u şevki galip, sûr-engiz, pür-aşk u şevk u vecd, meczûb-sıfat, ehl-i hâl, bî-hûş, hayrân, ser-gerdân, müşevveş, şûrîde-reng, şûrîde, tab', şevk u şagab, şûride-dilik ve şevk-enbâzlık, şûr u şevk el vermek, şûrîde-mezhep, meykend-i ışk u şevkde mest ü bî-bâk olmak, bî-ser ü pâ, mest ü şeydâ, âşüfte-hallık, pür-şûr u şagab, bürehne,pâ ve bî- pervâ, bî-ser, bî-ser ü sâmân, pür-şûr u hurûşan gezmek, gaybden câzibe yetişüp kendüden gitmek, şânında sünûn şubesi olmak, bakışı dkivâne olmak vb."[411]

Sehî'de: Katip Şevkî, Cemilî, Namî, Latîfî'de Türabî, Nesimî, Mevlânâ Lutfî, Nigahî, 'Âşık Çelbi'de Lütfî, Yetîm, Ca'ferî, Cevrî, Celelî, Hicrî, vb. şâirler bu özellikleriyle zikredilmektedir.

Sehî, Mu'idî için: "Ol fevt olıcak buna bir şûrîdelik yürünüp şuglden kalıp, eglenemeyüp, ..."; Şem'î için: "Anda oturup irşada meşgulken aşk ateşi hararetinden ve sevda galebesi germiyetinden şûrîde-hal ve müşeveşü'lahval olup...".

Latîfî, Türabî için: "muhtelü'd-dimagdur veya muhtelü'd-dimag oldı, akıldan bigane,..."

'Âşık Çelebi, Cevrî için: "kendü hod beherhal pür-aşk u şevk u vecd u hâldür."[412]

Hercâî, Kararsız ve Gezgin Mizâclılık:

Bunlardan hercâî, kararsız mizâc için en çok kullanılan tâbir, "televvün veya mütelevvin"dir.

---

[411] TOLASA, a.g.e., 145.

Nevâî birkaç şâirin bu özelliğinden bahseder: Mevlânâ Kabulî için: Kunduzdın Horasanga kilgende bâ'is-i tahsîlni zâhir kıldı. Çün dimâgıda birer nime perîşânlıgı bar. Ve tavrıda levendlıg. Ol müddeası yahşı müyesser bolmas.", Mevlânâ Riyazî için: "Etvârı mütelevvin kişidür."[413]

Anadolu tezkirelerinde de aynı tâbir kullanılır: Sehî, Gazalî'de divâne-reng mütelevvin..."; 'Âşık Çelebi, Muammayî için: "yine maraz-ı televvüni hareket iderdi. Onu kor birinin dahi yanına giderdi."

Gazâli (Deli Birader), "mütelevvin'liğinde her üç tezkirecinin de ortak düşüncede olduğu bir şâirdir. Belli bir yerde, bir işte, bu düzende, bir kişinin yanında uzun süre duramamak, devamlı oradan oraya geçmek, dolaşmak, gelmek, gitmek, bunların belirgin vasfı olarak gözükür.[414]

Seyahat hali de daha çok, "mütelevvin" ve kayıtsız, özgür bir mizacın eseri olarak göze çarpar. Bununla birlikte, zevkin ve merakın ağır bastığı durumlar da vardır.

Muzdarip ve Karamsar Mizaclılık:

Çoğunlukla sebebini belirtmemekle beraber, bazı şâirlerin, "derdmend, pür-derd, perîşân-rûzgâr, nâ-ümîd, nâ-murâd-meniş, pür-sûz, perîşân, bî-ser ü sâmân vb." hal ve vasıflarla tavsif edildiği görülür.

Nevâî, derdmend tâbirini sadece Mevlânâ Sâfî için kullanır: "Be-gâyet dervîşveş ve fânî-sıfat derdmend-şîve yigitdür."[415]

---

[412] TOLASA, a.g.e., 145.
[413] MECALİS; a.g.e., 102.
[414] TOLASA, a.g.e., 146.
[415] MECALİS; a.g.e., 105.

Anadolu tezkireleri arasında özellikle "derdmend" tâbiri Sehî'de Rahikî, Kara Fakih ve Latîfî maddelerinde kullanılır. Baba Nedimî için: "Ve her nesneden fârig lâübalî derdmend kimesne idi."

Kanâat, Ferâgat ve İnzivâ:

Şâirlerin mizac, hal ve yaşayışları üzerine yapılan tavsif ve açıklamaların önemli bir kısmında, çeşitli mevki ve maddi imkânların terkedildiği, elde kalan küçük bir geçim imkânıyla yetinilerek bir köşeye çekilerek münzevî hayatın tercih edildiği görülür.

Nevâî, şâirlerin makam, mevki ve maddi imkânları terkedişlerini genelde dervişliğe bağlamaktadır. Mevlânâ Yahya Sibek için: "Mevlânâ dervîş ve kâni' kişi irdi. Kûşe'i ihtiyâr kılgan cihetidin letâyif-i tab'ı azrak tuttı.", Mîr Yadigâr için: "Horasannıng asil ve müteayyen mîr-zâdeleridindür. Ammâ mülazemet tarikin terk kılıp kûşe ihtiyâr kıldı. Fânîveş ve bî-tekellüf irdi. Cüz'î müştegılatı hâsılı bile kanaat kılıp irdi.", Seyyid Hasan Erdeşîr için: "Tasavvufda tab'ı hûb irdi. Selâtin terbiyeti huzûrığa boldılar özin yırak tarttı. Ve lîkin Sultân-ı Sâhib-kıran hulk ve lutf-ı müfrit bile iş arasığa kiyürdi ve uluğ terbiyetler kıldı. Ve çün meyli bi't-tab' fakr sarı gâlib irdi 'âkıbet hemol cânibni ihtiyâr kıldı. Ve Hazret-i Mevlânâ Muhammed Tebâdegânî K.S hıdmetide kim mürşid-i zamân irdi ve zikri ötti sülûk ihtiyâr kılıp erbâ'inler çıkarıp köp makâsıd-ı manevî hâsıl kıldı."[416], Dervîş Nazikî için: "Özi sipâhlık terkin tutup dervîşlik vâdîsiga tüşüp kepenek-pûşluk şıkkıda Meşhedde kûşe ihtiyâr kıldı. Ve ma'âşı ötkünçe kim gedâylıg kılmagay ilkide nime kînesi bar irdi. Zihî sâhib-devleti kim ol irdi.", Şeyh Âzerî için: "Hacc-ı mübarek seferiga barıp seyr resmi bile Hind sarı müteveccih boldı. Anda köp ekâbir ve meşâyıh hidmetiga müşerref bolup ol mülk selâtini anga mürîd ve mu'tekid boldılar. Ve

[416] MECALİS; a.g.e., 65.

Hinddin kayıtkandın songra Esferayinde kûşe ihtiyâr kılıp tâ'atga meşgûl boldı."[417]

Anadolu tezkirelerinde ise sekiz-on şâir dışında pek çoğunun sebebi, ahlakî ve tasavvufîdir. "Kanâat, tevekkül, tevecüh, ferâgat, kat-ı alâka, dünyâ ve mâ-fîhâ'dan istignâ, vahdet, uzlet, halvet, terk-i örf ü izâfet, fakr u fenâ vb." tâbirler, bunun sebep ve netice etrafında toplanan hal ve hususiyetler olur.

Sehî, Arifî için: "Erkân-ı devletde kitabet hıdmetin iderken hıdmetden feragat idüp künc-i huzûrda kanaat yüzin gösterdi."

Latîfî, Usulî için: "İbrahim Gülşenî Hz.'ne iradet getürmişdi. Ve nefsün ârzû-yı hevâsına ve kalbin meyl ü iştihasına yelmekden geçüp kûşe-i uzletde ve künc-i feragatda oturmışdı."

'Âşık Çelebi, Selâmî için: "...ser-i selâmet-i ceyb-i uzlete ve pây-i vahdeti dâmen-i ferâgata çekmekde..."[418]

Dervişâne Mizâc ve Yaşayış:

Dervişçe bir mizac ve yaşayışın kapsamı aslında çok geniştir. Buraya kadar ve bundan sonra üzerinde durduğumuz bir çok hal ve vasfı bu başlık altında bir araya toplamamız mümkündür.

Dikkat edileceği üzre bu ifadelerde dervişlik, bir sosyal ve kültürel statü olarak değil, bir yaşam tarzı, bir mizac özelliği olarak sözkonusu edilmekte ve anlatılanlardan böyle bir mizac ve yaşayışın oldukça tasvip gördüğü de anlaşılmaktdır.

---

[417] MECALİS; a.g.e., 6.
[418] TOLASA; a.g.e., 149.

Nevâî, dervişane yaşamı anlatırken: nâ-murad-şive, dervişveş, bî-tekellüf, fanî-sıfat, fakirveş, abdalveş, vb. sıfatlar kullanır. Mevlânâ Eşref için: "Dervîşveş ve nâ-murâd-şîve kişi irdi."[419], Mîr İslâm Gazalî için: "Zâhir ulûmın tekmîl kıldı velîkin fânî-sıfat ve bî-tekellüf kişi irdi.", Mevlânâ Muhammed Câmî için: "Ahlâk ve sıfâtı dervîşâne ve sülûk ü revîşi bî-hîşâne edvâr ve musikî ilmide mâhir ve sâyir fazliyâtda kâmil irdi.", Mevlânâ Abdulvehhab için: "Abdâlveş kişi irdi.", Mevlânâ Yarî için: "Vezîr-zâde irdi. Ammâ derviş ü âzâde irdi.", Mevlânâ Sırrî için: "Abdalveş yigitdür.", Mevlânâ Gubarî için: "Fakîrveş kişi hem bar.", Mevlânâ Nergisî için: "Mazlûmveş yigitdür.", Mevlânâ Batınî için: "Fakîr ve sâde kişidür.", Mevlânâ Hâcı için: Derviş ve munkatı' kişidür. Nice katla Ka'bega barıp. Bazı katla hemânâ ki yayak hem baraygandur.", Sultan Ahmed Mîrzâ için: "Yahşı ahlâklık pesendîde etvârlık dervişveş ve âdemî-şîve kişidür."[420]

Sehî'de Türabî, Penahî, Ezherî, Derviş Talibî ve Yakinî'yi; Latîfî'de Hasan Rumî, Hüseynî, Safa-yi Cerrah, Garibî, Askerî, Zahirî, Sûzî, Sehî Bey, Hayretî, 'Âşık Paşa, Helakî ve Şem'î'yi; 'Âşık Çelebi'de Şanî, Halil-i Zerd, Kabilî, Hayretî, LA'lî, Fakirî, Rızayî, Aşkî, Lütfî ve Sayî'yi örnek verebiliriz.

Sehî, Hamdî Çelebi için: "Nazik, zarîf, fakr u faka ile iftihar ider derviş idi."; Latîfî Meşrebî-i Kalender için: "derviş-nihad kalender-meşreb kimesnedür."; Ziyayî için: "derviş-siret bî-tekellüf kimesne idi."; 'Âşık Çelebi, Hüserv için: "abdal-nakş fanîveş yigitdür."; Şemsî için: "Yetîmveş ve derviş-reviş fanî-şive ve kalender-meniş..."[421]

Güzel Huy ve Ahlaklılık:

Tezkireciler bir çok şâiri, genel mahiyetde, güzel huy ve ahlak sahibi olmaları bakımından tavsif eder ve överler. Bunun için kullanılan ifadenin esasını, "hulk, ahlak, huy" gibi kelime ve tâbirler oluşturur.

---

[419] MECALİS; a.g.e., 8.
[420] MECALİS; a.g.e., 183.
[421] TOLASA, a.g.e., 151.

Nevâî, Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî için: "Kibâr-ı evliyâdındur. Harizm halkı gâyet melekî-sıfatlığıdın Hâceni "Yer Feriştesi" dirlerirdi.", Mevlânâ Hayalî için: "Özi hoş-hulk u hoş-tavr yigit irmiş.", Emîr Şeyhim Süheylî: "Kiçik yaşıdın tab' âsârı ve zihn nümûdârı andın köp zâhir ve hamîde ahlak ve pesendîde ma'âş etvârıdın bâhir irdi."[422], Mîr Esedullâh için: "Ve Fakîrning medreseside sebak okur irdi. Sûret ve sîreti yahşı yigitdür.", Hafız Şerbetî için: "Horasannıng müteayyenleridindür. Âdemîveş mütevâzî ve müeddeb kişidür. Ve hoş-hânkâhıda ferîd-i zamân irdi. Tab'ı dagı hûbdur.", Mîr Hüseyîn Muammâyî için: "Ança hamîde-ahlâk ve pesendîde-etvârı bar kim şerhidin kalem tili ve kalem-zen iligi âcizdür. Ve vilâyet âsârı hâlidin peydâ ve fenâ nümûdarı zâtıdın hüveydâdur."[423]

Anadolu tezkireleri de benzer ifadelerle ahlakı iyi olan şâirleri övmüştür: Sehî, Sürurî Çelebi, Lütfî Paşa, Ruhî, Amrî; Latîfî, Zaifî, Adnî, Beyanî; 'Âşık Çelebi, Rızayî, Zihnî, Ahdî, Vüsulî, Ulvî, Da'î vb.

'Âşık Çelebi, Garibî için: "Mezkûrun egerçi mekârim-i ahlâkı çoğidi."; Vahyî-i Sanî için: "Danişmendliği zamanında hoşmezâk ve hûb-ahlak idi."

Büyüklenme, Kendini Beğenme, Kendini Satma:

Nevâî, kendini beğenme ve büyüklenme özelliğini; tekebbür, hodray, hod-ârây vb. tâbirlerle anlatır: Hâce Ebû İshâk için: Tâlib-i ilm ve hoş-tab' yiğit irdi. Ammâ bed-hûy be mütekebbir hem bar irdi.", Velî Kalender için: "Hîre ve dîlîr ü bî-hayâ kişi irdi.", Mevlânâ Riyâzî için: "Mütekebbir ve muacceb kişi irdi.", Mevlânâ Âsafî için: "Ammâ ni tab'ın işke buyurur ni hâfızasın. Yetîmveşlik ve ra'nâ-sıfatlık ve hod-râylık ve hod-ârâylık bile evkâtın zâyi'

[422] MECALİS; a.g.e., 68.
[423] MECALİS; a.g.e., 135.

kılur. Bu nev' garîb sıfatı köpdür kim aytılsa söz uzalur mutlaka pend-pezîr irmes. Bu cihetdin begâyet perîşândur. İnşallâh tüz yolga kirgey."[424]

Anadolu tezkireleri ise "Hod-bîn, hod-pesend, magrur, zu'm ü pindâr, hod-fürûş, kendüyi satmak "ene feridün" deme, kendüye zu'mü veya itikadı hadden ziyade olmak, kibr-âyînlilk, ucb ü pindâr, gurur ve istikbar, mütekebbir vb." kelime ve ifadelerle bu ruh halini anlatmaya çalışmıştır. Latîfî ve A. Çelebi'nin şu şâirlerde tesbit ettikleri şahid oluruz: Latîfî'de Figâni, Kebirî, Nigâhi, Vâlihî-i Belgrâdi; A. Çelebi'de: Fazlî-i Leng, Nişânî-i Sâlis, Vahyî-i Sânî, Mü'min, Selikî, Emirek, ve Behlül.[425]

Rüşvet, Sahtekârlık, Hırsızlık:

Nevâî, rüşvet hâdisesi ve sahtekârlıkla ilgili iki vakadan bahseder. Her iki vaka da kadılarla ilgilidir: Seyyid Abdülhak için: " Hoçan vilayetining kadısı işek birip sadr anı kâdî kılganda bu kıtası meşhûrdur.", Mevlânâ Riyazî için: "Etvârı mütelevvin kişidür. Ol vilâyetin kadısı irdi. Ol emrga münafî işler andın sâdır bolur ma'zûl boldı."[426]

Anadolu tezkirecilerinden 'Âşık Çelebi'nin Saatî hakkındaki: "tagyîrü'ş-şekl li-ecli'l-ekl... etkiyâ sûretinde eşkıyâdan idi... 147/a şeklinde verdiği bilgi sahtekârlık örneğidir. Revânî'nin "sürre akçası" üzerinde yapmış olduğu yolsuzluk her üç tezkirede de açıkça anlatılan bir olaydır. 'Âşık Çelebi, Özrî ve Layihî'yi rüşvetten açık bir şekilde tenkit etmiştir.

---

[424] MECALİS; a.g.e., 70.
[425] TOLASA; a.g.e., 157.
[426] MECALİS; a.g.e., 55.

d.Dini-Tasavvufi Düşünce Ve Yaşayışları:

Tezkirecilerin tanıtma ve değerlendirme alanına oldukça geniş biçimde giren konulardan biri de, şâirlerin dinî-tasavvufi düşünce ve yaşayışlarıdır. Şâirler üzerine bu bakımlardan yapılan tanıtma ve değerlendirmeler, islamın şartları vb. gibi, her müslüman tarafından yerine getirilmesi zorunlu esaslardan ziyade, yapılması veya yaşanılması kişinin kendi arzu ve iradesine bırakılmış faaliyetleri içerir.

İster belli bir tarikat usul ve dairesinde, isterse bu yolun genel ve ortak esasları içerisinde olsun, bu yönden tavsif ve değerlendirmeye uğrayan şâirlerde, çoğunlukla, şu hal ve durumların dikkat çektiği ve takdire uğradığı görülür: Şâirlerin tasavvufî düşünce ve esaslara karşı duydukları arzu ve eğilim, bu yaşayışa gösterdikleri ruhî yatkınlık ve düşkünlük, böyle bir hayata ve yaşayışa giriş, bu girişin şekli, sebebi, gayesi, bu hayata başlarken şâirin baş vurduğu kişiler, yollar; bu hayatın esasları içinde ortaya çıkan yaşayış hal ve şekilleri, ulaşılan merhaleler; gerek kişisel, gerek toplumsal ve gerekse bu yaşayışın kendi esasları ve düzeni açısından elde edilen veya ortaya çıkan sonuçlar vb.

Nevâî, dinî ve tasavvufî durumlarını anlattığı şâirlerden bazılarının kimin müridi olduklarını vurgular: Emir Kasım Envâr için: "Yigitlikleride Şeyh Sadrüddin Erdebilî(k.s.)'ğa mürîd boldılar.", Hâfız Sa'd için: "Mîr Kasım müridleridindür.", Mevlânâ Burûcî için: "Mevlânâ Sadeddin Kaşgarînin mürididür. Nakş- Bendiyye silsilesidindür. Kalın müridleri bar irdi. Özi şehr mescid-i câmîide sulûk kılur irdi."[427]

Bazı şâirlerin ise tasavvufda kat ettikleri mertebelere ve başarılarına dikkat çeker: Emir Kasım Envâr için: "Ve sûfiyye âdâb u tarîkin andın tekmîl kılıp Şeyh işâreti bile Horasanğa kildiler. Az vaktda halâyık Mîr hıdmetiğa

[427] MECALİS; a.g.e., 50.

firifte bolup gavga kıla başladılar.", Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî için: "Ve nice tasavvufda yahşı musannefatı bar.", Derviş Mansur için: "Tasavvuf ilmide Hafız Alî Câmî şâgirdi irdi kim anıng ta'rifide akl kâsırdur.", Hâce Müeyyed Mühne için: "Yıllar mezar başıda şeyh irdi. Ve zâhir ulûmın tekmîl kılıp irdi. Ve va'z mecâlisi be-gâyet germ ü pür-şûr vâki' bolur irdi. Ve Hâce sema'nı dagı müessir kılur irdi."[428], Seyyid Hasan Erdeşîr için: "Tasavvufda tab'ı hûb irdi. Selâtin terbiyeti huzûrığa boldılar özin yırak tarttı. Ve lîkin Sultân-ı Sâhibkıran hulk ve lutf-ı müfrit bile iş arasığa kiyürdi ve uluğ terbiyetler kıldı. Ve çün meyli bi't-tab' fakr sarı gâlib irdi 'âkıbet hemol cânibni ihtiyâr kıldı. Ve Hazret-i Mevlânâ Muhammed Tebâdegânî K.S hıdmetide kim mürşid-i zamân irdi ve zikri ötti sülûk ihtiyâr kılıp erbâ'inler çıkarıp köp makâsıd-ı manevî hâsıl kıldı."[429]

Nevâî, bazı şâirlerin ise tasavvuf ıstılahını iyi bildiklerini söyler: Mevlânâ Mukîmî için: "Dervîş-meşreb kişi irdi. Sûfiyye ıstılâhâtıdın hem vukûfı bar irdi.", Mîr Kemaleddin için: "Ve tasavvuf ilmide tab'ı be-gâyet kâbil ve alar ıstılâhıdın sâhib-vukûf. Hz. Hace Abdullah Ensarîning "Menazilü's-Sâyirînga şerh bitipdür. Mîr hoş-şekl ve hoş-tab' ve hoş-muhavere yigitdür. Barça hünerler bile ârâste ve mundın özge aybı tokdur kim: dervîşveş ve sûfîveş kişi ve özin şeyhlık ismiga mevsûm kılıpdur."[430]

Latîfî, Usulî için: "Ekseriya eş'ârı tasavvufa müteallik kelimât ve ..."; 'Âşık Çelebi'nin Hayatî için: "Gazelleri tasavvuf tarzına ve ehl-i hakayık uslûbı nagzına söylerdi." şeklindeki tanıtmaları da şâirlerin tasavvuf ıstılahı ve bu ıstılahın şiirdeki kullanımı hakkındadır.

Nevâî'nin üzerinde durduğu konulardan birisi de şâirlerin dinî ve tasavvufî yaşamdaki farklılıklarıdır: Derviş Mansur için: "Sebzvarlıgdur. Dervîş ve perhîzkâr ve mürtâz kişi irdi. Köprek evkât sâyim irdi.", Hâce Yûsuf

[428] MECALİS; a.g.e., 37.
[429] MECALİS; a.g.e., 65.
[430] MECALİS; a.g.e., 133.

Bürhân için: "Fakr u fenâ tarîkida sülûk kılur irdi. Tecerrüd ve inkitâ' resmin köp meslûk tutar irdi. Ve cemî-i ehl-i turuknıng sâhib-i tarîki irdi."[431], Hz. Mahdûmî Şeyhülislâmî Mevlânâ Nûriddin Abdurrahmân Câmî için: "Çün bu muhtasarda mezkûr bolgan cemaatning re's ü re'îsi ol zât-ı nefîs ve bu risâlede mestûr bolgan gürûhnıng muktedası ve pîşüvâsı ol gevher-i yektâdur. Mübârek isimleri bu evrâkda sebt bolurdın zîr ve yazılmasa dil-pezîr irmes irdi. Cür'et boldı çün alar ilge ma'lûm bolsun dip bireri sebt itilgey kim kütüblerning atın bitilse bu evrâkdın aşar. Ve musennâfatları dürleri zikrin kılılsa gerdûn bahrı andın taşar. Lâ-cerem çün bu ma'nî bililür du'â bile hatm kılılur."[432]

Latîfî de benzer ifadelerle Mevlânâ, Sultan Veled, 'Âşık Paşa, Şeyh Vefa, Şeyh İlahî, vb. şâirlerin tasavvufî yaşamdaki hallerine dikkat çeker. Sultan Veled için: "cezebât-ı İlahiyye ile ekser evkatta vâlih ve meczûb ve matlab-ı Cenab-ı Hakda hem tâlib ve hem matlûb idi."[433]

Nevâî, Mevlânâ Binâyî maddesinde farklı bir durumu konu eder ve tasavvufî seyr ü sülükde mürşidsiz bir yere varılamayacağını dile getirir: "Bu sıfat selbi üçün fakr tarîkin ihtiyâr kıldı. Ve riyâzatlar hem tarttı. Çün pîr ve mürşîdi yok irdi. Öz başıga kılgan üçün hiç fayda birmedi. İl ta'n u teşnîdin Herîde tura almay Irakka bardı."[434]

Nevâî, bazı şâirleri ise müselmanveş, sünnî-mezheb gibi tâbirlerle anlatmaktadır: Mevlânâ Mesihî için: "Pâkîze-rûzgâr ve Müselmânveş kişi irdi. Dirler ki Mekke ziyâreti devletiga müşerref boldı.", Şâh-ı Bedehşan için: "Hoş-tab'u müselmân-veş kişi irdi.", Mevlânâ Muhammed Mu'ammâyi için: latif ve sünni-mezheb kişi irdi."[435]

---

[431] MECALİS; a.g.e., 46.
[432] MECALİS; a.g.e., 22.
[433] TOLASA, a.g.e., 157.
[434] MECALİS; a.g.e., 71.
[435] MECALİS; a.g.e., 37.

Latîfî, Hayretî'de: "Derviş-meşreb ve Caferî-mezheb"; Saatî'de: "Vâsi'-meşreb ve Şia-meşreb" gibi tanıtmaları da şâirlerin tarikat ve mezhep bilgileri hakkındadır.

Nevâî, tasavvuf ıstılahını bilen bir şâirin yazdığı bir gazelden dolayı küfürle suçlandığını, ancak ispatlayamadıklarını söylemektedir: Mevlânâ Hüseyin Harezmî için: "Mevlânânı Şahrûh Mirza zamânında bir gazel üçün tekfîr kılıp Harezmdin Herîğa kiltirdiler. Çün dânişmend ve ıstılâh bilür kişi irdi. Hiç nime sâbit kıla almadılar dağı mülkige kitti."[436]

Bütün buraya kadar tesbit edilen durumlar ve verilen örneklerden, ehl-i sünet akidesi içinde kalan, şeriatı gözeten, hoşgörü hudutlarını zorlamayan, zorluyr görünse bile cezbe hali neticesi olduğuna, bir kasıt ve propagandaya dayanmadığına, samimi bir ruh halinin tezâhürü olduğuna inanılan durumlara dikkat etmek gerekir.

Bu meselenin önemle belirtilmesi gereken bir diğer yönü vardır ki, o da tasavvufî yolda ululuğa, yüceliğe, yüksekliğe ulaştığı kabul edilen bazı kimselere, tezkirecilerce, şâirlik hal ve vasfının yakıştırılmadığı ve bu kimseler tarafından yazılan şiirlerin, diğer şâirlerinkinden ayrı bir yorum ve değişik bir değer düzeyine oturtulduğudur.

e.Hüner Ve Kabiliyetler:

Şâirlerin şiir dışında kalan çeşitli sanat ve kültür dallarında sahip oldukları hüner, kabiliyet ve beceriler, tezkirecilerin üzerinde önem ve ısrarla durdukları konulardan birisidir. Tezkireler genellikle şâirlerin hangi konuda hünerli olduklarını açık bir şekilde anlatırlar. Bazen de "pür-hüner, ehl-i hüner, kâbil, her fende mâhir, vb." ifadelerle anlatmaya çalışırlar.

---

[436] MECALİS; a.g.e., 6.

Tezkirelerde çok sık bahsi geçen hünerlerin başında "mûsikî" gelmektedir. Şâirlerin musikî ilminde hüner sahibi oldukları "ilm-i edvâr ve musikî" tâbirleriyle anlatılır.

Câmî, tezkiresine aldığı şâirlerin bazı hüner ve kabiliyetlerinden kısaca bahsetmiştir. Baharistân'da anlatılan hünerlerin başında musikî gelmektedir. Rudegî için: "Sesinin güzelliği dolayısıyla çalgıcılığa heves etti. Ud öğrendi, bu sazda üstad oldu."[437]

Nevâî, bu sanat dalına en fazla önem veren şâirlerin başında gelmektedir. Musikî ilmini öğrenmek için dersler alan ve yeni makamlar icad eden Nevâî, tezkiresinde birçok musikî üstadına yer vermiştir. Mesela Hâce Yûsuf Bürhân için: "Ve musikî ilmin hem yahşı bilür irdi. Ve Fakîr mûsikî fennide anıng şâgirdi min. Köprek öz şi'riga mûsikî baglar irdi. İsfehan amelini bu beytiga baglaptur.", Hâce Ebu'l-Vefâ Harizmî için: "Edvâr ve musikî ilmide dagı mahâreti bar irdi kim risâlesidin ma'lûm bolur."[438], Mevlânâ Sâhib Belhî için: "Edvâr ve mûsikî ilmide kâmil irdi.", Mevlânâ Muhammed Câmî için: "Ahlâk ve sıfâtı dervîşâne ve sülûk ü revîşi bî-hîşâne edvâr ve musikî ilmide mâhir ve sâyir fazliyâtda kâmil irdi.", Mevlânâ Şeyhî için: "Tab'lıkdur. Andın kilgende edvâr u mûsikîga hem sâhib-i vukûf kildi.", Pehlevan Muhammed Guştî-gîr için: "Kim köp fezâyil bile ârâstedür. Mûsikî ve edvâr ilmide devrning bî-nazîridür.", Hâce Abdullâh Sadr için: "vezâret divanıda mühür basar irdi. Edvâr ve mûsikî ilmide ve hutût fennide bî-nazîr boldı. Ve kânûnnı ma'lûm imes kim hergiz kişi andak çalmış bolgay."[439]

Nevâî'nin üzerinde durduğu konulardan birisi de o devrin önemli sâzende ve hânendeleridir. Muhammed 'Alî için: "Köprek sazlarını yahşı çalar irdi. Üni ve usûli hûb irdi. Mûsikî 'ilmidin hem haberdâr irdi.", Mevlânâ Sâlimî

[437] CAMİ, a.g.e.,208
[438] MECALİS; a.g.e., 5.
[439] MECALİS; a.g.e., 154.

için: "Andın songra şi'r ve muammâhâ ve hatka kûşiş kıldı. Yene sazlardın ûd u tanbûr örgendi. Ve mûsikîde hem tasnîfler bagladı. Hem nefeside selâset bar.", Hacı Kemaleddin Udî için: "Zarîf kişi irdi. Ve öz zamânının hoş-nüvâsâzı irdi. Kim barça halâyık anı müsellem tutar irdiler.", Hafız Muhammed Sultan Şâh için: "Hoş-hân hâfız ve hoş-nüvis hattatdur.", Hâfız Celaleddin Mahmûd için: "Ve yahşı mihrâb-hân hâfızdur. Şi'r ve muammâ aytur. Ve hatnı yahşı bitir.", Muhammed 'Alî için: "Köprek sazlarını yahşı çalar irdi. Üni ve usûli hûb irdi. Mûsikî 'ilmidin hem haberdâr irdi. Hutûtnı hûb biter irdi. Egerçi bu fakîrning kavm u hayli Sultan-ı Sâhib-kıranning bayrı kulları ve mevrûsî bendeleridürler. Ammâ bu mezkûr bolğan salâhiyetler cihetidin ol Hazretning iltifâtı ve 'inâyeti anıng bile özgelerdin köprek irdi."[440], Üstad Kul Muhammed için: "Kiçik yaşıda gîcek çalar irdi. Kâbiliyyet âsârı ol fende andın köp zâhir bolur irdi. Terbiyetiga meşgûl boluldı. Hâlâ ol fen üstadları müteaddid anıng musennefatın yad tutup şâgirdligige mübâhidürler. Ammâ ûd u gîcek kopuznı asrıda ança kişi çala almas. Ve muammâ kavâidin hem mazbût bilür.", Mîr Habîbullâh için: Ud çalarga hem kâbiliyyeti bar. Hem aşkı bar. Ümîd ol kim ol fende yahşı bolgay."[441]

Anadolu tezkirelerinde de en çok üzerinde durulan hüner ve kabiletlerin başında musiki gelmektedir. Sehî'de Sultan Korkud, Zarî, Serîrî, Garamî, Sagarî, Katibî, Nahifî, Makamî, Habibî ve Bakî'yi; Latîfî'de Meşrebî-i Kalender, Şemsî-i Edvârî, İşretî, Şâvür, Valihî, Behlül-i Hafız, Senayî, Zarî-i Sûzenî, Daî, Sagarî ve Andelibî'yi; 'Âşık Çelebi'de Sülukî, Garamî, İlmî, Revnak, Selman-ı Bursevî, Ubeydî, İşretî, vb. şâirlerin musikî ilminde faaliyet gösterdiklerini görmekteyiz.

Sehî'de Zarî için: "Hûb tanbûr-nüvâz ve latîf hoş-âvâz ilm-i edvârı güzel ve sâz ahvalin bî-bedel bilürdi."; Latîfî, Şemsî-i Edvârî için: "Ale'l-husus ki ilm-i edvârda ve fenn-i mûsikârda sâhib-i telîf ve ehl-i tasnif idi."; 'Âşık

[440] MECALİS; a.g.e., 63.
[441] MECALİS; a.g.e., 162.

Çelebi, Derûnî-i Salis için: "İlm-i edvârda ve fenn-i mûsikârda âlemlere âvâze salmışdur."[442]

Nevâî, şiir ve kaside okumayı da önemli hünerlerden birisi olarak göstermiştir. Hâce Ebû Sa'îd için: "Ammâ öz şi'rin okurda yıglamsınıp okur. Dagı özi müteessir bolup her dem ulug tınar. Tâ bes kılmagunça il tınmas.", Baba Şûrîde için: "Kasîde-hânlıkka ma'rûf ve meşhûrdur. Ve tab'ıda köp çâşnî bolur."[443]

Nevâî'nin üzerinde önemle durduğu hususlardan birisi de hat sanatı ve altı kalemde yazı yazabilmektir. Mevlânâ Sîmî için: "Şi'r ve mu'ammâ ve inşâ ve hattda asrıdagı bu fen ehli müsellem tutar irdiler. Bir gün da'vî bile iki ming beyt aytıp bitigeni meşhûrdur.", Hace Hasan Hızır Şâh:Nesh-ta'lîk hattın hem Mevlâna Câ'fer tarikin taklid kılıp şirin bitir irdi.", Mevlânâ Riyâzî için: "Câmi'ü'l-Fezâyil ve Mukavvi'd-delâyil kişi irdi. Ve yitti kalem bilen hattı hûb bitir irdi."[444], Mevlânâ Asîlî için: "Nesih ve ta'lîk hattın dagı yaman bilmes.", Mevlânâ Mecnûn için: "Şûh tab'ı bar. Zatı dagı makbûl düşüptür. Hoş-nüvis yigitdür. Bâz-gûne hattını andak revân ve sâf bitir kim mahall-i taacübdür. Ve körmegen kişi ise ne almas.", Şeyh-zâde Pûrânî için: "Az fursatda hutûtnı andag bitidi kim ol fen üstadları otuz yılda ança bitimeydürler.", Mevlânâ Şîr Alî için: "Alemning meşâhiridindür. Öz zamânıda nesh-i ta'lîk hattın andak bitidi kim hiç kişi taklîd kıla almadı.", Mevlânâ Sultân Alî için: "Bu kün Horasannıng ve âlemning ekser bilâdıda nesh-i ta'lîk hattıda kıbletü'l-küttâbdur. Ve kitâbet mülkining kalem-revi yek kalma anga müsellemdür. Ve ança hamîde-ahlak ve güzîde-etvâr bile ârâste ve pîrâstedür kim şerhidin kalem tili âciz ve hüsn-i hulkda nazîri yoktur. Ve tab'ı dagı hûb vâkı' boluptur.", Hâce Mahmûd için: "Hutûtnı yahşı bitir. Nazmı hem yahşı. Bu

[442] TOLASA, a.g.e., 211.
[443] MECALİS, a.g.e., 118.
[444] MECALİS, a.g.e., 55.

yakında dürcî bitip irdi. Ve altı kalemni tertîb bile sebt itip irdi. Bu dürcning âhiride niçe beyt-i mesnevî hem hatları ta'rîfide nazm kılıp irdi."[445]

Sehî'nin Lealî, Mesihî, Kâtibî, Kâtib Sihrî; Latîfî'nin Katibî; 'Âşık Çelebi'nin Ahdî-i Acemî, Sırrî ve Manevî gibi şâirlerde: "güzel kitabet var; hoş kitabeti var idi; kendüsi latif kâtibdür; fenn-i kitabetde ser-âmed; fenn-i kitabetde mâhir ve hutût-ı muhtelifeye kâdir; hoş-kitabet kimesnedür; vb. Ayrıca bazı şâirler: "hüsn-i hattı hûb; hutût-ı muhtelifeye kâdir; ilm-i hutûtda Yakûb-ı Sanî; ta'lik-nüvis; hattı a'lâ, vb. tavsiflerle tanıtılmaktadır.

Nevâî'nin üzerinde durduğu önemli sanat dallarından birisi de süsleme sanatlarıdır. Nevâî, devrin önemli nakış ve tezhip üstadlarını tezkiresine almıştır. Mevlânâ Hevâyî için: "Nakkâşlıkdın birer nime vukûfı bar irdi. Fi'l-cümle kitâbet hem kıla alur irdi. Ve zurefâ dirler irdi kim öz eş'ârın özi bitip cedvel tartıp tezhîb kılıp tayyâr yasap ilge birür kim bu cihetdin şöhret tutkay. Anga aytılsa inkâr kılıp hezl ü mutâyebe bile ötkerür irdi."[446], Mevlânâ Figânî için: "Ve mücellidlıg hem bilür. Ve nakş-barlıgda hünermenddür. Ammâ anı ekser evkât hoş-tab'lık illeti perîşân tutar.", Mevlânâ Şerbetî için: "Ve nakkâşlık hem bilür. Ebnâ-yı cinside ança salâhiyyetlik kişi azdur.", Hafız Şerbetî için: "Bâbur Mirzâ köp tahsîn ü ihsân kılıptur. Hâfızning yahşı nakışları hem bar.", Hâce Kemaleddin Hüseyin için: "Nâme hattın yahşı bitir ve dirler ki mûsikîde hem dahli bar. Ve ba'zı nakşlarnı anga mensûb kılurlar."[447]

Anadolu tezkirelerinde Nevâî kadar olmasa da bazı nakış ve tezhib üstadlarına yer verilmiştir. Sehî, Safî için: "Üstad nakkâş idi resm idüp nakşın itdükde Erjenk anun nakşına hayran ve Manî-i Çîn tasvirinde sergerdân olurdı." Ayrıca Latîfî, Safî ve Câmî'yi; 'Âşık Çelebi de Penahî, Nakşî, Nigarî ve Rahmî'yi benzer ifadelerle anlatmaktadır.

---

[445] MECALİS, a:g.e., 147.
[446] MECALİS, a.g.e., 47.
[447] MECALİS, a.g.e., 153.

Nevâî, bazı şâirlerin çok iyi satranç oynadıklarından bahseder. Mevlânâ Sâhib için: "Gâyibâne şatrancı hûb oynar.", Mevlânâ Muhammed Tâlib için: "Ve şatrancga aceb meşûfdur. Ve muammâga hem köprek meşgûl bolur.", Mevlânâ Vaslî için: Kebîr ve sagîr şatrancnı hûb oynar.", Mevlânâ Fazlullah için: "Şi'r ü muammâ ve nerd ü şatranc hâzırâne ve gâyibâne belki sagîr ü kebîrni bilür."[448]

Nevâî, devrin silahlarını iyi kullanan bazı şâirlerden de bahsetmiştir. Ferîdûn Hüseyn Mîrzâ için: "yay küçide yegâne ve ok atarda zamâne ehlide nişâne", Mevlânâ Bekâ'î için: "Dirler ki tîr-endâzlık fennide sâhib-i vukûfdur Biz bilmes biz.", Mîr Haydar için: "Ok atmakda celed ve kılıç çapmakda çâbük ve sâyir celâdetlerde ança bar kim asrının ehli pesend kılurlar."[449]

Anadolu tezkirelerinde de savaş sanatları ile ilgili kabiliyetler dile getirilmiştir. Sehî'nin ok atmak ve yay çekmekde S.Bayezid ve Garibî'ye; gürz salmakda Sultan Cem'e; yine ok atmakta S.Cem, Şamlıoğlu Mustafa beg; Latîfî'nin Dilirî; 'Âşık Çelebi'nin Şikarî'ye dair tanıtmaları bu hüner alanında yapılan belli başlı tanıtmalardır.

---

[448] MECALİS, a.g.e., 175.

f.Fiziksel Özellikler:

Devletşâh şâirlerin fiziksel özellikleri, kusurları ile ilgilenmiş, özellikle lakap, unvan ve mahlaslarıyla ilgili özelliklerine daha fazla yer vermiştir. Ebu'l-Alâ için: "Ebu'l-Alâ sonunda kör oldu. Bunun için kendisine Ed-Darîr derler."[450]

Nevâî, şâirlerin fiziksel özellikleri hakkında çok teferruatlı bilgiler vermemiştir. Ancak bazı şâirlerin bu tür özelliklerine gerek duyulduğunda değinmiştir.

Nevâî, birkaç şâirin güzelliğinden bahsetmiştir. Tabi teferruata girmeden kısa bazı tanıtmalar yapmıştır. Şeyh Sadrüddîn Revâsî için: "Şeyh zîbâ ve ra'nâ irdi. Şekli dil-pesend ü hakâyık ve ma'ârif ayıtmagı dil-firîb irdi.", Mevlânâ Tûtî için: "Yahşı şekllik ve yahşı hulklık yigit irdi.", Mevlânâ Mânî için: "Sâhib-cemâl ve zarîf ü ra'nâ yigitdür. Bâ-vücûd ol kim atası bî-nazîr kâse-gerdür kim çinî yasar. Ve inisi andak nakş kılur kim Çîn ü Hıtâda kıla almaslar. Ol bu ike ve hirfesidin âr kılıp birin kolı birin çehresiçe körmes. Çün hüsni bar. Hüsn-i hattı ve hüsn-i kelâmı dagı bar. Her ne kılsa anga yitker."[451]

Nevâî, bazı şâirlerin bedensel bazı arızılarından ve hastalıklarından söz etmiştir: Mevlânâ Kudsî için: "Agzıda lakva marazı bar irdi. Andak kim agzıdın su barur irdi ve zabt kıla almas irdi.", Mevlânâ Mukbilî için: "Müddetîdür kim ayaygıga marazî târî boluptur kim "leng" boluptur."[452]

Nevâî, bazı şâirlerin görüntülerine ait bilgi vermiştir: Mevlânâ Ayazî için: "Garîb şekillik kişi irdi. Etvârı ve sözi hem-hâh nazm-hâh nesr garîb irdi.",

---

[449] MECALİS, a.g.e., 157.
[450] DEVLETŞÂH, a.g.e., 49.
[451] MECALİS, a.g.e., 81.
[452] MECALİS, a.g.e., 71.

Mevlânâ Ziyâ için: "Hakîr-cüsse üçün eshâbğa mûcib-i bast hem bolur.", Mevlânâ Sa'îd için: "Siyah cürde kişidür.", Mevlânâ Şerârî için: "Gûyâ rengide hamrat bar üçün bu tahallusnı ihtiyâr kılıptur."[453]; Mevlânâ Şihâb için. Müdevvin lakabı bile meşhûrdur. Ve anı Acayibü'l-Mahlûkat dise bolur. Bu ne' kadîmâne şi'r hem aytur ammâ yakındur âdemîlik sûretidin münhali' bolup özge canavar sûretiga mesh bolgay Andak kim insaniyet sîretidin sibâ' u behâyim sîretige mübeddel boluptur. Ammâ da'vî isbatıga bu mısra' ki maklûb-ı müstevî sanatıda aytıpdur."[454]

Nevâî, bir şâirin, saçı döküldüğü için üzülmesini ve bunu takıntı haline getirmesini hikâye eder: Hâce Sultân Muhammed için: "Ve başınıng tügi birer nime azrak üçün burun köp müterediddid ve mütegayyir bolur irdi. Ammâ imdi vüs'at-i meşrebi ol yerge yitipdür kim meclisde baş yalang olturur ve bir ser-i mû gamı yok."[455]

Anadolu tezkireleri şâirlerin fiziksel görünüşleriyle çok ilgilenmiş, bu konuda çok teferruatlı açıklamalarda bulunmuşlardır. Özellikle 'Âşık Çelebi ve kısmen de Latîfî şâirlerin bu yönlerini çok değişik vesilelerle dile getirmişlerdir. Anadolu tezkireleri genel olarak şâirlerin, güzellikleri, boy-posları, yüzleri, giyim kuşamları, tavırları, bedensel özür ve hastalıklarıyla ilgili bilgiler vermişlerdir.

[453] MECALİS, a.g.e., 120.
[454] MECALİS, a.g.e., 139.
[455] MECALİS, a.g.e., 141.

2.ŞİİR VE ŞÂİR ELEŞTİRİSİ AÇISINDAN:

a.Yaratılış Bakımından Şâir

Genel Olarak Yaratılış Hali ve Özellikleri

Şâirlerin sanat güçleriyle, yaratılışları arasındaki ilişkiler, yaratılışlarında sanat açısından var olan bir takım özellikler veya doğuştan bir takım sanat zevk ve yeteneklerine sahip olma hali, tezkirecilerin çok önem verdikleri ve üzerinde ısrarla durdukları bir konudur. Bunda birkaç şekil tespit etmek mümkündür:

Tezkireci, ya şâirin doğuştan şâir olup olmadığı, yaratılışında sanat güç ve yeteneğinin bulunup bulunmadığı, eğer varsa bunun azlığı, çokluğu, yüksekliği, düşüklüğü vb. çeşitli dereceleri üzerinde durur.

Ya onun sanatkâr olarak yaratılış ve mizacının genel niteliklerini tanıtıp değerlendirir. Ya da sözkonusu mizac ve yeteneklerin sanat olayı içerisindeki somut faaliyet ve fonksiyonlarını vermeye çalışır.

Burada ilk iki şıkta konu genel ve soyut bir çerçevede ele alınır. Yapılan tavsif ve değerlendirmelerin neden, niçin yapıldığı, yani şâirin hangi sanat faaliyetine, eserindeki hangi sanat ve estetik değere dayandığı çoğu zaman meçhul kalır. Tabii ki bu, yapılan tavsif ve değerlendirmelerin, herhangi bir sanat ve edebiyat faaliyetine dayanmaksızın, rastgele, yerli yersiz edebiyat dışı etkenlerle yapıldığı anlamına gelmez. Bunlar şüphesiz, şâirin edebî faaliyet ve ürünlerinin tezkireci üzerinde yarattığı edebî estetik ve izlenimlerdir. Sadece ifade edilen değerlerle, onun kaynağı veya objesi arasındaki bağ kopuktur.

Tezkire şartları açısından değerlendirildiğinde, tezkirecilerin yüksek oranda moda ve klişe değerlendirme malzemelerini kullandıkları gözlemlenmektedir.

Bu arada az da olsa dolaylı bir biçimde yapılan tavsif ve değerlendirmelerin neden, niçin yapıldığına dair bilgilere de rastlanmaktadır.

Yaratılışla İlgili Bazı Kelime ve Tâbirler:

"Tab', tabiat, selîka, selâkat, kabiliyet, kuvvet, kudret, iktidar, kadir vb." Bu tâbirler, kimi zaman, şâirin diğer bazı özelliklerine de vurgu yapacak şekilde kullanılır.

Bunlardan **"kuvvet, kudret, kadir, iktidar"** gibi kelimeler diğer bazı kelimelerle beraber şâire ait şiir gücünü ifade eder.

"Kabiliyet" kelimesi de şiire ait bazı kelimelerle beraber kullanılarak şiir gücünü anlatır.

"Tab"(ve tabiat), şâirin yaratılış halini ifade etmek için en sık kullanılan kelimeler arasındadır. Tezkirecilerin kelimeyi şiirle ilgili gücü anlatacak şekilde özelleştirdikleri görülür.

"Selîka"(ve selakat) kelmeleri de tab' gibi genel bir yetenek anlamına gelir; ancak tezkireciler bu kelimeyi de şiirleik gücünü anlatmak için kullandıkları görülür.

Doğal Sanat Gücü Üzerine Genel Tavsif ve Değerlendirmeler:

Şâirin yaratılışında var olan sanat güç ve yeteneklerinin, edebî değerlendirmelerde büyük bir ağırlık ve önem taşıdığı görülmektedir. Hatta şâirliğin asıl bu güce dayandırıldığı, böyle bir güce sahip olmayanların, bilgi ve teknikçe ileri olsalar bile, şâir olarak pek değer taşımadıkları, buna karşılık bazı şâirlerin, sırf **"tabiat kuvvetiyle"** güzel şiirler yazdığı, şâirliğinin tereddütsüz kabul edildiği, yapılan tanıtma ve değerlendirmelerden anlaşılmaktadır.

Tab':

"Tab" şâirlerin yaratılış halini ifade etmek için en çok kullanılan kelimelerin başında gelir. Aslında bu kelime, kişinin genel yaratılış, mizac ve karakterini ifade eden bir anlam taşır. Ancak tezkirecilerin kullanışlarında bunların kapsam olarak bir özellik kazandıklarını veya özelleştiklerini söylemek gerekir.

Câmî, Ammâr için: "Ve tab'î hoş ve şi'rî dil-keş dâşte." (Hoş tabiatlı ve gönül çekici şiirleri vardır."[456]; Sûzenî için: "Ve hezl ber tabîat-ı vey gâlib bûd. Ve der kasîde-i dîger ne ez în üslûb mîkûyed. Kasîde gofte est mevkûf mîkûyend ki ân muhteri'-tab' ve..." (Müstevfî'ye yazmış olduğu mevkuf bir kasidenin kendisi tarafından icâd edilmiş bir sanat eseri olduğunu söylerler. Şu cihet kapalı kalmamalıdır ki, mevkuflu kasidelerin mısraları sonunda bulunan her kelimeden ikinci mısraa bir parça geçmiştir.)[457]

Devletşâh, şâirlerin şiir gücünü ve tabiat kuvvetini değerlendirirken, diğer tâbirlere nisbeten "tab'" tâbirine daha fazla yer verir. Rûdegî için: "Rûdegî

[456] CÂMÎ, a.g.e., 74.
[457] CÂMÎ, a.g.e., 84.

ez- incâ est fi'l-cümle tab'î kerîm ve zihnî müstakîm dâşte ve ez cümle-i üstâdân-ı fenn-i şi'r est. (Rûdegî, kerîm tabiata ve doğru bir zihne sahipti. O şiir fenninin üstadlarındandır.)[458], Minuçihrî için: "Suhanî metîn ve tab'î kâdir dâşte." (Sözü çok kuvvetli ve tabiatı kudretli bir şâirdir."[459], Ferruhî için: "Zihnî selîm ve tab'î müstakîm dâşte...(Doğru tabiatlı ve akl-ı selîm sahibidir.)[460], Abdulvâsî-i Cebeli için: "Tab'î kâdir dâşte ve eşâr-ı müşküle bisyâr mîkûyed." (Ve kuvvetli bir tabiata sahip bulunan şâir, birçok anlaşılması güç şiirler söylemiştir.), Sûzenî-i Semerkandî için: "Hoş-tab' ve zarîf-suhenverest... Ammâ tab'-ı o ber-cânib-i hezl mâyil şod." (Güzel tabiatlı ve zarif şiir söyleyen bir zattır. Onun tabı daha ziyade hezl söylemeye mâyildir.)[461], Ayrıca Nizamî-i Gencevî Kemaleddin İsmail Said-i Hirevî, Nizarî-i Kuhistanî Bedrüddin-i Şirvanî, Dardüzd-i Esterabadî, Baba Sevdaî, Hasan Selimî, Abdullah Mervarid, vb. gibi şâirleri tavsif ederken tab' tâbirini kullanmıştır.

Nevâî, tab' kelimesini, bazen şiirle ilgili, bazen de herhangi bir alandaki tabiat kuvveti olarak kullanır. Ancak genelde şiir kasdedilmiştir.

Nevâî'nin tab' kelimesini kullandığı bazı ifadeler ise belirsizdir. Şâirin hangi yönünün kastedildiği belli değildir. Seyyid Alî Haşimî için: "Seyyid Haşimî-neseb ve hoş-tab' yigit irdi.", Kâdî Muhammed İmamî için: "Mütedeyyin ve hoş-tab' kişi irdi."[462], Mevlanâ Muhammed Âlim için: "Ammâ begâyet dilîr ve şûh-tab' ve hiyre kişi irdi.", Mevlanâ Zeyn için: "Ve öz zamânının şûh tab'larıdın pîr anı tutarlar irdi.", Mevlanâ Ulâ'-i Şâşî için: "Hoş-tab'lıkka barça halâyık anı müsellem tutarlar irdi.", Mîr Müflisî için: "Meşhed sâdâtındındur.

---

[458] DEVLETŞÂH, a.g.e.,14b.
[459] DEVLETŞÂH, a.g.e., 19a.
[460] DEVLETŞÂH, a.g.e., 24b.
[461] DEVLETŞÂH, a.g.e., 53b.
[462] MECÂLİS, a.g.e., 51

Tab'ı hûb irdi kim anga cezbe yitişti kim aklı zâyil boldı.", Mevlanâ Abdülkahhâr için: "Herî şehrining müteayyen hoş-tab'larıdın irdi."[463]

Nevâî, tab'ı kimi zaman nazm, şiir vb. şiir terimleriyle birlikte kullanır. Mevlanâ Yahya Sibek için: "Anıng tab'ı dikkatini her kişi biley dise Şebistân-ı Hayâl digen kitâbını körsün.", Mîr İslâm Gazalî için: "Gâyet-i letâfet-i tab'ıdın nazmga dagı iştigâl körgüzür irdi."[464], Seyyid Alî Haşimî için: "Ve şûh tab'ıga bu beyt şâhid-i adldür.", Muhammed Alî Şuganî için: "Ve tab'ı hûb vâkı' bolgan cihetidin nazmga köp meşgûl bolur irdi.", Mevlanâ Tâli'î için: "Tab'ı garâbet sarı meyllık şâ'irdür.", Mevlanâ Kadimî için: Ammâ tab'ı nazmlarda mülâyim irdi."[465], Mevlanâ Mesihî için: "Ve tab'ı şûh irdi. Yahşı eş'ârı bar." Ayrıca Seyyid Kâzımî, Sultân İskender-i Şîrâzî, Mevlanâ Aynî, Mevlanâ Feyzî, vb. gibi şâirlerde tab' kelimesi nazm veya şiirle beraber kullanılmıştır.

Anadolu tezkirecileri de Herat Tezkirecileri gibi şâirlik kuvvetini "tab'" tâbiri ile ifade ederler.

Sehî, Kudsî için: "Ulûm-ı şi're meşgûl iken ferâgat itdi. Tabîat-ı şi'riyyesi var. Hayli kâbil yigitdür."; Çakşırcı Şeyhî için: "tabiat kuvvetiyle" tâbirini kullanır; Zeminî için: "tabiat-ı şi'risi gâlib..."; Şebebî için: "tabiat-ı şi'risi gâlib olmagın şi're heves eyledi.", Sehî, Şîrâzî için: "Meşâyihden addolunur. Zihni pâk ve tab'ı çâlâk sözi nâzik ve mevzûn..."[466]

[463] MECÂLİS, a.g.e., 163.
[464] MECÂLİS, a.g.e., 11.
[465] MECÂLİS, a.g.e., 20.
[466] TOLASA, a.g.e., 195.

Latîfî'de ise Enverî için: "şâir-i bi't-tab'dur"; "tabîat-ı şi'riyyesi gâyetde hûb..." vardır."[467], Harîmi için: "Cevdet-i tab'ı ve tasarruf-ı zihni kem degüldür."[468]

Aşık Çelebi'de Zatî ve Figâni'de "tabiat-ı şi'risi gâlib"[469] ifadelerini kullanır. Aşık Çelebi, bazı şâirler için "erbâb-ı tab', ehl-i tab' gibi oldukça genel ifadeler kullanır.

Ahdî, Muhibbî için: Elhak tab'-ı şerîfleri şi're mâyil ve...", Visalî Çelebi için: "Bi't-tab' aksâm-ı nazma mâyil..."[470], vb.

Selîka:

Sözlük anlamı tab'la aynı olan selîka ile ilgili yapılan tanıtma ve değerlendirmelerin önemli bir bölümü, böyle bir gücün veya yaratılış halinin şâirde varlığı, yokluğu, azlığı, çokluğu ve çeşitli dereceleri, yani salt bu gücün niceliği etrafında toplanır.

Câmî, "selîka" tâbirini iki yerde kullanır. Câmî, Hafız-ı Şirazî için: "Ekser eşâr-ı vey latîf u matbû' est ve bazı karîb be-serhad-ı i'caz. Gazeliyat-ı vey nisbet-i be-gazeliyat-ı dîger der selâset u revânî hükm kasâyid zahîr dârend. Nisbet-i be-kasâyid-i digerân ve selîka-i şi'r-i vey nezdîkest. Be-selîka-i Nizârî Kuhistânî. Be-hılâf-ı şi'r-i vey ve çün der eşâr-ı vey eser-i tekellüf zâhir nîst..." (Şâirler pîri Şirazlı Hoca Hafız'ın şiirlerinin birçoğu güzel ve âhenklidir. Bazısı mucize derecesine yaklaşmıştır. Gazelleri başka şâirlerin gazelleriyle ölçülürse âhenk ve akcılıkta Faryâbî'nin kasideleri değerindedir. Şiirindeki

---

[467] Rıdvan CANIM, Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ, (Ankara, 2000, 181.
[468] CANIM, a.g.e., 181.
[469] Filiz KILIÇ, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme Tenkitli Metin, Gazi Ünv. SBE Basılmamış Doktora Tezi, (Ankara, 1994, 889.
[470] Süleyman SOLMAZ, Ahdi ve Gülşen-i Şuarası, Gazi Ünv. SBE, Basılmamış Doktora Tezi, (Ankara, 1996), 63.

üslûbu Kohistanlı Nizarî'nin üslubuna yakındır. Ancak Nizarî'nin şiirlerinde Hafız'ın aksine zayıf ve kuvvetli taraflar pek çok olduğu halde Hafız'ın şiirlerinde hiçbir yapmacık eseri görülmemektedir. Hafız'a "Lisanü'l-gayb" demişlerdir.)[471]

Devletşâh, "selîka" tâbirini bir yerde kullanır. Esirdüddin-i Ahsiketî için: "İnsâf est ki her yek ezîn se fâzıl râ şîveest ki dîgerî râ nist. Esîr suhen râ dânişmendâne mîkûyed. Ve Enverî selîka-i suhan râ hûbter riâyet mîkûyed ve Hakanî ez tumturak-ı lafz ber heme tafzîl dâred." (İnsaf etmek lazımdır ki bu her üç fazılın birbirinde bulunmayan ayrı ayrı meziyetleri ve şiveleri vardır. Esîr, âlimâne şiirler söyler, Enverî şiirde akıcılığa çok riayet eder, Hakanî'de ise güzel kelime ve tumrutaklı sözler diğerlerinden daha çok görülür.)[472]

Nevâî, "selîka" tâbirini beş ayrı şâirde kullanır. Mesela Katibîde böyle bir özelliğin olduğunu söyler: "Bu fakîrning hayâlıga andak kilür kim Mevlana Kâtibîde şi'r selîkası anda bar ikendür."[473]

Anadolu tezkireleri de şâirlerde selîka'nın varlığı, yokluğu, azlığı ve çokluğuyla ilgilenirler.

Sehî, bu tâbiri beş yerde kullanır. Kudsî için: "Tabiat-ı şi'riyyeisi var."116a; Zencîrî için: "Selîkî şâir"; Zarî ve Hitabî'de: "selîkî-tab'"; Haffî'de "Selîkî-tab' olup tabiat kuvvetiyle..."[474]

Latîfî, ise üç yerde kullanır. Haffî için: "Zatında kâbiliyyet ve tab'ında selâkat ve şi'rinde..."; Zatî için: "Şiir gayra nisbet ârizî, ana nisbet zatîdir." veya

[471] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[472] DEVLETŞÂH, a.g.e.,64b
[473] MECÂLİS, a.g.e., 7.
[474] TOLASA, a.g.e., 196.

"şiir ana selikî ve bahşâyiş-i hakîkî idi."[475], Enverî için: "ve selâkat-ı şi'riyyesi gâyetde hûb olmagın mergûb ma'nâlar ve eyü sanatlar bulurdu."[476]

Aşık Çelebi, beş yerde kullanır. Zatî için: "Şiir ana selîkî ve bahşâyiş-i hakîkî idi."[477], Latîfî için: Selîkası şiir ve inşaya mülayim."; Rahmî için: "Selîka-i selîmesi vezn-i tab'-ı belagat-şiar üzre mecbûl olduğu için..."[478], Zatî için: "Selîka-i tab'ında kuvvet-i şi'riyye olmagla şi're heves idüp..."[479]

Ahdî, selîka tâbirini iki şâir için kullanır. Hayderî için: "Selîka-i şi'ri bir haddedür ki...", Selîkî-i Hamidî için: "Selîka-i şi'ri pâk ve..."[480]

Alî, ise sadece bir yerde kullanır.

"Kâbiliyet"

Kâbiliyet kelimesi, doğuştan sahip olunan güç ve yetenekleri ifade etmekle birlikte, kapsam bakımından sadece şiiri, hatta genel olarak sanatı değil, kişinin her alandaki faaliyet ve çabalarını da içine alır. Bu nedenle tezkireciler bu kelimeyi kullanırken çoğu zaman, sanata veya şiire dair çeşitli sıfat ve ifadelerle durumu belirlerler.

Devletşâh, Seyyid Celaleddin için: "Ve zîbâ-yı şi'r ve kabiliyyet-i Adûd hayrân bemâned." (Seyyid-zâde'nin şiirinin güzelliğine ve kabiliyetine hayran kaldı.)[481]

---

[475] CANIM, a.g.e., 264.
[476] CANIM, a.g.e., 181.
[477] KILIÇ, a.g.e., 889.
[478] KILIÇ, a.g.e., 750
[479] KILIÇ, a.g.e., 181.
[480] SOLMAZ, a.g.e., 63.
[481] DEVLETŞÂH, a.g.e., 156b

Nevâî, kabiliyet kelimesini birçok yerde, değişik yetenekleri tespit etmek için kullanmış, ancak iki şâirin tanıtımında özellikle şiir kastedilmiştir. Abdülkahhâr için: "Ammâ muammâ fenniga kâbiliyyeti bar.", Mevlanâ Kevserî için: "Kiçikdin biri tab'ıda nazm aytur kâbiliyyet bar. Ammâ meşgûlluk kılmas. Hâce Âsafîning musahibligi devletidindür kim gâh u gâhî şi'r aytur."[482]

Anadolu tezkirelerinde de durum aynıdır. Bu tezkireler kabiliyet kelimesini özellikle şiir için kullandıklarında: "Şuara-yı asrın kabillerinden", "zemanede nev-peyda ve nev-heveslerin kabillerinden"; "şuaranın kavabilinden" ibareleriyle beraber kullanırlar.

Sehî, Süvarî için: "Kendide hayli kâbiliyyet ve eşârında çok keyfiyyet var."[483]

Ayrıca Latîfî, Zatî ve Nizamî için "vüsat-i kabiliyet"[484]; Hayatî Çelebi için: "Hûb kabiliyet-i nazmiyesi"; Zeynep Hatun için "gâyetde kâbiletü'ş-şân", Haffî için: "Zatında kâbiliyyet ve tab'ında selâkat ve şi'rinde..."[485] der.

Aşık Çelebi ise, Bezmî-i Sanî için: " şiire dahi hayli kabiliyeti" gibi ifadeler kullanır.

Ahdî, Usulî için: "Zihn-i pâkinde kâbiliyyet eseri oldugı ecilden..."[486] der.

---

[482] MECÂLİS, a.g.e., 51.
[483] SEHÎ, Tezkire-i SEHÎ, Matbaa-i Amidî, 1325, 120.
[484] CANIM, a.g.e., 264.
[485] CANIM, a.g.e., 249.

"Kuvvet, Kudret, İktidar, vb."

Kuvvet ve kudret kelimeleriyle anlatılmaya çalışılan ve genelde soyut bir nitelik taşıyan bu tanıtma şeklinde şâirlerin çok yüksek bir sanat gücüne sahip oldukları vurgulanmaya çalışılır.

Devletşâh, Minuçihrî, Abdulvâsî-i Cebeli, Osman-ı Muhtarî ve Felekî-i Şirvânî için "tab'î kâdir dâşte" ibaresini kullanır. Felekî-i Şirvânî için: "Suhanî metîn ve tab'î kâdir dâşte." (Sözü çok kuvvetli ve tabiatı kudretli bir şâirdir.)[487], Felekî-i Şirvanî için: "Ber-fazl u kudret-i tab' felekî âferîn gûyend." (Bu kasidenin tamamını okuyanlar onun fazilet ve kudretini takdir ederler.)[488], Gazayîrî için: "Gazayirî râ kuvvet-i kâmil der fenn-i şâirî hest. Hususâ der sanat-ı iğrâk ve iştikâk." (Gazayirî'nin şâirlikte hususiyle iğrak ve iştikak sanatlarında büyük bir kuvveti vardır.)[489], Selman-ı Savecî için: "Be-tahsis der şi'r ve eşârî ser-âmed-i rûzgâr bûde est. Hususâ kasîde-i hâric-i dîvân ver kudret-i tab'-ı şerîf-i o güvâhî-i adlest." (Bilhassa şiirde ve şâirlikte zamanın en ileri gelen şâiriydi. Onun şiirde gösterdiği kudret, fazıllar nazarında bu sözün gerçekliğini gösteren en parlak delildir.)[490], Devletşâh, Bedahşî için: "Kaside-i garrâ dâred. Ve kasâyid-i redîf-i âftâb ber-kudret u letâfet-tab'-ı o güvâhî mu'teberest." (Parlak kasideleri vardır. Afitab redifli kasidesi onun kudretine şahittir.)[491], Ali Şir için: "Ve der kudret-i tab' ve zîbâ-yı kelâm şerîf taaccüb kerdî." (Onun tabiatındaki kudrete ve sözlerinin güzelliğine taacüp ederdi.)[492]

---

[486] SOLMAZ, a.g.e., 64.
[487] DEVLETŞÂH, a.g.e., 19a.
[488] DEVLETŞÂH, a.g.e., 54b
[489] DEVLETŞÂH, a.g.e., 15b
[490] DEVLETŞÂH, a.g.e., 131b.
[491] DEVLETŞÂH, a.g.e., 218a.
[492] DEVLETŞÂH, a.g.e., 255a.

Nevâî birkaç şâirde bu tanıtma şeklini kullanmıştır. Mevlanâ Hayrî için: "Ammâ şâ'irlikka hayli kuvveti bar. Kasayidi bar.", Hüseyin Baykara için: "Mundın nazm tavrıda gâyet-i kuvvet ma'lûm bolur.", Hüseyin Baykara için: "Bu kâfiyede bâ-vücûd kim iki rengîn matla' ötüpdür. Nazm tavrıda gâyet-i kudretdin söz edâsıda nihâyet-i dikkatdin bu matla' dagı diyilipdür."[493]

Anadolu tezkirelerinde bu kelimelerle yapılan tanıtma şekillerinde "Şâir-i kadir, şâir-i zî-iktidar, nazma kadir, üslub-ı nazma kâdir, ziyade nazma kadir, fenn-i şiirde çok kudreti var, nazm-ı kelama kudreti var, kuvvet-i nâzımasına söz yok, vb."gibi ifadeler yer alır.

Sehî'de Şem'î, Aşkî, Sadrî, Abdurrahman Çelebî, Müeyyedî; Latîfî, Tali'î, Ali; Latîfî'de Sebzî-i Hafız, Zuhurî, Zahirî, Andelibî Hafız, Hafız, Harirî, Hadidî, Riyazî, Remzî Çelebi, Sabayî ve Mihrî için kullanmıştır.

Sehî, Aşkî için: "Nazma kadir yiğitdir."; Latîfî için: "Fenn-i Şiirde çok kudreti var.", Sabayî için. "Parisî ve Türkî eşârı vâfir ve nazmı selîs ve her nev' şi're kâdir."[494] Der.

Aşık Çelebi Necatî için: "S.Beyazıd'a nice kasideler virüp şiirde kudretin izhar eder."[495] gibi ifadeler kullanılmıştır.

Beyanî, Tab'î için: "Nazm-ı eş'âra hayli iktidârı vardur.", Abdülvehhâb için: "Egerçi eş'ârı kalîl ammâ her beyti kâ'ilinün kuvvetine delîldür."[496], vb.

---

[493] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[494] SEHÎ, a.g.e., 73.
[495] CANİM, a.g.e., 519.
[496] Aysun SUNGURHAN, Beyani Tezkiresi İnceleme, Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara, 1994), 70.

Ahdî, Nevalî için: "Kuvvet-i şi'riyyesi pür-zîver..."; Sultan Cihangir için: "Kuvvet-i zihn-i latîfi ber-kemâl imiş."[497]

Âlî, Monla Ezherî için: "Nihâyet-i edâ-yı rengîn ve belâgat-ı letâfet-karîn eş'ârına gayr-ı kâdirdür.

Bûriyâya sarılup sahrâda ditrer ney-şeker
Gel piyâzı gör ki kat kat arkasında câmesi

Feammâ "Gel piyâzı gör ki kat kat-câme-i rengîn giyer" dimiş olsa matla'-ı rengîn olurdı."[498] Harîrî için: "Îcâd-ı kelâma kudreti yokdur.", Sücûdî için: "Mücerred sâde nazma kudretine ve..."[499]

Bunların yanında bir de övgü dozu yüksek olan değerlendirmeler vardır. Latîfî Necatî için: "Meydan-ı nazmın pehlivan-ı hoş-gûyı" ve zeban-ı Türkî'de sühanverlik şivesi anda tamamdur."[500]; Aşık Çelebî, Za'iffi'de "Şiir ü inşada yed-i tulâsı vardur."[501]; Seyfî-i Sani'de: Ş'ir ve inşâ diyârınun yek-kaleme sâhib-i kelâm u seyfidür."[502]; Celîlî'de: "Ve kendü rüzgârda keştî-i dilde olan lenger-i fikr-i habâl-ı hayâl-i belâgat ile bahr-ı nazma salup cevâhir-i zevâhir-i eş'âr ile sefineler tolduran rü'esâdandur."[503] Aşık Çelebi'de bu buna benzer ifadeler çoktur.

---

[497] SOLMAZ, a.g.e., 65.
[498] İSEN, a.g.e., 111.
[499] İSEN, a.g.e., 178.
[500] CANIM, a.g.e., 517.
[501] KILIÇ, a.g.e., 907.
[502] KILIÇ, a.g.e., 556.
[503] KILIÇ, a.g.e., 233.

b.Şiir İle İlgili Bilgi Ve Değerlendirmeler:

Abâdân, Abdâr:

Nevâî, sözlük manası şen, mamûr, bayındır olan "âbâdân" kelimesini tezkirede beş yerde kullanmıştır. Bunlardan sadece ikisi şiir için kullanılmıştır. Mevlanâ Maşrıkî için: Rûzgâr şikâyetide âbâdân şi'ri bar."; Abdüllatif Mîrzâ için: "Ve şi'rni âbâdân aytur irdi."[504]

Abâdân kelimesi sözlük anlamının yanında bir şiir tâbiri olarak mükemmel, hoş, tatmin edici, yeteri kadar güzel manalarına kullanılmış olmalıdır. Zira aşağıdaki kullanımları bu manaları çağrıştırmaktadır. Mevlanâ Nergisî için: "Mezkûr bolgan tahallüs bile nazm aytur irdi. Anı "Âhî"ga tebdîl kıldı. Sebebin soruldı irse âbâdânga cevâb aytmadı. Kayda kim cüz'î rengîn söz yâ ma'nî-i nâzik körse tasarruf kılurga âdet kılıpdur."[505], Mevlanâ Cemşîd için: "İmdi peydâ bolgan hoş-tab' yigitlerdindür. Âbâdân kâtib hem bar. Sâyir şi'r esnâfıın tab'ı muammâga mâyildür.", Mevlanâ Âsımî için: "Atası âbâdân kişidür. Sevdâ ve ticâret bile ma'âş ötkerür irdi. Özi tâlib-i ilmlıg kılur hem nazm aytur."[506]

Anadolu tezkireleri şiir değerlendirmelerinde "âbâdân" yerine "âbdâr" sıfatını kullanmışlardır.

Sehî, Sultan Selîm Şah için: "Eşârı âteşîn eşâr-ı âbdâr bir mikdâr teskîn etmek için..."[507]

---

[504] MECÂLİS, a.g.e., 182.
[505] MECÂLİS, a.g.e., 107.
[506] MECÂLİS, a.g.e., 104.
[507] SEHÎ, a.g.e., 26

Latîfî, Hamdî Çelebi için: "Bir nazm-ı selîs u hemvârdur ve kelâm-ı âteş-te'sîr ü âbdârdur ki reng ü çâşnî ve elfâz u maânî hüsn-i edâ ve 'azb-i ibârât..."[508], vb.

Aşık Çelebi âbdâr sıfatını beş şâir için kullanmıştır. Âlî ve Emirî için: "Hayli lezîz güftârı ve nazm-ı selîs-âbdârı vardur."[509], Fuzulî için: "bu kıt'ası selîs ve âbdârdur gûyâ ki şarâb-ı hoş-güvârdur."[510]

Hasan Çelebi, bu tâbiri on dört yerde kullanır. Seyfî için: "Bu eş'âr bu tezkireye tahrîr olınmagıçün gönderdiği güftâr-ı âbdârındandur.", vb.

Beyanî, bu tâbiri on üç yerde kullanır. Hüseyin Çelebi için: "Bu eş'âr-ı pâka ayâr anun güftâr-ı âbdârıdur."[511]

Ahdî, ise bu tâbiri yirmi beş yerde kullanır. Firakî için: "Bu gazel-i âşıkâne ol firâk-ı keşîde-i zamânenün eş'âr-ı âbdârundandur..."[512]

Alî, bu tâbiri dokuz yerde kullanır. Emirî için: "Hayli lezîz güftârı ve nazm-ı selîs-âbdârı vardur."[513]

Aşıkâne, Müştâkâne, Derdmendâne:

Aşkın verdiği mutluluğu, sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları, samimi, içli ve duygulu bir şekilde anlatan şiirlere bu sıfatların verildiğini görmekteyiz. Eski şiirde bir şiirin âşıkâne olması lirik olmasına işarettir.

---

[508] CANIM, a.g.e., 236.
[509] İSEN, a.g.e., 151.
[510] KILIÇ, a.g.e., 658.
[511] SUNGURHAN, a.g.e., 164.
[512] SOLMAZ, a.g.e., 96.
[513] İSEN, a.g.e., 152.

Devletşâh, iki yerde âşıkâne tâbirine yer verir. Evhadî-i Meragî için: "Ve Şeyh Evhadî gazeliyat-ı âşıkâne ve eşâr-ı ârifâne hoş mîkûyed. Ve begâyet suhen-i o ber-hâaletest." (Şeyh Evhadî aşıkane gazellerle arifane şiirleri güzel söyler. Sözleri çok tesirlidir.)[514], Devletşâh, Hüsrev-i Dihlevî için: "El-kıssa maânî-i hâs ve nâzikhâ-yı Emîr Hüsrev ve suhanhâ-yı pür-şûr âşıkâne-i o âteş der-nihâd ve âdemî mîzened. Ve der tevhid în beyt-i hâssa-i Emîr fermâyed." (El-hasıl Emir Hüsrev'in kendine nâzik ve ateşli ve yürek yakıcı sözleri insanların içini ateşle doldurur ve âşıklarda sabır ve sukunet bırakmaz. Tevhid hakkındaki bu beyit ona has olan sözlerdendir.)[515]

Nevâî, iki örnekte "âşıkâne", iki örnekte "âşıkâne, müştâkâne" ve iki örnekte de "âşıkâne, derdmendâne" olmak üzere toplam altı şiir için bu sıfatları kullanarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Nevâî, yaptığı açıklamalarla bu sıfatları kullanma sebeplerini de söylemiştir. Nevâî'ye göre âşıkâne olan beyitlerden ikisi vuslatı anlatması sebebiyle, birisi de derd ehlinin gönlünde fena ateşini yaktığı için âşıkânedir. Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu matla'ı dağı 'âşıkâne tüşüptür.)[516], Hüseyin Baykara için: "Ve her âşıkâne matla' bile derd ehli cânıga şu'le-i fenâ yakılgay ve her derdmendâne beyt bile aşk ehli könglige berk-i belâ çakılgay.", Hüseyin Baykara için: "Bu matla' yegâne ve begâyet âşıkâne vâkı' boluptur.", Hüseyin Baykara için: "Vasl hevâsıda pervâz buyurganı âşıkâne ve müştâkâne tüşüptür.", Hüseyin Baykara için: "Vasl hevâsıda pervâz buyurganı âşıkâne ve müştâkâne tüşüptür.", Hüseyin Baykara için: "Bu matla' hem âşıkâne hem derdmendâne tüşüptür."[517]

[514] DEVLETŞÂH, a.g.e., 112b
[515] DEVLETŞÂH, a.g.e., 127a
[516] MECÂLİS, a.g.e., 185.
[517] MECÂLİS, a.g.e., 158.

Anadolu tezkireleri de şiir tavsifinde "âşıkâne", "ışk-âyîn", "ışk-engîz" vb. sıfatları kullanmışlardır.

Sehî, bu tâbiri altı yerde kullanır. Subhî için: "Eşârı âşıkâne ve ebyâtı derdmendânedür."[518], Fatih Sultan Mehmed için: "Sözleri merdâne gazeliyâtı âşıkâne eşârı mesel-âmîzdür."[519], Mevlana İshak için: "Nâzik rindâne eşârı ve bî-bedel âşıkâne güftârı var."[520], Hayatî için: "Eşârı latîf ü rindâne ve gazeliyatı derdmendânedür."[521], Necatî için: "Tarz-ı gazelde hûb ve tarîka-i meselde mergûb hoş-âyende âşıkâne gazelleri çok ve pesendîde matla'larına nihâyet yok."[522], Mevlana Vasfî için: "Gazelleri aşk-âmîz ve ebyâtı hayâl-engîz."[523], vb.

Latîfî, bu tâbiri dört yerde kullanır. Hafız Sirozî için: "Hayli 'âşıkâne eş'ârı ve nâzük ü rengîn güftârı vardur."[524], Câmîî için: "Aşıkâne eş'âr-ı dil-güşâsı ve mesnevîden Vamık u Azrâsı vardur."[525], Hayretî için: "Tab'-ı nâsa mülâyim eş'ârı hoş-âyende ve küşâde ve âşıkâne ve sâde eş'ârı vardur."[526], Şem'î için: "Elfâz u edâsı dahi gâyetde rûşen ü pâk ve güftâr-ı âteş-te'sîri nihâyetde sûznâk u derdmendânedur. Eş'ârınun sûz u selâsetine vechen mine'l-vücûh söz yokdur ve şi'r-i pür-sûzınun 'âşıkâne ve müstemendâne rengîn ebyâtı çokdur."[527]

Aşık Çelebi on şâirin şiiri için bu değerlendirmeleri uygun görmüştür. Amrî için: "Bu murabba' fakîre gâyet âşıkâne gelür.", Hâtemî için: "Bu matla'ı

---

[518] SEHÎ, a.g.e., 89
[519] SEHÎ, a.g.e., 20
[520] SEHÎ, a.g.e., 45.
[521] SEHÎ, a.g.e., 69
[522] SEHÎ, a.g.e., 76
[523] SEHÎ, a.g.e., 79
[524] CANIM, a.g.e., 220.
[525] CANIM, a.g.e., 208.
[526] CANIM, a.g.e., 241.

[527] Canım, a.g.e., 333

âşıkânedür.", Tab'î için: "Şi'rinde çâşnî-i ışk zâhir"; Şeyhî-i Çağşırcı için: "Mazmûnı âşıkâne vü derdnâkdür."; Hasbî için: "Bu murabba'ı derdmendânedür."[528] der.

Hasan Çelebi, bu tâbiri on şâir için kullanır. Habsî için: "Bu murabba'ı hayli âşıkânedür.", Hudayî için: "Ol şâir-i nâmdâr ve nâzım-ı hoş-güftârun metâli'-i âşıkânesi budur.", Şem'î için: "Eş'âr-ı sûznâkı âşıkâne her beyti gûyâ âteş-i 'ışkdan bir zebânedür."[529], vb.

Beyanî, bu tâbiri altı şâirde için kullanır. "âşıkâne" tâbirini kullanır. Hâletî için: Eşârı âşıkâne ve güftârı zarîfânedür."; Hudayî için: "Aşıkâne eş'ârı rindâne güftârı vardur."[530], vb.

Ahdî yirmi şâirin şirinin tanıtımında "âşıkâne" tâbirini kullanmıştır. Mesela Firakî için: "Bu gazel-i âşıkâne ol firâk-ı keşîde-i zamânenün eş'âr-ı âbdârundandur...", Yûsuf-ı Sîne-çâk için: "Bu matla'-ı derdnâk dahi ol yâr-i sîne-çâkündür."[531]

Alî ise beş şâir için bu tâbiri kullanır.

Çâlâk:

"Çâlâk"ın sözlük anlamı çevik, tezcanlı demektir.

Herat tezkireleri arasından sadece Nevâî, bu sıfatı bir yerde kullanır. Mevlanâ Kanberî için: "Âmî kişi irdi ammâ nazm ayturda çâlâk irdi."[532]

---

[528] TOLASA, a.g.e., 212.
[529] Kınalı-zade HASAN ÇELEBİ, Haz.:Aysun Sungurhan Eyduran, Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Ens., (Basılmamış Doktora Tezi, (Ankara, 1999, 905.
[530] SUNGURHAN, a.g.e., 171.
[531] SOLMAZ; a.g.e., 105.
[532] MECÂLİS, a.g.e., 42.

Anadolu tezkirecilerinden Sehî bir, Aşık Çelebi ise iki yerde bu sıfatı, şiir tavsifinde kullanırlar. Mevlana Şirazî için: "Zihni pâk ve tab'ı çâlâk ve sözi nâzik u mevzûn ve..."[533]

Aşık Çelebi, Haşimî ve Necatî'de kullanır. Necâtî maddesinde Necâtî'yi Zatî ile karşılaştırır ve Necâtî'nin şiiri hakkında şu hükmü verir: "Necâtînin tab'ı çâlâk edâsı pâkdür..."

Garîb:

Garîb, kelime manası olarak, alışılmışın dışında, tuhaf anlamlarını içermektedir. Nevâî, on şâirin şiir ve hayalleri için bu sıfatı kullanmıştır. Nevâî'nin bu sıfat için yaptığı değerlendirmelerden anlaşıldığı kadarıyla, bazı durumlarda "garîb" olmak bir şiir için orijinal olmak anlamına gelmekte; bazen de aykırı ve saçma anlamlarına gelmektedir. Bazı değerlendirmelerin ise hangi anlamda kullanıldığını anlamak oldukça güçtür.

Câmî, "garîb" sıfatını üç yerde redif tavsifinde olumlu anlamda kullanır. Hasan-ı Dihlevî için: "Vîrâ der gazel tarîk-i hâsest Ve ekser kâfiyehâ-yı teng ve redîfhâ-yı garîb ve bahrhâ-yı hoş-âyende ki asl şi'r-i hâssa der gazel mulahâza înhâest ihtiyâr kerde est. (Gazelde kendine mahsus bir tarz ve üslubu vardır. Çok dar kafiyeler, garip redifler, âhenkli vezinler bulur ki, şiirde, hususiyle gazelde düşünülecek esas da budur. Hasan'ın muvaffakiyeti bu yolu seçmesindendir.)[534]; Şeyh Kemal Hucendî için: "Vey der letâfet-i suhan ve dikkat-i maânî be-mertebe îst ki bîş ezân mutasavvır nîst. Ammâ mubâlaga derân şi'r vîrâ ez heme selâset bîrûn perde ve ez çâşnî aşk u muhabbet hâlî mânde der îrâd-ı emsâl ve ihtiyâr. Be-redîf-i garîb sehl-i mümteni' nemâst."

---

[533] SEHÎ, a.g.e., 57
[534] CÂMÎ, a.g.e., 91

(Söz güzelliğinde, mana inceliğinde öyle bir mertebedir ki daha fazlası tasavvur edilemez. Fakat mübalağacılığı dolayısıyla şiiri bütün âhenk kaidelerinin dışında kalmış, aşk ve muhabbet çeşnisinden uzak düşmüştür. Darb-ı mesellerde, redifi ve kafiyeli hafif vezinlerde sehl-i mümtenî bir üslubu vardır.)[535]

Devletşâh, iki yerde "garîb" sıfatını "maânî" kelimesiyle beraber olumlu anlamda kullanır. Önsözünde: "Arifân u fâzılân maânî-i garîbe ve maârif-i dakîka râ efkâr-ı tasavvur kerdeend ve şîve-i nazm râ ber 'arâs ve ebkâr-ı efkâr zîverî vâsıta end."(İrfan ve fazilet sahipleri garip manaları ve ince bilgileri bir gelin gibi tasavvur etmişlerdir. Bunların nazma çekilmesini de fikir gelinlerinin süsü olarak tanımışlardır.)[536]; Muhammed Katibî için: "Maanî-i garîbe sayd-ı dâm o şode. Bâ hod tab ve letâfet-i suhanverî mezâk-ı o râ câmî ez..." (Garip manalar onun tuzağına düştü. Sanatkarane ve taba hoş gelen şiirler yazardı.)[537]

Nevâî, garîb sıfatını tam on iki yerde kullanır. Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu matla'ı hâs hayâl ve garîb edâ tapıpdur kim:

Pârsâ yârımğa mey içmek şi'âr olmış yana
Bes ki tartarmın sebû ignim figâr olmış yana"

şeklindeki değerlendirmesiyle, Hüseyin Baykara için: "Asru garîb tertîb ve acîb terkîb tüşüptür. Garîb ma'nî vâki' boluptur."[538] Değerlendirmeleri olumlu manalar içermektedir.

---

[535] CÂMÎ, a.g.e., 90
[536] DEVLETŞÂH, a.g.e., 3a
[537] DEVLETŞÂH, a.g.e., 198b
[538] MECÂLİS; a.g.e., 185.

Ancak Mevlanâ Ayazî için: "Garîb şekillik kişi irdi. Etvârı ve sözi hem-hâh nazm-hâh nesr garîb irdi.", Mîr Haydar-ı Meczûb için: "Nazmıda garîb ebyât vâki' bolur irdi. . Hem ol vaktda anga cezbe yetişti kim aklı zâyil boldı.", Mevlanâ Bekâ'î için: "Ammâ garîb hayaller kılur. Ammâ terkîbni rîş baglar."[539] Vb. değerlendirmeleri tuhaf, aykırı manaları içermektedir.

Nevâî'nin "garîb" sıfatını kullandığı bazı şâirlerde verilen hüküm çok net değildir. Zâva Kâdîsı için: Emîr Hüsrevning bazı mesnevilariga bu yakında tetebbu' kılıpdur. Garîb hayaller kılıpdur. Ve özge nazmlar hem aytur.", Mîrzâ Hâcî Soğdî için: "Egerçi ba'zı mahalde garîb nimeler tab'ıdın baş urar irdi.", Mevlanâ Dâ'î için: "Garîb hayâl tapmak huzûrıda köp bolur.", Mevlanâ Tâli'î için: "Tab'ı garâbet sarı meyllık şâ'irdür."[540]

Anadolu tezkirelerinde de durum aynıdır. Sehî de rastlanmaz iken; Latîfî, bu sıfatı yedi yerde kullanır. Emrî, Aşık Çelebi, Zatî, Vahyî-i Sanî, Revânî ve Tab'î, Cafer Çelebi gibi şâirler için "garîb" ve "acîb" sıfatlarını hayâl ve mana tâbirleriyle beraber olumlu birer değer yargısı olarak kullanır. Latîfî, Cafer Çelebi için: "makta'-ı elfâz-ı acîbe ve maânî-i garîbe ile ebyât-ı pür-nikât ve...", Ayrıca Ömrî maddesinde garîb sıfatı olumsuz mana içermektedir. Ömrî için: "Kesr-i eş'ârı teng bahrlerde ve garîb kâfiyelerde vâkı' olmışdur.", Zatî için: "Sebeb-i tûl-ı 'ömrle kuvvet-i zihn ü zekâyile çok maanî-i garîbeye mâlik olmış..."[541]

Aşık Çelebi Sagârî ile Sâatî'nin şiiri için garîb tâbirini kullanır. Her iki şiir de tuhaf, anlamsız ve beğenilmeyen şiirlerdir. Saatî'nin de bir beytini garîb

[539] MECÂLİS, a.g.e., 83.
[540] MECÂLİS, a.g.e., 23.

[541] CANIM, a.g.e., 263

bulmuştur. Çünkü şâir şiirde argo kullanır ve "ırgad gavuru" benzetmesini yapar:

"Irgad gavurı gibi sarup başına gök bez
Cem' oldı yine mevsim-i evrağa benefşe"[542]

Hasan Çelebi, bu tâbiri üç yerde kullanır. Hafız-ı Acem için: "Ve eş'âr-ı garîbesindendür ki biraderi Kukla Aceme mersiye dimişdür.", Haşimî için: "Şi'ri sehm-i letâfetden bî-nasîb elfâz u ibârâtı Türkâne ve tarz-ı garîb üzredür.", Zatî için: "Zatî dahı külliyet-i üzre şâ'ir-i bî-nazîr ü karîn kelimâtı muhkem ü rasîn ve binâ-yı sarây-ı belâgatı gâyetde kavî ve metîn ma'ânî-i garîbe ve hayâlat-ı acîbeye kâdir 'adîl ü nazîri nâdir şâ'ir-i sâhirdür."[543]

Beyanî de üç yerde kullanır.

Ahdî de "garîb" tâbirini üç şâir için kullanır. Zatî için: "Hadd-i zatında eş'âr-ı dil-firîbi ve güftâr-ı garîbi bir mertebede pâk ü latîf ve bir derecede zarîf ü ferahnâkdür ki..."; Ubeydî için ise: "Bu bir iki muammâ-yı garîb dahi anlarundur." Ahdî'nin Zatî maddesindeki "garîb" sıfatı olumlu bir mana içerirken; Ubeydî maddesinde kelime sözlük manasıyla kullanılmış gibidir.[544]

Alî ise tam dokuz yerde kullanır.

Hemvâr, Yek-Dest, Rast:

Câmî, iki yerde "hemvâr" sıfatını "yek-dest" ile beraber kullanır. Katibî-i Nişaburî için: "Ve vîrâ maânî hâs bisyârest ve der edâ-yı ân maânî nîz uslûb-ı hâs dâred ammâ şi'r-i vey yek-dest u hemvâr nîst. Şütûr-ı kürbe üftâde est."

---

[542] KILIÇ, a.g.e., 504.
[543] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 897.
[544] SOLMAZ, a.g.e., 131.

(Bu şâirde de kendine mahsus nükte ve manalar çoktur. Bu manaların ifadesinde hususî bir üslûbu vardır. Fakat şiirlerinde düzgünlük ve tenasüp yoktur. Bozuk düzen, güzellikle çirkinlik karışık bir haldedir.)[545]; Şahî-i Sebzvârî için: "Eşâr-ı vey latîf yek-dest u hemvârest. Bâ-ibhrât-ı pâkîze ve maânî-i pür-çâşnî..." (Şiirleri güzel, düzenli ve tenasüplüdür. Temiz ve zevkli bir ifadesi vardır.)[546]

Nevâî, "bir çırpıda olma, düz yer, eğri büğrü olmama, doğru olma" manalarına gelen bu tâbirlerin her birini bir defa kullanmıştır. Mevlanâ Gıyaseddin için: "Ve nazmlarda Hz. Şeyhning Mahzenü'l-Esrârıga tetebbu' kılıpdur. Rengîn ve hemvâr aytıpdur.", Mîr Şâhî için: Anıng şi'rini çâşnî ve selâset ve yek-destlık ve letâfetde ta'rîf kılmak hâcet imes.", Hüseyin Baykara için: "El-hak rûşen ve rast tüşüptür."[547]

Anadolu tezkirelerinden Aşık Çelebi tarafından çok kullanılan "hemvâr" tâbiri, Nevâî'de olduğu gibi, genellikle şiirlerin vasıflandırılmasında ve değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

Sehî, bu tâbiri üç yerde kullanır. Sultan Selîm Şah için: "Cümle eşârı yek-dest ü hemvârdur."[548], Feridî için: "Hoş-tab' elfâzı hemvâr ve nazmı hûb u üstüvâr kimesnedür."[549], Makamî için: "Rindâne garrâ eşârı ve zîbâ vü ra'nâ gazeliyâtı hemvârdur."[550]

Latîfî, bu tâbiri iki yerde kullanır., Sun'î-i Selanikî için: "kelimatı ol kadar puhte ve hemvar ve bu fende sahib-i iktidar degül idi.", Hamdî Çelebi için: "Bir

[545] CÂMÎ,a.g.e., 92.
[546] CÂMÎ,a.g.e., 92.
[547] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[548] SEHÎ, a.g.e., 26
[549] SEHÎ, a.g.e., 99.
[550] SEHÎ, a.g.e., 106.

nazm-ı selîs ü hemvâr ve kelâm-ı âteş-te'sîr ü âbdârdur ki reng ü çâşnî ve elfâz u maânî hüsn-i edâ ve 'azb-ı ibârât..."[551]

Aşık Çelebi bu tâbiri kimi zaman yalnız başına, kimi zaman da "yek-dest" tâbiri ile beraber on üç yerde kullanmıştır. Vusulî için: "Nazmlarınun belâgat ve fesâhatden hazz-ı vâfirleri vardur ve şi'rleri yek-dest ü hemvârdur."[552]; Hayretî için: "Hakka ki şi'rinde selâset ü edâsında cezâlet var çâşnidâr u hemvârdur. Eyü ma'nâlar ana dest virmişdür. Sâde olanlar dahı lutf-ı edâdan yâ sûziş ü şûrişden veya uzlet-i mâsivâdan hâlî degüldür."[553]

Hasan Çelebi, iki yerde kullanır. Derûnî için: "Bâ'in-i cümle-i eş'ârı puhte vü çâşnîdâr ve kelimâtı yek-dest ü hemvârdur.", Nizamî için: "Ebyat u eş'ârı yek-dest ü hemvâr kelimâtı makbûl u müsellem..."[554]

Beyanî, bir yerde kullanır. Nizamî için: "Nazm-ı eş'ârda dahı şîrînkâr kasâidi muhkem-i üstüvâr gazeliyat yek-dest ü hemvâr..."[555]

Ahdî de bu tâbire rastlanmaz iken, Alî üç yerde kullanır.

Hoş:

Hoş sıfatı genellikle tab' kelimesiyle beraber kullanılmış, hem şâirlerin yaratılış hal ve durumlarını, hem de şiirlerini değerlendirmek için kullanılmıştır. Bu kullanım şekli özel bir anlam içermesinden ziyade genel bir takdir ifadesi konumundadır.

---

[551] CANIM, a.g.e., 236.
[552] KILIÇ, a.g.e., 281.
[553] KILIÇ, a.g.e., 317.
[554] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 907.
[555] SUNGURHAN, a.g.e., 174.

Câmî, hoş sıfatını sadece iki yerde kullanır. Ammâr için: "Ve tab'î hoş ve şi'rî dil-keş dâşte." (Hoş tabiatlı ve gönül çekici şiirleri vardır.)[556]

Devletşâh, bu sıfatı otuz bir yerde kullanır. Herat tezkireleri arasında "hoş" sıfatını en fazla kullanan tezkirecidir. Evhadüddin Enverî, Cafer-i Ferahanî, Emir Kirmanî, Bîsâtî-i Semerkandî, Yadigar Bey, Mahmud-ı Berse, Tûtî-i Turşizî, Cunûnî-i Endehûdî, Kasımî-i Tûnî, Bedrüddin-i Şirvanî, Ebû İshak-ı Şirazî, Hacû-yı Kirmanî, Edip Sabir, Osman-ı Muhtarî, Ferîd-i Kâtib, Rûhânî-i Semerkandî, Zahir-i Faryabî, Mücirüddin Beylekanî, Abdürrezzak-ı İsfahanî, Felekî-i Şirvânî gibi şâirler için "hoş-gûy" ifadesini kullanır. Mesela Felekî-i Şirvânî için: "Be-gayet hoş-gûy bûde." (Güzel şiir söyleyen bir şâirdir.)[557]

Devletşâh, Ubeyd-i Zakanî, Burunduk-ı Buharî, Rüstem-i Huriyânî, Dardüzd-i Esterabadî, Kemalüddin Gıyas, Hayalî-i Buharî, Arifî-i Hirevî, Tâhir-i Buharî, Hace Mansur gibi şâirler için ise "hoş-tab'" ifadesini kullanır. Refiüddin Hümam-ı Tebrizî için: "Ve sâhib-i dil ve hoş-tab' bûde. Ve în gazel der ân rûz bedîhe begoft." (Hace bu gazeli o gün bedaheten söylemiştir.)[558]

Nevâî, bu takdir ifadesini on iki şâir için kullanmıştır. Seyyid Alî Haşimî için: "Seyyid Haşimî-neseb ve hoş-tab' yigit irdi.", Mevlanâ Ulâ'-i Şâşî için: "Hoş-tab'lıkka barça halâyık anı müsellem tutarlar irdi.", Hâce Ebû İshâk için: Tâlib-i ilm ve hoş-tab' yiğit irdi.", Seyyid Kâzımî için: Hoş-tab' ve sebük-rûh kişi irdi."[559]

---

[556] CÂMÎ, a.g.e., 74.
[557] DEVLETŞÂH, a.g.e., 54b.
[558] DEVLETŞÂH, a.g.e., 116a.
[559] MECÂLİS, a.g.e., 39.

Anadolu tezkirelerinden Sehî Bey bu değerlendirme şeklini çok benimsemiş ve aşağı yukarı seksen şâirde bu sıfatı kullanmıştır. Sehî bey de Nevâî gibi kelimeyi "hoş-tab'" şeklinde bileşik sıfat olarak kullanmıştır. Talibî için: "Hoş-tab' derviş-nihad üslûb-ı şi'rde kâmil..."; Pirî Paşa için: "Tarz-ı şi'ri gâyet latîf anlamış hoş-tab' nâzik-dil..." vb.

Aşık Çelebi hoş sıfatını on üç şâirde kullanır. Câmî için: "Kuloğullarından hoş-tab'lardan bir civân-ı melîh..."; Ruhî için: "Namı Mustafadur hoş-tab' u ehl-i mezâk u sâhib-i zekâdur..."[560]

Hoş-gûy, Hoş-âyende:

Devletşâh yaklaşık yirmi şâir için "hoş-gûy" tâbirini kullanır. Mesela Felekî-i Şirvânî için: "Be-gayet hoş-gûy bûde." (Güzel şiir söyleyen bir şâirdir.)[561]

Nevâî iki şâirin tanıtımında güzel söyleyen, tatlı dilli anlamlarına gelen "hoş-gûy" tâbirini kullanmıştır. Mevlanâ Bedahşî için: "Ulug Big Mîrzâ zamânıda Semerkandda şuarâ anı hoş-gûylıkga müsellem tutupdurlar.", Mevlanâ Ârifî için: "Begâyet fâzıl ve hoş-gûy şâ'ir irdi."[562]

Câmî, bir yerde "hoş-âyende" ifadesini kullanır. Hasan-ı Dihlevî için: "Vîrâ der gazel tarîk-i hâsest Ve ekser kâfiyehâ-yı teng ve redîfhâ-yı garîb ve bahrhâ-yı hoş-âyende ki asl şi'r-i hâssa der gazel mulahâza înhâest ihtiyâr kerde est. (Gazelde kendine mahsus bir tarz ve üslubu vardır. Çok dar kafiyeler, garip redifler, âhenkli vezinler bulur ki, şiirde, hususiyle gazelde

[560] KILIÇ, a.g.e., 776.
[561] DEVLETŞÂH, a.g.e., 54b.
[562] MECÂLİS, a.g.e., 18.

düşünülecek esas da budur. Hasan'ın muvaffakiyeti bu yolu seçmesindendir.)[563]

Anadolu tezkirecileri ise "hoş-gûy" tâbiri ile beraber; beğenilen, hoşa giden anlamına gelen "hoş-âyende" tâbirini de kullanmışlardır.

Sehî, Mevlana Şirazî için: "Hoş-âyende ve bî-bedel nazmı..."[564], Saffî için: "Kasayidi latîf u dil-pezîr ve gazeliyâtı hoş-âyende vü bî-nazîr ve..."[565], Necatî için: "Tarz-ı gazelde hûb ve tarîka-i meselde mergûb hoş-âyende âşıkâne gazelleri çok ve pesendîde matla'larına nihâyet yok."[566], Mevlana Ömrî için: "Hayli ehl-i dil nâzik kâmil hoş-âyende ve âmgîr eşârı ve garrâ vü bî-bedel güftârı var."[567]

Latîfî, Sultan Korkud için: "Fenn-i şi'de dahı mükemmel dîvânı ve hoş-âyende nazmı ve nâzik beyânı vardur."[568], Basirî için: "Hoş-âyende hûb eş'ârı ve pesendîde Farisî ve Türkî mergûb güftârı vardur."[569], Bâlî için: "Kabûle kâbil nâzük eş'ârı ve hoş-âyende güftârı vardur."[570]

Aşık Çelebi bu tâbiri üç yerde kullanmıştır. Ahmed Çelebi Pârepâre için: "Şi'ri şûh u sâde vü hoş-âyende vü küşâdedür levendânedür."[571]; Ayrıca Bekâyî'nin bir şiirini örnek verir ve bu şiirin "hoş-âyende" olduğunu söyler.[572]

---

[563] CÂMÎ, a.g.e., 91.
[564] SEHÎ, a.g.e., 57.
[565] SEHÎ, a.g.e., 60.
[566] SEHÎ, a.g.e., 76.
[567] SEHÎ, a.g.e., 83.
[568] CANIM, a.g.e., 147..
[569] CANIM, a.g.e., 189.
[570] CANIM, a.g.e., 186.
[571] KILIÇ, a.g.e., 125
[572] KILIÇ, a.g.e., 94.

Beyanî, İshak Çelebi, Beyanî-i Sanî, Behiştî-i Sanî ve Amrî için "Hoş-âyende eş'ârı vardur." İfadesini kullanır."[573]

Ahdî bu tâbiri sadece Helakî Çelebi'nin şiirleri için kullanır: "...eş'âr-ı hoş-âyendesi efvâhda bî-kıyâs ve mezkûrun ebyât-ı bî-misâli beyne'n-nâs meşhûrdur.", Sâkî için: "Pesendîde eş'âr ü nâzük edâ ve hoş-güftâr Necâtî semtine taklîdle bülend-iştihâr idi."[574]

Âlî, Behiştî için: "Eş'ârı gâyetde hoş-âyende ve hasb-ı hâlini nümâyendedür."[575]

Hûb, Zîbâ:

Hûb veya yahşı sıfatı kimi zaman şâirlerin şiir kabiliyetlerini tanımlamada kullanılırken; kimi zaman da yazmış oldukları şiirlerin derecesini tespit etmek için kullanılmaktadır. "Hûb" ve "yahşı" sıfatları Nevâî'nin şâir ve şiir eleştirisinde en çok tercih ettiği sıfatlardandır.

Câmî, "hûb" sıfatını iki yerde kullanır. Selman-ı Saveci için: "Vey şâirî fasîh u suhan-güzarî belîgest der selâset-i ibârât ve dikkat-i işârât bî-nazîr üftâde est. Der cevâb-ı üstadân-ı kasâid dâred ve bazı ez asl hûbter ve baz furûter ve baz berâber ve vîrâ maânî hâssa bisyârest ve bisyâr ez maânî üstâd ân râ be-tahsîs kemâl İsmail der eşâr-ı hod îrâd kerde ve çün ân der suret-i hûbter ve üslûb-ı mergûbter vâki' şode. Mahall-i ta'n u melâmet nîst." (Düzgün ifadeli bir şâir, parlak sözlü bir üstaddır. Üslûbundaki akıcılık ve sanatındaki incelik eşsizdir. Kaside üstadlarına cevap ve nazire olarak yazdığı şiirlerden bir kısmı aslında daha güzel bazıları da aynı değerde veya daha aşağıdır.

[573] SUNGURHAN, a.g.e., 160.
[574] SOLMAZ, a.g.e., 226.

[575] İSEN, a.g.e., 200.

Selmanın kendine mahsus nükteleri çoktur. Şiirlerinde üstadlardan birçoklarının hususiyle Kemal İsmail'in tesirleri vardır. Fakat bunlar gâyet güzel ve makul bir üslupla ifade ettiği için ayıp sayılmaz.)[576]

Devletşâh, "hûb" sıfatını üç yerde şiir değerlendirmesinde kullanır. Fasihî-i Gürcanî için: "Ve kıssa-i Vâmık u Azra ve özr râ nazm âverde. Ve bisyâr hûb gofte est." (Vâmık u Azra kıssasını fevkalede güzel nazma çekmiştir.)[577], Osman-ı Muhtarî için: "Ve bisyârî ez ekâbirân-ı în kasîde râ hûb gofte end." (Kuvvetli bir tabiata sahipti ve güzel şiir söylerdi.)[578], Rüknüddin Sâyın için: "Ve rükn râ eşâr-ı hûb bisyârest. Ve müsteiddâne est." (Rüknüddin'in şiirleri çok güzel ve çok meşhurdur."[579]

Devletşâh, üç yerde hûb sıfatını kullanırken; on beş yerde zîbâ ve nîkû sıfatlarını kullanmıştır. Devletşâh, "hûb" sıfatından ziyade aynı anlama gelen "nîkû" ve "zîbâ" sıfatlarını kullandığı görülmektedir. Emir Kirmanî, Tabib-i Şirazî, Dardüzd-i Esterabadî, Talib-i Câcürmî vb şâirlerde "nîkû" sıfatını kullandığı görülmektedir. Mesela Baba Sevdaî için: "Ve der hatm-ı kasîde duâ-yi Şahrûh Sultân în beyt nîkû." (Bu kasidenin sonunda Şahruh'a duada bulunmuş ve çok güzel ifade etmiştir.)[580], Devletşâh, Devletşâh, Hace Mansu için: "Merdî hoş-tab' bûd. Ve gazel râ nîkû gofte." (Hoş tabiatlı idi. Güzel gazeller söylerdi.)[581], Devletşâh, Tûsî için: "O ki der-mesel-gûyî şurû' ne numûde ve emsâl-i âvâm râ nîkû goftî." (Onun kadar âvâm mesellerini güzel bir şekilde kimse ifade etmemiştir.)[582], Devletşâh, Velî Kalender için: "Gazel râ

---

[576] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[577] DEVLETŞÂH, a.g.e., 36b.
[578] DEVLETŞÂH, a.g.e., 50a.
[579] DEVLETŞÂH, a.g.e., 124b.
[580] DEVLETŞÂH, a.g.e., 218b.
[581] DEVLETŞÂH, a.g.e., 233a.
[582] DEVLETŞÂH, a.g.e., 234b.

nîkû mîkûyed." (Güzel gazel söyler.)[583], Devletşâh, İbn-i Hüsam için: "Kasayid ü menkibe râ nîkû mîkûyed." (Güzel kasideler ve menkıbeler söyler.)[584]

Devletşâh, Tâhir-i Buharî Seyyid Celaleddin ve Said-i Hirevî vb. şâirler için ise "zîbâ" sıfatını kullanır.Mesela Rüknüddin Sâyın için: "Şâirî mülâyim-suhan ve fâzıl-ı zîbâ-kelâm bûde." (Tatlı sözlü bir şâir, hoş dilli bir fâzıldır.), Ali Şir için: "Ve der kudret-i tab' ve zîbâ-yı kelâm şerîf taaccüb kerdî." (Onun tabiatındaki kudrete ve sözlerinin güzelliğine taacüp ederdi.)[585]

Nevâî, on altı yerde hûb, altmış yerde ise yahşı sıfatını kullanır. Nevâî'nin, şâirlik kabiliyetlerine hûb veya yahşı dedikleri şâirler şunlardır: Mevlanâ Rûhî Yarzî, Muhammed Alî Şuganî, Mevlanâ Yarî, Mevlanâ Hac Ebu'l-Hasan, Mevlanâ Abdulvehhab, Seyyid Müslimî, Mîr Sa'îd, Mevlanâ Şevkî, Mevlanâ Mahvî ve Mîr Hâc. Mevlanâ Yarî için: "Hûb tab'ı bar irdi.", Mevlanâ Hac Ebu'l-Hasan için: "Çün tab'ı hûb irdi şi'r ayturğa meşgûl boldı.", Mevlanâ Abdulvehhab için: "Ammâ yahşı tab'ı bar irdi."[586],vb.

Anadolu tezkireleri içinde hûb tâbirinin şâirin kabiliyeti için kullanılması, Latîfî'ye has bir durumdur. Latîfî, bu sıfatı Enverî, Tâbi'î[587], Hayatî, Talibî ve Nizamî için kullanmıştır. Talibî için: "Bir ümmî ve âmî kimesnedür. Ammâ tabî'at-ı şi'riyyesi ve selâkat-i nazmiyyesi gâyetde hûb idi."[588], Enverî için: "Ammâ selâkat-ı şi'riyyesi ve tabî'at-i nazmiyyesi gâyetde hûb olmagın cedîd hayâller ve bikr ma'nâlar bulurdı."[589]

---

[583] DEVLETŞÂH, a.g.e., 241a.
[584] DEVLETŞÂH, a.g.e., 120a.
[585] DEVLETŞÂH, a.g.e., 255a.
[586] MECÂLİS, a.g.e., 2.
[587] CANIM, a.g.e., 198.
[588] CANIM, a.g.e., 374.

[589] CANIM, a.g.e., 181.

Nevâî'nin hûb ve yahşı sıfatlarını ağırlıklı olarak kullandığı yerlerden birisi de şiir değerlendirmeleridir. Genelde beyitlerin derecesini tespit ve takdiminde kullanmıştır. Hûb ve veya yahşı sıfatı otuz üç şâirin şiir, beyit veya mısraları takdim edilirken kullanılan bir tâbirdir.Bunlar genelde "hûb vâki'dür", hûb boluptur" veya "hûb tüşüptür" şeklinde kullanılmıştır. Mevlanâ Sâhib Belhî için: "Ve yine bir kasîdesi cevâbıda bu matla' hûb vâki' dür."; Hace Mes'ûd Kûmî için: Bu matla'ı hûb boluptur.", Mevlanâ Riyâzî için: "Gazelni be-gâyet hûb aytur irdi.", Emîr Şeyhim Süheylî için: "Ve bu 'ıydıyye Kasidesining matla'ı hûb vâki' bolupdur.", Mevlanâ Zahidî için: "Ve münâcâtıga anıng bu beyti yahşı tüşüptür.", Dervîş Nazikî için: " El-kıssa bu yahşı Farisî matla' anıngdur."[590], vb.

Anadolu tezkireleri de benzer tanıtmalara çok fazla yer vermiştir.

Sehî, beş yerde bu sıfatı kullanır. Zaîfî için: "Hûb eşârı ve latîf ebyâtı var."[591], Kasım Paşa için: "Tarz-ı hâs kullanır. Güzel üslûbı vardur. Kâide-i şi'ri hûb ve üslûb-ı nazmı mergûb bilür."[592], Hızır Beg için: "Gazeliyâtı güzel ebyâtı bî-bedel nazmı selîs ve edâsı nefîs."[593], Hasan Çelebi için: "Elfazı güzel ve kendüsi bî-bedel kimesnedür."[594], Feridî için: "Hoş-tab' elfâzı hemvâr ve nazmı hûb u üstüvâr kimesnedür."[595]

Latîfî, altı yerde kullanır. Ziyâî için: "Hûb ve rengîn elfâz u edâ ve hayâlât-ı dakîka ile hikâyet-i Yûsuf u Züleyhâsı ve..."[596], Gazalî için: "Eş'ârı nâdirdür ammâ hûb kıt'a ve latîf târîhleri vâfirdür."[597]

---

[590] MECÂLİS, a.g.e., 51.
[591] SEHÎ, a.g.e., 61.
[592] SEHÎ, a.g.e., 31.
[593] SEHÎ, a.g.e., 40.
[594] SEHÎ, a.g.e., 44.
[595] SEHÎ, a.g.e., 99.
[596] CANIM, a.g.e., 371.
[597] CANIM, a.g.e., 412.

Aşık Çelebi yirmi iki yerde hûb sıfatını kullanmıştır. Aşık Çelebi de genelde "hûb vâki' olupdur."; vâki'dür" şeklinde kullanımları tercih etmiştir. Layihî için: "merhûmun bu gazeli hûb düşmüüşdür."; Gubarî için: "bu kıt'ası dahı insâf bu ki hûb vâki' olmışdur."; Amrî için: "Şikâyet-i rûzgârda bu gazeli hûb vâki' olupdur."[598], vb.

Hasan Çelebi, on beş yerde kullanır. Ümîdî için: "Bâkî Çelebinün Hatem kasîdesine nazîrede bu beyti hûb vâki' olmışdur.", Basîrî için: "Bu tarihi hûb vâki' olmışdur.", Zatî için: "Medh-i seyyid-i kâinatda bu gâyetde hûbdur."[599], vb.

Beyanî, sekiz yerde kullanır. Eminî, Bekayî, Ahizâde, Re'yî, Şeyhî ve İzarî için hûb veya hüsn sıfatlarını kullanır. Emînî için: "Hûb tarihi vardur.", Re'yî için: "Hûb eş'ârı ve mergûb güftarı vardur."[600], vb.

Ahdî "hûb" sıfatını dört örnekte şâirin şiirinin tanıtımında kullanmıştır. Bunlar Emir Çelebi, Hüsam Beg, Şefi'î ve Figanî'dir. Şefi'î için: "Bu bir iki matla'-ı hûb anundur..."; Figanî için: "Bu gazel-i hûb-ı dil-firîb..."[601], vb.

Âlî, dokuz yerde bu sıfatı kullanır. Hümâmî için: "mezbûr zamânına göre eyü şâ'ir idi."s.124

Bazı Anadolu tezkirecilerinin de "hûb" yerine yakın manaya gelen "zîbâ" sıfatını kullandığı görülür.

Sehî, dört yerde zîbâ sıfatını kullanır. Mevlana Abdülazîz için: "Garrâ eşârı ve zîbâ güftârı var."[602], Sadrî için "Ve garrâ zîbâ ve vâfir eşâr

---

[598] KILIÇ. , a.g.e., 81.
[599] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 889.
[600] SUNGURHAN, a.g.e., 160.
[601] SOLMAZ, a.g.e., 140.
[602] SEHÎ, a.g.e., 48.

sâhibidür."[603], Makamî için: "Rindâne garrâ eşârı ve zîbâ vü ra'nâ gazeliyâtı hemvârdur."[604], Garibî için: "Garrâ eşârı ve zîbâ güftârı var."[605]

Latîfî, Sun'î-i Kastamonî için: "Siyemmâ ki zebân-ı Türkîde dahı garrâ gazelleri ve zîbâ kıtaları ve latîf târîhleri vardur."[606]

Beyanî bu sıfatı iki, Ahdî yedi ve Alî de iki yerde kullanır.

Garrâ:

Aydın, parlak, güzel, gösterişli, vb. anlamlarına gelen "garrâ" sıfatı genelde örnek verilecek olan beyitler için kullanılmıştır.

Devletşâh, on yerde "garrâ" sıfatına yer verir ve genelde örnek vereceği kasideleri değerlendirirken kullanır. Osman-ı Muhtarî, Cevherî-i Zerger, Kemaleddin İsmail, Fahrüddinü'l-Benaketî, Hacû-yı Kirmanî, Lutfullah-ı Nişabûrî Bedahşî ve Yûsuf-ı Emîrî vb. şâirlerin kasideleri için garrâ sıfatı kullanılmıştır. Mesela Hasan Selimî için: "Merdî selîm ve nîkû-nihâd ve ehl bûde. Ve der şâirî tab'-ı kavî dâşte. Ve o râ kasâyid-i garrâ dâred." (Tabiatı selim, ahlakı güzel, ehl-i dil bir zat idi. Kuvvetli bir şiir söyleme tabiat ve kabiliyetine sahipti.[607]

Nevâî, bu sıfatı iki yerde kullanır. Mevlanâ Riyâzî için: "Bu garrâ matla' anıngdur:...", Hüseyin Alî Celâyir için: "Andak ki bu tayife hem müsellem tutarlar. Sultan-ı Sahib-kıran atıga garrâ kasâyidi bar."[608]

---

[603] SEHÎ, a.g.e., 88.
[604] SEHÎ, a.g.e., 106.
[605] SEHÎ, a.g.e., 115.
[606] CANIM, a.g.e., 359.
[607] DEVLETŞÂH, a.g.e., 228b.
[608] MECÂLİS, a.g.e., 156.

Sehî, bu sıfatı yedi yerde kullanır. Kasım Paşa için: "Garrâ gazeliyâtı ve ra'nâ ebyâtı çok."[609], Mevlanâ Kutbî için: "Ve muhayyel ra'nâ eşârı ve garrâ gazeliyâtı var."[610], Hızır Beg için: "Türkî gazeliyât ü müntehâ ve garrâ ebyâtı bî-behâyâdur."[611], Mevlana Abdülazîz için: "Garrâ eşârı ve zîbâ güftârı var."[612], Atayî Çelebi için: "Garrâ gazelleri ve ra'nâ eşârı var."[613], vb., Mevlana Ömrî için: "Hayli ehl-i dil nâzik kâmil hoş-âyende ve âmgîr eşârı ve garrâ vü bî-bedel güftârı var."[614], Afitâbî için: Hoş eşârı ve garrâ güftârı var."[615]

Latîfî, Şâvûr için: "Fenn-i eş'ârda ve ilm-i mûsikârda hûb te'lifleri ve terennüm ü terânede garrâ tasnîfleri vardur."[616], Sun'î-i Kastamonî için: "Zebân-ı Türkîde dahı garrâ gazelleri ve zîbâ kıtaları ve latîf tarihleri vardur."[617]

Hasan Çelebi, bu sıfatı yedi yerde kullanır. Agehî için: "Bu kasîde-i garrâyı diyüp meşhûr-ı cihân ve makbûl-ı erbâb-ı fazl u irfân olmışdur.", Şeyhî için: "Ve hüsniyâtda bu matla'-ı garrâ ana isnâd olınur.", Behiştî için: "Sıfat-ı hüsn-i Züleyhâda bu beyti garrâdur."[618], vb.

Beyanî, altı şâirin şiiri için bu sıfatı kullanır. Tabiî için: "Bu matla-ı garrâ anundur.", Figanî-i sanî için: "Kasideleri cemîan ser-tâ-pâ garrâ nazîre dinilmekden mukarrâdur."[619], vb.

Ahdî ve Alî ise sekizer yerde bu sıfatı kullanırlar.

---

[609] SEHÎ, a.g.e., 31.
[610] SEHÎ, a.g.e., 42.
[611] SEHÎ, a.g.e., 40.
[612] SEHÎ, a.g.e., 48.
[613] SEHÎ, a.g.e., 59.
[614] SEHÎ, a.g.e., 83.
[615] SEHÎ, a.g.e., 84.
[616] CANIM, a.g.e., 318.
[617] CANIM, a.g.e., 359.
[618] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 897.
[619] SUNGURHAN, a.g.e., 176.

Pesendîde, Dil-pesend, Dil-pezîr, Güzîde:

Sözlük anlamları, "beğenilmiş, seçkin, seçilmiş, gönle hoş gelen, cazip, güzel" olan bu sıfatlar, genelde şiir değerlendirmelerinde kullanılmıştır.

Câmî, bir yerde şiir depğerlendirmesinde "pesendîde" sıfatını kullanır. Azerî İsferayinî için: "Ve der eşâr-ı vey tâmât bisyârest ve ez matla'hâ-yı pesendîde-i vee yist." (Şiirlerinde çok pesendîde nükteler vardır."[620], Câmî, bir yerde ise "dil-keş" tâbirini kullanır. Ammâr için: "Ve tab'î hoş ve şi'rî dil-keş dâşte." (Hoş tabiatlı ve gönül çekici şiirleri vardır."[621]

Devletşâh, bu tâbirler içinde sadece "dil-pezîr"i Cevherî-i Zerger, Şerefüddîn Rıza, İbn-i Yemîn vb. gibi şâirlerin şiiri için kullanır. Nizarî-i Kuhistanî için. "Merdî latîf tab' ve hakîm-şîve ve suhanân-ı makbûl ve dil-pezîr dâred." (Tabı latîf şîvesi pek hekimâne olan vir adam idi.[622], Arifî-i Hirevî için: "Merd-i hoş-tab' bûde... Ve gazelhâ-yı dil-pezîr ve mukattat-ı mülâyim der în kitâb derc nümûde." (Hoş tabiatlı bir şâir idi. Birçok güzel gazellerle latif mukattaatı bu kitaba derc etmiştir.[623]

Nevâî, sekiz yerde bu tâbiri kullanır ve pesendîde sıfatını kimi zaman şiir değerlendirmelerinde, kimi zaman da şâirlerin kişilik değerlendirmelerinde kullanır. Mîr Şâhî için: "Gazeli egerçi azdur ammâ barça halâyık kaşıda pesendîde ve müstahsendür.", Emîr Şeyhim Süheylî: "Kiçik yaşıdın tab' âsârı ve zihn nümûdârı andın köp zâhir ve hamîde ahlak ve pesendîde ma'âş etvârıdın bâhir irdi.", Mîr Hüseyîn Muammâyî için: "Ança hamîde-ahlâk ve pesendîde-etvârı bar kim şerhidin kalem tili ve kalem-zen iligi âcizdür. Ve

---

[620] CÂMÎ, a.g.e., 91.
[621] CÂMÎ, a.g.e., 74.
[622] DEVLETŞÂH, a.g.e., 123a.
[623] DEVLETŞÂH, a.g.e., 228a.

vilâyet âsârı hâlidin peydâ ve fenâ nümûdarı zâtıdın hüveydâdur.", Ahmed Hacı Big için: "Savtı hoş ve sîreti dil-keş ahlâkı hamîde ve etvârı pesendîde yigitdür.", Sultan Ahmed Mîrzâ için: "Yahşı ahlâklık pesendîde etvârlık dervişveş ve âdemî-şîve kişidür."[624]

Nevâî, Emir Kasım'ın şiirini değerlendirirken "dil-pezîrrak" ifadesini kullanır. Emir Kasım Envâr için: "Her niçe alarnıng rütbesi şâirlik pâyesidin yokarırakdur ve velâyet ehli zümreside vasfıdın taşkarırak ammâ çün hakâyık u ma'ârif edâsıda nazm libâsı dil-pezîrrak uçun iltifât kılup irkendürler.", Mevlanâ Zeynî'nin ise şâirlik tabiatını "dil-pezîr" tâbiriyle değerlendirmeye tabi tutar: "Dil-pezîr tab'lık kişi irdi."[625]

Nevâî, bir yerde "dil-pesend" ifadesini şâirin görünüşünü değerlendirirken kullanır. Şeyh Sadrüddîn Revâsî için: "Şeyh zîbâ ve ra'nâ irdi. Şekli dil-pesend ü hakâyık ve ma'ârif ayıtmagı dil-firîb irdi."[626]

Sehî, Saffî için: "Kasayidi latîf u dil-pezîr ve gazeliyâtı hoş-âyende vü bî-nazîr ve..."[627], Sehî, Mevlana Melîhî için: "Ve eşârı latif u melîh nâzik ve şîrîn ve gazeliyâtı dil-pezîr ü rengîn kimesnedür."[628]

Latîfî, Basirî için: "Hoş-âyende ve pesendîde Farisî vü Türkî mergûb güftârı vardur."[629], Bâlî için: "Pesende kâbil eş'ârı ve hoş-âyende güftârı vardur."[630], Halimî Çelebi için: "Ve sâir kemâlatından gayrı nâzik eş'ârı ve

---

[624] MECÂLİS, a.g.e., 183.
[625] MECÂLİS, a.g.e., 46.
[626] MECÂLİS, a.g.e., 28.
[627] SEHÎ, a.g.e., 60.
[628] SEHÎ, a.g.e., 65.
[629] CANIM, a.g.e.,189.
[630] CANIM, a.g.e.,185.

pesendîde güftârı vardur."[631], Vasfî için: "Şi'ri şîrîn ü rengîn reng u çâşnîde matbû' ve dil-pezîr..."[632]

Hasan Çelebi, Bedî'î için: "Nazm-ı kelimât-ı pesendîdedür.", Sultan Selîm için: "Ve ol hazretün pesendîde vü şâhâne matla'larından birisi dahı bu matla'dur.", Sûzî için: "Bu beyt-i dil-pesend kitâb-ı mezbûrda mahbûba itdügi peddendür.", Şeyhî için: "Bu tezkireye tahrîr olınmagıçün ihtiyâr itdügi eş'âr-ı dil-pezîrindendür.", Cinânî için: "Metâli'inün güzîdesi budur.", Gulamî için: "Bu ebyât-ı güzîde-i eş'âr ve müntehab-ı güftârıdur.", Bâkî için: "Eş'âr-ı dil-pezîr ve güftâr-ı bî-nazîri gayret-i Selmân ve reşk-i Zahîrdür."[633],vb.

A'lâ, Bülend:

Daha, yüce, yüksek, vb. manalara gelen bu sıfatlar, şiir değerlendirmelerinde kullanılan tâbirlerdendir.

Devletşâh, sekiz yerde şiir değerlendirmesi için bu sıfatları kullanır. Firdevsî için: "Ve suhan-i o bülend u metîn ve pür-maânî est." (Sözleri yüksek, metin ve manalıdır.[634], Zahir-i Faryabî, Fahrüddinü'l-Benaketî, Mahmud-ı Berse, Seyfüddin İsferengî, Şemseddin Tabesî, vb. şâirler için "a'lâ" ve "âlî" sıfatlarını kullanır. Mesela Esirdüddin-i Ahsiketî için: "Dânişmend ve fâzıl bûde. Ve der suhenverî mertebe-i a'lâ dâred." (Fazıl bir âlimdi. Şâirlikte yüksek derecelere sahipti.[635], Hace Asafî için: "Ve în bozorg-zâde der şâirî mertebe-i

[631] CANIM, a.g.e., 232.
[632] CANIM, a.g.e., 563.
[633] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 907.
[634] DEVLETŞÂH, a.g.e., 22b.
[635] DEVLETŞÂH, a.g.e., 63a

âlî ve der fazîlet derece-i vâfî dâred." (Hace şâirlikte ve fazilette yüksek bir dereceye sahipti.[636]

Nevâî, "bülend" sıfatını bir yerde kullanır. Hüseyin Baykara için: "Aşk u mahabbet hevâsının bülend-pervâzı Hâce Hafız-i Şîrâzî k.s. kelâmı tavrıda tüşüptür. Ve selâset u terkîbde anga yavşuptur."[637]

Sehî'de yoktur, ancak Aşık Çelebi'de yedi yerde bülend sıfatını kullanır.

Latîfî'de üç şâirde kullanılır. Andelîbî için: "Ammâ bu fende ol kadar behremend ve tabiat-ı şi'riyyesi çendân bülend degüldür. Necati'ye manend bir tab'-ı bülend var." şeklinde kullanılır."[638]

Hasan Çelebi, Ahmed-i Dâ'î için: "Ve divan-ı eş'ârında olan metâli'ün a'lâsıdur ki sebt olındı.", Fedâyî için: "Ve hâlâ binâ olınan kasr-ı felek-fersâya bu tarihi hayli bülend ü a'lâ düşmişdür."[639], vb.

Ahdî dört, Alî de yedi yerde bu sıfatları kullanırlar.

Yaman, Bed, Kem:

Bu kelimelerin manaları olumsuz olmasına rağmen, kullanılış şeklinden dolayı tamamen olumsuz manalar içermez. Bu kelimelerin geçtiği şâirlerin şiirleri hakkındaki kanaat "fena degil, ama çok iyi sayılmaz" şeklindedir.

Devletşâh, Hayalî-i Buharî için: "Ve bed nemî goftend." (Bunlar da fena söylememiştir.[640]

---

[636] DEVLETŞÂH, a.g.e., 259b.
[637] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[638] CANIM, a.g.e., 404.
[639] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 907.

Nevâî'nin çok kullandığı eleştiri kelimelerinden birisi de "bed" veya "yaman" sıfatlarıdır. Nevâî, on altı şâir için bu sıfatları kullanmıştır. Mevlanâ Cünûnî için: "Şi'ri yaman irmes ikendür."; Mevlanâ Na'îmî için: "Yaman tab'ı yok irdi.", Mevlanâ Cennetî için: "Tab'ı yaman imes.", Mevlanâ Harîmî için: Şi'ri yaman irmes."[641], vb.

Anadolu tezkireleri içinde Nevâî'nin kullandığı bu eleştiri biçimini Anadolu tezkirelerinde de görmekteyiz. Her iki tezkireci de Nevâî'ye benzer bir yöntem kullanarak bazı şâirler hakkında hükümler verirler.

Latîfî, Meşrebî-i Kalender için: "İlm-i edvârda telîfe kudreti ve mûsîkarda tasnife liyâkatı vardur. Fenn-i şi'rde dahı tabî'at-ı nazmiyyesi bed degüldür."[642], Şîrî için: "Tabiat-ı şi'riyyesi bed degüldür."[643], Harîmî için: "Cevdet-i tab'ı ve tasarruf-ı zihni kem degüldür."[644], Surûrî için: "Tabiat-ı şi'riyyesi kem degüldür." Safaî-i Cerrâh için: "Kendünün dahı sathîce ebyâtı ve sâdece kelimâtı vardur. Ammâ bu matla' bed degüldür."[645]

Hasan Çelebi, Za'ifî için: "Bu ebyâtı kem ve lâyık-ı redd ü zemm degüldür.", Cemâlî için: "Bu matla'ı kem degüldür.", Nazmî için: "Bu matla'ı bed degüldür."[646], vb.

Beyanî, Zaifî için: "Bu ebyâtı bed ü sezâvâr-ı redd degüldür."

---

[640] DEVLETŞÂH, a.g.e., 218b.
[641] MECÂLİS, a.g.e., 79.
[642] CANIM, a.g.e., 500.
[643] CANIM, a.g.e., 346.
[644] CANIM, a.g.e., 227.
[645] CANIM, a.g.e., 356.
[646] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 807.

Âlî, tam on bir yerde bu sıfatlara yer verir. Cemâlî için: "Edâları zamânına göre bed degüldür."s.134, Şehdî için: "Ve bu matla'ı pesend ü tahsîne sezâvârdur:

Gönlümi kapdı zülf-i 'anber-bâr
Zâğı gör kim hümâyı itdi şikâr",

Hâkî için: "Eşârı mikdârıncadur. Ne sakîl ü bî-ma'nâ ne inceden incedür."[647]

Latîf(lutf, letafet)

Latîf; yumuşak, hoş, güzel, nazik; letâfet ise güzellik, hoşluk, yumuşaklık manalarına gelmektedir. Hoş'tan sonra en çok rastlanan kelimelerden birisidir. Tezkirelerde latîf ve letâfet kelimeleri kimi zaman şâirlerin doğal sanat gücü ve yeteneği için kullanılmış, kimi zaman da şiir değerlendirmesinde kullanılmıştır. Nevâî'de her iki durumu görmek mümkündür.

Câmî, on iki yerde bu tâbire yer verir. Edip Sâbir, Enverî, Sûzenî, Zahirüddin Faryabî, Selman-ı Savecî, Şeyh Kemal Hucendî, Bisatî-i Semerkandî, Şahî-i Sebzvârî, Muhammed Assâr-ı Tebrizî, vb. şâirlerin şiirlerini değerlendirirken "latîf" sıfatını kullanır. Mesela Hafız-ı Şirazî için: "Ekser eşâr-ı vey latîf u matbû' est ve bazı karîb be-serhad-ı i'caz. Gazeliyat-ı vey nisbet-i be-gazeliyat-ı dîger der selâset u revânî hükm kasâyid zahîr dârend." (Şâirler pîri Şirazlı Hoca Hafız'ın şiirlerinin birçoğu güzel ve âhenklidir. Bazısı mucize derecesine yaklaşmıştır. Gazelleri başka şâirlerin gazelleriyle ölçülürse âhenk ve akıcılıkta Faryâbî'nin kasideleri değerindedir."[648], Amikî için: "Yekî ez kasâid

[647] İSEN; a.g.e., 151.
[648] CÂMÎ, a.g.e.,90.

gofte be-gâyet bedî' u latîf vâki' şode est." (Şu parça gâyet güzel ve nefis düşmüştür."[649]

Devletşâh, "latîf tâbirini kimi zaman şâirlik kuvveti için, kimi zaman da şiir değerlendirmelerinde olmak üzere on sekiz yerde kullanır.

Ferîd-i Kâtib, Mahmud-ı Berse Kemaleddin İsmail, Nizarî-i Kuhistanî Said-i Hirevî, Ebû İshak-ı Şirazî, Mecdüddin Hemger, Şahî-i Sebzvhrî,Şerefüddîn Rıza Bedahşî maddelerinde "latîf kelimesi "tab'" tâbiri ile beraber kullanılmaktadır. Mesela Nizamî-i Semerkandî için: "Ve tab'î latîf dâşte ez-cümle-i şâkirdân-ı Emîn Muizzî ve der ilm-i şi'r mâhir bûde." (Fazilet sahibi ve latif tabiatlı bir zat olan Nizamî, Emir Muizzî'nin talebesindendir. Şiir ilminde mahareti vardır.[650]

Devletşâh, Rüstem-i Huriyânî, Yadigar Bey, Muhammed Katibî, Evhadî-i Meragî maddelerinde "latîf" sıfatını şiir değerlendirmelerinde kullanır. Mesela Evhadî-i Meragî için: "Bisyâr nâzik ve latîf fermûde ve în kasîde mergûb-ı o rast." (Bu eser çok latif olmuştur.[651], Hasan-i Kâşî için: "Munasib-ter ve letâfetter ez ve suhan negofteend." (Güzel ve metanetli söz söylemede kimse ona yetişemedi.[652], Rüstem-i Huriyânî için: "Merdî hoş-tab' ve latîf-suhan bûde." (Latif tabiatlı, güzel şiir söyleyen bir şâirdir.[653]

Nevâî beş yerde bu tâbiri kullanır. Nevâî'nin "latîf" tâbirini şâirlerin sanat güçlerini tespit etmek amacıyla kullandığı örneklerden bazıları şöyledir: Mîr İslâm Gazalî için: "Gâyet-i letâfet-i tab'ıdın nazmga dagı iştigâl körgüzür irdi.", Hüseyin Baykara için: "Kim ol hazret latîf tab'ıdın ve şerîf zihnidin baş

[649] CÂMÎ, a.g.e.,84.
[650] DEVLETŞÂH, a.g.e., 26a.
[651] DEVLETŞÂH, a.g.e., 112b.
[652] DEVLETŞÂH, a.g.e., 157a.

urupdur.", Mir Hüsrevning latîf tab'larıga hoş kilip bu ta'rifide mübâlaga kılgusıdur."[654], vb.

Anadolu tezkirelerinde de benzer tutumlara rastlamak mümkündür. Özellikle Sehî ve Aşık Çelebi'de görülür. Sözlük anlamında kullanılır.

Sehî Bey, on dört yerde bu tâbiri kullanır. "letafet-i tab'ı", "lutf-ı tab'ı" şeklinde kullanır. Garîbî için: "letâfet-i tab'ı gâyetde ve nezâket-i zihni nihâyetde..."; Yavuz için: Lutf-ı tab'ı nihâyetde ve zihn-i pâki gâyetde..."; Mehmed çelebi için: "Lutf-ı tab'ı ve istikamet-i zihni ziyâde idi."; Şah Çelebi el-Fenârî için: "letâfet-i tab'ı bî-mânend.", Mevlana Emîrî için: "Musahabeti safâ-bahş ve kelimâtı revân u dil-keş letâfet-i tab'ı bî-nihâye ve nezâket-i suhani bî-gâye idi."[655], Mevlana Şirazî için: "Bunun gazellerinde olan selâset ve elfâz-ı nazmındaki letâfet degme şâirin şi'rinde yok."[656], vb.

Latîfî, Hasan Çelebi için: "Tab'-ı pâkinde hayli letâfet ü selâkat ve şi'r-i şîrîninde sanâyi' ü selâset vardur."[657]

Aşık Çelebi, dokuz yerde bu tâbiri kullanır. "latîf-tab", "lutf-ı tab" şeklinde ve Sehî Bey ile aynı doğrultuda kullanır. Seyyidî için: "Latîf-tab' ve kâbil-i şân.."; Müdamî için: "Sâhib-i tab'-ı latîf..."; Şikarî için: "Erbâb-ı lutf-ı tab'..."; Fikrî için: Vefret-i ilmi ve lutf-ı tab'ı ve cevdet-i şi'ri hadden ziyâdedür."; Latîfî'de bir yerde geçer.

---

[653] DEVLETŞÂH, a.g.e., 195b.
[654] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[655] SEHÎ, a.g.e., 48.
[656] SEHÎ, a.g.e., 57.

[657] LATÎFÎ, a.g.e., 228.

Benzer ifadeler Sehî'de, Muhyiddin Çelebi, Abdülvehhab Çelebi, Nişancı Mustafa, Emirî, Hayalî, Figanî, Niyazî, Subutî; Latîfî'de, Hasan Çelebi; Aşık Çelebi'de, Sa'dî, Ulvî ve Şemsi Paşa'da geçer.

Nevâî'nin latîf ve letâfet kelimelerini şiir değerlendirmesinde kullandığı örneklerden bazıları da şöyledir: Hüseyin Baykara için: "Bes latîf vâki' boluptur.", Mîr Şâhî için: Anıng şi'rini çâşnî ve selâset ve yek-destlık ve letâfetde ta'rîf kılmak hâcet imes.", Mîr Hüseyîn Muammâyî için: " Ve muammâ fennining letâfet ve nâzükligin ol yerge yitkürdi kim andın ötmek mümkin irmes. Ve hükm kılsa kim bu yolnı bend kıldı."[658],vb.

Anadolu tezkirelerin de latîf kelimesini şiir değerlendirmelerinde sık kullandığı görülmektedir. Aşık Çelebi latîf kelimesini şiir eleştirisi olarak dokuz yerde kullanmıştır. Aşık Çelebi, Ahmed Paşa, İshak Çelebi, Emîrek, Emîr, Zînetî, Ahdî, Sun'î, Şeyhî ve Hatemî gibi şâirlerin, kaside, gazel, kıta vb. şiirlerinin "latîf olduğunu belirtir. İshak Çelebi için: "Tarz-ı gazeli latîf-edâ vâkı' olupdur."; Emîr için: "Latîf manalar bulmakda mâhir." Gibi değerlendirmelerde bulunur.

Hasan Çelebi, letâfet kelimesini bazı şâirlerde "simât" ekiyle beraber kullanır. Mevlanâ Lutfî için: "Vezir-i a'zâm olan İbrahîm Paşaya gönderdiği ebyât-ı letâfet-simâtdandur.", Necatî için: "Hüsrev-i Rûm dimekle mevsûm itmişdür ve ta'rîf ü tavsîfinde îrâd itdügi ebyât-ı letâfet-simâtdandur.", Safî için: "El-hak eş'ârı latîf ü sûznâk...", Kabûlî için: "Şi'r ü inşâsı lutf u melâhat üzredür.", Cevrî için. "Maarif ü fezâilinden fazla latîf ebyâtı ve müessir ü sûznâk kelimâtı vardur."[659]

---

[658] MECÂLİS, a.g.e.,.135.
[659] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 902.

Beyanî, şiir değerlendirmelerinde on altı şâir için "latîf, letâfet-şi'âr" sıfatlarını kullanır.Ehlî için: "Bu latîf eş'âr anun güftârıdur."; Enverî için: "Bu eş'âr-ı letâfet-şi'âr anundur."[660], vb.

Ahdî, latîf kelimesini üç yerde kullanır. Gelibolulu Alî için: "ve yine şi'r-i latîfden ve nazm-ı münifden süreyyâ..."; İlhamî için: "Ebyât-ı latîfi vahdet-engîz ve...", Pervîz Efendi için de: "bu kıt'a-i latîfi hûb buyurmuşlardır."[661] Şeklinde değerlendirmelerde bulunur.

Âlî, bu sıfatı on dokuz şâirde kullanır. Monla Ezherî için: "Nihâyet-i edâ-yı rengîn ve belâgat-ı letâfet-karîn eş'ârına gayr-ı kâdirdür.

Bûriyâya sarılup sahrâda ditrer ney-şeker
Gel piyâzı gör ki kat kat arkasında câmesi

Feammâ "Gel piyâzı gör ki kat kat-câme-i rengîn giyer" dimiş olsa matla'-ı rengîn olurdı."[662], Monla Ârif için: "Vezîr Süleyman Paşanun sevâil-i Hinde seferini iki bin Türkî beytle bir latîf destân itmişdür. Hatta ol risalede Ahînin bir beytini tevârüd sûretinde derc eylemişdür. Egerçi niceler i'timâd itmemişler altmış bin beyt nazm iden üstada bu töhmeti revâ görmemişler."[663]

Selîm, Selâmet

Sözlük manası "Kusursuzluk, noksansızlık, sağlamlık, sıhhatlilik, düzgünlük" olan selîm ve ve selâmet kelimelerinin şâir yaratılışı için neyi ifade ettiği tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak sözlük anlamlarına yakın bazı şeylerin kastedildiğini de tahmin etmek mümkündür.

---

[660] SUNGURHAN, a.g.e., 161.
[661] SOLMAZ, a.g.e., 141.
[662] İSEN, a.g.e., 111.
[663] İSEN, a.g..e, 236.

Câmî, "selâmet" tâbirini bir yerde şiir değerlendirmesi için kullanır. Zahirüddin Faryabî için: "Vey meşâhir-i cihânest ve efâzıl-ı devrân tamâm dîvân-ı o matbû' ve makbûlest be-letâfet u selâmet-i suhan-ı o hîç kes nîst. Divan-ı vey meşhûrest ve eşâr-ı vey ber zebânhâ mezkûr... Ve ez letâif ve ist în çend beyt ber uslûb-ı mesnevî." (Tam divanı pek güzel ve makbuldür. Onun sözlerindeki şirinlik, düzgünlük hiçbir şâirde yoktur. Divanı ellerde şiirleri dillerde dolaşmaktadır. Zahirüddin'in şiirdeki erginliği o dereceydi ki eski şâirler onunla Enverî arasında bir tercih yapmak hususunda ihtilafa düşmüşlerdir."[664]

Devletşâh, "selîm" tâbirini bir yerde zihin, bir yerde tab', bir yerde de şâirlik için kullanır. Ferruhî için: "Zihnî selîm ve tab'î müstakîm dâşte...(Doğru tabiatlı ve akl-ı selîm sahibidir.[665], Devletşâh, Kemaleddin İsmail için: "Çü bisyâr nâzikest ve maânî-i bedî der în mündericest. Çü der suhen u maânî-i dakîkâ est. Ve ezîn dû beyt şemme-i tab'-ı selîm ma'lûm kuned." (Çünkü bunda pek çok nazik ve garip manalar vardır.[666], Devletşâh, Hasan Selimî için: "Merdî selîm ve nîkû-nihâd ve ehl bûde. Ve der şâirî tab'-ı kavî dâşte. Ve o râ kasâyid-i garrâ dâred." (Tabiatı selim, ahlakı güzel, ehl-i dil bir zat idi. Kuvvetli bir şiir söyleme tabiat ve kabiliyetine sahipti.[667]

Nevâî, bu tâbiri üç yerde kullanır. Şîrem ve Seyyid Mirzâ için "selîm-tab'" ifadesini kullanırken; Sultan Hüseyin için de "tab'ı hem hâlî ez-selâmet imes"[668] ifadesini kullanır.

Anadolu tezkireleri içinde ise bu sıfatı, Sehî ve Aşık Çelebi kullanır. Aşık Çelebi'nin birkaç örneği dışında hepsi genel durumu anlatır, özel bir tâbir

---

[664] CÂMÎ, a.g.e.,87.
[665] DEVLETŞÂH, a.g.e., 24b.
[666] DEVLETŞÂH, a.g.e., 78a.
[667] DEVLETŞÂH, a.g.e., 222a.
[668] MECÂLİS, a.g.e., 159.

değildir. Aşık Çelebi'de selamet-i selika, selamet-i tab, selika-i selime şeklinde geçer.

Sehî'nin tab' için selîm veya selamet üzre dediği şâirler Sadi, Zülalî, Baharî, Ruhî, Rahmî, Sunî ve Katip Hasandır. Ruhî için: "Tab'ı selameti ve zihni istikameti bir mertebede idi."; Baharî için: "Hayli selamet-i tab'ı vardı.", Zülalî için: "Selâmet-i tab'ı ve istikâmet-i zihni nihâyetdedür."[669]

Aşık Çelebi, Necâtî için: "cevdet-i tab'ı ve selâmet-i selîkası nümâyân olur."; Eminî için: Selâmet-i tab'ına ve zerâfet-i şânına bu ebyât nişândur."; Âhî için: "Nakd-i selîka-i selîme giribân-ı fıtratında hazır ve âmâde idi.", Rahmî için: "Selîka-i selîmesi vezn-i tab'-ı belagat-şiar üzre mecbûl olduğu için...", Aşık Çelebi, aynı kelimeleri Emrî, Sehâbî, Ubeydî de kullanır.

İstikâmet:

Devletşâh, istikâmet tâbirini bir yerde zihin, bir yerde de tab' için kullanır. Rûdegî için: "Rûdegî ez- incâ est fi'l-cümle tab'î kerîm ve zihnî müstakîm dâşte ve ez cümle-i üstâdân-ı fenn-i şi'r est. (Rûdegî, kerîm tabiata ve doğru bir zihne sahipti. O şiir fenninin üstadlarındandır.[670], Devletşâh, Ferruhî için: "Zihnî selîm ve tab'î müstakîm dâşte...(Doğru tabiatlı ve akl-ı selîm sahibidir.[671]

Nevâî'nin sadece bir şâirin sanat kabiliyetini anlatmak için kullandığı istikamet kelimesi de sağlamlık, doğruluk anlamlarını içermektedir. Mevlanâ

[669] SEHÎ, a.g.e., 79.
[670] DEVLETŞÂH, a.g.e.,14b.
[671] DEVLETŞÂH, a.g.e., 24b.

Sâlimî için: "Ve mûsikîde hem tasnîfler bagladı. Hem nefeside selâset bar. Ve hem tab'ıda istikâmet."[672]

Anadolu tezkireleri içinde ise istikamet tâbirini, sadece Sehî üç yerde kullanır.. Sa'dî Çelebi için: "Tab'ı istikâmeti ve zihn-i selâmeti bir mertebedür ki...", Kâtip Çelebi için: "Zatında hayli zekâvet ve fetanet ve tab' u zihninde tamâm istikâmet ve selâset var.", Mevlana Muhammed çelebi için: "Anun lutf-ı tab'ı ve istikâmet-i zihni ziyâde idi."[673], Zülalî için: "Selâmet-i tab'ı ve istikâmet-i zihni nihâyetdedür."[674]

Muhkem, Rasîn, Metîn, Üstüvâr, Kavî:

Lugat manaları "hakikati, gerçekliği, doğruluğu belli olmuş, sağlam, kuvvetli" olan bu kelimeler şiir değerlendirmelerinde kullanılmıştır.

Devletşâh, Baba Sevdaî, Kasımî-i Tûnî, Bedrüddin-i Şirvanî, Abdullah Mervarid, Şerefüddîn Ramî, Muzaffer-i Hirevî, Ferîd-i Ahvel, Nasır-ı Hüsrev, Firdevsî, Ascedî, Rûdegî, Minuçihrî, Evhadüddin Enverî gibi şâirlerin şiirleri için "metîn" tâbirini kullanır. Mesela Ebu'l-Feth-i Bustî için: "Dû lisâneyn est. Eşâr-ı Farisî ez-gâyet masnû' vü metîn mîkûyend. (Arapça ve farsçaya hâkimdi. Gayet metânetli ve sanatkârâne Farsça şiirler söylerdi.[675]

Devletşâh, Kanberî-i Nişaburî, Nasır-ı Hüsrev, Ferîd-i Ahvel ve Seyfî-i Nişaburî gibi şariler için de "muhkem" tâbirini kullanır. Mesela Seyfî-i Nişaburî için: "Şâirî muhkem-gûyest... İlm-i şi'r nîkû mîdâniste." (Sağlam ve güzel söyleyen bir şâirdir.... Şiir sanatını iyi bilirdi.[676], Ferîd-i Ahvel için: "Ve der şâirî mükemmel est ve kasîde der sıfat-ı şeb muhkem ü metîn gofte." (Ehliyetli ve

---

[672] MECÂLİS, a.g.e., 79.
[673] SEHÎ, a.g.e., 45.
[674] SEHÎ, a.g.e., 79
[675] DEVLETŞÂH, a.g.e., 13b

mükemmel bir şâirdi. Gece ve yıldızlar hakkında bu kasideyi çok güzel söylemiştir.[677]

Devletşâh, Hasan Selimî'nin tab'ı için "kavî" sıfatını kullanır: "Merdî selîm ve nîkû-nihâd ve ehl bûde. Ve der şâirî tab'-ı kavî dâşte. Ve o râ kasâyid-i garrâ dâred." (Tabiatı selim, ahlakı güzel, ehl-i dil bir zat idi. Kuvvetli bir şiir söyleme tabiat ve kabiliyetine sahipti.[678]

Nevâî, bu tâbirlerden "kavî" sıfatını bir yerde hafıza için kullanır. Kiçik Mîrzâ için: "Hûb-tab'lık tîz-idrâklik şûh zihnlik kavî hâfızalık yigit irdi."[679]

Sehî, Şehidî için: "Sözleri muhkem ü üstüvâr kimesnedür."[680], Feridî için: "Hoş-tab' elfâzı hemvâr ve nazmı hûb u üstüvâr kimesnedür."[681], Mevlana İshak için: "Selâset-i suhande ve metânet-i elfâzda ve maânî bâbında bir vechle dikkat ü himmet itmemişdür."[682]

Hasan Çelebi, Fuzulî için: "Eş'ârı muhkem u rasîn ve nâzik ü rengân her vâdîde iktidârı var şâ'ir-i nâmdârdur.", Ahmed Paşa için: "Hakkâ ki eş'âr-ı dürer-bârı rasîn ü muhkem ve mühendisân-ı kasr-ı belâgat yanında bî-kusur u müsellem şi'r-i Türkîye hâlet ve nezâketi evvel bu virdigiçün...", Zatî için: "Zatî dahı külliyet-i üzre şâ'ir-i bî-nazîr ü karîn kelimâtı muhkem ü rasîn ve binâ-yı sarây-ı belâgatı gâyetde kavî ve metîn..."[683]

---

[676] DEVLETŞÂH, a.g.e., 57a.
[677] DEVLETŞÂH, a.g.e., 87a.
[678] DEVLETŞÂH, a.g.e., 222a.
[679] MECÂLİS, a.g.e., 184.
[680] SEHÎ, a.g.e., 97.
[681] SEHÎ, a.g.e., 99.
[682] SEHÎ, a.g.e., 45.
[683] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 892.

Beyanî, üç şâirin şiirinde bu sıfatları kullanır. Azizî için: "Nazmı muhkem ü rasîn ve şi'ri müstahkem u metîndür.", Ferruhî için. "Eş'ârı müstahkem ü üstüvârdur.", La'lî için: "Edâsı rengîn şi'ri rasîndür."[684]

Müsellem:

Doğruluğu herkesçe kabul edilmiş anlamına gelen "müsellem" tâbiri Herat tezkireleri tarafından çok kullanılmıştır.

Devletşâh, Muzaffer-i Hirevî, Edip Sabir, Esirdüddin-i Ahsiketî, Katran gibi altı şâirde bu tâbiri kullanır. Katran için: "Reşidüddin Vatvat mîkûyed ki men der-rûzgâr-ı hod Katran râ şâirî müsellem mîdârem. Ve bâkî râ şâir mîdânem ez râh-ı tab' ne ez râh-ı ilm ve Katran der eşâr-ı müşkil ve murabba ve muhammes ve zü'l-kafiyeteyn." (Reşidüddin vatvat onun hakkında ben, zamanımda şâirliğin Katrana müsellem olduğunu iddia eder ve onu şâir tanırım, geride kalanları yalnız tabiat cihetinden şâir, ilim cihetinden şâir olarak tanımam. Katran, murabba, muhammes, zü'lkafiyeteyn gibi nazmın en güç kısımlarına çok çalışmıştır.[685], Muzaffer-i Hirevî için. "Ve der iğrâk teşbihât ve hayâl-i hâs o râ şuarâ müsellem mîdârend." (Onun kendisine mahsus teşbihleri, iğrak ve hayaldeki mahareti bütün fazıl ve şâirlerce kabul edilir.[686]

Nevâî de bu tâbiri altı yerde kullanır. Mevlanâ Bedahşî için: "Ulug Big Mîrzâ zamânıda Semerkandda şuarâ anı hoş-gûylıkga müsellem tutupdurlar. Ve Mirzanıng dagı köp iltifâtı bar irmiş.", Mevlanâ Ulâ'-i Şâşî için: "Hoş-tab'lıkka barça halâyık anı müsellem tutarlar irdi."[687], Hüseyin Alî Celâyir için: "Ammâ kasîde üslûbı anıng hakkıdur. Andak ki bu tayife hem müsellem tutarlar. Sultan-ı Sahib-kıran atıga garrâ kasâyidi bar.", Mevlanâ Yahya Sibek

için: "Köp ulûm ve fünûnda mâhir irdi. Sanâyi' ve arûz fennide barça il anı müsellem tutarlar irdi.", Mevlanâ Sîmî için: "Nişâburdındur. Köp fazlı bar irdi. Şi'r ve mu'ammâ ve inşâ ve hattda asrıdagı bu fen ehli müsellem tutar irdiler."[688]

Anadolu tezkireleri bu tâbiri Herat tezkirelerine göre daha az kullanır.

Sehî, Mevlana Hasan için: "Üslûb-ı nazm u gazelde müsellem ve..."[689]

Latîfî, Ahî için: "nazm u inşâsı ve eş'âr-ı dil-güşâsı reng ü çâşnîde ve elfâz u maânîde makbûl-ı sühanverân-ı âlem ve matla'-gûylukda hod icmâ' u ittifâk üzre makbûl ü müsellemdür."[690]

Hasan Çelebi, bu tâbiri iki yerde kullanır. Ahmed Paşa için: "Hakkâ ki eş'âr-ı dürer-bârı rasîn ü muhkem ve mühendisân-ı kasr-ı belâgat yanında bî-kusur u müsellem şi'r-i Türkîye hâlet ve nezâketi evvel bu virdigiçün...", Nizamî için: "Ebyat u eş'ârı yek-dest ü hem-vâr kelimâtı makbûl u müsellem..."[691]

Mesel, Mesel-âmîz, Mesel-gûy:

Sözlük anlamı örnek, numûne, manalı ve dokunaklı söz olan mesel kelimesini, tezkireciler bazı şâirlerin şiirlerini değerlendirirken kullanmışlardır. Tezkireciler, kelimeye sözlük anlamının yanında "akıllarda kalacak şekilde söylenen şiirler, atasözü gibi kalıcı olan sözler" vb. anlamları da yüklemişlerdir.

Câmî, Şeyh Kemal Hucendî için: "Vey der letâfet-i suhan ve dikkat-i maânî be-mertebe îst ki bîş ezân mutasavvır nîst. Ammâ mubâlaga derân şi'r

[688] MECÂLİS, a.g.e., 14.
[689] SEHÎ, a.g.e., 59.
[690] CANIM, a.g.e., 182.
[691] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 886.

vîrâ ez heme selâset bîrûn perde ve ez çâşnî aşk u muhabbet hâlî mânde der îrâd-ı emsâl ve ihtiyâr." (Söz güzelliğinde, mana inceliğinde öyle bir mertebedir ki daha fazlası tasavvur edilemez. Fakat mübalağacılığı dolayısıyla şiiri bütün âhenk kaidelerinin dışında kalmış, aşk ve muhabbet çeşnisinden uzak düşmüştür. Darb-ı mesellerde, redifi ve kafiyeli hafif vezinlerde sehl-i mümtenî bir üslubu vardır."[692]

Devletşâh, Tûsî için: "O ki der-mesel-gûyî şurû' ne numûde ve emsâl-i âvâm râ nîkû goftî." (Onun kadar âvâm mesellerini güzel bir şekilde kimse ifade etmemiştir.[693]

Nevâî, mesel kelimesini beş şâirin şiirini tavsif ederken kullanır. Kelimeyi üç yerde yalın kullanırken, bir yerde "mesel-âmîz" şeklinde, bir yerde de "mesel-gûy" şeklinde kullanır. Mevlanâ Seyfî için: "Ve tahsîl esnâsıda nazmga meşgûl irdi. Andak ki şi'ri şöhret tuttı. Ve mesel tarîkin be-gâyet yahşı ayttı.", Mevlanâ Esîrî için: "Hem imdi zuhûr kılgan şu'arâdındur. Ammâ nazmı henüz şöhret tutmaydur. Ve şi'ride mesel revişi bar."[694], Mîrzâ Hâcî Soğdî için: "Bu beytide hayli söz rengi ve çâşnîsi bar kim:

Ohşattı kâmetingğa sanavberni bâğ-bân
Bîçâre bilmes irmiş elifdin tayağnı

Bu gına meselni yahşığına bağlağan üçün ümmîd ol kim Tingri anga rahmet kılmış bolğay.", Mevlanâ Şükrî için: "Mesel-âmîz ayturda Mevlanâ Seyfiga tetebbu' kılur. Ol üslûbda zihni yahşı bardur.", Mevlanâ Tusî için: "Mesel-gûy ve gazel-gûy irdi."[695]

---

[692] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[693] DEVLETŞÂH, a.g.e., 234b.
[694] MECÂLİS, a.g.e., 116.
[695] MECÂLİS, a.g.e., 15.

Sehî, bu tâbiri altı şâir için kullanır. Fatih Sultan Mehmed için: "Sözleri merdâne gazeliyâtı âşıkâne eşârı mesel-âmîzdür."[696], Vasfî için: "Pîrî Paşa için: "Tarz-ı şi'ri gâyet latîf anlamış..., kendünün vadisi tarz-ı meselde bî-misl...", Sultan Cem için: "Eşârı hayâl-engîz ve gazeliyâtı emsâl-âmîz..."[697], Sehî, Kasım Paşa için: "Hoş-tab' mesel-gûy hayâl-engîz ve emsâl-âmîz."[698], Necatî için: "Tarz-ı gazelde hûb ve tarîka-i meselde mergûb hoş-âyende âşıkâne gazelleri çok ve pesendîde matla'larına nihâyet yok."[699]

Latîfî, Şükrî için: "Bu beyt-i mesel-âmîz anun zâde-i tab'-ı hayâl-engîzindendür.", Safî için: "Şuarâ-yı Rûmda mesel-gûyluk evvelâ andın sâdır olmış ve Necatî Begde kemâlin bulmışdur."[700], Mîrek-i Tabîb için: "Mesel-âmîz eş'ârı ve hayâl-engîz güftârı vardur.", La'lî için: "Mesele muvafık hoş-âyende ebyâtı ve rengîn kelimâtı vardur."[701]

Hasan Çelebi, Cemâlî-i Diger için: "Mesel-gûyluk semtine sâlik olmağla ol denlü metâli'-i şerîfe ve me'ânî-i latîfeye mâlik olmuşdur."[702]

Ahdî, mesel kelimesini on yedi yerde kullanmıştır. Ubeydî için. "Eş'ârı tahayyül-âmîz ve güftârı mesel-engîz ve makbûl-ı tabâyi'-i şu'ârâ ve pesendîde-i zurafâdır.", Derviş Çelebi için: "Mehemmed Paşa nazîre tarıkiyle bu matla'-ı mesel-endûz-ı pür-sûzı zuhûra getirip..."[703]

---

[696] SEHÎ, a.g.e., 20.
[697] SEHÎ, a.g.e., 24.
[698] SEHÎ, a.g.e., 31.
[699] SEHÎ, a.g.e., 76.
[700] CANIM, a.g.e., 349.
[701] LATÎFÎ, a.g.e., 489.
[702] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 907.
[703] SOLMAZ, a.g.e., 144.

Âlî, "mesel-gûy" olan beş şâirden bahseder. Sâfî için: Ahmed Paşa gazellerine nezâ'ir dimege mukayyed mesel-gûyluğa rağbeti müeyyed bir devletlü imiş."[704] Cemâlî için: "Tarz-ı hâsa mâlik nezâket tarîkina sâlik mesel-gûy mesel-bürûz ba'zı garâib u bedâyı'a muktedir ü hünerver kimsedür."[705] Fevrî için: "Mesel-gûylukda hod Necâtîden sonra anlar geldüği müttefikun aleyh-i şu'arâ-yı rûzgârdur."[706]

Melîh, Melâhat:

Güzel, şirin, sevimli manalarına gelen melîh tâbiri şiir değerlendirmelerinde az da olsa kullanılmaktadır.

Câmî, bu tâbiri iki şâir için kullanır. Edip Sâbir için: "Ve şâir-i fâsih ve fâzıl-ı lebîb bûd. Ve eşâr-ı vey râ letâfetî kâmil ve melahâtî tamâm hâsılest." (Lisanı düzgün ve özlü bir şâirdir. Şiirlerinde olgun bir güzellik ve tam bir incelik vardır.[707]; Enverî için: "Hakîmî kâmil ve fasîh ve fâzıl bûd. Hüsn-i şi'r ve lutf-ı nazm şemme îst. Ez uluvv-i hâl-i o ve hâlist ez cemâl-i o suhanân-ı o meşhûr est ve dîvân-ı o mestûr ez letâif-i eşâr-ı vey yek kıta ki muş'irest. Be-nasîhat-ı şuarâ nüvişte mîşod." (Şiir güzelliği, nazım düzgünlüğü onun halinin yüceliğinden ufak bir iz, güzellik onun irfanının çehresinde bir ben gibi kalır. Sözleri pek meşhûrdur. Divanı her türlü eğlendirici nüktelerle doludur. Şâirlere öğüt veren şu parçayı yazıyoruz."[708]

Devletşâh, bu tabri üç şâir için kullanır. Nizamî-i Gencevî için: "Suhen-i o râ verâ-yı tab'-ı şâirî melâhâtî dânî hest ki..." (Şâirlikten başka onun sözlerinde melahat vardır.[709], Hüsrev-i Dihlevî için: "Aşk-bâzî hakâyık râ der-

[704] İSEN, a.g.e., 139.
[705] İSEN, a.g.e., 301.
[706] İSEN, a.g.e., 322.
[707] CÂMÎ, a.g.e.,80
[708] CÂMÎ, a.g.e.,81.
[709] DEVLETŞÂH, a.g.e.,66a.

şîve-i mecâz Per-dâhte... Eşâr-ı melîh-i o nemek mîbâşed." (Hakikatlere karşı olan aşkını mecaz şivesinde söylemiştir. Onun tatlı şiirleri kendinden geçmiş aşıkların yaralarına merhemdir.[710]

Sehî, iki şâir için kullanır. Mevlana Melîhî için: "Ve eşârı latif u melîh nâzik ve şîrîn ve gazeliyâtı dil-pezîr ü rengîn kimesnedür."[711], Refîkî için: "Hoş-tab' fasîh ve sözleri melîh hayli elfâz ve eşâra mâlikdür."[712]

Hasan Çelebi, ise bu tâbiri beş şâir için kullanır. Sırrî için: "Bu bir iki eş'âr-ı melâhat-sisâr âsâr-ı kilk-i sehhâr ve kalem-i dürer-bârıdur.", Hasan Çelebi, Ahmed Paşa için: "Fi'l-vâki' bundan akdem şi'r-i Türkî selâset ü nezâketden dûr ve dil-i nâ-kâbilân gibi melâhatdan mehcûr idi.", Halîl-i Zerd için: "Eş'ârı letâfet ü melâhatden hâlî degüldür.", Cenâbî Paşa için: "Eşârı letâfetden ve güftârı melâhatden hâlî degüldür.", Hadîdî için: "Eşârında dahı çendân melâhat u letâfet yokdur."[713]

Mülâyim:

"Mülâyemet" şâirlerin şiire olan yatkınlıklarını ve bu konudaki kabiliyetlerini ifade etmek kullanılan kelimelerden birisidir.

Devletşâh, bu tâbiri yedi şâir için kullanır. Minuçihrî için: "Şâir-i mülâyim-kûyî metîn-suhanest ve şâkird-i üstâd Ebu'l-Ferec..." (O sağlam sözlü tatlı dilli bir şâirdir.[714], Ascedî için: "Kasayid râ metîn u mülâyim mîkûyed ve ez-cümle-i şâirân üstâd Unsurî bûde."(Her bakımdan hoş kasideler söylerdi. Üstad Unsurî'nin talebelerindendir.[715], Seyfüddin İsferengî için: "Mecmû'-ı mülâyim ü

[710] DEVLETŞÂH, a.g.e., 115b.
[711] SEHÎ, a.g.e., 65.
[712] SEHÎ, a.g.e., 110.
[713] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 902.
[714] DEVLETŞÂH, a.g.e.,18b.
[715] DEVLETŞÂH, a.g.e., 19b.

mümtâz." (Hepsi de mülayim ve seçilmiş şiirlerdir.[716], Rüknüddin Sâyın için: "Şâirî mülâyim-suhan ve fâzıl-ı zîbâ-kelâm bûde." (Tatlı sözlü bir şâir, hoş dilli bir fâzıldır.[717], Abdülmelik-i Semerkandî için: "Ve hâce râ bâ vücûd u fazl u ilm eşâr-ı mülâyimest." (Hacenin ilim ve faziletiyle beraber güzel şiirleri vardır.[718], Arifî-i Hirevî için: "Merd-i hoş-tab' bûde... Ve gazelhâ-yı dil-pezîr ve mukattat-ı mülâyim der în kitâb derc nümûde." (Hoş tabiatlı bir şâir idi. Birçok güzel gazellerle latif mukattaatı bu kitaba derc etmiştir.[719]

Nevâî'nin şiir değerlendirmelerinde çok fazla baş vurduğu tâbirlerden birisidir. Nevâî, bu tâbiri yirmi üç şâirde kullanmıştır. Örneklerin hepsinde mülâyemet tâbiri "tab'" kelimesiyle beraber kullanılmaktadır. Nevâî, aşağıda ismi geçen şâirlerin hepsi için: "Ammâ tab'ı nazmlarda mülâyim irdi." Şeklinde bir değerlendirmelerde bulunmuştur: Mevlanâ Kadimî, Hâce Yûsuf Mühne, Şeyh-zâde Ensârî, Mevlanâ Alî, Hacı Kemaleddin Udî, Mevlanâ Aynî, Mevlanâ Maksûd, Mevlanâ Mü'minî, Dervîş Abdullâh, Şâh Kulı Uygur, Mîr Alî Dost, Şîrem, Mîr Haydar, Hüseyin Alî Celâyir, Sultan Ahmed Mîrzâ, Babur Mîrzâ, Hâce Hâvend, Mevlanâ Esirüddin, Mevlanâ Emînî, Mevlanâ Celâleddin, Mevlanâ Şevkî, Mevlanâ Na'îmî, Mevlanâ Âlîm.

Sehî, Latîfî ve Aşık Çelebî şâirlerden bazılarının şiire olan tabiî yatkınlıkları için "mülâyemet ve şümûl" tâbirlerini kullanırlar.

Sehî, "mülâyim" tâbirini şiir değerlendirmesinde kullanır. Gubarî için: "Zihni selîm ve eşârı mülâyim."[720], Sıdkî için: "Tab'ı mülâyim ve kendüsi hâlim eşârı nâzik ü pâk..."[721]

---

[716] DEVLETŞÂH, a.g.e.,65a.
[717] DEVLETŞÂH, a.g.e.,124a.
[718] DEVLETŞÂH, a.g.e., 172b.
[719] DEVLETŞÂH, a.g.e., 228a.
[720] SEHÎ, a.g.e., 9.
[721] SEHÎ, a.g.e., 103.

Latîfî, Zamanî için: "Selîkası şi'r ve inşaya mülayim olup..."; Figanî için: "Şiire mülâyim kâbil-i şanı..."[722]

Aşık Çelebi, Zemanî için: "Tab'ı şi're hayli mülâyim ve gûşa dokunmadık gûşeler bulmaga müdavimdür.", Rızayî-i Salis için: "Gâhî nazma dahi iltifat ider. Vâkıâ dikkat-i tab'ı ve hiddet-i zihni şiire mülâyimdür." Aşık Çelebi, Sabirî için de benzer ifadeler kullanır.

Bununla beraber yaratılıştan şâir olduğuna inandığı şâirlerden Zatî ve Enverî için uzun uzun övgüler düzer.; Enverî için: "Kuvvet-i tab'la bir melekeye sahib." Der.

Âlî, Atayî için: "Makta'ına bu edâ-yı nâ-mülâyimla faysal virür."

Nâzik:

Devletşâh, bu tâbiri altı yerde kullanır. Zahir-i Faryabî için: "Ve der şâirî mertebe-i âlî dâred. Çenânki ekâbir u efâzıl muttefikend ki suhen-i o nâzikter u bâ-tarâvettter ez suhen-i Enverî est." (Şâirlikte yüksek derecesi vardır. Hatta bazı byükler ve fazıllar onun Enverî'den daha güzel ve latif şiirler yazdığına hükemtmişlerdir.[723], Seyfüddin İsferengî için: "Ve derîn kasîde nâzikhâ ve letâyif bisyâr est." (Bu kasidede birçok incelikler ve latifeler vardır.[724], Evhadî-i Meragî için: "Bisyâr nâzik ve latîf fermûde ve în kasîde mergûb-ı o rast." (Bu eser çok latif olmuştur.[725], Hüsrev-i Dihlevî için: " Ve der nâzikhâ-yı o çün der hamse-i o tefekkür künend." (Eğer hamsesi karıştırılırsa şu aşağıdaki beyit gibi

[722] CANIM, a.g.e., 438.
[723] DEVLETŞÂH, a.g.e, 58a.
[724] DEVLETŞÂH, a.g.e., 65a.
[725] DEVLETŞÂH, a.g.e., 112b.

çok nazik sözlere tesadüf edilir.[726], Devletşâh, Bîsâtî-i Semerkandî için: "Ez cümle-i şâirân-ı hoş-gûyest. Ve gazel râ nâzik mîkûyed." (Güzel söyleyen şâirlerdendir. Gazelleri pek naziktir.[727], Efdalüddin Mahmud için: "Ve bes nâzik ve muhayyelest." (Çok nazik ve muhayyeldir.[728]

Nevâî, "nâzik" sıfatını iki yerde şiirdeki mananın değerlendirilmesinde, bir yerde hayalin değerlendirilmesinde, bir yerde de muammâ türünün değerlendirilmesinde kullanmıştır. Mevlanâ Nergisî için: "Kayda kim cüz'î rengîn söz yâ ma'nî-i nâzik körse tasarruf kılurga âdet kılıpdur.", Şâh Garîb Mîrzâ için: "Şûh-tab'lık ve mutassarıf-zihnlik nâzük-tahayyüllük ve dakîk-ta'akkulluk yigitdür.",Mîr Hüseyîn Muammâyî için: " Ve muammâ fennining letâfet ve nâzükligin ol yerge yitkürdi kim andın ötmek mümkin irmes. Ve hükm kılsa kim bu yolnı bend kıldı."[729]

Anadolu tezkireleri de nâzik sıfatını Nevâî'de olduğu gibi mana, hayal için kullanmalarının yanında bazen de şâirlik kabiliyetinin değerlendirilmesinde de kullanmışlardır. Sanatçı mizacı için nezaket ve zerafet hali, Latîfî'nin birkaç örneği dışında Sehî ve Aşık Çelebi tarafından kullanılır. Genel, soyut, kısa tavsif ve değer takdirinden ibaret kullanılır. Sehî, bu tâbiri dokuz, Latîfî sekiz, Aşık Çelebi beş, Hasan Çelebi iki, Beyanî üç, Ahdî beş, Alî de dokuz yerde kullanır.

Nevâî'nin kullanımına benzer bir kullanım şekli de Aşık Çelebi'de görülmektedir. Aşık Çelebi nâzik sıfatını beş yerde kullanmış; bunlardan iki tanesi şiirin genel konumunu, bir tanesi şiirin mana ve fikrini, bir tanesi de şiirin hayalini değerlendirmek için kullanılmıştır. Aşık Çelebi, Revânî için: "Ekser-i

[726] DEVLETŞÂH, a.g.e., 127a.
[727] DEVLETŞÂH, a.g.e., 183a.
[728] DEVLETŞÂH, a.g.e., 258a.
[729] MECÂLİS, a.g.e., 40.

gazeliyatı bu makûle sâde ve küşâdedür ammâ nâzik hayalleri dahı vardur." derken; Tabîbî için: "Ba'zı nâzik ma'nâlar ve hün-edâlar tab'ına el vermişdür."[730] der.

Ayrıca şâirlerin sanat kabiliyetlerini tavsif emek için; Sehî'de "nazik-tab"; Aşık Çelebi'de "tab'ı nazik", "tab-ı nazik"; Latîfî'de "tab-ı nazik", "zarafet-i tab-ı şuhı" şeklinde kullanılmıştır. Sehî, Sevdayî için: "Medaris gezüp ilm kesb idüp nâzik-tab'..." Aşık Çelebi, Fahrî için: "Tab'ı nâzük kendi nârin.."; Feyzî için: "hayli tab'-ı nâziki ve zihn-i çapüki var." Latîfî, Şuhî için: "Fenn-i şi'rde ol kadar rusuhu ve tab'-ı nazik ve şûhı yokdur."

Tezkireler, nazik sıfatını şiir değerlendirmeleri için de kullanır.

Sehî, Mevlana İshak için: "Nâzik rindâne eşârı ve bî-bedel âşıkâne güftârı var."[731], Mevlana Emîrî için: "Musahabeti safâ-bahş ve kelimâtı revân u dil-keş letâfet-i tab'ı bî-nihâye ve nezâket-i suhani bî-gâye idi."[732], Mevlana Melîhî için: "Ve eşârı latif u melîh nâzik ve şîrîn ve gazeliyâtı dil-pezîr ü rengîn kimesnedür."[733], Mevlana Ömrî için: "Hayli ehl-i dil nâzik kâmil hoş-âyende ve âmgîr eşârı ve garrâ vü bî-bedel güftârı var."[734]

Latîfî, Hafız Sirozî için: "Hayli 'âşıkâne eş'ârı ve nâzik ve rengîn güftârı vardur."[735], Halimî Çelebi için: "Ve sâir kemâlatından gayrı nâzik eş'ârı ve pesendîde güftârı vardur."[736], Sultan Korkud için: "Fenn-i şi'rde dahı mükemmel divanı ve hoş-âyende nazmı ve nâzik beyânı vardur."[737]

---

[730] MECÂLİS, a.g.e., 40.
[731] SEHÎ, a.g.e., 45.
[732] SEHÎ, a.g.e., 48.
[733] SEHÎ, a.g.e., 65.
[734] SEHÎ, a.g.e., 83.
[735] CANIM, a.g.e., 220.
[736] CANIM, a.g.e., 230.
[737] CANIM, a.g.e.,147.

Hasan Çelebi, şiir değerlendirmesinde nezâket tâbirini kullanır. Vasfî için: "Bu bir iki eş'âr-ı nezâket-şi'âr mezbûrun zâde-i tab'-ı dürer-bârındandur.", Ahmed Paşa için: "Fi'l-vâki' bundan akdem şi'r-i Türkî selâset ü nezâketden dûr ve dil-i nâ-kâbilân gibi melâhatdan mehcûr idi."[738]

Beyanî, nâzik sıfatını, Bâkî, İlmî ve Fikrî için kullanır. İlmî için: "Eş'ârı üstâdâne güftârı nâzikânedür."[739], vb.

Ahdî "nâzik" sıfatını Rûhî-i Bağdadî'nin, Nazûkî'nin, Yahyâ'nın, Cüdâ-yi Acem'in ve Iyânî'nin şiirlerini değerlendirmede kullanmıştır. Iyânî'nin bir gazeli için: "Sahife-i devrâna kalem-i dür-feşândan bu gazel-i nâzik-beyân zuhûra gelüp ayân olmış."[740] değerlendirmesi yapılmıştır.

Âlî, bu sıfatı dokuz şâirde kullanır. Amrî için: "Tab'ı nâzük-edâ birle gazel dimege râğıb kimse imiş."[741]; Zatî için: "Merhûmun samem marazına ibtilâsı dahi söylenürdi. Bilmeyen sanurdu ki begenmediği güftârı işitmezlige ururdı... Pür-gûy olmağın ahyânen eyü sözler düşürmesi ba'zılar kavlince nev-heveslerden biri hiddet-i tab'ı muktezâsınca nâzük mazmûnlar bulup kendüye andukda benüm bu mazmûnda gazelüm vardur diyu ol şeb nazm idüp irtesi 'arz itmesi ma'lûm-ı ekâbir ü eşâğirdür."[742], Sâkî için: "Pesendîde eş'âr ü nâzük edâ ve hoş-güftâr Necâtî semtine taklîdle bülend-iştihâr idi."[743]

---

[738] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 902.
[739] SUNGURHAN, a.g.e., 166.
[740] SOLMAZ, a.g.e., 154.
[741] İSEN, a.g.e., 159.
[742] İSEN, a.g.e., 217.
[743] İSEN, a.g.e., 226.

Nedîmveş, Nedîm-şîve:

"Nedîm" kelimesinin sözlük anlamı "meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı, insanları güldüren, hoş sohbet kişi" demektir.

Devletşâh, iki yerde bu tâbiri kullanır. Cevherî-i Zerger için: "Şahsî dil-pezîr dâred ve merd-i nedîm-şîve bûd." (Ruha hoş gelen şiirleri vardır. Nedimliğe yakışır bir adamdır.[744], Burunduk-ı Buharî için: "Merdî hoş-tab' ve nedîm-şîve bûde ve tab'-ı o mâyil-i mutayebât ve hezl bûde. Çerâ ki merdî fasîh ve tîz-zebân bûde." (Hoş tabiatlı, nedîm şîveli, hezliyyata ve mutayebata meyyal bir zat idi.[745]

Nevâî, nedîm kelimesini hiçbir zaman tek başına kullamamış, şîve ya da veş ekiyle beraber kullanmıştır. Nevâî'nin Nedîmveş veya nedîm-şîve dediği şâirlerin bir diğer özellikleri de "hezzâl" olmalarıdır. Bu durumda bu tâbir daha çok rindâne, levendâne, zevk ü sefayı anlatan, insanları eğlendiren şiirleri anlatmak için kullanılmış olmalıdır. Mevlanâ Burunduk için: Nedîmveş ve hezzâl kişi irmiş.", Mevlanâ Bilâl için: "Nedîm-şîve ve şîrîn-gûy kişi irdi. Türkî ve Fârsî şi'rni yahşı aytür irdi.", Mevlanâ Muzahir için: "Mevlanâ nedîm-şîve ve hezzâl kişi üçün hezl-âmîz eş'ârı ve kıt'aları köpdür.", Mevlanâ Mukbilî için: "Nedîm-şîve ve hakîmveş kişidür. Mecâliside emsâl ve nezâyir köp kiltürür."[746]

Anadolu tezkirecilerinden Latîfî, bu sıfatı kullanır. Basirî için: "Merhum aceb çerb-zebân hande-rûy ve bezle-gûy gâyetde nedîm-şîve ve şûh-tab' kişi irdi."

---

[744] DEVLETŞÂH, a.g.e., 62a.
[745] DEVLETŞÂH, a.g.e., 193b.

[746] MECÂLİS, a.g.e., 76.

Rengîn:

Sözlükte "güzel, parlak, revnaklı, latif" anlamına gelen rengîn kelimesi, şiir değerlendirmelerinde çok fazla kullanılan tâbirlerden birisidir.

Devletşâh, Rûdegî için: "İn nazîmest sâde ve ez rengî sanâyi' vu metânet ârî." (Çünkü bu çok sade yazılmış olup edebî sanat ve bedayi ile metanetten ârîdir.[747]

Nevâî, bu tâbiri on sekiz yerde kullanmıştır. Hâce İsmetullah için: "Ve Halîl Sultânnıng eş'ârının divanı ta'rîfide rengîn kasîdesi bar.", Mevlanâ Âriffî için: Ve Gûy u Çevgân münâzarası da hem mesnevî bar. Rengîn aytıpdur.", Hace Mes'ûd Kûmî için: Köp rengin ebyat hem şi'ri bar.", Mevlanâ Safayî için: "Tab'ıdın gâh gâh rengîngine nimeler baş urar irdi ki öz sâdeligi münâfisi irdi.", Zâva Kâdîsı için: Yahşı tab'lık yigitdür. Mesnevîlerni rengîn aytur.", Hâce İmâd için: "Mesnevîside hayli reng ü zînet bar. Leylî vü Mecnûnga tetebbû' kılıpdur. Köp ildin yahşırak tüşüptür. Ve gazel tavrıda dagı yahşı tab'ı bar."[748]

Rengîn tâbiri Anadolu tezkirelerinin de çok kullandığı sıfatlardan birisidir.

Sehî, bu sıfatı beş yerde kullanır. Huffî için: "Nazmı şîrîn ve elfâzı rengîn..."[749], Mevlana Hümamî için: "Edâsı rengîn ve gazeliyâtı şîrîn..."[750], Mevlana Melîhî için: "Ve eşârı latif u melîh nâzik ve şîrîn ve gazeliyâtı dil-pezîr ü rengîn kimesnedür."[751], Necatî için: "Eşârı rengîn ve nazmı sihr-i mübîn."[752],

---

[747] DEVLETŞÂH, a.g.e.,15a.
[748] MECÂLİS, a.g.e., 176.
[749] SEHÎ, a.g.e., 69.
[750] SEHÎ, a.g.e., 58.
[751] SEHÎ, a.g.e., 65.
[752] SEHÎ, a.g.e., 76.

Beyanî, rengîn sıfatını Fuzulî'nin gazeli, Misalî'nin de beyitleri için kullanır. Fuzulî için: "Ve bir niçe rengîn ü muhayyel gazel dahı virmişdür.", Misalî için: "Bu ebyât-ı rengîn ol şâ'ir-i sihr-âferinündür."[759]

Ahdî "rengîn" tâbirini on iki yerde kullanmıştır. Emrî için: "Bu gazel-i rengîn kendinün icâdıdur, bu gazel-i rengîn dahi zâde-i tab'ıdur.", Rızayî için: "Türk eş'âr-ı tarab-nümâsı ve güftâr-ı dil-küşâsı bî-hadd ü lâ-yü'addür. Bu ebyât-ı rengîn mânend-i sünbül-i müşkîn-i feyz-resân meşâmm-ı dil-i hazîn-i âşıkân-ı miskîndür."[760]

Âlî, sekiz şâirde bu tâbiri kullanır. Ahmed-i Dâ'î için: "Hususâ Ferâh-nâme nâm bir risâle nazm idüp rezm ü cenge müte'allik nice **teşbîhât-ı rengîn** îrâd itdüğinden gayrı..."[761], Monla Ezherî için: "Nihâyet-i edâ-yı rengîn ve belâgat-ı letâfet-karîn eş'ârına gayr-ı kâdirdür.

Bûriyâya sarılup sahrâda ditrer ney-şeker
Gel piyâzı gör ki kat kat arkasında câmesi

Feammâ "Gel piyâzı gör ki kat kat-câme-i rengîn giyer" dimiş olsa matla'-ı rengîn olurdı."[762], Kemal-i Zerd için: "Ol asrun şu'arâsına göre tarzı rengîn edâsı şîrîn bir şâir-i şîrîn-kelâm imiş."[763]

Şîrîn, Şîrîn-gûy:

Devletşâh, "şîrîn" sıfatını bir yerde kullanır. Hasan Dehlevî için: "Ve şîrîn kelâmest ve suhan-o dervîşâne ve ber-hâl-i uftâde. Egerçi ber sanat nist

[759] SUNGURHAN, a.g.e., 173.
[760] SOLMAZ, a.g.e., 161.
[761] İSEN, a.g.e., 107.
[762] İSEN, a.g.e., 111.

[763] İSEN, a.g.e., 142.

ammâ begâyet bezl-i nezdîk ve revânest." (Tatlı sözlüdür ve sözünde bir hal sahibinin neşesi var. Sehl-i mümtenîdir. Sanat yoktur. Fakat yüreğe ve ruha yakındır.[764]

Nevâî, beğendiği, hoşuna giden üç şâir için "şîrîn" sıfatını kullanır. Mevlanâ Bilâl için: "Nedîm-şîve ve şîrîn-gûy kişi irdi. Türkî ve Fârsî şi'rni yahşı aytür irdi.", Mevlanâ Ziyâ için: "Köngülge yakîn şîrîn-edâlık makbûlğına kişidür.", Hüseyin Baykara: "Aceb nev' şîrîn vâkı' boluptur."[765]

Anadolu tezkirecileri de "şîrîn" tâbirini şiir değerlendirmelerinde kullanırlar.

Sehî, bu sıfatı dört yerde kullanır. Mevlana Hümamî için: "Edâsı rengîn ve gazeliyâtı şîrîn..."[766], Sehî, Huffî için: "Nazmı şîrîn ve elfâzı rengîn..."[767], Mevlana Sakî için: "Nazmı şîvekâr ve sözleri işvekâr. Bu cihetden gazeliyâtı şîrîn ve edâsı rengîndür."[768]. Hevesî için: Hoş-tab' latîf ve sebki şîrîn ve..."[769]

Latîfî, Sûzî'de: "Ve Mihaloğlu Ali beg'in Bosna uclarında vâki' olan gazalarını ve cihâd u vegâlarını elfâz-ı rengîn ve edâ-yı şîrîn ile nazm itmişdür."[770], Afitâbî için: "Rengîn eş'âr ile müretteb divanı ve uzâbetu'l-fâzılâ şîrîn beyânı vardur."[771], Ulvî-i Müderris için: "Rengîn muhayyel nazm-ı matbû'ı ve şîrîn şi'r-i masnû'ı vardur."[772]

---

[764] DEVLETŞÂH, a.g.e., 129a.
[765] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[766] SEHÎ, a.g.e., 58.
[767] SEHÎ, a.g.e., 69.
[768] SEHÎ, a.g.e., 85.
[769] SEHÎ, a.g.e., 103.
[770] CANIM, a.g.e., 313.
[771] CANIM, a.g.e.,178.
[772] CANIM, a.g.e., 400.

Mevlana Sakî için: "Nazmı şîvekâr ve sözleri işvekâr. Bu cihetden gazeliyâtı şîrîn ve edâsı rengîndür."[753]

Latîfî, Hafız Sirozî için: "Aşıkâne eş'ârı ve nâzik ü rengîn güftârı vardur."[754], Sadrî için: "Vakî olan fütuhatı rengîn sanatlar ve hûb dikkatlerle nazm itmişdür.", Sûzî'de: "Ve Mihaloğlu Ali beg'in gazalarını elfâz-ı rengîn ve edâ-yı şîrîn ile nazm itmişdür.", Fevrî için. "Nazm-ı rengîn-edâsı dahi vardur.", Afitâbî için: "Rengîn eş'âr ile müretteb divanı ve..."[755], Cemalî için: Gâyetde rengîn eş'ârı ve muhayyel güftârı vardur. Aceb budur ki bu kadar nazm-ı pâk ve şi'r-i sûznâk ile şöhret bulamamışdır.", Hadidî için: "nâzük hayâl ve rengîn elfâz ile nazm idüp tarz ve revişde..."[756]

Aşık Çelebi, on bir şâirin şiirinin değerlendirmesinde "rengîn" tâbirini kullanmıştır. Sebzî için: "Bir erguvân kasîdesi dimişdür ebyâtı çesbân ve erguvân gibi rengîn ü müste'anikü'l-efnân...", Emîr için: "Latîf manalar bulmakda mâhir ve eyü edâ ile edâya kâdir elfâzı rengîn ve ebyâtı selîsdür."[757]

Hasan Çelebi, Sa'dî için: "Vasf-ı şarâbda olan eş'ârı rengîn ü hâlet-engîz sâ'ir-i güftârı dahı mey-i nâb gibi safâ-âmîzdür.", Fuzulî için: "Eş'ârı muhkem u rasîn ve nâzik ü rengân her vâdîde iktidârı var şâ'ir-i nâmdârdur.", İlmî için: "Hakkâ ki nâzikâne eş'ârı ve üstâdâne güftârı ruh-ı dilberân gibi rengîn ve..."[758]

---

[753] SEHÎ, a.g.e., 85.
[754] CANIM, a.g.e., 220.
[755] CANIM, a.g.e.,187.
[756] CANIM, a.g.e., 222.
[757] KILIÇ, a.g.e., 82.
[758] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 908.

Hasan Çelebi, bu sıfatı dört yerde kullanır. Zeynî için: "Hakkâ ki eş'âri hayli şîrîn ü mezedâr nukl-ı mecâlis-i sıgâr u kibâr olmağla şöhret-şi'âr olmışdur."[773]

Beyanî, Kandî için: "...güftârı şîrîn eş'ârı sükkerîndür."[774]

Ahdî, dört şâirin şiirini tavsif ederken bu tâbiri kullanır. Yümnî Beg için: "Bu bir iki beyt-i şîrîn el-hâsıl anlarındur.", Alî için: "Bu ebyât-ı şîrîn-şemâyil..."[775]

Âlî, üç yrde kullanır. Kemal-i Zerd için: "Ol asrun şu'arâsına göre tarzı rengîn edâsı şîrîn bir şâir-i şîrîn-kelâm imiş."[776]

Revân:

"Akıcı" anlamına gelen "revân" kelimesi genel bir değerlendirme tâbiri olarak kullanılmıştır.

Câmî, "revân" sıfatını iki yerde kullanır. Kemal İsmail Hocendî için: "Vîr-i elkab Hallâku'l-Maânî kerde end. Ez bes mânî dakîk ki der eşâr-ı hod derc kerde est.... Ammâ mubalâga-i vey der tedkîk-i maânî ibârât-ı vey râ ez hadd-i selâset ve revânî bîrûnî bîrûn berde est. Ve eşâr-ı vey bisyârest ve divan-ı vey meşhûr." (Bu şâir şiirlerinde birçok ince nükteler yaratmış olduğu için Hallâkü'l-Maânî ünü ile anılmaktadır. Eskiler ve yeniler hiç kimse hilkatin ona verdiği bu meziyeti elde edememiştir. Ancak manaları incelemek hususundaki mübalağası üslubunun düzgünlük ve akıcılık hudutlarından

[773] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 909.
[774] SUNGURHAN, a.g.e., 160.
[775] SOLMAZ, a.g.e., 165.
[776] İSEN, a.g.e., 142.

çıkarmıştır."[777]; Hafız-ı Şirazî için: "Ekser eşâr-ı vey latîf u matbû' est ve bazı karîb be-serhad-ı i'caz. Gazeliyat-ı vey nisbet-i be-gazeliyat-ı dîger der selâset u revânî hükm kasâyid zahîr dârend. Nisbet-i be-kasâyid-i digerân ve selîka-i şi'r-i vey nezdîkest. Be-selîka-i Nizârî Kuhistânî. Be-hılâf-ı şi'r-i vey ve çün der eşâr-ı vey eser-i tekellüf zâhir nîst..." (Şâirler pîri Şirazlı Hoca Hafız'ın şiirlerinin birçoğu güzel ve âhenklidir. Bazısı mucize derecesine yaklaşmıştır. Gazelleri başka şâirlerin gazelleriyle ölçülürse âhenk ve akıcılıkta Faryâbî'nin kasideleri değerindedir. Şiirindeki üslûbu Kohistanlı Nizarî'nin üslubuna yakındır. Ancak Nizarî'nin şiirlerinde Hafız'ın aksine zayıf ve kuvvetli taraflar pek çok olduğu halde Hafız'ın şiirlerinde hiçbir yapmacık eseri görülmemektedir. Hafız'a "Lisanü'l-gayb" demişlerdir."[778]

Devletşâh, "revân" sıfatını dört yerde kullanır. Edip Sabir için: "Ve Enverî Sabîr râ der şâirî müsellem mî-dâred. Ve el-hak Sabîr begâyet hoş-gûy bûde est. Ve suhen-i evsâf ve revân est. Ve tebâyî-i nezdîkter ez eşâr-ı akrân-ı o bûde." (Enverî, Sabir'i tam bir şâir olarak kabul eder. Hakikaten Sabir, güzel şiir söyler. Onun şiirleri, saf ve akıcı olmakla beraber akranı olan şâirlerin şiirlerinden insan tabiatına daha yakındır.[779], Hasan Dehlevî için: "Ve şîrîn kelâmest ve suhan-o dervîşâne ve ber-hâl-i uftâde. Egerçi ber sanat nist ammâ begâyet bezl-i nezdîk ve revânest." (Tatlı sözlüdür ve sözünde bir hal sahibinin neşesi var. Sehl-i mümtenîdir. Sanat yoktur. Fakat yüreğe ve ruha yakındır.[780], Tabib-i Şirazî için: "Ve şi'r nîkû mîgofte ve ilm-i şi'r mîdâniste. Her çend mesnevî-i ân hâlî ez futurî nist. Ammâ revân ve sâfest." (Güzel şiir söylerd. Şiir ilmini iyi bilirdi. Her ne kadar bu mesnevide bozukluklar varsa da selîs ve saftır.[781], Hayalî-i Buharî için. "Merdî müstead ve hoş-tab' bûde. Ve

[777] CÂMÎ, a.g.e., 246.
[778] CÂMÎ, a.g.e.,90.
[779] DEVLETŞÂH, a.g.e., 29a.
[780] DEVLETŞÂH, a.g.e., 129a.
[781] DEVLETŞÂH, a.g.e.. 155a.

suhanân-ı dervişâne ve revân ve pâkîze dâred." (İstidat sahibi ve hoş tabiatlı bir zat idi. Dervişâne selis şiirler söylemiştir.[782]

Nevâî, "revân" kelimesini altı şâirin şiirlerinin değerlendirmesinde kullanır. İki şâirde revân kelimesi "bedîhe" kelimesiyle beraber kullanılmıştır. Bu şâirlerin hiç düşünmeden akıcı bir şekilde şiir söyleyebildikleri vurgulanmak istenmiştir. Mevlanâ Alî Şihâb için: "Hem-revân hem-puhte aytur irkendür. Ve ol zamân şu'arâsı andın yaman ayturlar irmiş.", Mevlanâ Süleymanî için: "Babur Mirzâ hıdmetide bolur irdi. Ve bedîhanı revân aytur irdi.", Hâce Müeyyed Dîvâne için: "Özi âşüfte-dimâg kişi irdi ammâ nazmı revân ve selîs vâkı' bolur irdi.", Seyyid Kâzımî için: Ve şi'ri revân vâkı' bolur irdi.", Hace Mes'ûd Kûmî için: Mesnevisi puhte ve gazelleri revân irdi.", Mevlanâ Haverî için: "Bedîhani revân aytur irdi. Ve tab'ı hayli şûh irdi."[783]

Sehî, Vahdî için: "Hoş-tab' eşârı revân ve ebyâtı ferâvân kimesne idi."[784], Mevlana Emîrî için: "Musahabeti safâ-bahş ve kelimâtı revân u dil-keş letâfet-i tab'ı bî-nihâye ve nezâket-i suhani bî-gâye idi."[785]

Ahdî bu tâbiri iki şâirin şiirinde kullanır. Ülfetî için: "güftâr-ı revânı...", Kevserî için: "mübâhase-i eş'âr-ı revân itmeden hâlî degüldür."[786]

Puhte, Kemâle Erdirmiş:

Sözlük manaları "pişmiş, olgun, gün görmüş adam" olan bu sıfatların, şiir değerlendirmelerinde kullanıldığı görülmektedir.

---

[782] DEVLETŞÂH, a.g.e., 218a.
[783] MECÂLİS, a.g.e., 54.
[784] SEHÎ, a.g.e., 115.
[785] SEHÎ, a.g.e., 48.
[786] SOLMAZ, a.g.e., 173.

Nevâî bu tâbirlerden "puhte"yi üç, "kemâle yitkürmek"i ise iki yerde kullanmıştır. Bu tâbirler kimi zaman genel bir şiir değerlendirmesi olarak kullanılırken, kimi zaman da belli bir nazım şeklini değerlendirmek maksadıyla kullanılmıştır. Mevlanâ Alî Şihâb için: "Hem-revân hem-puhte aytur irkendür.", Mîr İslâm Gazalî için: "Ve anıng nazmda kemâli Hakîm Enverîning bu kasidesi cevâbıda kim.", Hace Mes'ûd Kûmî için: Mesnevisi puhte ve gazelleri revân irdi.", Mevlanâ Aşkî için: Kasîdeni puhte aytur irdi.", Hâce Abdullâh Sadr için: "Ve inşâ fennide kemâlga yitkürdi.."[787]

Anadolu tezkireleri de bu sıfatları kullanmıştır.

Sehî, Kerimî için: "Sözi puhte ve kelimâtı pür-nükte..."[788]

Latîfî, Sun'î için: "kelimatı ol kadar puhte ve hemvar ve bu fende sahib-i iktidar degül idi."[789]

Aşık Çelebi bu tezkiresinde bu sıfatları altı yerde kullanır. Derûnî için: "Eş'ârı muhkem ü puhte ve çâşnîdâr u yek-dest ü hemvârdur.", Nizamî için: "Kasideleri muhkem ü üstüvâr ve gazelleri puhte vü yek-dest ü hemvârdur." Ayrıca Peykî, Mecdî, Rahimî, ve Hudayî maddelerinde de bu tâbirler kullanılmıştır.[790]

Hasan Çelebi, Derûnî için: "Bâ'in-i cümle-i eş'ârı puhte vü çâşnîdâr ve kelimâtı yek-dest ü hemvârdur."[791]

---

[787] MECÂLİS, a.g.e., 154.
[788] SEHÎ, a.g.e., 92.
[789] CANIM, a.g.e., 365.
[790] KILIÇ, a.g.e., 35.

[791] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 909.

Selâset:

"Selâset"in sözlük anlamı "akıcı olma hali, akıcılık"tır. Şâirlerin genellikle sözlük manalarını esas aldığı tahmin edilmektedir. Bu sıfat hem genel şiir değerlendirmelerinde, hem de bazı nazım şekillerinin değerlendirmesinde kullanılmıştır.

Câmî, bu tâbiri dört yerde kullanır. Kemal İsmail Hocendî için: "Ammâ mubalâga-i vey der tedkîk-i maânî ibârât-ı vey râ ez hadd-i selâset ve revânî bîrûnî bîrûn berde est." (Eskiler ve yeniler hiç kimse hilkatin ona verdiği bu meziyeti elde edememiştir. Ancak manaları incelemek hususundaki mübalağası üslubunun düzgünlük ve akıcılık hudutlarından çıkarmıştır."[792]; Selman-ı Saveci için: "Vey şâirî fasîh u suhan-güzarî belîgest der selâset-i ibârât ve dikkat-i işârât bî-nazîr üftâde est." (Düzgün ifadeli bir şâir, parlak sözlü bir üstaddır. Üslûbundaki akıcılık ve sanatındaki incelik eşsizdir.[793], Hafız-ı Şirazî için: "Ekser eşâr-ı vey latîf u matbû' est ve bazı karîb be-serhad-ı i'caz. Gazeliyat-ı vey nisbet-i be-gazeliyat-ı dîger der selâset u revânî hükm kasâyid zahîr dârend. Nisbet-i be-kasâyid-i digerân ve selîka-i şi'r-i vey nezdîkest." (Şâirler pîri Şirazlı Hoca Hafız'ın şiirlerinin birçoğu güzel ve âhenklidir. Bazısı mucize derecesine yaklaşmıştır. Gazelleri başka şâirlerin gazelleriyle ölçülürse âhenk ve akcılıkta Faryâbî'nin kasideleri değerindedir."[794], Şeyh Kemal Hucendî için: "Ammâ mubâlaga derân şi'r vîrâ ez heme selâset bîrûn perde ve ez çâşnî aşk u muhabbet hâlî mânde der îrâd-ı emsâl ve ihtiyâr." Fakat mübalağacılığı dolayısıyla şiiri bütün âhenk kaidelerinin dışında kalmış, aşk ve muhabbet çeşnisinden uzak düşmüştür"[795]

---

[792] CÂMÎ, a.g.e., 246.
[793] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[794] CÂMÎ, a.g.e.,90.
[795] CÂMÎ, a.g.e., 90.

Nevâî, beş şâirin şiirini değerlendirirken bu sıfatı kullanır. Mîr Şâhî için: Anıng şi'rini çâşnî ve selâset ve yek-destlık ve letâfetde ta'rîf kılmak hâcet imes.", Hâce Müeyyed Dîvâne için: "Özi âşüfte-dimâg kişi irdi ammâ nazmı revân ve selîs vâkı' bolur irdi.", Hüseyin Baykara için: "Aşk u mahabbet hevâsınıng bülend-pervâzı Hâce Hafız-i Şîrâzî k.s. kelâmı tavrıda tüşüptür. Ve selâset u terkîbde anga yavşuptur.", Hüseyin Baykara için: "Bu matla' selîs ü sâf u pâk tüşüptür."[796]

Sehî, dört yerde kullanır. Mevlana Şirazî için: "Bunun gazellerinde olan selâset ve elfâz-ı nazmındaki letâfet degme şâirin şi'rinde yok."[797], Mevlana İshak için: "Selâset-i suhande ve metânet-i elfâzda ve maânî bâbında bir vechle dikkat ü himmet itmemişdür."[798], Sultan Cem için: "Hurşid ü Ferahşad adlı mesnevisinde hâssa maânî var. Nazmı selîs ve üslûbı nefîs."[799], Hızır Beg için: "Gazeliyâtı güzel ebyâtı bî-bedel nazmı selîs ve edâsı nefîs."[800]

Latîfî, Ahî için: "Ta'bîr ü edâsı selîs ve tahrîr-i dil-güşâsı lezîz ü nefîsdür."[801], Hasan Çelebi için: "Tab'-ı pâkinde hayli letâfet ve şi'rinde tamâm sanâyi' ü selâset vardur."[802]

Aşık Çelebi on üç şâirin şiirini değerlendirirken bu tâbiri kullanır. Hayretî için: "Hakkâ ki şi'rinde selâset ve edâsında cezâlet var."; Ümidî için: "Zihninde letâfet ve edâsında nezâfet fikrinde selâmet ve şi'rinde selâset vardur.", Fuzulî için: "Fuzulînin şu kıt'ası da şarâb-ı hoş-güvâr gibi selîs ve âbdârdur."[803]

---

[796] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[797] SEHÎ, a.g.e., 57.
[798] SEHÎ, a.g.e., 45.
[799] SEHÎ, a.g.e., 24.
[800] SEHÎ, a.g.e., 40.
[801] CANIM, a.g.e.,182.
[802] CANIM, a.g.e., 228.
[803] KILIÇ, a.g.e., 105

Hasan Çelebi, Ahmed Paşa için: "Fi'l-vâki' bundan akdem şi'r-i Türkî selâset ü nezâketden dûr ve dil-i nâ-kâbilân gibi melâhatdan mehcûr idi.", Zatî için: "Visâl-ı dûstândan nefîs ma'nâlar ve âb-ı revândan selîs edâlar 'ale'l-husûs müzeyyen ü muhassen..."[804]

Ahdî, bu sıfatı yedi şâir için kullanır. Mehemmed Paşa için: "El-hak selâset-i eş'âr ve letâfet-i güftârları mâ-yi cârîvâr bir mertebede..."; Vusûlî için: "eş'ârı selîs ve güftârı nefîs..."; Hükmî için: "Bu bir iki beyt ve matla'-ı selîs-i zîbâ anundur."[805]

Âlî, beş şâirin şiirinin değerlendirmesinde bu tâbiri kullanır. Emirî için: "Hayli lezîz güftârı ve nazm-ı selîs-âbdârı vardur."[806]

Sûznâk, Otluk, Ateşîn:

Sözlük manaları "yakıcı, ateşli" olan bu sıfatlar bazı şiirlerin değerlendirmelerinde kullanılmıştır. Sözlük anlamlarına yakın anlamlar taşıyan bu tâbirler, acı, ıztırap ve ayrılık konularını işleyen şiirlerin değerlendirmelerinde kullanılmıştır.

Devletşâh, dört yerde bu sıfatı kullanır. Şahî-i Sebzvârî için: "Fuzelâ müttefikend ki sûz-ı Hüsrev ve letâfet-i Hasan ve nâzikhâ-yı Kemal ve safâ-yı suhan-ı Hafız ve Emîr Şâhî cem'est." (Fazilet sahipleri Hüsrev'in sözlerindeki yakıcılık, Hasan Dehlevî'ninkindeki nezaket, Hafızdaki saffet, Emîr Şâhî'nin sözlerinde toplanmıştır.[807], Devletşâh, fahrüddin-i Irakî için: "Suhanhâyî pür-

[804] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 909.
[805] SOLMAZ, a.g.e., 163.
[806] İSEN, a.g.e., 152.
[807] DEVLETŞÂH, a.g.e., 220b.

şûr u ârifâne dâred." (Çok ateşlki ve ârifane sözleri vardır.[808], Hüsrev-i Dihlevî için: "El-kıssa maânî-i hâs ve nâzikhâ-yı Emîr Hüsrev ve suhanhâ-yı pür-şûr âşıkâne-i o âteş der-nihâd ve âdemî mîzened. Ve der tevhid în beyt-i hâssa-i Emîr fermâyed." (El-hasıl Emir Hüsrev'in kendine nâzik ve ateşli ve yürek yakıcı sözleri insanların içini ateşle doldurur ve âşıklarda sabır ve sukunet bırakmaz. Tevhid hakkındaki bu beyit ona has olan sözlerdendir.[809]

Nevâî, bu sıfatları Hüseyin Baykara'nın yedi ayrı beytinin değerlendirmesinde kullanır. Hüseyin Baykara için: "Bu matla' sûznâk vâkı' boluptur:

Tâze boldı bâg u könglümde firâk âzârıdur
Cilve kıldı gül nitey bagrımda hicrân hârıdur"

Hüseyin Baykara için: " Bu matla'da asru sûznâk edâ kılıpdur.", Hüseyin Baykara için: " Bu matla'da asru sûznâk edâ kılıpdur.", Hüseyin Baykara için: " Edâsı sûznâk tüşüptür.", Hüseyin Baykara için: " Bu matla' sûznâk tüşüptür.", Hüseyin Baykara için: "Bu matla'nı hem âteşîn ve rengîn hayâl kılıpdur." Hüseyin Baykara için: "Beytü'l-Hazen köygenining edâsı aceb otluk matla' tüşüptür."[810]

Sehî, dört yerde kullanır. Sultan Selîm Şah için: "Eşârı âteşîn eşâr-ı âbdâr bir mikdâr teskîn etmek için..., âşüftelik belâsı ile didükleri eşâr-ı sûznâk ve ebyât-ı derdnâkdur."[811], Kıvamî için: "Şi'ri bir mertebede latîf ü pâk ve sözi

[808] DEVLETŞÂH, a.g.e., 113a.
[809] DEVLETŞÂH, a.g.e., 127a.
[810] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[811] SEHÎ, a.g.e., 26.

bir derecede nazîf ü sûznâkdür."[812], Şemî için: "Eşârı sûznâk ve..." Sehî, a.g.e., s.109, Nikabî için: "edâsı pâk ve nazmı sûznâk..."[813]

Latîfî, Cemalî için: "Aceb budur ki bu kadar nazm-ı pâk ve şi'r-i sûznâk ile şöhret bulamamışdır."[814], Sûzî için: "Bu dahı nazm-ı pâk ve şi'r-i sûznâk ile erbâb-ı nazmın makbullerinden ve..."[815], Sultan Korkud için: "Bu şi'r-i sûz-engîzleri ol zamânda hasb-i hâl diyüp dilde makâl idinmişler."[816], Şem'î için: "Elfâz u edâsı dahi gâyetde rûşen ü pâk ve güftâr-ı âteş-te'sîri nihâyetde derdmendâne ve sûznâkdur."[817], Fakîrî için: "Fenn-i şi'rde derdmendâne ebyâtı ve 'âşıkâne kelimâtı vardur."[818]

Aşık Çelebi de aynı sıfatları Nevâî'ye benzer şekilde on iki şâirde kullanmıştır. Bâkî için: "elfâzı selîs ma'nâsı nefîs nazmı pâk ve fühûmı sûznâkdur."; Fazlî-i Kâtib için: "Bu gazeli fakîre sûznâk gelür."; Ayrıca Yûsuf-ı Sîne-çâk'in dostu Cighân Balî'nin ölümü üzerine yazdığı mersiye de "pür-sûz" olarak değerlendirilir.[819]

Hasan Çelebi, Fevrî Efendi için: "Fevvâre-i derûnundan nümâyân olan ebyât-ı sûznâk ve kelimât-ı şerer-nişânının ba'zı bu cerîde-i irfân ve mecelle-i bülegâ-yı zamâna tahrîr ü tastîr olındı.", Safî için: "El-hak eş'ârı latîf ü sûznâk...", Şem'î için: "Eş'âr-ı sûznâkı âşıkâne her beyti gûyâ âteş-i 'ışkdan bir zebânedür."[820], vb.

---

[812] SEHÎ, a.g.e., 76.
[813] SEHÎ, a.g.e., 125.
[814] CANIM, a.g.e., 215.
[815] CANIM, a.g.e., 311.
[816] CANIM, a.g.e.,146.
[817] CANIM, a.g.e., 333.
[818] CANIM, a.g.e., 440.
[819] KILIÇ, a.g.e., 85.
[820] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 904.

Beyanî, bu sıfatı iki şâirde kullanır. Sûzî için: "Sözleri sûznâk ve edâları pâkdur.", Ubeydî için: "Eş'âr-ı âb-ı âşık gibi sûznâk ve edâsı âb-ı revânâsâ pâkdur."[821]

Ahdî sekiz şâirin şiiri için "pür-sûz" derken, altı şâir için de "sûznâk" tâbirini kullanır. Bâkî Efendi için: "eş'âr-ı pür-sûzı ve ebkâr-ı dil-efrûzı..."; Dâ'î Efendi için: "Eş'âr-ı dil-efrûzı gibi pür-sûz ve..."; Hulusî için: "Bu bir nice ebyât-ı sûznâk anlarundur."; Hadimî için: "Bu bir nice nazm-ı sûznâk ol yâr-ı bî-bâkündür."

Âlî, beş şâirde benzer ifadeler kullanır. Fakirî için: "Sûznâk sözleri vardur."[822], İstanbullu Ulvi için: müessir eş'ârı ve ciger-sûz gazeliyyâtı vardur."[823]

Muhakkıkâne, Tasavvufâne, Dervîşâne:

"Doğruluğu, gerçekliği belli olmuş, sağlam, kuvvetli" anlamlarına gelen "muhakkıkâne" tâbiri dinî-tasavvufî şiirler için nitelendirme sıfatı olarak kullanılmıştır.

Devletşâh, dört şâirde dervişâne tâbirini kullanır. Evhadî-i Meragî için: "Ve Şeyh Evhadî gazeliyat-ı âşıkâne ve eşâr-ı ârifâne hoş mîkûyed. Ve begâyet suhen-i o ber-hâletest." (Şeyh Evhadî aşıkane gazellerle arifane şiirleri güzel söyler. Sözleri çok tesirlidir.[824], Fahrüddin-i Irakî için: "Suhanhâyî pür-şûr u ârifâne dâred." (Çok ateşli ve ârifane sözleri vardır.[825], Hasan Dehlevî için: "Ve şîrîn kelâmest ve suhan-o dervîşâne ve ber-hâl-i uftâde. Egerçi ber sanat nist ammâ begâyet bezl-i nezdîk ve revânest." (Tatlı sözlüdür

[821] SUNGURHAN, a.g.e., 180.
[822] İSEN, a.g.e., 182.
[823] İSEN, a.g.e., 302.
[824] DEVLETŞÂH, a.g.e., 112b.

ve sözünde bir hal sahibinin neşesi var. Sehl-i mümtenîdir. Sanat yoktur. Fakat yüreğe ve ruha yakındır.[826], Hayalî-i Buharî için. "Merdî müstead ve hoş-tab' bûde. Ve suhanân-ı dervişâne ve revân ve pâkîze dâred." (İstidat sahibi ve hoş tabiatlı bir zat idi. Dervişâne selis şiirler söylemiştir.[827]

Sehî, Mevlana Halilî için: "Sözleri sûfiyâne ve eşârı meşâyihânedür."[828]

Latîfî, Arifî Hüseyin için: "Ve tasavvufâne bir tercî-i bend dimişdür ki merâtib-i tasavvufa 'ale'l-icmâl anda işâret itmişdür"[829], Askerî için: "Dervîşâne ebyâtı ve fakr u fenâya müteallik kelimâtı vardur."[830], Aşkî-i Üsküdârî için: "Bu matla'-ı muhakkikâne anun eş'ârındandur."[831], Kemal Halvetî için: "Sûfiyâne eş'ârı ve tasavvufâne güftârı vardur."[832]

Hasan Çelebi de bu tâbirleri bazı şâirlerin şiirleri için kullanır. İlhâmî için: "Muhakkıkâne kelâmı ve dervişâne ebyât-ı belâgatnizâmı vardur.", Hızrî için: "Muhakkıkâne kelimâtı ve Farisî vü Türkî ebyâtı vardur.", Usulî için: "Sûfiyâne eş'ârı ve fakr u fenâya müteallik güftârı vardur.", Rızâyî için: "Babayâne eş'ârı ve muhakkıkâne güftârı vardur."[833]

Ayrıca Ahdî ve Alî de üçer şâirde dervişâne tâbirini kullanırlar.

---

[825] DEVLETŞÂH, a.g.e., 113a.
[826] DEVLETŞÂH, a.g.e., 129a.
[827] DEVLETŞÂH, a.g.e., 218a.
[828] SEHÎ, a.g.e, 65.
[829] CANIM, a.g.e., 381.
[830] CANIM, a.g.e., 389.
[831] CANIM, a.g.e., 394.
[832] CANIM, a.g.e., 469.
[833] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 907.

Şûh:

Nevâî, "şûh" tâbirini kullandığı on dört şâirin hepsinde de "tab" kelimesini de kullanmış ve değerlendirmelerini şâirin tabiatı ve doğal sanatı üzerine yapmıştır. "Şûh" genelde sıfatı çok hareketli, kıvrak, şen, açık, külfetsiz, neşelendirici bir sanat kişiliğini ifade etmek için kullanılır. Seyyid Alî Haşimî için: "Ve şûh tab'ıga bu beyt şâhid-i adldür.", Mevlanâ Bisâtî için: "Şûh tab'ı bar imiş.", Mevlanâ Mesihî için: "Ve tab'ı şûh irdi. Yahşı eş'ârı bar.", Mevlanâ Tahirî için: "Hem ol eyyâmda andın nazmlar nakl kılurlar irdi. Tab'ıda şûhluk bar.", Mevlanâ Yarî için: Tab'ıda hayli şûhluk bar."[834]

Anadolu tezkirecilerinden Aşık Çelebi şûh sıfatını özel bir eleştiri tâbirinden ziyade genel, kısa tavsif veya değerlendirmeler için kullanır. Aşık Çelebi şûh sıfatını, Derûnî-i Salis, Amrî, Ayanî, Rüsuhî, Hızrî ve Zuhurî maddelerinde şâirin tab'ı için kullanmıştır. Ayanî için: "Manastırdan şûh-tab' ve hoş-dil..."; Zuhûrî için: "Mezkûr şûh-tab' ve küşâde-dil mey ü mahbûba mâyil idi."; Latîfî, Gazalî için: "Ammâ hicv ü hezle tab'-ı şûhı gâyetde mâyil..." der.

Şükufte:

Nevâî, "açılmış, şen, neşelendirici" olan "şükufte" kelimesini bir şâirin şâirlik gücünü tavsif etmek için kullanmıştır. Sadece Mevlanâ Helvâyî için "Şüküfte-tab'lık" tâbiri kullanılmıştır.

Anadolu tezkirecilerinden Aşık Çelebi de Nevâî'nin kullandığı "şüküfte" sıfatını, Nati, Firakî ve Nihalî için kullanmıştır. Firaki için: Kalbi rûşen ve zihni şüküfte ve tab'ı küşâdedür.", Natî için: "tab'ı şüküftedür."

Pâk, Pâkîze, Sâf, Sâfî:

"Temiz, arınmış, saf, halis, vb." anlamlarına gelen bu sıfatların kullanışları bir iki örneğin dışında pek bir özellik göstermez.

Câmî, bir yerde "pâkîze" sıfatını kullanır. Şahî-i Sebzvârî için: "Eşâr-ı vey latîf yek-dest u hemvârest. Bâ-ibârât-ı pâkîze ve maânî-i pür-çâşnî..." (Şiirleri güzel, düzenli ve tenasüplüdür. Temiz ve zevkli bir ifadesi vardır."[835]

Devletşâh, bir yerde "sâf", bir yerde "pâkîze" ve bir yerde de "safâ" sıfatlarını kullanır. Tabib-i Şirazî için: "Ve şi'r nîkû mîgofte ve ilm-i şi'r mîdâniste. Her çend mesnevî-i ân hâlî ez futurî nist. Ammâ revân ve sâfest." (Güzel şiir söylerd. Şiir ilmini iyi bilird. Her ne kadar bu mesnevide bozukluklar varsa da selîs ve saftır.[836], Hayalî-i Buharî için. "Merdî müstead ve hoş-tab' bûde. Ve suhanân-ı dervişâne ve revân ve pâkîze dâred." (İstidat sahibi ve hoş tabiatlı bir zat idi. Dervişâne selis şiirler söylemiştir.[837], Şahî-i Sebzvhrî için: "Fuzelâ müttefikend ki sûz-ı Hüsrev ve letâfet-i Hasan ve nâzikhâ-yı Kemal ve safâ-yı suhan-ı Hafız ve Emîr Şâhî cem'est." (Fazilet sahipleri Hüsrev'in sözlerindeki yakıcılık, Hasan Dehlevî'ninkindeki nezaket, Hafızdaki saffet, Emîr Şâhî'nin sözlerinde toplanmıştır.[838]

Nevâî, bu sıfatları altı şâirde kullanır. Bunlardan birisi zihn için, birisi şâirlik tabiatı için, dört tanesi de şiir için kullanılmıştır. Seyyid Ahmed Mîrzâ için: "Selîm-tab've pâk-zihn kişi irdi.", Mevlanâ Hacı Muhammed için: "Tab'ı sâfî ve tefekküri barça dikkatlarga vâfî.", Hüseyin Baykara için: "Bu matla' selîs

---

[834] MECÂLİS, a.g.e., 52.
[835] CÂMÎ, a.g.e., 92.
[836] DEVLETŞÂH, a.g.e., 155a.
[837] DEVLETŞÂH, a.g.e., 218a.
[838] DEVLETŞÂH, a.g.e., 220b.

ü sâf u pâk tüşüptür.", Derviş Mansur için: "Ve masnû' kasîde aytıpdur. ... Tarsî' sanatı pâkîze vâki' bolupdur."[839], vb.

Anadolu tezkirelerinde bu sıfatların kullanışları Herat tezkirelerinde olduğu gibidir.

Sehî, bu tâbiri dört yerde kullanır. Fehmî için: "Fehmi güzel ve tab'ı pâk, âdemî kimesnedür.", Mevlana Şirazî için: "Zihni pâk ve tab'ı çâlâk ve sözi nâzik u mevzûn ve..."[840], Mevlana Şehdî için: "Türkî eşârda ziyâde kendisi sâfî vü sâde-dil ve küşâde-meşreb..."[841], Kıvamî için: "Şi'ri bir mertebede latîf ü pâk ve sözi bir derecede nazîf ü sûznâkdür."[842]

Latîfî, Cemalî için: "Aceb budur ki bu kadar nazm-ı pâk ve şi'r-i sûznâk ile miyân-ı enâmda şöhret bulamamış..."[843], Hadidî için: "Nazm-ı pâke kâdir ve fenn-i şi'rde mâhir kimesne idi."[844], Sûzî için: "Bu dahı nazm-ı âbdâr upâk ve şi'r-i âteş-te'sîr-i sûznâk ile a'yân-ı nazmun makbullerinden ve..."[845], Fakîrî için: "Fenn-i şi'rde derdmendâne ebyâtı ve âşıkâne kelimâtı vardur"[846], Yetîm Alî için: "vâki' olan gazâlarını ve heycâ vegâlarını bahr-i serî'-i matvîde rûşen-edâ ve elfâz-ı pâk ile nazma getürüp..."[847]

Aşık Çelebi de Za'fî için: "Kendünün tab'ı nazîf ve tarzı zarîfdür"[848]; Hatifî-i Salis için: "Tab'ı müdekkik u mûcid ve bu matla'ları tab'-ı pak u zihn-i

---

[839] MECÂLİS, a.g.e., 34.
[840] SEHÎ, a.g.e., 57.
[841] SEHÎ, a.g.e., 67.
[842] SEHÎ, a.g.e., 76.
[843] CANIM, a.g.e., 215.
[844] CANIM, a.g.e., 223.
[845] CANIM, a.g.e., 311.
[846] CANIM, a.g.e., 440
[847] CANIM, a.g.e., 578.
[848] KILIÇ, a.g.e., 907.

çâlâkine şâhiddür..."[849]; Azîzî maddesinde ise: "Bi-'ayb-i Hudâ zwnbâzdur bikr ma'nâlara dest urur dûşize ve pâkîze hayâller kullanur ol sebebden akrânından mümtâzdur."[850] İfadesiyle "pâkîze" sıfatı hayâli tavsif etmiştir.

Hasan Çelebi, Günahî için: "Eş'ârı ma'nîdâr u sûznâk ve elfâz u edâsı dahı pâkdur.", Hüsrevî için: "eş'âr-ı pâkı edâ-yı bî-nazîr ile pîrâstedür."[851]

Beyanî, dört şâirin şiirini değerlendirirken "pâk" sıfatını kullanır. Hüseyin Çelebi için: "Bu eş'âr-ı pâka ayâr anun güftâr-ı âbdârıdur.", Hilmî için: "Tarîk-i tedrîse sâlik ve nazm-ı pâke mâlikdür."[852]

Ahdî, "pâk" ve "pâkîze" tâbirlerini altı şâirin şiirlerinin değerlendirmelerinde kullanmıştır. Usûlî için: "Mezkûrun ebyât-ı pâki bî-nazîr ü bîhadd ve..."[853]

Saf, safâ sıfatları ise tamamen Aşık Çelebi'de görülür. Aşık Çelebi, Vasfî-i Sanî için: "Hakkâ ki tab'ı safâda âyîne-misaldür..."[854]; Zînetî için ise: "Ve dîde-i âlem anun âyîne-i tab'ında niçe ebkâr-ı efkâr cemâlün görürdi..."[855]

Rûşen:

Aydın, parlak mmanalarına gelen "rûşen" kelimesi sözlük anlamının dışında özel bir anlamda kullanılmamıştır. Tezkireciler de kelimenin açıklayıcı herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

---

[849] KILIÇ, a.g.e., 262.
[850] KILIÇ, a.g.e., 586.
[851] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 884.
[852] SUNGURHAN, a.g.e., 179.
[853] SOLMAZ, a.g.e., 155.
[854] KILIÇ, a.g.e., 280.
[855] KILIÇ, a.g.e., 292.

Nevâî, "rûşen" sıfatını bir yerde zihin için, bir yerde de şiir için kullanmıştır. Sultan Mes'ûd Mîrzâ için: "Rûşen-zihnlik ve müstahzen-tab'lık pâkîze-hısâl ve mahmûd-fi'âl yigitdür.", Hüseyin Baykara için: "El-hak rûşen ve rast tüşüptür."[856]

Anadolu tezkirecileri "rûşen" sıfatını bazen zihn, kimi zaman edâ, kimi zaman da tab için kullanırlar. Sehî, Mevlanâ Şirâzî için: "Elfâzı rûşen ve edâsı müstahsendur."[857]

Latîfî, Ahî için: "Tabîr ve edâsı rûşen ve selîs ve...", Şem'î için: "Elfâz u edâsı dahi gâyetde rûşen ü pâk ve güftâr-ı âteş-te'sîri nihâyetde sûznâk ü derdmendâne."[858], Yetîm Alî için: "vâki' olan gazâlarını ve heycâ vegâlarını bahr-i serî'-i matvîde rûşen-edâ ve elfâz-ı pâk ile nazma getürüp..."[859]

Aşık Çelebi, bu tâbiri üç yerde kullanır. Mesela İzarî-i Sâlis için: "Edirnelidür tab'ı rûşen ve zihni celîdür..."[860]

Hasan çelebi, Fürûgî için: "Bu fende zâhir ü bedîdâr olan eş'âr-ı sûznâkınun fürûgı rûşen ü âşkârdur."[861]

Çaşnî:

"Tatlılık, hoşluk, lezzet, zevk ve tat"anlamına gelen çâşnî, şiir değerlendirmelerinde çok kullanılan tâbirlerden birisidir.

---

[856] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[857] SEHÎ, a.g.e., 57.
[858] CANIM, a.g.e.,333.
[859] CANIM, a.g.e., 578.
[860] KILIÇ, a.g.e., 579.
[861] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 885.

Câmî, bu tâbiri üç yerde kullanır. Selman-ı Savecî için. "Ve der ân çendân tekellüf kerde est ânrâ ez çâşnî bîrûn perde est." (Ancak sonra giydiği, evvelkinden daha uygun düşmezse o güzel için utanç veren bir kılık olur. Asıl hüner o güzelin sırtındaki köhne yün hırkayı çıkarıp atlas ve ipekler giydirmektir.[862], Şeyh Kemal Hucendî için: "Vey der letâfet-i suhan ve dikkat-i maânî be-mertebe îst ki bîş ezân mutasavvır nîst. Ammâ mubâlaga derân şi'r vîrâ ez heme selâset bîrûn perde ve ez çâşnî aşk u muhabbet hâlî mânde der îrâd-ı emsâl ve ihtiyâr. (Söz güzelliğinde, mana inceliğinde öyle bir mertebedir ki daha fazlası tasavvur edilemez. Fakat mübalağacılığı dolayısıyla şiiri bütün âhenk kaidelerinin dışında kalmış, aşk ve muhabbet çeşnisinden uzak düşmüştür."[863]; Şahî-i Sebzvârî için: "Eşâr-ı vey latîf yek-dest u hemvârest. Bâ-ibhrât-ı pâkîze ve maânî-i pür-çâşnî..." (Şiirleri güzel, düzenli ve tenasüplüdür. Temiz ve zevkli bir ifadesi vardır."[864]

Nevâî, tâbiri on dört şâir için kullanır. Mevlanâ Şâhî, Mevlanâ Mukimî, Mevlana Kanberî, Mevlanâ Subhî, maddelerinde her seferinde: "Şi'ride hayli çâşnî bar." ibaresini kullanmıştır. Mevlana Sâhib için: tab'ıda cünûn çâşnîsi bar." Derken; Mevlanâ Mahvî, Mevlanâ Ehlî, Mevlan Hakirî ve Ebubekir Mirza maddelerinde: "Tab'ıda hayli çâşnî bar."[865] Demiştir. Yani çâşnî tâbiri bazı şâirlerin şiirlerinin değerlendirilmesinde kullanılırken, bazılarının da şâirlik güçlerinin değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

Nevâî, Sultan Ahmed Mîrzâ maddesinde çâşnîsi olan bir beyti örnek olarak vermiştir: "Bu Türkçe matla'ı hem terkîbde hûb ve çâşnî vü hâletde merğûb vâki' boluptur kim:

---

[862] CÂMÎ,a.g.e., 90.
[863] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[864] CÂMÎ, a.g.e., 92.
[865] MECÂLİS, a.g.e., 179.

Ey sabâ ger sorsa hâlim şemmeî ol serv-i nâz
İvrülüp başığpa min ser-geştedin yitkür niyâz" [866]

Anadolu tezkirecileri de çâşnî tâbirini kullanırlar.

Sehî, Mevlana Nihâlî için: "Bunun gibi şi're çâşnîyi virmek muhal ve..."[867]

Latîfî, Ahî için: "nazm u inşâsı ve eş'âr-ı dilgüşâsı reng ü çâşnîde ve elfâz u maânîde makbûl-ı sühanverân-ı âlem ve matla'-gûylukda hod icmâ' u ittifâk üzre makbûl ü müsellemdür."[868], Hamdî Çelebi için: "Bir nazm-ı selîs ü hemvâr ve kelâm-ı âteş-te'sîr ü âbdârdur ki reng ü çâşnî ve elfâz u ma'ânî hüsn-i edâ ve 'azb-ı ibârât..."[869], Vasfî için: "Şi'ri şîrîn ü rengîn reng u çâşnîde matbû' u dil-pezîr ve eş'âr-ı âbdâr-ı âteş-te'sîri âm-gîrlikde şi'r-i Necatîye nazîrdür."[870]

Aşık Çelebi, Gülâbî ve Manevî-i Sânî maddelerinde kullanmıştır. Gülabî için: "tab'ı çaşnîdâr ve zihni şûh ve nazmınun edâsı bir kâ'ide ve pür-rüsûh idi."[871] derken, Sanî için: "nazmında hüsn-i edâ vü selâset ve şi'rinde çaşnî-i sûz u harâret vardur."[872] demiştir.

Hasan Çelebi, Derûnî için: "Bâ'în-i cümle-i eş'ârı puhte vü çâşnîdâr ve kelimâtı yek-dest ü hemvârdur."

---

[866] MECÂLİS, a.g.e., 183.
[867] SEHÎ, a.g.e., 86.
[868] CANIM, a.g.e., 182.
[869] CANIM, a.g.e., 236.
[870] CANIM, a.g.e., 563.
[871] KILIÇ, a.g.e., 367.

[872] KILIÇ, a.g.e., 708.

Hâs:

Hâs kelimesi, "kendine özgülük, başkalarına benzememe" anlamına gelir.

Câmî, bu sıfatı beş yerde kullanır. Selman-ı Saveci için: "Vîrâ maânî hâssa bisyârest ve bisyâr ez maânî üstâd ân râ be-tahsîs Kemâl İsmail der eşâr-ı hod îrâd kerde ve çün ân der suret-i hûbter ve üslûb-ı mergûbter vâki' şode. Mahall-i ta'n u melâmet nîst." (Selmanın kendine mahsus nükteleri çoktur. Şiirlerinde üstadlardan birçoklarının hususiyle Kemal İsmail'in tesirleri vardır. Fakat bunlar gâyet güzel ve makul bir üslupla ifade ettiği için ayıp sayılmaz.[873], Hasan-ı Dihlevî için: "Vîrâ der gazel tarîk-i hâsest Ve ekser kâfiyehâ-yı teng ve redîfhâ-yı garîb ve bahrhâ-yı hoş-âyende ki asl şi'r-i hâssa der gazel mulahâza înhâest ihtiyâr kerde est. (Gazelde kendine mahsus bir tarz ve üslubu vardır. Çok dar kafiyeler, garip redifler, âhenkli vezinler bulur ki, şiirde, hususiyle gazelde düşünülecek esas da budur. Hasan'ın muvaffakiyeti bu yolu seçmesindendir. Bu hususiyetlerin bir araya gelmesiyledir ki onun şiirleri ilk bakışta kolay görününr. Fakat bu tarzda gazel söylemek güçtür" [874], Katibî-i Nişaburî için: "Ve vîrâ maânî hâs bisyârest ve der edâ-yı ân maânî nîz uslûb-ı hâs dâred ammâ şi'r-i vey yek-dest u hemvâr nîst. Şütûr-ı kürbe üftâde est." (Bu şâirde de kendine mahsus nükte ve manalar çoktur. Bu manaların ifadesinde hususî bir üslûbu vardır. Fakat şiirlerinde düzgünlük ve tenasüp yoktur. Bozuk düzen, güzellikle çirkinlik karışık bir haldedir."[875]

Devletşâh, üç yerde kullanır. Hüsrev-i Dihlevî için: "El-kıssa maânî-i hâs ve nâzikhâ-yı Emîr Hüsrev ve suhanhâ-yı pür-şûr âşıkâne-i o âteş der-nihâd ve âdemî mîzened. Ve der tevhid în beyt-i hâssa-i Emîr fermâyed." (El-hasıl Emir Hüsrev'in kendine nâzik ve hteşli ve yürek yakıcı sözleri insanların içini

[873] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[874] CÂMÎ, a.g.e., 91.

ateşle doldurur ve âşıklarda sabır ve sukunet bırakmaz. Tevhid hakkındaki bu beyit ona has olan sözlerdendir.[876], Muzaffer-i Hirevî için. "Ve der iğrâk teşbihât ve hayâl-i hâs o râ şuarâ müsellem mîdârend." (Onun kendisine mahsus teşbihleri, iğrak ve hayaldeki mahareti bütün fazıl ve şâirlerce kabul edilir.[877]

Nevâî, bu tâbiri sadece bir şâirin bulduğu hayali değerlendirirken kullanır ve bulunan bu hayalin olduğu beyti de nakleder. Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu matla'ı hâs hayâl ve garîb edâ tapıpdur kim:

Pârsâ yârımğa mey içmek şi'âr olmış yana
Bes ki tartarmın sebû ignim figâr olmış yana"[878]

Sehî, beş yerde kullanır. Kasım Paşa için: "Tarz-ı hâs kullanır. Güzel üslûbı vardur. Kâide-i şi'ri hûb ve üslûb-ı nazmı mergûb bilür. Hoş-tab' mesel-gûy hayâl-engîz ve emsâl-âmîz. Garrâ gazeliyâtı ve ra'nâ ebyâtı çok." [879], Nihalî için: "Tarîk-i şi'rde tarz-ı hâssı ve üslûba kendisünün ihtisâsı...", Cemalî için: "Hâssa maanîye mâlik kimesnedür."; Adnî için. "Çokluk hâssa maanîye mâlik kimesnedür.", Sa'yî için. "hayâl-engîz çok eş'âra mâlik...", Kadrî için: "Eş'ârda tarz-ı hâs ve üslûb-ı hayâle ihtisâs gösterüp hayâl-engîz gazeliyatı var."

Latîfî, Emrî, Kadı Bursavî, Kadirî, Şahî-i Şarkî ve Zatî'de hayal tâbirini, "has ve hassa" sıfatları ile tavsif eder. Şaihî-i Şarkî için: "Tarzında muhterî ve bikr-i fikre ve hayâl-i hâssa kâdirdür."; Zatî'de: "bunca maanî-i bedîa îrad edip hâssa hayâller icâd ide ki..." Ayrıca Ahî için: "Üslûb-ı inşâda tarz-ı hâssdur.

---

[875] CÂMÎ ,a.g.e.,92.
[876] DEVLETŞÂH, a.g.e., 127a.
[877] DEVLETŞÂH, a.g.e., 137a.
[878] MECÂLİS, a.g.e., 185.

Şeyhînün Hüsrev ü Şîrînine nazire, Hikayet-i Şîrin ü Perviz nazm idüp nazmında hûb dikkatler ve hâssa tasarruflarla muğlak ve musanna' beytler dimişdür."[880], Emrî Çelebi için: "Gâyetde ince tahayyülü ve dakîk ta'akkulu vardur... Şuarâ-yı asr içinde hayâl-ı hâssa kâdir ve îcâd u tasarrufda nazîri nâdir kimesnedür."[881]

Hâs tâbiri Aşık Çelebi'de üç örnekte görülmüştür. Nevâlî için: "ve inşâsı kezâlik menşe-i tab'-ı hâsından neşv ü nemâ bulup fıtratdan nâşî oldugın ihbâr ider."; Emrî Çelebi için: "Bu gazelün her beyti hayâl-i hâsdur.", Mesihî için: "ma'nâ-yı hâsda bu kıt'a anundur."[882]

Âlî de bu tâbiri beş yerde kullanır. Cemâlî için: "Tarz-ı hâsa mâlik nezâket tarîkina sâlik mesel-gûy mesel-bürûz ba'zı garâib u bedâyı'a muktedir ü hünerver kimsedür."[883]

Sâde:

"Sâde" sıfatı "değişiklik göstermeyen, hareketlilikten uzak" manasına gelmektedir.

Devletşâh, sâde sıfatını iki yerde kullanır. Rûdegî için: "İn nazîmest sâde ve ez rengî sanâyi' vu metânet ârî." (Çünkü bu çok sade yazılmış olup edebî sanat ve bedayi ile metanetten ârîdir.[884], Dardüzd-i Esterabadî için: "Merdî hoş-tab' ve nîkû-suhan bûdeest. Çün suhan-i o sâdeest." (Güzel sözlü,

---

[879] SEHÎ, a.g.e., 31.
[880] CANIM, a.g.e., 183
[881] CANIM, a.g.e.,179.
[882] KILIÇ, a.g.e., 96.
[883] İSEN, a.g.e., 301.
[884] DEVLETŞÂH, a.g.e.,15a.

güzel tabiatlı idi.... Çok sade söyleyen bir şâir olduğundan divanından bir matla ile iktifa edildi.[885]

Nevâî, "sâde" tâbirini bir şâirde kullanır. Mevlanâ Veysî için: "Ammâ şi'r hem aytur irdi. Asru sâde ve köp kişi irdi. Fakîr belki köprek yârânlar ta'accüb kılurlar irdi kim "âyâ ol bu nev' sâdelıg bile nazm niçük aytur irkin!" [886]

"Sâde" tâbiri Anadolu tezkirecileri tarafından da kullanılmıştır.

Sehî, Mevlana Şehdî için: "Türkî eşârda ziyâde kendisi sâfî vü sâde-dil ve küşâde-meşreb..."[887]

Latîfî, Cenabî için: "Ammâ suhan-gûylukda sâde-gûy idi.", Haydar Çelebi için: "Eşârı hayâlden sâde ve küşâdedür.", Hayretî için: "ve âşıkâne ve sâde eş'ârı vardur.", Hızrî-i Amasyevî için: "Mesnevî-gûy u sâde-makâl ve makâlâtında çendân hayâl yoğ idi."[888], Şükrî için: Ammâ eş'ârı bî-reng ü hayâl ancak sâde-makâldür.", Safaî-i Cerrâh için: Kendünün dahı sathîce ebyâtı ve sâdece kelimâtı vardur. Ammâ bu matla'ı bed degüldür."[889]

Aşık Çelebi, bu sıfatı dokuz yerde kullanır. Câmî için: "Sâhib-i beyân-ı fâsih idi. Kendi civân-ı âzâde ve tab'ı sâde ve şi'ri küşâde idi." [890] der.

Hasan Çelebi, on dört yerde kullanır. Hızrî-i Diger için: "Nazmı gâyetde sâdedür.", Zihnî için: "Eşârı sâdedür.", Zihnî-i Diger için: "Şi'ri nazm-ı sâde

---

[885] DEVLETŞÂH, a.g.e., 198a.
[886] MECÂLİS, a.g.e., 32.
[887] SEHÎ, a.g.e., 67.
[888] CANIM, a.g.e., 247.
[889] CANIM, a.g.e., 356.
[890] KILIÇ; a.g.e., 109.

makûlesidür.", Zaifî için: "Şi'ri sâde ve kayd-ı tekellüf ü tasallufdan âzâdedür."[891],vb.

Beyanî, sâde sıfatını, Sultan Murad, Sebzî, Seydî ve Garamî'nin şiirleri için kullanır. Sultan Murad için: "basit ve sâde olan eş'ârı cümlesinden râcihdür."; Sebzî için: "Kelimâtı sâde ve ebyâtı küşâdedür."[892], vb.

Âlî, bu sıfatı dokuz yerde kullanır. Şirâzî için: "Ashâb-ı tab'dan bir sâde-gûy şâ'irdür."s.125, Ulvî için: "Hususâ sâde-gûyân-ı selefün tarz-ı gazelde peyrevidür. Hatta edâsı ve tumturak-ı elfâzı pesendidedür." [893], Âlî, Sücûdî için: "Mücerred sâde nazma kudretine ve sâir eş'âr u nezâ'ir didükçe anlara öykünüp taklîd-i bî-bizâ'atına binâen her ne hâl ise rağbet bulmış idi. Hattâ hâyide 'ibârât ve nâ-şâyeste fıkarâtla inşâ ölçümlenüp Sultan Selîm Hanun fütûhatını bir kitâb itmişdür."[894]

Müessir:

Nevâî, sadece bir şâirin şiirini değerlendirirken "müessir tâbirini kullanır. Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu Farsî matla' begâyet müessir vâki' boluptur." [895]

Anadolu tezkirelerinden bu tâbiri kullanan tezkireci Hasan Çelebi ve Gelibolulu Âlî'dir. Hasan Çelebi, iki yerde kullanır. Cevrî için. "Maarif ü fezâilinden fazla latîf ebyâtı ve müessir ü sûznâk kelimâtı vardur.", Hâletî için: "Eş'ârı âşıkâne vü pür-te'sîr ü cezbe vü galebe-i 'ışkdan zuhûr u sudûr itmegin..."[896]

---

[891] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 895.
[892] SUNGURHAN, a.g.e., 171.
[893] İSEN, a.g.e., 141.
[894] İSEN, a.g.e., 178.
[895] MECÂLİS, a.g.e., 185.
[896] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 905.

Gelibolulu Alî, dört yerde kullanır. İstanbullu Ulvi için: müessir eş'ârı ve ciger-sûz gazeliyyâtı vardur."[897]

Mezesi Yok, Bî-Meze:

Nevâî, beğenmediği bir şiir için olumsuz bir değerlendirme yapar ve "mezesi yoktur" der. Mevlanâ Kâbilî için: İttifâken bu şi'r bile hicv hem kılıpdur. Bâ-vücûd ol kim hiç mezesi yoktur. Ve kâfiyesi hem galatdur."[898]

Latîfî, Valihî-i Belgradî için: Bu matla'-ı medhûl dahı anlarun elfâz-ı nâ-merbûtındandur. Sözleri meze ve kendüleri dahi medel makûlesi oldukları sebebden tahrîr olundı."[899]

Hasan Çelebi, Za'ifî için: "Bu denlü medh ü senâsın itmiş iken yine âsârından bu kıt'a-i bî-meze vü bî-safâsın yazmışdur."[900]

Beyanî, Hafız-ı Acem'in şiirinin değerlendirmesinde Nevâî'nin kullandığı tâbiri kullanır: "Kelimât-ı gass ü semîndür. Kimi gâyet zîbâ ve kimi bî-meze vü bî-ma'nâdur."[901]

Tumturak:

Süslü, ağır, ağdalı" anlamları taşıyan "tumturak" kelimesine tezkireciler olumlu bir anlam yüklemişlerdir.

Devletşâh, Esirdüddin-i Ahsiketî için: "İnsâf est ki her yek ezîn se fâzıl râ şîveest ki dîgerî râ nist. Esîr suhen râ dânişmendâne mîkûyed. Ve Enverî selîkâ-i suhan râ hûbter riâyet mîkûyed ve Hakanî ez tumturak-ı lafz ber heme

---

[897] İSEN, a.g.e., 178.
[898] MECÂLİS, a.g.e., 80.
[899] CANIM, a.g.e., 558.
[900] HASAN ÇELEBİ, 909.

tafzîl dâred." (İnsaf etmek lazımdır ki bu her üç fazılın birbirinde bulunmayan ayrı ayrı meziyetleri ve şiveleri vardır. Esîr, âlimâne şiirler söyler, Enverî şiirde akıcılığa çok riayet eder, Hakanî'de ise güzel kelime ve tumrutaklı sözler diğerlerinden daha çok görülür.[902]

Âlî, Ulvî için: "Hususâ sâde-gûyân-ı selefün tarz-ı gazelde peyrevidür. Hatta edâsı ve tumturak-ı elfâzı pesendidedür."[903]

Bî-nazîr, Bî-bedel, Bî-şebîh, Bî-hemtâ, vb.:

Bu sıfatlar eşsiz, benzersiz, eşi benzeri bulunmayan gibi manalara gelmektedir.

Câmî, Selman-ı Saveci için: "Vey şâirî fasîh u suhan-güzarî belîgest der selâset-i ibârât ve dikkat-i işârât bî-nazîr üftâde est." (Düzgün ifadeli bir şâir, parlak sözlü bir üstaddır. Üslûbundaki akıcılık ve sanatındaki incelik eşsizdir.[904]

Devletşâh, Ebu'l-Mecd için: "Ve çend kasîde-i o der-tevhid ve maârif bî-nazîrest. Ve bozorgân tetebbû' ân numûde end." (Tevhid ilahi bilgiler hususunda birkaç eşsiz kaside söylemiştir. Büyükler o kasideleri tetkik ve tetebbû' etmiştir.[905], İmam-ı Hirevî için: "İlm u fazl şâirî bî-nazîr bûde." (İlm ü fazlıyla beraber eş olmayan bir şâirdi.[906], Hacû-yı Kirmanî için: "Ve sâhib-i fazl ve hoş-gûyest ve suhan-ı o bozorgan u fuzalâ der fesahat ve belagat bî-nazîr

---

[901] SUNGURHAN, a.g.e., 181.
[902] DEVLETŞÂH, a.g.e.,64b.
[903] İSEN, a.g.e., 141.
[904] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[905] DEVLETŞÂH, a.g.e.,52a.
[906] DEVLETŞÂH, a.g.e., 85b.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

dârend." (Fazilet sahibi ve güzel sözlü bir şâirdir. Fazıllar ve büyükler onun sözlerini belagat ve fesahatta eşsiz sayarlar.[907]

Nevâî, bu sıfatlardan "bî-nazîr"i şiir değerlendirmelerinden ziyade şâirlerin şâirliği veya kişilikleri için kullanır. Mevlanâ Katibî için: "Öz zamânının bî-nazîri irdi. Her nev' şi'irga kim meyl körküzdi anga ma'ânî-i garîbe köp yüzlendi.", Mevlanâ Abdü'l-Vahhâb için: "İnşâ fennide bî-nazîr irdi.", Mîr Hand için: "İnşâ ve tarîh fennide bî-nazîrdür."[908]

Anadolu tezkireleri bu sıfatların birçoğunu hem şiir, hem de şâir değerlendirmelerinde kullanır.

Hasan Çelebi, Necatî için: "Bu gazel-i bî-nazîr ile bu gevâhir-i pür-i'tibârı meclis-i şâha nisâr itmişdür.", Emrî için: "Bu tarîhi bî-nazîr ü bî-misâl olmışdur."[909], vb

Meşhûr, Ma'rûf, Mergûb, Makbûl, Matbû', Şöhret, vb.:

Bu kelimeler sözlük anlamları itibariyle "tanınan, bilinen, rağbet gören, vb" anlamlarına gelmektedir. Bu sıfatları çoğu hem şiir, hem de şâir değerlendirmelerinde tezkirecilerin çok sık kullandıkları tâbirlerdir. Özellikle "meşhûr ve mergûb" sıfatları tüm tezkireciler tarafından benzer şekillerde kullanılmıştır.

Câmî, dört yerde meşhûr tâbirini kullanır. Abdülvasî Çelebi için: "Ve ittifâkest ki hîç kes ez ukde-i cevâb-ı kasîde-i meşhûr ki matla'eş înest." (Aşağıdaki beyitle başlayan kasideye benzer bir şiir şimdiye kadar hiç

[907] DEVLETŞÂH, a.g.e., 130a.
[908] MECÂLİS, a.g.e., 158.

söylenmemiştir.[910], Enverî için: "Ez uluvv-i hâl-i o ve hâlist ez cemâl-i o suhanân-ı o meşhûr est ve dîvân-ı o mestûr ez letâif-i eşâr-ı vey yek kıta ki muş'irest." (Şiir güzelliği, nazım düzgünlüğü onun halinin yüceliğinden ufak bir iz, güzellik onun irfanının çehresinde bir ben gibi kalır. Sözleri pek meşhûrdur."[911], Zahirüddin Faryabî için: "Divan-ı vey meşhûrest ve eşâr-ı vey ber zebânhâ mezkûr..." (Tam divanı pek güzel ve makbuldür." [912]

Devletşâh, Di'bil için: "Ve Di'bil sâhib-i dîvânest ve müşmel ber letâyif u kasâyid ve dîvân-ı o meşhûrest."(Di'bil'in kasidelerden, güzel şiirlerden ibaret bir divanı vardır ve pek meşhûrdu.[913]

Nevâî, sekiz yerde kullanır. Mevlanâ Ayazî için: "Anıng özi üçün ayıtkan meşhûr beyti bu durur. Besî hûb aytıpdur.", Baba Şûrîde için: "Kasîde-hânlıkka ma'rûf ve meşhûrdur.", Mevlanâ Cünûnî için: "Ammâ nazmda tab'ı hicv ü hezl sarı mâyil ikendür. Ve ol hicvi meşhûr irdi. Bitimek münâsib körünmedi.", Mevlanâ Muzahir için: "Mevlanâ nedîm-şîve ve hezzâl kişi üçün hezl-âmîz eş'ârı ve kıt'aları köpdür. Ve meşhûrdur.", Mevlanâ Zamânî için: "Ve şi'ri meşhûrdur. Ve divanı hem bar.", Seyyid Abdülhak için: " Hoçan vilayetining kadısı işek birip sadr anı kâdî kılganda bu kıtası meşhûrdur." Mevlanâ Şihâb için: Atası kim muammâga meşhûr irdi. Özi dagı muammâga köprek meşgûl bolur.", Şeyh Âzerî için: "Ve şi'ri şöhret tuttı. ...Ve divanı hem meşhûrdur." [914]

---

[909] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 881.
[910] CÂMÎ, a.g.e., 80.
[911] CÂMÎ, a.g.e.,81.
[912] CÂMÎ, a.g.e.,87.
[913] DEVLETŞÂH, a.g.e., 11a.
[914] MECÂLİS, a.g.e., 6.

Hasan Çelebi, Sultan Korkud için: "Bu matla'-ı meşhûr ol şehzâde-i me'âlî-mevfûrun kelimâtındandur.", Ahmedî için: "Ancak bu beyti meşhûrdur."[915], vb.

Başta Nevâî, olmak üzere tezkirecilerin çok kullandığı tâbirlerden birisi de "mergûb"dur. Tezkireciler mergûb sıfatını "hûb" sıfatı ile beraber bir tür kalıp oluşturarak kullanırlar.

Câmî, bir yerde kullanır. Selman-ı Saveci için: "Be-tahsîs kemâl İsmail der eşâr-ı hod îrâd kerde ve çün ân der suret-i hûbter ve üslûb-ı mergûbter vâki' şode. Mahall-i ta'n u melâmet nîst." (Şiirlerinde üstadlardan birçoklarının hususiyle Kemal İsmail'in tesirleri vardır. Fakat bunlar gâyet güzel ve makul bir üslupla ifade ettiği için ayıp sayılmaz.[916]

Devletşâh, dört yerde kullanır. Hacû-yı Kirmanî için: "Ve gazeliyat-ı mergûb derc." (Çok makbul gazelleri derc etmiştir.[917], Seyyid Celaleddin için: "Seyyîd-zâde bedîhe nazm kerde. Kıt'a-i mergûb..." (Seyyid-zâde hemen bedaheten bir kıta nazmetti.[918], Lutfullah-ı Nişabûrî için: "İn kasîde-i mergûbe der-mezemmet-i dünyâ... Kasîde-i garrâest." (Bu kaside dünyanın zemmi hakkında söylenmiştir. Çok parlaktır.[919], Devletşâh, Evhadî-i Meragî için: "Bisyâr nâzik ve latîf fermûde ve în kasîde mergûb-ı o rast." (Bu eser çok latif olmuştur.[920]

---

[915] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 886.
[916] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[917] DEVLETŞÂH, a.g.e., 130a.
[918] DEVLETŞÂH, a.g.e.,157a.
[919] DEVLETŞÂH, a.g.e., 165b.
[920] DEVLETŞÂH, a.g.e., 112b.

Nevâî, bu tâbiri üç yerde kullanır. Mevlanâ Rûhî Yarzî için: "Tab'ı hûb ve sülûkı mergûb kişi irdi.", Sultan Ahmed Mîrzâ için: "Bu Türkçe matla'ı hem terkîbde hûb ve çâşnî vü hâletde merğûb vâki' boluptur kim:

Ey sabâ ger sorsa hâlim şemmeî ol serv-i nâz
İvrülüp başığpa min ser-geştedin yitkür niyâz"[921],

Mevlanâ Halef için: "Hulkda hûb netâyic-i tab'da il köngliga mergûb yigitdür."[922]

Sehî, üç yerde kullanır. Kasım Paşa için: "Kâide-i şi'ri hûb ve üslûb-ı nazmı mergûb bilür"[923], Baba nedîmî için. "Tarz-ı gazelde mergûb ve kavaid-i nazmı hûb bilür."[924], Necatî için: "Tarz-ı gazelde hûb ve tarîka-i meselde mergûb hoş-âyende âşıkâne gazelleri çok ve pesendîde matla'larına nihâyet yok."[925]

Latîfî, Enverî için: "ve selâkat-ı şi'riyyesi gâyetde hûb olmagın mergûb ma'nâlar ve eyü sanatlar bulurdu."[926], Fanî için: "Sâyir kelimâtından gayri hûb eş'ârı ve mergûb güftârı vardur."[927], Basirî için: "Hoş-âyende hûb eş'ârı ve pesendîde Farisî vü Türkî mergûb güftârı vardur."[928], Mahremî için: "...mesnevîsi şi'rinden kerrâtla hûb ve sad-mertebe mergûbdur."[929]

Aşık Çelebi bu tâbiri tam on iki yerde kullanırken; Hasan Çelebi, sekiz yerde kullanır. Emrî için: "Kendü hânesi vasfında bu beyt-i mergûbı gâyetde

---

[921] MECÂLİS, a.g.e., 183.
[922] MECÂLİS, a.g.e., 78.
[923] SEHÎ, a.g.e., 31.
[924] SEHÎ, a.g.e., 61.
[925] SEHÎ, a.g.e., 76.
[926] CANIM, a.g.e., 181.
[927] CANIM, a.g.e., 416.
[928] CANIM, a.g.e.,189.
[929] CANIM, a.g.e., 493.

hûbdur.", Ankâ için: "Bu beyti hûb ve hayli münâsib ü mergûb vâki' olmışdur.", Agehî için: "Hûb eş'ârı ve mergûb güftârı vardur."[930], vb.

Tezkirecilerin çok yoğun olarak kullandığı şiir ve şâir değerlendirmelerinden birisi de "şöhret" tâbiri ile yapılanıdır.

Nevâî, Mevlanâ Gedâyî için: "Babur Mirzâ zamânıda şi'ri şöhret tuttı.", Mevlanâ Helvâyî için: "Şebâb eyyâmıda fevt boldı. Ömri kıska üçün sözining şöhreti hem azdur.", Mevlanâ Esîrî için: "Hem imdi zuhûr kılgan şu'arâdındur. Ammâ nazmı henüz şöhret tutmaydur.", Mevlanâ Seyfî için: "Ve tahsîl esnâsıda nazmga meşgûl irdi. Andak ki şi'ri şöhret tuttı.", Mevlanâ Atâyî için: "Öz zamânıda şi'ri Etrâk arasıda köp şöhret tuttı.", Emîr Şeyhim Süheylî için: "Ve eş'ârı il arasıda şöhret tuttı. Nazmı ahvâli dağı evc tuttı."[931]

Latîfî, Cemalî için: Aceb budur ki bu kadar nazm-ı pâk ve şi'r-i sûznâk ile şöhret bulamamışdır."[932], Vahdî için. "Ammâ eş'ârı gâyetde kıllet ve nihâyetde nedret üzre vâkı' olmagın şi'rle çendân şöhreti yokdur."[933]

Hasan Çelebi, Ahdî için: "Bu matla'-ı pür-iştihâr ve şi'r-i şöhret-şiâr ana isnâd olınur."[934],vb.

Şiir ve şâir değerlendirmelerinde "makbûl, mümtaz, matbû' ve masnû'" gibi tâbirlerde çok sık kullanılır.

Câmî, bir yerde masnû, bir yerde de matbû sıfatlarını kullanır. Efdalüddin Hakanî için: "Ez heme şuarâ der uslûb-ı suhan mümtâzest ve

---

[930] KILIÇ, a.g.e., 81.
[931] MECÂLİS, a.g.e., 68.
[932] CANIM, a.g.e., 215.
[933] CANIM, a.g.e., 560.

derân şîve-i garîb bî-enbâz der-mevâiz u hikem tarîka-i Hakîm Senayî..." (Üslup bakımından bütün şâirlerden daha seçkin ve şîvede eşsizdir. Hikmet ve öğüt hususnda Hakîm Senayî yolunu tutmuştur.[935], Selman-ı Savecî için. "Ve dîger Firaknâme ve ân kitâbî bedî' ve nazmî latîfest ve gazeliyât-ı vey nîz bisyâr matbû' u masnû' est." (İkincisi Firaknamedir. Bu güzel ve ince bir eserdir. Selman'ın gazelleri de çok düzgün ve sanatlıdır.[936], Hafız-ı Şirazî için: "Ekser eşâr-ı vey latîf u matbû' est ve bazı karîb be-serhad-ı i'caz." (Şâirler pîri Şirazlı Hoca Hafız'ın şiirlerinin birçoğu güzel ve âhenklidir. Bazısı mucize derecesine yaklaşmıştır."[937]

Devletşâh, dört yerde masnû, bir yerde de matbû sıfatlarını kullanır. Ebu'l-Feth-i Bustî için: "Dû lisâneyn est. Eşâr-ı Farisî ez-gâyet masnû' vü metîn mîkûyend. (Arapça ve farsçaya hâkimdi. Gayet metânetli ve sanatkârâne Farsça şiirler söylerdi.[938]

Sehî, iki iki yerde masnû, iki yerde de matbu sıfatına yer verir. Zatî için: "Eşârı matbû' ve ebyâtı masnû'..."[939], Devletşâh, Nizarî-i Kuhistanî için. "Merdî latîf tab' ve hakîm-şîve ve suhanân-ı makbûl ve dil-pezîr dâred." (Tabı latîf şîvesi pek hekimâne olan vir adam idi.[940], Nizamî-i Gencevî için: "Gazeliyyât-ı matbû' u muvaşşahât ve şi'r-i masnû' bisyâr dâred." (İrsen
tabına uygun gazeller, muvaşşahat ve birçok sanatkarane yazılmış şiirleri vardır.[941]

---

[934] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 886.
[935] CÂMÎ, a.g.e., 85.
[936] CÂMÎ,a.g.e., 90.
[937] CÂMÎ, a.g.e.,90.
[938] DEVLETŞÂH, a.g.e., 13b.
[939] SEHÎ, a.g.e., 107.
[940] DEVLETŞÂH, a.g.e., 123a.
[941] DEVLETŞÂH, a.g.e., 66b.

Latîfî, Hafız Konevî için: "Ammâ eş'ârı ol kadar nâzük u matbû' ve muhayyel u masnû' degüldür."[942], Ulvî-i Müderris için: "Rengîn muhayyel nazm-ı matbû'ı ve şîrîn şi'r-i masnû'ı vardur."[943]

Hasan Çelebi, Afitâbî için: "Afitâbdâr bu matla'-ı pür-iştihârı meşhûr-ı rûzgâr ve makbûl u matbû'-ı ûlü'l-ebsâr olmışdur.", Zarî-i Diger için: "Afitâb-ı eş'ârı maşrık-ı melâhatden tulû' u bürûz itmegin makbûl u matbû' oldugından gayrı pür-melâhat u pür-sûzdur."[944], vb.

Hâlî ez-Rengî İmes, Hâlî Degül:

Bazı tezkirecilerin "hâlî degil" kalıbını orta dereceli şâirlerin şiirleri için kullandıkları görülmektedir.

Câmî, bu kalıbı üç yerde kullanır. Sûzenî için: "An eczâ râfî nefse ma'nî müsta'mel bâşed münâsib-i maksûd ez letâfetî hâlî nîst çenân ki derîn:..." (Bu parçalardan her birinin maksada uygun birer manası olmasına dikkat edilirse güzellikten hâlî kalmaz.[945], Bisatî-i Semerkandî için: "Ve şi'r-i vey hâlî ez letâfetî nîst. Ammâ ez fezâil-i müktesebe bisyâr ârî bûde est." (Şiirleri güzellikten uzak değilse de sanattan mahrumdur."[946]; Câmî, Hayalî için: "Ve şi'r-i vey hâlî ez hayâlî nîst." (Şiirleri hayalden mahrum değildir."[947]

Devletşâh, iki yerde kullanır. Nasr-i Buhrî için: "Ve şuarâ o râ ez hâlî hâlî nist. Ve bûy-ı fukarâ ez suhanân-ı o be-dil mîresed." (Derin manalı şiirlerinden gönüllere fakr korkusu gelir.[948], Tabib-i Şirazî için: "Ve şi'r nîkû

---

[942] CANIM, a.g.e., 220.
[943] CANIM, a.g.e., 400.
[944] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 886.
[945] CÂMÎ, a.g.e.,84.
[946] CÂMÎ, a.g.e., 91.
[947] CÂMÎ, a.g.e.,91.
[948] DEVLETŞÂH, a.g.e., 140a.

mîgofte ve ilm-i şi'r mîdâniste. Her çend mesnevî-i ân hâlî ez futurî nist. Ammâ revân ve sâfest." (Güzel şiir söylerd. Şiir ilmini iyi bilird. Her ne kadar bu mesnevide bozukluklar varsa da selîs ve saftır.[949]

Nevâî, bu kalıbı dokuz şâir için kullanır. Mevlanâ Zeynî için: "Egerçi âmî irdi ammâ şi'ri hâlî ez-rengî imes irdi.", Mevlanâ Kemâlî için: "Anıng hem nazmı hemol nevâhîde halâyık arasıda hâlî ez- imes irdi.", Pehlevan Hüseyin için: "Çün hâlî ez-lutf-ı tab' imes irdi.", Emîr Levend için: Hâlî ez-fazl u tab' imes irdi.", Mevlanâ Vahdetî için: Bir nev'i nazmı bar ve tab'ı hâlî ez-rengî imes.", Mevlanâ Fazlî için: Dervîşveş yigitdür. Tab'ı hâlî ez-rengî imes.", Mevlanâ Hamid Gül için: "Lutf-ı tab'ıdın hâlî imes.", Mevlanâ Nûr için: "Sâde ve abdâlveş kişidür. Ammâ hâlî ez-tab'î imes.", Sultan Hüseyin için: "Tab'ı hem hâlî ez-selâmet imes."[950]

Sehî, iki yerde kullanır. Fenâyî için: "Eşârı hâlden hâlî degül."[951], Mevlana Sakî için: "El-hâsıl elfâzı letâfetden hâlî degüldür."[952]

Latîfî, Sadrî Çelebi için: "Sanâyi'i şi'riyyesi üslûbdan hâric ve hayâlden hâlî degüldür."[953], Kandî-i Sirozî için: "Ammâ üslûb-ı şi'r-i şîrîni dâ'ire-i halâvetden hâlî degüldür."[954]

Anadolu tezkirecileri içinde bu kalıbı en fazla kullanan tezkireci ise Hasan Çelebi'dir. Hasan Çelebi, tam on altı yerde kullanır. Emânî-i Kadimî için: "Eş'ârı belâgat ve güftârı hâletden hâlî degüldür.", Cenâbî-i Diger için: "Eş'ârı hâletden hâlî degüldür.", Halîl-i Zerd için: "Eş'ârı letâfet ü melâhatden hâlî

[949] DEVLETŞÂH, a.g.e., 155a.
[950] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[951] SEHÎ, a.g.e., 71.
[952] SEHÎ, a.g.e., 85.
[953] CANIM, a.g.e., 449.
[954] LATÎFÎ, a.g.e., 275.

degüldür."Cenâbî Paşa için: "Eşârı letâfetden ve güftârı melâhatden hâlî degüldür."[955], vb.

Mahâret:

Ustalık, beceriklilik anlamlarına gelen "mahâret" Herat etzkirelerinin sık baş vurduğu değerlendirme tâbirlerinden birisidir.

Câmî, Nâsır-ı Hüsrev-i Ansarî için: "Der san'at-ı şi'r mâhir bûd." (Şiir sanatlarında üstad idi. Câmî, a.g.e., 78, Heratlı Azrakî için: "Der kavâ'id-i şi'r ve fazl mâhir bûd." (Şiir ve fazilette üstad idi.[956], Abdülvâsî Çelebi için: "Vey fâzıl u kâmil u şâir-i mâhir bûd." (Fazıl, kâmil ve mâhir bir şâirdi.[957]

Devletşâh, Ebu'l-Ferec için: "Der ilm-i şi'r begâyet mâhir ve sâhib-i fenest." (Şiir ilminde mâhir ve fen sahibi idi.[958], Nizamî-i Semerkandî için: "Ve tab'î latîf dâşte ez-cümle-i şâkirdân-ı Emîn Muizzî ve der ilm-i şi'r mâhir bûde." (Fazilet sahibi ve latif tabiatlı bir zatolan Nizamî, Emir Muizzî'nin talebesindendir. Şiir ilminde mahareti vardır.[959], Devletşâh, Edip Sabir için: "Danişmendî mâhir ve edîbî fâzıl ve şâirî kâmil bûde est." (Mahir bir alim, fazıl bir edip olgun bir şâirdir., Nizamî-i Gencevî için: "Ve der ilm-i şi'r begâyet mâhirest." (Şiir ilminde gayetle mâhirdi.[960]

Nevâî, Mevlanâ Sâhib Belhî için: "Bâ-vücûd şi'r fennide mahâretlik kişi irdi.", Mevlanâ Ehlî için: "Nazmlardın her sınıf şi'rde mehâretlıg kişidür.", Mîr Ataullâh için: "Bâ-vücûd dânişmendlik şi'r ve muammâ ve sanayi'da dagı

---

[955] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 902.
[956] CÂMÎ, a.g.e., 78.
[957] CÂMÎ ,a.g.e., 80.
[958] DEVLETŞÂH, a.g.e., 18a.
[959] DEVLETŞÂH, a.g.e., 26a.
[960] DEVLETŞÂH, a.g.e., 66a.

mahâret peydâ kıldı.", Mîr İmâd Meşhedî için: "Ve muammâ fennide hem mahareti bar irdi."[961]

Mâyil:

"Bir yana eğimli, meyilli" anlamına gelen "mâyil" ibaresini, Herat tezkirecileri çok sık kullanır. Mâyil kelimesi genelde şâirlerin muamma, hicv ve hezl gibi türlere olan eğilimini tespit etmek için kullanılır.

Devletşâh, Sûzenî-i Semerkandî için: "Ammâ tab'-ı o ber-cânib-i hezl mâyil şod." (Onun tabı daha ziyade hezl söylemeye mâyildir. Devletşâh, a.g.e., 53b, Burunduk-ı Buharî için: "Merdî hoş-tab' ve nedîm-şîve bûde ve tab'-ı o mâyil-i mutayebât ve hezl bûde. Çerâ ki merdî fasîh ve tîz-zebân bûde." (Hezliyyata ve mutayebata meyyal bir zat idi.[962], Cunûnî-i Endehûdî için: "Ve tab'-ı o cânib-i hezl mâyil bûd." (Cünûnî'nin tabiatı hicve mâyil idi. [963], Abdullah Mervarid için: "Ve çün tab'-ı kerîm în bozorg nâmdâr ber-goften eşâr mâyilest ve şi'r der metânet sânî-i şi'r-i Enverîest." (Bu büyük adamın tabiatı ve salim olan zihniyeti şiir söylemeye mâyil ve şiirleri metanette Enverî'nin ikincisi sayılır.[964]

Nevâî, Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî için: "Şi'r ve muammâga dagı mâyil irdi.", Seyyid Kâzımî için:Ve tab'ı hezlga mâyil irdi.", Mevlana Hacı Nücumi için: La'ubâlî kişi ve tab'ı hezlga mâyil irdi.", Seyyid Kutub Lekedeng için: "Ve anga mu'teriz ve müte'arrız meclis ehlidin ize körmekte mihter şerîk ve nazmlardın ol nâ-keskinening meyli muammâga köprek vâkı' bolgan..." Mîr Sa'îd için:

---

[961] MECÂLİS, a.g.e., 37.
[962] DEVLETŞÂH, a.g.e., 193b.
[963] DEVLETŞÂH, a.g.e., 228a.
[964] DEVLETŞÂH, a.g.e., 258b.

"Yahşı tab'ı bar irdi. Türkçeye meyli köprek irdi.", Mîrek Hüseyîn için: "Ve tab'ı imdi nazmlarga mâyil boluptur."[965]

Türkâne:

"Türkâne" tâbiri hakkında tezkireciler çok net değerlendirme ve açıklamalarda bulunmamıştır. Ancak bazı değerlendirmelerden, kelimenin olumsuz bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır. Hem Nevâî, hem de Hasan Çelebi'nin bazı değerlendirmeleri bunu göstermektedir. Nevâî'nin, Ebubekir Mirzâ maddesinde "Egerçi elfâzı Türkânerakdur ammâ tecnîsini yahşı tapıpdur." Şeklindeki ifadesi kelimeye olumsuz anlam yüklediğini göstermektedir. Hasan Çelebi'nin "Türkâne" kelimesini soğuk anlamına gelen "bârid" kelimesiyle beraber kullanması ve bu tür şiirleri "nâ-makbûl" görmesi kelimeye yüklenen anlam hususunda daha net bilgi vermektedir.

Nevâî, Mevlanâ Latîfî için: "Ammâ mundak didiler kim tab'ı hayli şûh ikendür. Egerçi Türkânedür kâyilining şûh-tab'lığı ma'lûm bolur.", Ebâbekr Mirzâ'nın bir tuyuku için: "Egerçi ba'zı elfâzı Türkânerakdur ammâ tecnîsini yahşı tapıpdur.",Sultân İskender-i Şîrâzî'nin tuyuku Ebâbekr Mirzânınki ile karşılaştırılır ve: "Burunğı tuyukdın bu Türkânerakdur." [966] Denilir.

Hasan Çelebi, Haşimî için: "Şi'ri sehm-i letâfetden bî-nasîb elfâz u ibârâtı Türkâne ve tarz-ı garîb üzredür.", Zatî için: "Zatî dahı külliyet-i üzre şâ'ir-i bî-nazîr ü karîn kelimâtı muhkem ü rasîn ve binâ-yı sarây-ı belâgatı gâyetde kavî ve metîn ma'ânî-i garîbe ve hayâlat-ı acîbeye kâdir 'adîl ü nazîri nâdir şâ'ir-i sâhirdür. Lâkin ba'z-ı bârid ü Türkâne ol zamâna mahsûs edâlar ve...mâ'il olmagla medhûl olup bu cihetden ba'z-ı kelimâtı nâ-makbûldur." [967]

---

[965] MECÂLİS, a.g.e., 175.
[966] MECÂLİS, a.g.e., 179.

Turfa:

Nevâî, Mevlanâ Hurremî için: "Ve anıng meddâhlıgıda til âciz ve akl kâsırdur. Bâ-vucûd munça turfalık şi'r hem aytur ve anda kişini pesend kılmas."[968]

Alî, Yahyâ Beg için: "Hakkâ budur ki hûb edâ itmiş ve turfâ tarzla inşâ eylemiş."[969]

2.Faaliyet ve Fonksiyonlarına Göre Yaratılış Hali ve Özellikleri:

"Îcâd, İhtirâ':

Esas itibariyle şâirin doğal gücüne ait bir mesele olan yaratma hali ve yeteneği, tezkirecilerin üzerinde önemle durduğu bir sanat olayıdır. Genelde "ihtirâ'" tâbiriyle anlatılan yaratma hali tezkirelerde fazla bir açıklamaya tabi tutulmadan muğlak bırakılan konulardan birisidir. Tezkireciler konu edilen yaratmanın nasıl bir yaratma olduğunu ve şâirin bunu nasıl gerçekleştirdiği konusunu çok açmamışlardır. Genel anlamda yaratma, yeni şeyler ortaya koyma, sanat eserine kişiliğinin damgasını vurma anlamına gelir.

Câmî, bu tâbiri bir yerde kullanır. Sûzenî için: "Ve der kasîde-i dîger ne ez în üslûb mîkûyed. Kasîde gofte est mevkûf mîkûyend ki ân muhteri'-tab' ve..." (Müstevfî'ye yazmış olduğu mevkuf bir kasidenin kendisi tarafından icâd edilmiş bir sanat eseri olduğunu söylerler. Şu cihet kapalı kalmamalıdır ki, mevkuflu kasidelerin mısraları sonunda bulunan her kelimeden ikinci mısraa bir parça geçmiştir.[970]

---

[967] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 909.
[968] MECÂLİS, a.g.e., 75.
[969] Ali, a.g.e., 287.
[970] CÂMÎ, a.g.e.,84.

Nevâî, dört şâirin şiiri için bu değerlendirmeyi yapar ve her seferinde de bahsi geçen şiirlerin niçin "ihtirâ'" oldukları konusuna açıklık getirir. "İhtirâ'nın sebeplerinden birisi bulunan orijinal bir rediftir, bir diğeri sanat ehli için yapılan letâyiflerdir, vb. Hüseyin Baykara için: "Bu redîf hem gûyâ ki şerîf tab' ve latîf zihnning ihtirâ'ıdur kim iştilmeydür. Be-gâyet şîrîn ü dilpezîr ve rengîn vâkı' boluptur.", Hüseyin Baykara için: "Kafiye ve redîfi ol hazretning bu fende müctehd tab'ınıng ihtirâ'ıdur.", Mevlanâ Katibî için: "Öz zamânınıng bî-nazîri irdi. Her nev' şi'rga kim meyl körküzdi anga ma'ânî-i garîbe köp yüzlendi. Be-tahsîs kasâyidde belki ihtirâ'lar hem kıldı.", Mevlanâ Seyfî için: "Ve san'at ve hirfe ehli üçün hem köp letâyif nazm kılıptur. Ve ol tarîkda muhteri'dür." [971]

Nevâî, îcâd tâbirini kullanmamıştır.

Anadolu tezkireleri de bu tâbir hakkında fazla ayrıntıya girmedikleri için teoride ve pratikte neler kastettikleri anlaşılamamaktadır.

Sehî, dört yerde kullanır. Baharî için: "Ve kendinün şiirde çok ihtiraatı var, muhteri şâirdür."; Yetîm için: "Eş'ârı bî-bedel meczûb-sıfat muhteri' şâirdür."; Atayî için: "Memleket-i Rûm'da Türkî gazelde emsâl irâd itmegi evvel bu eylemişdür. Bu bâbda muhteri'..."; Necâtî için: "Durub-ı emsalde muhteri, uslub-ı makalde mübdi'dür."

Latîfî, Sücûdî için: "Bu fende icad ve tasarrufa ol kadar istidadı yokdı.", Fuzulî için: "Tarzında mübdi ve tarikinde muhteri'dür." Niyazî için: "La'l ve âfitâb ve şikâr ve âb kasidelerinin muhterii", Cafer Çelebi için: "mucid-i maanî-i bedîa", Nihanî için: "Mûcid-i maânî-i hayâl", Emrî Çelebi için: "Gâyetde ince

[971] MECÂLİS, a.g.e., 69.

tahayyülü ve dakîk ta'akkulu vardur. ...Şuarâ-yı asr içinde hayâl-ı hâssa kâdir ve îcâd u tasarrufda nazîri nâdir kimesnedür."[972] vb. şeklinde kullanılır.

Aşık Çelebi, yedi yerde kullanır. Nizamî için: "El-hak zamanında şâ'ir-i mübdî ve suhan-güzâr-ı muhterî imiş."; Garibî-i Diger için: "İcâd ve ihtirâ'a kâdir hoşca mâniler bulmakda mâhir.", Emrî için: "Musanna' tarihler Emrinin ihtirâ'ıdur sâyirler anın peyrevidür.", Füsûnî için: "Ve zihn-i pâkine ve tab'-ı derrâkine tarîka-i şi'rde hassa ibdalar ve selis ihtirâ'lar lâzımdur.", Derûnî için: "Ammâ mürîd-i hayâl ve mucid-i makal idi."[973] şeklinde kullanılır.

Hasan Çelebi, otuz civarında şâir için kullanır. Behiştî-i Diger için: "medh ü tavsîfe lâyık şâ'ir-i sâhir 'adîl ü nazîri nâdir ma'ânî-i latîfe ibdâ' ü ihtirâ'a kâdirdür.", Mevlana Hüsrev için: "Müellefât fâ'ikâsında ibdâ' ve ihtirâ' itdügi hakâ'ik-i dakâ'ika...", Arif için: "Mezbûrun şi'rden gayrı çok nesne ibdâ'ı ve garâ'ib ü 'acâ'ib ihtirâ'ı vardur." [974], vb.

Âlî, beş yerde kullanır. Atayî için: "Ma'lûm oldu ki Necâtî merhûm bu zemîni bulmada muhteri' degül imiş. Niteki Ahmed Paşa "güneş kasidesini" bunlarun nazmını tetebbu'la söylemiş." [975], Harîrî için: "İcâd-ı kelâma kudreti yokdur. Ammâ tazmîn sûretinde sırkası ve tırâşı çokdur. Sâhibi çıkmazsa bu matla' onundur... Bu beyti dahi ana isnâd ederler."[976]

Tasarruf:

Genel anlamda tasarruf, sanat unsurlarını amacına uygun bir şekilde kullabilme, alışılmışın dışına çıkma, kendine özgü bir durumu ortaya koyabilme halidir.

---

[972] CANIM, a.g.e.,179.
[973] KILIÇ, a.g.e., 76.
[974] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 644.
[975] İSEN, a.g.e., 119.

Nevâî, "tasarruf" tâbirini on şâir kullanır. Mevlanâ Şevkî için: "Türkî ve Farsîde tab'ı yahşı tasarruf kılur.", Mevlanâ Abdülhak için: "Dagı kiçik yaşıda muammâ fenniga şürû' kıldı. Mütesarrıf yahşıgına tab'ı bar.", Mevlanâ Ziyrekî için: "Tab'ıda tasarruf neş'esi bar.", Mevlanâ Sa'd için: "Mutasarrıf tab'lık şâirdür. Ve tab'ıda hayli hayâl-engîzlik bar.", Mevlanâ Ayânî için: "Hayli tasarrufluk tab'ı bar.", Mevlanâ Nâzırî için: "Yahşı tab'lık yigitdür. Zihnide tasarruf bar.", Mevlanâ Şemsî için: "Andak ma'lûm bolur kim tab'ıda hayli tasarrufluk ve şûhluk bar."[977]

Sehî, iki şâir için bu tâbiri kullanır. Hayalî için: Didügi gazeliyatda nice hassa manalar bulup çok tasarrufat etmişdür, Hilâlî için: "şiirde hayli tasarrufatı vardur."

Latîfî altı şâirde bu tâbiri kullanır Harîmî için: "Cevdet-i tab'ı ve tasarruf-ı zihni kem degüldür."[978], Sucûdî için: "Ammâ bu fende çendân bidâ'ati ve icâd u tasarrufda istitâ'ati ve nazmınun ol kadar lekâfeti yokdur." [979], Emrî Çelebi için: "Şuarâ-yı asr içinde hayâl-ı hâssa kâdir ve îcâd u tasarrufda nazîri nâdir kimesnedür."[980]

Aşık Çelebi, bu tâbiri sadece Mihrî için kullanır. "Arayiş-i ebkâr-ı ma'âniyi mihr-i nazmla kendinün idinüp hacle-i tasarrufuna getürmişdür."

Hasan Çelebi, dört yerde kullanır. Işkî için: "Şi'rinde melâhat ve kendüde îcâd-ı tasarrufa kudret yoğ iken yine...", Mihrî için: 'arâ'is-i ebkâr-ı

---

[976] İSEN, a.g.e., 131.
[977] MECÂLİS, a.g.e., 170.
[978] CANIM, a.g.e., 227.
[979] CANIM, a.g.e., 296.
[980] CANIM, a.g.e.,179.

ma'ânî-i dakîkayı hacle-i tasarrufına getürmekle...", Garîbî için: "Hakkâ ki tab'ı mutasarrıf ve eş'âr-ı belâgat-şi'ârı..."[981], vb.

Bedîhe:

"Düşünmeden söylenen güzel söz" anlamına "bedîhe" kelimesi tezkireciler tarafından sık kullanılan tâbirlerden birisidir.

Devletşâh, üç yerde bu tâbiri kullanır. Hümam-ı Tebrizî için: "Ve sâhib-i dil ve hoş-tab' bûde. Ve în gazel der ân rûz bedîhe begoft." (Hace bu gazeli o gün bedaheten söylemiştir.[982], Seyyid Celaleddin için: "Seyyîd-zâde bedîhe nazm kerde. Kıt'a-i mergûb..." (Seyyid-zâde hemen bedaheten bir kıta nazmetti.[983], Nezlâbâdî için: "Bedîhe înn kıt'a fermâyed." (Bu kıtayı bedâhaten söylemişti.[984]

Nevâî, "bedîhe" kelimesini altı şâirin şiiri hakkında kullanmıştır. Nevâî, bedîhe kelimesiyle beraber "revân"la beraber, "bedîhesi revândur" şeklinde kullanmıştır. Mevlanâ Süleymanî için: "Babur Mirzâ hıdmetide bolur irdi. Ve bedîhanı revân aytur irdi.", Mevlanâ Haverî için: "Bedîheni revân aytur irdi. Ve tab'ı hayli şûh irdi.", Mevlanâ Şehidî için: "Ammâ bu tarikları ca'lî-reng hem bar. Bedîhesi revândur."[985]

Anadolu tezkirelerinden de kullandığı bu tâbir, bazı durumlarda "fevr" kelimesiyle beraber de kullanılmıştır.

Sehî, beş yerde; Nahifî, Ferruhî, Çakşırcı Şeyhî, Hitabî ve Cemilî maddelerinde bu tâbiri kullanır. Hıtabî için: "Selîkî-tab'dur. Didügi eş'ârı ale'l-

---

[981] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 648.
[982] DEVLETŞÂH, a.g.e., 116a.
[983] DEVLETŞÂH- a.g.e., 157a.
[984] DEVLETŞÂH, a.g.e., 231b.

fevr deyüpdür bedîhe-gûydur..."; Ferrûhî için: Hoş-tab' ve bedîhe-gûy şâirdür."[986], Cemilî için: "Egerçi ulûm-ı müktesebeden çendân behremend ve ziyâde sûdmend degül lâkin cevdet-i tab'ı ne denlü gerekse ale'l-fevr dimege kâdir...", Sultan Murad Han için: "Esnâ-i sohbetde ale'l-fevr didügi matla'larun biri bu matla'dur."

Latîfî ise Ahmed Paşa, Ferruhî, Fazlî, Mehdî ve La'lî maddelerinde bu tâbiri kullanır. Ahmed Paşa için: "Ve merhûm bedîhe-gûy ve sühan-âferîn ve fevriyâtda tîz-tab' ve dûr-bîn imiş...", Ferrûhî için: "Ve handân-rûy ve bedîhe-gûy idi.", Mehdî için: "Ve bedîhe-gûy şâ'ir-i sâhir ve fevriyâtda mâhir emîrü'l-kelâm idi."[987], La'lî için: "Ve nice ferd rubâîyi bedîhe söylerdi."[988]

Hasan Çelebi, altı yerde kullanır. Ahmed Paşa için: "Ahmed Paşa dahi ol habîb-i 'İsâ-hasletin şerbetin içdikde ve keyfiyyet-i bâde-i 'ışkından mest olup geçdükde bedîhe bu beyti dir.", Emrî için: "Mezbûr Şemsî Emrinün kör bengi oldugın görür. Kebâb yer iken Emrî ismine ta'miye idüp Kebâb bî-hadd hordem bârî dir. Emrî dahi bi'l-bedâhe beşâret ismine bu beyti dir.", Halîl-i Zerd için: "ol mahall-i makamda mukâbil-i âftâb-ı dîdârı olmağla pür-sûz u güdâz oldukda bedîhe bu beyti dimişdür."[989], vb.

Cevdet(i Tab'):

Bu tâbir, çeşitli sanat faaliyetlerinde, şâirin yaratılışının verimlilik ve gürlüğünü, kısırlıktan uzaklığını ifade etmek için kullanılmaktadır.

---

[985] MECÂLİS, a.g.e., 173.
[986] SEHÎ, a.g.e., 114.
[987] CANİM, a.g.e., 509.
[988] CANİM, a.g.e., 489.
[989] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 649.

Nevâî sadece bir şâirin zihninin şiir yönünden verimliliğini ifade etmek için bu tâbiri kullanır. Baysungur Mirzâ için: "Tab'ı dikkatlik ve zihni cevdetlık nazm âyîni dagı anga makbûl ve gâhî ol fikrge meşgûl"[990]

Sehî bu tâbiri altı şâir için kullanır. Kebirî için: "İlm-i şiiri hûb bilür kimesne idi, amma cevdet-i tab' kılletinden eşarı kalîl olmağın.."; Cemilî için: "lakin cevdet-i tab'ı ne denlü gerekse ale'l-fevr dimege kâdir."; Safayî için: "Cevdet-i tab'ı gâyetde garrâ..."[991], Ayrıca Sabayi, Necati ve Suzî için de aynı tâbir kullanılmıştır.

Latîfî'de dört şâirde geçen cevdet-i tab' hali çok açık değildir. Ahmed Paşa için: "cevdet-i tab'ı bî-nihaye"; ."[992], Harîmî için: "Cevdet-i tab'ı ve tasarruf-ı zihni kem degüldür."[993], Derunî için: "Tab'ında ol kadar cevdet yog idi.",vb.

Aşık Çelebi altı şâir için kullanır. Şi'rî için: Zihni gayet gürdür ve tabiatı hiddet ve cevdetle pürdür; nazma meyl eylese bir anda kaside der."; Fikrî için: "cevdet-i şiiri hadden ziyadedür."[994] Çelebi, Hatifi, Beyani ve Necati için de aynı ifadeyi kullanır.

Hasan Çelebi, sekiz yerde kullanır. Hükmî için: "Tabî'at-ı şi'riyyesi cevdet ve fehm ü iz'ân sür'at ile...", Sa'yî için: "ve kemend-i cevdet-i tab'ı ile kımme-i kulle-i fesâhata i'tilâ idüp şöhre-i cihân...", Meylî için: "gâyet-i 'ilm ve nihSa'yî için: "ve kemend-i cevdet-i tab'ı ile kımme-i kulle-i fesâhata i'tilâ idüp

[990] MECÂLİS, a.g.e., 181.
[991] SEHÎ, a.g.e., 71.
[992] CANIM, a.g.e., 346.
[993] CANIM, a.g.e., 227.
[994] KILIÇ, a.g.e., 76.

şöhre-i cihân...", Meylî için: "gâyet-i 'ilm ve nihâyet-i hilm ve cevdet-i tab' u hiddet-i zekâ..."[995], vb.

Dikkat ve Müdekkik:

Genel bir anlam ifade eden bu tâbir, zihnin, hareket ve faaliyetlerinde son derece incelik ve özen içerisinde olması şeklinde yorumlanabilir.

Câmî, bu tâbiri beş yerde kullanır. Fahriî-i Cürcanî için: "Mîzân-ı kemâl u fazl ve dikkat-i şi'r-i vey kitâb-ı Veys u Ramîn est." (Olgunluk ve erginliğin ölçüsü ve şiirlerindeki inceliğin delili Veys ve Ramîn adındaki eseridir."[996]; Selman-ı Saveci için: "Vey şâirî fasîh u suhan-güzarî belîgest der selâset-i ibârât ve dikkat-i işârât bî-nazîr üftâde est." (Düzgün ifadeli bir şâir, parlak sözlü bir üstaddır. Üslûbundaki akıcılık ve sanatındaki incelik eşsizdir.[997], Câmî, Şeyh Kemal Hucendî için: "Vey der letâfet-i suhan ve dikkat-i maânî be-mertebe îst ki bîş ezân mutasavvır nîst. (Söz güzelliğinde, mana inceliğinde öyle bir mertebedir ki daha fazlası tasavvur edilemez." [998]

Devletşâh, iki yerde kullanır. Önsözünde: "Arifân u fâzılân maânî-i garîbe ve maârif-i dakîka râ efkâr-ı tasavvur kerdeend ve şîve-i nazm râ ber 'arâs ve ebkâr-ı efkâr zîverî vâsıta end."(İrfan ve fazilet sahipleri garip manaları ve ince bilgileri bir gelin gibi tasavvur etmişlerdir. Bunların nazma çekilmesini de fikir gelinlerinin süsü olarak tanımışlardır.[999], Kemaleddin İsmail için: "Çü bisyâr nâzikest ve maânî-i bedî der în mündericest. Çü der suhen u maânî-i dakîkâ est. Ve ezîn dû beyt şemme-i tab'-ı selîm ma'lûm kuned." (Çünkü bunda pek çok nazik ve garip manalar vardır. [1000]

---

[995] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 651.
[996] CÂMÎ, a.g.e.,87.
[997] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[998] CÂMÎ, a.g.e., 90.
[999] DEVLETŞÂH, a.g.e., 3a.
[1000] DEVLETŞÂH, a.g.e., 78a.

Nevâî, dokuz şâirde "dikkat" tâbirini kullanır. Mevlanâ Yahya Sibek için: "Anıng tab'ı dikkatini her kişi biley dise Şebistân-ı Hayâl digen kitâbını körsün.", Mevlanâ Rûhî Yarzî için: "Bülbül bile Gül ve Şem' bile Pervâne arasıda münâzara bitipdür. Anda köp dikkat körgüzüpdür.", Şeyh Kemal Türbetî için: "Köp dikkatlik tab'lık kişi irdi.", Mîr Ataullâh için: "Anıng tab'ı dikkatiga bu beyt delîl-i besdür."[1001]

Anadolu tezkirelerinden daha çok Hasan Çelebi ve Aşık Çelebi'nin kullandığı bir tâbirdir.

Latîfî, dört yerde kullanır. Şâmî için: "Ammâ eşârında ol kadar reng u sanat ve hayâl ü dikkat yokdur."[1002], Mahremî için: "...Vakî olan fütuhatın bahr-ı remelde edâ-yı rengîn ve elfâz-ı şîrîn ile sezâ nazm itmişdür. [1003]

Aşık Çelebi, yedi yerde kullanır. Nevî için: "Nice şîşe-i hayal-ı hası tîr-i dikkat-i tab'la delmişdür."; Kabuli için: Mû-miyanlar vasfında ve mû-şikaflar içinde dikkat-i tab'ı kıl yarar." şeklinde kullanılır., Rızayî-i Salis için: "Gâhî nazma dahi iltifat ider. Vâkıâ dikkat-i tab'ı ve hiddet-i zihni şiire mülâyimdür."[1004] Bunlardan başka Edayî, Beyanî, Hatifî-i Salis ve Ulvî için de bu tâbirler kullanılır.

Hasan Çelebi, on yedi yerde bu tâbire yer verir. Emrî için: "Hakkâ ki dikkat ü nezâket-i ma'ânîde sânî-i Kemâl-i İsfehânîdür.", Cemâlî-i Diger için: "Dikkat-i efkâr u enzâr ile sanâyi' ü bedâyi'-i garîbe ibdâ vü izhâr itmekle...",

---

[1001] MECÂLİS, a.g.e., 128.
[1002] CANIM, a.g.e., 316.
[1003] CANIM, a.g.e., 493.
[1004] KILIÇ, a.g.e., 74.

Mesîhî için: "Dikkat-i hayâl ve letâfet ü nezâket-makâlde...", Nûhî için: "Dikkat-i ma'nâ ile letâfet-i edâya şîr ü şekker gibi imtizâc virmekle..."[1005], vb.

Tîzlik:

"Tîz" kelimesi tezkirecilerin kullanımlarından anlaşıldığına göre çabuk ve kolay yaratabilmekdir.

Nevâî, bu tâbiri sadece bir şâir için kullanır. Kiçik Mîrzâ için: "Hûb-tab'lık tîz-idrâklik şûh zihnlik kavî hâfızalık yigit irdi."[1006]

Latîfî ise bu sıfatı sadece Ahmed Paşa için sarfeder: "Sühan-âferîn ve fevriyatta tîz-tab' ve dûr-bîn imiş."

Aşık Çelebi bu sıfatı iki şâir için kullanır. İtabî için: "Bir anda üç dört gazel dimege kadirdür. Anın gibi tîz-tab' ve pür-gûy şâir nadirdür."[1007]

Hasan Çelebi, "tîz" tâbiri yerine "hiddet" ve "sür'at" tâbirlerini kullanır. Hükmî için: "Tabî'at-ı şi'riyyesi cevdet ve fehm ü iz'ânı sür'at ile ma'lûm-ı ashâb-ı fazl u rukûm olup...", Şâhî için: "Hiddet-i tab' u şiddet-i zekâyla bî-mânend olup..."[1008], vb.

Pür-gûluk:

Kelime anlamı çok konuşan, geveze olan bu tâbiri tezkireciler aynı doğrultuda "alabildiğine çok yazan, çok eser veren" şeklinde bir anlam içerisinde kullanırlar. Olumsuzluk arzeder. Herat tezkirelerinde yoktur.

[1005] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 655.
[1006] MECÂLİS, a.g.e., 184.
[1007] KILIÇ, a.g.e., 575.
[1008] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 652.

Latîfî, Muidî için: "Suhan-verlikte tab'-ı güher-senci ve zeban-ı Türkî'de cevab-ı penc-genci kütüb-i seb'ası vardur;Bu bâ'isden bunca tedvînâtdan biri esnâ-yı enâmda şöhret ü rağbet bulmadı." [1009]; Lamii için de aynı tâbiri kullanır.

Aşık Çelebi, bu açıdan dört şâir üzeinde durur. Hasbî için: "Pür-gûy idi, ammâ ekseri mühmelât, her dürlü şi'ir dir dirlerdi, amma türrehât.." [1010]; Muidî için: "pür-gûy idi." der. Necahî için: pür-gûydur, efsâne-cûydur.."[1011] "Pür-gûy" tâbiri bazen olumlu olarak da kullanılır.

Hasan Çelebi, dokuz yerde kullanır. Bâlî-i Diger için: "eş'ârına hadd ü gâyet yok şâ'ir-i pür-gûy.", Habsî için: "Gâyetde pür-gûy.", Şeydâ için: "Eş'ârı vâfir pür-gûy şâ'irdür."[1012], vb.

Âlî, üç yerde kullanır. Fahharî için: "Ammâ gâyetde pür-gûy olup..." [1013], Zatî için: "Pür-gûy olmağın ahyânen eyü sözler düşürmesi ba'zılar kavlince nev-heveslerden biri hiddet-i tab'ı muktezâsınca nâzük mazmûnlar bulup kendüye andukda benüm bu mazmûnda gazelüm vardur diyu ol şeb nazm idüp irtesi 'arz itmesi ma'lûm-ı ekâbir ü eşâğirdür." [1014]

Cevelân:

Bu açıklamalardan cevelan'dan kastın ne olduğu açık değildir. Genel anlamda bu tâbiri, şâirin sanatta yaratıcılığı, hareket ve faaliyet gücü şeklinde yorumlayabiliriz. Herat tezkirelerinde rastlanmaz.

[1009] CANIM, a.g.e., 502.
[1010] KILIÇ, a.g.e., 305.
[1011] KILIÇ, a.g.e., 455
[1012] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 653.
[1013] İSEN, a.g.e., 120.
[1014] İSEN, a.g.e., 217.

Sehî'nin iki, Latîfî'nin üç şâirde kullandığı bu tâbir, dönmek, dolaşmak anlamına gelir. Sehî, Pirî Reis için: "cevelân-ı tab'ı hûb"; Kadrî Çelebi için: "cevelan-ı tab'ı bir mertebede bülend" şeklinde değerlendirmesi vardır.

Latîfî, Celal-zade Nişancı için: "cevelan-ı tab'-ı ltafet-disarı bülenddür."; Harîrî için: "İcad ve tasarrufta cevelan-ı tab'ı yoktur."; Ferruhî için: "Tahayyül-ı hayâl ve tasarruf-ı makâlde cevelan-ı tab'ı çendan degüldür."[1015]

Hasan Çelebi, yedi yerde kullanır. Hasîbî için: "Kümeyt-i tab'ı kâbillerine vâdî-i kesb-i fezâ'ilde cevelân virmekle ser-menzil-i tekmil-i fünûn-ı celâ'ile nâ'ildür.", Nev'î için: "Meydân-ı fesâhatda nîze-i hâmesin ele alup cevâd-ı tab'-ı pür-îcâdına cevelân virdükde..."[1016], vb.

Nekkâd, Güher-senc, Vezn-i Tab', Sühan-ârâ:

Nekkad ve Güher-senc, şâirin yaratılışının iyiyi kötüden, güzeli çirkinden, değerliyi değersizden seçip ayırt edebilme gücüne sahip olduğunu ifade eder.

Devletşâh, nekkâd tâbirini iki yerde kullanır. Osman-ı Muhtarî için: "Ve der în rûzgâr tab'-ı vekkâd ve hâtır-ı nekkâd ve cevherî-i bâzâr-ı suhan-vezân-ı âlem, ârîf muhakkik...Câmî el-hak hakâyık u maârif u hikmet râ be-nev'î der-şîve-i nazm der-âverde ki hayr vasf." (Bu devirde parlak tabiatlı, münekkid zekalı, şiirler pazarının cevheri olan âlim, arif Câmî, de bu kasideye nazire yazmayı arzu etmiş ve hakikaten hakikatleri, Tanrı ilimlerini ve hikmetlerini güzel bir şekilde nazma getirmiştir.[1017], Ali Şir için: "Sultan Babur pâdişâhî bûd suhan-şinas ve hüner-perver dâimâ ber lutf tab' u nekkâd în Emîr-i kebîr-âferîn kerdî." (Sultan Babur sözden anlayan hüner ve fazilet sahiplerini takdir eden

[1015] CANIM, a.g.e., 429.
[1016] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 654.

bir padişah idi. Daima bu büyük Emirin ateşli tabiatındaki inceliğe hayran idi. Ve onu takdir ederdi.[1018]

Latîfî, Yavuz için: "Tab'-ı vekkâd ve nekkâdla..", Celilî ve Muidî için güher-senc'i kullanır. Muîdî için: "Sühan-verlikte tab'-ı güher-senci" [1019]

Aşık Çelebi, Ahî ve Nevâlî için kullanır. Nevâlî için: tab'-ı vekkad-ı nukkadı ana iştigal itmişdür."[1020] şeklindedir. Aşık Çelebi vezn-i tab'ı üç dört şâir için kullanır. Rahmî için: "Ve selîka-i selimesi vezn-i tab'-ı belâgat-şiar üzre mecbûl olduğu sebepten ak ve karaya şu'ûrı olduğu gibi.." [1021] diyerek ölçüyü belagata göre tayin etmiştir.

Hasan Çelebi, bu tâbiri on yerde kullanır. Sultân Murad için: "ve bir sayrafî-i nakkâddur ki bâzâr-ı cihânda mîzân u mîyârsuz bir kâr itmez.", Ahmed Çelebi için: "zihn-i vekkâd u tab'-ı nakkâdı idrâk-ı dakâik u hakâik-i esrârda..."[1022], vb.

Üslûb:

Üslûb, tarz, tarîk, vb. tâbirler tezkireciler tarafından çok kullanılırlar. Bu kullanışlar genellike, herhangi bir edebiyat alanı, dalı, türü veya edebiyat için genel bir isim ya da ifade şekli olurlar.

[1017] DEVLETŞÂH,, a.g.e., 50a.
[1018] DEVLETŞÂH, a.g.e., 255a.
[1019] CANIM, a.g.e., 502

[1020] KILIÇ, a.g.e., 478.
[1021] KILIÇ, a.g.e., 749
[1022] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 654 .

Câmî, Emîr Muizzî için: "Ve în çend beyt-i dîger ez kasîdeî ki der uslûb-ı şuarâ-yı Tazî-zebân gofte est." Şu birkaç beyit onun Fars üslûbunda söylediği şiirlerdendir., Sûzenî için: "Ve der kasîde-i dîger ne ez în üslûb mîkûyed. (Müstevfî'ye yazmış olduğu mevkuf bir kasidenin kendisi tarafından icâd edilmiş bir sanat eseri olduğunu söylerler. [1023], Efdalüddin Hakanî için: "Ez heme şuarâ der uslûb-ı suhan mümtâzest ve derân şîve-i garîb bî-enbâz der-mevâiz u hikem tarîka-i Hakîm Senayî..." (Üslup bakımından bütün şâirlerden daha seçkin ve şîvede eşsizdir. Hikmet ve öğüt hususnda Hakîm Senayî yolunu tutmuştur.[1024], Zahirüddin Faryabî için: "Ve ez letâif ve ist în çend beyt ber uslûb-ı mesnevî."; Selman-ı Saveci için: "Be-tahsîs Kemâl İsmail der eşâr-ı hod îrâd kerde ve çün ân der suret-i hûbter ve üslûb-ı mergûbter vâki' şode. Mahall-i ta'n u melâmet nîst." (Şiirlerinde üstadlardan birçoklarının hususiyle Kemal İsmail'in tesirleri vardır. Fakat bunlar gâyet güzel ve makul bir üslupla ifade ettiği için ayıp sayılmaz., Şeyh Sadî için: "Ez vey tarîk-i gazel nev-resîde est. Ve suhanân-ı vey heme tavâif râ makbûl üftâde ki yekî..." (Gazelcilerin önderidir. Hiç kimse ondan önce gazel tarzında o derece özenmemiştir. Sözleri bütün halk arasında beğenilmiştir."; Câmî, Hasan-ı Dihlevî için: "Vîrâ der gazel tarîk-i hâsest Ve ekser kâfiyehâ-yı teng ve redîfhâ-yı garîb ve bahrhâ-yı hoş-âyende ki asl şi'r-i hâssa der gazel mulahâza înhâest ihtiyâr kerde est. (Gazelde kendine mahsus bir tarz ve üslubu vardır. Çok dar kafiyeler, garip redifler, âhenkli vezinler bulur ki, şiirde, hususiyle gazelde düşünülecek esas da budur." [1025]

Devletşâh, Önsözünde: "Arifân u fâzılân maânî-i garîbe ve maârif-i dakîka râ efkâr-ı tasavvur kerdeend ve şîve-i nazm râ ber 'arâs ve ebkâr-ı efkâr zîverî vâsıta end."(İrfan ve fazilet sahipleri garip manaları ve ince bilgileri bir gelin gibi tasavvur etmişlerdir. Bunların nazma çekilmesini de fikir

[1023] CÂMÎ, a.g.e.,84.
[1024] CÂMÎ, a.g.e., 85.

gelinlerinin süsü olarak tanımışlardır.[1026], Am'ak için: "Am'ak râ der-şîve-i mersiyye goften yed-i beyzâ est." (Am'ak'ın mersiye söylemekte büyük bir mahareti vardır.[1027], Evhadüddin Enverî için: "Ve Sultân be,gâyet suhen-şinâs bûde Ve tarz-ı kelâm-o râ dânist ki dânişmendâne ve metînest." (Sultan şiirden çok iyi anlardı. Onun söz tarzından sağlam ve âlimâne şiir yazdığını anladı.[1028], Zahir-i Faryabî için: "Fî-küllî hâl der-şîve-i şâirî muşarun ileyhest." (Ne olursa olsun o şiir söylemede parmakla gösterilir olmuştur. [1029], Nizarî-i Kuhistanî için. "Merdî latîf tab' ve hakîm-şîve ve suhanân-ı makbûl ve dil-pezîr dâred." (Tabı latîf şîvesi pek hekimâne olan vir adam idi. [1030], Hüsrev-i Dihlevî için: "Aşk-bâzî hakâyık râ der-şîve-i mecâz Per-dâhte... Eşâr-ı melîh-i o nemek mîbâşed." (Hakikatlere karşı olan aşkını mecaz şivesinde söylemiştir. Onun tatlı şiirleri kendinden geçmiş aşıkların yaralarına merhemdir.[1031]

Nevâî, dokuz şâirin tanıtımında bu tür ifadelere yer vermiştir. Nevâî, bu tâbirler içinde en çok "üslûb"u kullanmıştır. Bu tâbir bazen şiir için genel bir ifade, bazen, belli bir tür veya şekil için kullanılmıştır. Mevlanâ Katibî için: "Her takdîr bile insâf oldur kim anıng asrıdın bu küngece anga gâlib-i mahz şi'rning barça üslûbıda kişi yoktur.", Mevlanâ Seyfî için: "Ve tahsîl esnâsıda nazmga meşgûl irdi. Andak ki şi'ri şöhret tuttı. Ve mesel tarîkin be-gâyet yahşı ayttı."[1032], Sultan Ahmed Mîrzâ için: "Tab'ı hem şi'r üslûbıda mülâyim tüşüptür.", Mevlanâ Şükrî için: "Mesel-âmîz ayturda Mevlanâ Seyfiga tetebbu' kılur. Ol üslûbda zihni yahşı bardur.", Hüseyin Alî Celâyir için: "Ammâ kasîde üslûbı anıng hakkıdur. Andak ki bu tayife hem müsellem tutarlar. Sultan-ı Sahib-kıran atıga garrâ kasâyidi bar.", Mevlanâ Ehlî için: "Nazmlardın her sınıf

---

[1025] CÂMÎ, a.g.e., 91.
[1026] DEVLETŞÂH, a.g.e., 3a.
[1027] DEVLETŞÂH, a.g.e., 25a.
[1028] DEVLETŞÂH, a.g.e., 44b.
[1029] DEVLETŞÂH, a.g.e.,58a.
[1030] DEVLETŞÂH, a.g.e., 123a.
[1031] DEVLETŞÂH, a.g.e., 115b.
[1032] MECÂLİS, a.g.e., 69.

şi'rde mehâretlıg kişidür. Be-tahsîs kasîde üslûbıda niçe katla Şîrâzdın rengîn kasîdeler aytıp yiberip irdi.", Hüseyin Baykara: "Bu beyt mev'izâ tarîkida müfîd bitipdür.", Mevlanâ Seyfî için: "Ve san'at ve hirfe ehli üçün hem köp letâyif nazm kılıptur. Ve ol tarîkda muhteri'dür."[1033]

Anadolu tezkireleri de "üslûb" tâbiri üzerinde çok durmuş, bu konudaki takdirlerini her fırsatta dile getirmişlerdir.

Sehî, Vasfî için: "Üslûb-ı nazmda mümtâz..."; Pîrî Paşa için: "Tarz-ı şi'ri gâyet latîf anlamış..., kendünün vadisi tarz-ı meselde bî-misl..."; Ahmed Beg için: "Üslûb-ı şi'de mâhir...", Nihalî için: "Tarîk-i şi'rde tarz-ı hâssı ve üslûba kendisünün ihtisâsı...", Sehî, Kasım Paşa için: "Tarz-ı hâs kullanır. Güzel üslûbı vardur."[1034], Mevlana Hasan için: "Üslûb-ı nazm u gazelde müsellem ve..."[1035], vb.

Latîfî, Ahî için: "Üslûb-ı inşâda tarz-ı hâssdur...", Keşfî için: "Tarz-ı gazelde şuarâ-yı Acem sanayiine mukayyed...", Celilî-i İznikî için: "Tarîk-i nazma mücidd ü tâlib.."[1036]

Ahdî, Nişanî Beg için: "tarz-ı şi'r ü inşâda yegâne-i devrân...", Riyâzî için: "üslûb-ı inşâda vassâf-ı devrân ve belki ferîd-i cihân..."; Arif çelebi için: "Üslûb-ı mesnevîde Şeyh Nizamîye peyrev ve..."; Kurbî için: "Tarz-ı Nevâîde hall-i ukde-küşâ..."[1037], vb.

Âlî, Kastamonulu Dâ'î için: "Eslâf-ı şu'arâ-yı Rûm tarzında ba'zı gazeller diyüp şehrinde meşhûr olmış.", Ulvî için: "Hususâ sâde-gûyân-ı selefün tarz-ı

[1033] MECÂLİS, a.g.e., 69.
[1034] SEHÎ, a.g.e., 31.
[1035] SEHÎ, a.g.e., 59.
[1036] CANIM, a.g.e., 213

gazelde peyrevidür. Hatta edâsı ve tumturak-ı elfâzı pesendidedür.", Kemal-i Zerd için: "Ol asrun şu'arâsına göre tarzı rengîn edâsı şîrîn bir şâir-i şîrîn-kelâm imiş."[1038], Cemâlî için: "Tarz-ı hâsa mâlik nezâket tarîkina sâlik mesel-gûy mesel-bürûz ba'zı garâib u bedâyı'a muktedir ü hünerver kimsedür." [1039]

Meviza, Nasihat:

Tezkireciler, bazı eserler hakkında yaptıkları tavsif ve değerlendirmelerde, bu eserlerin öğüt ve ders içerdiğini vurgularlar. Eserlerin bu yönleri genellikle "mev'iza, nasihat, nush, pend, vb." tâbirlerle ifade edilmeye çalışılır.

Câmî, bu tâbirleri iki yerde kullanır. Enverî için: "Hakîmî kâmil ve fasîh ve fâzıl bûd. Hüsn-i şi'r ve lutf-ı nazm şemme îst. Ez uluvv-i hâl-i o ve hâlist ez cemâl-i o suhanân-ı o meşhûr est ve dîvân-ı o mestûr ez letâif-i eşâr-ı vey yek kıta ki muş'irest. Be-nasîhat-ı şuarâ nüvişte mîşod." (Şiir güzelliği, nazım düzgünlüğü onun halinin yüceliğinden ufak bir iz, güzellik onun irfanının çehresinde bir ben gibi kalır. Sözleri pek meşhûrdur. Divanı her türlü eğlendirici nüktelerle doludur. Şâirlere öğüt veren şu parçayı yazıyoruz."[1040], Efdalüddin Hakanî için: "Ez heme şuarâ der uslûb-ı suhan mümtâzest ve derân şîve-i garîb bî-enbâz der-mevâiz u hikem tarîka-i Hakîm Senayî..." (Üslup bakımından bütün şâirlerden daha seçkin ve şîvede eşsizdir. Hikmet ve öğüt hususnda Hakîm Senayî yolunu tutmuştur. [1041]

Devletşâh, beş yerde kullanır. Nasır-ı Hüsrev için: "Mecmû'-ı hikmet ve meviza ve suhanân-ı muhkem u metîn..." (Baştan aşağı hikmet, meviza,

---

[1037] SOLMAZ, a.g.e., 87.
[1038] İSEN, a.g.e., 142.
[1039] İSEN, a.g.e., 301.
[1040] CÂMÎ, a.g.e.,81.
[1041] CÂMÎ, a.g.e., 85.

muhkem sözlerden ibarettir.[1042], Kemaleddin İsmail için: " Ve în kasîde der hikmet ve meviza-ı o est." (Bir takım mevizalar ve bilgileri ihtiva eden şu kaside de onundur.[1043], İbn-i Hüsam için: "Kasayid ü menkibe râ nîkû mîkûyed." (Güzel kasideler ve menkıbeler söyler.[1044], Nizarî-i Kuhistanî için. "Merdî latîf tab' ve hakîm-şîve ve suhanân-ı makbûl ve dil-pezîr dâred." (Tabı latîf şîvesi pek hekimâne olan vir adam idi.[1045], Kemalüddin Gıyas için: "Merd-i dânâ ve muverrih ve hakîm-şîve ve hoş-tab' bûde." (Hoş tabiatlı, bilgili, hakîm meşrepli kişidir.[1046]

Nevâî, öğüt ve ders içeren eserlerin genellikle "mev'iza tarîkida" olduklarını belirtir. Hüseyin Baykara: "Bu beyt mev'izâ tarîkida müfîd bitipdür.", Hâfız Yarî için: "Mevizada insâf bâbıda bu beyt anıngdur."[1047]

Sehî, dört yerde kullanır. Şeyhoğlu için: "Çok eş'ârı mev'izâ üslûbunda vâfir kasideleri var.", Katib Davud için: "Mev'izâ üslûbunda bu birkaç beyt-i murabba anındur.", Mevlana Emîrî için: "Bu birkaç beyt Sultan Bayezid vasfında ve meviza üslûbunda dediği kasidesindendür." [1048], Mevlana Şeyhoğlu için: "Çok eşârı ve meviza üslûbunda vâfir kasideleri var." [1049]

Latîfî, Nihânî Kastamonulu için: "Mev'iza ve takvâ üslûbunda müdevven ebyâtı ve tarîk-i tasavvufa müte'allik fenâ verir güftârı vardur." [1050], İbn Kemal için: "Bu birkaç ebyât-ı nasihât-nısâb dahi Yusuf u Züleyhâsındandur.", Usulî için: "Seyyid Nesimî tarzında mevâiz ve...", Şeyhî için: "Ve vâdî-i aşk u fenâda

---

[1042] DEVLETŞÂH, a.g.e. 28a.
[1043] DEVLETŞÂH, a.g.e. 78a.
[1044] DEVLETŞÂH, a.g.e., 120a.
[1045] DEVLETŞÂH, a.g.e., 123a.
[1046] DEVLETŞÂH, a.g.e., 217a.
[1047] MECÂLİS, a.g.e., 174.
[1048] SEHÎ, a.g.e., 48.
[1049] SEHÎ, a.g.e., 55.
[1050] CANIM, a.g.e., 543.

hâlet-bahş ve meviza-âmîzdür.", Kâşifî için: "Bu ebyât-ı mevizat-simât dahi mesneviyâtından hûb vâki' olmışdur."[1051], Güvahî için: "Zebân-ı Türkîde olan emsâlin ekserin nush u pend tarîki üzre nazma getürmişdür..." [1052]

Aşık Çelebi, Ulvî için: "Ahvâl-i âlemde bu kıt'a-i nasihât-âmiz anundur.", Gubarî için: "tasavvuf-nümâ ve nasihat-âmîz şi'r söylerdi."

Hasan Çelebi, Ulvî için: "Eş'ârı nasihat-gûne ve tasavvufdan numûnedür."

Ahdî, iki şâirde "nasihat-âmiz" tâbirini kullanır. Kemalpaşa-zâde için: "Bu kıt'a-i nasihat-âmîzi ta'mir-hâne-yi âriyet bâbında..."; Muhyî-i Konevî için: "Ve zebân-ı selîsde eş'âr-ı tasavvuf-âmizi ve güftâr-ı nesâyih-engizi vâfir ve..."[1053]

Âlî, Cemâlî Şeyhî-zâde için: "Mezbûrun ekser-i kasâ'idi mev'iza üslûbundadur. Şu'arâ-yı Acem kasîdelerini tetebbu' idüp Monla Senâyînün râ'iyyesine mukâbil bir kasidesi dahi vardur."[1054]

Sanat:

Tezkirecilerin üzerinde çokça durdukları husulardan birisi de eserlerde sanat bulunup bulunmamasıdır. Eserlerin bu yönleri, "san'at, sanâyi', sanâyi-i şi'riyye, sanayi-i bediiye, vb." tâbirlerle ifade edilmeye çalışılır. Tezkireciler, bazı şâirlerin eserinde sanatın olduğunu ifade ederler, ancak neyi kastettiklerini açıklamazlar.

[1051] CANIM, a.g.e., 454.
[1052] CANIM, a.g.e., 471.
[1053] SOLMAZ, a.g.e., 143.
[1054] İSEN, a.g.e., 114.

Birçok şâirin şiirlerindeki sanatın nereden kaynaklandığını veya hangi sebeplerden dolayı sanattan yoksun olduklarını ifade ederler.

Câmî, Nâsır-ı Hüsrev-i Ansarî için: "Der san'at-ı şi'r mâhir bûd." (Şiir sanatlarında üstad idi.[1055]

Devletşâh, dört yerde kullanır. Rûdegî için: "İn nazîmest sâde ve ez rengî sanâyi' vu metânet ârî." (Çünkü bu çok sade yazılmış olup edebî sanat ve bedayi ile metanetten ârîdir.[1056], Gazayîrî için: "Gazayirî râ kuvvet-i kâmil der fenn-i şâirî hest. Hususâ der sanat-ı iğrâk ve iştikâk." (Gazayirî'nin şâirlikte hususiyle iğrak ve iştikak sanatlarında büyük bir kuvveti vardır.[1057], Hasan Dehlevî için: "Ve şîrîn kelâmest ve suhan-o dervîşâne ve ber-hâl-i uftâde. Egerçi ber sanat nist ammâ begâyet bezl-i nezdîk ve revânest." (Tatlı sözlüdür ve sözünde bir hal sahibinin neşesi var. Sehl-i mümtenîdir. Sanat yoktur. Fakat yüreğe ve ruha yakındır. Devletşâh, a.g.e., 129a, Yahya Sîbek için: "Ve Mevlana suhan der sanâyi'-i şi'rî mubalaga dâred ki." (Mevlana şiirde çok müblagaya kaçardı.[1058]

Nevâî, sanatla ilgili tavsiflerinin çoğunda ayrıntıya girmiş, sanat hakkında bazı ipuçları vermiştir. Üç şâirin şiirlerinin tavsifinde sanâyi ile beraber arûz kullanılmıştır. Mevlanâ Yahya Sibek için: "Köp ulûm ve fünûnda mâhir irdi. Sanâyi' ve arûz fennide barça il anı müsellem tutarlar irdi.", Mevlanâ Salihî için: "Ve şi'r ayturdın songra arûz ögrendi. Ve sanâyi'din dagı sâhib-i vukûf boldı.", Derviş Mansur için: "Arûz ve sanâyi'de mevlanâ Yahyâ Siybek

[1055] CÂMÎ, a.g.e., 78.
[1056] DEVLETŞÂH, a.g.e.,15a.
[1057] DEVLETŞÂH, a.g.e., 15b.
[1058] DEVLETŞÂH, a.g.e., 216b.

şâgirdi idi. İki arûz tasnîf kıldı. Ve masnû' kasîde aytıpdur. ... Tarsî' sanatı pâkîze vâki' bolupdur."[1059]

Nevâî, iki şâirin değerlendirmesinde ise sanat tâbirinden sonra bazı edebî sanatlardan bahsetmiştir. Mîr Ataullâh için: "Kâfiye ve mütevassıt okur irdi. Danişmend bolgunça bir nev' müstahsen ma'âşka muvaffak boldı kim andın artuk mümkin irmes. Bâ-vücûd dânişmendlik şi'r ve muammâ ve sanayi'da dagı mahâret peydâ kıldı. Ve muammâga köp meşgûl irdi. Hâlâ sebak kesretidin anga evkâtı vefâ kılmas. Ammâ sanayi'de kitabî tasnîf kılıptur. "Bedâyi'-i Atayî"ga mevsûfdur. İmdi beyâzga bardı. Ma'lûm imes ki hiç kişi ança câmi' ü müfîd kitâb bitimiş olgay. Bâ-vücûd ihtisâr-ı maklûb-ı müstevî sanatıda kim andın müşkilrak san'at bolmas. Şi'ride vezin kâfiye ve redifle mukayyed imes ise mu'âf bola alur."[1060], Hüseyin Baykara için: "Ve ma'nîsi şi'r sanâyi'idin tecâhül-i ârif üslûbıda hoş vâki' boluptur."

Anadolu tezkireleri de sanat tâbirini genellikle edebî sanatları ifade etmek için kullanmışlardır.

Sehî, Haffî'de: "Sanayiden tecnis sanatın kullanırdı.", Cefayî için: "Yaka lafzında beş dürlü maaniyi delalet ider tecnis bulup gazel itmişdür."

Latîfî, Kebirî için: "Ammâ kıllet-i tabiattan sanayi-i şi'riyyesi gâyetde az bulurdı. Bu gazel-i tecnis anın eş'ârından..."; Mahremî için: "...Vakî olan fütuhatın bahr-ı remelde edâ-yı rengîn ve elfâz-ı şîrîn ile sezâ nazm itmişdür.[1061]

[1059] MECÂLİS, a.g.e., 34.
[1060] MECÂLİS, a.g.e., 128.
[1061] CANIM, a.g.e., 493.

Aşık Çelebi, Ümidî-i Sanî için: "Sanayi-i bedîiyeden ekser-i tevriye üslûbuna verziş itmişdür."[1062], Rızayî-i Sanî için: "Ekser-i eş'ârı ihâm ve tecnis-i lafzıda nice ma'âniye tevriye ve istihdam oldugundan gayrı..."

Hayâl:

Şâirlerin ortaya koyduğu eserlerin değerlendirmesinde baş vurulan önemli kriterlerden birisi de "hayâl"dir. Tezkireciler çoğu zaman herhangi bir açıklamaya gitmeden mevcut şiirde hayal olup olmadığını, şâirin hayal yönünden güçlü olup olmadığını belirtirler.

Câmî, Hayalî için: "Ve şi'r-i vey hâlî ez hayâlî nîst." (Şiirleri hayalden mahrum değildir."[1063]

Devletşâh, Muzaffer-i Hirevî için. "Ve der iğrâk teşbihât ve hayâl-i hâs o râ şuarâ müsellem mîdârend." (Onun kendisine mahsus teşbihleri, iğrak ve hayaldeki mahareti bütün fazıl ve şâirlerce kabul edilir.[1064], Devletşâh, Efdalüddin Mahmud için: "Ve bes nâzik ve muhayyelest." (Çok nazik ve muhayyeldir.[1065], Hace Asafî için: "Ve mâ ez suhanân-ı hayâl-perver-i îhâm endîş-i o ki dürr-i sadef-i maânîest." (Burada manalar sedefinin incisi olan hayal ve ilhamlı sözlerinden bir gazelini yazacağız.[1066]

Nevâî, bazı şâirleri değerlendirirken, ayrıntıya girmeden "hayal"in varlığına dikkat çeker. Mevlanâ Sa'd için: "Mutasarrıf tab'lık şâirdür. Ve tab'ıda hayli hayâl-engîzlik bar.", Mevlanâ Muhammed Arab için: "Dimagı habt irdi. Ve

---

[1062] KILIÇ, a.g.e., 160
[1063] CÂMÎ, a.g.e.,91.
[1064] DEVLETŞÂH, a.g.e., 137a.
[1065] DEVLETŞÂH, a.g.e., 258a.
[1066] DEVLETŞÂH, a.g.e., 259b.

hayali Mir Haydar hayali bargan sarı bardı.", Mevlanâ Riyâzî için: "Bu ma'nîga tahallusı delîldür kim hem nimerse kim hayâl kılsa irdi aytur irdi ve dir irdi."[1067]

Anadolu tezkirelerinin de bazı şâirlerde, fazla ayrıntıya gitmeden, "hayal"in mevcudiyetine dikkat çektikleri görülmektedir.

Sehî, Sa'yî için. "hayâl-engîz çok eş'âra mâlik...", Kadrî için: "Eş'ârda tarz-ı hâs ve üslûb-ı hayâle ihtisâs gösterüp hayâl-engîz gazeliyatı var.", Sultan Cem için: "Eşârı hayâl-engîz ve gazelyâtı emsâl-âmîz...", Sehî, Kasım Paşa için: "Hoş-tab' mesel-gûy hayâl-engîz ve emsâl-âmîz.", Mevlanâ Kutbî için: "Ve muhayyel ra'nâ eşârı ve garrâ gazeliyâtı var." [1068], Mevlana Vasfî için: "Gazelleri aşk-âmîz ve ebyâtı hayâl-engîz." [1069], vb.

Latîfî, Haydar Çelebi için: "Eş'ârı hayâlden sâde ve küşâdedür.", Şâmî için: "Ammâ eşârında reng u sanat ve hayâlinde dikkat yokdur.", Cemalî için: Gâyetde rengîn eş'ârı ve muhayyel güftârı vardur. Aceb budur ki bu kadar nazm-ı pâk ve şi'r-i sûznâk ile şöhret bulamamışdır.", Hafız Konevî için: "Ammâ eş'ârı ol kadar nâzük u matbû' ve muhayyel u masnû' degüldür." [1070], Hızrî-i Amasyevî için: "Mesnevî-gûy sâde-mekâl ve makâlâtı bî-nükte vü hayâldür.", Saffî için: "Dîbâ-yı şi'ri nakş-ı hayâlden sâf u sâde ve..." [1071]

Aşık Çelebi, Emrî için: "Ve şem'-i kalb-i tâbnâki üzerine ol denlü hayâl pervâneleri cem' kılmışdur..."[1072], Beliği için: "Kara seferin eyleseler, sayirler hisâra yürüyüş ider bu kal'a-yi hayâl fethine kûşiş eylerdi. [1073]"

[1067] MECÂLİS, a.g.e., 55.
[1068] SEHÎ, a.g.e., 42.
[1069] SEHÎ, a.g.e., 79.
[1070] CANIM, a.g.e., 220.
[1071] CANIM, a.g.e., 357.
[1072] KILIÇ, a.g.e., 155
[1073] KILIÇ, a.g.e., 198.

Beyanî, Fuzulî için: "Ve bir niçe rengîn ü muhayyel gazel dahı virmişdür.", Lem'î-i Diger için: "Bu ebyât-ı pür-hayâl anun makâlidür."

Ahdî, "hayâl" tâbirini; Feyzî Çelebi ve Makalî'de "hayâl-âmiz", Hâtemî ve Firdevsî'de "hayal-engîz", Gınaî'de muhayyel-i pür-mesel",vb. tamlamalarla beraber kullanır. İlhamî için: "Bu matla'-ı beyt-i muhayyel dahi ol âfitâb-ı bî-bedelündür hayâlden hâlî degül.", Azmî için: "Bu gazel-i muhayyel-i bî-bedel..."[1074] ifadelerini kullanır.

Kimi zamanda tezkireciler, "hayal" tâbiriyle ne kastettiklerini değişik vesilelerle açıklarlar. Bu açıklamalar ya hayal tâbirinin önüne bir sıfat getirmekle olur. Bu sıfatlar; "hâs, dakîk, garîb, vb."

Nevâî, Mevlanâ Bekâ'î için: "Songra şi'r ayta başladı. Ammâ garîb hayaller kılur."; Mevlanâ Dâ'î için: "Garîb hayâl tapmak huzûrıda köp bolur.", Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu matla'ı hâs hayâl ve garîb edâ tapıpdur kim:

Pârsâ yârımğa mey içmek şi'âr olmış yana
Bes ki tartarmın sebû ignim figâr olmış yana

Bu fakîr bu ma'nini işitgeç hoş-hâl bolup Mir Hüsrevning bu dakîk hayâlige âferînler okudum.", Zâva Kâdîsı için: Emîr Hüsrevning bazı mesnevilariga bu yakında tetebbu' kılıpdur. Garîb hayaller kılıpdur. Ve özge nazmlar hem aytur."[1075]

[1074] SOLMAZ, a.g.e., 138.
[1075] MECÂLİS, a.g.e., 185.

Latîfî, Emrî, Kadı Bursavî, Kadirî, Şahî-i Şarkî ve Zatî'de hayal tâbirini, "has ve hassa" sıfatları ile tavsif eder. Şaihî-i Şarkî için: "Tarzında muhteri ve bikr-i fikre ve hayâl-i hâssa kâdirdür."; Zatî'de: "bunca maanî-i bedîa îrad edİp hâssa hayâller icâd ide ki...", Emrî Çelebi için: "Gâyetde ince tahayyülü ve dakîk taakkulu vardur. Şuarâ-yı asr arasında hayâl-ı hâssa kâdir ve îcâd-ı tasarrufda nazîri nâdir kimesnedür.", Hadidî için: "nâzük hayâl ve rengîn elfâz ile nazm idüp tarz ve revişde..."[1076]

Aşık Çelebi, Cinânî-i Sanî'de: "Gûşe tokunmaduk kûşelere dest urur ve tasavvur itdügi hayâlleri âyîne-i hüsn ü edâda görür."[1077], Behiştî-i Sanî için: "Murad idündügi ma'nâlarda hassa tahayyüller idüp hüsn ü edâ ile nazma kâdirdür."[1078]

Ayrıca, Latîfî, Emrî; Aşık Çelebi, Zatî- Vahyî-i Sanî, Revânî ve Tab'î gibi şâirler için "garîb" ve "acîb" sıfatlarını hayâl tâbiriyle beraber olumlu birer değer yargısı olarak kullanır.

Mana:

Tezkirecilerin eser üzerine yaptığı değerlendirmelerinde kullandığı tâbirlerden birisi de "mana" unsurudur. Tezkireciler, manayı genellikle kelime anlamının dışında bir değerlendirme tâbiri olarak kullanırlar. Genellikle mana tâbiri ile beraber "hâs, dakîk, garîb, acîb, nâzik, nâdir, bikr, vb." sıfatlar kullanılır.

Câmî, Kemal İsmail Hocendî için: "Ez bes mânî dakîk ki der eşâr-ı hod derc kerde est...." (Ancak manaları incelemek hususundaki mübalağası

[1076] CANIM, a.g.e., 222.
[1077] KILIÇ, a.g.e., 243.
[1078] KILIÇ, a.g.e., 208.

üslubunun düzgünlük ve akıcılık hudutlarından çıkarmıştır."[1079]; Şeyh Kemal Hucendî için: "Vey der letâfet-i suhan ve dikkat-i maânî be-mertebe îst ki bîş ezân mutasavvır nîst. (Söz güzelliğinde, mana inceliğinde öyle bir mertebedir ki daha fazlası tasavvur edilemez.; Selman-ı Saveci için: "Maânî hâssa bisyârest ve bisyâr ez maânî üstâd ân râ be-tahsîs kemâl İsmail der eşâr-ı hod îrâd kerde ve çün ân der suret-i hûbter ve üslûb-ı mergûbter vâki' şode." (Selmanın kendine mahsus nükteleri çoktur. Şiirlerinde üstadlardan birçoklarının hususiyle Kemal İsmail'in tesirleri vardır. Fakat bunlar gâyet güzel ve makul bir üslupla ifade ettiği için ayıp sayılmaz., Katibî-i Nişaburî için: "Ve vîrâ maânî hâs bisyârest ve der edâ-yı ân maânî nîz uslûb-ı hâs dâred ammâ şi'r-i vey yek-dest u hemvâr nîst. Şütûr-ı kürbe üftâde est." (Bu şâirde de kendine mahsus nükte ve manalar çoktur. Bu manaların ifadesinde hususî bir üslûbu vardır. Fakat şiirlerinde düzgünlük ve tenasüp yoktur. Bozuk düzen, güzellikle çirkinlik karışık bir haldedir"; Şahî-i Sebzvârî için: "Eşâr-ı vey latîf yek-dest u hemvârest. Bâ-ibhrât-ı pâkîze ve maânî-i pür-çâşnî..." (Şiirleri güzel, düzenli ve tenasüplüdür. Temiz ve zevkli bir ifadesi vardır." [1080]

Devletşâh, Fakih-i Kirmanî için: "Der suhan-i ân aslâ futurî vâki' nist ne der lafz ve der ma'nâ." (Onun sözlerinin ne lafzında ne manasında hiçbir kusur yoktur.[1081], Kanberî-i Nişaburî için: "Kasâyid râ muhkem ve pür-maânî mîkûyed." (Kasideleri çok mükemmel ve manalıdır.[1082], Firdevsî için: "Ve suhan-i o bülend u metîn ve pür-maânî est." (Sözleri yüksek, metin ve manalıdır.[1083], Önsözünde: "Arifân u fâzılân maânî-i garîbe ve maârif-i dakîka râ efkâr-ı tasavvur kerdeend ve"(İrfan ve fazilet sahipleri garip manaları ve ince bilgileri bir gelin gibi tasavvur etmişlerdir.[1084], Muhammed Katibî için: "Maanî-i

[1079] CÂMÎ, a.g.e., 246.
[1080] CÂMÎ, a.g.e., 92.
[1081] DEVLETŞÂH, a.g.e., 131b.
[1082] DEVLETŞÂH, a.g.e., 239a.
[1083] DEVLETŞÂH, a.g.e., 22b.
[1084] DEVLETŞÂH, a.g.e., 3a.

garîbe sayd-ı dâm o şode." (Garip manalar onun tuzağına düştü. Sanatkarane ve taba hoş gelen şiirler yazardı.[1085], Kemaleddin İsmail için: "Çü bisyâr nâzikest ve maânî-i bedî der în mündericest. Çü der suhen u maânî-i dakîkâ est." (Çünkü bunda pek çok nazik ve garip manalar vardır., Hüsrev-i Dihlevî için: "El-kıssa maânî-i hâs ve nâzikhâ-yı Emîr Hüsrev ve suhanhâ-yı pür-şûr âşıkâne-i o âteş der-nihâd ve âdemî mîzened." (El-hasıl Emir Hüsrev'in kendine nâzik ve hteşli ve yürek yakıcı sözleri insanların içini ateşle doldurur ve âşıklarda sabır ve sukunet bırakmaz. [1086]

Nevâî, bazı şâirlerin şiirleri için "garîb ma'nî" tamlamasını kullanır. Mevlanâ Katibî için: "Her nev' şi'irga kim meyl körküzdi anga ma'ânî-i garîbe köp yüzlendi. Be-tahsîs kasâyidde belki ihtirâ'lar hem kıldı. Hüseyin Baykara için: "Garîb ma'nî vâki' boluptur.", Hüseyin Baykara için: "Ma'nîde bu matla' garîb edâ tapıptur.. "...aceb yahşı edâ kılıptur." Beytü'l-Hazen köygenining edâsı aceb otluk matla' tüşüptür.", Mîr Hüsrev Hinduça eş'ârıda bir acîb gaib ma'nî aytıpdur..."[1087]

Nevâî, bazı şiirlerin "nâzik manî" veya "nâdir ma'nî" içerdiğini söyler. Mevlanâ Nergisî için: "Kayda kim cüz'î rengîn söz ya ma'nî-i nâzük körse tasarruf kılurğa 'âdet kılıpdur. İnşallah andak kim tahallusığa tağyîr birdi bu 'âdetka hem tağyîr birgey." Mevlanâ Nergisî için: "Mezkûr bolgan tahallüs bile nazm aytur irdi. Anı "Âhî"ga tebdîl kıldı. Sebebin soruldı irse âbâdânga cevâb aymadı. Kayda kim cüz'î rengîn söz yâ ma'nî-i nâzik körse tasarruf kılurga âdet kılıpdur. İnşâllah andak kim tahallüsiga tagyîr birdi. Bu âdetiga hem tagyîr birgey.", Hüseyin Baykara için: "Bu nâdir ma'nîdür..."[1088]

[1085] DEVLETŞÂH, a.g.e., 198b.
[1086] DEVLETŞÂH, a.g.e., 127a.
[1087] MECÂLİS, a.g.e., 158.
[1088] MECÂLİS, a.g.e., 158.

Sehî, Cemalî için: "Hâssa maanîye mâlik kimesnedür."; Adnî için. "Çokluk hâssa maanîye mâlik kimesnedür.", Sultan Cem için: "Hurşid ü Ferahşad adlı mesnevisinde hâssa maânî var. Nazmı selîs ve üslûbı nefîs.", Adnî için: "Hâssa maânîye mâlikdür."[1089]

Latîfî, Mesihî için: "Dikkat-i hayâlde ve tasannu'-ı kîl ü kâlde bikr-i fikre kudreti ve hâssa ma'anî irâdında mahâreti vardı." [1090]; Zatî için: "Çok maanî-i garîbeye mâlik olmış...", Şahî-i Şarkî için: "Bikr-i fikr ve hâyal-i hâssa kâdirdür.", Zinetî için: "Dide-i âlem anın âyîne-i tab'ında nice ebkâr-ı efkâr cemâlin görürdi."; Rahikî için: "ve efkâr ma'ânîye iştigal gösterip alışmamış degüldür."[1091]

Aşık Çelebi, Na'tî'de: "Tab'ı şüküfte ve buldugu manâlar nâ-güftedir.", Ahdî için: "Çok bikr ma'nîye dest urmuşdur.", Misalî için: "Eyü ma'nîler bulup hüsn-i edâyla...", Mihrî için: "Arâyiş-i ebkâr-ı ma'ânîyi mihr-i nazmla..." [1092]

Hasan Çelebi, Zatî için: "Visâl-ı dûstândan nefîs ma'nâlar ve âb-ı revândan selîs edâlar 'ale'l-husûs müzeyyen ü muhassen...", Zatî için: "Zatî dahı külliyet-i üzre şâ'ir-i bî-nazîr ü karîn kelimâtı muhkem ü rasîn ve binâ-yı sarây-ı belâgatı gâyetde kavî ve metîn ma'ânî-i garîbe ve hayâlat-ı acîbeye kâdir 'adîl ü nazîri nâdir şâ'ir-i sâhirdür. Lâkin ba'z-ı bârid ü Türkâne ol zamâna mahsûs edâlar ve..."

Ahdî, "mana" tâbirini bikr, fikr ve edâ, gibi kelimelerle beraber geçmektedir. Muhyî Çelebi için: "Ma'nâ-yı bikr bulmada sâhir-i mâhir..."; Fikrî

[1089] SEHÎ, a.g.e., 27.
[1090] CANIM, a.g.e., 498.
[1091] CANIM, a.g.e., 271.
[1092] KILIÇ, a.g.e., 440.

Beg için: "Ve bâb-ı şi'rde ma'ânî-i bikrini sayd idüp mahlas-ı nâzükleri..."[1093], vb.

Âlî, Hâkî için: "Eşârı mikdârıncadur. Ne sakîl ü bî-ma'nâ ne inceden incedür."[1094]

Edâ:

Edâ kelimesiyle tezkirecilerin ne kastettikleri açık bir şekilde belli olmamakla beraber; anlatımın tümünün, şâirin biçimlendirdiği son şeklin kast edildiği tahmin edilebilir. Tezkireciler "edâ" ile ilgili değerlendirmeleri "hûb, hoş, garîb, selîs, müstahsen, vb. sıfatlarla yaparlar.

Câmî, Katibî-i Nişaburî için: "Ve vîrâ maânî hâs bisyârest ve der edâ-yı ân maânî nîz uslûb-ı hâs dâred ammâ şi'r-i vey yek-dest u hemvâr nîst. Şütûr-ı kürbe üftâde est." (Bu şâirde de kendine mahsus nükte ve manalar çoktur. Bu manaların ifadesinde hususî bir üslûbu vardır. Fakat şiirlerinde düzgünlük ve tenasüp yoktur. Bozuk düzen, güzellikle çirkinlik karışık bir haldedir." [1095]

Nevâî, edâ üzerinde en fazla duran tezkirecilerdendir. Özellikle Baykara'ya ait bazı şiirlerin değerlendirilmesinde, diğer tezkirecilerin kullandığı bazı sıfatlara ek olarak, "sûznâk, bedî', dil-keş, müessir, nev', vb. sıfatları edâyala beraber kullanmıştır. Hüseyin Baykara için: "Besî hûb bu nev' edâ kılur.", Hüseyin Baykara için: " asru müessir edâ tapıpdur...", Hüseyin Baykara için: " Bu matla'da asru sûznâk edâ kılıpdur." [1096]

[1093] SOLMAZ, a.g.e., 92.
[1094] İSEN, a.g.e, 155.
[1095] CÂMÎ ,a.g.e.,92.
[1096] MECÂLİS, a.g.e., 158.

Hüseyin Baykara için: "...Dil-keş edâ kılıptur.", Hüseyin Baykara için: "...Bedî edâ tapıpdur ve garîb müeddâ boluptur."

Nevâî bazı şâirler için "hûb, hoş, garîb, vb. sıfatları kullanır. Hüseyin Baykara için: " Ma'nîde bu matla' be-gâyet hûb edâ tapıpdur."

Hüseyin Baykara için: "...Hûbrak vech bile edâ kılıptur.", Hüseyin Baykara için: "Ma'nîde bu matla' garîb edâ tapıptur.. "...aceb yahşı edâ kılıptur." Beytü'l-Hazen köygenining edâsı aceb otluk matla' tüşüptür.", Şâh Garîb Mîrzâ için: "Bu matla'ı hâs hayâl ve garîb edâ tapıpdur kim:

Pârsâ yârımğa mey içmek şi'âr olmış yana
Bes ki tartarmın sebû ignim figâr olmış yana"[1097];

Ebâbekr Mirzâ'nın bir tuyuku için: "Egerçi ba'zı elfâzı Türkânerakdur ammâ tecnîsini yahşı tapıpdur.", Emir Kasım Envâr için: "Her niçe alarning rütbesi şâirlik pâyesidin yokarırakdur ve velâyet ehli zümreside vasfıdın taşkarırak ammâ çün hakâyık u ma'ârif edâsıda nazm libâsı dil-pezîrrak uçun iltifât kılup irkendürler."[1098]

Sehî, Safî için: "Güzel edâsı var.", Mevlanâ Şirâzî için: "Elfâzı rûşen ve edâsı müstahsen,...", Sehî, Kasım Paşa için: "Tarz-ı hâs kullanır. Güzel edâsı vardur.", Hızır Beg için: "Gazeliyâtı güzel ebyâtı bî-bedel nazmı selîs ve edâsı nefîs.", Mevlana Hümamî için: "Edâsı rengîn ve gazeliyâtı şîrîn..."[1099]

Latîfî, Sûzî'de: "Ve Mihaloğlu Ali beg'in gazalarını elfâz-ı rengîn ve edâ-yı şîrîn ile nazm itmişdür.", Fevrî için. "Nazm-ı rengîn-edâsı dahi vardur.", Arşî

[1097] MECÂLİS, a.g.e., 185.
[1098] MECÂLİS, a.g.e., 138.

için: "Hoşça edâlara mâlikdür.", Ahî için: "Tabîr ve edâsı rûşen ve selîs ve...", Latîfî, Ziyâî için: "Hûb ve rengîn elfâz u edâ ile hikâyet-i Yûsuf u Züleyhâsı ve...", Fevrî için: "Siyemmâ sâyir fezâyilinden fazla nâzük ü şîrîn şi'r ü inşâsı ve edâ-i rengîn nazm-ı dil-güşâsı vardur."[1100]

Aşık çelebi, Ref'î için: "Nefîs maânî ve selîs edâya kâdirdür.", Misalî için: "Eyü ma'nîler bulup hüsn-i edâyla edâya kâdirdür."; Necâtî için: "Ol zamanın şuarâsı içinde böyle latîf edâlı rengîn şâir kopmak nevâdirdendür."

Hasan Çelebi, Zatî için: "Visâl-ı dûstândan nefîs ma'nâlar ve âb-ı revândan selîs edâlar 'ale'l-husûs müzeyyen ü muhassen..."

Ahdî, Ahmed Paşa, Beyanî, Meşrebî gibi şâirlerin "nâzik-edâ" ve "hoş-edâ"; Edayî çelebi, Şuhudî, Sadrî, Aşık Çelebi, Adnî gibi şâirlerin "edâ-yı pâk"; Bedrî çelebi, Sanî beg, Iydî ve La'lî gibi şâirlerin "selîs edâ" sahibi olduklarını söyler. Ümîdî için: "Elfâz-ı latîf ve şîrîn-edâya kâdirlik..."; Edâyî Çelebi için: "Şi'r ve inşâda bî-hemtâ ve edâ-yı pâk ile..."[1101], vb.

Âlî, edâ tâbiri ile beraber nâ-mül edâ tâbiri ile beraber nâ-mülâyim, rengîn, bî-nemek, pesendîde, nazik, vb. sıfatları kullanır. Atayî için: "Makta'ına bu edâ-yı nâ-mülâyimla faysal virür.", Monla Ezherî için: "Nihâyet-i edâ-yı rengîn ve belâgat-ı letâfet-karîn eş'ârına gayr-ı kâdirdür.

Bûriyâya sarılup sahrâda ditrer ney-şeker
Gel piyâzı gör ki kat kat arkasında câmesi

[1099] SEHÎ, a.g.e., 58.
[1100] CANIM, a.g.e., 442.
[1101] SOLMAZ, a.g.e., 92.

Feammâ "Gel piyâzı gör ki kat kat-câme-i rengîn giyer" dimiş olsa matla'-ı rengîn olurdı.", Cemâlî için: "Edâları zamânına göre bed degüldür.", Aşkî için: "edâsı bî-nemek bir şa'ir imiş... Mezbûr Âşkînin ısğâya kâbil degül metâli' u ebyâtı çokdur.", Ulvî için: "Hususâ sâde-gûyân-ı selefün tarz-ı gazelde peyrevidür. Hatta edâsı ve tumturak-ı elfâzı pesendidedür.", Kemal-i Zerd için: "Ol asrun şu'arâsına göre tarzı rengîn edâsı şîrîn bir şâir-i şîrîn-kelâm imiş."[1102], Amrî için: "Tab'ı nâzük-edâ birle gazel dimege râğıb kimse imiş.", Sâkî için: "Pesendîde eş'âr ü nâzük edâ ve hoş-güftâr Necâtî semtine taklîdle bülend-iştihâr idi."[1103]

Olağanüstü ve Bilinmeyene Dayandırılan Tanıtma ve Değerlendirmeler:

Metafizik ve olağanüstü güç ve etkilerin sihir, mucize vb. tâbirler altında ifadesini bulan bir şekli, aslında mecazi bir değerlendirme olur. Tezkireci şâiri gerçekten büyücü veya peygamber görmez. O, sadece bu şiirlerin insanlar üzerinde yaptığı etkiye dikkat çekmek ister.

Câmî, Nizamî için: "Ve fezâil u kemâlât-ı vey rûşen ihtiyâc-ı şerh nedâred ân kadr-i letâyif u dakaâyık kii der kitâb-ı Penç Genc derc kerde est." Penç Genç adlı eserine o kadar güzellikler ve incelikler doldurmuştur ki bu şeref hiç kimseye nasip olmamıştır. Böyle bir eser belki de beşer kudretinin yetişemeyeceği bir harikadır."; Kemal İsmail Hocendî için: "Vîr-i elkab Hallâku'l-Maânî kerde end. Ez bes mânî dakîk ki der eşâr-ı hod derc kerde est.... Ammâ mubalâga-i vey der tedkîk-i maânî ibârât-ı vey râ ez hadd-i selâset ve revânî bîrûnî bîrûn berde est. Ve eşâr-ı vey bisyârest ve divan-ı vey meşhûr." (Bu şâir şiirlerinde birçok ince nükteler yaratmış olduğu için Hallâkü'l-

[1102] İSEN, a.g.e., 142.
[1103] İSEN, a.g.e., 226.

Maânî ünü ile anılmaktadır. Eskiler ve yeniler hiç kimse hilkatin ona verdiği bu meziyeti elde edememiştir."[1104]

Devletşâh, Hafız-ı Şirazî için: "Sözlerinde beşer takatinin dışına çıkan bir hal vardır. Hiç şüphe yok ki gayb âleminin vâridatıdır." [1105]

Nevâî'de şiiri ve şâirliği olağanüstü güçlere dayandırma hadisesi birkaç şâirle sınırlıdır. Bu şâirlerden Mevlana Ali Ahî'nin şiirini mülhim-i gayb" olarak nitelendirirken; Seyyid Kemal Keçkül'ün şiirini "beşer şevkıdın taşkarı" olarak nitelendirir. Mevlana Ali Âhî için: "Hayâl ü Visâl atlıg kitâbıda bir beyti bar meger kim mülhim-i gayb anıng tiliga öz şi'ri bâbıda salgandur kim: "Şiir nüktesiz olursa bütün ömür boyunca bir kerelik kalır.", Seyyid Kemal Keçkül için: "Meşhûr mundak irdi kim anıng biş yüz ming beyti bar ve bir kasîde aytıpdur kim andın on iki ming beyt-i masnû' istihrac kılsa bolur. Ammâ evvelçe fakîr kördüm. Hz. Hace Ebu Nasr Pârsâ k.s. fevt bolganda mersiye aytıp irdi kim niçe beytining her mısra'ı Hâce fevtiga tarih irdi. Ve niçe beyti müstagrak tarih irdi. Ve niçe beyti her beyt üç ve tört tarih irdi kim beyt ma'nisiga fütûr yol tapmaydur irdi. Bu işler beşer şevkıdın taşkarı üçün anı dirler irdi kim Utaridni istihrac kılıpdur."[1106]

Sehî ise sadece Zatî'de böyle bir değerlendirmeye yer verirken; Latîfî'nin, Emri, Beyani, La'li, Nizami, Niyazî-i Karamanî, ve Şahi-i Şarkî'ye ait açıklamalarında bu tür değerlendirmelere yer verdiği görülür: "Şâir-i sâhir-i bârîk-edâ; sihr-i sühande Sâmir-i sâhir idi; şiir-guyan- vilayet-i Rumun sâhirlerindendir; devrinün shhir-i sihr-beyanıdur, vb."

[1104] CÂMÎ, a.g.e., 246.
[1105] DEVLETŞÂH, a.g.e., 367.
[1106] MECÂLİS, a.g.e., 36.

Aşık Çelebi, Lamii'de: Nazm u nesrin şiir ü sihrin câmii; Rahmi'de: "zamanın şâir-i sihr-âferini; Kabulî'de: Şâir-i hurdedan ve muciz-beyandur; Figanî'de sihri helal iden sahirlerden biridür." Şeklinde kullanılmıştır. Aşık Çelebi'nin fizikötesi güçlere dayandırdığı diğer şâirler; Zati, Hayali, Baki, Hüsrev ve La'li-Sani'dir.

Hasan Çelebi, şâirlerin şiir güçlerini çok mübalagalı bir şekilde tavsif eder. "Canbâz-ı sihr-bâz, mahsûd-ı şâirân-ı sâhirân-ı zamân, fasîh-zebânân-ı sihr-âsâr, gazel-serâyân, şâir-i sâhir, reşehât-ı kilk-i sehhâr, nâzım-ı sihr-i helâl, kelâm-ı mu'cîz-nizâm, vb. ifadeler kullanarak olaganüstü veya bilinmeyene dayandırılan tanıtım ve değerlendirmeler yapar.

Ahdî, yirmi iki şâirin şâirlik gücünü olağanüstü şeylere bağlar. Cemâlî için: "Bu bir nice matla'-ı mu'ciz-nüma ol sâhir-i nükte-ârânundur.", Ayrıca, Keşfî Beg için: "sihr-sâz"; Gafurî için: "şâirân-ı sihr-sâz"; Semaî için: "tab'-ı sihr-nümâ", vb. gibi ifadeler kullanır.

ç.Edebi Kültür ve Gelenek Bakımından Şâir:

Mahlas:

Şâirlerin şiirlerinde kullandıkları isimler, tezkirecilerin üzerinde önemle durduğu meselelerden birisidir. Genelde şâirlerin isim, unvan, lakap ve mahlasları elden geldiği kadar tespit edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu bilgilerin hepsine birden ulaşmak kimi zaman zor olmuştur. Bu yüzden tezkireciler ulaşabildikleri bilgi ve belgelere göre kimi zaman şâirlerin sadece mahlaslarını vermişler, kimi zaman sadece lakaplarını vermişler, kimi zaman da isimlerini vermekle yetinmişlerdir. Bu tür bilgiler içinde mahlas, tezkirecilerin en fazla ihtimam gösterdikleri konulardan birisi olmuştur. Birçok şâirin sadece mahlaslarını belirtmişlerdir.

Tezkirecilerin, mahlasla ilgili en çok üzerinde durdukları şeylerin başında bu mahlasların seçiş ya da kullanış sebep ve gerekçeleridir. Bu seçimde, şâirin esas ismi, babasının ismi, lakabı, namı, şöhreti, memleketi, vb. durumlar etkili olmuştur. Mahlasın manası, mahiyeti, seçimi üzerine yapılan açıklamaların bazıları da şâirin mesleği, babasının mesleği, ses güzelliği, hattatlık, ressamlık, güzellik, vucud özellikleri, psikolojik haller, dini-tasavvufi faaliyetler, şâirin başından geçen bir durum vb. sebeplerdir.

Devletşâh, şâirlerin mahlaslarını ve bu mahlasları alış hikayelerini genellikle anlatır. Rûdegî'nin mahlasını alışıyla ilgili iki değişik rivayete dikkat çeker: "Musikî ilminde mahareti bulunması ve "Barbat" isimli aleti iyi çalması dolayısıyla veya doğduğu yerin bu isimle çağrılması dolayısıyla bu mahlası aldığı rivayet edilir.[1107], Ferharî'nin mahlası için: "Ferhar, Bedehşan'da, Talkan'ın yukarısında bir yerdir. Huttolon vilayetinde Ferhar adlı biir yer daha vardır. Bunlardan başka yine Kaşgar'la Hata arasında Ferhar isimli bir vilayet vardır. Galiba, şâirlerin havasını ve güzelliklerini tavsif ettikleri Ferhar, Türkistan'daki Ferhar'dır."[1108], vb.

Nevâî, bazı şâirlerin mahlaslarını doğrudan söyler, fakat bu mahlasları alış sebebi üzerinde durmaz. Mîr Müflisî için: "Ve bu tahallusı il içide meşhûrdur.", Mîr Yadigâr için: "Seyfî tahallus kılur irdi.", Mîr İmâd Meşhedî için: "Mûsevî tahallus kılur irdi.", Şâh-ı Bedehşan için: "La'lî tahallüs kılur irdi.", Mevlanâ Yûsuf için: "Bedî'î tahallus kılur irdi.", Muhammed 'Alî için: "Garîbî tehallus kılur irdi.", Hüseyin Alî Celâyir için: "Tufeylî tahallus kılur irdi." [1109]

[1107] DEVLETŞÂH, a.g.e., 59
[1108] DEVLETŞÂH, a.g.e., 120.
[1109] MECÂLİS, a.g.e., 148.

Nevâî, kimi şâirlerin mahlaslarını alış sebeplerini belirtmiştir. Bu sebeplerin başında meslek, memleket ve şâirlerin fiziksel özellikleri gelmektedir: Mevlâna Yûsuf Şâh için: Kâtib tahallus kılur irdi. Kitâbet fennide müte'ayyen kişi irdi.", Mevlanâ Müşrifî için: "Nüvîsendelikdin birer nime vukûfı bar. Gûyâ kuş-hâne müşrifi irdi kim tahallusı hem bolur. Gâhî ol işni terk kılur. Ve yene gâhî peşîmân bolur.", Mevlanâ Nakîbî için: Mîr Abdülkâdir Nakîb musâhibligi cihetidin bu tahallusnı ihtiyâr kılıpdur.", Mevlanâ Kevkebî için: "Müneccim yigitdür. Öz fenniga münasib tahallus ihtiyâr kılıpdur. Fakîr andak hayâl kılur min kim anı körmey min. Bazı yaranlar dirler kim körüp sin. Hâtırga kilmedi."[1110]

Nevâî, Mevlanâ Cânî için: "Cürcanlıkdur. Reyhânî tahallüs kılur irdi. Vilâyeti münasebeti bile Cânî tahallus buyuruldı.", Mevlanâ Herâtî için: "Ni yerlik irkeni tahallusdın zâhirdür.", Mevlanâ Sâfî için: Kûh-ı Sâf şeyh-zâdeleridindür. Tahllusı hem anga delâlet kılur."[1111], Mevlanâ Şerârî için: "Gûyâ rengide hamrat bar üçün bu tahallusnı ihtiyâr kılıptur."

Anadolu tezkireleri de bu konuda oldukça hassas davranmış, şâirlerin mahlaslarını alış sebepleri, özellikle Aşık Çelebi de, ayrıntılı bir şekilde hikâye edilmiştir.

Sehî'nin Hadidî, Hıfzî, Nücûmî, Karamanî, Mehmed Paşa, Kandî, Düayî, Makamî, Zencirî; Latîfî'nin S. Bayezid, Nişanî Mehmed Paşa, Celal-zâde Nişancı Mustafa Çelebi, Andelibî, Mestî Çelebi, La'lî, Gazalî, Çâkerî, Şem'î, Hadidî, Servî, S.Korkud, Harirî, Senayî, Kandî-i Bursevî, Kandî-i Sirozî, Harimî, Hilalî-i İstanbulî, Kâtibî, Özrî, Askerî, Nikabî, Helakî; Aşık Çelebi'nin

---

[1110] MECÂLİS, a.g.e., 115.
[1111] MECÂLİS, a.g.e., 106.

Hilalî, Sakî, Haşimî, Nigarî, Şikarî, Şem'î, Meylî-i Salis, Veznî, Hıfzî, Şanî, Şurî, vb. şâirlerde yapmış oldukları açıklamalar bu cinstendir.

Sehî'nin Hadidî'de: "Hadidî mahlas dimege illet kendüsünün sanatı temürcilik idi."; Karamanî Mehmed Paşa için: "Mahmud Paşa medresesine müderris iken S.Mehmed'e nişancı oldı. Bu cihetden mahlasın Nişancı itmişdür."

Latîfî, Andelibî için: "Nagme ve safîrde bülbüle taklîd itdügi için Andelibî tahallus iderdi."; Mestî'de: "Ve mestane-çeşm ü meygûn-leb oldugı haysiyetden Mestî tahallus itmişdür."

Aşık Çelebi, Esirî için: "Kafiristanda esîr olup ol takrîb ile Esirî tahallus idüp..."

Beyanî, Sânî-i Evvel için: "Bî-bedel güzel olmagla Yûsuf-ı Sanî dinilmegin bu mahlası ihtiyâr itmişdür.", Suûdî için: "Merhûm Ebussuûd'dan mülâzım olmagla bu mahlası ihtiyâr itmişdür.", vb.

Ahdî, Kanunî için: "Muhibb-i fukarâ olduklarına binâen mahlas-ı hümâyunları Muhibbîdür."; Beyanî için: "Ecdâd-ı pâkize-nihâdlarına Beyanî-zâde didükleri ma'lûm-ı cumhûrdur. Beyanî mahlas kıldıklaruna sebeb budur."

Âlî, Haffî için: Ümmî huffâf iken Haffî tahallus itdi. Ba'z-ı lugât ü elfâz ü 'ibârâtı ehlinden işitmekle zabt idüp istimâ'a kâbil gazeller nazm eyledi." [1112]

Bazı tezkirelerde ise bizzat tezkireciler, şâirlerin mahlasları üzerine, daha çok şahsi kanaatlarını yansıtan açıklama ve yorumlarda bulunurlar.

Nevâî, beş şâirin mahlası hakkında şahsi yorumlarına yer vermiştir. Mevlanâ Riyâzî için: "Bu ma'nîga tahallusı delîldür kim hem nimerse kim hayâl kılsa irdi aytur irdi ve dir irdi. Ve baglar irdi.", Pehlevan Hüseyin için: "Divâne tahallus kılur irdi. Fi'l-vâki' abdâlveş ve be-gâyet içküçi kişi irdi.', Mevlanâ Zülâlî için: Gazel-fürûşluk kılur. Zihni ser-çeşmesidin nazm zülâlî sâfî zâhir bolur. Bu cihetdin anga Zülâlî tahallus tapıldı.", Mevlanâ Bû-Alî için: "Dîvânevâr yürür. Dîvâne bolmasa irdi Bû-Alî tahallus kılgay mu irdi?", Mevlanâ Kallâşî için: "Etvârı tahallusıga münâsib kişidür. Gûyâ uşbu münâsebetdin bu tahallusnı ihtiyâr kılıpdur."[1113]

Benzer eğilimler Anadolu tezkirecileri için de geçerlidir. Latîfî, Şehdî için: "Halavet-i eş'âr ve lezzet-i şehd-i güftârla şehdîlik tahallusı üstine düşmiş..."; Şem'î için: "Cism-i zerd ü nizarı ve levn-i rûy ü ruhsarı bal mumı gibi zerd oldugı münasebetle Şem'î tahallus itmişdi."

Aşık Çelebi, Lamiî için: "Bu esnada enva-i şi'r derûnunda lâmi' ve pertev-i neyyir-i nesr etrafda şâyi' oldı. Mahlasın Lâmi'î kıldı."; Vüsulî için: "Mahlası Vüsulî oldugı gibi hüsn-i hısâlde kemâle vâsıldur."

Beyanî, Mesihî için: "Mesihâsâ sühan mürdelerini ihyâ itmekle bu mahlas kendüye gökden inmişdür.", vb.

Ahdî, Bekayî için: "Alem-i bî-bekâyı bâkî sanup Bekayî mahlas itmiş."; Salahî için: "Zat-ı pâki salâh ile âraste olup erbâb-ı fazl u belagat yanında Salahî mahlasın kendüye münâsib görüp..."

[1112] İSEN, a.g.e., 135.
[1113] MECÂLİS, a.g.e., 111.

Âlî, Fünûnî için: "Lâkin sirkat töhmetinden eli kesilmeyince el çekmeyüp herkesün mâlına tatvîl-i yed itmesi lâzım-ı hâl idi. Ve ol fende zû-fünûn-ı 'asr olup gûyâ ki Fünûnî mahlasını ana binâen ihtiyâr itmişdür." [1114]

Tezkirecilerin üzerinde durduğu hususlardan birisi de şâirlerin birden çok mahlas kullanmaları veya mahlaslarını değiştirmeleridir.

Devletşâh, Hakanî maddesinde: "Önceleri Hakayikî mahlasını kullanırdı. Büyük hakan, ona Hakanî mansıbını verdi.", Enverî için: "Enverî, önceleri Hâverî adını tahallus ederdi. Üstadı ondan Enverî adını tahallus etmesini rica etti."[1115], vb.

Nevâî'nin üzerinde durduğu önemli hususlardan birisi de şâirlerin mahlaslarını değiştirmesi ve bunun sebebidir. Mevlanâ Yahya Sibek için: "Evvel Tuffâhî tahallus kılur irdi. Songra Fettâhî tahallus kıldı. Ammâ Humârî ve Esrârî hem tahallus kılıpdur.", Baba Sevdayî için: "Evvel Haverî tahallus kılur irdi. Gayb âlemidin anga cezbe yitti kim aklı zâyil ildin çıkıp baş ayag yalang dîvâneler dik tag u deştde kizerdi. Öz hâliga kilip il arasıga kirgrndin songra Sevdayî tahallus kıldı.", Mevlanâ Nergisî için: "Mezkûr bolgan tahallüs bile nazm aytur irdi. Anı "Âhî"ga tebdîl kıldı. Sebebin soruldı irse âbâdânga cevâb aymadı. Kayda kim cüz'î rengîn söz yâ ma'nî-i nâzik körse tasarruf kılurga âdet kılıpdur. İnşâllah andak kim tahallüsiga tagyîr birdi. Bu âdetiga hem tagyîr birgey.", Mevlanâ Zamânî için: "Vefâyî tahallus kılur irdi. Fakîr iltimâsı bile "Zamânî"ga tagayyür birdi. İki cihetdin bir cihet bu kim Sultân Bediüzzamân Mirzâ mülazimi irdi. Yene bir cihet bu kim Ahmed Hâcı Beg.

[1114] İSEN, a.g.e., 321.
[1115] DEVLETŞÂH, a.g.e., 143.

Vefâyî tahallus kılur. Ve şi'ri meşhûrdur. Ve divanı hem bar. Münasib irmes irdi kim ulug kişige bî-cihet tahallusda şerîk bolgay."[1116]

Bu konu üzerinde duran tezkirecilerden birisi de Aşık Çelebi'dir. Aşık Çelebi, Kandî'nin Ahmed Paşa tarafından konan mahlasının ikinci mahlas oldugu; İlahî'nin önce Selman mahlasında iken, Şeyh İlahî merhumla hemşehri ve hem-mahalle oldugı cihetden İlahî mahlasını koydugu; Habsî'nin ikinci defa İbrahim Paşa tarafından hapse sokulması üzerine mahlasını Habsî'ye çevirmesi, vb. Aşık Çelebi ayrıca Zemanî, Tabiî, Ümîdî-i Sanî'de böyle bir mahlas değişikliği tespit eder.

Fesahat ve Belagat:

Fesahat, kelime ve sözün gramer kuralları ve dil musukisi uyarınca kusursuz, düzgün, açık, akıcı ve âhenkli bir biçimde kullanılması olarak tanımlanabilir. Belagat de bir kelime veya sözün fasih olması şartıyla kullanıldığı yerin veya durumun şartlarına, gereklerine ve özelliklerine uygun bir yolda kullanılması demektir.

Câmî, Edip Sâbir, Enverî, Selman-ı Saveci ve Nasır-ı Buharî, vb. şâirler için fasîh ve belîg ifadelerinin kullanır. Mesela Selman-ı Savecî için: "Vey şâirî fasîh u suhan-güzarî belîgest der selâset-i ibârât ve dikkat-i işârât bî-nazîr üftâde est." (Düzgün ifadeli bir şâir, parlak sözlü bir üstaddır. Üslûbundaki akıcılık ve sanatındaki incelik eşsizdir., Nasır Buharî için: "Ve der tezyîn-i elfâz ve tahsîn-i ibârât cehdî belîg dâred." (Şiirlerinde tasavvur zevki vardır. Gazelde Hüsrev-i Dihlevî'yi örnek almıştır."[1117]

[1116] MECÂLİS, a.g.e., 115.
[1117] CÂMÎ, a.g.e., 91.

Devletşâh, İbni'r-Rûmî için: "Fâzıl u fasîh ve dânişmend bûde."(Faziletli, bilgili ve fasîh bir şâirdi.[1118], Mütenebbî için: "Üstâd-ı tâife-i şâirest fazlî ve belâgatî ziyâde ez tasavvur dâşte." (Şâirler taifesinin üstadıdır. Tasavvurun fevkinde fazilet ve belâgat sahibi idi.[1119], Di'bil için: "Fazlî ve belagatî ziyâde ez vasf dâşte ve mütekellim ve edîb ve şâir ve âlim bûde."(Tavsif edilmeyecek derecede belagat ve fesahat sahibi bir edip, hatip, şâir ve âlimdi."[1120], Ebu'l-Alâ için: "Fazlî kâmil ve belâgatî şâmil dâşte ve o râ der ilm-i maânî beyân tesâyif est." (Ebu'l-Alâ büyük bir fazilet ve belâgat sahibi idi. Onun maânî ve beyân ilminde birçok eserleri vardır.[1121], Firdevsî için: "El-hak dâd-ı suhan ve rey ve fesâhat dâde ve şâhid-i adl ber sıdk da'vî kitâb-ı Şehnâme nebûde." (Hakikaten o, söz üstadlığının ve fesahatin hakkını vermiştir. Bu iddianın doğruluğuna Şehname âdil bir şahittir.[1122], Hacû-yı Kirmanî için: "Ve sâhib-i fazl ve hoş-gûyest ve suhan-ı o bozorgan u fuzalâ der fesahat ve belagat bî-nazîr dârend." (Fazilet sahibi ve güzel sözlü bir şâirdir. Fazıllar ve büyükler onun sözlerini belagat ve fesahatta eşsiz sayarlar.[1123], Burunduk-ı Buharî için: "Merdî hoş-tab' ve nedîm-şîve bûde ve tab'-ı o mâyil-i mutayebât ve hezl bûde. Çerâ ki merdî fasîh ve tîz-zebân bûde." (Hoş tabiatlı, nedîm şîveli, hezliyyata ve mutayebata meyyal bir zat idi.[1124]

Nevâî, tezkiresinde iki şâiri fesahat ve belagat açısından değerlendirmiştir. Bunlardan Hüseyin Baykara'nın değerlendirilmesi mecazlı ifadeler içermektedir: "Ve alarnıng ruhâniyetidin Sultân-ı Sâhib-kıran hümâyun tab'ıga kim fesâhat bahrının semîn-gevheridür nûr ve safâlar birsün ve belâgat burcının münîr ahteridür sürûr u zıyâlar yitkürsün.", Mevlanâ Kevserî

[1118] DEVLETŞÂH, a.g.e., 11b.
[1119] DEVLETŞÂH, a.g.e., 11b.
[1120] DEVLETŞÂH, a.g.e., 11a.
[1121] DEVLETŞÂH, a.g.e., 12a.
[1122] DEVLETŞÂH, a.g.e., 22a.
[1123] DEVLETŞÂH, a.g.e., 130a.
[1124] DEVLETŞÂH, a.g.e., 193b.

için: "Kabûliyyetlık hoş-sohbet şîrîn-gûy ve fasîh-zebân ve dânişmend kişi irdi."[1125]

Anadolu tezkireleri içinde şâirlerin fasîh ve belîg olması üzerinde en çok duran Sehî'dir. Yirmi şâirin şâirliğini bu açıdan değerlendirir. Necâtî için: "fasih şâir-i kadir"; Şehdî için: "Sühan-güzar, belig, ve hoş-tab'"; Nahifî için: "Fasih ve belig, kamil kişidir", Refîkî için: "Hoş-tab' fasîh ve sözleri melîh hayli elfâz ve eşâra mâlikdür."[1126], vb.

Aynı tavsif ve takdir Latîfî ve Aşık Çelebi'de de vardır. Ayrıca Latîfî Afitabî için: "A'yân-ı füsehadandır"; Amrî için: Erkân-ı bülegadandır"; Ulvi için: Ser-defter-i bülega ve ser-âmed-i füseha idi."

Ayrıca hem Latîfî, hem de Aşık Çelebi mecazlı ifadelerde de bu tavsifleri kullanırlar. Bu tavsif konusunda küçük bazı açıklamalara da rastlanır.

Hasan Çelebi, belagat ve fesahat tâbirlerini, şâirlerin şiirlerini tavsif ederken, en fazla kullanan tezkirecilerden birisidir. Hasan Çelebi, bu iki tâbiri, bazı eklerle beraber kullanır: "belâgat-şi'âr, belâgat-simât, belâgat-ünvân, belâgat-âyât, fesâhat-disâr, fesâhat-âsâr, fesâhat-beyyinât, fesâhat-mahsûb, vb." Dürrî için: "ve semâ-yı belâgatda zâhir olan şi'râ-yı şi'rdür.", Figânî için: "bu kasîde-i pür-fesâhatı meşhûr u makbûl-ı cumhûrdur.", Hazret-i Hâce Efendi için: "Bu birkaç belâgat-şi'âr ol zât-ı sütûde..."[1127], vb.

Beyanî, Sultan Süleyman, Cafer Çelebi, Halimî, Rahmî, Sabirî, Talîî, Ali Çelebi, Ömer Beg, Kiremî, vb. şâirlerin şiirlerinde "belâgat" olduğunu ifade

---

[1125] MECÂLİS, a.g.e., 84.
[1126] SEHÎ, a.g.e., 110.
[1127] HASAN ÇELEBİ, a.g.e., 685.

etmiştir. Sultan Süleyman için: "Bu eş'âr-ı belâgat-âsâr ol hudâvendigâr...", Rahmî için: "Bu eş'âr-ı belâgat-şi'âr anundur."[1128], vb.

Ahdî de birçok şâiri zümre-i bülegâdan, füsehâdan gibi genel tavsif ve değerlendirmelere tabi tutar. Harimî Beg için: "Meydân-ı belâgatda pişrev-i şâh-ı suhenverân-ı zamân..."; Yahya Efendi için: "Zirâ ki ibârât-ı belîgi ser-â-ser hakâyık ve işârât-ı fasihi ser-â-pâ muvahhidâne..."[1129], vb.

Âlî de bazı şâirleri bu açıdan değerlendirir, Monla Ezherî için: "Nihâyet-i edâ-yı rengîn ve belâgat-ı letâfet-karîn eş'ârına gayr-ı kâdirdür.

Bûriyâya sarılup sahrâda ditrer ney-şeker
Gel piyâzı gör ki kat kat arkasında câmesi

Feammâ "Gel piyâzı gör ki kat kat-câme-i rengîn giyer" dimiş olsa matla'-ı rengîn olurdı.", Gubarî için: "Nazmınun halâveti ve eş'ârınun belâgati âşikâr ve zâhirdür."[1130]

Yabancı Dil ve Edebiyatlar:

Elsine-i mutebere, veya elsine-i selase'de şiir yazmak bir Türk şâiri için çok tabi hale gelmiştir. Hem Arapça ve Farsçanın edebî ürünler açısından zengin olması, hem de bu dillerin şiirle yakın ilgisinin bulunması, bu dillerin önem kazanmasına sebep olmuştur. Şâirlerden bazılarının Farsça ile ilgili durumları, Farisî-dân, Farisî-gûy, ehl-i Fürs, Fürs-dân" şeklinde anlatılır.

[1128] SUNGURHAN, a.g.e., 133.
[1129] SOLMAZ, a.g.e., 84.
[1130] İSEN, a.g.e., 147.

Tezkiresinde Fars şâirlerine yer veren Câmî, sadece Abdülvasî Cebelî maddesinde, şâirin Farsça'nın yanında Arapça'yı da kullandığını belirtmiştir: "Arap ve Acem dillerinde şiirler yazmıştır."[1131]

Devletşâh, genelde şâirlerin iki lisanlı olduğundan bahseder. Bunlar Farsça ve Türkçe'dir. Ebu'l-Feth-i Bustî için: "Dû lisâneyn est. Eşâr-ı Farisî ez-gâyet masnû' vü metîn mîkûyend. (Arapça ve farsçaya hâkimdi. Gayet metânetli ve sanatkârâne Farsça şiirler söylerdi.[1132], Hâce Mansûr için: "Farsça ve Türkçe şiir söylerdi."[1133]; Ebu'l-Mecd için: "Her lisanla şiir söylemiştir."[1134]; vb.

Nevâî, tezkiresinde, çoğunluğu Farsça yazan şâirler olmak üzere, Türkçe yazan şâirlere de yer verdiği için; birden çok dil bilen ve bu dillerde eserler veren şâirleri özellikle belirtmiş ve onların bu yönlerini vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Nevâî'nin birden çok dilde şiir yazdığını söylediği şâirler Türk şâirleridir ve genelde ikinci şiir dilleri Farsça'dır.

Nevâî'nin tezkiresinde Türkçe yazan şâirler azınlıkta olduğu için, bu dilde şiir yazanlar genelde "Türkî-gûy" tâbiri ile tanıtılmıştır. Mevlanâ Atâyî, Mevlanâ Mukîmî, Mevlanâ Kemâlî, Mevlanâ Gedâyî, vb.

Nevâî, Türkçenin dışında bir dille şiir yazan şâirleri tanıtırken, genellikle yabancı dildeki başarıları üzerinde durmuştur. Mevlanâ Yakînî için: "Türkî ve Farsî şi'r aytur irdi.", Mevlanâ Bilâl için: "Türkî ve Fârsî şi'rni yahşı aytür irdi.", Emîr Şeyhim Süheylî için: "Egerçi Türkçe şi'rğa meşgûlluk az kılur.", Mevlanâ

[1131] CÂMÎ, a.g.e.,226.
[1132] DEVLETŞÂH, a.g.e., 13b.
[1133] DEVLETŞÂH, a.g.e., 530.
[1134] DEVLETŞÂH, a.g.e., 160

Şevkî için: "Türkî ve Farsîde tab'ı yahşı tasarruf kılur.", Sâkî için: "Türkî ve Farsî şi'rde rüşdi bar irdi."[1135]

Nevâî, sadece bir şâirde Arapça'yı mevzu etmiştir. Sultan İbrahim Müşa'şa' için: Ve Arabî şi'rni yahşı aytur."[1136]

Anadolu tezkireleri şâirlerin yabancı dil bilmeleri, öğrenme şekilleri, bu konudaki bilgi ve becerileri, şiirde bu kabiliyetlerini göstermeleri, vb. meselelerle daha fazla ilgilenmiş ve bu konuları her fırsatta dile getirmişlerdir.

Latîfî'nin Sabayi, Keşfi-i İstanbuli, Helâkî, Celîlî-i İznikî, Helâkî-i Karamânî, Kâmî-i Edirnevî, Sultan Cem, Zeynep, Muammâyî-i Selanikî'deki açıklamaları ise bu konuda daha da ayrıntılı durumlar ortaya koyar cinstedir. Mesela bunlardan Celîlî'ye ait olanı, yukarıdaki bazı örneklerin aksine, şâirlerin şâirlik çalışma, yetişme ve yatanek kazanma durumlarının tanıtmı ve değerlendirilmesini çok yakından ilgilendirir. Burada her iki faaliyet arasında yakın bir ilişki açıkça söz konusu edilir. Celîlî-i İznikî için, "ilm u marifat âşüftesli ve fazl u kemâlin rübûdesi ve âlüftesi idi. Ama dikkat edilirse burada her hangi bir takdir îmâ olarak bile yoktur; akisne teşhîr vardır. Bunlara karşılık gerek Muammayî-i Selanikî'de, gerek Helâkî-i nasebetine hemen hiç rastanmaz.

Aşık Çelebi'nin, Âfîtabî-i Sânî, Şûrî, Fazl-i Kâtip, Sabrî, Günâhî ve Mahremî gibi şâirlerde bu dilin veya dillerin öğrenimi ve elde edilişi üzerinde durduğu görülür. Ayrıca yine Mahremî'deki, Farsça üzerine çalışmalarla şiire başlama faaiyetlerinin bir arada ele alınışını tesadüf olarak görmemeliyiz.

[1135] MECÂLİS, a.g.e., 164.
[1136] MECÂLİS, a.g.e., 131.

Aşık Çelebi'nin de Müslim Çelebi, Râzî, Nisârî, Fazlî, Remzî Çelebi el-Kâdî, Makâlî ve Sultan Cem'e dair açıklamalarında da aynı durumlar sözkonusudur.[1137]

Beyanî, Abdulazîz için: "Arabî ve Fârisî vü Türkî nazma kudret-i tâmmı vardur.", Azmî için: Arabî ve Fârisî vü Türkî vü Nevâyî nazma kâdirdür. Belki cümlesinde kâmil ü mâhirdür."[1138], vb.

Buraya kadar belirtilmiş olanların dışından şâirlerin Arapça ve Farsça bakımından sözkonusu olan diğer yönleri de bu dillerde şiir yazmış olmalarına dayanır. Çelebi'nin Müslim Çelebi'de, "Farisi ve Türki şiir söyler ve üç lügatde inşâ yeler.."; Mecdi'de, "Selikası nazm u nesre şâmildür, inşâ-ı Arabi'de dahi kâmildür.."; şeklindeki beyanlarından birkaç örneği görebileceğimiz bu durumun, gerçi sözü edilen şâir için bir değer ve meziyet sayıldığı açıkça görülür fakat bunun Türkçe şiir yazmada bir üstünlük olarak ele alındığına, Türkçe yazan şâirler arasında bu açıdan bir eksiklik, artıklık ve üstünlük şekilinde mukayyese yapıldığına hiç rastlamayız.

Tezkireciler gerek okuma ve denemelerde bulunma, gerekse, bizzat şiir yazma ve eser verme konusunda sayıları onu geçmeyen bir kısım şâirin ilgi,

Tezkiresinde kırk şâire yer veren Câmî, altı şâirin devirlerinde diğer şâirlere üstadlığından bahseder. Câmî, Dakikî için: "Ez-cümle-i şuarâ-yı mâ tekaddümest ve ibtidâ-yı Şâhnâme vey kerdeest." (İlk şâirler arasında gelenlerdendir. Şahname'nin ilk kısmını o yazmıştır.[1139] Unsurî, Ammar, Unsurî için de aynısı. Câmî, Reşidüddin Vatvat için: "Der vakt-i hod üstâd-ı şuarâ ve pîşvâ-yı ân tabakâ bûd." (Kendi çağında şâirlerin üstadı ve zümrenin ön sıralarında gelenlerindendi.[1140]

Devletşâh, Mütenebbî için: "Üstâd-ı tâife-i şâirest fazlî ve belâgatî ziyâde ez tasavvur dâşte." (Şâirler taifesinin üstadıdır. Tasavvurun fevkinde fazilet ve belâgat sahibi idi.[1141], Harirî için: "Be-tahsîs der ilm-i maânî ve bedî' ve şi'r ki derîn ulûm serâmed-i rûzgâr hod bûde." (Hususiyle bedî, maânî ve şiirde zamanın en büyük alimi idi.[1142], Rûdegî için: "Rûdegî ez- incâ est fi'l-cümle tab'î kerîm ve zihnî müstakîm dâşte ve ez cümle-i üstâdân-ı fenn-i şi'r est. (Rûdegî, kerîm tabiata ve doğru bir zihne sahipti. O şiir fenninin üstadlarındandır.[1143], Ascedî için: "Kasayid râ metîn u mülâyim mîkûyed ve ez-cümle-i şâirân üstâd Unsurî bûde."(Her bakımdan hoş kasideler söylerdi. Üstad Unsurî'nin talebelerindendir.[1144], Reşidüddin Vatvat için: "Ve der rûzgâr-ı hod üstâd-ı fırka-i şuarâ ve fusehâ bûde. Ve o râ verâ-yı tavr-ı şâirî câh ve merâtib-i azîmî dest dâde ve merd-i tîz-zebân ve fasîh bûde." (Kendi zamanının şâir ve belagat sahiplerinin üstadı idi. Keskin dilli ve fasîh konuşan bir adamdı.[1145], Ferîd-i Kâtib için: "Ferîd şâkird-i Enverî est. Hoş-gûy ve latîf-tab' bûd." (Enverînin talebesidir. Güzel şiir söylerd. Ve latif tabiatlıydı.[1146]

[1139] CÂMÎ, a.g.e., 74.
[1140] CÂMÎ, a.g.e., 83.
[1141] DEVLETŞÂH, a.g.e., 11b.
[1142] DEVLETŞÂH, a.g.e., 12b.
[1143] DEVLETŞÂH, a.g.e.,14b.
[1144] DEVLETŞÂH, a.g.e., 19b.
[1145] DEVLETŞÂH, a.g.e., 46b.
[1146] DEVLETŞÂH, a.g.e., 56b.

Nevâî de üstadlık meselesine çok önem vermiş ve şâirlerin bu yönlerini özellikle vurgulamışdır. Mevlanâ Rûhî Yarzî için: "Serahs vilâyetidin Nârî-derîn ve Yâzırgaça köprek tab' ehli anıng zamânıda anga şâgird irdiler."; Mevlanâ Abdü'l-Vahhâb için: "Meşhedning şu'arâ ve zurefâsı kadıga şâgird irdiler.", Mevlanâ Burunduk için: Nedîmveş ve hezzâl kişi irmiş. Ve ol zamân şu'arâsınıng tilidin korkup anıng cânibini köp ri'âyet kılur irmişler ve anı üstâd lafzı bile hitâb kılur irmişler."[1147], Mevlanâ Muhammed Muammayî için: "Anı Herî ili "Pîr-i Muammâyî" dirler irdi. Ol vakt muammâ fennide zurefânıng üstâdı irdi.", Karşî için: "Ve Mevlanâ özin öz haylga üstâd kılur irdi.", Mevlanâ Hüseyin Harezmî için: "Hâce Ebu'l-Vefâ K.S.nıng zâhir ilmide şâgird ve bâtın ilmide mürîdidür. Ve zâhir ilmide Mevlanâ zamânınıng meşâhiridindür.", Hz. Mahdûmî Şeyhülislâmî Mevlanâ Nûriddin Abdurrahmân Câmî için: "Çün bu muhtasarda mezkûr bolgan cemaatning re's ü re'îsi ol zât-ı nefîs ve bu risâlede mestûr bolgan gürûhnıng muktedası ve pîşüvâsı ol gevher-i yektâdur." [1148]

Anadolu tezkireleri bu konu üzerinde daha etraflı durmuş, şâirlerin üstadlığı ve yitiştiriciliği hakkında geniş bilgiler vermişlerdir.

Sehî; Kâtibî, Keşfî, Sun'î, Hayatî, Fehmî, Vefâyî; Latîfî; Zatî, Sun'î, Aşık Çelebi; Abdülaziz, Mecdî, Fazlî-i Katib, Şanî, Sa'yî, Ümidî-i Sanî, vb. gibi şâirlerin üstadlık yönlerine dikkat çekmişlerdir.

Sehî, Melihî için: "Cümle şuarâdan fenn-i şi'rde bî-mânend ve üslûb-ı maânîde ser-âmed olup Mollâ Veliyüddin oglı Ahmed Paşa'nın şi'rde üstâdı ve pîşvâsıdur."

[1147] MECÂLİS, a.g.e., 17.
[1148] MECÂLİS, a.g.e., 67.

Latîfî, Zatî için: "Merhûm vilâyet-i Rûmun üstâd-ı şuarâsı ve şuarâ-yı mütegazzilânın muktedâ ve pîşvâsıdur."; Ahmed Paşa için: "Cevâhir-i nazm-ı kelâmda üstâd-ı mâhir ve envâ-ı aksâm-ı fünûna kâdir idi."

Aşık Çelebi, Necatî için: "Ve bil-cümle şuarâ-yı Rûma üstâd-ı evveldür."; Fuzulî için: "Bağdadîdür. Ol cânibde olan şuarânın üstâdıdur."; Abdülaziz için: "Ba'dehu Necâtî merhumun kızını alıp damad olur şiirde bu ana şakird ol bunun üstadı olur."[1149]

Beyanî, Ahmed Paşa için: "Şuarâ-yı Rûmun pîşvâsı ve bu taifenün mukalled ü muktedâsıdur.", Veysî için: "Üstâd-ı bâ-iştihâr olması gün gibi âşikârdur."[1150]

Ahdî, Ebu'l-Fazl Efendi için: "Aksâm-ı şi're üç zebân ile sâhir-i üstâdân-ı zamân ve şâirân-ı cihân gibi kâdir..."; Hayali Beg için: "Letâfet-i zihn-i sâfı gâyetde fünûn-ı şi're kâdir ve her bir fende üstâdân-ı mütekaddimîn ü müteahhirîn gibi mâhir..."[1151],vb.

Âlî, Sun'î için: "Merhûm Necâtî Begün şâkirdlerindendür."[1152]

Şâir ve Çevresi:

a.Belirli Çevre ve Kişiler:

Bizce burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi, sarayın şâir hakkındaki tasvip ve takdirinin diğer çevreler ve genel olarak okuyucu kitlesi üzerindeki etkisidir. Padişah, açtığı sosyal ve ekonomik

---

[1149] TOLASA, a.g.e., 262.
[1150] SUNGURHAN, a.g.e., 136.
[1151] SOLMAZ, a.g.e., 86.
[1152] İSEN, a.g.e., 158.

imkanla doğrudan doğruya şâirin hayatı ve eseri üzerinde rol oynadığı gibi, tanıdığı bu imkanın şekli ve derecesi ile de halkın gözünde onu büyültür veya küçültür.

Böylece padişah, şâirin hayatında sosyal ve ekonomik bir imkan olmanın yanı sıra, onun değerini gün ışığına çıkartmanın, onu layık olduğu yere ulaştırmanın fonksiyonunu da taşır. Bu bakımdan Sarayı, o devir toplumumuzda şiir ve sanat açısından henüz bilinmeyen, farkına varılmayan değerlerin teşhis ve tefrik edilip gün ışığına çıkarılması, onlara layık olduğu değerin verilmesi, daha da ötesi, onların yetiştirilmesi, geliştirilmesi, olgunlaşma imkanlarının sağlanması fonksiyonuyle da yüklenmiş saymak yanlış olmaz.

Padişah sohbetlerine, padişahın bulunduğu meclislere katılmak, çeşitli mekan ve vesileler çerçevesinde geçici veya kısa bir zaman için padişahla bir sohbet, bir arkadaşlık veya yakınlık içerisinde bulunmak; padişahla temas ve münasebetlerin en ileri, en yüksek ve cazip şekillerinden birisini oluşturur.

Câmî, şâirlerle padişahların ilişkisine çok önem vermiş, bu şekilde itibar ve servet kazanan şâirleri önemle vurgulamıştır. Bunlar Rûdegî, Dakikî, Unsurî, Ferruhî, vb.

Nevâî, şâirleri paidşah ve şehzalerle olan münasebetlerine özellikle değinmiş, ancak bu münasetlerle ilgili çok geniş bilgi vermemiş, kısa bilgilerle yetinmiştir. Mîr İslâm Gazalî için: "Selâtîn ve hükkâm meclisiga barur irdi.", Mevlanâ Bedahşî için: "Ulug Big Mîrzâ zamânıda Semerkandda şuarâ anı hoş-gûylıkga müsellem tutupdurlar. Ve Mirzanıng dagı köp iltifâtı bar irmiş.", Mevlana Muhammed Mu'ammâyi için: Köp ekâbir hidmetiga yitip irdi. Manzûr-ı nazarları bolup irdi. Bâbur Mirzâ zamânıda mu'azzam sadr boldı. Ve andın

songra hem selâtin mecliside makbûl ve mahsûs irdi.", Mevlanâ Zeynî için: "Mîr Şâhî bile sohbet ve meclisler tutup irdi."[1153]

Anadolu tezkireleri de şâirlerle padişahlar arasındaki münasebetler ile ilgili çok detaylı bilgiler vermişleridir. Bu münasebetler kimi zaman özel dostluk ve yakınlık şeklinde olur; kimi zaman yazılan bir şiirin beğenilmesi sonucu şâirin tanıtılmasıyla olur; kimi zaman sunulan şiirlele olur.

Sehî, Vefâyî için: "Mevlanâ-yı mezbûr padişahın mahremi ve nedîmi ve müsahib-i kadîmi olup ol zamanda..."; Ali Çelebi için: "Merhum S.Mehmed ile müsahib düşüp..."; Safî'de: S.Murad Hz.lerinin sohbet-i nefislerine enîs..."

Latîfî, Halimî Çelebi'de: "Sulan Selîm gibi bir padişahın yâr-ı nâ-gürizi ve müsahib ü yâri idi."; Lealî için: "...şahlar meclisine girmiş ve nice selâtin ve mülûk sohbetine irmiş kimesne idi.."

Aşık Çelebi, Necatî için: "Necati ana nişancı olur. Envâ-ı câizeler alup ber ü nevâlar bulur..."[1154]

Şâirin Saray (padişah ve şehzade)'a dayalı geçim imkan veya tarzında asıl bir yol vardır ki, mevcutların en geniş ve yaygın şekli olan bu yol, şâire vesilelerle anında yapılan bağış (ihsan)'lara dayanmaktadır. Padişah veya şehzade ile ilgi ve desteğine kavuşmanın daha geniş ve çok bilinen bir yolu da, bu kimselere bizzat bir şiir (kaside, gazel vb.) veya eser takdim etmektir.

Nevâî, Emîr Şeyhim Süheylî için: "Sultân Ebû Sa'îd Mirzâ hıdmetiğa tüşüp mahsûs mülâzim boldı. Ve hâlâ yigirmi yıldın artuğrak durur kim Sultân-ı

[1153] MECÂLİS, a.g.e., 182.
[1154] TOLASA, a.g.e., 265.

Sâhib-kıran mülazemetide durur. Refî' menâsıb ve a'lâ merâtıbğa müşerref durur. Andak kim mülk ü mâl belki saltanatnıng barça maslahat... Ve bu devletde andak ki intizâm-ı hâli biyig boldı.", Pehlevan Muhammed Guştî-gîr için: "Bu matla' Pehlevanıngdur kim ayıtkanda Pehlevanga pâdişâh ming altun salâ inâyet kıldı...", Seyyid Cafer için: Padişah i'zâz u ikrâm kılgandın songra yılda biş ming altun yarmak ve iki yüz harvâr aşlıg vech-i ma'âş üçün mukarrer kıldılar. Velîkin atası "Mehdîlik da'vî kılgandın ni belâlar başıga kildi." [1155]

Sehî, Sa'yî için: "S.Bayezid Molla Sa'yînin bir gazelini görüp tab'-ı şeriflerine gayet güzel gelüp bu gazeli diyeni bulun deyüp..."; Ulvî için: "S.Mehmed zamanında kaside arz idüp in'am-ı âmlarına layık..."

Aşık Çelebi, Emîrî için: "Her kaside ve kıta virdükçe ulûfesine terakkî...; Kamî için: "Bu gazeli dahi S.Süyeyman gördükde ikiyüz filori cayize..."[1156]

Tezkirecilerin üzerinde durduğu husulardan birisi de padişahların mâdihi olma halidir.

Nevâî, Mevlanâ Tâli'î için: "Hem Sultan Muhammed Baysungur mâdihi idi.", Mevlanâ Hasan Şâh için: "Horasannıng kadimî şu'arâsıdındur. Şahruh Mirzâ zamânıdın bu ferhunde devrângaça köprek selâtîn ve ekâbir ve müteayyen ilge hem medhi ve hem mersiyesi bar."[1157]

Anadolu tezkireleri arasında bu şekildeki tavsifler daha çok Latîfî'de olur. Latîfî, Ahmed-i Daî, La'lî, Münirî, Niyazî-i Bursavî, Nizamî-i Karamanî, Haşimî, Hümamî, Kudsî için; Aşık Çelebi de Aşkî ve Atayî için bu değerlendirmeyi yapar.

[1155] MECÂLİS, a.g.e., 136.
[1156] TOLASA, a.g.e., 266.

b.Belirsiz Çevre ve Kişiler:

Şâirlerin değerlendirilmesinde fikrine baş vurulan önemli mercilerden birisi de geniş halk kitleleridir. Geniş halk kitlelerini tezkireciler, "El içi, halayık kaşı, âlem ehli kaşı, nüktedân, sühan-şinâs, vb." isimlerle anarlar.

Devletşâh, Lebîd için: "Herkes onun bu ilimde pek ilerlemiş olduğundan müttefiktirler."[1158], Ebu'l-Fahr için: "Fazıl ve büyükler onun şiirlerini çok beğenirlerdi."; vb.

Nevâî, Emir Kasım Envâr için: "Revîşleri pâk irdi ve nefesleri âteşnâk. İl begâyet alar nazmlarıga mâyil ve şi'rlerin okumak ve bitimekke râgıb boldılar.", Şeyh Âzerî için: "Ve şi'ri şöhret tuttı. ...Ve divanı hem meşhûrdur.", Mevlanâ Sîmî için: "Her-âyîne kim bu beytdin başka il içide gazelidin bir azrakça bar.", Mevlana Ali Âhî için: "Meşheddindür. Hamse mukâbeleside niçe mesnevî aytıpdur kim çün mukabelaga kiltürse gûyâ kim bolmas ol cihetdin şöhret tutmaydur."[1159], Mîr Şâhî için: "Gazeli egerçi azdur ammâ barça halâyık kaşıda pesendîde ve müstahsendür.", Mevlanâ Şerefeddin Alî Yezdî için: "Mevlanânıng sâhib-i kemâllığı âlem ehli kaşıda müsellemdür.", Mevlanâ Şerefeddin Alî Yezdî için: "Ve alar musennafatıdın olça meşhûrdur.", Hâce Evhad-ı Müstevfî için: "Öz asrınıng yegânesi irdi.", Mevlanâ Emîrî için: "Türk irdi ve Türkçe şi'ri yahşı vâki' boluptur, ammâ şöret tutmaydur.", Mevlanâ Lutfî Alehirrahme için: "Öz zamânınıng melikü'l-kelâmı irdi. Fârsî ve Türkîde nazîri yok irdi. Ammâ Türkîde şöhreti köprek irdi. Ve Türkçe dîvânı meşhûr ve müte'azzirü'l-cevâb matla'ları bar."[1160], Mevlanâ Atâyî için: "Öz zamânıda şi'ri Etrâk arasıda köp şöhret tuttı.", Mevlanâ Latîfî için: "Sözi az kalıpdur.", Emîr

---

[1157] MECÂLİS, a.g.e., 179.
[1158] DEVLETŞÂH, a.g.e., 43.
[1159] MECÂLİS, a.g.e., 14.
[1160] MECÂLİS, a.g.e., 58.

Şeyhim Süheylî için: "Ve eş'ârı il arasıda şöhret tuttı. Nazmı ahvâli dağı evc tuttı.", Mevlanâ Abdullâh için: "Şi'ri il arasıda gâyet meşhûr ve revâcı nâ-makdûrdur.", Mevlanâ Ârifî için: "Zamân ehli anı Selmân-ı Sâvecî dirler irdi. Hem şi'ri münâsebetidin hem közleri za'fıdın ve Selmânnıng közi agrıgında ayıtkan kasîdesiga...", Mevlanâ Sekkâkî için: "Mâverâ'ü'n-nehrdindür. Semerkand ehli anga mu'tekiddürler. Begâyet ta'rîfin kılurlar."[1161]

Anadolu tezkireleri de geniş halk kitlelerinin şâirler hakkındaki fikirlerini yansıtmışlar, halkın şâirlere olan teveccühü ile ilgili bilgileri aktarmışlardır.

Sehî, Safî için: "Viayet-i Rûmda muteber şâirlerdendür."; Şehdî için: "Merhûm S.Mehmed zamanında hayli rağbet bulmış."

Latîfî, Zatî için: "kendü zatı ma'lûm ve şöhret-i şi'rle meşhûr-ı âfakdur."; Nizamî için: "ve şöhre-i şi'le meşhûr-ı âfak olup taayün bulmışdur."

Aşık Çelebi, Bakî için: "Şuarâ zümresinün meşhûr-ı âfâkıdur.", Senaî için: "Manisa diyarındandur. Ol etrafın fünûn-ı nazmla ehl-i iştihârındandur." [1162]

Şiir Şekil ve Türleri:

a.Mesnevî:

Mesnevi nazım şekli için yapılan tanıtmalarda genellikle şâirlerin bu nazım şekliyle kaleme aldıkları eserler anılır ve bu eserler hakkında değerlendirmeler yapılır.

[1161] MECÂLİS, a.g.e., 61.
[1162] TOLASA, a.g.e., 268.

Câmî, Dakikî için: "Ez-cümle-i şuarâ-yı mâ tekaddümest ve ibtidâ-yı Şâhnâme vey kerdeest." (İlk şâirler arasında gelenlerdendir. Şahname'nin ilk kısmını o yazmıştır.[1163] Unsurî, Ammar, Unsurî için de aynısı.Câmî, Dakikî için: "Şehname'nin ilk kısmını o yazmıştır.[1164]; Unsurî için: "Derler ki Unsurî'nin Sultan Mahmud'u öven birçok mesnevileri vardı. Bunlardan biri Vâmık u Azrâ adlı eserdir."; Nâsır için: "Birçok şehirlerde yaptığı seyahatlere ait Sefername adlı bir eseri vardır."; Azrakî için: "Azrakî "Elfiyye ve Şelfiyye" adlı bir kitap yazdı. Bu kitap açık saçık resimlerden oluşuyordu."[1165]; Câmî, Nizamî için: "Ve fezâil u kemâlât-ı vey rûşen ihtiyâc-ı şerh nedâred ân kadr-i letâyif u dakaâyık kii der kitâb-ı Penç Genc derc kerde est." Penç Genç adlı eserine o kadar güzellikler ve incelikler doldurmuştur ki bu şeref hiç kimseye nasip olmamıştır. Böyle bir eser belki de beşer kudretinin yetişemeyeceği bir harikadır." [1166]

Nevâî, Emir Kasım Envâr için: "Enîsü'l-Âşıkîn atlık muhtasarrak mesnevî hem nazm kıldılar. Ve mesnevileri Hazret-i Mevlanâ Celâleddîn Rûmî k.s. mesnevisi veznide kim remel-i müseddesdür., vâki' bolupdur. Ve tercî' dagı didiler.", Mevlanâ Rûhî Yarzî için: "Bülbül bile Gül ve Şem' bile Pervâne arasıda münâzara bitipdür. Anda köp dikkat körgüzüpdür.", Mevlanâ Ârifî için: Ve Gûy u Çevgân münâzarası da hem mesnevî bar. Rengîn aytıpdur.", Hace Hasan Hızır Şâh: Leyli ve Mecnun mukâbeleside Zeyd ü Zeyneb mesnevisi

üslûbunda kûşiş itmişdür. Tarz-ı mesnevide on beş bin beyit nazmı var. Hurşid ü Mihr adlu kitab dimişdür."

Latîfî, Süleyman Çelebi için: "Bu fakîr ü hakîr bu zamana dek yüz aded mikdarı mevlid-i Nebî seyr itdüm. Birinde bu sûz u hâleti ve bu şevk u harareti görmedim."; Ahî için: "Şeyhînün Hüsrev ü Şîrînine nazire, Hikayet-i Şîrin ü Perviz nazm idüp nazmında hûb dikkatler ve hâssa tasarruflarla müflik ve musanna beyitler dimişdür.", Hızrî-i Amasyevî için: "Mesnevî-gûy sâde-mekâl ve makâlâtında çendân hayâl yoğ idi."[1168]

Bazen tezkireciler, ortaya konulan bu eserden hareketle şâir hakkında bazı mülahazalarını aktarırlar.

Nevâî, Mevlana Ali Âhî için: "Hamse mukâbeleside niçe mesnevî aytıpdur kim çün mukabelaga kiltürse gûyâ kim bolmas ol cihetdin şöhret tutmaydur.", Mevlanâ Sâni'î için: "Mesnevî köprek aytur irdi.", Hace Mes'ûd Kûmî için: Sultan-ı sâhib-kıran târihin anga buyuruldı. On iki ming beytka yakın aytıptur. Yusuf u Züleyha ve Şems ü Kamer ve Stig u Kalem münâzarası hem nazm kılıpdur. Ve divanı il arasıda bar ve meşhûrdur."[1169], Mevlanâ Eşref için: "Köprek evkâtnı hamse tetebbu'ıga sarf kılur irdi. Tâ evvel kitâbnı tüketür tevfîki taptı vâkı'a öz hord hâlıga köre yaman barmaydur.", Mevlanâ Katibî için: "Ve mesnevîleri hem bar. Misl-i Tecnîsât ve Zü'l-Bahreyn ve Zü'l-Kâfiyeteyn ve Hüsn ü Aşk ve Nâsır u Mansûr ve Behrâm u Gül-Endâm bar. Ammâ gazeliyyât ve kasâyid divanı meşhûrrak ve yahşırak vâki' boluptur. . Âhır-ı ömride hamsega tetebbu' bünyâd kıldı ve anda da'vîler zâhir kılupdur. Gûyâ bu sebebdin itmâmıga tevfîk tapmadı."[1170], Mevlanâ Muhammed Arab için:

[1167] MECÂLİS, a.g.e., 73.
[1168] CANIM, a.g.e., 247.
[1169] MECÂLİS, a.g.e., 73.
[1170] MECÂLİS, a.g.e., 7.

"Dimagı habt irdi. Ve hayali Mir Haydar hayali bargan sarı bardı.", Dayim saltanat sözin mezkûr kılur irdi. Pâdişâ-ı zamân anga şehrdin ihraç hükmi buyurdı. Ol yirdin Sistanga bardı. Ve sözi uşbu reng irdi. Özining pâdişâhlıgı kaideside Şâhnâme aytıpdur.", Mevlanâ Lutfî Alehirrahme için: "Ve Mevlanânıng Zafer-nâme tercemeside on ikki ming beytdin artuğrak mesnevîsi bar. Beyâzğa barmağan üçün şöhret tutmadı.", Mevlana Abdüssamed Bedahşi için: Mesnevi-gûy ve musannif kişi irdi."[1171]

Sehî, Çakerî için: "Mesnevîye dahi çok tetebbu itmişdür hayli nisbeti var.", Sadrî için: "Letafet ve nezaket mesnevisinde nihâyetdedür."

Latîfî, Hızrî için: "Mesnevî-gûy."; Ziyayî için: "Ammâ tarîk-i mesnevide sühan-gûy ve nükte-güzârı ve nazm-ı pâkin ...", Mahremî için: "...mesnevîsi şi'rinden kerrâtla hûb ve sad-mertebe mergûbdur." [1172]

Aşık Çelebi, Selamî için: "Ekser mesneviye verziş ve Yûsuf u Züleyhâ nazmına kuşiş ider.", Şeyhî için: "Ammâ gazelinde mesnevisindeki kudreti yokdur."[1173]

b.Kaside:

Devletşâh, Minuçihrî için: "El-hak kasîde ber-metânet-tab' u suhan ve rey-i o güvâhî 'adlest." (Hakikaten bu kaside onun şâirlik tabiatının metinliğine ve onun bir söz üstadı olduğuna âdil bir şahiddir. [1175], Ascedî için: "Kasayid râ metîn u mülâyim mîkûyed ve ez-cümle-i şâirân üstâd Unsurî bûde."(Her bakımdan hoş kasideler söylerdi. Üstad Unsurî'nin talebelerindendir. [1176], Lutfullah-ı Nişabûrî için: "İn kasîde-i mergûbe der-mezemmet-i dünyâ... Kasîde-i garrâest." (Bu kaside dünyanın zemmi hakkında söylenmiştir. Çok parlaktır.[1177], Kanberî-i Nişaburî için: "Kasâyid râ muhkem ve pür-maânî mîkûyed." (Kasideleri çok mükemmel ve manalıdır. [1178], vb

Nevâî, Hâce Evhad-ı Müstevfî için: "Ve şi'rde dagı dîvân tertîb kılıpdur. Yahşı kasâyidleri bar.", Mevlanâ Katibî için: "Ve mesnevîleri hem bar. Misl-i Tecnîsât ve Zü'l-Bahreyn ve Zü'l-Kâfiyeteyn ve Hüsn ü Aşk ve Nâsır u Mansûr ve Behrâm u Gül-Endâm bar. Ammâ gazeliyyât ve kasâyid divanı meşhûrrak ve yahşırak vâki' boluptur."[1179]

Sehî, Yakinî için: "Kasayide ve gazeliyâta kâdir ve söz vezninde mâhir.", Hassan için: "Tetebbu'-ı kasayid ve gazeliyât ve mümareset-i münşeat ve mükâtebat itmişdür."; Latîfî, Şevkî için: "Ve kaside ve gazeli gâyetde eyü dir.", Ali Çelebi için: "Şiir ve kasideyle meşhûr..."; Aşık Çelebi, Mecdî için: "Kasayidde dahi yed-i tûlâsı vardur.", Emîrek için: "Kasayidin ekser mülemma dirler."[1180],vb.

[1173] TOLASA, a.g.e., 268.
[1174] CÂMÎ, a.g.e., 79.
[1175] DEVLETŞÂH, a.g.e., 19a.
[1176] DEVLETŞÂH, a.g.e., 19b.
[1177] DEVLETŞÂH, a.g.e., 165b.
[1178] DEVLETŞÂH, a.g.e., 239a.
[1179] MECÂLİS, a.g.e., 7.
[1180] TOLASA, a.g.e., 268.

Kimi zaman da şâirler devrin önde gelen önemli şahsiyetlerine, özellikle kaside nazım şekliyle yazdıkları şiirlerle anılırlar.

Câmî, Ascedî için: "Bu da Gazneli Mahmudun methiyecilerindendi."[1181]

Nevâî, Hâce İsmetullah için: "Ve Halîl Sultanga atıga yahşı kasîdeleri bar. Ve Halîl Sultânnıng eş'ârının divanı ta'rîfide rengîn kasîdesi bar.", Mevlanâ Tâli'î için: İmam-ı cinn ü ins Alî b. Musa'r-Rızâ medhide kasîde aytıpdur.", Baba Sevdayî için: "Baysungur Mirzâ atıga kasayidi bar.", Mîr İslâm Gazalî için: "Ma'lûm boluptur kim Ala'üddevle Mirzâ medhide aytıpdur kim..."[1182]

c. Muammâ:

Bilindiği gibi muamma şiir olmaktan ziyade, şâirlerin oynadıkları manzum bir oyundur. Tezkireciler muammayı kendine göre bazı kuralları olan bir bilim dalı olduğunu vurgulamışlardır. Şâirlerin bu alandaki becerileri, başarıları her fırsatta dile getirilmiştir.

Nevâî'nin tüm edebî tarz veya türler içinde en çok üzerinde durduğu konuların en başında muammâ gelmektedir. Nevâî, muammayı şiirden ayırmış ve "Şiir ve muamma" şeklinde zikretmiştir. Aynı zamanda Nevâî, devrinin çok önemli bir muamma üstadıdır. Bu sebeple de muammaya özel bir önem vermiştir. Tezkiresinde bazı önemli muamma üstadlarıyla arasında geçen bazı hadiseleri de anlatmıştır. Mevlanâ Ulâ'-i Şâşî için: "Mu'ammâda Semerkand ehli anı Mevlanâ Şerefeddin Yezdî mukabeleside mezkûr kılurlar irdi. Fakîr Semerkandga barganda ayagı sınıp sâhib-firâş irdi. Iyâdetiga bardım. Kaşıda olturup bu muammâ kim andın "Ulâ" hâsıl bolur bitip anga tuta birdim...

[1181] CÂMÎ, a.g.e.,214.
[1182] MECÂLİS, a.g.e., 11.

Kaşıdın çıkanda Fakîrning hâlâtın sorup kim irkenimni ma'lûm kılgandın songra bu mu'ammânı kim Fakîrning atı andın hâsıl bolur, aytıp bitip bir şâgirdidin vüsâkımga yiberip irdi."[1183]

Nevâî, muamma ile ilgilenenleri kimi zaman "mahareti bar irdi", kimi zaman "mâyil irdi", kimi zaman da "mülâyim irdi." Şeklindeki ifadelerle anlatmıştır. Mîr İmâd Meşhedî için: "Ve muammâ fennide hem mahareti bar irdi.", Hâce Fazlullah Ebu'l-Leysî için: "Şi'r ve muammâga dagı mâyil irdi.", Mevlanâ Sîmî için: "Nişâburdındur. Köp fazlı bar irdi. Şi'r ve mu'ammâ ve inşâ ve hattda asrıdagı bu fen ehli müsellem tutar irdiler."[1184], Mevlanâ Şerefeddin Alî Yezdî için: "Ve muammâ fennide alar tedvîn kıldılar. Anda hem Hulel ü Münâzara ve Müntahab alarnıng tasnîfidür."; Mevlanâ Mîr Argun için: " Sâyir nazmlardın muammâ ayturga köprek mâyil irdi. "Mahmûd" ismiga bu muammâ anıngdur..", Mevlanâ Hac Ebu'l-Hasan için: "Muammâ fennide dağı yahşı irdi.", Mevlanâ Muhammed Âmulî için: "Nazmlardın tab'ı muammâga mülâyim irdi. Noyan ismiga bu muamma anıngdur."[1185]

Anadolu tezkireleri de, Nevâî kadar olmasa da, muammayı şiirden ayırmışlar ve şâirlerin bu konudaki becerilerini ayrıca belirtmişlerdir. Sehî, Emrî için: "Ve muammâ fenninde mâhir yigitdür."; Muhyiddin Çelebi için: "Uslûb-ı muammâya mütebebbidür"

Latîfî, Sehabî-i Acem için: "Ve fenn-i muammâda dahi haberdardur."; Şemsî-i Hısarî için: "Ve fenn-i-i şi'r ve muammâ dahi bir mikdar el virmişdür."

[1183] MECÂLİS, a.g.e., 27.
[1184] MECÂLİS, a.g.e., 14.
[1185] MECÂLİS, a.g.e., 50..

Aşık Çelebi, Ubeydî için: "ve muammâda nâmdar."; Nevâlî için: "Ve şi'r ve muammâya kuşiş itdi.", Riyazî için: "Şi'r ve inşâya hususa muammâya meyl iderler."[1186]

Nevâî, Mevlanâ Fethullah, Mevlanâ Muhammed Tâlib, Dost Muhammed, Mevlanâ Esirüddin, Abdülkahhâr, vb. şâirlerin muamma fenninndeki kabiliyetlerini anlatırken de: "muammâga tab'ı yahşı bar." İfadesini kullanır.

Nevâî'nin muamma fenniyle ilgili üzerinde durduğu hususlardan birisi de "muamma açma" maharetidir. Mevlanâ Sâhib için: "Muammâ aytur ve yahşı açar., Mevlanâ Fahreddîn için: "Fakîrning kişi kârâmdındur. Muammânı yahşı açar. Gâhî birer muammâ hem aytur eger bu fende müdâvemet kılsa hayli yahşı bolgu dikdür."[1187], Şeyh-zâde Ensârî için: "Ve muammâ fennide köp mülâyemet andın zâhir bolur. Hem ayturıda ve hem açarıda kim ulugrak ilge mahall-i ta'accübdür.", Üstad Kul Muhammed için: "Ve muammâ kavâidin hem mazbût bilür.", Seyyid Abdüllatif için: "On tört ya on biş yaşıda bolgay muammânı andak aytur ve açar ki mahall-i taaccübdür. Ma'lûm imes ki ol yaşda hergiz bu fende andak baraygan bolgay."[1188]

Anadolu tezkirecileri muammâ çözen şâirlere özellikle dikkat çekmişlerdir. Latîfî, Harirî için: "Müşkil muammâların tarîk-i fethinde ve...", Emrî için: "Muammî ve muammâ-küşâdır.", Baharî için: "Ve hûb muammâyî ve muverrihdür."[1189]

[1186] TOLASA, a.g.e., 270.
[1187] MECÂLİS, a.g.e., 104.
[1188] MECÂLİS, a.g.e., 95.
[1189] CANIM, a.g.e., 192

Aşık Çelebi, Surûrî için: "Gâh muammâyîlerin müşkilleri anın halliyle güşâyiş bulurdı."

Nevâî'nin muamma üstadı olarak tanıttığı ve muammaya kendilerini fazlaca kaptıran bazı şâirlerle ilgili değerlendirmeleri, o devirde muammaya verilen kıymeti göstermektedir. Mevlanâ Muhammed Nâmenî için: "Nazmlardın muammâ fennide köprek şürû'ı bar. Bu fen üstâdları ittifâk kılıpturlar kim mevzûn kelâmdur kim işâret ve îmâ bile andın at hâsıl bolur. Ve ol diptür kim mevzûn kelâm kaydı ta'rîfde hâcet imes Ve işâret bile hem imesdür. Ve misal munı dipdür kim birevning atı "Sadr"dur. Yene birev sorsa kim "Atıng nidür ayıt" ol ilig köksige koysa delâlet anga kılur kim atı "Sadr" bolgay Ve birev bir mahzen bir yerde defn kıldı. Ve üstide bir zengî ser-nigûn astı. Dakîk-tab' nigûn zengdin "kenz" vücûdın tahkîk kılur kim hiç kaydısa ni kelâmnıng dahli bar ve ni nazmnıng Ammâ fen dânâları bu tahayyülin beng hayâlâtıga haml kılurlar."[1190], Mevlanâ Muhammed Ni'met-âbâdî için: "Çün Pehlevân mecliside şi'r ü muammâ ehli dâyim bar irdiler. Ol dagı muammâga aşk peydâ kıldı. Ve pehlevân bazı zurefaga sipariş kıldı. Az fursatda yahşınıng örgenip ayta başladı. Fakîr muammâgınaların cem' kıldurdum.", Mevlanâ Muhammed Muammayî için: "Anı Herî ili "Pîr-i Muammâyî" dirler irdi. Ol vakt muammâ fennide zurefânıng üstâdı irdi.", Mîr Hüseyîn Muammâyî için: " Ve muammâ fennining letâfet ve nâzükligin ol yerge yitkürdi kim andın ötmek mümkin irmes. Ve hükm kılsa kim bu yolnı bend kıldı."[1191]

Anadolu tezkirelerinin muammâda büyük üstad olarak tanıttığı şâirlerin başında Muammâyî ve Emrî gelmektedir. Aşık Çelebi, Emrî için: "Muammâda hod ol nâmver ad çıkarmışdur."; Muammâyî maddesinde de: "Emrî Çelebi

[1190] MECÂLİS, a.g.e., 142.
[1191] MECÂLİS, a.g.e., 135.

zuhûrundan sonra kimesne adın anmaz oldı." Diyerek Emrî'nin bu konudaki üstadlığını vurgulamıştır.

Nevâî'nin muamma fenni ile ilgili anlattığı ve dikkat çektiği hususlardan birisi de bu konu ile ilgili kaleme alınan risalelerdir. Mevlanâ Seyfî için: "Muammâ fennide hem risale bitipdür.", Mevlanâ Burhaneddin için: "Herî şehrining bözürg-zâdeleridindür. Dânişmend ü hoş-tab' u sebük-rûh kişidür. Babur Sultan atıga muammâ risalesi bitidi. Cevâhirü'l-Esmâga mevsûm bu muammâ kim Şah Babur hâsıl bolur.", Mevlanâ Yûsuf için: "Muammâ Risalesi bitip anda köp iş kılıptur. Mansûr ismiga bu muammâ anıngdur."[1192]

ç.Hezl ve Hicv:

Hezl, hicv, latife vb. edebi faaliyetler, şâirlerin tanıtma ve değerlendirmeye konu edildikleri tarz ya da türlerden bir diğeridir. Bu tür faaliyetlere yönelen şâirlerin yeteneklerinden de önce yaratılışça yatkınlıklarına dikkat çekilmiş, yani her şâirin değil mizac bakımından buna yatkın olanların yöneldikleri görülmüştür.

Câmî, Sûzenî için: "Ve hezl ber tabîat-ı vey gâlib bûd. Ve der kasîde-i dîger ne ez în üslûb mîkûyed. (Kasîde gofte est mevkûf mîkûyend ki ân muhteri'-tab' ve..." (Müstevfî'ye yazmış olduğu mevkuf bir kasidenin kendisi tarafından icâd edilmiş bir sanat eseri olduğunu söylerler. [1193]

Devletşâh, Sûzenî-i Semerkandî için: "Hoş-tab' ve zarîf-suhenverest... Ammâ tab'-ı o ber-cânib-i hezl mâyil şod." (Güzel tabiatlı ve zarif şiir söyleyen bir zattır. Onun tabı daha ziyade hezl söylemeye mâyildir. [1194], Burunduk-ı Buharî için: "Merdî hoş-tab' ve nedîm-şîve bûde ve tab'-ı o mâyil-i mutayebât

[1192] MECÂLİS, a.g.e., 46.
[1193] CÂMÎ, a.g.e.,84.

ve hezl bûde. Çerâ ki merdî fasîh ve tîz-zebân bûde." (Hoş tabiatlı, nedîm şîveli, hezliyyata ve mutayebata meyyal bir zat idi. [1195], Cunûnî-i Endehûdî için: "Merd-i hoş-gûyî ve zarîf-tab' bûde. Ve tab'-ı o cânib-i hezl mâyil bûd." (Güzel şiir söyleyen ve zarif tabiatlı bir şâirdir. Cünûnî'nin tabiatı hicve mâyil idi. [1196]

Nevâî, Seyyid Kâzımî için: Ve tab'ı hezlga mâyil irdi.", Mevlana Hacı Nücumi için: La'ubâlî kişi ve tab'ı hezlga mâyil irdi. Ve hezl- âmiz kıt'alarai bar ammâ bu matla'ı yahşı vâkı' boluptur.", Hâce Ahmed Mücellid için: Ammâ be-gâyet habîs-şîve kişi irdi. Müteayyen ildin az kalmış bolgay kim o nazm ya muammâ bile hicv yâ hezl kılmagay."[1197], Mevlanâ Muzahir için: "Mevlanâ nedîm-şîve ve hezzâl kişi üçün hezl-âmîz eş'ârı ve kıt'aları köpdür. Ve meşhûrdur.", Hâce Hâvend için: "Tab'ı hem nazm sarı hem hezl sarı mâyil bar.Be-gâyet münâsib ve yahşı vâkı' boluptur.", Mevlanâ Şehidî için: "Aşüfteveş ve dîvâne sar kişi körünür. Ammâ bu tarikları ca'lî-reng hem bar. Bedîhesi revândur. Ve taassubı gâlib ve tab'ı hezlga köp râgıbdur."[1198]

Sehî, Sagarî için: "Tabiatı hezle mâyil..."; Gazalî için: "Hezl-gûy, latifeye mâyil..."; Nasuhî için: "Üslûb-ı letâyifde bî-misâldir."

Latîfî, Gazalî için: "Ammâ hicv ü hezle tab'-ı şûhı gâyetde mâyil..." [1199]

Aşık Çelebi, Sun'î için: "Hezliyatda dahi rengîndür.", Sagarî için: "Tab'ı hezle mâyil ve bezle-gûylugu olup Amrî ile çok latifeleri vardır." [1200]

[1194] DEVLETŞÂH, a.g.e., 53b.
[1195] DEVLETŞÂH, a.g.e., 193b.
[1196] DEVLETŞÂH, a.g.e., 228a.
[1197] MECÂLİS, a.g.e., 53.
[1198] MECÂLİS, a.g.e., 173.
[1199] CANIM, a.g.e., 411.
[1200] TOLASA, a.g.e., 270.

Ahdî, bir şâirin şiirinde "hezl-âmîz" tâbirini kullanır. Fünunî için: "Bir kıt'a-i hezl-âmîz Sanî-i fitne-engîz hakkında derc itmişdür nezâketden hâlî degül küllî zerâfet harc itmişdür.", Figanî'de de "hicv-âmîz" tâbirini kullanır: ol ser-efrâza töhmet-i gammâz ugrayup bir matla'-ı hicv-âmîz vezir olan İbrahim Paşa hakkında dimişler diyü salbına emr olunmuş." [1201]

Bazı şâirlerin ise bu konuda ölçüyü kaçırdıkları görülür. Tezkireciler bunları hoş karşılamaz.

Nevâî, Mevlanâ Burunduk için: Nedîmveş ve hezzâl kişi irmiş. Ve ol zamân şu'arâsının tilidin korkup anıng cânibini köp ri'âyet kılur irmişler ve anı üstâd lafzı bile hitâb kılur irmişler.", Mevlanâ Cünûnî için: "Ammâ nazmda tab'ı hicv ü hezl sarı mâyil ikendür. Hâce Hafız Şerbetî bile anıng arasıda nizâ' vâki' boldı. Ve ol münâza'atnı hicv kıldı. Ve halâyık ol hicvni yâd tuttılar. Ve yahşırak şi'rleri bu cihetdin ber-taraf boldı. Ve ol hicvi meşhûr irdi. Bitimek münâsib körünmedi.", Mevlanâ Mu'în için: "Zâhiri hod sâdeveş körünür. Ammâ bu yakında andın bir hezl köründi kim sâdelıgnıng münâfîsi irdi." [1202]

Sehî, Gazalî için: "Vezne gelen kelimatın ekseri fâhiş fuhşiyat-ı nâ-fercam olmagın..."; Latîfî de Gazalî hakkında Sehî gibi düşünür: "Ammâ

SONUÇ

Bu teze başlarken hedefimiz, Ali Şîr Nevâî'nin XV. ve XVI. Yüzyıl Türk edebiyatına tesirini tespit etmekti. Ancak araştırmalarımızı derinleştirdikçe, Ali Şîr Nevâî'nin, muhitiyle beraber bir anlam ifade ettiğine şahit olduk. Nevâî'nin muhiti, yani XV. yüzyıl Herat'ı. Batılılara göre bu şehir, XV. yüzyıl "Türk Rönesansı"nın merkeziydi. Bu çalışmamız sonucu, Herat kültürünün ve Ali Şir Nevâî'nin, XV ve XVI. Yüzyıl Osmanlı kültür ve edebiyatına tesirinin, tahmin edilenden daha fazla olduğunu gördük. Bu yüzyıllarda Herat-İstanbul arası sanat ve edebiyat etkileşiminin çok canlı olduğu, özellikle de Hüseyin Baykara döneminden itibaren, birçok sanatçı ve edebiyatçının İstanbul'a akın ettiği görülmektedir. Bu sanatçıların İstanbul'a gelmesi, tabiatıyla Herat Ekolünün de, sanatın hemen her alanında İstanbul'a taşınması anlamına gelmekteydi.

Herat-İstanbul etkileşiminin merkezinde hiç kuşkusuz Ali Şîr Nevâî'nin eserleri vardır. Tezimizin Birinci Bölümünde Nevâî'nin şiirleri ile Anadolu şâirlerinin şiirlerini karşılaştırdık ve Nevâî'nin gençlik yıllarından itibaren Anadolu'da tanındığına şahit olduk. Tezkireler, mecmualar ve divanlardan anlaşıldığına göre, XV. yüzyılın son çeyreğinde ve XVI. Yüzyıl boyunca, Anadolu şâirlerinin, Nevâî'ye ait şiirleri tanzir ettikleri ve "Nevâî Tarzı"nı benimsedikleri görülmektedir. Bahsi geçen yüzyıllarda Türk şâirlerinin Nevâî'ye benzemeye çalıştıkları ve hedeflerinin "Nevâî gibi" yazabilmek olduğu anlaşılmaktadır. Başta Ahmed Paşa ve Fuzulî olmak üzere, Cafer Çelebi, Lâmiî Çelebi, Muhyî, İbn Kemal ve Muhibbî gibi birçok şâirin, Nevâî'nin şiirlerinden etkilendiği ve ona nazireler yazdığı görülmektedir.

Nevâî'nin Anadolu üzerinde yoğun tesirlerinin görüldüğü diğer alan ise tezkireciliktir. Bilindiği gibi Türk edebiyatında ilk tezkireyi Orta Asya'da, Nevâî

kaleme alır. Ardından tezkirecilik Anadolu'ya intikal eder. Tezimizin İkinci Bölümünde başta Nevâî'nin tezkiresi olan Mecâlisü'n-Nefâis olmak üzere, Herat Ekolü tezkireleriyle, XVI. Yüzyıl Anadolu tezkirelerini karşılaştırdık. Bu karşılaştırma sonucunda; XVI. Yüzyıl Anadolu tezkirelerinin, Herat Ekolü tezkirelerini model olarak kabul ettiklerini gördük. Özellikle de Anadolu tezkirelerinin kullandığı eleştiri terminolojisinin yüzde yetmişinin Herat menşeli olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; fetihden sonra hemen her alanda Şarkın mirasına sahip çıkan İstanbul'un, bu anlamda, kendinden önceki son merkez olan Herat'tan, mirası devraldığı görülmektedir. Bu mirasın odağında ise büyük devlet adamı ve edebiyatçısı Ali Şîr Nevâî'nin olduğu görülmektedir. Hem Orta Asya ve Horasan'da, hem de XVI. Yüzyıl Osmanlısında Nevâî, bir yandan devlet kapısında elde ettiği ikballe, diğer yandan da sanat ve edebiyattaki büyük başarılarıyla ideal bir model görüntüsü çizmekteydi. XVI. Yüzyıldan sonra yeni akımların da çıkmasıyla Nevâî etkisinin kaybolduğu bilinen bir gerçektir. Ancak onun ismi, sırf bu çok yönlü kişiliğinden dolayı, kültür ve edebiyatımızda, XIX. Yüzyıla kadar yaşamaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

ABABA, Addis, "The Art of Painting", www.telecom.net.et/, 2001.

ABDURRAHMANOV, G.A., "Özbek Halgının Etnogenezi ve Özbek Tilinin Şaklanişi", TDAY. Belleten, Ankara, 1989, 1-7.

Abuşka Sözlüğü, İstanbul, Ünv., Ktb., No.1387; Süleymaniye Ktb., Esat Ef., No.3264.

ADIVAR, Adnan, "Ali Kuşçu", İA.,I, İstanbul, 19

....., "Tarih ve Biyografi" Tarih Dergisi, II, 3-4, İstanbul, 1952.

Ahmet Vefik, "Fatih Devrine ait Vesikalar", TOEM, VIII, 11, 49/62, 1-58, I, VI, 1337:1921.

Adlî ve Divanının Edisyon-Kiritiği, Yücel Timuroğlu, Türkiyat Ens. T580, İstanbul,1962.

Adnî Divanı Berkis Miskioğlu, Türkiyat T372, İstanbul, 1951.

Âhî Divanı, Türkiyat Ens.,T334A.

Ahmet Paşa Divanı, haz.Ali Nihat Tarlan, Ankara,1992.

AINI, M.M.Ashrafi, Journal of Central Asia, Vol.IX, No.1, (Julay, 1986

AKA, İsmail, Timur ve Devleti, Ankara, 1991.

....., Mirza Şahruh ve Zamanı, Ankara, 1994.

....., "Şahruh'un Azerbaycan ve Doğu Anadolu Üzerine Seferleri", X.Türk Tarih Kongresi, III, Ankara, 1991.

AKKAYA, Mehmet, "Divan Şairlerinin Gazellerinde Harf Tercihleri ve Redif Hususu", İlmi Araştırmalar Dergisi, I., İstanbul1995, 19-24.

AKÜN, Ömer Faruk, "Hafız-ı Acem", DİA, X,

....., "Bâbürnâme", DİA, IV, 404-408.

Ali Şir Nevâyî, Fevâyidü'l-Kiber, Haz.Önal Kaya, 1996.

Ali Şir Nevayi, Hayretü'l-Ebrar, Haz.Muhammed Sabir, İstanbul Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Doktora Tezi, 1961.

Ali Şir Nevayi, Mahbubu'l-Kulub, Haz.Zuhal, Ölmez, Hacettepe Ünv., Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi,1993.

Ali Şir Nevâyî, Mecâlisü'n-Nefâis, Hzz.Hüseyin Ayan ve başk., Ezzurum,1995.

Ali Şir Nevayi, Mecalisü'n-Nefais, Saadettin Özçelik, Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1981.

Ali Şir Nevâî, Lugat-ı Nevai Mecalisi'n-Nefaisi Nevai, Marifeti Takvim, yazma, 121s.(GNL. YZM. FTV 023569)

Ali Şir Nevâyî, Mizânü'l-Evzan, Haz.Kemal Eraslan, Ankara,1993.

Ali Şir Nevâyî, Muhâkemtü'l-Lugateyn, Haz.F.Sema Barutçu Özönder, Ankara,1996.

Ali Şir Nevâyî, Nesayimü'l-mahabbe min şemayimü'l-fütüvve, Hz.Kemal Eraslan, Ankara,1996.

Ali Şir Nevayi, Sedd-i İskenderi, Haz.Hatice Tören, İstanbul Ünv. Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi,1990.

Ali Şir Nevâyî, Leyli vü Mecnun, Haz.Ülkü Çelik, Ankara, 1996.

Ali Şir Nevâyînin risaleleri: Tarih-i Enbiyâ ve hükemâ, Tarih-i mulûk-ı Acem, Münşeat, metin-indeks-sözlük-gramer çalışması, A.Deniz Abik Ankara Ünv. Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi 1993,1184s.

Ali Şîr Nevâî, Münşeat, Bakü, 1926.

"ALİ Şir Nevâî Hayatı ve Eserleri", (Nevaî'nin Doğumunun 500. Yıl Dönümü Dolayısıyla), Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, İstanbul, 1962.

ALPARSLAN, Ali, Ünlü Türk Hattatları, Ankara,1992

ALPAY, Günay, "Ali Şîr Nevâyi'nin Birinci Divanı: Garâibü's-Sığar", Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul, 1965, Ed. Fak. Gen. Kit. THT-7

ALPAY, Gönül, Ferhad u Şirin, Ali Şîr Nevâyi, Doktora Tezi, Türkiyat Ens.802, 1967.

Ali Şir Nevâî, Ferhâd ü Şirin, Haz.Gönül Alpay, Ankara, 1975, X+515s.

....., "Ali Şîr Nevâyî'nin Ferhad u Şirin Mesnevisi Üzerinde Etkiler", TDAY. Belleten, Ankara, 1970, 155-167.

....., XV. Yüzyılın İlk Yarısında Yazılmış Bir Münazara: Sazlar Münazarası, Araştırma, DTCF, Felsefe Araş Ens., X, 1972.

ALTUNDAĞ, Şinasi, "Selim I.", İA, X,

Amri Divançesi, Melahat Dikci, Türkiyat Fen 1444, İstanbul,1973.

ARASLI, Hamit, "Leyli ve Mecnun Hakkında", TDAY. Belleten, Ankara, 1958, 17-38.

ARAT, R. Rahmeti, Kutadgu Bilig I, Metin, İstanbul,1947.

....., Kutadgu Bilig III, İndeks, İstanbul,1979.

ARAT, Reşit Rahmeti, "Fatih Sultan Mehmet'in Yarlığı", Türkiyat Mec., VI, İstanbul, 1939.

ASIM, Necip, "Osmanlı Tarih-nüvisleri ve Müverrihleri", TOEM, 1327.

Aşık Çelebi Divanı, haz. Filiz Hançerlioğlu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ünv. Sosyal Bil. Fak., Ankara,1988.

Aşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme Tenkitli Metin, Haz: Filiz Kılıç, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ünv. SBE, Ankara 1994.

ATALAY, Besim, Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü, Ankara,1972.

....., Mirza Mehdi Mehmet Han, Seng-lâh, Lugat-ı Nevâî, İstanbul, 1950.

....., "Ali Şir Nevâî", (Nevaî'nin Doğumunun 500. Yıl Dönümü Dolayısıyla), Türk Dili-Belleten, II, 7-8, (Mart1941), 9-16.

ATEŞ, Ahmet, "Nevâî'nin Arapça Sözlüğü Hakkında", Belleten 1957, 183-188.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı, İstanbul, 1953.

BABINGER, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev.Çoşkun Üçok, Ankara,1982.

Babür, Babürname, haz.Reşit Rahmeti Arat, Ankara,1970.

Bağdatlı İsmail Paşa, Hadiyet al-Arifîn, I, İstanbul,1951.

Bâkî Divanı, haz. Sabahattin Küçük, TDK, Ankara, 1994.

BANARLI, N.Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst, tarihsiz.

BARDAKÇI, Murat, Maragalı Abdülkadir, İstanbul,1986.

BARTHOLD, W. "Mîr Ali Şîr ve Siyasî Hayatı", Çev. Ahmet Caferoğlu, Ülkü Mec., 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, Ankara, 1937-1938; 160-167, 356-365; 517-528; 43-50; 145-156.

....."Çağatay" İ.A. C.3, s.266-270.

....., Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, İstanbul, 1927.

....., İslam Medeniyeti Tarihi, İst 1940.

....., Four Studies on the History of the Central Asia III: Mîr 'Alî Shîr. A History of the Turkmen People, çev V.T. Minorsky, Leiden 1962.

....."Türkistan", "Herat ve Herirûd boyu", çev. İsmail Aka, TD, XXVII, (1973).

.....,M.Fuat Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara,1973.

BEDİA, Aziz, Herat Mektebi Tezkirecileri, Mez. Tezi İstanbul, Türkiyat Ens. 10.

BELİN, A., "Notice biographique et litteraire sur Mir-Ali-Chir Nevaîi", JA, XVII, (1861), 175-256, 281-357.

BERTELS, E.E., "Ali Şîr Nevâyî'nin Ferhad u Şirin'i", Çev. Rasime Uygun, TDAY. Belleten, Ankara, 1957, s.115-130

....., "Ali Şir Nevâî, Leyli ve Mecnûn", çev. Mirza Bala, TM, X, 1951, 47-64.

BEVERİDGE, "Hüseyin Mirza", İ.A., V, s.645-696.

....., "Kamrân Mirzâ", İA., VI, 147.

BİLHAN, Saffet, Orta Asya Türk Hükümdarlar Devletinde Eğitim-Bilim-Sanat, Ankara,1988.

BİNYON, Persian Miniature Painting, London, 1933, s.107, levha LXXVI

BOUVAT, Lucien, "Essai sur la Civilisation Timouride", Journal Asiatique, 1925.

....., "Şahruh Mirza", İA., XI, 286-288.

....., "Şeybanî Han", İA., XI, 454-456.

BROWNE, E., İran Edebiyatı Tarihi, III, 1920.

BOLDIREV, A.N., "Çağdaşlarının Hikâyelerinde Nevâyî", Çev. Rasime Uygun, TDAY. Belleten, Ankara,1956, s.197-237.

BOROVKOV,A.K., "Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şîr Nevâyî", Çev. Rasime Uygun, TDAY. Belleten, Ankara,1954, s.56-96.

Budinli Hisâli, Matâliü'n-Nezâir, Nuruosmaniye, 4252

CAFEROĞLU, Ahmed, "Çağatay Türkçesi ve Nevâyî", TDED. XI, 3-4, 141-154.

....., "Mir Ali Şir Nevâî", (Nevaî'nin Doğumunun 500. Yıl Dönümü Dolayısıyla),Türk Amacı, İstanbul,1942, I, 6-11.

....., "Nevâî'nin Türk Dilli 'Hamse'si", Türk Dili Dergisi, XV, 173, 1966, 298-300.

..... "Azeri Edebiyatı", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976.

..... Türk Dili Tarihi, II, İstanbul,1964, 205-235.

CÂMÎ, Baharistan, çev. Nuri Gençosman, Ankara, 1945, 165-167.

Câmiü'l-Meâni, Nuruosmaniye, 4904; M. Ergin, İstanbul, TDED; C.III, 1949, S.3-4, 539-567

CANPOLAT, Mustafa, Ali Şîr Nevâyî, Lisanü't-Tayr, Ankara, 1995.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, "Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevayî Tesiri Üzerine Notlar", Atsız Armağanı, İstanbul, 1976.

....., Mehmet, "Basîrî", Küçük Türk-İslam Ans., İstanbul,1981, s.319-320.

ÇAĞMAN, Filiz ve Zeren Tanındı, Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri, İstanbul, 1979.

ÇAĞMAN, Filiz, "XV. Yüzyıl Kağıt Oymacılık (Katı') Eserleri", Sanat Dünyamız, VIII, (Eylül 1976)

ÇAĞMAN, Filiz, "Bihzad", DİA, VI, İstanbul,1992.

Celal-zâde Salih Divanı, Mehmet Tosunbaş, Türkiyat T2323

ÇELEBİOĞLU, Amil, "XIII.-XV. Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri", III. Milletlerarası Mevlâna Semineri, Yaşama Sevinci, 1978.

Cem Sultan Divanı, haz.İ. Halil Ersoylu, Ankara,1989.

ÇETİN, Nihad M., "Arap", DİA, III,İstanbul,1991

CHİEH-HSİEN Ch'en, "Türk Divan Şiirinde Devlet Fikri", XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi, Ankara,1979.

Cinanî Divanı, haz. Cihan Okuyucu, Ankara 1994.

CÜZCANÎ, Ya'kub Vahidî, Emir Ali Şir Nevâî:Fânî, Kabil, 1967.

DANİŞMEND, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, II, İstanbul,1948.

DEMİROĞLU, Ayla, "Devletşah", DİA, IX, İstanbul,1994.

DERMAN, M.Uğur, Türk Hat Sanatı, Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı, İstanbul,1993.

Devletşâh-ı Semerkandî, Tezkire-i Devletşâhî, haz. Necati Lugal, İstanbul, 1994.

DİCKENS, Mark, "Timurid Architecture in Samarkand", www.wlc.com/oxus/timursam.htm, 1999.

DİLAÇAR, A., "Nevâî'nin Dil Anlayışı", Türk Dili Dergisi, XV, 173, 1966, s.301-303.

DİLÇİN, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, 1983.

DİZDAROĞLU, Hikmet, "Nevâî'de Dil Bilinci", Türk Dili Dergisi, XV, 173, 1966. s.292-295.

DUDA, Herbert Wilhelm, Ferhad und Schirin; ed.J.Rypka. Ferhad ü Şirin/Ali Şir Nevâî, Orientalni Ustav, Prague,1933; TDV, İSAM Ktp., OŞG.000328G.

EBU'L-GÂZİ Bahadır Han, Şecere-i Terâkime, Kononov Nr, 1958.

E. Hacı Kemal, Câmiü'n-Nezâir, Beyazıd, 5782; Köprülü, M.E. Cereyanının İlk Mübeşşirleri, 1928, 60-65

Edirneli Nazmî, Mecmâu'n-Nezâir, Nuruosmaniye,4222; Köprülü, M.E. Cereyanının İlk Mübeşşirleri,1928, 60-65, Türkiyat,Tr.13

ELDEM, Halil, Meskukat-ı Osmaniyye, Müze-i Humayun, Meskukat-ı Kadime-i İslamiyye Kataloğu, VI, I: Sultan Osman Han-ı Evvelden Murad Han-ı Salisin Ahır-ı Saltanatına Kadar, İstanbul,1334:1916.

ELEAZAR, Birnbaum, "The Ottomans and Chagatay Literature", Central Asiatic Journal, XX (1976), 3.

ERASLAN, Kemal, "Seydi Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri", TDED, XVIII(XVI), İstanbul,1968, 41-54.

....., "Nevâyî'nin Hâlât-ı Seyyid Big Risalesi", Türkiyat Mecmuası, XVI(1971) İstanbul,1971, 89-110.

....., "Halis'in Hikmetleri", TDED, XX, İstanbul,1972, 105-156.

....., "Ali Şîr Nevâyî'nin Halât-ı Pehlevan Muhammed Risalesi", Türkiyat Mecmuası, XIX, İstanbul,1980, 99-164.

....., "Çağatay Şiiri", TD, LII, 415,416,417 (Temmuz-Eylül 1986), Ankara, 564-718.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, Türk Dünyası Üzerine Makaleler-İncelemeler, Ankara,1993.

EREN, Hasan, "Çağatay Lügatleri Hakkında Notlar", DTCFD, VIII/1-2, Ankara,1950, s.145-163.

....., "Ali Şir Nevâî;nin Mahbubu'l-Kulûb'unda Devlet Anlayışı", XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi, Ankara,1979.

ERTAYLAN, İ.Hikmet. Risale-i Sultan Baykara, İstanbul,1945.

....., "Amasya'da Bayezit Kütüphanesinde Bulunan Divan-ı Mir Ali Şir Nevâî", TDED, I, İstanbul, 1946, 39-47.

....., Ahmed-i Daî, Hayatı ve Eserleri, İstanbul,1952.

ERZİ, Adnan Sadık, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II", Belleten (1950), XIV/56.

EZER, Kadriye, Ahmed-i Daî'nin Türkçe Divanının Tetkiki ve Metnin Transkripsiyonu, Türkiyat Ens., No.363, İstanbul,1950.

Fedâyi Divanı ,Meral Dumarık, Türkiyat T931, İstanbul 1969.

Fenarî-zâde Muhyiddîn Divanı, Süleymaniye Ktb., Reşid Ef, No:772

Feridun Beg, Münşeat-i Selâtin, 2vols, İstanbul,1264.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Ali Şir Nevâî ve Zamanımız", Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul,1962.

FISCHER, Sidney Nettleton, "The Foreign Relations of Turkey 1481-1512", Illinois Studies in the Social Sciences XXX, I, Urbana 1948.

Figânî Divançesi, Aldülkadir Karahan, İstanbul, Ünv. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul,1966, 107 Gazel

FURAT, Ahmet Subhi, Arap Edebiyatı Tarihi, İstanbul,1996.

Fuzulî Bayat, "Ali Şir Nevâî Hakkında Rivayetler –I", Ter. Enver Uzun, TDA, 99 (Aralık 1995), 185.

Fuzûlî Divanı, haz.Kenan Akyüz ve diğ., Ankara, 1997.

GANİYEVA, S., "Ali Şir Nevaiy Nesride Nazm ve Uning Roli", Özbek Tili ve Edebiyatı, VI (1979), 37-40.

Gelibolulu ÂLÎ, Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı, haz. Mustafa İsen, Ankara, 1994.

GELİBOLULU ÂLÎ, Menakıb-ı Hünerveran, Haz.Müjgan Cumbur, Ankara,1982.

Gelibolulu Mustafa Alî ve DivanıVâridatü'l-Enîkâ., Haz.Kudret Altun, Niğde, 1999., 604 Gazel.

GENÇTÜRK, Tülay, Ali Şir Nevayi Divanlarından Bir derleme: Tuhfetü's-Selatin, Boğaziçi Ünv Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,1995.

GİBB, E.J., A History of Ottoman Poetry, II, London 1965.

GİESE, F., "Basîrî", İA, C.2, s.319

GİRAY, B., "The Pictorial Arts in the Timurid Period", CHr. VI

Goldziher, Ignace, Klasik Arap Literatürü, çev.Azmi Yüksel ve Rahmi Er, Ankara,1993.

GROUSSET, Rene, Bozkır İmparatorluğu, Çev. M.Reşat Uzmen, İstanbul,1980.

GÖKMEN,Ertan, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", Türk Kültürü, 407, (Mart 1997)

GÖLPINARLI, Abdülbâki, "Ali Şir Nevâî", AA, III, 1946-1947, 1064-1065 .

....., Nedim Divanı, İstanbul,1951.

GÖVSA, İ. Alaeddin, "Ali Şir Nevayi", Meşhur Adamlar, İstanbul, 1933-1935.

....., "Ali Şir Nevâî", Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi, 1947.

GÜNALTAY, Şemşeddin, İslamda Tarih ve Müverrihler, İstanbul,1923-1925.

GÜREL, Rahşan, "Çağrışımlarla Klasik Edebiyatımız", İlmi Araştırmalar Dergisi, IV, İstanbul,1997, s.67-80.

Hamdullah Hamdi'nin Divanı'nın Transkripsiyonu ve Tahlili, Remzi Sönmez, Türkiyat T1749, İstanbul,1976.

HAMMER, Joseph Pustgall, Büyük Osmanlı Tarihi, III, Çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1928.

Harimi, Berin Türsan, Türkiyat T347. İstanbul, 1951.

Hâşimî Divanı, haz.O. Selim Karaca, Erciyes Ünv. SBE, Kayseri 1995.

Hataî Divanı, Yaşar Şentürk, Türkiyat T1314, İstanbul, 1974.

Hayali Beg Divanı, haz. A. Nihad Tarlan, Ankara, 1992.

HINZ, W, Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tedkiki, çev. Mehmet Altay Köymen, Belleten, (1942), VI, 21-22.

Hilâlî Divanı, Dursun Yerdibi, Türkiyât T1576, İstanbul, 1973.; Sül., Hacı Mahmud Ef., 3298, 41-60 vr.

HİKMET, Ali Asgar, Cami Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1991.

Hüseyin Baykara, Divan, haz.İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul,1946.

Hüseyin Baykara, Risale-i Hüseyn-i Baykara, haz.İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul,1945

İbn-i Kemâl Divanı, haz.Mustafa Demirel, Fakülteler Matb., İstanbul,1996.

İLAYDIN, Hikmet, "Anadoluda Klasik Türk Şiirinin Başlangıcı", Türk Dili XXX, 277(Ankara,1974), 764-765.

....., "XVI. Asra Aid Bir Münşeat Mecmuası" Belleten, XXI, 82, (1975), p221-252.

İNALCIK, Halil, "Mehmed I." İA VII, 534.

....., "Bursa Şeriyye Sicilleri, Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", Belleten, X, 1947

İNALCIK, Şevkiye, "İbn Hacer'da Osmanlılara Dair Haberler III", DTCF Dergisi (1948), VI, 5.

....., Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I, Ankara,1954.

İNAN, Abdülkadir, Çağatay Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara,1976, s.484-501.

....., Ali Şîr Nevâyî Devrinde Türkçe, TDV, S.53, Ankara,1956.

....., "Çağatay Yazı Dilinin Kuruluşu Tarihine Dair Düşünceler", TTK Belleten, Seri III, S.6-7, Ankara,1946, s.531-543.

....., "Mir Ali Şir Nevâî", (Nevaî'nin Doğumunun 500. Yıl Dönümü Dolayısıyla), Varlık, İstanbul, 1941, C.XI,S.182, s.313-314.

....., "Ali Şir Nevâî", (Nevaî'nin Doğumunun 500. Yıl Dönümü Dolayısıyla), Belleten, Ankara,1949, C.XIII, S.52, s.837-844.

....., "Ali Şir Nevâî ve Folklor", TFA, nr.182, (1964), s.3510-3511.

İNÖNÜ Ansiklopedisi, "Ali Şir", Ankara, 1948, II, 97.

İPEKTEN, Haluk, Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanının Edisyon Kritiği, Türkiyat Ens., No.433, İstanbul,1953.

İSEN, Mustafa, "Anadolu Türk Edebî Dili Üzerine Nevâî Etkisi", Uluğ Bey Sempozyumu (30 Mayıs-1 Haziran 1994), Çorum.

....., "Divan Edebiyatında Bir Tür: Tezkireler", Milli Eğitim Dergisi, S.90, Ankara,1989.

....., "Orta Asya Türk Edebî Dilinin Anadolu Türk Edebî Diline Etkisi ve Ahmed Yesevî", Bilig Bilim ve Kültür Dergisi, 1 (Bahar 1996), 13-16.

....., "Yürü Var Gel Ya Arap'tan Ya Acem'den", Milli Kültür, S:146, Ankara,1984

İSMAİL HAKKI, "Ali Şîr Nevâyî ve Çağatay Şuarası", Mektep, S.1,2,3,4,5,7, İstanbul,1309.

IŞITMAN, İshak Refet, Muhâkemetü'l-Lugateyn, Ali Şir Nevâî , Ankara, 1941.

JAHN, Karl, Horasan Kültürünün Anadolu Türk Kültürünün Gelişmesine Etkileri, XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi, Ankara,1979, 255s. (TDV, GNL. 045272)

JUZJANİ, M.Y.Wahidy, Manuscriptsof the Literary Works of Sultan Husain Bygara", Afghanistan, XX/10, Kabil 1968

Kabûlî Divanı, Hüseyin Başer, Türkiyat T1398, İstanbul, 1972.; Ünv. Ktb., TY391.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Ali Şir Nevâî Devri Tarihine Bir Bakış", Türkiye Harsî ve İçtimaî Araştırmalar Derneği, Seri A, S.45, İstanbul,1962, s.3-11 .

....., "Ali Şir Nevâî Devri Tarihine Bir Bakış", Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul,1962.

KAHRAMAN, Bahattin, "Peyker Çevirileri ve Ali Şîr Nevâî'nin Seb'a-i Seyyâre'si", Selçuk Ünv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ali Şîr Nevâî Sempozyumu, Konya, 3 Ocak 1992.

KAPLAN, Mehmet, "Nevâî Adına Basılmış Bir Eser", Jean Deny Armağanı, Haz.Janos Eckmann, Mecdet Mansuroğlu, A. Sırrı Levent, TDK, Ankara,1958, 355s.(TDV, GNL. TY 019314)

KARAAĞAÇ, Günay, Lütfi Divanı, Ankara, 1997.

KARAHAN, Abdülkadir, "Horasan Kültürünün Anadolu Kültürünün Gelişmesine Etkileri", Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, İstanbul,1980.

Karamanlı Nizamî, haz. Haluk İpekten, Ankara 1974.

KARAÖRS, Metin, "Nevâî'nin İkinci Divanı Nevâdirü'ş-Şebâb", Erciyes Ünv. Fen edebiyat Fak. Dergisi, 5 (1994), 219-30.

KARASOY, Yakup, "Şiban Han Divanı'nda Nevâî'ye Nazireleri", Selçuk Ünv. Fen Edebiyat Fak. Dergisi, 7-8 (1994), 53-60.

KARL,John, "Tebriz, Doğu ile Batı Arasında bir Ortaçağ Kültür Merkezi", çev. İsmail Aka, Tarih Araştırmaları Dergisi, DTCF, C.13, S.24, Ankara,1980, s.59-77

KARLIĞA, Bekir, "Buhara'lı Muhammed ibn Mübarekşah ve Hikmetu'l-Ayn Şerhi", Uluğ Bey ve Çevresi Uluslar arası Sempozyumu, Ankara 1994.

KILIÇ, Remzi, "Osmanlı Padişahı III.Murad ve Özbek Hükümdarı II.Abdullah Han Dönemi Osmanlı-Türkistan Dayanışması", Bilig 10, (Yaz 1999)

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, "Türk Dilini Sevme Bakımından Nevâî'nin Yeri", Türk Dili Dergisi, XV, 173, 1966, s.306-316.

....., Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi(1451-1590), Ankara,1993.

KİANUSH, Katy, "A Brief History of Persian Miniature", www.artarena.force9.co.uk/Min.html., 1998.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, "Türk Edebiyatı Tarihi", Ankara, 1964.

KONUKÇU, Enver, Ö.Faruk Akün, "Bâbür", DİA, IV, 395-400.

KÖPRÜLÜ, Fuad, Ali Şîr Nevâyî, TTK,İstanbul, 1941,15s.(TDV,OŞG.001601G)

.....,Ali Şîr Nevâyî ve Tesiratı, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul,1934, s.257-266.

....., "Türk Klasik Edebiyatında Hususî Nazım Şekilleri. Tuyug," Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul,1934, s.204-256

....., "Nevaî'nin Doğumunun 500. Yıl Dönümü Dolayısıyla", Ülkü, Ankara, 1941, S.96, s.481-482.

....., "Ali Şir Nevâî", Edebiyat Araştırmaları II, İstanbul,1989, s.429-438.

....., "Çağatay Edebiyatı", İ.A. III, 297-306.

....., "Devletşah", İA, İstanbul,1971, III, 560.

.....,Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul,1928.

....., "Azeri Edebiyatı", İA. I, İstanbul, 1961.

....., "Babür", İA.,1, İstanbul, 1961.

....., "Ahmet Paşa", İA, I, İstanbul, 1961, 187-192.

....., Edebiyat Araştırmaları, Ankara, 1966

....., "IX. ve X. Asırlarda Çağatay Şairleri", Türk Yurdu, İstanbul, 1330, V, 27, 234-238; VI, 5,6,7,8,10.

.....,İlk Mutasavvıflar, İstanbul, 1918.

....., "Anadolu'da Türk Edebiyatının Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış" III, XVI. Asır, Yeni Türk Mec. I, 7, 1933, 536

KURAT, Akdes Nimet, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait yarlık ve bitikler, İstanbul,1940.

KURNAZ, Cemal, "XVI. Asır Şairlerinden Hayali Bey'in Tesiri ve Şöhreti", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, II, 2 (1984), 47-49.

....., Anadolu'da Orta Asyalı Türk Şairler, Ankara, 1997.

KURTULMUŞ, Numan, "Açe" DİA, I, İstanbul, 1988.

KUT, Günay, "Ali Şir Nevâî", DİA, II, 449-453.

Lamii Çelebi, Tülin Erdoğan, Türkiyat, T1025, İstanbul,1971,Ali Emiri, TY380197-257

LATİFİ, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nüzamâ(İnceleme-Metin, Haz:Rıdvan Canım, Ankara, 2000.

LENTZ, T.W.-G.D.Lowry, Timur and the Princely Vision, Persian Art and Culture in the Fifteenth Century, Washington 1989.

LEVEND, A. Sırrı, Ali Şîr Nevâyî. Hayatı Sanatı Kişiliği, I, Ankara, 1965.

....., Ali Şîr Nevâyî. Divanlar, II, Ankara, 1966.

....., Ali Şîr Nevâyî. Hamse, III, Ankara, 1967.

....., Ali Şîr Nevâyî. Divanlar ve Hamse Dışındaki Eserler, IV, Ankara, 1968.

....., Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1973.

....."Ali Şir Nevâî", Türk Dili Dergisi, XV, 173, 1966, 285-291.

....."Türkiye Kitaplıklarında Nevâyî Yazmaları", TDAY. Belleten, 1958, 127-209.

....."Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Yazan Şairler", TDAY-Belleten, Ankara,1957.

....., "Nevâî'nin Eserleri", TDAY-Belleten, Ankara,1957, 189-193.

....., "Nevâî'ye Atfedilen Esmâ-i Hüsnâ Muammâlarının Sahibi", Belleten 1958, 211-214.

LUKENS, M.G.-Swietochowski, "The School of Herat Form 1450 to 1506", The Arts of the Book in Central Asia(ed.B.Gray), London 1979.

MACİT, Muhsin, "Molla Camî'nin Osmanlı Edebiyatına Tesiri-I",

MALLAEV, N. M., Uzbek Edebiyatı Tarihi, Taşkent 1965.

MAZIOĞLU, Hasibe, "Eski Türk Edebiyatı", Türk Ansiklopedisi, XXXII, İstanbul, 1982.

....., Fuzuli-Hafız,

Mecmua, Ali Emiri, Manzum Eserler, N.648,

Mecmua, Ali Emiri, Manzum Eserler, N.681

Mecmua, Süleymaniye, Zühdü Bey, 607

Mecmua-i eşar, İstanbul Ünv. Ktp., TY 599.

Mecmua-i eşar, İstanbul Ünv. Ktp,TY5697.

Mecmua-i eşar, İstanbul Ünv. Ktp,TY5762.

Mecmuatü'n-Nezair, Ali Emiri,ManzumEserler no.674

Mecmuatü'n-Nezair, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. 3418

Mecmuatü'n-Nezair, Süleymaniye Ktp.,Hasan Hüsnü Paşa no.1031

MEHMET b. Mehmet Edirneli(1640), Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr, İstanbul, Takvim. Âmire Matb. 1276, s.39-43; İstanbul, Ünv. Ktp. Ty, No. 2369,6050..

Melihî Şiirleri., Muharrem Ergin, Türkiyat T211, İstanbul,1947.

Melioranskiy, P.M., Arab Filolog o tureckom yazıke, SPb 1900, III. S.1.

MESERA, Gülbün, Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı (Katı'), İş Bankası Yay, Ankara,1998.

Mesîhî Divanı, haz.Mine Mengi, TTK, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1995.

Mihri Hatun Divanı, Türkiyat T78, İstanbul,1951.

MİR AHMET et-Taki, Hamse-i Ali Şir Nevâî: Hayretü'l-Ebrâr, Yazma,1905/1323, Taşkent, 80s.(TDV,OŞG.YZM.FTV 005657G)

ESTERABADİ, Muhammed Mehdi Han, Mebani'l-Lugat ya'ni Sarf ve Nahv Lugat-ı Çağatay, nşr. E. Denıson Ross., Baptıst Mıssıon Press, Calcutta, 1910, 24, 142s. (TDV, OŞG. 003249G)

MUHAMMED Mehdi Han, Senglah Lugat-ı Nevâî, İstanbul,1950.

MUHGUL, M.Yakub, Kanuni Devri, Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasetleri, (1517-1538), İstanbul 1974.

MUSTAFA Âli, Menâkıb-ı Hünerverân, İ.M.Kemal yayımı, İstanbul, Matb. Âmire 1926.

Mustakimzade Süleyman, Tuhfe-i Hattatin, İstanbul,1928.

NECATİGİL, Behçet, "Ali Şir Nevâî", Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, İstanbul 1964, s.26-27.

Necati Beg Divanı, haz.Ali Nihat Tarlan, Ankara,1992.

Nedim Divanı, haz. Muhsin Macit, Ankara,1997., 166 Gazel

Nef'i Divanı, haz. Metin Akkuş, Ankara,1993.

NEŞRİ, M., Neşri Tarihi II, Hz. M.Altay Köymen, Ankara,1984.

Nev'i Divanı, haz: Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İ.Ü.Edb. Fak., İstanbul,1977., 559 Gazel

Nihanî Divanı, Afife Salebçi, Türkiyat 646, 229 Gazel

NİZAMİ, K.A., "Gucerat", DİA, XIV, İstanbul 1996.

NOUR, Rıza, "Ali-Chir-Nevai", Revue de Turcologie, nr.5, Alexandrie 1935, s.5-58.

OKUMUŞ, Ömer, "Câmî", DİA., C.7, s.94-99.

....., "Baharistan" DİA, IV, İstanbul,1991.

ORHONLU, Cengiz, Osmanlı Tarihine Ait Belgeler, Telhisler (1597-1607), İstanbul,1970.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler", Türkiye'de Sosyal ve İlmî Araştırmaların Gelişimi, 1986.

ÖZ, Tahsin, "Topkapı Sarayı Müze Arşivinde Fatih'e ait Belgeler", Belleten XIV-53, Ankara, 1950.

ÖZALP, Türk Musiki Tarihi, I, 21-22.

ÖZBARAN, Salih, "16. Yy.da Asya'da ve Afrika'da Ateşli Silahların ve Askeri Teknolojinin Yayılmasında Osmanlıların Rolü", X.Türk Tarih Kongresi, Ankara,1993.

ÖZDEM, Hüseyin Kâzım, "Orta Asya Türkçesi Üzerine Tetkikler", Milli Tetebbular, İstanbul, 1331, 1, 2.

ÖZERGİN, M.Kemal, "Temürlü Sanatına Ait Eski Bir Belge:Tebrizli Cafer'in Bir Arzı", İstanbul, Edb. Fak, Sanat Tarihi Yıllığı (1976)

ÖZKAN, Fatma, "Nevâî Eserleri İçin Yazılmış Bir Lügat", Bilig Bilim ve Kültür Dergisi, 1 (Bahar 1996), 198-243.

ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken, İstanbul,1977.

RAİFPAŞAZADE Fuat, "Nevai-Türkçe ve Acemcenin Mukayesesi", Maarif Vekaleti, I. Türk Dili Kurultayı, XXX, Ankara, 1933, 496.

Radlov, V.V., "Yarlıki Toktamışa i Temir-Kutluga": Zap. Vost. Otd. III(SPb. 1889)

RADO, Şevket, Türk Hattatları, İstanbul,1984

Razaulhak Şah, "Açi Padişahı Sultan Alaeddin'in Kanuni Sultan Süleyman'a Mektubu", TAD, V/8-9 (1967)

ROBINSON, B.W., "Bihzad and His School:The Materials", Marg, XXX/2, Bombay 1977

....., "The Tezkere Genre in Islam", Journal of Near Eastern Studies, vol.22, 1996.

ROEMER, Hans R., "Timurlular", İA, XII/I, İstanbul,1974.

ROSENTHAL, Franz, A History of Muslim Historiography, Leiden 1952.

Ross, D., Mabânî al-luga, nşr., Kalküta, 1910, Bibl. Ind, NS, nr.1225

RÜKNEDDİN Hümayun Ferruh, Divan-ı emir Ali Şir Nevai:Fanî, Kitabhane-i İbn-i Sina, Tahran, 1963, 234s.(TDV, GNL. NÇ 001655N)

RÜKNEDDİN Hümayun Ferruh, Divan-ı emir Ali Şir Nevai:Fanî, Kitabhane-i İbn-i Sina, Tahran, 1963, 72, 234s. (TDV, NÇ 002472N)

SABİR, Muhammed, Mir Ali Şîr Nevâyî'nin İlk Mesnevisi: Hayretü'l-Ebrâr, Türkiyat Ens. Tez No:567.

Sabûhî Divanı, Eyüp Kocabalkan, Türkiyat T975.

SAMOYLOVİÇ, A.N, "Çağatay Yazı Dilinin Kuruluşu Tarihine Dair", DTCF Yıllık Araştırmaları Dergisi I, (çev.A.İnan), Ankara,1944, 73-95.

Sarıca Kemal Divanı, Ahmet Koparan, Türkiyat T2140, İstanbul,1980.

Sehi Bey Divanı Gazeliyat Kısmı, Cemil Feyzi Göksu,Türkiyat 1772; İstanbul 1976., Mez.T. E. Bloçhet Catalogue des Mounusrits Türes, Paris 1932 , I ,325. , 298 gazel

SEMENOV, A.,"Mir Ali Şir Hakkında Farsça Bir Hikâye", çev. A. İnan, Ülkü, Ankara, 1941, 96, 483-492.

....., Literatura i iskusstvo Uzbekistana, II, Taşkend, 1938.

SERİN, Muhittin, Hat Sanatı, İstanbul,1997

SERTKAYA, Osman Fikri, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri I", TDED, XVIII, İstanbul,1970, 133-138.

....., "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II", TDED, XIX, İstanbul,1971, 171-184.

....., "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri III", TDED, XX, İstanbul,1973, 157-184.

....., "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri IV", TDED, XXII, İstanbul,1977. 169-189.

SERTOĞLU, Midhat, Muhteva Bakımından Başvekalet Arşivi, Ankara, Ünv., neş.1955.

Seydi Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri, Kemal Eraslan, İstanbul, Ünv. TDED, C.XVI, Ekim 1968, 41-51

Sun'î Divançesi, M.Ali Akidil, Türkiyat T2009, Mez T.İstanbul,1979.; Emirî Ktb. 252, 194 Gazel

Surûrî Divanı, Ali Küçükkavşar, Türkiyat T1597, İstanbul. 1973.; Hacı Mahmud, 3777, 88 Gazel.

ŞEYH SÜLEYMAN Efendi-i Buhari, Lugat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî, İstanbul,1298; Türkiyat Enstitüsü, T1603.

Ş. Yahya Divanı, haz. Rekin Ertem, Ankara,1995.

Şeyhi Divanı, haz.Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Ankara,1990.

SOLMAZ, Süleyman, Ahdi ve Gülşen-i Şuarası, Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

SÜLEYMAN Efendi-i Buhari, Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmani, Mihran Matb. İstanbul, 1882, 1.c., 320s. (TDV, GNL. SÖZLÜK NÇ 000048N)

SÜREYYA, Sicill-i Osmanî, IV, İstanbul, 1308-1316.

ŞUŞUD, Hasan Lutfi, İslam Tasavvufunda Menakıb-ı Evliya, İstanbul,1958.

Taci-zâde Cafer Çelebi, haz. İsmail E. Erünsal, Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1983., 254 Gazel

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Nedim", İA, VIIII, 167-174

TARLAN, A.Nihad, "Ali Şîr Nevâyî", (Nevaî'nin Doğumunun 500. Yıl Dönümü Dolayısıyla), İstanbul, Ünv. Neş. 1942.

....., "Ali Şîr Nevâyî", Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul,1962, s.1.

....., "Ali Şir Nevâî'nin Hayatı ve Şiirleri", Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul,1962, s.39.

....., Büyük Türk Şâiri Mir Ali Şir Nevâî, Azerbaycan Edebiyatı Cemiyeti, Bakü,1926, 107s.(TDV,OŞG.004222G)

....., Ahmed Paşa Divanı, İstanbul,1966, s.XI

....."Şiir Mecmualarında XV. ve XVI. Asır Divan Şiiri", İstanbul,1968,seri1,fasikül3, s.83-95.

TAUNER, Felix, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", Belleten Çev.Ahmed Ateş, , XXIX, 1965.

THACKSON, W.M., A Century of Princes:Sources on Timurid History and Art, Cambridge 1989.

TEKİN, Talat, "Karahanlı Dönemi Türk Şiiri", TD 409(Ocak 1986), s.81-157.

TİMURTAŞ, Faruk K., "Ali Şir Nevâî'nin Türk Diline Hizmetleri", Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul,1962, 27.

....., "Ali Şir Nevâî'de Türklük Duygusu", Türk Dili Dergisi, C.XV, S.173, 1966, s.304-305.

....., "Şeyhî'nin Şöhreti ve Tesiri", TDED, VII (İstanbul, 1958), s.84-89.

TOGAN, Z. Velidi, "Ali Şîr Nevâyî" İ.A., I, İstanbul,1941, 349-357.

....., "Herat", İ.A. C.V/1, İstanbul, 1950.

TOGAN, ,Z.Velidi, "Baysungur", İ.A, II, İstanbul,1970.

....., Bugünkü Türk İli ve Türkistan'ın Yakın Tarihi, İstanbul, 1981.

....., Umumi Türk Tarihine Giriş, I:En Eski Devirlerden XVI.asra Kadar, İstanbul,1946.

....., Zeki Velidi, "İlhanlı ve Timurlu Devri Minyatür Sanatı Hakkında", İslam Tetkikleri Enstitüsü (1953), 1/1-4

TOLASA, Harun, Sehî, Latifî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. y.y. Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, İzmir, 1983.

TÖREN, Hatice, "Nevâyî'nin Sedd-i İskender Adlı Eserinde Tabiat Tasvirleri", İlmi Araştırmalar, I,İstanbul,1995, s.141-157.

TUNÇ, Sema, "Lisânu't-Tayr ve Bedâyiü'l-Vasat'ta Kafiye", Selçuk Ünv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ali Şîr Nevâî Sempozyumu, 3 Ocak 1992, Konya.

TÜRKAY, Kaya, "Ali Şîr Nevâyî'nin Lügazları", TDAY. Belleten, 1994, s.157-168.

Ulvî Divanı, Işıl Ergin, Türkiyat T595, İstanbul,1963.; Süleymaniye Ktp.,Halet Ef.İlavesi 150, 793 Gazel

UNAT, Faik Reşit, Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler, Eslaf, İstanbul,1977.

USLU, Recep, "Herat", DİA, XVII, İstanbul,1998.

....., Horasan Tarihi, Uludağ Ünv Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, 1997.

USMANOV, M.A., "XIV-XVI. Yüzyıllarda Çoçı Ulusu'nun Osmanlı Devletiyle Kançılarya İşlerindeki Temaslarının İncelenmesi Üzerine", X.Türk Tarih Kongresi, III, Ankara,1991.

Usuli Divanı, haz. Mustafa İsen, Ankara, 1990.

ÜNVER, İsmail, "Ahmed-i Yesevî'nin Anadolu'daki Etkileri Üzerine", Türk Dili, 504 (1993), 598-605.

ÜNVER, Süheyl, Bursalı Kadı-zade Rumi ve Devrinin Diğer Bilimleri, İzmir Ege Ünv., Fen Fakültesi Derlemeler Serisi, 1970.

....., "Selçuklularda ve Osmanlılarda Tezhip ve Minyatür" (Orta Asya Kısmı), Türk Tarihinin Ana Hatları, 11(1934).

Üsküplü İshak Çelebi, haz.Mehmet Çavuşoğlu, M.Ali Tanyeri, Mimar Sinan Ünv. Yay, İstanbul,1990.

ÜZGÖR, Tahir, "Ali Şir Nevâî ve Fuzûlî Arasında Bazı Benzerlikler", MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi Âmil Çelebioğlu Armağanı, Yıl 1991-92, 7 (1993), 565-77.

Vasfî Divanı, haz. Mehmet Çavuşoğlu, İ.Ü.Edb. Fak, İstanbul, 1980., 102 gazel

VİTTOR, F., "The Herat School:Persian Poetry in the Timurid Period"(Doktora tezi,1978, University of California),

VOLİN, S.L, "Leningrad Kitaplıklarındaki Nevâî Yazmaları Hakkında", çev. Rasime Uygun, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, Ankara,1955, s.99-141.

WILSON, R.Pinder, Persian Painting of the XVth Century, 1959.

Yahya Bey Divanı, haz. Mehmet Çavuşoğlu, İ.Ü.Edeb. Fak. Yay., İstanbul,1977., 515 gazel

YAZILAR Dergisi, Ali Şir Nevâî, Moskova-Leningrad, 1946.

YENİTERZİ, Emine, "Ali Şîr Nevâî'nin Tezkiretül-Evliyâ Türünde Bir Eseri Nesâyimü'l-Muhabbe", Selçuk Ünv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ali Şîr Nevâî Sempozyumu, Konya, 3 Ocak 1992.

Yetîm Divanı, Bilge Palandöken, Türkiyat T606, Mez T.; Süleymaniye Ktp, Hacı Mahmud No:3298, 61-103, 223 Gazel

YETKİN, Suut Kemal, İslam Ülkelerinde Sanat, İstanbul,1984.

KAŞİF, Yılmaz, "Ahmed Yesevî'nin Şöhreti ve Tesiri", Milletlerarası Katılımlı Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu (16-17 Kasım 1993), Selçuk Ünv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya.

YÜCEBAŞ, Hilmi, Şair Padişahlar, İstanbul,1960.

YÜCEL, Bilal, "Hüseyn-i Baykara Risalesinin Uzak iki Nüshası", Türklük Bilimi Araştırmaları, S.II, Sivas 1996.

YÜCEL, Yaşar, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar II", Belleten (1973), XXXVII/146

Zaifi Divanı, haz. Kamil Akarsu, MEB. İstanbul,1993.

Zatî Divanı II, haz.Ali Nihad Tarlan, İstanbul, Ünv. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1970.

Zatî Divanı III, haz.Mehmet Çavuşoğlu, M.Ali Tanyeri, İstanbul, Ünv. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1987. , Toplam1817 gazel

ZİYA Paşa, Harâbât, İstanbul, 1291.

ZERNOF, V. De Velıamınof, "El-Lugat al-nevaiyye va al-istişhadat al-çağataiyye", Academıe Imperıale Des Scıence Saınt Petersbo, 1868/1285-1869, 27, 421s. (TDV,OŞG. SÖZLÜK 004228G)

ÖZET

XV ve XVI. Yüzyılda Anadolu'da gelişen Klasik Türk Edebiyatının veyahut Divan Edebiyatının, Fars edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı ile etkileşim halinde bulunduğu öteden beri söylenile gelen bir gerçektir. Bilindiği gibi bu yüzyıllarda Orta Asya'da Timurluların, Anadolu'da ise Osmanlıların hâkimiyet kurduğu görülmektedir. Bu dönemde Orta Asya Türk Edebiyatı denince akla gelen yegâne isim ise Ali Şîr Nevâî'dir. Zaten Orta Asya'da gelişen bu dilin diğer bir ismi de **"Nevâî Dili"**dir.

Bu teze başlarken hedefimiz, Ali Şîr Nevâî'nin XV. ve XVI. Yüzyıl Türk edebiyatına tesirini tespit etmekti. Ancak araştırmalarımızı derinleştirdikçe, Ali Şîr Nevâî'nin, muhitiyle beraber bir anlam ifade ettiğine şahit olduk. Nevâî'nin muhiti, yani XV. yüzyıl Herat'ı. Batılılara göre bu şehir, XV. yüzyıl "Türk Rönesansı"nın merkeziydi. Bu çalışmamız sonucu, Herat kültürünün ve Ali Şîr Nevâî'nin, XV ve XVI. Yüzyıl Osmanlı kültür ve edebiyatına tesirinin, tahmin edilenden daha fazla olduğunu gördük.

Herat Mektebinin ve Nevâî'nin; XVI. Yüzyılda Anadolu'da gelişmekte olan Türk sanat ve edebiyat hayatına olan etkileri; hem yüzyılın tezkireleri, hem Menâkıb-ı Hünerverân sahibi Gelibolulu Âlî, hem de son zamanlarda konu ile yakından ilgilenen; Fuad Köprülü, Ali Nihad Tarlan, Mehmet Çavuşoğlu, Osman F. Sertkaya, Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz gibi araştırmacılar tarafından sık sık dile getirilmiştir.

Bahsi geçen bu etkileşimi ortaya çıkarabilmek amacıyla hazırladığımız bu tez; bir **Giriş** ve **İki Ana Bölüm**den oluşmaktadır.

Giriş Bölümünde XV. Yüzyıl Orta Asya kültür hayatı, Çağatay Lehçesi, Ali Şir Nevâî'nin Türk Edebiyatındaki yeri ve Osmanlılarla Timurlular arasındaki siyasî ve kültürel ilişkiler hakkında bilgi verilmektedir. Konuyla ilgili kaynaklardan anlaşıldığına göre XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Herat-İstanbul arasında hem sanat, hem ilim, hem de edebiyat açısından kuvvetli bir hareketlilik yaşanmaktadır. İstanbul'dan hemen önce; Şark-İslam medeniyetine ev sahipliği yapmış olan Herat'ın, mirasını yavaş yavaş İstanbul'a devretmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Birinci Bölümde Nevâî'nin şiirleri ile Anadolu şairlerinin şiirlerini karşılaştırdık ve Nevâî'nin gençlik yıllarından itibaren Anadolu'da tanındığına şahit olduk. Tezkireler, mecmualar ve divanlardan anlaşıldığına göre, XV. yüzyılın son çeyreğinde ve XVI. Yüzyıl boyunca, Anadolu şairlerinin, Nevâî'ye ait şiirleri tanzir ettikleri ve "Nevâî Tarzı"nı benimsedikleri görülmektedir. Bahsi geçen yüzyıllarda Türk şairlerinin Nevâî'ye benzemeye çalıştıkları ve hedeflerinin "Nevâî gibi" yazabilmek olduğu anlaşılmaktadır. Başta Ahmed Paşa ve Fuzulî olmak üzere, Cafer Çelebi, Lâmiî Çelebi, Muhyî, İbn Kemal ve Muhibbî gibi birçok şairin, Nevâî'nin şiirlerinden etkilendiği ve ona nazîreler yazdığı görülmektedir.

İkinci Bölümde ise, başta Nevâî'nin Mecâlisü'n-Nefâis adlı tezkiresi olmak üzere, Herat Ekolü tezkireleri; tertip tarzı, biyografik muhtevası, üslûbu, örnek seçimi, şiir ve şaire yönelik değerlendirmeleri açısından incelenmiş ve Anadolu'da kaleme alınan XVI. Yüzyıl Tezkireleri ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda; XVI. Yüzyıl Anadolu Tezkireleri ile Herat Ekolü Tezkireleri arasında her açıdan benzerlikler ve paralellikler olduğu görülmüştür. Özellikle de Anadolu tezkirelerinin kullandığı eleştiri terminolojisinin yüzde yetmişe yakınının Herat menşe'li olduğu anlaşılmaktadır.

SUMMARY

It is as known fact for a long time that Classical Turkish Literature or Divan Literature of XV. And XVI. Centuries of Anatolia had been in interaction with Persian and Chagatay Literatures. As it is known, within this period there were sovereignity of Timurians in Central Asia and Ottoman's sovereignity in Anatolia. In this period, to only name remembered about Central Asian Literature is Ali Şîr Nevâî. In fact, another name of this dialect, which was developed in Central Asia, was "Nevâî Language" or "Nevâî Dialect"

The main purpose of this dissertation was to find out the influence of Ali Şîr Nevâî on the XV. And XVI. Centuries Turkish Literature. However, when we specialiced on this study, we saw that Ali Şîr Nevâî gets his full meaning together with his surroundings. His region was Herat of XV. Century. According to Westerners, this city was the centre of "Turkish Renaissance" of XV. Century. At the end of study, we had found that the influence of culture of Herat and Nevâî were stronger than we expected on the Ottoman culture and literature of within this period of time.

The influences of Herat School and Nevâî on the Turkish art and literature of XVI. Century Anatolia have been mentioned frequently by the Tezkires of the time, by Gelibolulu Alî, the outher of Menâkıb-I Hünerverân, and by the study of Fuad Köprülü, Ali Nihad Tarlan, Mehmet Çavuşoğlu, Osman F. Sertkaya and Mustafa İsen who recently paid much attention on this subject.

This thesis, which was prepared to find out this reciprocal influence, consists of on **Introduction** and **Two Main Parts.**

The Introduction part gives information about cultural life of Central Asia in the XV. Century, Chagatay Dialect, the importance of Nevâî within Turkish Literature, political and culturel relations between Ottomans and Timurians. As it is found out from the sourches that there was a strong interrelation between Herat and Istanbul on art, science and literature. Herat, which was the host of Eastern-Islam culture before Istanbul, gradually transformed its inheritance to Istanbul.

In the First Part, we compared the poems of Nevâî and those of Anatolian Poets and witnessed that beginning from his youth, Nevâî had been known in Anatolia. As it is detected from Tezkires, periodicals and Divans, in the last quarter of XV. Century and throughout XVI. Century, Anatolian poets had appropriated the Nevâî style and imitated his poems. Within this perid of time, Turkish poets had tried to resemble Nevâî and their target was to write similar to "Nevâî Style" Most of all, Ahmed Paşa and Fuzuli and others; Cafer çelebi, Lamiî Çelebi, Muhyî, Ibn Kemal, Muhibbî, etc. had been influenced by poets of Nevâî and they had written nazires.

In the Second Part, first of all Nevâî's Tezkire called Mecâlisü'n-Nefâis on tezkires of Herat School were examined in terms of planning style, biographic content, model preference and evaluations of poem and poet. Then they were compared with XVI. Century Tezkires written in Anatolia. At the end of this comparison, it was seen that there were great similarities between Tezkires of Anatolia and Herat School. Especially about seventy percent of terminology of critique of Anatolian Tezkires had been originated from Herat.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ